

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Acc 28834

UNIVERSITEITSBIBLIOT
90000013498

Acc 28834

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT
90000013
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Aec 28834

De

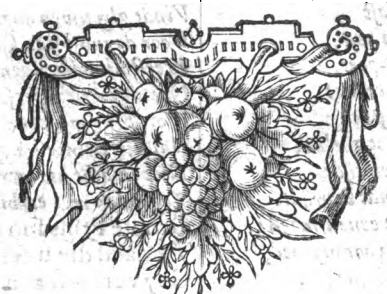
SCHILDER-KONST

der Oude,

Begrepen in drie Boecken,

door

FRANCISCVS IVNIVS.

BIBLIOTECA DE L'UNIVERSITE DE LIEGE

Tot MIDDELBVRGH.

Voor *Zacharias Roman*, Boeck-verkooper woonende op de Burcht, inde vergulde Bibel. 1641.

Digitized by Google

IVNIVS aen ſijn Boeck.

Gaet mijn Boeck, gaet met der yl,
Wacht niet nae de laetſte vijl,
Gaet en draeght op't on-voorſienſt
Mijnen nederigben dienſt
Aen dien ſegen-rijcken Held
Die 't groot-hertigh Spaenſch gheweld
Van't ghevrijde Vader-land
Af-weert met een kloecke hand.
Neemt den tijd bequaemlick waer,
Hoed u, komt doch niet te naer,
Als hy op den grooten laſt
Der ghemeyner ſaecken paſt.
Die ſick ſoo te doen ver-port,
Doet het gantſche land te kort.
Daer-om, let wel op u ſtuck,
Houdt het voor een groot gheluck
Dat ghy hem een kleynen tijdt
Van 's Lands ſorghe vindt bevrijdt.
Stept dan voord, ſchept eenen moed;
Denckt; dit's immers voor mygoed,
Dit's den tijd ſoo langh bejaeght,
Dat de kans moet ſijn ghewaeght.
Nochtans waenſch ick niet te min
Dat het u ſchier' in den ſin,
Hoe dit nietighe ghepoogh
Lijden ſal het moedigh oogh,
't Welck door ſijnes op-ſlaghs glants
Veler ſteden mueren-crants
Heeft ver-broken, en de kracht
Veler Leghers heeft veracht.
Naer het uyt-ſtaen deſer proef
Meught ghy ſonder langh vertoef,
's Werelts oordeel onder-gaen,
Of u ſelven bet beraen.
Vindt ghy uwen anghſt verlicht
Door de gunſt van ſijn gheſicht;
Vreeſt niet dat u eenigh Man
Naemaels veel verſchricken kan.
Wordt ghy weder-om ghewaer,
Dat ſijn Princelick ghebaer
Niet en acht uw' arrebeyd,
Zeght dan met eerbiedigheyd;
Groote Prins ſoo ghy vertoeft
Yemand die u eert als 't hoeft,
Ghy vertoeft een [voor ghewis]
Die noch niet ghebooren is.

Digitized by Google

Aen zijn' HOOGHEYD.

VAN over Zee komt den Maecker deſes Boecks uw' Hoogheyd, door mijne Pen, de zege-volle handen kuſſen. Hy alleen heeft niet met een doove ongevoelickheydt willen ſchijnen gheſlagen te ſijn, in 't midden van de vreughdighe bewegìnghen, die ons all' in 't ghemeen, en elck in 't byſonder doortintelen, vermidts 't gheluckigh paren van de Koninghlijcke Princes des Rijcks daer in hy ſich nu het twintighſte Iaer onthout, met den doorluchtigen Prins, waerdige Soon van uw' Hoogheyd. Oock is hy al over langhe jaren plichtelijck hier toe verbonden gheweeſt, uyt reden der weldaden waer mee het uw' Hoogheyts glory-rijcke Vader en Broeder, beyde van onſterffelijcke ghedachtenis, behaeght heeft *Franciſcus Iunius*, ſijnen Vader Zaler. wel eer t'overſtorten. In allen ghevalle, het miſhaghe uw' Hoogheydt niet, dat hy begeerigh is haer danckbaerlijck te eeren, ſchoon het haer by avon-

Digitized by Google

tuer misshaegde dat hy't hier mee tracht te thoonen. Het eerste kan hy niet ontleeren: het tweede vloeyt uyt het eerste. Want alhoewel hun 't verstandt gheoordeelt wordt wel te deghe averrechts te staen, die uw'Hoogheyt yetwes opdragen dat haer onwaerdich is; en dat hun 't hooft noch veel verkeerder schijnt te staen, die meynen yet uyt te sullen vinden, dat haer mocht waerdigh sijn; nochtans hebben eenige in dese ghelegentheydt 't ghebruyck van d'oude offeranden niet onghevoeghlijck naegevolght: wanneer men oversulcks een offerande moet doen, van dinghen die niet, of seer qualijck, te bekomen sijn, seydt een oudt Schrijver, dan maeckt men de selvighe van Deessem of Was, en het doet even soo veel, als of men de ware dingen opgheoffert hadde. Met sulck een vertrouwen heb ick mijn selven mede verstout (als my *Iunius* met dit Boeck hadd' beschoncken) het aen d'onsterffelijckheyt van uw' Hoogheyts naem op te hanghen. Want naedien sijn Majesteyt van Groot Britannien de Latijnsche copije gunstighlijck heeft aenghenomen, soo doecht het my niet ongherijmt, te ghelooven dat de Nederlandtsche, met een staetighe prael van nieuwe cieraden in veel plaetsen oogschijnelijck verrijckt, gheen ergher lot by uw' Hoogheydt beschooren sal wesen. Behalven dat ick my door dese ghe leghent-

heydt

Digitized by Google

heydt aengheprickelt vondt, om te verſoecken of miſſchien uyt d'erbarmelijcke gheringheydt van 'tgheen ick maer kan, mocht afghenomen worden d'overmatighe grootheydt van 't gheen ick wel ſou willen. Soo doen de Wis-konſtenaren, wanneer ſy breede Rivieren door ſmalle ſtreepen, en aenſienelijcke Steden door byna onſienelijcke ſtipkens meynen te verbeelden. Men ſeydt van de Soldaten van den Keyſer Otho, dat noydt Prins ſoo een onleſchbaren luſt hadd' om alles t'overheeren, als ſy deden om hem te dienen: was het hert doorſchijnigh, men vondt veel ſulck gheſinde menſchen in my alleen te leven. Indien 't uw' Hoogheydt behaeght my d'eer aen te doen van het te ghelooven, ick verſeecker by d' al-om-gevierde glanſſen van hem, aen wien uw' Hoogheydt de Manſchap van de haere ſchuldigh is, dat het ſal weſen de grootſte weldaedt die bevloeyen kan,

Groote Prins,

Vw' Hoogheydts

Ootmoedighſte onderdanighſte Dienaer,
IAN DE BRUNE, de Ionghe.

Digitized by Google

Beleefde Leſer,

EN uytgeleſen vrucht brengt ſijne Suycker mede, ſeydt het ſpreeckwoordt. Uyt kracht hier van meynd' ick deſe Schilderkonſt ſonder eenigen ſwier van bywoorden aen den dagh te laten komen; doch ick voel my op het onverſienſt deurſtralen van een yvergraghe ſucht, die my ghebiedt niet voor het Boeck te pleyten, maer niet heel ſtille te ſwijgen. Onſe Neerlandtſche tael, door ick weet niet wat natuerlijcke ſoetigheydt met haer gheboren, is bequaem om te draghen de Majeſteyt vande grootſte invallen, die yemandts herſſenen konnen beſwangheren, en ſoo wy neerſtigh ghenoegh waren om haer met een arbeydſame vroetheydt te heghenen en te polijſteren, ſy ſou veel overvloediger vruchten draghen. Doch wy verydeltuyten ons veeltijdts met ſoo een ſpitſvinnighe neuſgierigheydt aen uytheemſche Talen, dat wy onſe moederlicke verwaerlooſen; als ſotte Reijſigers die vermaeck ſcheppen in 't praten van vreemde Landen, daer ſy ondertuſſchen vreemdelingen ſijn inde geheymeniſſen en wonderen van hun eyghen. Indien op onſen Schrijver anders geene faelgreep vatten heeft, ſoo verſeecker ick hem vrijelick 't eenemael feilloos te weſen. Sijn twintigh-jarigh verblijf in Engheland, heeft hem de ſucht tot het naeupuntighſte verſtand van ſijn moederlijcke tael niet konnen ontwringen. Een taſtelijcke proeve hier van verſtreckt het tegenwoordighe Boeck, gheſchreven in ſulcke termen dat thien regels daer van konnen grond-veſten d'achtbaerheydt van een Man die onſe tael verſtaet, niet in haer oppervlies, maer wiens kenniſſe dringht tot den grondt toe, als de ſchoonheidt van een Diamandt. Men merckt in ſijne woorden niet de minſte ſchaduwe van ghemaecktheit. Alles is glad, effen, eenparig; niet dat knobbelig, puttigh, afbreukig ſy en vindt'er plaetſe. Het begin ſiet op het eynde, het eynde hangt aen 't begin, het midden is 't een en 't ander ghelijckvormigh, met een onghelijcke ghelijckheydt die altijdt behaeght en nimmer verſadight. D'order waer mee hy te werck gaet is ſoodanigh, dat ſy onſe ghedachten ſoetelijck bemaghtight. Sijne Wetregels elck door verſcheyde paden wandelende, ontmoeten malkanderen ghelijckelick in 't eynde, thoo-

Digitized by Google

thoonende met een juyſte ghelijckmatigheydt dat de beenen over een komen met het hoofd, en het lichaem met beyde. Doch als met de Sonneſtralen, ſoo is 't mede met de lof; beyde ſijn ſy aengenaemer alſſe de voorworpen zielinx ſlaen, dan als ſy rechtdraeds daer op vallen; ick wil u dan van onſen Schrijver het oordeel verthoonen, eer in de ſtoffe die hy verhandelt, dan inde ſtatige voeghlickheydt, waer mee hy het doet. Het ſtaet by yeder een bekent, dat de welſprekentheyt is een hoedanigheydt van onverghelikelicke volmaecktheydt. Sy is d'uytterſte maght van reden ghetrout met wetenſchap, den herfſt der ervarenheydt. Soo vol van glorij datſe niet hoeft te duchten met feninige tong-nepen gheblaeut te worden, als de wetenſchappen wel ſomtijdts wedervaert. Sy doet haer vreeſen doet ſy haer niet beminnen. Soo veel als ons de ſpraek verheft boven andere Dieren, ſoo veel doet ſy den eenen Menſch boven den anderen uytſteken, want ſy is de volmaecktheydt van de ſpraeck. Kort om: hare overopperheydt ſtreckt ſich ſoo wijd uyt, dat ſy ſchijnt te willen veranderen d'order der voorſienigheydt, het ghebruyck des vrijheyds ontnemende aen dieſe Godt heeft ghelieven te gheven. Segh dit, en al wat hier noch by kan doen de welſprekenſte tong die yemand in de mont hangt. Als ghy alles uytgeſeyt ſult hebben, ſal icker op dienen dat de Schilder-konſt noch al meer verricht. Mijn gevoelen ſteunt op het oordeel van een der grootſte Staets-Mannen oyt van de Son beſchenen. D'oogen ſijn veel ſcherper ghetuyghen, ſeydt *Polybius*, dan wel onſe ooren. Op deſe bedenckinghe ſchijnt *Quintilianus* dit beſluyt ghemaeckt te hebben; de Schilderije, ſeydt hy, een ſtilſwijgent werck en altijdt den ſelven ſchijn houdende, dringht ſoo diep in de binnenſte bewegingen onſes ghemoeds, dat ſy menighmael de kracht der welſprekenheyd ſelf ſchijnt te boven te gaen. Dit hebben wel eer die gene gheweten de welcke Schipbreuck hadden gheleden: Want ſy plaghten de Schilderijen van haer melidelick ongheval om te draghen, ſich ſelven verſekerende dat ſy den aenſchouwer door 't afghebeelde gheſicht van haer balſturigh lot, kraghtiger tot medogen ſouden bewegen, dan door 't bereicken van de hooghte der allerwelſprekenſte bedel-konſt. *Ælianus* mede in ſijne Hiſtorie der Beeſten, nae dat hy gheſeidt heeft al wat men ſeggen kan, beroept ſich menighmael op de Schilderie, willende dat wy daer uyt ten vollen ſouden aenmercken, 'tgheen ons ſyne woorden maer ten halven hadden voorgeſtelt; maer ſie hier van onſen Schrijver. Dit ſal icker noch by voegen; men plaght eertijdts om de

Digitized by Google

ſelfde reden de deuren der Kercken met den dagh des oordeels te beſchilderen: wanneer namelick onſe zielen haer oude uytſchudſels wederom aentreckende, met een onveranderlicke gheluckſalicheydt ſullen worden bekroont, of in een eeuwighe doodt ſterveloos ſullen ſterven. Te weten ſy die nu de blijde eeuwigheydt in hope ghenoten, ſiende hoe de vrome zielen met een volvreughdige onſterffelijckheyt wierden begenadight, ſpanden al hun zenuwen uyt, om, hun geloof door de werken vet makende, haer naemaels met de daedt te beerven. On-dadighe vrijlevige menſſen daerenteghen, vermomde Vyanden en Afgoden van hun ſelven, gewaer wordende hoe de booſe geeſten de verdoemde wechruckten en pijnighden, wierden dickwils met ſulcke God-voelijcke ſinroeringen aengeblaſen, dat ſy hun ſelven niet meer verſuymelick te kort doende, den ſtempel der godſaligheydt ſagen t'ontfangen. Want, ſeydt *Porta*, de gelijckenis is een geſchilderde reden, of ſprekende Schilderije, die alle noten en woorden in macht verr te boven gaet. Een' andere bewijs-reden om de waerdigheidt van 't onderworp van Heer *Iunius*, de Schilder-konſt namentlick, te beweeren, is dedeſe. Het is een ghebruyck, ſedert een langhe reex van eeuwen, onder ons veroudert, dat we ſegghen yemandt van overmatige ſchoonheidt prijſen willende, ſoo ſchoon als een Beeldt. Men redent en krackeelt oock, wie van beyden, de Beeldhouwers of Schilders den meeſten lof verdienen; doch die niet en ſiet dat de Schilders nootwendiglick voorgheſtelt moeten werden, die heeft miſſelick ooghen in 't voorhoofdt, maer ſekerlick niet in 't herte. Om dat alle twijffelachtighe dinghen of door aenſienelickheid of door redenen moeten worden beweſen, ſullen wy ten eerſten d'authoriteiten voorbrenghen. Graef *Balten Caſtiglion* op het einde van 't eerſte Boeck van ſijn pit-vollen Hovelingh, veel en verſcheyde redenen voor d'een en d'ander ſijde bygebracht hebbende, beſluit ten leſten en ſeidt de Schilderkonſt edeler te weſen. Maer om dat het oordeel van een ander niet behoeft te weſen de mate van't onſe, ſullen wy overgaen tot de redenen. Het krachtighſte bewijs dat ick oyt gehoort of geleſen heb, om de ſaeck der Beeldhouweren voor te ſtaen, achtick met reden het volgende te weſen. Beide deſe konſten ſeggenſe, ſoecken natuer naer te bootſen, en die van haer ſal het edelſte weſen die het beſte weet te doen, en de waerheidt het naeſte treft; hier konnen wy niet tegen hebben. Nu, ſeggen de Beeldhouwers, de Schilderije is Sophiſtiſch, dat is thoonſchijnigh en niet waerachtigh: want de din-

Digitized by Google

dingen die in een Schilderije schijnen, sijnder inder waerheidt niet in, soo gaet het met de Beeldkonst niet: Hierom hoewel de Schilders de selfde saken nabootsen die de Beeldhouwers doen, met meer dinghen, te weten met ghedaenten en verwen, en de Beeldhouwers met gedaenten maer alleen, nochtans bootsen sy haer waerlicker en natuerlicker nae. Dat dit waerachtigh zy; yeder een weet dat schoon het oogh 't edelst is van alle vijf de sinnen, en de verwen tot zijn voorworpsel heeft, nochtans ist het sekerste niet, want wy sien dat het menighmael wordt bedrogen; maer het sekerste der sinnen is 't ghevoelen: nu weet yeder een dat het ghevoelen vindt in een stockbeeld al watter 't oogh in siet, daer in een Schilderije niet sulcx gebeurt, hierom seggen de Beeldhouwers dat hunne konst voor moet gaen, en dat'er soo groot een onderscheydt is tussen beyde, als tussen het wesen en 't schijnen. Dient tot antwoort, dat daerom de Beeldhouwers natuer niet beter naebootsen om dat sy omhelsbare end' uytstekende dinghen maken, jae sy versmalen en ontnemen de saeck die nu alree van de natuer soodanigh was; oversulcx al wat mender ronds, breeds en anders in vind, is gheensins van de konst: want al te voren waren daer in breede en hooghte, en alle die deelen die men gheeft aen bondighe lichamen; maer alleen sijn van de konst de linien waer mee 't geseyde lichaem is omtrocken, dewelcke sijn in't oppervlies; hierom, als gheseydt is, komt het niet van de konst omhelsbaer en uytstekende te wesen, maer van natuer. Dese antwoort geldt oock daer sy seggen van't ghevoelen: want dat men een dinghen soodanigh vind is nu al geseydt niet vande konst te wesen. Noch worpen de Beeldhouwers de duersaemheydt voor, seggende dat hunne wercken bestendigh sijn, en op verr' nae niet soo veel ghevaers onderworpen van reghen, vyer en andere toevallen, als wel de Schilderijen. Hier op antwoorden de Schilders ten eersten, dat dat niet ontstaet uyt de konst, maer uyt het onderworpsel van de konst, het gheen waerachtigh is. Ten tweeden: daer en is geen der onder-maenighe dingen dat bevoorwaerden kan altijdt te sullen dueren; niets houdt sijne ghelijckheydt onbeweeghelijck als dat groot onveranderlick begin, die Opperleen-Meester, de rechte Heer van de Alheyd; oock soo dueren de Schilderijen eenighe honderden van Iaren, het welck ghenoegh schijnt te wesen. Ten derden, seggense, kan men schilderen op Marmer, en soo sullen de Schilderijen eenighsints vereeuwight worden. Maer om dit gedingh niet langer uyt te recken, willen wy de Beeldhouwers den

Digitized by Google

bout op 't hooft gheven. Wy ſeggen dan de Schilder-konſt veel alghemeener te weſen, dat is dat ſy natuer in alle dinghen kan naebootſen: want boven dat ſy afmaelt allerley Dieren en ander tuyg dat men raken kan, weetſe mee nae te bootſen alles wat men kan ſien, het gheen de Beeldhouwers onmogelick is, hierom ſey *Plinius* van *Apelles* dat hy geſchildert hadde dinghen die men niet ſchilderen kan, als blixem-ſtralen en donderſlaghen. Oock maken ſy ſtroomen, licht, locht, waeſſem, wolcken, weerſchijn en andere oneyndelicke dinghen, als 't opgaen van de Son, de morgenſtond, de nacht, verwen van wateren, plumen van Voghelen, hayr van Menſſen en Beeſten, ſweet, ſchuym en wat'er meer van de Beeldhouwers niet gedaen kan worden. Vyt het gene wy tot noch toe bygebracht hebben, ſpruyt onwederſprekelick de waerheyd van het beſluyt dat de Schilder-konſt edeler zy: want ſy doet niet alleen meer dinghen maer doetſe mee volmaeckter, ghevende aen alles op het naeupuntighſte ſijne behoorlicke verwen; waer uyt het ontſtaet dat ſy de waerheydt beter treft, en ghevolghentlick natuer nabootſt. Hier-en-boven ſijn dat d'edelſte konſten die ons alle de dagen onſes levens byblijven; andere ſijn verachtelick, om dat ſy enckelick op den lichamelicken arbeydt ſteunende; den konſtenaer begeven als d'ouderdom hem overvalt. De Schilder-konſt heeft hier geen noot van: want hoewelſe de hand vereyſcht, ſoo heeft ſy evenwel gantſch geene ruſtige ſterckte van doen. Hier willen wy nu de Beeldhouwers buyten gaen ſluyten, en noch een woordt of twee voor de Schilders uytboeſemen. *Triſmegiſtus* in de verwonderingh der voor-rechten des menſchen ſoetelick verſwolghen, berſt in deſe woorden uyt: d'aerdſche menſch ſeydt hy, is een ſterffelick Godt, en de hemelſche Godt een onſterffelick menſch. Sijn woorden behagen my. Doch onder ſoo veel uytmuytentheden waer door de menſch ſich ſelven ſchijnt t'ontmenſchen en te vergoden, dunckt my dees' onſe konſt de voortocht te hebben. De verſlindige wielinghen der ſterffelickheydt ſchijnen wy door haere gunſte t'ontworſtelen, ſoo datwe de breeckneck aller dingen de Dood, geen kleyn leetweeſen opdringhen moeten. Want de verwen der gunſtelinghen deſer konſte, ſchijnen ghemaeckt van dat verwonderlick kruyd, 't welck van *Glaucus* ghepoeft ſijnde, hem van een menſch herſchiep tot een Godt. En ſeker daer is gheen gheluckiger bedriegerije, waer door wy ons ſelven konnen inbeelden de godlickheydt deelachtigh te worden, als is deſe konſte. De glorij van een lichaem te maecken is groot

Digitized by Google

groot, van het met ziel en ſpraeck te verrijcken onvergelijckelick grooter: maer indien de ziel aen de menſchelicke oogen een ſienelick voorworpſel was, nu wy ſoo diep ſijn ghedronghen in de nabootſinghe van Gods wercken, vele Schilders ſouden hunne Tafereelen verlevendigen. Ick ſegge vele: want eenige ſouden het in hun vermogen weſende verachten, uyt vreeſe van dat hun ſtucken gehouden mochten werden voor wercken van de natuer en niet van de konſt. De groote veldruymte die ick heb ſou my noch wel verder voeren, doch om in gheen oneyndelickheydt te verdwijnen moet het alreegeſeyde ghenoegh weſen. Laet dat bethoonen dat de Schrijver die uyren waer in hy veroorloft wier van ſijne godſalige oeffeningen, niet weerdiger heeft konnen aenleggen. Soo der yemand is die anders oordeelt, ick rade hem als een vriend ſulck ſijn ghevoelen ſtilſwijgens by ſich te houden, op dat men niet ſegghe dat hy ſijne groove onwetenheydt voor goed oordeel wilt doen deurgaen; dat hy ſwarigheydt maeckt daer der geen' en is, op de wijſe der Tovenaren die ſomtijds in de klaerſte ſtonden eenen dicken nevel verwecken. Seker het is een ſaeck opmerckinghe waerdigh, te ſien hoe ſchriften van Mannen in allerley gheleerde oeffeningen gebroken en gekonfijt, dickwils ſulcke afgunſtighe oordeelers bejeghenen. Men houtſe veeltijds voor ydele droombeelden van bottemuylen van't Latijnſche Land; maer laet 'er yemand weſen die noyt grond van echte Schrijvers geraeckt heeft, weet hy ſich maer wat quackſalverlick voor te doen, ſijne ſchijndeughdekes met wat goede mijnen uyt te mercken, hy is de Godt der gheletterden, de Monarch der welſprekenheyd, een Arend in de Wolcken, d'Oppermeeſter der gheleertheid, het kontoir der gantſche wereld, de Man der nature. Alles wat ſijne miſdrachtighe vruchtbaerheidt mach uytſtooten, wordt voor doorhonighde leckernijen opgeſnoept, hoewel ſijne beſte vonden niet ſijn dan ontijdighe miſvallen, ſchaduwen ſonder lichamen, lichamen ſonder zielen. Evenwel noch, Schrijvers van ſulck een ſtoffe zijnder al veel beter aen, als die ſoo verkeerdelick van hun oordeelen: want het is erger ſlechte vonden van andere voor goed te keuren, dan ſelfs yet ſlechts in 't midden te ſtellen. Sie hier het beſcheet van *Ciceroos* uytſpraeck: Hy is de wijſte, ſeydt hy, die wat hem noodigh is weet te bedencken: de naeſte aen hem die anders goede voorſlaghen plaetſe weet te geven. In de ſotheid gaet het heel anders: want hy is min ſot die niet met al in de ſint ſchiet, dan hy die wat een ander ſottelick is ingheſchoten, voor goedt keurt.

Digitized by Google

keurt. De reden hier van wordt by *Cicero* niet ghegeven; bevredigh u dan, wilje, met de defe tot my een betere voor sal komen. Het gheficht is seer bedrieghelick aen die met de geelsucht sijn overloopen; doch het bedrieght onbeseffelick meer, hen dien d'eyghe liefde heeft vergalt. Achter desen Afgod loopen wy meest alle verdoolt. De Vinders dan van een dinghen beminnen het, als wesende hunne vrucht, en de natuerlicke sucht die yeder een heeft tot sijn maecksel, ontschuldight hun eenighsins van dat sy hunne vonden apelick vleyen en streelen, hoe vormeloos die oock mogen wesen. Doch die behagen scheppen in anderer ongherijmtheen, en houden voor prijsweerdigh hunne sotternijen, luyden van sulck geback konnen gantsch geen onschult vinden, om dat sy met een vry en onbedwongen oordeel wercken; hierom is 't middagklaer, dat het breyn veel meer averrechts staet aen hun, dan aen de Vinders selfs. Onderentussen komē Schrijvers die van goede stoffe sijn opgeleyt, hun geensints dies te kreunen. Sy weten dat het een bedriegelicke regel is, van yemans waerdije uyt sijnen naem te oordeelen: wat eenige verdienen lof en andere hebbense. Het was de ghelegenh ydt van *Bibulus*; de ver wonderingh der menschen droegh hem op tot in den Hemel, geen leeger plaets wou hem dienen, nochtans als het quam aen d'uytspraeck van een wijs Man, hy beleet geenen grondt te kennen tot sulck een verwonderinghe, en min verdienst in hem te wesen tot soo een hooghte. 'tIs in de Brieven aen *Atticus:* de verbaesde grootachtinge der Menssen, seydt hy, stelt *Bibulus* in den Hemel en ick weet niet waerom. Het is dan buyten twijffel beter, eere te verdienen, dan eere t'hebben: want wy konnen haer genieten door den wil van diese ons bewijst, sonder dat'er deught voorgae, nae welckers Noord-Sterr wy onsen loop nemen; maer niemand kan haer verdienen als die door roemwaerdighe betrachtingen sich selven den weg daer toe heeft gebaent. Soo onse Schrijver naer den waen van yemand het eene kan missen, soo is 't nochtans onmogelick dat hem het andere immermeer sou ontgaen. Lees met aendacht, en ghy sult seggen dat ick u tot een statelick Paleys ghebraght hebbe door een onaengenamen en doornigen wegh. De vermakelicke en ongemeene vertellingen, waer mee hy sijne zet-regels veeltijts tempert, denck niet anders of sy sijnder met groot oordeel en voordacht tussen gesaeydt: want wie weet niet dat onse geest door 't vermaeck geopent, sich allerley lessen des te beter laet inscherpen, op de manier van een Wond-artz die sijn vliem eerst in den oly dopt op dat het sijn werck te behendigher en ongevoelicker doe.

IAN de BRUNE, de Ionghe, *I.C^tus.*

Digitized by Google

COPIE

Van een Brief door den Ed. Heer Rubens, Ridder &c. gheschreven aen den Edelen Hoogh-gheleerden Heer FRANCISCVS IVNIVS.

Mijn Heere,

V. E. Sal seer verwondert wesen ay soo langhen tijdt ghеen tijdingh vanden ontfanck V. E. Broecks door my ontfanghen te hebben, den welcken, als blijckt uyt V. E. aen ghenamen van den 24. May, voor datum aen my gedestineert was. Doch ick bidde V. E. believe te gelooven dat den voorseyden Boeck my nu eerst over veerthien daghen behandight is door eenen van dese Stadt, genoemt *Leon Hemselroy*, met vele excusen van soo spaden bestellinge. Dit is de oorsaecke dat ick V. E. Brief ook niet beantwoort en hebbe; want ick eerst wenschte den Boeck te sien ende te lesen; ghelijck ick nu met attentie ghedaen hebbe. Ende om de waerheydt te seggen ick bevinde dat V. E. onse konste seer vereert heeft immenso hoc totius antiquitatis thesauro, tantâ diligentiâ refosso, & ordine pulcherrimo publicè distributo. Nam liber iste D V^e, ut uno verbo dicam, verè promus condus est uberrimus omnium exemplorum, sententiarum & dogmatum, quæ à veteribus uspiam sparim ad dignitatem & lucem Artis pictorię pertinentia litteris consecrata maximo nostro emolumento hactenus perennarunt. Itaque titulo & argumento libri *De picturâ veterum* à D V^a ad unguem satisfactum censeo: monita etiam & leges, judicia & exempla maximam nobis lucem affe-

Digitized by Google

afferentia passim inserta,& admirandâ quadam eruditione elegantissimoq; locutionis genere expressa, & ordine recto totum hoc opus perfectissimè digestum,atque insigni curâ & limâ ad calcem usque perpolitum. Sed quoniam exempla illa veterum Pictorum tantasiâ tantum & pro cujusque captu magis aut minus assequi possumus, vellem equidem eadem diligentiâ similem quandoque tractatum excudi posse de picturis Italorum, quorum exemplaria & prototypa adhuc hodie publicè prostant, & digito possunt monstrari & dicier, *Hæc sunt*. Nam illa,quæ sub sensum cadunt, acrius imprimuntur & hærent, & exactius examen requirunt, atque materiam uberiorem proficiendi studiosis præstant, quàm illa quæ solâ imaginatione tanquam somnia se nobis offerunt, & verbis adumbrata ter frustra comprensa (ut Orpheum Eurydices imago) eludunt sæpè & suâ quemque spe frustrantur. Quod experti dicimus. Nam quotusquisque nostrûm præclarum aliquod Apellis aut Timanthis opus,à Plinio aut aliis autoribus graphicè descriptum, pro reidignitate oculis subjicere tentaturus, aliquid non insulsum aut à veterum majestate non alienum præstabit; sed genio suo quisque indulgens, Musteum aliquid pro Opimiano illo dulceamaro promet, & injuriam magnis illis manibus afferet, quos ego veneratione summâ prosequor, & vestigia euntium potius adoro, quàm vel solâ cogitatione assequi me posse ingenuè profiteor. Ick bidde mijn Heere believe my wel af te nemen 't gheene ick met Oziendelijcke liberteyt ben seggende, met hope dat W. E. ons naer soo goeden *promulsidem* niet ey sal wey gheren *ipsum caput cænæ*, daer wy allegader seer naer verlanghey, want tot noch toe en heeft ons niemandt onsey appetijt vol daey hay alle de gene die alsulckey materie ghetracteert hebbey; *nam oportet vegire ad individua, ut dixi.* Waer mede ick ghebiede my uyt

gantscher

Digitized by Google

ganſcher herten in V E. goede gunſte, ende grootelicks voor de eere die my ghheſchiedt is met de preſentatie van V E. Boeck ende vriendtſchap bedanckende, blijfve in der eenigheydt,

Mijn Heere,

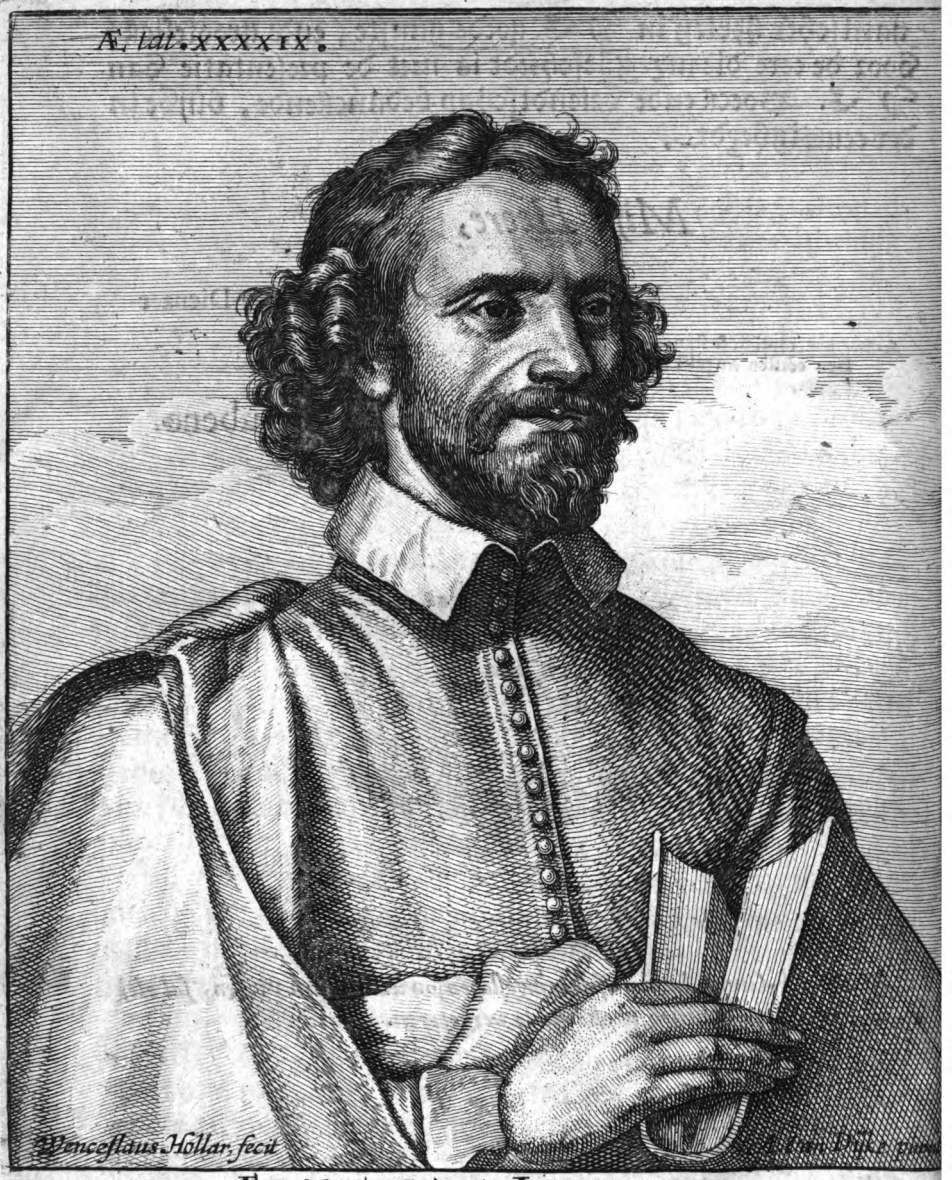
V. E. Oodmoedigen ende geaffecten Dienaer

Antwerpiæ. raptim. & ſtans pede in uno.
Den eerſten Auguſti 1637.

Pietro Pauolo Rubeno.

De Druck-fauten die hier of daer ingeſlopen ſouden moghen vveſen, ſal elck voor ſich ſelfs beuſchelick ghelieven te verbeteren.

Digitized by Google

FRANCISCVS IVNIVS F.F.

Dits IVNIVS, Der Schilders Rechte hant,
Zijn Bloet is Eel, Noch Eeler zijn Verstant. I.V. Vondel

HET

EERSTE BOECKS

Inhoudt.

ONS voor-nemen is, door Godes hulpe, den eerſten aen-vangh, den voordtgangh, de voltreckinghe van de *Schilder-konſt* te verhandelen. d'Eerſte beginſelen deſer konſte worden in 't eerſte Boeck aengheweſen. Het tweede Boeck ſtelt ons verſcheyden middelen voor oogen, door welcke deſe Konſt in oude tijden ſoo dapper heeft toe-genomen. Het derde Boeck houdt ſich beſigh ontrent die ghen, dewelcke by d'oude Konſtenaers in 't werck ſtelt ſijn gheweeſt, om de volmaecktheydt deſer nſte naerder en naerder te treffen. Aen-nopende erſte Boeck, nae ſoo een alghemeyne aenmerckinge van dien aengheboren luſt, waer door de menſchen aen-geleydt worden, om de wercken der nature

Digitized by Google

nae te boetsen, so houden wy daer in staende dat dese gheneghentheydt door 't behulp van d'inbeeldens kracht (die gemeynlick d'imaginatie ofte fantasye genaemt wordt) op-ghewecket sijnde, sich grooter dinghen bestaet te onderwinden, sonder nochtans overmaetigh te wesen in 't volghen van allerley dertele, verwaende fantasijen, die de aenkomelingen veel tijds plaghten te verrucken. Ghemerckt oock dat de Konstenaers sulcken onverstaedighden beusel-lust van de Dichters (die men Poëten noemt) schijnen gheerft te hebben, soo is 't dat wy op dese-gheleghenheydt de groote ghemeynschap die daer is tusschen de Poësye ende de Schilder-Konst aenroeren; met een toevoeghsel van 't ghene den ghenen voor 't eerste te betrachten staet, die wel uyt met een rijp ende ghesond oordeel de wercken van eenighe voor-naemste Meesters meynen te besichtighen.

Dat

Dat eerſte Capittel.

ET ſulcken wt-nemende cierlijckheyt, heeft den overgroten, alwijſen Maeker van dit *Al*, de geſchapen Wereld, bekleed, dat de Grieken meeſt-gaders ook de Romeynen deſelvighe een-ſtemmighlijck ſodaenigen naem hebben toe ghepaſt, die in ſijnen eyghenen aert een cieraet * beteyckent. Oock ſoo heeft hy den menſche (die met recht een kleyne wereldt van d'oude † ghenoemt wordt) niet daerom naeſijn even-beeldt kloeck ende verſtandigh ghemaeckt, dat hy de kracht ſijnes edelen ghemoedts naer 't exempel der beeſten door gheringhe luſt-tochten ſoude ver-breken, maer dat hem de bedenckinghe ſijnes Goddelicken oorſproncks altijdt tot hooghe ende eerlicke betrachtinghen ſoude aen-maenen. Dit ghevoelen is van oudts in de herten der menſchen diep in ghewortelt, ſoo dat niet alleen de gheleerde maer oock d'on-geleerde het daervoor houden, dat den ſterffelicken licht-ver-ganckelicken menſch d'on-ſterffelickheydt anders niet en kan bekomen, als door d'oeffeninghe van de deughd. Doch in ſoo menigh-vuldighen keur van deughdelick bedrijf 't welck ſich den menſche tot verbreydinghe ſijnes naems aen-biedt, plaght yeder een ſich ſelven met de heymelicke gheneghentheydt van ſijn aen-gheboren aerd te beraedtſlaeghen. Den eenen, door een gantſch loffelicke ſtout-moedigheydt aen-ghedreven ſijnde, ver-voordert ſich de maete des Hemels met ſijn verſtandt t'om-vanghen, ende 't on-eyndelick ghetal der Hemelſcher lichten den nae-komelinghen als een ghewis erf-deel aen te tellen *, of daer miſſchien iemand nae-maels dit ſijn erf-recht op den ſelvigen voet beſtondt te vervolghen. Den anderen ſchroomt ſich niet d'aller diepſte ver-borghentheden der *Nature* te door-ſnuffelen. Hy en weet van gheen rusten tot dat hy eenigh-ſins begrijpt het driftighe ſwerck van de ſwanghere woleken, het vreeſelick ghedommel des donders, het ſnel-blickende ver-ſchiet des blixems, en wat daer noch meer boven ende ontrent de aerde 's menſchen hert wel oyt verſaeght heeft ghemaeckt. 't En ver-veelt ſulcken ſinnelicken onderſoecker nimmermeer alle deſe wonder wercken nauw te ſiften, jae 't duelt hem dat eenighe der ſelver nu en dan ontſluypen, want hy en acht ſich ſelven

* Plin. lib. 11 nat. hiſt. cap. 4.

† Manil. lib. IV. Aſtron. Galenus lib. III. de uſu partium corporis humani. Nemaſius cap. 1. de Natura hominis. Iul. Firmicus. in præfat. libri tertii Matheſ.

* Plin. lib. 11. nat. hiſt cap. 26.

ſelven tot geen ander eynde op dit Aerdtſche Toneel gebracht te ſijn, dan om ſoodanighe wonder daeden t'aenſchouwen. *Anaxagoras* ghevraecht ſijnde tot wat eynde hy voorts-ghebracht was, heeft gheantwoort. Tot beſchouwinghe van de Sonne, Maene ende den Hemel *, ende in der waerheydt, wat is doch den menſche anders als *een ſchepſel 't welck*, nae 't ſegghen van *Quintilianus* *, *naeſt by Gods comt, gheſtelt in de Werelt tot op-merckinghe van al't ghene de Werelt in ſijnen ſchoot ver-vat.*

* Laert. lib. 11.

* Declam. 260.

2. Soodanighe dan dewelcke met deſe en dierghelijcke bedenckinghen op-ghenomen ſijn, ſouden met groot recht gheoordeelt worden den ghemeynen trant van d'andere menſchen op 't aller verdtſte t'over-ſchrijden; 't en waer ſaecke dat die ghene noch verder gingen, de welcke deſe wonderen der *Nature* niet alleen nae de maete des menſchelicken verſtands beſchouwen, maer oock de ghelijckeniſſe der ſelvigher wonderen nae 't leven wonderbaerlick af-maelen. St. *Chryſoſtomus*, die van weghen de ſonderlinge wel-ſprekentheyd daer hy mede begaeft was den naem *Chryſoſtomus*, dat is, *Gulde-monde* ghekreghen heeft, maeckt een wijdt-loopigh verhael der dinghen die de *Schilder Konſt* plaght nae te boetſen; *De Schilders*, ſeght hy *, *beſtaen de Nature door hare Konſt uyt te drucken, nae 't vermenghen haerer verwen, af-maelende allerley ghelijckeniſſe der ſienelicker lichamen; dus maecken ſy menſchen, on-redelicke Schepſelen, Boomen, Oorloghen, Velds-ſlaeghen, Stroom-vlietende bloeds-ſtortinghen, Spieſſen, Koninghen, ghemeyne menſchen; ſy maecken oock eenen Koninghlijcken Staet-Stoel, den Koningh ſittende, den Barbariſchen Vyandt onder ſijne voeten neder-ghe ſtort, het ſcherp gheſlepen ſpits der ſpieſſen, loopende Revieren, vermaeckelicke Beemden; in 't korte, ſy bereyden de beſchouwers een ſeer aen-ghenaeme luſt-baerheyt in 't kunſtigh af-beelden van aller-hande ſichtbaere dinghen.* d'Aenmerckinge van *Iſidorus Peluſiota* is mede aen-merckens waerd; *de Schilders*, ſeght hy *, *de welcke d'onlichamelijcke dinghen door eenighe lichamelicke ghelijckeniſſen af-beelden, plachten 't hoofd der Koninghen door een hands uyt de welcken veel-tijds te kroonen, om daer mede te verſtaen te gheven dat hun d'opperſte vooghdije van den Hemel vergunt worde.* De wijdtlopigheydt der dinghen welcker ghelijckeniſſen deſe dappere kunſte ſoeckt voor te ſtellen, wordt op een gantſch andere wijſe van *Socrates* verhandelt; *de Schilders*, ſeght hy *, *ſoecken met haere verwen af te beelden verdiepte ende verhooghte, verdoncker- de ende verlichte, harde ende ſachte, ruyghe ende gladde, nieuwe ende oude lichaemen.* Alhoewel oock d'aller grootſte verſcheydenheydt der coleuren meeſt in de bloemen gheſpeurt wordt, ſoo is het nochtans dat deſe Konſt daer in mede haere kracht heeft willen betoonen; want

* Homiliâ. in Pſal. 50.

* Lib. 3. Epiſt. 161.

* apud Xenoph lib. 3. Apomnem.

den

den vernaemden Schilder *Pauſias* met de liefde van ſijn Landts-vrouwe *Glycera* bevanghen ſijnde, heeft deſe Kunſt ghebracht tot de veelvoudighe veranderlickheydt der coleuren die men in de bloemen vint. Deſe *Glycera* heeft den eerſten vondt ghehadt van bloem-kranſkens met een ſeer gheeſtighe aerdigheydt te vlechten: waer over den Konſtenaer nauwe achtinghe nemende op dit bevalligh werck van ſijn beminde Baeſinne, is daer door op-gheweckt gheweeſt om 't Pinceel in de handt te nemen, end' alſoo met de *Nature* ſelver als in den ſtrijdt te treden, Plin. nat. hiſt. lib. xxxv. cap. 11. *Appelles* heeft oock dinghen gheſchildert die niet en konnen af-gemaelt worden; als naemelick donder-ſlaeghen, weder-licht, blixem. Plin. xxxv. 10. Soo dat *Theophylactus Simocatus* hier op een oogh ſchijnt ghehadt te hebben, als hy ſeght * *dat de Schilders ſich onder-winden ſoodaenighe dinghen uyt te drucken, die de Natuure ſelver niet en kan ghedoen.* * Epiſt. 37.

3. So is het dan blijckelick dat onder 't ghetal van ſoo veele ende verſcheyden Konſten door de welcke eenen grooten naem ende een onſterffelicke beroemtheydt verworven wordt, deſe Konſte gheen van de geringhſte en is, dewelcke daer af-beeldet alles watmen onder 't wijde uyt-ſpanſel des Hemels bedeckt ſiet. 't Is ghewiſſelick een uyttermaeten groote ſaeck de waere verbeeldinghen van allerley roerende ende onroerende dinghen in ſijn ghemoedt op te legghen; evenwel nochtans is het noch een meerder ſaecke datmen een levende ghelijckeniſſe deſer inwendigher verbeeldinghen kan uytwercken, voornaemelick indien den Konſtenaer niet en blijft hanghen aen deſe of geene byſondere wercken der *Natuere*, maer liever uyt opmerkinge van d'aller ſchoonſte lichamen die erghens te vinden ſijn een volmaeckt voor-beeldt in ſijn fantaſije in-drucke, nae 't welcke hy ſijne wercken naemaels meynt aen te richten. Hier toe dienen de woorden van eenen vermaerden *Platoniſchen Philoſophe* bygebracht, de *Beelt-Snijders*, ſeght hy *, *verſaemelende al wat in byſondere lichaemen fraey ende aerdigh is, brenghen door de konſt in een enckele naebootſinghe van de volmaeckte ſchoonheydt te paſſe al wat ſy uyt menighe ſchoone perſonagien hebben opghegaedert; ten eynde dat ſy een bequaeme, ſuyvere, wel-ghemaetichde gheſtaltе mochten treffen, ſoo datmen nauwlicx ſulcken volkomen ſchoonheydt erghens kan ghevinden, die met een wel ghewrocht Stock-Beeldt ofte Statue mach worden vergeleken, want de Konſten ſoecken uyt 't ſaller ſchoonſte.* 'tKomt hier mede ſeer wel over-een 't ghene *Ovidius* *, verhaelt in de beſchrijvinghe van *Cyllarus*, die onder alle d'andere *Centauren* de ſchoonſte was; *Hy had een aengenaeme ruſtigheyt in ſijn tronie; en voor ſoo vele als by eenen menſche ghelecck, ſoo quam ſijnen neck, ſijne ſchouderen, ſijne handen, ſijne borſt* * Maximus Tyrius diſſertat. xii. * xii Metamo.

borſt alder-naeſt by de prijſ-waerdige Beelden der Konſtenaeren. Staet oock alhier op deſe gheleghenheydt, aen te mercken dat *Philoſtratus* * veel-tijdts de voor-treffelicke ſchoonheydt van d'oude Helden niet anders heeft willen voorſtellen, als door een verghelijckinghe met konſtighe Statuen: dit vinden wy in ſijne beſchrijvinge van *Proteſilaus*, *Euphorbus*, *Neoptolemus*, als oock elders meer. *Herodianus* * geeft ons inſ-ghelijcks te kennen, dat *Baſſianus* (dien eenighe, nae dat hy 't Roomſche Keyſerrijck bekomen hadde, *Pſeudantoninum* noemden: andere *Heliogabalus*, om dat hy een Prieſter van de Sonne was gheweeſt) van ſijne tijdt-genooten eenſtemmichlick met d'aller ſchoonſte Bacchus-Beelden wierd ver-gheleken; ſoodaenigh was de bloeyende lieffelickheydt ſijnes jeughds en 't on-beriſpelicke maeckſel ſijnes lichaems, dat men 't uyt-ghedruckte weſen ſijner on-begrypelicker ſchoonheydt maer alleenlick in de volmaeckſte Beelden koſt aenwijſen. *Indien ghy neems eenen menſche van de Nature ghemaeckt.* ſeght *Proclus* *, *ende eenen anderen door des Beeldtſtekers konſt voordt ghebracht; ſoo en ſal het nochtans niet altijdt gheſchieden, dat het maeckſel der Nature ſtaetelicker ſchijnen ſal. Want de Konſt doet vele dinghen met meerder nettigheydt.* Dit ſelvige heeft *Ovidius* oock eenigh-ſins uytghedruckt, wanneer hy * betuyght dat *Pygmalion het ſneew-witte yvoor door een ſeldſaeme Konſt gheluckighlick ſaijdende, hoe ſelvighe ſulcken ghedaente ghegeven heeft, dat gheen ſoodaenighe vrouwe ter werelt kan worden ghebraght.* Blijckt dan uyt het ghene alrede verhaelt is, dat de rechte Konſtenaers die in haer ghemoed een on-ver-valſcht voorbeeldt der volmaeckte ſchoonheydt om-draeghen, doorgaens henen oock in alle haere werck en eenen ſekeren glimps deſer inwendigher verbeeldinghe plachten uyt te ſtorten. Dat nu dit alles ſoo heel licht niet en valt, is kennelick ghenoech: want, nae 't ſegghen van *Appolonius Tyaneus* *, *'t beſte is altijdt hard om uyt te vinden, hard om te verdeelen.* 't Is oock ſeer wel van eenen ouden Orateur * aen-gemerckt, dat *de afbeeldinghe van de voor-naemſte ſchoonheydt d'aller moeyelickſte is; aenghe ſien de miſ-maeckſheydt lichtelick door ſekere merck-teyckenen kan uyt-ghedruckt worden: de verghelijckinghe daer en teghen van de waere ſchoonheydt is ſoo weynigh ghemeyn, als de ſchoonheydt ſelver.* Den wijdt-beroemden Schilder *Zeuxis* * verſtondt ſeer wel dat het de *Natuere* noyt goed ghevonden heeft de volmaeckte ſchoonheydt op een eenigh lichaem te beſteden; ende als ſy ons yet fraeys ſchijnt te willen vertooghen, ſoo laet ſy daer oock al wat ſlechts onder loopen: even juyſt als of haer niets en ſoude over-blijven om aen andere uyt te deylen, indien ſy aen een alleen gingh hangen al wat goet ende volmaeckt is, overſulcx, als deſen grooten Meeſter voor-genomen hadde den inwoonderen van *Crotona* een

* In Heroicis.

* Lib. v. hiſtor.

* lib. 11. in Timæum Platonis.

* Metam. x

* Epiſt. 19.

* Panegyr. Maxim. & Conſtant. dictus.

* vide Tullium in ipſo ſtatim initio lib. 11. de Inventione.

Digitized by Google

een uytnemende ſchoon vrouwelick Beeldt nae te laeten, ſoo en vond hy het niet gheraedtſaem de gheheele volmaecktheydt van d'aller bevallighſte ſchoonigheydt in een lichaem te ſoecken, maer hy heeft vijf van d'aller ſchoonſte Maeghden uyt ghepickt, ten eynde dat hy uyt d'ernſtighe opmerckinghe der ſelvigher de rechte ſchoonheydt, *die*, nae 't ſegghen van *Lucianus* *, *noodtſaeckelijck maer een weſen kan*, moght ghevinden. 't Beſtaet dan in ſeer goede reden 't ghene *Socrates* ſtaende houdt in ſijne t'ſaemen-ſpraecke die hy, nae 't verhael van *Xenophon* *, met den Schilder *Parrhaſius* ghehouden heeft; *Aenghеſien het niet licht en is*, ſeght hy, *eenen menſche t'ontmoeten die t'eenemael uyt onberiſpelicke ghedeelten beſtaet, ſoo is 't dat ghylieden uyt elck een het bequaemſte op-ſoeckende, te weghe brenght dat de gheheele lichaemen van u geſchildert voor ſchoon worden ghehouden.*

* In Hermotino.

* Lib 3. Apomn.

4. Dit is dan deſe naeboetſinghe, die men ghemeynelick *d'Imitatie* noemt, uyt welcke de Teycken-Konſt, de Schilder-Konſt, de Giet-Konſt en al d'andere Konſten van deſen aerd voord-ſpruyten. Oock ſo is 't dat deſe *Imitatie* van *Philoſtratus* * genaemt word *een ſeer oude pont, ende met de Nature ſelver wonderlick wel overeen komende.* 'tBewijs hier van ſouden wy waerdighlick mogen trecken uyt dien gantſch beſigen yver die in de kleyne kinderhens geſpeurt wordt, wanneer ſy naemelick de teere verbeeldingen van haere ongeoeffende imaginatien in 'tmaecken der Beeldekens van Was ende Potaerde uyt drucken. Evenwel nochtans ſullen wy dit bewijs laeten aenſtaen, overmits yeder een ſich ſelven hier van ten vollen kan berichten, die ſlechts 't daeghelickſche tijdt-verdrijf der kinderen wil aenſchouwen; ende wy ſullen teghen-woordighlijck dit maer alleen uyt *Quintilianus* * aenmercken *dat alle die dinghen dewelcke wel oyt door de Konſt voltrocken worden, haer eerſte beginſelen altijdt uyt de Nature plaghten te trecken.* Oock ſoo en moghen wy in 't minſte niet eens twijfelen of *'t grootſte deel der Konſten*, ghelijck den ſelvighen *Quintilianus* ellers * ſpreeckt, *ſteunt op d'imitatie, jae dat noch meer is, 't gantſche beleyd ons levens beſtaet daer in, dat wy altijdt vaerdighlick naetrachten. 't ghene wy in andere hoogh achten. Dus is het dat de kinderen den treck der letteren nae volghen, tot dat ſy de Schrijff-Kunſt vaſt hebben: Die ſich tot ſinghen begheven, letten op de ſtemme haerer Leer-Meeſters: De Schilders nemen haer ghemerck op de wercken van haere voorganghers: De Boere-kleeden ſchicken ſich nae de ghelucksighe ondervindinghe der gener die voor hun wel-aer de Landt-Neeringhe hebben ghepleghet. Wy ſien eyndelick dat de beginſelen van aller-ley weten-ſchappen ſich doorgaens henen voegen nae 't een of 't andere voor-ghеſtelde voor-ſchrift.*

* in proœmio Inſtitutionum.

* orat inſtit lib. 12. cap. 17.

* orat. inſtit. lib. X. cap. 2.

5. Nu ſoo en behoeft ſich hier niemandt van deſe Konſt af-keerigh te

te houden, ten aenſien van d'ontallicke menichte der natureliicker dingen die af-ghebeeldt worden; ghemerckt daer nerghens een Konſt is in welcke alles wat de Konſt betreft van den Leer-Meeſter moet voor ghehouden worden. Ghewiſſelick, de wijds en ſijds verſpreyde nature der dinghen kan 't niet verdraeghen dat een Leer-Meeſter in deſe Konſt ſijnen Leerlinghen elcke byſondere ghedaente ſoude gaen voorſtellen: ende indien erghens yemant ſulcks aenvanght, *deſelvighe ſal*, nae 't ſeggen van *Quintilianus* *, *deſe twee enghemacken ondergaen, dat hy ſijne Leer-jonghers altijdt te vele ſal voorhouden, en nimmermeer ghenoegh.* Soo moeten wy dan ons ſelven daer mede te vrede houden, dat wy onſen arbeydt in 't eerſte maer alleen beſteden ontrent het afteyckenen van de voornaemſte dinghen, in 't minſte niet twijffelende of d'andere mindere ſaecken ſullen daer nae van ſelfs ghemackelick volghen. *Als Polycletus* ſijnen *Hercules* voleyndighet hadde, ſoo en heeft hy niet vele moeyte ontrent het Leeuwenvel ofte oock ontrent de veel-hoofdige waeter-ſlange behoeven te beſteden. Inſ-gelijcks oock als *Phidias* 't Beelt van *Minerva* gemaeckt hadde, ſoo en heeft hy ſich in 't maecken van haeren Schild niet ſeer gequollen. *Daer en is niemandt die in grooter dinghen ſoo dapper uytmuntet*, ſeght *Quintilianus* *. *Dat hem d'andere dinghen van minder waerde ſouden begheven, 't en ſy dat Phidias misſchien Iupiter beſt van allen heeft ghemaeckt; maer dat d'andere dinghen even-wel, die tot het op-troyſſel des wercks vereyſcht waeren, beter van yemant anders ſouden ghewrocht ſijn ghe weeſt*, dient dan hier wel ghelet op de woorden des grooten Orateurs; *ghelijck in d'andere Konſten*, ſeght *Tullius* *, *wanneer de moeyelickſte dinghen verhandelt ſijn, 't overighe niet vele arbeydts en ver-eyſcht, als weſende van licht om te begrijpen, ofte oock ſom-wijlen den voorighen ghelijck vormigh; ſoo ghebeurt het mede in de Schilder-Konſt, dat die ghene dewelcke eenen menſchen wel kan uytdrucken, met eenen oock verſtaen ſal hoe eenighe andere ghedaente, die hy noyt heeft leeren Schilderen, behoort af-ghemaelt te worden. Soo en behoeftmen oock niet te vreeſen, dat hy, die eenen Leeuwe ofte eenen Stier bequaemelick ſchildert, het ſelvighe niet en ſoude in vele andere viervoetighe beeſten ghedoen.* Dit ſelvighe wordt mede beveſtight met deſe woorden van den gheleerden *Quintilianus*; *'t ſtaet eenen Leer-Meeſter toe*, ſeght hy *, *daghelicks aen te wijſen hoedanigh 't ver-volgh der dinghen ſy, als oock hoe de ſelvighe aen elck-ander hanghen: want het onmoghelick is, al 't ghene de Konſt aen-gaet, in 't byſonder voor te ſchrijven. Waer vindtmen doch erghens een Schilder, die al 't ghene in de nature voor-valt, heeft leeren naetrecken? wechtans ſal hy, de rechte maniere der imitatie maer eens gevat hebbende, al wat hem voor-komt lichtelick af-beelden.*

* Orat. inſtit. lib. 5. cap. 10.

* Orat inſtitut. lib. 12. cap. 3.

* Lib 11. de Oratore.

* Orat inſtitut. lib. 7. cap. 10.

6. De beginſelen dan deſer konſten die ſich met de Imitatie be-

moeyen

moeyen, vereyschen geenen on-eyndelicken arbeydt; maer bieden haer selven in 't teghendeel vaerdighlick aen, te vreden sijnde met seer gemaetighde ende niet al te swaere voor-schriften der behoorelicker proportie. Ende in der waerheydt, de gantsche Schilder-Konst wordt in dapper weynighe leer-stucken begrepen; de welcke, gelijckse heel-end'al nodigh sijn den ghenen die niet te vergeefsch willen arbeyden, so moetense nochtans den aenkomelinghen op 't aller kortste ende op t'aller eenvoudichste voorgheschelt worden. Wanneer men in 't teghendeel een groot ghebaer maeckt ontrent de grondslaeghen deser Konste, soo gheburt het menigh werven dat de nieuwelinghen t'eenemael van de Konst vervreemden, afgheschrickt sijnde door de verdrietsaemheydt van sulck een veelvoudigh ende inghewickelt onderwijs: oock soo wordt altemets haer verstandt, 't welck in 't eerste op 't aller lieffelickste gekoestert moet worden, verduft ghemaeckt door de schraelheydt van allerley opgheschochte voorslaeghen: jae sy laeten haer selven somtijdts, tot groot naedeel van de Konst, dwaeselick voorstaen dat sy daer alreede boven op sijn gheraeckt, indiense slechts van buyten hebben geleert den inhoudt der grondstucken daermen soo vele van snoft en post als of de gheheele Konst in de selvighe lagh verborghen: behalven dat menighmael oock d'aller edelste verstanden, die sich aen soodaenige wetten verbinden, seer jammerlick in haeren voordt-vaerenden loop worden ghestut, altijdt vreesachtigh ende beschroomt sijnde, nae dat sy de vrymoedigheydt die den Konstenaer meest van allen voordt helpt, quijt sijn gheraeckt. Ghelijck het dan hoogh-noodigh is, datmen de beginners eenen sekeren wegh aen-wijst; soo staet daer oock op te letten, dat den selvighen wegh slecht ende recht sy, ende indien daer erghens yemant is die in dese Konsten yet wat meynt uyt te richten, deselvighe moet het vastelick daer voor houden, datter eenen sekeren goeden ende bequaemen wegh is, waer in de *Natura* selver van selfs vele dinghen sonder leeringhe moet verrichten; soo dat de gronden deser Konste, dewelcke den aenkomelinghen plaghten voor ghehouden te worden, niet soo seer van de Leer-Meesters schijnen uyt ghevonden te sijn, maer datse van hun alleenlick aenghemerckt ende aenghevaerdt sijn gheweest, als de selvighe by groote Meesters in 't werck ghestelt wierden. Tot het ghene wy alhier uyt *Quintilianus* * hebben voor ghestelt, maghmen oock de woorden van *Aquila Romanus* seer vvel toe passen; *Schier alle dese dinghen*, seght hy *, *dewelcke in de gronde-stucken vervat sijn, worden by scherp-sinnighe Geesten veel-tijts in 't werck ghestelt; ende dat niet soo seer met een voor bedachte kennisse, als by ghevael, soo moetmen dan alhier gheleertheydt ende opmerckinghe voorbren-*

* ex proœmio nempe libri octav. * de Figuris sententiarum

ghen, dat ons deſe dinghen, die ſich de Konſtenaers ſonder voordacht laten ontvallen, altijdt by der handt ende in onſe macht lieten vinden, ſoo menighmael de gheleghenheydt de ſelvighe ſal vereyſchen. Wech dan met dit voorwendtſel der luyigheydt: 't is te ſlecht, dat wy de ſchuldt van onſe naelaetigheyd op d'arbeydſaeme moeyelickheydt der eerſter beginſelen beſtaen te ſteken; dit en kan ons in 't minſte niet verſchoonen; overmidts het ſeker gaet, dat deſe Konſten ſonder eenigh onderſcheydt der perſonen ghereedt ſijn alderley Konſt-lievende herten nae haeren wenſchte verſaedigen. Soo en moeten wy ook in onſen goeden yver niet verſlaeuwen door aenmerckinghe der grooter menichten die deſe Konſten nae veel arbeydts noyt en hebben getroffen, want *nae den aerdt deſer dinghen,* ſeght *Sidonius Apollinaris* *, *is de wetenſchap aller Konſten dies te koſtelicker, hoe min ghemeyn.*

* Lib. 11. Epiſt. 10.

7. Dat noch evenwel vele haer ſelven ick en wete niet wat voor eenen oneyndelicken arbeydt inbeelden, ontſtaet daer uyt, dat ſy deſe Konſten nimmermeer ſo verde ghebracht konnen ſien, of daer ontbreket noch altijdt 't eene of 't andere 't welck meerder arbeydt ende ſorghe verwacht. *De Schilder-Konſt,* ſeght *Plato* *, *ſchijnt geen eynde te nemen in 't afmaelen der ghedierten, maer ſy is altijdt beſigh om 't ghene ſy eens ter handt ghetrocken heeft meer en meer te vercieren. Dies en weet ſy ook van gheen ophouden. Want het onmoghelick is dat daer niet met allen meer ſoude toeghevoeght worden tot het ghene nu alreede uytdruckelick genoegh ende volmaeckt ſchijnt te weſen.* Om deſe reden worden daer uyt dertmaeten vele ghevonden die door een ſlaphertige wanhope 't gewicht deſer betrachtinghe vermijden, eerſe oyt den laſt van dien met haere uyterſte ſchouderen aenroeren. 't Eerſte dan het welcke deſe ſwaerhoofden hebben aen te mercken, is, dat *alderley werck, nae* 't ſeghen *Vegetius* *, *ſwaer ende moeyelick ſchijnt, eer men 't beproeft.* Ten anderen moeten ſy haer ſelven voor d'ooghen ſtellen, hoe grooten macht 't menſchelicke verſtandt heeft, om alles wat het hertelick bejaeght t'achterhaelen; ghemerckt ſlechter, doch moeyelicker Konſten, het woeſte meer door loopen, den opgangh ende ondergangh der ſterren nae rekenen, de Wereldt ſelver afmeten; *jae wat iſſer doch,* ſeght *Max. Tyrius* *, *'twelck der menſchen onbeſchroomt gemoede niet en weet konſtighlick uyt te vinden, als het daer ſlechts eenen luſt toe heeft?* Laetſe eyndelick daer op letten wat voor een groote ſaecke het is daer ſy nae ſtaen: 't is een Konſt der Konſten die den loon haeres arbeydt weſen ſal; *De vermoedtheydt,* ſeght *Tullius* *, *is hem die ſoeckt ſchandelick, als het ghene 't welck daer ghe ſocht wordt ſonderlingh vrdey is.* 't Welck indienſe recht begrijpen, ſoo ſullen ſy dit mede lichtelick toeſtaen, dat den wegh die

* Lib. 11. de re militari cap. 18.

Daer men ſijn vernuft te werck ſtelt, daer is het kloeck.

* Diſſert. 18.

* Circa initium libri primi de Finibus.

tot

Digitized by Google

tot de Konſt leydt niet hard ende onbeganckelick en is; ghemerckt het eerſte ende het grootſte behulp voornaemelick in den wille beſtaet. Dies worden oock d'eerſte beginſelen deſer Konſten ſeer lichtelick van die ghene ghevat, dewelcke haeren wille ongheveynſdelick daer toe gheneyght vinden: ende ſoo wanneer yemant langhſaemlick daer in voordt vaert, deſelvighe magh het ſijn eyghene weder-ſtrevigheydt danck weten: want wy ſullen het eerſte onderwijs kort ghenoegh vinden, indien wy maer alleen ons ſelven en andere niet en ſoecken moedt-willighlick wijs te maecken dat het eenen verdrietighlick langhen wegh is: Behalven dat oock een bequaeme maniere van onderwijſinghe alle dinghen noch al korter ſal maecken. Nu daerenteghen ſoo is de eerſte ende de meeſte ſchuld in de Leer-Meeſters, die 't futſelboeck ſoeckende haere Leer-jonghers wonderlick geerne ophouden, niet alleen om de Leer-penninghen ſoo wat langer te trecken; maer ook op dat de Konſte ſwaerder ſoude ſchijnen, ende alſoo in grooter achtinghe worden gehouden: ſommijdts mede uyt enckele onwetenheydt ende naelaetigheydt in 't onderwijſen. De naeſte ſchuldt moeten wy in ons ſelven ſoecken, aenghenen wy altijdt liever blijven hanghen aen 't ghene wy alrede geleert hebben, dan dat wy ſouden voort ſpoeden tot die dinghen daer wy noch onervaren in ſijn. Wy bekomen ons ſelven daerenboven in onſen eyghenen tijdt, en 't ghene wy aen deſe vrye Konſt hanghen is gaer weynigh; want den ydelen arbeydt van beſoecken ende beſocht te worden ontleent ons ettelicke goede uyren, die wy ſeer onnuttelick verpraeten in nietighe ſchow-ſpelen, tijdtquiſtende maeltijden, vaddighe ſlaep-luſt, dwaeſe bejagh van alderhande tijdtverdrijf, d'onghemaetighde ſorghe onſes lichaems, 't ſtraetſlingheren, 't herwaerdts en derwaerdts reyſen, gaen oock al meteen goedt deel onſer daeghen ſachtelick henen ſtrijcken: dat ick niet en ſpreke van de geylheydt, dronckenſchap, en dierghelijcke beeſtelicke luſten meer die 't lichaem ſoo gheweldich met haeren ſchaedelicken ſtaertſleyp ontſtellen, dat het ſoo een kleyn overſchot van tijd niet wel beſteden kan. Dus is het dat wy ons leven gantſch achtelooſlick aenſtellen, en noch ſchaemen wy ons niet te klaeghen dat de beginſelen der Konſte langh ſijn, ende den tijdt wonderlicken kort. 't En ſchort ons dan aen geenen tijdt, jae wy meughen 't onſe eyghe ſlordigheydt wijten, dat wy tijdt te kort komen; want indien wy onſen tijdt profytelick ſochten aen te legghen, wy ſouden moeten bekennen dat wy tijdts ghenoegh hebben; overmidts ons niet de daeghen alleen ledighen tijdt aenbieden, maer ſelfs oock de nachten, als welcker lenghde beyde bequaem is onſen ſlaep-luſt te boeten, ende boven dien oock

Digitized by Google

onſe verbeeldinghen door een ſombere ſtilligheydt te verwecken! Ghelijck dan in 't reyſen die ghene de welcke vaerdighlick ſonder eenigh uytſtel voordt vaeren, de helft vroegher tot de ghewenſchte plaetſe komen, dan die ghene dewelcke haere reyſe ter ſelvigher ſtondt aenghevangen hebbende, haeren tijd vertrantelen ende ſonder achterdencken ter ſijden afdwaelen om erghens een verkoelende boom-ſchaduwe ofte oock een lieffelicke fonteyne by den wegh te ghenieten, ſoo is het oock in 't ſtuck deſer Konſten bynae onuytſprekelick hoe grooten verſchil datter is tuſſchen de luye draelaerds en vlijtige menſchen. Soo is het dan in deſe ghelegenheyd eenen gantſch leelicken mis-ſlagh dat wy van de moeyelickheydt deſer Konſte een oordeel beſtaen te ſtrijcken, niet ſoo ſeer uyt den tijdt onſes arbeydts, als wel uyt den tijdt onſes levens. Ondertuſſchen moeten wy dit altoos met *Quintilianus* bekennen, dat ons *d'oude ſoo vele Meeſters en ſoo vele exempten hebben naeghelaeten, dat deſe onſe eerwe met recht voor d alder gheluckighſte ghehouden mach worden, als de welcke uyt den ſuyren arbeydt der voorigher Meeſters volkomen onderrichtinghe haelen kan.*

* Quint. inſtit. lib. 12. cap. 11.

8. Niet teghenſtaende dan het blijckelick is dat de eerſte beginſelen niet al te hardt ſijn, ende dat wy daer toe geenen tijdt ontberen, ſoo ſal nochtans yemant de reden ſijnes onluſts daer op lichtelick ſteken dat het ten aenſien van de volmaeckheydt deſer Konſte een overgroote vermetelheydt ſchijnt te weſen daer nae te willen ſtaen, jae dat het oock t'eenemael onmoghelick is in deſe Konſten volmaeckt te ſijn. Den ſulcken moet dit voor eerſt tot antwoordt ende tot opweckinghe haerder naerſtigheydt dienen, dat het teghen de nature der dinghen niet en ſtrijdt, dat yet 't welck van te vooren noyt ghebeurt is, wel oyt ghebeuren ſoude; ghemerckt alle deſe dinghen die nu ter tijdt groot ende aenmerckelick ſijn, wel eer eenen ſekeren tijdt ghehadt hebben datſe niet en waeren, ſoo en behoeft dan niemant te ſuylooren en den moedt verlooren te geven, die beneffens de goede toe-gheneghenheydt tot deſe Konſten, niet alleen ghelegenheydt des tijdts, maer oock de bequaemheydt ſijnes verſtandts, de gheſontheydt des lichaems, d'onderwijſinghe van eenen trouwen Leer-Meeſter tot hulpe heeft; want al waer 't ſchoon ſaecke dat hem den lof der hooghſter volmaeckheyd ontgingh, ſoo is het nochtans prijſelick op den tweeden en derden trap boven andere uyt te muyten. *'t En is gheen kleyne eer,* ſeght *Columella**, *van een groote ſaeck, hoe weynigh het oock weſen magh 't ghene men daer van beſit, deelachtigh te worden ghemaeckt.* 't Is dan een dapper onvaſt ende ongherijmt beſluyt, 't welck eenighe maecken, ſeggh'ende, dat het onnodigh is veel arbeydts aen te wenden daer men voorſlaghs weter, dat de

* Lib. XI. de Ruſtica, cap. 1.

Digitized by Google

de volmaecktheydt niet en kan worden ghetroffen. Dit besluyt, segge ick, gaet seer los. Sienghesien die ghene selver de welcke wel oyt voor de beste Konstenaers vernaemt sijn gheweest, noyt daer toe geraeckt souden hebben, 't en waer saecke dat sy eenen moedt grijpende vastelick hadden ghehopet noch al beter te doen dan d'alder beste die voor hun lieden waeren; ende of sy schoon d'alder volmaeckste niet en achterhaelden ende voorby ginghen, dat sy nochtans d'eere souden hebben van aldernaest oy de selvighe te komen, oock soo wordt daer selfs uyt het middelmaetigh gebruyck deser Konst ghenoeghsaem profijt ghetrocken: Want soo wie de wercken der onvolmaeckter Konste met d'alder volmaeckste wil verghelijcken, desselvighe sal bevinden dat den arbeydt soo wel van d'eene als van d'andere altijdt beloont is geweest. Ende alhoewel het alhier seer licht soude vallen met oude ende nieuwe exempelen aen te wijsen dat dese Konst boven alle andere Konsten de goede gunst van d'alder machtighste Koninghen, groote schatten, de teghenwoordighe ende toekomende eere den ghenen diese recht wel oeffenen toebrenght, soo achten wy nochtans dat het ghewagh van soodaenige beloningen met de waerdicheydt deser Konste niet te wel over een komt; als dewelcke haer voornaemste vergenoegen schept in 't gantsch lieffelicke vermaeck 't welck sy in haer eyghen selven besit. Doch hier van sullen wy op een andere gheleghenheydt breeder spreken. Nu wenschen wy maer alleen dat alle de ghene die 't met de Konst wel meynen, de bedenckinghe deser belooninghe op een sijde stelden, ende haere ooghen alleenlick sloeghen op de uytnemenheydt van dese hooch-gheduchte Konst. 't Welck doende, soo sullen sy buyten twijfel tot den hooghsten trap der volmaecktheydt opstijghen; of ten minsten sullen sy vele onder haere voeten sien 't onder-blijven.

9. De Poëten plachten doorgaens heuen in den aenvangh haerer wercken de hulpe van de neghen *Musen* aen te soecken, ten eynde dat haere ghedichten niet anders als een Vloedt-Beke ghemackelick daer heuen souden stroomen: de Konstenaers insghelijcks moghen het selvighe in 't begin haerer betrachtinghen seer bequaemelick doen. Soo en sal het hun oock niet onprofijtelick wesen 't soete ghesel schap deser neghen Maeghden te begroeten; niet soo seer om van de selvige eenen goeden voortgangh haeres voornemens af te smeecken, als wel om uyt d'eygenschap haerer naemen met *Fulgentius* de verscheyden trappen aen te mercken die den Konst-gierighen Leerlingh tot de volmaecktheydt deser Konste aenleyden. *d'Eerste*, seght *Fulgentius* *, *is Clio, de welcke dese benaeminghe ghekreghen heeft uyt een Griecks woordt* * Lib. 1. Mytholog.

't welcke enen goeden naem ende faem beteyckent; soo dat ons met desen naem d'eerste beweginghe die ons tot het leeren aendrijft te kennen wordt ghegeven; aenghesien de wetenschap der Konsten meest ghesocht wordt om sijn eere daer door te verbreyden. De tweede is Enterpe; dat is, goedt vermaeck toebrenghende; want ghelijck den eersten trap daer in bestaet, datmen de wetenschap soeckt, soo volght daer op dat yemant sich daer in vermaecke dat hyse soeckt. De derde is Melpomene; dat is, den aendacht vestende; want ghelijck den wille voor gaet, ende 't verlanghen daer op volght, so bestaet het derde daer in datmen met eenen aendachtighen ernst aendringht om 't ghene daermen van selfs nae verlanght te bekomen. De vierde is Thalia; dat is, 't begrijp; want dit moet op den aendacht nootsaeckelijck volghen. De vijfde is Polymnia; dat is, t'onthouden der dinghen, 't welck in de memorie bestaet; want nae 't begrijp wordt daer vereyscht dat wy de begrepen dinghen wel onthouden. De seste is Erato, dat is, vindende yet ghelijcks; overmidts het nae 't begrijp en nae de memorie verwacht wordt dat den Konstenaer yet wat het welcke aen begrepen dingen gelijck sy uyt sijne eygene herssenen soude voortbrenghen. De sevenste is Terpsichore; dat is, vermaeck nemende in 't onderwijs; want nae 't uytvinden der dinghen moet men deselvighe onderscheyden, om wel daer van te oordeelen. De achste is Urania; dat is, Hemelsche; aenghesien men nae 't onderscheydt des oordeels 't eene verkiest en 't andere verfoeyt, 't welck een gantsch Hemelsch verstandt vereyscht. De neghenste is Calliope; dat is, wel uyt druckende. Soo is dit dan 't gantsche vervolgh. 't Eerste is, datmen nae de leeringhe haeckt. Het tweede, datmen eenen sonderlinghen lust schept in dese begheerte. Het derde is, ernstelick te bejaeghen het ghene men lieft. Het vierde is, datmen recht wel begrijpt 't gene dus opgespeurt wordt. Het vijfde is, t'onthouden watmen alrede begrepen ende verstaen heeft. 't Seste is, datmen uyt sijn eyghen hoofde 't een of 't ander versinne, 't welck met het ghene wy begrijpen over-een komt. Het sevenste is, met een gesondt oordeel 't ghene wy dus verrinnen t'over-wegen. Het achste is, dat men t'aller bequaemste verkiest uyt het ghene wy met een rijp oordeel hebben ghesift. Het neghenste is, datmen volkomelick uytdruckt wat ons oordeel voor 't beste ghekeurt heeft.

CAP. II.

BEneffens dese voornoemde Imitatie der natuelicker lichaemen door vvelcke de Konstenaers aengeleyd vvorden om allerley menelicke dingen nae 't leven uyt te drucken, soo staet ons alhier noch een andere soorte van Imitatie aen te mercken, door vvelcke den Konstenaer sich verstoutet oock soodaenighe dinghen af te beelden die van 's menschen

Digitized by Google

'smenſchen gheſicht verde ſijn afgheſcheyden. Ende al hoewel de voornaemſte kracht van deſe imitatie in de fantaſije beſtaet, ſoo is het nochtans dat wy d'eerſte beginſelen deſer imaginatie onſen ooghen moeten danck weten; want d'inwendighe verbeeldinghen die in onſe ghedachten ſpelen, konnen daer in noyt ghefatſoeneert worden 't en ſy dat wy eerſt de ghedaente der dinghen ergens in 't rouwe met onſe ooghen hebben aenſchouwet, of ten minſten met d'een of d'ander onſer vijf ſinnen hebben ghevoelt. *Ons ghemoedt begrijpt de verdachte dinghen uyt de ghevoelicke*, ſeght *Strabo* *, *want de ghedaente, 't coleur, de groote des appels, inſghelijcks ook den reuck, de ſachtigheydt, den ſmaeck, worden ons door het toedoen onſer vijf ſinnen bekent ghemaeckt; onſe ghedachten gaen daer nae uyt deſe dinghen de volkomen kenniſſe van eenen appel opmaecken. Soo is 't ook dat onſe ſinnen ons maer alleen de ghedeelten der dinghen die uytnemende groot ſijn voorſtellen, uyt welcke voor-gheſtelde ghedeelten ons gemoedt daer nae de gheheele gheſtalte by een brenght ende begrijpt. Themiſtius* heeft dit alles wonderlick wel uyt gedruct. *De fantaſije*, ſeght hy *, *is een Printe ende eenen voetſtap der dinghen die wy ſien en voelen. Want ghelijck den handtboom door onſe handen bewoghen ſijnde, den ſteen beweeght: ghelijck ook de Zee door den windt bewoghen zijnde, het Schip beweeght: ſoo en is 't gheen wonder dat het ſelvighe mede voor valt in die dinghen dewelcke wy ſien ende ghevoelen, want ons ghevoelen door d'uytwendighliek ghevoelicke dinghen gaende ghemaeckt ſijnde, ende alſoo een ghedaente aenghenomen hebbende van 't ghene daer door het ſich ſelven bewoghen vindt, beweeght ook in de volmaeckte ſchepſelen een andere kracht haeres ghemoedts, diemen de fantaſije noemt; welckers aerdt is de Printen die haer door 't ghevoelen worden over ghelevert ende in ghedruckt binnen in haer ſelven op te legghen, ende alſoo daer in te verſeghelen datſe voor een goede wijle tijdts, nae dat nu de ghevoelicke dinghen uyt d'ooghen wech ghenomen ſijn, de Voet-Printen der ſelvigher dinghen behouden.*

* Lib. 11. Geograph.

* Paraphr. in lib. III. Ariſtotelis de Animâ, vide quoque ejuſdē Themiſtii paraphr. in Ariſt. de Memoria & reminiſcentia. maxime tamen Alex. Aphrodiſienſen lib I. de Animâ.

2. Soo is dan deſe gantſch vruchtbaere kracht onſes ghemoedts, nae 't oordeel van *Plato* *, tweederley: d'eerſte ſoeckt maer alleen ſoodaenighe dinghen uyt te drucken die d'ooghe teghenwoordighlick aenſchouwet; d'andere beſtaet daer en boven ook die dinghen af te beelden welcker voorbeeldt maer alleen in de fantaſije voor ghеſtelt wordt. *Eenighe werck-meeſters*, ſeght *Proclus* *, *connen de wercken van andere nauw puntighlick naevolghen; andere daer en teghen hebben in ſich een ſekere bequaemheydt om wonderlicke dinghen te verſinnen.* Soo ſeght ook den ſelvighen Autheur noch vorder in de ſelvighe plaetſe, *Al wat nae 't verdachte wordt ghemaeckt, is ſchoon. Wat daer en teghen nae 't ghene van de Nature voordt ghebracht is ghemaeckt wordt, is niet ſchoon. Wanneer*

* in Sophiſtâ.

* Lib II. in Timæum Platonis.

manneer yemant yet naer 't verdachte maeckt, soo moet hy noodtsaeckelick een van beyde doen; ofte hy druckt het verdachte voorbeeldt wel ende bequaemelick uyt, ofte niet, indien hy 't wel afbeelt soo sal 't uyt ghedruckte beeldt schoon wesen; aenghesien d'eerste en meeste schoonheydt in 't verdachte voorbeeldt te vinden is. Indien hy daer enteghen 't verdachte voorbeeldt niet wel uyt en druckt; soo en is sijn maecksel nae 't verdachte niet ghewrocht, maer 't valt in 't teghendeel verder af van de volcomen schoonheydt deses voorbeelts. 't Is danbliickelick dat die ghene de welcke yet maeckt nae 't ghene van de nature voordt ghebracht is, het selvighe niet recht schoon maecken can: overmidts 't ghene hy sich voorstelt vol ghebreckelickheydts is, en dat d'eerste en meeste schoonheydt daer niet in te vinden is; soo dat ook 't ghene daer nae ghemaeckt wordt, noch al meer van de rechte schoonheydt af dwaelen moet. Over-sulcks heeft ook Phidias, als hy dien ruchtbaeren Iupiter maeckte, sijne ooghen niet gheslaeghen op yet-wat 't welck van de nature was voordt ghebracht, maer hy heeft sich selven een voorbeeldt verdacht over een comende met de beschrijvinghe van Iupiter die ons Homerus voor gheslelt heeft. Op dese verbeeldens kracht die daer in Phidias wordt aenghemerckt, dringhen ook andere vermaerde Schrijvers dapper aen, om te betoonen op wat voet eenen rechten Konstenaer moet aengaen. Ick houde het daer voor, seght Tullius *, dat daer nerghens yet soo schoon ghevonden can worden, of noch is dat al vele schoonder waer nae 't selvighe, niet anders als een beeldt nae de tranie, uyt ghedruckt is; aenghesien sulcks noch met d'ooghen, noch met d'ooren, noch met eenighe onser sinnen doorgrondet kan worden; wy begrijpen 't maer alleen met onse ghedachten ende met ons ghemoedt. Soo is 't ook dat wy ons selven noch altijdt eenighe verbeeldinghen connen voorstellen die de schoonheydt der Beelden van Phydias ghemaeckt verde te boven gaen, alhoewel de selvighe onder alle andere wercken van dien slagh d'aller volmaeckste waeren. Ook soo en heeft dien grooten Konstenaer, als hy 't Beelt van Iupiter ende Minerva maeckte, sijne ooghen niet gheslaeghen op yemant daer hy dese ghelijckenisse uyt trock, maer hy heeft in sijn ghemoedt het voorbeeldt van een seer uyt gheleesen schoonheydt ghehadt, op 't welcke hy sijne ooghen standtvastighlick houdende, beyde sijne Konst ende sijn handt nae de ghelijckenisse des selvighen voorbeeldts bestierde. Daer is dan in de ghestalte der dinghen yet-wat 't welck in volmaecktheydt uytsteket, soo dat nae 't verdachte voor-beeldt deser volmaecktheydt alle d'onsienelicke dinghen door een Konstighe imitatie worden afghebeeldet. Wy en moghen hier de woorden van Seneca, niet voorby gaen, Phidias en heeft Iupiter niet ghesien, seght hy *, nochtans heeft hy hem ghemaeckt als d'onderende, ook soo en heeft Minerva voor sijne ooghen niet ghestaen; ende nochtans heeft sijn ghemoedt, maer dagh soodaenighen Konst te vaeten, dese Goden begrepen ende verwoont. Dat daer nu een groot onderscheydt is tus-

* de perfecto oratore

* Seneca Rhetor lib. 2. controversia 3.

schen

schen deſe maniere van wercken, en d'andere die maer alleen 't ghene teghenwoordigh is uyt-druckt, leert ons deſelvighen Author, *Deſe Majeſteyt kan dan eerſt ghevveſſet worden*, seghter hy *, *als 't ghemoedt ſijne wercken van te vooren rechts-wel overſlaet*. Dit selvighe wordt ons noch duydelicker voor ghestelt in die treffelicke saemen-sprekinghe die nae 't verhael van *Philoſtratus* ghehouden is gheweest tusschen *Theſpeſion* den voornaemsten der *Gymnoſophiſten* ende *Apollonius Tyaneus*. De woorden van *Philoſtratus* * sijn aenmerckens waerd, *Hebben Phidias en Praxiteles*, *seghter Theſpeſion, den Hemel beklommen ende van daer de ghedaente der Goden tot de Konst neder ghebracht; of is het wat anders, 't welck hun de ghest alteenisse der Goden heeft leeren af-vormen? Vry wat anders, seghter Apollonius, en dat vol van allerley wijsheydt. Wat is doch dat? seghter Theſpeſion, want du en weteſt behalven d'Imitatie anders niet voordt te brenghen. De fantaſije, seghter Apollonius, heeft deſe dinghen voltrocken, als weſende een Konstenaer vele wijser dan d'Imitatie. Want d'Imitatie worcke maer alleen wat sy ghesien heeft; de fantaſije werckt ock wat sy niet ghesien en heeft; haer selven 't ghene sy noyt ghesien heeft voorstellende met een opsicht op 't ghene in de nature is, noch soo wordt d'Imitatie menighmael door een verbaesde duyselinghe verhinderd; de fantaſije daer en teghen wil sich niet laeten stutten, maer sy vaert koenelick voordt in 't ghene sy voor heeft. Dies moet hy ock die 't voorbeelds van Iupiter in sijn ghemoedt bevoorn: hem aenschouwen als vergheselschapt met de Iaerghetijden, met de ghesternten, met den groten Hemel selver; want soodaenigh beeft hem Phidias doe ter tijdt sich selven voor ghestelt. Om Pallas wel af te beelden, so moetmen sich gheweldighe Heyr-crachten, diepe aenslaeghen, verborghene Konsten voorstellen; als ock hoe sy wel eer uyt de herssenen van Iupiter op 't aller geestighste quam voordt-springhen.*

* Lib. VIII. Contra-verſ. 2.

* Lib. VI. de vita Apollonii, cap. 9.

3. Blijckt dan uyt deſe beurt-spraecke ghehouden tusschen *Apollonius and Theſpeſion*, als ock uyt het gene wy tot noch toe beweſen hebben, dat de verbeeldens kracht den Konstenaeren op 't hoochste van noode is; niet soo seer den genen die de ghelijckenis der sienelicker dinghen af-beelden manneken nae manneken maeckende, als wel den genen de welcke nae de volmaecktheydt deſer Konsten trachten. Want het staet de soodaenighe toe door 't oeffenen haerer fantasije de verbeeldinghen van afweſighe oft ock onsienelicke dinghen sich soo ghemeyn te maecken, dat sy de selvighe altijdt by de handt hadden, om nae 't verdachte voorbeeldt der selviger wat volmaeckts voordt te brenghen. Onder-en-tusschen sullen wy ons selven van de noodtsaeckelickheydt deſer betrachtinghe noch meer verseckert houden, indien wy dit in ons ghemoedt over-legghen, dat den Konstenaer ock menighmael soodaenighe dinghen moet uyt-drucken, die men selden en

Digitized by Google

dat maer alleen voor eenen korten ſtondt kan beſien. Als naemelick 't verbranden van een Stadt, Dorp, ettelicke Huyſen; 't jammerlicke ghevaer der gener, die haer Schip aen een Klippe breken; 't bloedigh ghevecht van een deel woedende menſchen, die d'een door d'ander over hoop ligghen. Den aerdt van deſe en dierghelijcke dinghen is, dat wy 't volle gheſicht der ſelvigher niet langhe en konnen ghenieten, maer datſe als met eenen ſwenck lichtelick voorby ſchieren. *Wat ſullen wy doen, ſeght Seneca *, indien wy een Oorloghs ghevecht willen uytdrucken? ſullen wy verſcheyden Benden tot haer onderlinge verderf gaen wapenen? moet het wooelijck daer toe komen dat d'overwinners juychende weder keeren, nae ſich ſleypende een kleyn over-blijfſel der gener die de nederlaeghe hebben gehadt? even als of daer min ſwaerigheyds in te maecken was, dat een groot deel des menſchelicken gheſlachts vermoordt ſoude worden, dan dat de handt des Schilders erghens in onvaſt ſoude gaen.*

* Lib. 10. controv. 5.

4. Soo is het dan den Konſtenaren t'eenemael nut, jae noodigh dat ſy hun ſelven ſood aenighe verbeeldinghen ſorghvuldighlick ſouden inprinten. *'t Welck den ghewilligheu ſeer licht vallen ſal*; ſeght *Quintilianus* *, *want ghelijck in 't midden van d'ontledingh onſes ghemoedts, dewijle wy met gantſch ydele verhopinghen ende ick en weet niet wat voor maeckende droomen opghenomen ſijn, deſe verbeeldinghen onſes ghemoedts ons ſoo veerdighlick verghеſelſchappen, dat wy ſchijnen te reyſen, te vaeren, te vechten, groote volckeren aen te ſpreken, 't ghebruyck der waenſchaetzen aen te leggheu, ende dat alles ſtellen wy ons ſelven met ſoo een gantſch levendighe imaginatie voor oogheu als of wy niet met het dencken, maer met het doen beſig waren; ſullen wy dan dit ghebreck onſes ruſteloſen ghemoedts van deſe vlieghende ghedachten niet af-keeren. Om het ſelvighe tot profijtelicker inbeeldinghen aen te wenden?* Staet hier oock aen te mercken 't ghene ons den ſelvighen Autheur in een andere plaetſe voordraeght, *Ghelijck de Voghels*, ſeght hy *, *tot het vlieghen, de Paerden tot het loopen, de wilde beeſten tot een woedende wreedtheyds worden voordt ghebracht; ſoo is ons de waerdigheydt des ghemoedts ende 't verſtandt aengheboren: overſulcks worden oock den oorſpronck onſes ghemoedts den Hemel toe gheſchreven. De plompe onleerſaeme menſchen daer en tegen dwalen af van deſen ghewoonelicken loop der nature, niet anders als miſmaeckte Monſter-dieren; Doch deſe ſijn gantſch weynighe. 't Bewijs hier van bieds ſich aen in de hope die men veel tijdts in jonghe kinderen ſpeurt; Want als de ſelvighe hope daer nae met der tijdt allengſkens vergaet ende verdwijnt, ſoo ſtaghmen daer uyt vrijelick beſluyten, dat het hun aen de natuere niet en ſchort, maer aen een goede ende trouwe onder-richtinghe.* Soo is het dan met de nature ſeer wel over een komende, dat wy d'aengheboren Beeldt-luſt door 't oeffenen onſer imaginatie meer en meer ſoecken op te weecken;

* orat. inſtitut. Lib. 6. cap. 3.

* orat. inſtit. Lib. 1. cap. 1.

'twelck

twelck van ons beſt gheplegher kan worden, wanneer wy ons ſelven an en dan in heymelicke ende onverhinderde vertreck-plaetſen tot oeffeninghe deſer verbeeldinghen begeven. Valt het evenwel ſoo wat, dat ons de ſtille eenigheydt, daer wy benevens een gheruſt ende onbekommert ghemoedt meeſt behooren nae te wenſchen, niet en ghebeurt; ſoo en moeten wy nochtans den ernſt deſer betrachtinghe terſtont niet over gheven; want hoe ſullen wy doch oyt opentlick in 't ghedrangh van vele Omſtanders ende in 'tgherucht van een deel voordt-vaerende Oordeelders, de ſuyverheyd van een recht-ſinnigh oordeel bewaeren, indien ons 't minſte voor-vallende beletſel ſtrecks in de weghe is. Wordt dan alhier vereyſcht dat wy van eerſten af *d onghemacken*, achtervolgens den raedt van *Quintilianus* *, *teghenſtaen; ons ſelven daer toe gewennende, dat onſen aendacht allerley verhinderinghen moeht overwinnen; aenghezien het den aerdt eenes goeden aendachts is, 't ghemoedt op de verdachte dinghen ſoo ſeer te ſtellen, dat daer niet anders van 't ghene men hoort ende ſiet in 't gemoet kan ſincken: en 'tghene ons op eenighe voor-vallende ghedachten menighmael van ſelfs weder vaert, ſal ons veel meer gheworden, indien wy met opſet daer nae trachten. Soo en kan het ons oock alhier gheen goedt doen, verſcheyden voor-wendtſels der luyigheydt op te ſoecken; want wy ſullen altijdt 't eene of 't andere tot onſer verſchooninghe weten voordt te brenghen, indien wy deſe beeldt-oeffeninghe ontijdelick achten te ſijn wanneer daer in ons ghemoet d'aller minſte quellinge begint t'ontſtaen. Laet ons liever in de menighte, in't reyſen, in mael-tijden mede ons ſelven daer toe ghewennen, dat onſe ghedachten in 't midden van allerhande ghewoel niet anders als in een heymelicke vertreck-plaetſe vaerdigh ſtenden om de voor-vallende verbeeldinghen waer te nemen.*

* Orat. inſtitut. lib. X cap. 3.

5. Soo moeten dan alle die ghene dewelcke ontrent deſe Konſten gheen verloren arbeydt willen aenwenden, haer ghemoedt gheſtaedighlick met allerley profijtelicke verbeeldingen verrijcken. *Onſe Kleerkaſſen, eens vervult ſijnde, ſeght Caſſiodorus* *, *en konnen niet meer bergen: dit Treſoor wordt noyt over-laeden. Maer als het alrede ſeer vele heeft inghenomen, ſoo gaept het noch altijdt nae meer.* Deſen on-uyt-putteliken rijckdom in de heymelicke ſchat-kelder onſes ghemoets eens op gheleyt ſijnde, wordt t'elcken te voorſchijn ghebracht als ons d'eene of d'andere ſchielicke gheleghenheydt eenighe levende verbeeldinghen af-voordert. En dan blijckt het, hoe grooten voordeel die ghene hebben dewelcke in dit ſtuck niet nae-laetigh ſijn gheweeſt. d'Andere daerenteghen die ſulcken voorraedt niet en hebben gemaeckt, ſijn dan eerſt te ſoecken; ende in deſe haere gheleghenheydt ſijn ſy den genen eenemael ghelijck die ſich met loch en droch, met ſchrappen en ſcheren behelpen moeten, overmidts ſy haer ſelven noyt een ſeker Erf-

* de Anima cap. 12.

Digitized by Google

goedt hebben opgheleyt. *Philopoemen*, die van weghen sijn sonderlinghe ervarentheydt in den Krijghs-handel met d'aller vernaemste der ouder Veldt-Oversten mach worden vergheleken, heeft de Lief-hebbers van allerley goede wetenschappen door sijn eyghen bedrijf een seer krachtigh exempel deser voorsichtigher naerstigheydt voor ghestelt. *Philopœmen had een seer vernuftighe ervaerenheydt in 't aenleyden ende*
* Lib. 35. ab V. C. *in 't nederslaen van sijn Krijghs-Heyr*, seghtt *Livius* *, *want niet alleen in tijden van Oorloghe, maer oock in tijden van vrede oeffende hy sich selven meest van allen in dat stuck, indien hem erghens in 't reysen een onbeganckelicke Bosschagie voor quam, soo plachs hy de nature der plaetse van alle kanten beschtichts hebbende, by sich selven, als hy alleen gingh, ofte met andere, als hy ghesellschap hadde, t'overslaen wat hem soude te doen staen soo den Vyandt in die plaetse van vooren, van ter sijden, ofte van achteren op hem aen viel: hy stelde sich selven voor oogen dat hem sijn weder-partye somtijdts in een volle slagh-order, somtijdts wederom met een ongheschickte menichte aldaer ontmoeten mocht; dies gingh hy dan voorder bedencken ofte onder-vraeghen in wat plaets hy sich selven voorsichtighlick soude begeven; hoe vele ghewaepende, en wat soorte van Waepenen hy ghebruycken moest; Waer den tros met d'onweerbaere menichte wel verseckert mocht wesen, als oock wat macht van volcks tot het besetten ende bewaeren van dien vereyscht soude worden: of het hem dan gheraedtsaemer soude sijn den wegh dien hy aenghevanghen hadde te vervolghen, of wederom te rugghe te keeren; hy sach oock altijdt om nae een bequaeme plaets voor sijn Legher; hoe vele grondts de Bolwercken souden begrijpen; waer hy minst van maeter, voeder, hout verleghen soude sijn; waer henen ende in wat order hy sijn Legher den aenstaenden dach soude aen-leyden. Met dese sorghe ende met dese bedenckinghen had hy van kindts beenen af sijn ghemoedt soo dapper gheoeffent, dat hem in soodaenighen gheleghenheydt nuyt yet nieuws voor viel, of hy hadde 't al van te vooren overleydt ende bedocht.* *Cicero* heeft mede yet sulcks in *L. Lucullus* aen ghemerckt; *want als hem den Roomschen raedt*
Circa initium Libri Quarti Academ. quæst. *uyt sondt om teghen Mithridates te Oorloghen, seght Tullius* *, *soo en gingh hy niet alleen 't ghemeyne ghevoelen 't welck yeder een van hem hadde te boven, maer hy heeft met eenen oock den lof der voorigher Veldt-Oversten gheweldigh verdonckert. De verwonderingh was dies te grooter, om dat niemant ghelooffde dat hy desen sijnen last soude voldoen; vermidts het kennelick was, dat hy sijne jonghe jaeren verde van allerley Krijghs-oeffeningh in verscheyden Stadts-diensten had door ghebracht. d'Ongheloofelicke kracht sijnes door-dringenden verstandts scheen d'ervaerenheydt van 't Krijghs-gebruyck niet van doen te hebben. Als hy sich over sulcks in sijne ganetsche reyse te Waeter en te Lande met het ondervraeghen van ervaerende mannen als oock met het lesen van allerhande gheschiedenissen hadde besich ghehouden, soo ist dat hy in Asia ghekomen sijnde alles*

dede

dede dat een volmaecte Leger-Heer te doen heeft, daer hy nochtans van Roomen vertreckende in Krijghs-ſaecken t'eenemael onervaren was. Hy had een meer dan menſchelick onthoudt van dinghen. Ghelijck wy daerom in 't Schrift ſtellen, 't ghene ons ghedenckens waerd dunckt; ſoo behieldt hy alle dinghen in ſijn ghemoedt in ghegraveert. Dus quam het te paſſe dat hy ſich in allerley Krijghs-handel, in Veldt-ſlaeghen, in 't beſtormen der Steden, in 't Scheeps-Ghevecht, in de gantſche voor-bereydinghe en toeruſtinghe tot den Oorlogh ſoo wel ghequeten heeft, dat Mithridates, die den grootſten Koninghe nae Alexander ghe weeſt is, hem voor een grooter Veldt-Heer erkent heeft, dan hy wel oyt in 't leſen ontmoetet hadde. Veele woorden ſijn nerghens toe nut. Wordt hier maer alleen vereyſcht, dat yeder een die nae eenighe wetenſchap ſtaet ſich ſelven in deſe exempelen ſpieghele, ende hy ſal ghenoeghſaem daer uyt verſtaen wat hy te doen heeft. Soo blijckt het dan dat daer oock tot deſe Konſten een behoorelicke voor-bereydinghe moet worden toe ghebracht; ende al hoe wel wy niet altijdt ende overal de Teycken-Konſt in 't werck konnen ſtellen, ſoo en kan het nochtans onſe ghedachten aen tijdt en plaetſe niet ontbreken. *Gode hof*, ſegt *Ovidius* *, *ons gemoedt kan alles wegen heenen gaen.* 't Is ons gemoedt, 't welck in den korten tijdt van weynighe uyren ſeer wijdt-loopighe dinghen begrijpt. Ons ghemoedt wordt ſelfs oock door de duyſterniſſe des nachts in deſe oeffeninghe, ſoo wanneer ons den ſlaep begheeft, gheholpen. Ons ghemoedt en weet van gheen ruſten, maer het vindt noch altijdt eenighen ſpaertijdt in 't midden van ons aller ernſtighe bedrijf. Oock ſoo en bemoeyt het ſich niet alleen met d'ordre der verbeeldinghen, maer het brenght de verdachte materye ſoo verde, dat daer anders niet aen ont-breket als de handt des Konſtenaers.

* Lib. III. de Ponto, Eleg. 5. vers 48.

6. Alhoewel het nu den ghewilligen licht valt deſe beeldt-bevorminghe op te wecken, ſoo en mach nochtans niemant verhopen dat hy daer toe ſtrecks met der vlucht gheraecken ſal; want wy moeten voor 't eerſte maer alleen de ghewoonte deſer betrachtinghe door een daeghelickſche oeffeninghe aennemen; 't naeſte is dat wy deſe rouwe ende ongheſchaefde verbeeldinghen nae ons vermoghen af teyckenden; volght daer op dat wy t'elcken meer en meer, ſonder nochtans ons ghemoedt te overlaeden, onſe fantaſye daer toe brochten dat ſy d'onvervalſchte voorbeelden der dinghen die wy eens ghevaetet hebben vaerdighlick voorſtelle, ten eynde dat wy de ſelvighe op een behoorelicke wijſe mochten uyt drucken; want ſonder deſe vaerdigheydt van 't voorſtellen en 't uyt-drucken deſer voornaemder verbeeldinghen, ſoo waer het veel beter een loſſe inbeeldinghe, even als de

Digitized by Google

selvighe eerst voor valt, uyt de vuyst nae te volghen, dan langhe te dutten ontrent verbeeldinghen die beswaerlick te voorschijn komen. Theo Samius heeft eertijdts, nae 't segghen van Quintil. * boven andere Konstenaers in de verbeeldens kracht uyt-ghemuytet. Wy hebben dan alhier in dit teghenwoordighe Capittel betoont op wat maniere de fantasije op-gheweckt ende in 't werck ghestelt wordt; het welcke wy niet slappelick moeten betrachten; aenghesien de naturelicke volghlust sich selven meesten-deels nae de fantasije placht te schicken. Soo en komt het dan met een verheven fantasije in 't minste niet over een, dat d'Imitatie den ghemeynen voet houdt; maer men wordt in 't teghendeel altijdt ghewaer, dat kloeck-sinnighe imaginatien d'imitatie mede, ghelijck wy in 't naeste Capittel bewijsen, tot een onbeschroomde vrymoedigheydt aen leyden.

* orat. in Tit. lib 12. Cap. 10.

Cap. III.

HOe gantsch grof ende on-volmaeckt de beginselen der Schilder-Konst wel eer gheweest sijn, geeft ons *Ælianus* te verstaen, als hy * ghetuyght dat d'aller Oudste Schilders de waere gelijckenisse der naturelicker dinghen soo gantsch erbarmelick plachten af te maelen, dat sy ghedwonghen waeren by elck bysonder Beeldt haerer Schilderyen by te schrijven. *dit is eenen Os, dit is een Paerdt, dit is eenen Boom*, en soo voordt. Den grooten Onderzoecker der nature geeft ons het selvighe mede te verstaen, wanneer hy * staende houdt dat d'eerste Schilder-Konst niet anders gheweest is als *de schaeduwe van een menschе met linien omtrocken.* d'Aller vernaemste Schrijvers ghetuyghen oock dat meest alle de statuen voor den tijdt van *Dædalus* een gantsch lompe stijvigheydt ghehadt hebben, als de welcke sonder eenigh leven met ghesloten ooghen, hanghende armen, t'samen ghevaeghde beenen seer kleyn vermaeck den aenschouwers toebrochten. *Athenæus* heeft ons nae gelaeten * een seer kluchtigh verhael van eenen sekeren *Parmeniscus*, dewelcke uyt het hol van *Trophonius* weder ghekeert sijnde met een ghestreckt en droevigh ghelaet sijn leven sonder lacchen door bracht. Maer als het hem verdrietsaem docht van dese ghemeyne vreuchdt der menschen berooft te sijn, soo heeft hy uyt *Apollo* voecken te vernemen door wat middel hem het lachen wederom soude aenkomen; waer op hem 't orakel gheantwoordt heeft, dat hem dese vreughd door 's Moeders gift wederom soude ghegheven worden; soo trock hy dan met een ghemut ghemoedt te rugghe nae sijn Vaderlandt,

* war. hist. lib. 2. cap. 20.

* Plin. nat. hist. lib. 35. cap. 3.

* Cicaliniensium libri XIV. Dei anoseph.

Digitized by Google

landt, vastelick vertrouwende dat de Goddelicke antwoordt op 't eerste ghesicht sijnes Moeders waer ghemaeckt soude worden; doch al te vergeefs; want hy en vondt sich selven door 't aenschouwen sijnes Moeders niet gheholpen; dies hy oock, denckende dat hem *Apollo* bespot hadde, den moet verloren gaf, tot dat hy eyndelick in 't Eyland *Delus* by gheval een reyse ghemaeckt hebbende, al wat in 't selvighe Eylandt waerdt om sien was met groote verwonderingh beschouw de; soo heeft hem oock de menichte der seldtsaemer vertooninghen aengheport om 't Beeldt van *Latona* te besien, in 't minste niet twijffelende of 't Beeldt van *Apollo* sijn Moeder soude alle d'andere wonderen verde te boven gaen. Doch als hy in den Tempel van *Latona* buyten sijne meyninghe een oudt ongheschaepen houten Beeldt vondt, soo is hem oock achtervolghens de voorighe Godt-spraeke 't lacchen buyten sijne verwachtinghe krachtighlick uyt geborsten. 't Soude ons alhier licht vallen met meer andere exempelen te betoonen hoe dapper slecht ende belacchelick d'eerste wercken deser Konste gheweest sijn, 'ten waer saecke dat ons de reden selver te kennen gaf dat het anders niet heeft konnen sijn; *Want daer en is niet*, seght *Tullius* *, *het welcke sijn beginstel ende volmaecktheydt op eenen tijdt heeft bekomen. Arnobius* stelt dit selvighe wijdt-loopigher voor ooghen, *de Konsten*, seght hy *, *sijn niet te saemen met ons ghemoedt uyt den Hemel ghevallen, maer sy sijn hier op Aerden uyt ghevonden, ende in den voordtgangh des tijdts by weynigh en weynigh op ghemaeckt. Ons arm ende ghebreckelick leven, siende dat vele dinghen by ghevalle wel sloeghen, dewijl het nae-volght, arbeydt, ende beproeft, dewijl het nu en dan eenen misslagh begaet, verbetert, verandert, heeft uyt dit beriepen sijnes bedrijfs eenighe kleyne beginselen der Konste voordt ghebracht, dewelcke het daer nae meer en meer bearbeydt ende verciert heeft.*

* de Claris oratoribus.

* Lib. 11. adversus gentes.

2. Blijckt dan uyt het gene alreede gheseyt is, dat ons de bloote imitatie seer weynigh profijts toe-brenght; Want die ghene *de welcke noyt op haer eyghen beenen staen*, seght *Seneca* *, *volghen haere voorgangers, eerst in soodanighe dinghen, in welcke niemant van hun af en wijcket; daer nae in soodaenighe dinghen, die als noch worden ghesocht. Nu soo gaet het immer vast, dat wy nimmermeer yet sullen ghevinden, soo langhe wy ons selven met het ghene alreedts ghevonden is te vrede houden. Boven dien, soo wie eenen anderen nae-volght de selvighe richt even soo vele uyt als of hy niet met allen nae volchde; dies ghebeurt het oock dat hy noyt yet vindt, want hy niet en soeckt.* Staet ons dan alhier naeuw te letten op dese woorden van *Quintilianus*, *daer en is nerghens yet*, seght hy *, *'t welck door enckele imitatie toe neemt: ende indien het ongheoorlóft waere gheweest tot het gene ghevonden was yet-wat toe te voeghen, wy en souden als noch anders gheen*

* Epist. 33.

* orat. institit. lib. 10. cap. 2.

Digitized by Google

gheen Schilder-konst hebben dan die d'uyterste linien van de schaduwe der lichaemen nae-treckt. Sluat uwe ooghen waer-waerd ghy wilt, nochtans houde ick wy selven daer van ver-sekert, dat ghy nergheus eenighe konsten sult ontmoeten die sich binnen d'enge palen haerer eerster beginselen gehouden hebben. Soo en is daer ock geen reden ter wereld dat wy van dese onse tijden soo quaelick souden ghevoelen, als of het 't eene-mael on-moghelick waer dat daer iet meer tot de wetenschappen die al-reede aen den dagh ghebracht sijn soude werden toeghevoeght, der-halven moeten die ghene selfs, de welcke nae den hooghsten trap der volmaecktheyt niet en staen, daer toe liever arbeyden dat sy aen 't voor-lopen waeren, als aent 't nae-loopen, want die d'eerste soeckt te sijn, sal misschien de voorste met der tijd achter-haelen, al-hoe-wel hy de selvige niet en kan voor-by loopen: Soo wie daer-en-teghen meyns dat hy maer alleen de voet-stappen der ghener die voor-gaen moet betreden, de selvige kan nimmer-meer d'eerste wesen; want die volght moet noot-wendighlick d'achterste blijven. Daer-en-boven valt het ook door-gaens henen lichter meer te doen, als 't selvige; gemercke daer so vele tot de waere ghelijckenisse ver-eyscht werdt, dat de nature selver niet maghtigh en is so gantsch levende ghelijckenisse voord te brenghen, of men kan de selvighe noch altijd door't een of't ander merk-teyken onder-scheyden; behalven dat het ghene't welck de ghelijkenisse van iet anders draeght, noch altijd min hebben moet als 't andere; overmids die dinghen de welcke wy tot een exempel aennemen de nature selfs en de waere kracht in sich behouden; daer men in 't teghen-deel in de imitatie altijd iet-wat vindt 't welck gemaeckt ende ghedwanghen schijnt te sijn.

3. Ghelijk wy dan wt dese duydelicke woorden des alter ver-standighsten schrijvers ver-nemen, dat de quaede ghewoonte van soo een slaefsche imitatie de leerlinghen gantsch niet voord-helpen kan, soo geeft ons den selvighe autheur in een andere plaets noch voorder te kennen dat dese ghewoonte den aen-komelinghen niet alleen on-profijtelijck, maer ock heel schaedelick is. *Vele die in dese on-ontbindelicke stricken ghevallen sijn*, seght hy, * *verliesen met eenen ock den ernst de vrijmoedigher betrachtinghe daer zy van nature toe gheneghen waeren; ja sy verlaeten de nature selfs, den aller besten leydsman, dewijl sy nae ick en we te niet wat voor een leer-meester om-sien.* Tot bevestingh van't ghene wy tot noch toe voorghestelt hebben, sal het niet on-dienstigh sijn een weynigh op dese volghende spreucken uyt ver-scheyden treffelicke autheuren by-een gheraept te letten; of ons misschien door 't op-mercken der selvigher eenighe goede in-vallen wierden in-ghestort, *t'Is ons on-moghelijk erghens in uyt te muyten*, seght Dio *Chrysostomus*, * *'t en sy dat wy met d'aller uyt-muytenste om strijdt daer nae trachten. Langh-duyrighen*

* orat. instit. Lib. v. Cap. 10.

* orat. xiv

ghen arbeydt soude nerghens toe nut sijn, seght *Quintilianus* *, *indien het ontgheoorloft waer yet beters dan 't ghene ghevonden is uyt te vinden. Het is den ghenen*, seght eenen anderen *, *dewelcke yet bestaen te leeren gantsch onprofijtelick te dencken dat een mensch niet machtigh en is alles te vaeten. Den moedt verloren te ghevon in dinghen die niet ondoenelick sijn*, seght *Quintilianus*, * *is gantsch schandelick. Wy sien dat de Konsten en andere dinghen toeghenomen hebben*, seght *Isocrates* *, *niet door het toe-doen der ghener die bleven by 't ghene eens aenghenomen ende gheſtelt was, maer door 't behulp van die ghene de welcke sich bevoorderdon te verbeteren en te veranderen wat daer noch onvolmaeckt scheen te wesen. Den tijdt heeft vele dinghen uyt ghevonden ende verbetert*, seght *Synesius* *, *alle dinghen worden niet gheritht nae 't een of 't ander voor-gheſtelde voor-beeldt, 't ghene profijtelick is behoort altijdt meer by ons te gelden als 't ghewoonlicke.*

* orat. inſtitut. lib. 3. cap. 3.
* author Rhet. ad Herennium, lib. 4.
* orat inſtit. lib. 1. cap. 10.
* in Euagora.
* Epiſt. 57.

4. 't Magh wesen dat andere in dese voorghemelde spreucken haere ghedachten op yet anders laeten vallen; 't segghen van *Synesius* klinckt my aller meest in d'ooren; wanneer hy naemelick daer op aendringht, dat het ghene 't welck ghewoonelick placht te ghescheden, ruymplaetse maecken moet als daer yet voor-komt 't welck meer profijtelick is dan 't ghene van te vooren ghepleghet wierdt. Dies vinde ick my selven alhier krachtighlick aen ghedreven om den achtbaeren *Quintilianus*, die op diergelijcke gheleghenheydt wijdtloopighlick uytweydet, een weynigh nae te volghen. Eenighe vermijden allerley yermaeckelickheydt in 't Schilderen, maer alleen voor goedt keurende 't ghene slecht is, ende gheringh, ende sonder ghepoogh; dus kruypen sy altijdt, uyt vreese van vallen, ontrent de gront.

't Waer te wenschen dat dese armhertighe Konstenaers met eenen oock de reden haeres weer-siens voorstelden; want wat isser doch 't welck men in 't wel Schilderen mis-prijsen kan? brengt het de Konst geen groot voordeel aen? vint sich den Aenschouwer daer door niet bewogen? Is 't ondienstigh tot den lof des Konstenaers? jae maer, seggen sy, daer is een sekere maniere van Schilderen die by d'oude nayt ghebruyckt en wiert. 't Schijnt alhier vry wat slots te hebben, dat sy 't exempel der oudheyt voorwenen; maer wat voor een oudtheydt is het doch daer op sy haer selven beroepen? 't is immers ongheloovelick dat sy haer selven 't exempel van d'aller uyterste oudtheydt voorstellen; overmidts het hun niet onbekent is, dat *Phidias* ende *Apelles* vele dingen in 't werck te passe ghebrocht hebben die de voorighe Meesters noch niet en verstonden; oock soo en konnen die gene de Konst van *Praxiteles* ende *Protogenes* niet prijs-waerdich achte, dewelcke meynen dat men sich aen de wercken van *Calamis* ende *Polygnotus*, sonder yet daer

inde verandersen, hadde behooren te verbinden. Iae maer, ſeggher ſy wederom, daer heeft voor den tijdt van deſe groote Meeſters een veel een-voudigher maniere van doen den hooghſten prijs ghevoert. Dit is kennelick ghenoegh. Nochtans hebben deſe groote Meeſters tot deſe een-voudicheydt een ſeker cieraet toe ghebracht 't welck men in haere wercken ſach uytſteken even als helder-ſchijnende ooghen in een ſchoon aenghesicht plachten te doen. Ende ghelijck de Lichaemen dewelcke overal met ooghen beſet ſyn, deſchoonheydt van d'andere leden verdonckeren, ſoo verdooven oock de huydenſ-daeghſche Konſtenaers den luſter haerer Schilderyen met al te vele oppronckens. Wilmen oock de gantſche ſaecke recht verſtaen, ſoo behoortmen, dies noodt ſijnde, de ſchraelheydt van d'oude verde boven de verwentheydt onſer tijden te ſtellen. Doch nu ſoo en behoeft men daer niet toe te komen, datmen ſich aen 't eene of 't andere ghebruyck ſoude gaen verbinden; want daer is eenen ſekeren middel-wegh, even als men tot d'oude een-voudigheydt van 't eerſte voedtſel ende ghewaedt een onberiſpelicke netticheydt heeft toegevoeght. 't Eerſte nochtans 't ghene wy alhier te betrachten hebben, is, dat wy grove fouten vermijden; anderſins, in ſtede van beter te weſen, ſullen wy den ouden maer alleen onghelijck bevonden worden. *Quintilianus*, lib. 8. cap. 5.

5. Ten eynde dan dat onſe imitatie alſoo gerichtet wierdt, dat wy de voornaemſte deughden der ghener die wy nae volghen behoorelicker wijſe mochten uytdrucken, ſoo en is het niet ghenoegh haere wercken met een loopend' oogh te beſichtighen, maer wy moeten de ſelvighe wederom en wederom in de handt nemen, om alſoo nae een veel-voudighe opmerckinghe de rechte kracht haerer Konſte met t'ſamen oock den Geeſt waer door ſy ghedreven ſijn gheweeſt ons ſelven ghemeynſaem te maecken, even ghelijck wy de ſpijſe van ons ghenoten niet neder-ſwelghen voor ende al eer wy deſelvighe wel doorkauwet ende bynae in onſen mondt verſmolten hebbende lichtelicker verteren ende in ſuyver groeyſaem bloedt veranderen. Wy moeten oock voor een langhe wijle d'allerbeſte maer alleen nae volghen: ende dat met een ſonderlinghe naerſtigheydt: overmidts d'aller treffelickſte menighmael haere deughden met voorraedt bedeckt houden. Nochtans is het den ghenen die ſich d'imitatie van d'allerbeſte voorſtellen niet gheraedtſaem te dencken, dat het al goedt ende volmaeckt is wat van groote Meeſters voordt komt, want ſy ſtruyckelen oock nu en dan, ſy beſwijcken al te mets onder den laſt, ſy geven haere verſtanden te veel toe, ſomwijlen ontbreeckt het hun aen behoorelicken aendacht, voor-naemelick als hun de vermoedtheydt begint aen te komen,

't Magh-

Digitized by Google

mach weſen dat het d'aller voornaemſte ſijn die wy verkieſen, hoch eenwel ſijn 't menſchen. 't Ghebeurt oock menighmael den ghenen die al wat ſy by groote Meeſters vinden voor een wet van doen en laeten aennemen, dat ſy, 't welck hun altijdt lichter valt, de fouten der ſelvigher Meeſters beſt van alle treffen; en noch ſy haer ſelven als dan voorſtaen dat ſy de groote Konſtenaers ſeer wel volghen, wanneer ſy in der waerheydt haere ghebreken maer alleen uyt ghedruckt hebben *. Hier toe ſouden wy ſeer vele te ſegghen hebben, 't en waer ſaecke dat wy het meer hooghnoodigh achten op 't ghene wy van te vooren aengheroert hebben wat meer aen te dringhen; dat naemelick die dingen de welcke in d'uytnemenſte Konſtenaers voor de beſte worden ghekeurt, bynae on-nae-volghelick ſijn; 't verſtandt, d'uytvindens kracht, die men d'Inventie noemt, d'onbedwonghen ghemackelickheydt in 't wercken, en al wat ons door de regelen der Konſte niet en kan worden in ghe plant *. Soo is ons oock deſe moeyelickheydt alhier meeſt van allen dienſtigh; overmidts ons de bedenckinghe deſer moeyelickheydt tot meerder aendacht verweckt; ſoo dat wy nu d'uytnemende Konſtenaers vry wat naerder beginnen te verſtaen, niet meer over haere wercken gaende met een achteloose opmerckinghe, maer wy ſlaen onſe oogen aendachtighlick op elck by ſondere deel haerer wercken, ende wy begrijpen d'over-groote kracht haerer deughden voornaemelick daer uyt, dat het ons onmoghelick is de ſelvighe nae te volghen. *Quint.* X. 5.

* Quintil. X. 1.

* Quintil. X. 2.

6. Soo ſtaen ons dan alhier twee dinghen voor-naemelick aen te mercken. Wy moeten in 't eerſte daer op letten, wat voor Konſtenaers wy beſtaen nae te volghen; aenghoſien daer niet weynighe worden gevonden die haer ſelven d'alder ſlimſte tot een exempel hebben voorgheſtelt. Soo moeten wy oock ten anderen wel gaen de ſlaen wat het is 't ghene wy meynen nae te volghen in die ghene dewelcke wy ons ſelven aldus voorſtellen; want wy ontmoeten ſelfs in d'alder volmaeckſte Konſtenaers eenighe dinghen die laeckens waerdt ſijn: en 't waere wel te wenſchen dat ghelijck wy 't quaede 't welck in de Konſtenaers ghevonden wordt ergher maecken, dat wy even alſoo 't goede beter uyt druckten. Even wel nochtans ſoo en is het den ghenen die oordeels ghenoegh hebben om de fouten groote Meeſters te vermijden niet ghenoegh dat ſy maer alleenlick een ydele ſchaduwe haerer deughden nae volghen, overmidts d'Imitatie dan eerſt prijſwaerdigh ſchijnt te weſen als ſy de volle kracht der Konſt in de voornaemſte dinghen heeft ghetroffen. Dies worden oock die ghene voor onvroedt ende onbeſint gehouden, de welcke de deughden van groote Meeſters niet wel door-

grondet hebbende op 't eerste ghesicht te werck gaen, meynende dat hun d'Imitatie wonderlick wel gheluckt is als sy d'uytgeleten wercken der ouder Konstenaeren eenigher wijse in 't nae-trecken van Linien en 't opsmeeren van Coleuren hebben afghebeeldet, daer sy nochtans verde van de rechte kracht der selvigher verscheyden sijn. Den verwaenden roem der ghener de welcke d'eenvoudigheydt der oudtster Schilderyen door een gantsch harde ende dorre maniere van doen soecken uyt te drucken dient ons alhier tot een exempel; want dese schicken sich maer alleen tot d'Imitatie van 't ghene hun eerst in d'oogh komt, sonder eens te bevroeden wat een sonderlinghe kracht en hoe groote Schatten der Konste onder dese eenvoudigheydt schuylen. *Quintil. X. 2.*

Het voornaemste werck van eenen goeden Nae-boetser is voornaemelick daer in gheleghen, dat hy ervaerene ende wel gheoeffende ooghen soecke te bekomen; niet alleen om dat wy de verborgene deughden der ouder Konstenaeren in 't minste niet en konnen begrijpen, 't en sy saecke dat wijse eerst wt vinden; maer oock om dat de schijnbaere deughden selver menighmael soo konstighlick door 't gheheele werck in een ghevlochten ende in ghewickelt sijn, dat d'alder scherpsichtichste Konstenaers en d'aller ervaerenste Leermeesters de selvighe maer alleen nae den aendacht van een gheslaedighe opmerckinghe konnen besespen. Soo is dit oock d'eenighe reden waerom dese Konsten altijdt in haeren eersten aenvangh de hulpe van een oprecht Leer-Meester vereyschen, die ons ghetrouwelick voor houde alle 't gene in d'oude Konst nae-volghens waerdt is, die ons onderwijse, die onse eerste mis-grepen verbetere, die onse onervaerene sinnen ende handen sorghvuldighlick bestiere, die ons eyndelick te kennen gheve door hoedaenighen schijn van onghelijckheydt de ghelijckenisse van d'aller ghelijckste dingen behoort bedeckt ende in maniere van spreken bewimpelt te worden. Want een recht-sinnich Nae-boetser moet immers doch een goedt verheler sijner Konste wesen: soo wordt het oock voor enckel kinderwerck ghehouden, wanneer eenigh Schilder sich selven meynt wel ghequeten te hebben, als hy slechts de selvighe trecken en linien in 't Copyeren van d'oude Stucken redelicker wijse kan waer nemen. Alhoewel eenighe over sulcks uyt der maeten wel daer mede ghepast sijn, dat een Konstenaer de *Venus* van *Apelles* ofte den *Satyr* van *Protogenes* bequaemelick uyt drueke; alhoewel het oock in haer oordeel een gantsch prijs-waerdighe saecke schijnt te sijn, dat hy d'on-onderscheydenlicke ghelijckenisse van soodaenighe edele Patronen suyverlick treffe; nochtans plachten 't de Konst-vroede altijdt

daer

daer voor te houden, dat dien Werck-Meester prijs-waerdigher is, die de selvighe kracht der Konste in de Schilderye van *Achilles* te passe brenght, diemen wel eer in den *Alexander* van *Apelles* gespeurt heeft. Dies behoort een goet Konstenaer voor 't eerste daer nae te trachten, dat sijn werck niet en schijne in alles met de Tafereelen van andere vermaerde Meesters over een te komen; ghebeurt het onder en tusschen dat de gantsche gheleghenheydt sijnes wercks een sekere ghelijckheydt met de voorighe stucken van andere Konstenaers uyt wijst; soo moet hy in de tweede plaetse besorghen dat hy dese gelijckheydt niet by gevalle, maer met opset schijne gherroffen te hebben. 't Staet yeder een vry den eenen ofte den anderen Konstenaer, van weghen dese of ghene deuchdt, hooghe te verheffen: wat my belanght, die Konstenaers spannen, mijnes dunckens, de kroone boven d'andere, de welcke d'oude Konst ontrent een nieuw argument naerstighlick oeffenen, om haere Schilderyen door dit middel met het aengenaeme vermaeck van een ongelijcke gelijckheyt behendighlick te vervullen. Soo staet ons oock alhier aen te mercken, dat dit aldermeest by hun in 't werck gestelt moet worden, wanneer sy door eenen loffelicken naervyver worden aen ghedreven, om dese bevalligheydt van een ongelijcke ghelijckheydt in soodaenighe wercken uyt te drucken die met de treffelicke Stucken der voorigher Meesters maer alleen in de bequaeme handelinge souden over een komen.

7. Oversulcks wordt alhier vereyscht dat wy onse volgh-lust niet alleen ontrent de beste dinghen besteden, maer dat wy met eenen oock verstaen waerom wy deselvighe voor goedt behooren aen te nemen, en waer in d'uytnemenheydt der selvigher bestaet. 't Welck recht wel begrepen hebbende, soo en sullen wy ons selven naeuwlicks konnen begeven tot d'imitatie van sulcken uytnemenheydt, sonder eerst onse eyghene krachten t'overweghen; ghemerckt daer vele dinghen plachten voor te vallen die niet alleen onse macht te boven gaen, maer tot welcke wy door ick en wete niet wat voor een heymelicke onghestelteydt t'eenemael onbequaem sijn. Yeder een heeft in sijn eygen borst een sekere Wet der nature, die hy sonder merckelicke mis-slaeghen te begaen niet en kan versuymen; daer en wordt oock noyt soo gantsch onaerdighen werck ghevonden als 'tghene men aenvanght sonder een ooghe te slaen op de bysondere toe-gheneychtheydt onser nature. Soo en schijnt het dan alhier niet gheraedtsaem te sijn dat wy ons selven, maer alleen aen eenen, dien wy in alle dinghen mochten nae volghen, souden gaen verbinden; want van duysenden sal daer niet een eenigh Meester ghevonden worden wiens invallen ende maniere van doen in

alles met d'onſe over een komen. *Apelles* was onghetwijffelt den alder volmaeckſten; nochtans hebben hem andere Konſtenaers in 't eene of 't andere te boven gegaen. 'tIs wel waer dat in ſijne wercken het grootſte deel van 't ghene prijſelick was ghevonden wierdt, ende nochtans hebben d'oude niet gheoordeelt dat hy die aldermeeſt behoorde ghevolght te worden, oock alleen ſoude worden ghevolght. Maer hoe doch; ſal miſſchien yemant ſegghen: is het dan niet ghenoegh dat men alles doe ghelijck *Apelles* ghedaen heeft? onghetwijffelt behoort ons dat te voldoen, indien wy daer toe konnen gheraecken; maer overmidts dat niet wel doenelick is, ſoo en kan 't niet ſchaeden dat men tot de bevalligheydt van *Apelles* toe voeght de gheluckighe ſtoudt-moedigheydt van *Zeuxis*, d'onvermoeyde naerſticheydt van *Protogenes*, de kloecke diepſinnigheydt van *Timanthes*, als oock de hooghſtaetelicke grootſcheydt van *Nicophanes*. Want ghelijck het een wijs man toeſtaet van yeder een t'ontleenen al wat hy vindt met ſijne nature beſt over een te komen, ſoo en kan het niet wel gheſchieden dat hy ſulcks in een alleen ghevindt, dewijle het oock den menſche niet en ſchijnt toe ghelaeten te ſijn dat hy een Meeſter in alle dinghen heel en d'al ſoude uyt drucken, ſoo vinden wy 't meer gheraedtſaem dat wy ons ſelven de deughden van verſcheyden Konſtenaers ſouden voor ſtellen, ten eynde dat ons 't eene of 't andere uyt den eenen of den anderen mocht aen kleven. *Quintil.* X. 2.

8. 't Ghene wy voor deſen alreede voor ghehouden hebben, moet hier en elders al wederom verhaelt worden; dat wy naemelick de kracht der oprechter imitatie niet behooren te ſtellen in 't naeapen van d'uytwendighe verciersels, maer dat wy meeſt van allen d'inwendighe kracht des wercks moeten uyt drucken. Laet ons dan altijdt naeuwe achtinghe daer op nemen, wat een ſonderlinghe bevalligheydt d'oude Meeſters in 't wercken ghehadt hebben; hoedaenigh haer voornemen gheweeſt is; wat maniere van ſtellinghe ſy hebben ghebruyckt, als oock hoe dat hun ſelfs die dinghen, dewelcke maer alleen tot vermaeck ſcheenen te dienen, den wegh tot eenen eeuwigen naem hebben ghebaent. Voor end' alleer wy deſe dinghen grondighlick begrijpen, ſoo en is het ons niet moghelick d'oude wel nae te volghen. Indien yemant daer en teghen tot dit begrijp ſoo vele van 't ſijne toebrenght, dat hy op maecken kan wat daer in d'oude ontbreket, dat hy weten te beſnijden 't ghene in haere wercken overtolligh is, deſelighe ſal ons dien langh-gheſochten volmaeckten Konſtenaer weſen, die deſen roem met eenen oock nae ſich trecken ſal, dat hy de voorige eeuwen niet alleen van 't gheniet der hooghſter eere beroofft heeft.

maer

maer dat hy ook den naekomelinghen de hope ſelfs van deſe eere heeft benomen *. Dit is 't voornaemſte dat wy in deſe Konſt hebben waer te nemen; dies moet het ons ook niet quaelick af ghenomen worden dat wy in 't verhael deſes plichts wijdtloopigher ſijn gheweeſt. * Quintil. lib. 2.

9. Dewijle wy nu uyt de voorighe woorden van *Quintilianus* verſtaen dat den Konſtenaer tot deſe ſorghe der imitatie ook ſijne eygene denghden moet toe brenghen, ſoo worden wy als met der handt wederom te rugghe gheleydt tot het ghene van 't welcke wy met *Quintilianus* een woynigh hebben uyt gheweyder; ende wy ſijn alhier ghenoot ſaeckt 't oordeel van den vol-leerden *Varro* voor goedrte houden, *Apelles, Protogenes, en d'andere treffelicke Konſtenaers en ſijn niet te beriſpen,* ſeght hy *, *dat ſy de ghewoonte van Mycon, Diores, Arymnas, en d'andere voor-ganghers niet en hebben ghevolght: ſoo en heeft ook Lyſippus niet ſoo ſeer de foutes der voorigher Meeſters, als wel de Konſt ſelver ghevolght.* Dit en is nu gantſch niet vreemdt. Want als deſe groote Meeſters bevonden dat hun haere fantaſije volmaeckter verbeeldingen ſonder eenigh exempel voor droegh, ſoo en konde het niet gheſchieden dat ſuleken puyck der menſchen de rechte reden ſoo verde van ſich ſoude verbannen, als dat ſy de liefde van een miſ-prijſelieke ghewoonte hooghersouden achten dan 't ghene ſy verſtonden de Konſt dienſtighter te ſijn. Dus blijckt het hoe gantſch grooten goedt deſe fantaſije te weghe brenght; wanneer ſy naemelick de wackere verſtanden der Konſtenaeren van den onvruchtbaeren arbeydt der ghewoonelicker imitatie tot een groot-moedigher ſtoutigheydt overbrenght, ſoo dat ſy haer ſelven nu niet meer aen ſoo een ſlaefachtighe maniere van doen verbinden, maer beſtaen met eenen vryen Gheeſt verder te gaen dan haere voorganghers wel oyt hebben ghedaen. *Elcke Konſt*, ſeght *Epictetus* *, *heeft een ſekere vaſtigheydt ende onverſaechdtheydt in die dinghen entrent de welcke ſy haer ſelven beſigh houdt:* * lib. 8. de L. L. * Arriani Epict. lib. II. cap. 24.

10. Soo is daer dan ongheetwijfelt eenighe volmaeckt heydt deſer Konſten; ook ſoo en moghen wy niet denck en dat het ons onmogelick is der ſelvigher volmaeckt heydt eenigher maete deelachtigh te worden ghemaeckt, want al is 't ſchoon ſaecke dat wy den hooghſten trap der Konſte niet en kunnen bereycken, ſoo ſullen nochtans die gene hooghersopſtighen, die ſich den arbeydt niet en ontſien, dan die gene de welcke door een kleynhertighe wan-hope in 't eerſte begin achterwaerdt deynſen. *De veldt-ruymte is dan vele bequaemer voor de Konſt,* ſeght *Quintilianus* *, *als d'enghe paeden: ſy en moet niet uyt kleyne pijpkens ontſtaen, als Eunteynen plachten te doen; maer ſy behoort liever nae de wijſe* * lib. V. cap. 14. van

van groote rivieren gantsche valleyen t'overloopen, haer selven eenen wegh maeckende daer sy gheenen wegh en vindt. Want wat is daer doch ellendigher, dan datmen altijdt als Kinderen de voor-gheſtelde letteren nae treckt? Soo moet dan den Konſtenaer alderley ontijdighe vreeſe aen d'eene ſijde ſtellen, en kloeckelick met ſijn werck voordt vaeren. 't Ghene ſeker gaet, wordt maer alleen ghepreſen; ſeght *Plutarchus* *, 't gene perijckel loopt, werdt daerenboven met een ſonderlinge verwonderinge hoog geacht. Den jonghen *Plinius* ſtelt ons het ſelvighe wijdt-loopigher voor ooghen. *Veele konſten behaelen den opperſten Lof*, ſeght hy *, *wanneerſe yet ghevaerlicks aenvanghen. Soo ſien wy dat Koorde-danſſers 't alder grootſte gheſchreeuw verwecken, als ſy beginnen te wanckelen en ſchijnen daedelick van boven neer te ſullen tuymelen. 't Ghene met vele perijckels vermenght is, ende nochtans buyten verwachtinghe een goede uytkomſte krijght, verdient altijdt de grootſte verwonderingh. Soo en is oock de Konſt eenes Stiermans die in 't kalme waeter eenen voorſpoedighen loop houdt in 't minſte niet te verghelycken met de Konſt van dien Stierman die ſijn Schip in een onſtuymighe Zee wel weten te beſtieren. 't Moye weer brenght den eenen in de Haeven, ſonder dat hy eenighen prijs te verwachten heeft: den anderen daer en teghen, die de Haeven haelt in noodtweer, als de Maſt kromt, den Helm-ſtock kraeckt, het gantſche hol des Schips davert en dreunt, wordt met een verbaeſde verwonderingh aenſchouwet en met de Zee-Goden ſelfs vergheleken.

* deadnc. lib.

* Lib. ix. Epiſt. 26.

11. Al hoe wel wy nu in deſe voorighe aenmaeninghe den Konſtenaeren een voordtvaerende ſtoutvaerdigheydt ſoecken aen te raeden, wordt nochtans al-hier ver-eyſcht dat groote ver-ſtanden den hittighen loop haeres vierighen gheeſtes ſo wat ſouden in-teugelen; want het menighmael ghebeurt dat jonghe luyden door de kittelingh van eenige aen-ghenaeme ver-beeldinghe verlockt worden om de ſelvige met meerder luſt dan oordeel aen te vaerden en 't onderhouden. *De verſtanden deſer eeuwe* ſeght *Dionyſius Longinus* * *worden als door een ſeker ſoorte van raeſernije ghedreven tot het ghene ſchijnt nieuw te ſijn: want van de welcke ons het goede her-woord komt, de ſelvighe ſijn ook menich-mael den oor-ſprongh vant 't quaede.* En dit is ghewiſſelick de eenighe reden waerom dat ghemeyne ver-ſtanden veel-tijds met meerder ſtand-vaſtigheyt haer voornemen uyt-voeren; want ſy niet lichtelick door de ſoetigheyt van eenighe ſchielicke in-beel-dinghen ter ſijden af gheleydt ende ver-voert worden van 't ghene ſy voor hadden. *So ghebeurt het dat die Vrijſters de welcke nerghens nae de goelick ſte ſijn*, ſeght *Seneca*, * *ook menigh-mael on-bedorven blijven; en dat niet ſoo ſeer by ghebrek van ghenen ghentheyd, als wel by ghebreck van eenen aen-ſoecker.* Waer uyt dit mede noodt-ſaeckelick volghen moet, *dat het een ghewis merck-teycken is van een*

* de ſubli- mi oratio- ne, 4.

* lib. II. Contro- vers. 1.

over-

oock eenigsins verstaadt, gelijck ons den selvighen Seneca betuyght *, *wanneer ons de wtneementheydt onses verstandts niet en verleydt om het quaelick aente leyghen.*

* In præmio libri Secundi Controversi.

12. Soo moet dan den Konstenaer wel toe sien dat hy door een verwende dertelheydt sijnes al te goed-dunckenden ghemoedts niet en verstere verscheyden grillige wanschepselen die de nature niet en erkent: want: het is hem beter dat sijn gemoet gelijck sy *eenen onvervuylden helderen Spiegel*, segt *Lucianus* *, *welckers middel-punt recht wel gestelt sijnde, een onvervalscht schijn-beeldt vertoont over een komende met de ghedaente die daer in ontfanghen wordt. Sonder dat men yet 't welck verdraeyt, anderverwigh, ofte oock van een andere ghestaltenis daer in bespeurt.* Overmits sulcks mach men 't ghene tot noch toe gheseyt is niet verstaen van allerhande ydole inbeeldinghen, hoedaenigh de selvighe oock mochten sijn, maer alleen van fantasijen die op de nature der dinghen sijn gegrondet. *De Schilder-Konst*, seght *Socrates* *, *is een vergelijckinghe der sienelicker dinghen.* Ende wanneer onse imitatie de onsienelicke dingen sich voorstelt, soo doet sy dat altijd, gelijck wy voor desen hebben aengheroert, met een opsicht op 't ghene sienelick is. *d'Oude*, seght *Vitruvius* *, *oordeelden dat die dinghen met gantsch gheenen schijn van reden verbeeldet konnen worden, de welcke van den ghemeynen loop der nature verde sijn verscheyden; want sy plachten alle dinghen tot de volmaeckinghe haerer werken nae d'eene of d'andere ghewisse eygenschap der nature te trecken; maer alleen voor goedt houdende, 't ghene de reden-kaevelingh voor waerachtigh keurt.* Den selvighen Autheur heeft dit stuck soo veele waerdt gheacht dat hy op een andere plaets wederom met eenen sonderlinghen ernst daer op aendringht. *Laet de Schilderye een Beeldt wesen*, seght hy *, *van sulcken dingh, als is, of ten minsten kan sijn; van een menschе naemelick, een Huys, een Schip, en soodaenighe dinghen uyt welcker bepaelden omtreck d'Imitatie haer selven een exempel voorstellen kan. Soo plachten dan d'oude haere Binnen-kamers, haere Gaelderyen, haere Eet-Saelen met soodaenighen Konst op te proncken, die uyt sekere naturelicke dinghen ghenomen was. Daer-en-tegen heeft het de verdorvene ghewoonte daer toe ghebraght, dat wy d'exempelen die van hun uyt waere dinghen worden ghehaelt mis-prijsen; want daer worden in onse plaesteringhen vele een Monsters gheschildert, dan eenighe seldsame afbeeldinghen der naturelicker dinghen: en noch berispen de menschen soodaenighe vervalschte Schilderyen niet, maer sy scheppen daer int tegendeel een groot vermaeck in, sonder eens daer op te letten of sulcks gheschieden kan, ofte niet. Dus ghebeurt het dat ons ghemoedt door de kranckheydt des vordeels verdonckert sijnde, niet en kan onderscheyden wat daer met de autoriteyt en rechte reden der bevalligheydt over een koms. Want die Schilderyen moghen*

* apud Xenoph. lib. 3 Apomn.

* lib. IV. Archit. Cap. 2.

* Lib. VII. Cap. 5.

in ghe enerley wijse voor goedt ghehouden worden, die de waerheydt ongheschickt sijn: ende al hoe welse door de Konst soo wat opgheteyt worden, soo en machmen evenwel van de selvighe terstondt het beste ghevoelen niet hebben, het en sy men daer in een blijcketijck bewijs der uyt ghedruckter waerheydt kan ghevinden. Ghelijck wy nu ghesien hebben dat den Konstenaer de vryigheydt sijner fantasijen alsoo behoort te maetighen dat de selvighe noyt bevonden worden teghen de nature te strijden; soo moet oock den Lief-hebber deser Konsten een recht ende slecht werck het welck met de eenvoudigheydt der nature over een komt hoogher achten dan eenighe vreemde op ghesochte beelden uyt verscheyden lichaemen van by sondere ghedierten by een ghe raept. *Daer sijn eenighe Romeyn,* * de Curiositeyt. seght *Plutarchus* *, *de welcke niet met allen vraeghen naer goede Schilderyen ende Statuen, maer worden allenthalven op de Monster-mercks ghevonden, alwaer sy begherighlick haere ooghen ghestaeghen houden op de ghene die ghebreeckelick sijn van beenen ofte armen, die dry ooghen ofte oock strayf-voghels koppen hebben, en soo daer erghens eenighe andere yselicke afschichtighe mismaecktheydt te vinden is; ende al hoe wel sy in het eerste ghewelighe vreucht schijnen te nemen in het beschouwen van dese vermenghde Monster-dieren, soo worden sy de selvighe nochtans lichtelick moede, jae sy stehen daer de walghe af, wanneer hun het ghesicht der selvighe menighmael voor komt.*

13. Blijckt dan dat die ghene verde van de rechte waerheydt afwijcken, de welcke het nae dit ghemeyne ghevoelen daer voor houden dat de Schilders soo wel als de Poëten een onbepaelde vryigheyd hebben om te verfieren en af te beelden al wat hun in het hoofdt schiet. Dese bedrieghen haer selven voornaemelick daer in dat sy niet en bemercken hoe het den Poëten selver niet toe ghelaeten is haere ghedichten met enckel leughen-werck te stofferen. Besiet doch eens wat bericht ons *Horatius* daer van ghegeven heeft in den aen-vangh sijnes Boecks van de Poetische Konst. Oock soo is het selvighe van *Lactantius* wonderlick wel aen ghemerckt ghe weest, *Het is den menschе onbekent*, * Divin. instirut. lib. 1. cap. 11. seght hy *, *wat maete de Poëtische vryigheydt behoort te houden, en hoe verre het ghecorloft is in het verfieren voordt te vaeren: want het werck van een Poëte daer in meest bestaet dat hy de waerachtighe ghe schiedenissen met eenen aerdighen knoey soo wat verdraeye, dat se maer alleen den blooten schijn draeghen van versierselen. Die ghene daer en teghen dewelcke het ghe heele werck uyt haren poot singen, mogen met meerder recht beusel achtige Leugenaers dan Poëten genaemt worden.* Overmids nu alhier niet te onpasse het ghewagh van de Konstenaers en Poeten te saementlick voor ghevallen is, soo en magh het niet verde ghesocht schijnen de Schilder-Konst met de *Poesije* een weynigh te verghelijcken; te meer, om dat yeder

yeder een bekent staet dat dese kracht der fantasije, van de welcke wy in dit teghenwoordighe Capittel ghehandelt hebben, den Konstenaeren met de Poesen ghemeyn is. Eens voor al dit aen merckende, dat wy onder den naem van Konstenaeren ende Schilders alle d'andere Kunsten van dien aerdt begrijpen.

CAP. IV.

DE woorden des Roomschen Orateurs sijn aenmerckens waerdigh, *Alle goede Konsten*, seght hy *, *hebben een gemeyne verbindteniſſe, ende sijn aen malcanderen als het waere vermaegh-schapt.* Dit selvighe heeft oock *Tertullianus* bevestight, *daer en is gheenerley Konst*, seght hy *, *die niet en sy de Moeder van een andere Konst, of ten minsten een bloedt-verwant.* Dewijle dan 't vervolgh deses wercks ons daer toe aenleydet, dat wy de waerheydt deser spreucken in d'onderlinghe ghemeynschap die daer is tusschen de *Poesije* ende de *Schilder-konst* souden aenwijsen, soo sullen wy wat naerder in sien waer in dese twee Konsten voor-naemelick over-een komen; 't voor-recht van alles nae haeren lust te moghen versieren voorby gaende, aen ghesien de raesende *Poeten* en wilde *Schilders* haer selven sulcks maer alleen toe schrijven. Doch soo is onder alle d'andere ghemeynschappen dit wel een van de voornaemste, dat soo wel de *Schilders* als de *Poeten* tot de liefde deser Konsten niet soo seer door een voor-bedochten raedt, als wel door ick en wete niet wat voor een voordt-vaerende toe gheneyghtheyd haerer nature worden aen ghevoert, van de *Poeten* geeft den uytnemenden *Poete Ovidius* dit ghetuyghenis. *Daer is een sekere Goddelicke kracht in ons, ende wy worden gaende ghemaeckt*, seght hy *, *als ons de selvighe begint t'ontroeren. Dese voordt vaerenheyde heeft in sich 't saedt van eenen Goddelicken Geest.* Van de *Schilders* seght *Plinius* *, *Nicophanes had eenen voordt vaerenden Geest, soo dat weynighe hem daer in ghelick sijn.* En wederom in de selvighe plaetse, *een sekere voordt-vaerenheydt sijnes ghemoedts, ende eene sekeren lust der Konste heeft Protogenes tot dese dinghen aen ghedreven.* Seer wel seght *Plinius* alhier dat hem eenen sekeren lust der Konste aen ghedreven heeft, want dit gaet immers altijdt vast dat die gene met meerder ghemack dese Konst oeffenen die sich daer toe uyt een vrye begeerte, of liever uyt een losse lust en hoymelicke neygingh-tocht soo veerdighlick begeven, dat sy nauwelicks de reden van dit verlanghen 't welck sy nae de Konst hebben selfs verstaen. En hier op hebben ongherwijffelt de *Peripatetische Philosophen* haere ooghen ghesla ghen, als

* pro Archia Poeta.

* de Idolatria.

* Fastor. lib. VI.

* Nat. hist. xxxv. 10.

Digitized by Google

sy staende hielden *dat niemant yet treffelicks verrichten kan, 't en sy dat hy daer eenen sonderlinghen lust toe hebbe* *. Soo moeten dan die ghene dewelcke nae dese Konst trachten in haer selven eenighe snelle gesw[in]de beweginghen haeres verstandts ghewaer worden; sy moeten uyt der nature niet alleen scherp-sinnigh sijn in 't bedencken, maer ock overvloedigh in 't uyt-drucken ende in 't versieren. Soo en behoeft ock niemant alhier te dencken dat de eerste beginselen deser Konste uyt de Konst voordt komen, want het een gift der nature is datmen dese bequaemheydt in sich ghevoelt: dies staet het ock met onse saecken heel wel, dat die eerste saedt door de Konst kan worden op ghequeeckt ende vermeerdert; want dat het ons door de Konst in gheskort soude worden, is 't eenemael onmoghelick. Wt dese aenmerckinghe is dat vraeghstuck ghesproten 't welck *Horatius* in sijne *Poetische* Konst kortelick beantwoordt, *het wordt by veler onderzocht*, seght hy, *of de gedachten door de nature of door de Konst prijselick worden ghemaeckt. Ick houde het daer voor, dat den arbeydt sonder een rijcke springh-ader even soo weynigh voordeels bybrenght, als een redelick doch ongheschaeft verstande. Dese twee dinghen spannen seer vriendelick te saemen, en het eene vereyscht altijdt de hulpe van 't andere.* Dit selvighe wordt noch uyt druckelicker van *Quintilianus* voor ghestelt ende beantwoordt, *Ick were dat daer gevraeght wordt*, seght hy *, *of de Konst grooter baet van de nature of van de leeringe heeft te verwachten: 't Welck al hoewel het tot ons voornemen seer weynigh dient, aenghesien wy het daer voor houden dat een volmaeckt Konstenaer gheen van beyden derven kan, soo achten wy nochtans dat daer seer vele aen gheleghen is hoe men dit vraegh-stuck voorstelt. Want indien men het eene van het andere t'eenemael wil gaen af trecken, soo salmen bevinden dat de nature sonder de leeringhe vele vermagh, en dat in het teghendeel sonder het toedoen der nature gheen leeringhe ter werelt helpen kan: wanneer men wederom in een middelbaer verstandt en wetenschap beyde de Konst en de nature te saemen voeght, soo schijnt het dat in soodaenighe de nature meest geldt: als daer en teghen dese middelmaetighe ofte ock uyt muytende verstanden tot de volmaecktheydt ghetraecken, soo schijnt het dat in hun de Konst meer uyt ghericht heeft dan de nature. d'Onvruchtbaere dorre aerde wordt weynigh gholpen door den arbeydt des alder besten Bouwmans: uyt een vette Landouwe sal ock wat goeds opgroeyen, al hoewel niemant de handt daer aen slaet: maer in een vruchtbare grondt sal de goedtheydt des Ackers nerghens nae soo vele uyt richten, als wel de naerstigheydt des Bouw-Meesters. Ende indien Praxiteles ghepooght hadde een Beeldt uyt eenen Meulen-Steen te snijden, soo soude ick liever een goedt stuck van het vouwe Pariaensche Marmer hebben, dan soo een half ghemaeckte Beelde; indien den Konstenaer daer ter teghen het selvighe tot volle hadde opgemaeckt,*

* Cicer. de Lib. IV. Tuscul. quæst.

* Lib. II. Cap. 19.

ghemaecke, soo soude ick nochtans de waerdije des wercks sijnen handen liever toe schrijven, dan dat ick de selvighe in de kostelickheydt des Marmers soude gaen soecken. De nature magh met de materie worden vergheleken; even als de Konst met de leeringhe seer wel over een komt. d'Eene wercht; d'andere worde ghewrocht. De Konst en vermagh sonder de Materie niet alleen; de materie heeft ook sonder de Konst haer eyghene waerdigheydt. Soo is dan de hooghste Konst te gaeder met de beste Materie alder meest te wenschen. Wy souden ons selven alhier met de woorden des deftighen Autheurs ghenoeghsaemlick voldaen houden, 't en waer saecke dat ons den selvighen Autheur voorder openinghe van een ander noodtwendigh punt hadde ghedaen. Want aenghesien in de wercken der Konstenaeren de ghevoeghelickte bevalligheydt der selvigher meest van allen aenmerckens waerdt is, soo ghebeurt het nochtans menighmael dat den eenen Konstenaer door het behulp der nature yet warmet een sonderlinghe bevalligheydt doen kan 't ghene den anderen heel quaelick voeght. *Want daer is in dit stuck een heymelicke ende onbeduydelicke reden,* seght *Quintilianus* *, *ende ghelijck het hooft stuck der Konste daer in ontwijffelick bestaet, dat het ghevoeghelick schijne 't ghene wy doen, soo is 't nochtans dat dese bevalligheydt, ghelijck se sonder de Konst niet en kan bestaen, soo en kanse ook door de Konst niet heel en dal voor gheschreven worden. In eenighe Konstenaers hebben de deuchden gantsch gheen aenghenaemheydt; in andere daer en teghen sijn de fouten selfs vermaeckelick. Wy hebben ghesien hoe Demetrius en Stratocles, de wynemenste der Comœdianten, de aenschouwers door gantsch verscheyden dinghen hebben weten te bekoren. Maer dit is in hun alder minste te verwonderen, dat den eenen op het alder bequaemste Goden, bedaerde Iongelinghen, goede Huyss-Vaders, Huyss-Moeders, en Dienaers, als ock stemmighe oude Vrouwen wist te spelen; den anderen daer en teghen hadt meerder bequaemheyde om gemelicke Grijsaerts, doortrapte Slaeven, al-beschickende Pluymstrickers, schaemteloose Hoerevoghden, en allerley personen wt te drucken die met een sotte verdeerthuyt wierden vertoont: dit en was in hun soo vreemt niet, seghde ick, want sy waeren van een gantsch verscheyden nature; ock soo was Demetrius sijn stemme lieffelicker, des anderen daer en teghen doordringender. Soodanighe eygenschappen staen ons in hun meer aen te mercken, die den eenen van den anderen niet en konde ontleenen. Het en voeghde niemant soo wel als Demetrius de handen wijds en sijds wt te spreyden, sijnen rock onder en tusschen 't slingher-slippen met eenen sachte-swellenden winde te spannen, de schouwpluet sel met den wederghalm van een soet ghesch reeuw te vervullen; want tot alle dese dinghen was hem sijn lijf-lenighe als ock de wonderlicke gestalte sijnes lichaems dienstigh. Stratocles daer en teghen wierdt dapper ghepresen van weghen de woelende rappigheydt sijnes lichaems, hoe in treckensijnes necks, als ook*

* Loeum hunc invenias sub finem libri.

het lacchen teghen den eyſch der perſone die hy droegh; want hier in placht hy ſich mede tot vermaeck der menighte nu en dan te buyten te gaen, wel bewuſt ſijnde dat hem ſulcks niet quaelick en ſtonde: ende indien den anderen eenighe deſer dinghen begoſt nae te aepen, 't en wilde evenwel van hem ſoo niet ghedaen ſijn. 't Is dan behoorelick dat een yeder ſich ſelven kenne; om niet alleenlick nae de ghemeyne gronden der Konſte het werck aen te richten, maer oock nae de gheleghenheydt ſijner nature. Soo en is het evenwel niet onmoghelick, dat yemant alle dinghen of ten minſten het meeſte deel der ſelvigher met een ſchickelicke bevalligheydt ſoude uytvoeren. 't Blijckt dan dat men in deſe gheleghenheydt niet terſtondt voor quaedt mach keuren, 't ghene eenighſins verſchilt van die dingen de welcke wy voor goet houden. *Daer en is mijnes dunckens,* ſeght *Cicero* *, *gheenerley nature, of men ſal in de ſelvighe vele dinghen bemercken de welcke al hoewelſe dapper van elckander verſchillen, ſoo ſijnſe nochtans even prijſwaerdigh. Daer is maer een giet konſte, in welcke Myro, Polycletus, Lyſippus de Kroone ſpanden; ende al hoe wel den eenen deſer Konſtenaeren den anderen ſeer onghelijck bevonden wierdt, ſoo en was daer evenwel gheen reden waerom yemant wenſchen ſoude dat ſy haer ſelven erghens in onghelijck ſouden ſijn. Daer is maer eene Konſt ende maniere van Schilderen, in welcke Zeuxis, Aglaophon, Apelles een verſcheyden handelinghe volghden; ende nochtans en was daer onder deſe groote Meeſters niet eenen dien yet tot de Konſt ſcheene te ontbreken.* Wat nu de byſondere nature der Kunſtenaeren belanght, men ſiet doorgaens henen dat de levendighe kracht van deſe fraeye verſtanden niet en kan bedeckt blijven, ſy wil altijdt hier of daer uyt berſten ende te voorſchijne komen, dewijl yeder een d'inwendighe gheſtaltе ſijnes ghemoedts in 't wercken vaerdighlick uyt druckt. Soo bevindt men dan dat de Konſtenaers haeren arbeydt ontrent ſoodaenighe dinghen gheluckighlick hebben beſtedet tot de welcke ſy door een heymelicke toe-geneycht-heydt der nature wierden toe gheleydet. *Panſias* verlieft ſijnde op *Glycera*, ghelijck wy in 't eerſte Capittel deſes Boecks verhaelt hebben, heeft een Schilderije nae ghelaeten die *Stephanoplocos*, dat is, kranſvlechterſſe genaemt wierdt, ende om dat hy 't ſelvighe werck met een ſonderlinghe toegheneychtheydt tot dat Vrou-Menſch hadde ghemaeckt, ſoo gheviel het oock dat dit ſtuck niet te onrecht boven d'andere hoogh gheacht was. *Plin.* XXI. 2. Den Schilder *Androcydes* heeft eenen grooten naem ghekreghen door 't geeſtigh afmaelen der viſſchen die hy rondom *Scylla* maeckte; ende overmidts hy bekent was eenen grooten Viſchvraedt te ſijn, ſoo heeft al de Wereldt doe ter tijdt gheoordeelt dat hem den luſt dien hy tot Viſch hadde niet min in 't Schilderen te paſſe ghekomen heeft als wel de Konſt ſelver. *Plut. Sympos. lib. 4. quæſt. 2.*

* Lib. III. de Oratore.

Ghelijck

Ghelijck *Parrhasius* in sijne gantsche maniere van leven ghenoeghsaem te kennen gaf dat hy tot overvloedighen pracht en ongheboorde wellusten ghenegen was, soo vondtmen oock in sijne wercken veelvuldighe uytdruckelick bewijs van de verdorvene lust-tochten sijnes dertels ghemoedts. 'tBlijckt by de vuyle Schilderije van weloke *Suetonius* gewagh maeckt in sijn 44. Capittel van 't leven van den Keyser *Tyberius*. Doch aenghesien yemant alhier lichtelick dencken magh dat hun dese gheluckighe voordt-vaerenheydt tot de Konst so ghelijck met de minne stuypen aenghekomen is, en dat sy door haere gulsighheydt ofte onkuyscheydt krachtigher tot de Konst aenghedreven wierden dan door een aengheboren Konst-liefde, soo is 't niet dat wy in andere Konstenaers haere naturelicke toe ghenechtheydt tot de eene of de andere by sondere maniere van wercken sullen voorstellen; te meer, om dat wy in dese haere eyghenschappen een sekere kracht der nature konnen bespeuren die d'andere Konstenaers niet wel en konden nae volghen. Al hoewel *Callicles* door sijne Tafereel-Beeldekens die de groote van vier vinghers niet te buyten ginghen groote eere hadde ingheleydt, soo en konde hy nochtans de hooghstaetelickheyde van *Euphranor* niet bereycken. *Varro de Vitâ pop. Romani. Lysippus* heeft in alle sijne wercken een sekere biesaerdigheydt uyt ghedruckt, jae hy heeft de selvighe in d'alderminste dinghen waer ghenomen, *Plin.* xxxiv. 8. *Polycletus* hadt de se eyghenschap dat sijne Beelden altijdt op een Been stonden. *Plin.* xxxiv. 8. Apelles heeft een sonderlinghe bevalligheydt in de Konst betoont, *Plin.* xxxv. 10. *Dionysius* en heeft anders niet als menschen gheschildert, ende over sulcks wierdt hy door de banck *Anthropographus*, dat is, een Menschen Schilder ghenaemt. *Plin.* xxxv. 10. *Zeuxis* ginghalle d'andere Konstenaers verde te boven in 't Schilderen van Vrouwelicke Lichaemen. *Cicero* lib. II. *de Invent. Nicias van Athenen* heeft met een sonderlinge naerstigheyt Vrouwen uyt gedruckt. vier-voetighe ghedierten worden hem toe gheschreven. Doch heeft hy de honden alder best gheschildert. *Plin.* xxxv. 11. *Antimachus* ende *Athenodorus* hebben Doorluchtige Edele Ioneck-Vrouwen ghemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Apellas* heeft aen-biddende Vrouwen gheschildert. *Plin.* xxxiv. 8. *Aristodemus* heeft Worstelaers gemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Euphranor* schijnt d'aengenelicke hooghwaerd gheyt als oock de rechte ken-teyckenen der ouder Helden alder eerst uyt ghedruckt te hebben. *Plin.* xxxv. 11. Staet ons hier by den wegh aen te mercken, dat dese Helden ofte Heroïsche persfonen doorgaens henen met het Vel van 't eene of 't andere wilde beest, by hun om gebracht, bekleedt waeren. *adversum* 324. lib. 1. Argonauti heeft *Schol. ver. in Apollonium Rhodium* †. *Statius Papinius* ghetuyght dat

Tydeus

Tydeus by sijn Leeuwe-vel bekent wierdt, gheliick *Polynices* met de huydt van een wilde Vercken omgordet was; siet *Statius* lib. I. *Thebaid. vers.* 397. Soo was mede het Leeuwe-Vel een van de voornaemste eyghenschappen daer men *Hercules* by kende, en hy word om dies wille
* In Pallio in *Tertullianus* * niet onbequaemelick *Scytaloſagittipelliger* gheheeten, niet alleen om de knodtse en de pijlen maer oock om 't Leeuwe-Vel 't welck hy droegh, *Hercules* wordt *in een Leeuwe-vel uyt ghemaelt*, seght *Festus*, om de *ghedachtenisse van 't oude ghewaedt in ons te vernieuwen*, d'oude Helden plachten ooch baervoets gheschildert te worden: *schoonen, pantoffels, en sloffen*, seght *Philostratus* *, *sijn den draght van krancke ende bedaechde luyden.* *Overſulcks wordt Philoctetes, als weſende ſieckelick en kreupel, in pantoffels gheſchildert: Diogenes daer en teghen ende Crates, als oock Ajax ende Achilles sijn ongheſchoent. Den eenen voet van Iaſon is gheſchoent, den anderen bloot; overmidts een sijner schoenen in den Modder bleef ſticken, als hy over de Riviere Anauros moeſte te maeden. &c.* Siet *Higinus fabula* 12. Het ontſtaet mede uyt dit oude ghebruyck wanneer ons *Valer. Maximus* als een groot wonder verhaelt dat daer op 't *Capitolium* een ghemantelde ende ghepantoffelde ſtatue van *Scipio Africanus* opgherecht was; *want hy sijn Beeldt in dat ghewaedt wilde ghemaeckt hebben, om dat hy ſoo placht te gaen*, seght *Valerius* Lib. III. Cap. 6. *Apollodorus, Androbulus, Aſdeploderus, Alevas* hebben Philoſophen ghemaeckt, *Plin.* xxxiv. 8. Soo namen sy oock in deſe Schilderye der Philoſophen goede achtinghe dat yeder een door sijn byſondere eyghenſchap van d'andere mocht worden onderſcheyden: *In d'Areopagitiſche Scholen ende in 't Raedt-huys*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *worde Speuſippus gheſchildert met eenen krommen hals, Aratus met sijnen neck nederwaerdts gheboghen, Xeno met een gheſronſſelt voorhoofdt, Epicurus met een gladde gheſpannen huydt, Diogenes met eenen dichten ruyghen baerdt, Socrates met blonde hayr, Ariſtoteles met eenen dyt-gheſtreecken arm, Xenocrates ſchijnt sijn been een weynigh op te lichten, Heraclitus ſtaet met gheſloten oogben als krijtende, Democritus opene sijne lippen als of hy ſich van 't lachen niet en konde onthouden, Chryſippus houdt sijne vinghers t'saemen ghedruckt om bequaemelick te tellen, Euclides ſchijnt sijne vinghers wijde van malkander te ſperren om de maete beter te nemen, de vinghers van Cleanthes sijn ontabbelt.* Niemant heeft *Calamis* in 't afbeelden der Paerden konnen verghelijcken. *Plin.* xxxiv. 8. *Serapion* heeft de ſtellagien der Schouw-ſpelders beſt van allen gheſchildert, *Plin.* xxxv. 10. *Pyreicus*, alhoewel hy in 't ſtuck der Konſte met d'alderbeſte Meeſters wierdt verghelcken, soo heeft hy nochtans anders niet dan Barbiers-Winckels en Schoenmaeckers-Winckels gheſchildert. *Plin.* xxxv. 10. *Calaces* heeft Tafereelen voor

* in Epiſtolaad excalceatum adoleſcentulum.

* Lib. ix. Epiſt. 2.

de

Digitized by Google

de Comœdianten ghemaeckt, ende eenen grooten naem daer door verworven. *Plin.* xxxv. 10. *Ludio* heeft ten tijden des Keysers *Augusti* eerst van allen in gheſtelt de vermaeckelicke Schilderye der Muyren met Landt-huysen, Galeryen, Prieel-werck, gheheylighde Bosschen, Luſt-wonden, Heuvelkens, Vijvers, Waterleydinghen, loopende Rivieren; ook soo plaght hy op de kant der selvigher soodanighe dinghen te schilderen, die 's Menschen hert tot sijn vermaeck aldaer wenschen mocht; als naemelick verscheyden soorten der ghener die ontrent de kant deser Rivieren wandelden, met Schuytkens voeren, ofte ook te landtwaerdt in nae haere pachthuysen ginghen met Ezels ende Karren: eenighe waeren besigh met visschen, met het voghel-vangen, met de wildt-jacht, met de wijn-pluckingh. Daer worden ook in sijne stucken seer heerelicke Hoeven vertoont, dewelcke nochtans eenen broeckachtighen toegangh hebben; soo en ontbreken daer ook die ghene niet dewelcke verbaesde Vroukens op haeren hals draegheade, scheenen te sullen struyckelen, met meer andere dierghelijcke kluchtighe drolligheden. Desen *Ludio* heeft mede den eersten gheweest die in d'opene wandel-plaetsen Zee-Steden seer vermaeckelick ende aochtans onkostelick heeft gheschildert. *Plin.* xxxv. 10.

2. De *Poesije* ende de *Schilder-Konst* sijn ook daer in malkanderen gelijck dat se haer selven alle beyde meest met d'Imitatie besigh houden. Wy sien 't daghelicks hoe niet alleen de *Poeten* maer ook de *Schilders* door eenen onderlinghen naer-yver ofte æmulatie de ghedaente der *Goden* met een stoute handt af-beelden, ook soo besteden sy haeren arbeydt om den mensche met t'saemen 't menschelick bedrijf uyt te drucken. Sy vertoonen de weelderighe vroolickheydt der bancketten, de arbeydt saeme vermaeckelickheydt der jacht, de bloedighe grouwelickheydt der Veldt-slaeghen, den onvermijdelicken anghst van schipbreucke, de doodtverwighe deluwheydt der ghener die in den diepen nacht eenes duysteren Kerckers gheketent liggen, en wat sich yewaerds meer onsen ooghen aen-biedt. Van de *Poeten* alleen spreeckt *Hermogenes* in dese volgende woorden, *De Poesije*, seght hy *, *is een imitatie van allerley dingen, so is 't ook dat hy voor een goedt Poete gehouden magh worden, die met een bequaem beleydt sijner woorden best van allen sprekende Orateuren, singhende Muficanten, als ook andere personen en dingen uyt-drucket.* Van de *Poeten* te gelijck met de *Schilders* seght *Philostratus* *, *Indien daer ergens yemant van de Schilderkonst niet veel wercks en maeckt, de selvige verongelijckt de waerheyt, hy verongelijckt mede die wijsheydt die den Poeten eyghen is; want dese twee houden sich met ghelijcken ernst besigh ontrent de ghedaente als ook ontrent de daeden der ouder Helden.* Dio *Chrisostomus* heeft ook van beyde

* Lib. II. de Ideis, Cap. 10.

* in prooemio icones.

Digitized by Google

* Orat. xii. te ghelijck ghesproken, wanneer hy seght *, *De Schilders ende Beeldensnijders sijn in 't minste niet in het afbeelden der Goden van de Poeten afghewerken; niet alleen uyt vreese dat sy als overtreders de straffe souden ondergaen sijn; maer oock om dat hun de Poeten de kunste hadden af ghesien, en dat nu alreede in de gantsche Wereldt de ghedaenten der Goden nae 't verdichtsel der Poeten bekent was ghemaeckt. Oversulcks hebben sy 't niet raedtsaem gheacht door een ontijdelicke vernieuwinghe haer selven den ghemeynen man op den hals te haelen; maer sy hebben lieper in 't maecken haerer beelden de Poeten nae ghevolght; maer alleen hier en daer een weynigh van 't haere invoerende; ten eynde dat sy door 't ghesichte aen een groote menichte van arme menschonwers souden vertellen, 't ghene de Poeten door het gheboor openlick hadden voor ghestelt.* Al hoe wel wy nu alhier uyt dese woorden van *Philostratus* en *Dio Chrysostomus* de groote ghemeynschap die daer is tusschen de *Poeten* en tusschen de *Schilders* ghenoegh begrijpen konnen, soo heeft ons *Simonides* nochtans dit selvighe vry wat aerdigher te verstaen ghegheven, als hy naemelick ghetuycht *dat de Schilderye is een swijghende Poesye, de Poesye daer en teghen is een sprekende Schilderye.* Op welck segghen *Plutarchus* dese woorden toe past, *die dinghen*, seght hy *, *dewelcke de Schilder-Konst vertoont als offe teghenwoordighlick gedaen wierden, de selvighe stelt ons de spraeck-konst voor ooghen als offe langhe te voren gheschiedt waeren, ende ghelijck de Schilders dat met verwen afbeelden, 't gene de Schrijvers met woorden uyt drucken, soo is 't dat sy maer alleen verschillen in de materie en maniere van imitatie; want sy hebben alle beyde 't selvige oogenmerck. Ende hy is den alder-besten Schrijver die sijne vertellinghen met een ziel-roerende kracht der wel sprekenheydt soo weetet te bekleeden, dat ons de gantsche gheleghenheydt der saecke als in een Tafereel wordt voor-ghedraghen.*

* Bellone an paeciariores fuerunt Athenienses.

3. Noch soo wordt de *Schilder-Konst* seer wel met de *Poesye* daer in vergheleken, dat soo wel d'eene als d'andere met een dapper vermaeckelicke beweginghe in onse herten insluypen, alwaer sy ons verslaegen ghemoedt door d'aensockelickheydt van een aenghenaeme verwonderingh soo gheweldigh beroeren ende ontstellen, dat wy 't ghene naeghebroetst is voor 't waere aennemen. Ghelijck nu dit selvighe in allerley soorten van *Poeten* lichtelick bewaerhedet kan worden, soo wordt nochtans het bewijs van dien noch alder duydlickste uyt de *Comœdie* en *Tragœdie-Schrijvers* ghenomen. *Want wat is doch de Comœdie anders*, seght eenen *, *als een af-beeldinghe des menschelicken levens?* van de *Tragœdie* heeft *Gorgias* mede seer wel ende bequaemelick getuyght *, *Dat sy niet anders en is als een sekere soorte van bedrogh, 't welck den bedrieghers rechtvaerdigher maeckt als die ghene de welcke met soodaenighen bedrogh niet omgaen.*

* Comment. vet. in Horat. de Arte.
* apud Plutarchum de Poëtis aud.

Digitized by Google

gaen, ock soo wordt den bedroghen menschen wijser als hy die niet bedroghen en is. Van de lieffelicke aenlockinge der Schilderyen, en hoe wy ons selven door de bedrieghelickheydt der selvigher willens en wetens laeten vervoeren, souden alhier duysendt exempelen by ghebracht konnen worden; 't welck wy onnodigh achten; overmidts her ghenoegh bekent is, dat goede Schilderyen maer een enckel ooghenspoockel sijn. Soo houdt dan *Philostratus* * ock op eenen seer goeden grondt staende: *dat dit een ghenoeghelick ende onschandelick bedrogh is. Want aen die dinghen dewelcke niet en sijn sich soo te vergaepen, als offe waeren; ende van de selvighe soo gheleydet te worden, dat wy (sonder schaede nochtans) ons selven wijs maecken datse sijn; hoe en is het doch niet dienstigh tot verlustinghe onses ghemoedts, en vry van alderley opspraecke?* Wat nu de reden aengaet, waerom het ons naemelick vervroolickt door een valsche gelijckenisse der dinghen bedroghen te sijn, de selvighe wordt ons van *Diogenes Laertius* voor ghedragen, de *Syrenaïsche Philosophen houden staende*, seght hy *, *dat ons door't bloote ghesichte ende gheboor gheen ghenoeghte wordt toegebracht; en daerom is het dat wy 't ghemaeckte gheween met een sonderlinghe lust aen hooren, daer wy nochtans in't teghendeel van't ongheveynsde ghekrijt ende ghehuyl eenen afkeer hebben.* Die voorder bericht in dit stuck begeert, moet het de pijne waerdt achten dat hy nae soecke 't ghene ons *Plutarchus* dies aengaende *Sympos. Probl.* V. 1. naer ghelaeten heeft.

* Philostr. junior in procemio Iconum.

* Lib. 2. in Aristippo.

4. Aenghesien dan de *Schilderye* met t'saemen ock de *Poesye* door een aenghenaem doch voor-bemerckt bedrogh ons verstandt als het waere beguychelen, soo neyghense noch voorder door kracht deser bedrieghelickheydt de beweginghen onses ghemoedts herwaerts en derwaerdts nae haren eyghenen lust. Van de *poeten* heeft *Horatius* * seer wel geseght. *Dien Poete schijnt my over een ghespannen koorde te sullen wandelen, die mijn ghemoedt op nietighe occasien kan beanghstighen, vergrammen, wederom te vrede stellen, met alderhande verschrickinghen niet anders als een Toovenaer vervullen; die my nae sijnen wille, nu in de Thebaensche Stadt, en van daer t' Athenen op t'alder schielickste brenghen kan.* Van beyde spreeckt St. *Basilius*, *Welsprekende Schrijvers*, seght hy, * *en Schilders drucken menighmael uyt de manhaftighe Krijghs-daeden van uytnemende Helden; ende ghelijck d'eene met woorden doen, 't ghene d'andere met verwe te passe brenghen, soo is 't nochtans datse beyde vele menschen tot kloeckmoedicheydt opwecken.* Dit selvighe wordt nochtans krachtigher door de *Schilder-Konst* te weghe ghebracht. *Die dinghen*, seght *Nazarius* *, *worden nergheus nae soo veerdighlick in ons ghemoedt in ghedruckt, dewelcke ons door d'oor worden inghestort, als de welcke wy door d'ooghe in-drincken.* Soo seght

* Lib. 2. Epist. 8.

* Homil. 40. mart.

* in Panegyrici.

Digitized by Google

* Lib. XII. ook *Polybius* *, *dat d'ooghen vele ſcherper gheturghen ſijn, dan wel onſe oren.* Op welcke bedenckinghe *Quintilianus* dit beſluyt ſchijnt ghemaeckt te hebben, *De Schilderye een ſtille-ſwijghende werck, ende altijdt den ſelvighen*

* Lib. XI. Cap. 3. *ſchijn houdende*, ſeght hy *, *dringht ſoo diep in de binnenſte beweginghen onſes ghemoeds, datſe menighmael de kracht der wel ſprekenheydt ſelver ſchijnt te boven te gaen.* Dit hebben wel eer die ghene de welcke Schip-breucke gheleden hadden recht ghevat, want ſy plachten de Schilderye van haer droevigh ongheval om te draeghen, haer ſelven verſekerende dat ſy d'aenſchouwers door 't af-ghebeelde ghelicht haeres lijdens vaerdiger tot mede-lijden ſouden beweghen, dan door d'alder welſprekenſte bedel-konſt. Ook ſoo plachten die ghene de welcke te recht ginghen over een groot leedt 't welck hun by d'een of d'ander gheſchiedt was, de Schilderye haeres geleden ongelijcks in de Vierſchaere te brengen, ten eynde dat den rechter eenen grouwel kreghe van ſoo een leelicke miſ-handelingh. *Quintil.* VI. 1. 'tIs mede verwonderens ende aenmerckens waerdt dat St. *Baſilius* de kracht der *Schilder-Konſte* verde boven 't vermoghen ſijner wel-ſprekenheydt verheft, *Staet op nu* ſeght

* Homil. in Barlaam martyrem. hy *, *O ghy doorluchtighe Schilders, die d'over-treffelicke daeden der Kampvechters af beeldet; verheerlickt nu door uwe Konſt 't verminckte Beelde des Opper-Heers; verlicht door de Coleuren uwer wijſheydt de vroome daeden des ghekroonden Kampioens, die ick al te duyſterlick af gheſchildert hebbe; ick gae mijnes weghs van u lieden over-wonnen ſijnde in de Schilderye van de kloecke daeden des Martelaers; jae ick verheughe my ſelven daer in dat ick dus ben overwonnen. Want ick ſie de handen ontrent het vier, ende den ganſchen ſtrijdt, met t'ſaemen den grooten Worſtelaer in u beelde vele netter ende bequaemer uyt ghedruckt.* Deſe oprechtigheydt wordt ook in *Latinus Pacatus* geſpeurt, want als hy 't eynde van dien boſen *Maximus* ten vollen hadde beſchreven, ſoo roept hy nochtans alle de *Poeten* en *Schilders* tot hulpe, als of 't ghene by hem verhaelt was niet met allen te beduyden hadde, 't en waere dat ſy daer de handt aen ſloeghen.

* Panegyr. Theod. Aug. dicto. *Brenght herwaerdts, brenght herwaerdts, O vroome Dichters*, ſeght hy *, *den gantſchen arbeydt van uwe gheleerde nachten: ghy Konſtenaers mede, verwerpt de ghewoonelicke beuſelinghen der verſuſter fabulen, ende laet uwe vernuftighe handen deſe dinghen liever afmaelen; laet de ghemeyne merckt-plaetſen als ook de Kercken met d'afbeeldinghe deſer gheſchiedeniſſen verciert worden; laet deſe in 't yvoor ende in 't Marmer ynghedruckt worden; laetſe in de Coleuren verlevendighen ende in 't Koper ſich verroeren; laetſe den prijs van d'edele gheſteenten daer inſe ghegraveert worden verhooghen; 't is dienſtigh tot de behoudeniſſe der toe-komende eeuwen te ghedencken dat ſulcks wel oyt gebeurt is; ende indien yemant door een onwettelijcke hope aen-ghedreven were*

om

om yet quaedts te beſtaen, de ſelvighe magh de liefde van eenen onſchuldighen handel ende wandel door d'ooghen in-arincken, als hy de ghedachteniſſen onſer eeuwe aenſchouwet. Seer wel gheeft *Pacatus* alhier te verſtaen dat wy door 't aenſchouwen ſoodaenigher Schilderyen *de liefde van eenen onſchuldighen handel en wandel door d'ooghen in-drincken*; want het onwijffelick waer is 't ghene *Seneca* * ſeght, dat *de vervaerelicke Schilderye van een droevighe uyt-komſte der rechtvaerdigher ſtraffe ons ghemoedt ontroert.* Ghelijck wy nu ſien dat onſe herten door een ſtuck 't welck ons een rechtvaerdighe wraecke af-beeldet krachtighlick beroert worden, ſoo gheheurt het ſelvighe ſomwijlen oock door 't aenſchouwen van andere Schilderyen. 't Blijckt in 't exempel des grooten *Alexanders*, die in ſijnen Gheeſt dapper ontſtelt is gheweeſt als hy te *Epheſen* in een tafereel den onſchuldighen *Palamedes* door valſche liſten veroordeelt ende vermoordt ſach; want op die gheleghenheydt quam het hem in den ſin, dat ſijnen ſpeel-ghenoot *Ariſtonicus* even juyſt op de ſelvighe wijſe was omghebracht. *Photius in excerptis ex Ptolomæi Hephæſtionis Hiſtoriâ.* Den Oudtvader *Greg. Nyſſenus* nae een wijdtloopigh en gantſch beweghelick verhael van *Iſaacks* Offerhande, heeft dit daer en boven daer by gevoeght. *Ick hebbe menighmael*, ſeght hy *, *d'af-beeldinge deſer geſchiedeniſſe in een Schilderye met weenende ooghen aenſchouwet, ſoo krachtighlick was de gantſche Hiſtorye door de Konſt voor ooghen geſtelt.* Nae dat *Valerius Maximus* de vroomigheydt van *Pero* die haeren Stock-ouden Vader *Cimon* in de ghevanckenis met haere borſt voedtſt erde verhaelt heeft, ſoo voeght hy noch deſe woorden daer by *, *De ooghen der menſchen blijven met een ſpraeckeloſe verbaeſtheydt daer aen hanghen, als ſy deſe Schilderye beſchouwen; want ſy vernieuwen de ghelegenheydt der ouder ghedchiedeniſſe door de verwonderingh van het teghenwoordighe Beelde, achtende dat ſich in dien ſtommen omtreck der leden levende lichaemen vertoonen.* De Schilderye van *Andromacha* wrocht ſoo krachtighlick op 't Manhaftighe Hert van *Porcia*, dat haere moedighe ſtandtvaſtigheydt door 't aenſchouwen deſes Tafereels vermorwet ſijnde in traenen uyt brack. Siet *Plutarchus* in *Bruto*.

Daer is wel eertijdts t' *Athenen*, ſeght den ſelvighen *Valerius Maximus* *, een weelderigh witten-broodts kindt gheweeſt, met naemen *Polemo*, de welcke niet alleen in de kittelinghe der welluſten ſijn vermaeck nam, maer hy droegh ſelfs oock ſijnen roem op de ſchande die hem deſe ſijne wulpſcheydt toe bracht; deſen als hy uyt een drinckghelagh, niet nae den ondergangh der Sonne, maer nae den opgangh t'Huyſ-waerdt gingh, ſach de deure van den Philoſophe *Xenocrates* open ſtaen; ſoo is hy dan vol en ſat, met welrieckende ſalven overgoten,

* Lib. 2. de Ira, Cap. 2.

* in oratione Deitate Filii & Spiritus Sancti.

* Lib. V. cap. 4. exemplo ext. 1.

* Lib. VI. Cap. 9. ext. 1.

Digitized by Google

goten, 't hooſdt met kranſkens verciert, in een doorſchijnende ſachte kleedinghe in deſe Schole die vervult was met een groote menichte van gheleerde mannen ingheträden, ende niet te vreden ſijnde met ſoo eenen ſchandelicken ingangh, hy heeft ſich ſelven aldaer oock nedergheſtelt, ten eynde dat hy d'uytnemende wel-ſprekenheydt met t'ſaemen oock de tucht-leere deſes grooten Philoſophes door ſijn dronckdertele ghelaet te ſpot ſoude ſtellen. Waer over als daer een heymelick mompelen en morren der toehoorders ontſtondt, ſoo is 't dat *Xenocrates* ſijn weſen in het minſte niet verſet en heeft, maer hy heeft de verhandelingh der dingen van de welcke hy ſprekende was aen een ſijde gheſtelt, ende met een ſonderlinghe ſtandtvaſtigheydt van de manierelickheydt en maetigheydt beginnen te ſpreken; ſoo dat *Polemo* door de deftigheydt deſer aenſpraecke op ſtaende voet bedwongen was te verruchteren; dies heeft hy eerſt ſijne kranſkens van het hooſdt ghetrocken ende wech ghe worpen; daer nae heeft hy de hand binnen ſijnen mantel ghehouden; jae hy heeft met der tijdt niet alleen de vroolickheydt ſijnes banckettérenden ghelaets afgheleyt, maer hy heeft eyndelick oock de gantſche weelde verſaeckt ende verlaeten, uyt eenen ſchandelicken ſlemper en demper een groot ende vermaert *Philoſophe* gheworden ſijnde. 't Soude ghewiſſelick vry al wat vele ſchijnen te ſijn 't gene *Valerius* alhier gheruycht dat *Polemo* de vrolickheydt ſijnes banckettérenden ghelaets afgheleydt heeft, 't en waer ſaecke dat ons *Nazianzenus* de wonderbaerlickheydt deſer veranderinge noch wat breeder hadde voor gheſtelt, betuyghende dat daer naemaels in ſijne Tronije ſoodaenighen ſtaetelickheydt heeft gheſchenen, dat een lichte-koye door 't bloote aenſchouwen ſijner Schilderye met een rechtvaerdighe ſchaemte haeres hoerachtighen levens gheraeckt is gheweeſt. Een onghebonden jonghelingh, ſeght *Nazianzenus* *, hadde een gherieffelick meyſken t'ſijnent ontboden, maer als ſy nu ontrent 't portael des Huys ghekomen ſinde haere ooghen by ghevalle op de ſtaetighe Schilderye van *Polemo* ſloegh, ſoo is ſy daedelick te rugghe ghekeert, het Contrefeytſel deſes Philoſophes niet min duchtende als wel den Philoſophe ſelver. Als *Michael* den Sone van *Theophilus* t'ſaementlick met ſijn Moeder *Theodora* 't Opperſte ghebiedt in 't Ooſten voerde, ſoo iſt dat het gantſche *Bulgariſche* Landt door een verderffelicke peſt-lucht ſoo ſeer verwoeſt wierdt, dat daer gheen hope van eenighe verlichtinghe ſcheen overigh te ſijn, vermidts de betmettelickheyd der ſieckte ſelfs oock alle de Medicijn-Meeſters uyt het midden hadt wech gheruckt. *Den Bulgariſchen Vorſt Bogoris* vondt ſich overſulcks door de verſchrickelickheydt van dit on-overwinnelicke quaedt

ſoo

* Carm. jamb. 18. quod eſt de pictura.

Digitized by Google

ſoo dapper ontroert; dat het hem goedt docht ſijne Vaderlicke Goden, die hy nae 's Landts wijſe tot noch toe te vergeefſch ghemeeckt hadde, te verlaeten, en ſich tot den Godt der *Chriſtenen* te keeren; ſijnen onderdaepen met eenen oock ghebiedende het ſelvighe op 't allerdemoedighſte te doen. d'Arme ghemanteerde inghefeteene, ghelijckſe het redelicke verſoeck van haeren Vorſt ſonder eenigh teghen-ſpreken verwilligheden, ſoo wierdenſe oock daedelick ghewaer dat den goedertieren Heer, dien ſy nae 't bevel haeres Landt-Vooghdts aenriepen, haere af-goden in 't ſpelen van den dooverick niet en ſlachte; maer dat hy dit groote ghemeyne verdriet ſonder eenigh-uytſtel van haer Landt ghenaedighlick afweerde. Daer is noch yet anders tot de verſche gedachtenis van deſe Hemelſche weldaedt toeghevallen, 't welck den *Bulgariſchen Vorſt*, die nu alreede nae de *Chriſtelicke* Religie ghenoegh ſcheen te hellen, t'eenemael heeft ontghefet en van *'t Heydendom* tot het *Chriſtendom* over ghebracht. Want ghelijck ſijn hert dapper op de jacht gheſtelt was, ſoo placht hy ſich mede in 't heymelick en binnen 's Huys met het ghedicht van de gheſchilderde jacht-luſt te vermaecken. Daerom dan heeft hy eenen ſekeren Monick, ghenaemt *Methodius*, geboortigh van *Roomen*, die redelicken wel Schilderde, tot ſich ontboden; hem belaſtende dat hy 't nieuwe ghebouwde Princelicke Paleys met alderley aenmerckelicke Schilderyen rijckelick ſoude vercieren, ſonder hem nochtans 't eene of 't andere byſondere Argument voor te ſchrijven. De voorſienigheydt *Gods* heeft deſe gantſche ſaecke ontwijffelicken dus beſtiert, dat *Bogoris* den voorſeyden Monick aen gheen ſekere Materie heeft willen verbinden, te vrede ſijnde dat hy ſijn eyghen ſinnelickheydt in 't verkieſen van de ſtoffe ſoude volgen; indien hy ſlechts yet ſulcks af-maelde, 't welck d'aenſchouwers door den yſelicken ſchijn van een onverwachte grouwſaemheydt eenen ſchrick ſoude aenjaeghen. *Methodius* heeft den jonghſten dagh op deſe gheleghenheydt af-ghemaelt; wanneer naemelick onſe Zielen, haer ende af-ſtroopſel ofte uyt-ſchudtſel des Lichaems wederom aen nemende, een onverbrekelicke vreughdt ofte een oneyndelicke pijne eeuwighlick ſullen beerven, *Bogoris* over ſulcks op d'aenmerckinghe en 't bloote verhael van de gheweldighe Heyrſchaeren der Heydigher Enghelen die de ſaeligher Zielen aen d'eene ſijde verghe ſelſchappende vertroofteſt, als oock van d'ontallicke menichte der booſer Geeſten die de verdoemde menſchen aen d'andere ſijde wech racken ende pijnighen, heeft ſulcken krachtighen werckinghe deſer uytnemelicker Schilderye inwendighlick ghevoelt, dat hy nae den reehtvaerdighen ſchrick van een langhduerighe-ſpraeckeloofe dubbinge 't Heydenſche

denſche by-gheloove met de ſijne verſaeckt hebbende het Chriſtelicke gheloove door den doop heeft aen ghenomen. Siet *Cedrenus*.

5. Soo wel de *Schilder-Konſt* als de *Poeſije* betoonen haere kracht in doorluchtighe mannen; vergodende, indien men de *Poeten* gheloof geven mach, of ten minſten vereeuwighende alle die ghene welcker Beelden ſy den naekomelinghen aen tellen. Van de *Poeſye* ſeght *Syneſius* *, *'t is de Poeſije van Gode ghegeven de vermaertheydt uyt te deylen.* Hier-mede komt *Ovidius* over een, *Kloederen verſlijten* ſeght hy * *juweelen ende goudt verbreken; de Fame die ons de Poeſije gheeft ſal eeuwigh ghedueren.* En wederom ſeght den ſelvighen Autheur *, *de memorie van de deughdt worde door de Poeſije verlenght, ende onſen nae-neven voor ghedraeghen. De Goden ſelver, indien men 't ſeggen mocht, worden door de Poeſije ghemaeckt: ſoo dat deſe groote Majeſteyt den mondt der Singhers ſchijnt van doen te hebben.* Van de Schilder-Konſt ſeght *Latinus Pacatus* *, *In Konſtenaeren is het tweede Lot nae de Dichters toe ghevallen dat ſy mede-een eeuwighe Fame ſouden ſchencken.* Dit heeft *Plinius* mede erkent, *'t is wonder in deſe Konſt*, ſeght hy *, *dat ſe Edele Mannen noch Edelder maeckt.* Noch ſoo gaet *Ovidius* verder, als hy ſeght *, *Indien Apelles Venus niet en hadde ghebeſchildert voor d'Inwoonders van het Eylandt Coos, ſy ſoude als noch onder 't Zee-waeter ghedoken ligghen.* Den Keyſer *Auguſtus* heeft in 't Roomſche Raedthuys een Tafereel van *Philochares* ghebeſchildert in de Muere ghedruckt: de verwonderingh van dit ſtuck beſtondt voornaemelick daer in, dat den jonghen Sone ſijnen ouden Vader, 't onderſcheydt der jaeren onvermindert, t'eenemael ghelijck was, *'t vermoghen deſer Konſte is dan onmetelick*, ſeght *Plinius* *, *al en gingh men niet voorder dan deſe eenighe Schilderye; Want door het toe doen van Philocharet worden Glaucio met ſijnen Sone Ariſtippus ſoo vele eeuwen nae haere aflijvigheydt van de Roomſche Raedsheeren met 't ſaemen oock 't ghemeyne volck noch daghelicks aenſchouwet.*

6. Nu komen wy eyndelick tot het voornaemſte 't welck ons bewoghen heeft deſe verghelijckinghe der *Poeſije* met de *Schilder-Konſte* dus verde te vervolghen. *De Schilder-Konſt*, ſeght den jonghen *Philoſtratus* *, *worde bevonden met de Poeſije nae vermaeghſchaepe te ſijn; ſoo ſchijnenſe oock beyde een ſekere fantaſije ofte verbeeldens kracht ghemeyn te hebben. De Poeten brenghen de teghenwoordigheydt der Goden in haere wercken te paſſe, en al wat met grooten ſtaet, deftigheydt, ende vermaeckelickheydt vermenght is. De Schilder-Konſt maelt inſghelijcks af op een Tafereel al 't ghene de Poeten konnen verhaelen.* Soodanigh dan de *Schilder-Konſt* ſoo wel als de *Poeſije* op een ſekere kracht der fantaſije die haer ſelven veel-

* Epiſt. 49.
* Amorum Lib. 1. Eleg. 10.
* Lib. iv. de Ponto. Eleg. 8.
* in Panegyr.
* lib. xxxiv Cap. 8.
* lib. 3. de Arte am.
* Lib. xxxv. Cap. 4.
* in proœmio Icaum.

Digitized by Google

ghedts yet alsoo moeghelick t'onderwinden. De *Poëten* door den voordtvarenden loop haerer fantaſijen niet anders als door eenen Tuymelgheeſt ofte ook door een Prophetiſche raeſernye ghedreven ſijnde beſchouwen met een verbaesde verwonderingh vrolijcke reyen van danſſende Velde-Godinnen, de broodt-droncken boefachtigheyt van de Bockſvoetighe *Satyri*, allerley Wapentuygh, onbetoomde Paerden die met haere waeghens aen 't hollen ghemaeckt ſijn; ſomtijdts maelt hun de levende ghedaente der Goden in den kop, en 't afgrijſelick ghekriel der onder-aerdſche wraeck-Goddinnen ſchijnt hun 't ſlinghen-ſlangigh hayr van haer eyghen hoofdt af te rucken ende in 't aenghesicht der bloedtdorſtighe menſchen te verſmijten. Ende wanneer haer ghemoedt eenes gaende ghemaeckt is, ſoo en is het hun niet moghelick de hitte haerder beroerder ſinnen langher te bedwinghen, maer ſy worden door ick en weete niet wat voor een enweder-aerdſche kracht aengheport om haere ſwanghere herſſenen al met den eerſten t'ontlaſten, en haeren vryen Gheeſt door vreemde om-weghen, door den eenen of den anderen dienſtbaeren Godt, door verſcheyden fabulachtighe grepen overvloedighlick uyt te ſtorten. Als *Ovidius* den roeckeloosen jonghelingh, die ſijnes Vaders vierighen waeghen verlanght hadde te beſtieden, nae 't leven beſchrijft, dunckt u dan niet dat hy ſelfs mede met *Phaëton* op den waeghen gheſtaen ſijnde het ſelvighe ghevaer van 't begin tot het eynde toe nyt ghedaen heeft? want het en hadde hem anderſins niet moghelick gheweeſt de minſte ſchaduwe van ſoo een vreeſelick verwerde noodt-ſaeme door 't verbeelden t'achter haelen, 'ten waer ſaecke dat hy ſich ſelven aldaer, in maniere van ſpreken, ver-teghenwoordighet hadde omelcke byſondere gheleghenheydt des perijckels aen te mercken. Hy ſtelt ſich de Paerden voor ooghen die duyſendt-en-duyſendt ſtappen, eer 't aen 't loopen komt, door haer onverduldigh treden ende ſtampen ydelick verquiſten. Daer nae ſiet hy den verwaenden quant met een grootſighe trotſheydt 't hoofdt opſteken, tot dat hem den moedt allenghſkens begint te ſincken, als de gevleughelde beeſten d'onmacht haeres nieuwen Meeſters vernemende den gantſchen waeghen nae vele hobbelens en robbelens verbreken, ende den onervaeren Waghenaer door een anghſtighe bangigheyt van boven neder af-ſtorten. De Schilders worden inſghelijcks door deſe en dierghelijcke fantaſijen meer niet anders ontroert, als of ſy de gantſche gheleghenheydt deſer dinghen voor haere ooghen aenſchouwden; ſoo en konnen ſy ook niet ruſten voorende al eer ſy de diepſinnigheydt haerer verbeeldinghen nae haeren wenſch ter deghe afteyckenen. Waer uyt het dan blijckt

blijckt dat den Konstenaer maer alleen duydelick ende uytdruckelick wercken kan, de welcke de dinghen die hy voor handt trecht als teghenwoordigh aenschouwt. 't Welck niet van allen in de heftigheden ofte in de inwendighe bewerginghen ons ghemoeds plaetse heeft: *want overmidts de selvighe al te meer in de waerheyd bestaen*, seghd *Quintilianus* *, *ende al te weynigh in de imitatie; soo is't dat de andere beroeringhen natuerlick uyt barsten, maer 't onbeschaemt hun aen de Konst, dies moetense oock door de leeringhe soo wat ghefatsoeneert worden. De ghemisteerde beroeringhen daer en teghen, ghelijckse de Konst hebben, soo ontbreckt het hun den de natuere, en daer van is dit alhier 't voornaemste, dat men sich recht wel bewoghen vinde om de verbeeldinghen niet anders te varen, als of het waerachtighe dinghen waeren daer mede wy ons selven besich houden.* Soo moeten dan dese beroerten in alderley maniere uyt de waerheyd der dinghen getrocken worden, ende een rechtsinnigh Konstenaer behoort liever te versoecken al war daer ergens te verfoecken is, dan dat hy de verbeeldingen sijnes wruchtbaeren ghemoeds door een bedwonghen ende koele imitatie soude laeten verdwijnen. Dit heeft den Schouw-Speler *Pollus* eertijdts in een andere ghelegenheyd seer wel waer ghenomen; want als hy te *Athenen* een *Tragedie* van *Sophokles* ghemaeckt soude spelen, in de welcke hem de persone van de bedroefde *Electra* opgheleyt was, ende dat hy over sulcks in haeren schijn sich vertoonende het gebeente van haeren broeder *Oreses*, dien sy wanden vermoordt te sijn, met een bitter gheween moest beklaghen; soo heeft hy een middel versonnen om de schouw-plaetse met een onghevuylde rouw-klachte te vervullen; want hy heeft de doodt-beenderen van sijn eyghen Sone, dien hy krachtighlick bemint hadde, wederom opgegraeven ende met sich op de stellagie ghebracht, alwaer hy de selvighe beschouwende den droevaerdt op 't alder naerlickste ghespeelt heeft. *Agellius noctium Attic.* Lib. VII. Cap. 5. Staet de Konstenaers niet alleen daer op te letten, dat sy haer selven in dit stuck niet al te vele toe geven, met *Dionysius Longynus* * wat onderscheydt maeckende tusschen de verbeeldens kracht die de *Poeten* gaende maecken, en d'andere die de Schilders te werck stelt. De Poetische fantasie en heeft anders gheen oogh-merck, als een *onsinnigheyd der verwonderinghe* te verwecken: de Konstenaers daer en teghen sijn maer alleen op de *uytdruckelijckheyd uyt*. Soo *soecken 't ook de Poeten alsoo te maecken*, seghd den selvighen Autheur *, *dat haere ghedichten fabelachtighen de waerheyd en hel ck sonden sch, nen te sijn; 't fraeyste daer en teghen 't welck in de fantasije der Schilders aen ghemerckt moet worden, bestaet daer in, dat haere verbeeldinghen krachtigh sijn en met de waerheyd over-een komen.* Aenghesien wy dan uyt het ghene tot noch

* Lib XI. Cap. 3.

* de sublimi oratione, § 2.

* § 13.

Digitized by Google

voort tot ghesleyt is een volle overtuyght sijn dat de fantasije de *Schilders* soo wel als de *Poeten* treffelicke verbeeldinghen voor draeght, soo en mach oock niemaat daer aen twijffelen of 't staet hun beyde toe dese milde Beelden-voetster in grooter waerde te houden. ten eynde dat de selvighe door een daghelijckche oefeninghe valt en seker ginghe, sonder in 't minste te wanckelen of sich yet van 't ghene sy eens ghevat hoeft te laeten ontvallen. Want *menighmael*, seghtt *Dio Chrysostomus* *, *het van noode dat daer in de ghedachten der Konstenaers het selvighe beeld vele keeren ouverändert blijve, tot dat naemelick het werck volvocken worde.* Soo verstaen wy dan oock uyt het gene voor desen ghesleyt is de reden waerom *Dionysius Longinus* * beruyght dat het voornaemste eynde der fantasije in de *uytdruckelickheyt* ofte *duydelickheyt* bestaet: als oock dat de Konst door 't behulp der fantasije gholpen sijnde, ghemackelick van de menschen schijnt te verwerven het ghene sy hun afdringht, ende alhoewel sy de aenschouwers haere wercken by nae ghewelt aen doet, dat sy evenwel nochtans niet en schijnen wech gherucht te worden maer liever ghewilligklick te volghen. 't En is niet moghelick dat het anders soude gheschieden, want gheliick d'oprechte Konstenaers tot het werck worden aengedreven door een kracht ighe verbeldinghe der dinghen die sy als teghenwoordigh aenschouwen, soo vindtmen altijdt in haere wercken een klaer afdruckſel van dese verbeelde teghenwoordigheydt, daer vertoont sich selven allenthalven eenen levendighen Gheest die sich in de herten der beschouwers soo vaerdighlick wt stort dat sy in 't beschouwen der Konste den selvighen inval deser tegenwoordigheydt gewaer worden die den werck-meester in 't wercken ghevoelde. Wy hebben ghesien wat vrucht de fantasije den Konstenaeren toebrenght, volght dat wy een weynigh daerop letten dat de selvighe fantasije oock den ghenen hooghnodigh is die de konstighe wercken der grooter Meesters met een oprecht verghenoeghen eenes ghesonden oordeels soecken te beschouwen.

* orat. xii.

* § 13.

CAP. V.

NIemandt heeft oyt de wonderbaere wercken deser Konsten behoorelicker wijse beschouwt, dan die sich selven by tijdts daer toe placht te bereyden en 't overschot sijnes ledighen tijdts tot dese oefeninghe te gewennen door 't behulp van een onbekommerde stilligheyt der gemeene met vertreck plaetsen. *Ledigheydt is doorgaens henen vergesellschapt met een gantsch smettelicke oneerlijckheydt*, seghtt den jonghen *Plinius* *, Den

* Lib. iv. Epist. 32.

Digitized by Google

Den ouden *Plinius* insgelijcks sprekende van de vermaerde stucken der ouder Konstenaeren. *Alle menschen worden door 't menighvuldigh bedrijf haerer lastigher bedienin, hen verruckt en ter sijden afgeleydt van 't beschouwen soodaenigher dinghen*, seght hy *, *want dese vermonderingh vereyscht loosheyd ende een onbekommerde stilligheydt.* Blijckt dan dat de rechte Konst-minne haer selven niet en kan ontbeuden in een ghemoedt, t welck met de sorghvuldigheydt van dagheliekschen noodt-druft belet ende belemmert is. De reden hier van behoeft niet verde gesocht te worden, dewijl het blijckelick is dat onse fantasije ofte verbeeldens-kracht, die in dit werck seer vele vermagh, door een sorghlidighe ende onverhinderde eensaemheydt dapper op gescherpt ende verwecket wordt. Want aenghesien het een oprecht Lief-hebber toe-staet de levendighe verbeeldinghen van allerley natuerlicke dinghen in sijn ghemoedt op te leggen, ten eynde dat hy de selvighe te sijner tijdt met de wercken der Konstenaeren mocht verghelijcken; soo is 't klaer dat men sulcks niet en kan te weghe brenghen sonder het toe-doen van een stercke imaginatie, en dat de imaginatie gantsch en gaen-krachteloos wesen sal soo langhe als wy alle daegh van den morghen tot den avond het loopen en draeven van de woelende menichte onder-hevigh blijven: oversulcks plachten oock vele treffelicke Konst-lievende mannen haeren ledigen tijdt somwijlen door te brenghen met het oeffenen ende verrijcken haerer fantasije. *De fantasije*, seght *Michael Ephesius* *, *is ons gemoede gheschelt als een Register ofte aenwijser van 't gunt wy oyt met onse ooghen gesien ofte met ons verstandt begrepen hebben.* Daerom houdt oock *Apollonius Tyaneus* staende, dat *daer een sonderlinghe verbeeldens kracht vereyscht wordt in die ghene de welcke de wercken der Schilder-Konste recht wel meynen te beschouwen.* *Want het onmoghelick is*, seght hy *, *dat yemant een bequaem oordeel strecken sal van een gheschildert Paerdt ofte Stier, tensy dat hem sijn gemoedt een waere verbeeldinghe der nae-gheboetster dinghen voordraeghe.* Alhoewel nu dese reden ons volkomen berecht gheeft van 't voordeel t welck d eensaemheydt der heymelicker vertreck-plaetsen den Lief-hebberen toebrenght: soo biedt sich altier noch een andere niet min bondighe reden aen, die ons het selvighe afvoordert. Want ghelijck een goedt Medicijn sijne ooghen niet alleen ghesiaegen houdt op de sienelicke ende openbaere ghebreken, maer hy moet insgelijcks oock met een gaeuwe opmerckinghe nae-speuren wat daer ergens inwendighlick verswackt ende ontstelt is, ghemerckt de krancke selver haere quaelen menighmael soecken te bewimpelen; even-alsoo wordt het in een oprecht Lief-hebber vereyscht dat hy sich selven ghewenne de wercken der Konstenaeren met een dieper insicht in sijn eenigheydt te

lib. xxxvi. nat. hist. Cap. 5.

* in Aristot. de Memoria & reminiscentia.

* apud Philostr. de vita Apollonii Lib 11. Cap. 10. vide quoque Platonem lib 2. de Legib.

te beschouwen, en vermaetigh lof-uyten der gonstigher, en 't bitter laecken der misgonstigher omstanders verbreken de kracht onses gheesonden oordeels door een ontijdighe en gantsch verkeerde schaemte. Yeder een kan by sich selven alleen bequaemer oordeelen, dan in 't midden van sulcken onbesinden gheschreeuw: weynighe hebben die vry moedicheydt, dat sy t over-een stemmende raes-kallen van soo veele onbescheydene krijters souden weder-spreken; sy mistrouwen haer eyghen verstandt, achtende dat het in hun een onmanierelicke vermeetelheydt soude wesen yet anders te ghevoelen: alhoewel men veeltijdts bevindt dat den meesten hoop de slechtste wercken in de grootste achtinghe houdt, dat playmstrijckers selfs ook prijsen wat hun in 't minste niet aenstaet, dat eyndelick de vinnighe quaedtwilligheydt dese heuijders d'alder beste wercken verkeerdelick misprijst. *Quintil. X. 1.*

3. Oversulcks plachten ook die ghene dewelcke haer selven met eenen ongheveynsden lust tot dese beschouwinghe begeven, somtijdts eenighe verbeeldinghen by der handt te nemen, om de selvighe veelderley wijse te keren en te wenden, even als een eenigh stuck wasch door 't ende loos hervormen konderdt en konderdt verscheyden ghestalten aenneemt. Doch voornaemelick soecken sy haere fantasije te verrijcken met de volmaeckste Beelden van een volkomene ende onberispelicke schoonheydt. 't Gaet vast en seker dat d'alder beste Meesters die hare Konst in Koper, Yvoor, Marmer, ofte ook in verscheydene Verwen oefenen, uyt de naturelicke dinghen selver eenighe grondtleeringhen trecken om haere imitatie nae 't voorschrift der selvigher te richten, om niet alleen den gantschen omreck der voor-ghestelder lichaemen recht wel te treffen, maer ook om 't licht ende de schaduwen, de verhooginghen ende verdiepingen nae 't leven uyt te drucken. Sy arbeyden uyt vele bysondere lichaemen de voornaemste eyghenschappen der oprechter schoonigheydt uyt te picken, ten eynde dat sy de selvighe in een beeldt te passe brenghende niet soo seer en souden schijnen by de Nature onderwesen te sijn, als wel met de Nature selver in den strijdt te treden, of liever haer een wet te stellen. Desen arbeydt soude t' eenemael onnoodigh sijn, indien men in 't eene of 't andere menschelick lichaem sulcken recht-schaepen schoonheydt konde ghevinden, dat een sinnelick naeuwkeurigh oordeeler daer niet met allen op wist te segghen; maer nu is het heel anders met dese saecke gheleghen; want al hoe wel den gantschen roem van een onweder-sprekelicke volkomenheydt in de naturelicke maetvoeghelickheydt van alle de leden bestaet, de ver-

menginghe nochtans van Vader ende Moeder die malkanderen menighmael soo wel in haere naturen als in haere ghedaenten gantsch onghelijck sijn, midtsgaeders oock de gheboorte-plaetse van yeder een, 't voedtsel 't welck hy in sijne kindtscheydt gheniet, de lucht daer hy by leeft, en andere dierghelijcke dinghen meer, oorsaecken menighmael de bequaemelijcke nettigheydt van een goede natuerlicke ghestalte. Aenghemerckt dan dat de Konstenaers selver aenmerckt daer toe verstonden dat sy 't rechte voorbeeldt der volmaecktheyt schoonheydt in een bysonder lichaem souden gaen soecken, soo is het mede blijckelick dat d'oprechte Lief-hebbers hier selven niet en behooren te vergenoegen met de bysondere schoonheydt van dese ofgerie, maer dat het hun voorder roestaet haere ooghen ghedurighlick op verscheyden aerdighe maecksels der Natuere ghestaghen te houden; ende al hoewel den menschen, als wesende 't hooghste meester-stuck der Goddelicker scheppinghe, de meeste opmerckinghe verdient, een op echt Lief-hebber niet te min neemt selfs oock in Leeuwen, Arenden, Honden, Paerden, Slanghen, end' alderley andere ghedierten de volmaecktheydt haerder schoonheydt op 't naeuwste waer; *Dat is in alderley soorten der schepselen*, seght *Epictetus*, *in Ossen naemelick, in Honden, in Byen, in Paerden yet wat 't welck in hun uytmuntet.* Hy beschouwt insghelijcks het ruyme uytspansel des Hemels heerelick verciert met het silver-straelighe licht der Maene, en rijckelick overgoten met een groote menichte van flonckerende ghesternten. Hy bemerckt mede met eenen sonderlinghen aendacht hoe de groote lampe des Hemels uyt de Zee 's morghens opstight en 't flickerende water met een twijffelachtigh bevende licht vergult, hoe de glimmende sackel van desse heldere ooghe des wereld's ontrent den middagh stout verdeynt sijnde met eenen oock de schaeduwe aller dinghen verkort; hoe de daelende Son den gantschen Aerd-bodem alleghskens met een schemerachtich licht en voordts met een dicke duysternisse over-treckt; hoe den prael der staetigher Tooren-Saelen in 't verschiet van verde verflaeuwt, en hoe 't gheberghte hooghet op in een bevelachtighe blaeuwigheyt verdwijnt. Hy beschightight met een sin-wackere hoedtgheyt al 't ghene sich den menschen hier op d'aerde ende ontrent de aerde aenbiet. De dampe veel-verwige waeter-wolcken, voor-naemelick als oos dien wonderbaeren boge daer in vertoocht word; de onbegancke-licke hooghte der geberghten; de verwaertelicke steyligheyt der afbreukigher steen-klippen; 't koele over-welfsel van een dicht beplant ghebooomte, welckers bevende Loof in ettelicke plaetsen meer of min doorstraelt wesende, schijnt met een schitter-rijck spelende licht de lommer-

a Arriani Epictet. Lib III. Cap. 1.

lommerachtighe graf-groene te vervrenghden; de sachtelick swellende Heuvelkens; vlacke Velden; lustbaere Beemden; Hoven bekleet met haer Somersche Tapijt-ghewaedt; springh-aders die uyt een harde Rotse ghemacktelick uyt-bordelen; soet ruysschende Beeksken die met een aenghenaeme suysel-ngh onsen slaep-lust soo gheweldighlick niet en konnen verwecken, of sy houden onse ooghen noch veel krachtighor open met de suyvere klaerheyt haerder silver stroomen; Stadt-vestinghen om end om ghecroont met den Cingel-trans, van Hemel-dreyghende Linnen, Gaelderyen die ontrent haer uyterste eynde verenghende, niet alleenlick haere breedde, maer oock de tusschen-ruymte van de ververrende Pilaeren allenghskens verliesen, lustighe wel-ghebouwde Hoeven, leeghe beroockte Dorp-huyskens, en al wat daer erghens te sien of te vinden is. 't Menigh-vuldighe bedrijf der menschen die haeren ernst in de bysondere wercken haeres beroeps verscheydenlick aenwenden wordt oock by den Konst-lievenden Onderscoecker opmerckens waerdt gheacht. Ontmoet hy erghens eenen werck-saelighen Ackerman die het steegh-traeghelick ploeghende Ossen jock aen drijft: siet hy eenen sorghledighen Schaepherder in het midden sijner Oyen en weelderighe Lammeren op eenen stock leenen: slaet hy sijne oogen op eenen bekroosen Smit die 't gloeyende spanckelende yser op 't aenbeeldt haemert: speurt hy eenighe Maetrooseu, die in klaer of smuyckende in kalm of bijsende weder 'tzeyl gaen; Visschers, Voghelaers, die haer selven in een loopbaene om strijdt oeffenen, broodt-droncken Kermis-gasten, de menigte der gheener die versaemelt sijn om eenen Landt-dagh te houden, Krijghs-luyden die 't platte Landt afloopen en dicht bewoonde Steden verwoesten, 't komt hem al te passe om sijne fantasije met de levendighe verbeeldinghen soodaenigher dinghen te verrijcken, dies en houdt hy sich selven oock met het bloote ghesicht deser dinghen niet te vreden, maer hy ghewent sijn werckende hoofdt daer toe dat het t'eenigher tijdt de gantsche gheleghenheydt der selvigher van vooren tot achteren ordentelick soude weten op te haelen. De verbeeldinghe van een Stadt die op 't alder schielickste by den Vyandt over rompelt, ofte oock stormenderhandt in ghenomen wordt, brenght hem in den sin al wat daer in veroverde volckrijcke steden placht om te gaen. Gantsche Beemden van ghewaepende Krijghs-knechten loopen herwaerdt en derwaerdt met vlieghende Vaendels sonder eenigh onderscheydt ghewijdde en onghewijdde plaetsen met een vreesselick ghebaer aenrantsende, waer over de verslaeghene Inwoonders den moet heel en d'al verlooren gheven, verwachtende anders niet dan d'alder

slimste

ſlimſte miſhandelingh en d'uyterſte wraeke van eenen vijand die ſich niet en ontſiet het heylighdom ſelver t'ontheyligen; 't kracken onder tuſſchen der huyſen die om verde gheſmeten worden, 't ghelt error des gheweers, 't ghedommel der Trommelen en Trompetten, 't gheroep ontſtaende uyt de verſcheydene ſtemmen der ghener die vervaeren ende vervaert worden ghemaeckt, 't juychen der ghener die d'overhand hebben, 't krijten der ghener die haer ſelven overheert vinden, 't ghehuyl der Vrouwen en Kinderen, een gheluyd opghemaeckt ſijnde uyt ſo vele ende verſcheydene gheruchten, vermeerdert haere banghigheyt; en noch ſchijnt het verdrietſaem ghekerm der Moeders, welcker teere Kinders van haere borſten afgheruckt en wechgevoert werden, 't voorghemelde geluyd t'eenemael te verdooven. De gantſche ghedaente des beſchroyelicken onghevals is menighvuldigh, onſeker, grouwſaem, afgrijſelick, menighten van eenſaeme verlaetene bedruckte Vrouwen loopen ſomtijds den eenen ſomtijds den anderen nae, maeckende groot miſbaer, met de handen in 't hayr en met een bitter verwijt haere verſlaeghene Mans, Broeders, ende Sonen ſcherpelick afvraeghende wat ſy daer mede voor hebben dat ſy haere Wijfs, Suſters, ende Moeders ſo ſchandelick in den nood verlaeten, d'overwinners bewijſen haer ſelven allenthalven door onbetaemelicke verfoeyelicke luſten overwonnen te ſijn, jeder een ſchrende dat hem al gheoorloft is waer by dechts eenen luſt toeheeft, en niemands onder hun allen denckende dat hem iet ongheoorloft ſonde ſijn. Geen aenſienelickheydt der rijper, gheen meedooghentheydt der jonghers jaeren vermoghen ſoo veel in haer onghereghelt ghemoed, dat ſy niet en ſouden voort 't moorden ſchoffieren, en nae 't ſchoffieren moorden. Broeders en Suſters, eer ſy noch den trooſt van de laetſte omhelſingh ter deghe ghenieten, worden van malkander haeſtiglick afgheſonderdt. Die ghene de welcke noch bequaem ſijn om wapenen te voeren, moeten 't met haeren hals bekoopen. Stock-oude grijſaerds die nu wel wenſchten een ghetijdighe dood vroegher ontmoet te hebben, bejaerde Vrouwen die de brandende luſten haerer onkuyſcher Vyanden niet meer en konnen bluſſchen, worden ſmaedelick verſchopt ende verſtooten tot enckel vermaeck des moedwillighlick dertelmoedighen overwinners, 't meeſte ghewoel wordtmen ontrent de jonghe houbare maeghden ghewaer, wanneer de ſelvighe by nae aen ſtucken gheruckt worden door 't ghewelt der ghener die ſe in heymelicke plaetſen met gheweld ſoeken wech te ſleypen: ſo en is daer ook gheen eynde van 't ghevecht, tot dat ſy hun van andere dieſtercer ſijn wederom worden ontſchaeckt. Eenighe, niet vele wercks maeckende van 't ge-

ne

de voor de hand is trachten met dreyghen ende pijnigen d'eyghenaers te dwinghen om 't ghene ſy vermoeden verholen te ſijn aen den dagh te brenghen; ſy door-ſnuffelen allerley donckere hollen met bernende tortſen in de hand, om de ledighe Huyſen daer mede aen brand te ſteken als alle den roof uytghedraghen is. Dus wordt dan het prachtige ghebou der hooghe Saelen die wel eer met goude Taepiſſerijen en ſchoone Schilderijen ghetaſt waren tot eenen aſch-hoop ghemaeckt, ja 't beſte deel der Stad met hare Inwoonders wordt door 't vallen van Kercken en torens verplettert ende bedeckt. De ſtraeten krielen overal met ontallicke menighten van ghekneveldе en t' ſaemen ghekoppelde ghevanghens, den-welcken al hoewel 't wringhen der handen en 't borſt-kloppen benomen is, haer demoedigh weſen niet te min mitſgaders oock de ſpraeckelooſe erkentenis haeres onghevals ſouden 't herte des onverbiddelicker Krijghs-knechten maghtigh ſijn te vermorwen, 't en waer ſaecke dat de Roof-gierigheyt haere herten t'eenemael had verſteenight ende verſtocke. 't Ontſtaet mede uyt de ſelvighe ghierigheyd dat de ſtraeten overal beſtrooyt ſijn met verſcheyden packen en bondels van dinghen al hoewel niet onkoſtelick, nochtans verworpen ende veracht als ſich by den wegh yet koſtelickers aenbood. Ghewaepende, onghewapende, Ionghers, Paerden, Vrouwen, Mans, Harnas, Huyſraed, Vyanden, Burgers, 't is al vermenght ſonder eenich onderſcheyd. Voorbedachten raedt vermagh hier niet met allen in deſe gelegentheyd; 't rouckeloose gheval heeft het gantſche beſtier. Den droevighen ſchijn van 't on-ontworſtelbaer dwangh-beſchick breeckt ende verſadight evenwel den grimmighen moed eenigher vyanden dewijl andere vermoeyt ſijnde van 't moorden, plunderen, brand-ſtichten haer ſelven neder ſetten, met een ſtuyrſch ghefícht loerende of hun d'een of d'ander door een onbeſinde vreeſe in den mond quaem gheloopen. Maer 't grootſte deel der rampſaelighen ingheſetenen vinden ſich int midden van vier en ſwaerd met ſulcken ongevoeligheydt geſlaegen, dat ſy 't ghenaeckende verdriet met opene oogen niet en ſien, noch 't moord-ghekchrey met opene ooren in 't minſte niet beſeffen; 't en ſchiet hun niet eens in den ſin haere byſondere ſwarigheden t' overweghen daer 't ghemeyne ſulcken laſt lydt; ſoo verwachten ſy dan dat hun den bloed-dorſtighen vyand in haere eyghene Huyſen ſoude komen beſpringhen, daer ſy haeren beſwaerden Gheeſt in 't midden van d'aller dierbaerſte verluſtinghen haeres levens wenſchen uyt te braecken. Andere, die kloeckmoedigher ſijn, ſoecken de dapperheyd haeres manhaftigen ghemoeds door wanhope op te ſcherpen, ja ſy en ſchroomen ſich niet den vyand met het ontblooten ende aenbie-

Digitized by Google

den haeren ſtrote te berdepen, ofte hem met een doodwaerdighe raeſerije ſelver te keer te gaen, bereyd ſijnde 't onprofijtelick overſchot haeres levens ontrent de ſoetvoerende wraeckeres overheerden Vaderlands te beſteden. Eenighe wederom de welke 't lijfgevaer meynen t'ontſlippen, tuyſſchen blindelingh in haer eyghen verderf. Sommige die den ſtrijd ghaerne ſouden vernieuwen, worden door 't gheweld van de vlughtighe menighte reghen haeren danck wechghevoert. Waer over ſy den moed niet eenemael verloren ghevende, ende verlaeten haere beminde wooninghen daer in ſy geboren ende opghevoet ſijn, ſy verſaecken haere Huyſen en Hoven met een hertwroeghende quellinghe menighmael ſtille ſtaende, en d'aenghenaeme plaetſen wederom en wederom beſchouwende, ſo dat het ſchijnt dat ſy de magt niet en ſouden hebben eenen eenigen ſtap verder te gaen ten waer de vreſe van de kele afgeſneden te worden hun te verſtaen gaf dat het yeder een vry ſtaet ende gheoorloft is ſijn eyghen lijf te berghen, als den ghemeynen ſtaet met een onverhaelicke ſchade onder de voet verſmeten is. Als dan beghinnen ſy eerſt nae een goed hene komen om te ſien, verkieſende eenen beymelicken ſluyp-wegh en d'onſekere verſtroyde menighte ſoo vele als 't hun moghelijk is vermijdende. 't En geld niet, ſy moeten doch malkanderen in de ſtad-poorten wederom beſoeghen, die opgheſtopt ſijn niet alleen met een groot ghetal der ghener dewelcke in ende omtrent de enghte ghemaeckt ſijn, maer ook met een grooter menighte der ghener die nae vele vechtens en loopens in 't ghedrangh ter nederigheit comen ende met voeten vertreden ſijn. Halfdoode met de doode vermenghe liggende worden in 't bloed verſmoort. Menſchen en Paerden, ghewonde en onghewonde, ſwerden en ſpiesſen, boudels moedervan koſtelicke dinghen maecken alle maer eenen hoop. De naevluchtighe inſghelijcks leven daer niet eens op of het mede Burghers en bloed-verwanten ſijn die hun in den wegh ligghen, ſy vertrappen ſe alle ſonder eenigh onderſcheyd, haer ſelven dies noot ſijnde over de doode lichaemen haerer vroeſchelicke Broeders en Suſters eenen weg om eerbiedighlick uytpicken de. Buyten de Poorten vertoont ſich wederom een ellendighe meenighe Schaere, derghener die de felle Moordenaers handen ontſnapt ſijn; 't luſt hun dan eerſt te weenen als ſy haer ſelven buyten ſcheuts vinden; haere beanghſte ſiele, die van te vooren met droefheyd verkropt was, begint den aeſſem ſoo wat te ſcheppen; 't jammerlick geſicht haerer vrienden en maeghen, die nu alle haer welvaeren ghenaeght ſijnde van welgheſtelde lieden Bedelaers en Landloopers worden, en dat haere ooghen door een onderlinghe medelijden. Sy laeten ſich eenwel

voorſtaen

verſtaen dat d' eendrachtighe ſtemmen der mede-klaghers ghean onſiefelick gheluyd maecken, wenſchende ſulcken verlichtinghe haeres beſwaerden ghemoeds langhes te ghenieten. Doch al te vergheeffch. Want daer ontdeckt ſich eerſt-ganghs in d' opene velden een ander derelick ſchou-ſpel. De vinnige verbolgentheyt des overwinners komt hun hier oock aen boort, niet lijdende dat ſich de vluchtighe ergens ſouden t'ſamen rotten. 't Vervolgen, t'wonden, t'vangen, t'moorden der ghevanghenen als andere meer te vanghen ſijn, beghint hier op een nieu. Allerhande Wapenen-tuygh, doode lichaemen, afghekapte armen en beenen vervullen 't bloedighe veld, indien het onder en tuſſchen ghebeurt dat de verjaeghde 't kleyne ghetal der vervolghers aenghemerkt hebbende door een moedighe ſchaemte, niet langher konnenghehenghen, dat ſulcken menighte van ſoo weynighe als een kudde Schapen ſouden worden voortgedreven, ſoo is 't dat daer een kort-ſtondigh dapper ghevecht tuſſchen de vervolghers ende vervolghde omgaet, tot dat de vervolghde ſich van alle kanten beſpronghen ende benaut vinden, door den toeloop van andere die binnen de ſtad niet meer te doen vindende buyten de ſtad werck ſoecken. Dit doet hun 't koude ſweet afloopen, dit maeckt dat hun 't herte 't eenegaer ontſinckt, haere gantſche hope beſtaet in een ſpoedighe vlucht, dies loopen ſy met eenen aeſſem ſonder omſien nae eenſame onbeganckelicke plaetſen, ſy ſchouwen 't gheſelſchap, uyt vreeſe dat ſy met andere vergheſelſchapt ſijnde den Vyand wederom achter de hielen ſouden ghekrijghen.

3. Het is dan blijckelick hoe grooten arbeyd d' oprechte liefhebbers aenwenden ontrent het eeffenen ende voorbereyden haerer fantaſije, wanneer ſy naemelick de volmaeckte verbeeldinghen aller dinghen door een naeu-puntighe imaginatie in haere eyghene herſenen afſchilderen. Dies ghebeurt het oock menighwerven dat die gene dewelke d' uytgheleſen wercken van groote Meeſters nae een behoorlicke voorbereydinghe in de hand nemen, bequamer daer van plaghten te oordelen dan d' allerbeſte Kunſtenaer, wiens oordeel door de liefde die hy ſijne eygene wercken toedraegt veeltijds benevelt is, behalven dat hem 't heymelicke miſnoeghen 't welck hy in de wercken van andere Meeſters neemt, menighmael in ſijn oordeel verſwackt. Wat 't ghemeyne volck belanght, een ſeker Schilder in *Plutarchus* * ſegt ſeer wel, dat *vrouwe ende ongheoeffende beſchouwers der Konſte den ghenen ghelijck ſijn die een groote menighte t' ſaementlick begroeten ende beſichtighen, even als d' ervaerne Konſt-lievers in 't toghendeel den ghenen ghelijck ſijn die d' eene voor en d' andere nae begroeten ende beſichtighen, d' Eerſte naemelick, die*

* in initio libelli de Genio Socratis.

Digitized by Google

die 't werck sonder eenighe simmelickheyd aenschouwen, verghenoeghen haer selven met een grof begrijp der Konste: d' Andere daerenteghen, die elck bysondere deel des wercks, met een ryp oordeel siften, mercken al wat daer in wel of qualick gestelt is. Over sulcks, als dat gehoor het welcke maer alleen 't geluyd onderscheydet, seght Epictetus *, met recht een ghemeyn ghehoor ghenaemt wordt; soo is 't ghehoor het welcke de toonen onderscheydt nu niet meer een ghemeyn, maer liever een wel ghecoeffent ende konst-geleerd gehoor. Dit selvige staet ons oock in de gelegentheyt van 't gesicht aen te merken. Alhoewel ieder een nae de ghemeyne ghewoonte ons ghesichts eenen Wyngaerd ende een paerd aenschouwt, het is den Land-manne evenwel beter bekent of dien Wyngaerd vruchtbaer is of niet; of sal eenen Ros tuyscher insgelijks lichtelick weten te seggen of het een moedigh ofte droomachtigh Paerd is, seght Clemens Alexandrinus Stromat. I. Aller menschen ghesicht en is niet begaeft met de selvighe oordeelens kracht; seght Plutarchus *, 't eene ghesicht is meer volmaeckt door de Natuere en beter gecoeffent door de konst als het ander om het gene schoon is te onderkennen. Hier uyt ontstaet het dat de Schilders met een vaerdighe gauwigheyd van de ghedaenten ende ghestaltenissen der dingen weten te oordeelen. Als een onwetend menschc, eenen rechten Idioot, volmondelick bekende dat hy de Venus die Zeuxis ghescbildert hadde niet schoon en vond; Neemt mijne ogen, seyde Nicomachus, en sy sal u een Godinne schijnen te sijn. Daer is dan eenen sekeren slag van oogen diemen met Ælianus * konstighe of Konst-geleerden ooghen mag noemen. So en is het oock niet genoegh dat wy ooghen in ons hooft hebben als andere menschen, maer het is voorder van noode dat wy sulcke oogen sochten te bekomen die nae de maniere van spreken by Cicero * gebruyckt eruditi oculi, dat is, geleerdooghen verdienden te worden ghenaemt.

* Arriani Epict. Lib. III. Cap. 6.

apud Stobæum ser. de Venere & amore.

var. hist. Lib. XIV. Cap. 47.

Parad. 5.

4. Indien ieman evenwel sijne ooghen in dese beschouwinghe noch niet ghenoegh nae den eysch der saecke gheoeffent schijnt te hebben, nochtans behooren wy hem daerom 't ghesicht der Konste niet t'ontseggben; ghemerkt het in het minste niet en strijdt dat ieman een sonderlingh vermaeck soude scheppen in de lustbaere gheestigheyt deser aerdigheden, alhoewel hy de reden sijnes vermaecks niet en kan voorstellen, d'Vytnemenheyd ende bevalligheyde die in allerley wercken ghepresen wordt, seght Dionysius Halicarnassensis *, is een veel treffelicker ende wonderbaerlicker saecke dan datse met woorden uytghedruckt kan worden. D'overstandighe konnense so wel sien ende bemercken als de verstandighe; en nochtans valt het d'aller welsprekenste swaer ghenoech de reden daer van te gheven. Indien daer dan erghens ieman gevonden wordt de welcke verwacht, datmen hem met woorden soude gaen onderwijsen, waer in dese kracht der prijselicker wercken ghelegben is, de selvighe magh met eenen oock de reden van andere groote ende

in Lysia.

ganssch

ganſch diepe ſaecken afvorderen: Als naemelick, wat het is het welck men in ſchoone lichaemen bevalligheyt noemt; watmen in het draeyen en wenden der ſtemme voor harmonieus keurt; waer in de ghevoeghelickheyd en maete aller dinghen beſtaet: Want wy begrijpen alle deſe dinghen door ick en wete niet wat ghevoelen, en niet door 't behulp van woorden-conſt. Quintilianus heeft dit alles in korter woorden vervat, *De gheleerden*, ſeght hy *, *beſeffen de redden der konſte; d ongeleerde, het vermaeck.* Wy bevinden het daeghelicks dat d ervaerene end' onervaerene een moedighlick aennemen het gene ſoet en lieffelijk is; het bondighe wordt een-ſtemmighlick van beyde ghepreſen; het ghene ſijn volle kracht heeft, plaght ſo wel den eenen als den anderen op te wecken; iſſer daer en teghen iet in het ganſche werck te vinden het welck eenighe hardigheyt heeft, iſſer iet het welcke met een overmaetighe onghevoeghelickheyd ontciert of met een ghebreckelicke lammigheyd ontſenuwet is, het wordt eendraghtighlick van beyde uytghevonden ende verſoeyt. *Het is gantſch wonderlick,* ſegt *Cicero**, *hoe weynig de geleerde en de ongeleerde verſchillen in het oordelen, daerſe nochtans dapper vele verſchillen in het wercken.* So ſeght hy wederom in de ſelvighe plaetſe, *Daer is een heymelick ghevoelen in de menſchen, door het welcke ſy ſonder eenighe konſt of reden in elcke konſt en reden beſluyt oordeelen wat daer in wel of quaelick gheſtelt is; ſo doen ſy het ſelvighe mede in Schilderijen, ſtock-beelden, en andere wercken tot weleker begrijp ſy nerghens nae de meeſte bequaemheyd van de Nature hebben ontfanghen.*

Lib. IX. Cap. 4.

Lib. III. de Orat. 1e.

¶. So houden wy dan ſtaende datmen allerley onervaerene ſonder eenigh onderſcheyd van het beſchouwen deſer Konſten niet terſtond behoort uyt te ſluyten; ghemerckt daer onder 't ghetal der ſelvighen vele worden ghevonden die de Konſt met een behoorelicke verwonderinghe bejeghenen, al iſt ſchoon ſaeke dat ſy daer van ſo volkomen oordeel niet en konnen ſtrijken als andere die haere ſinnen eenen langhen tijd daer toe geoeffent hebben. Wat het eerſte belanght; *'t Staet ieder een vrij,* ſeght *Symachus* *, *de deughden van andere aen te mercken. Soo worden wy gewaer dat d'onbedreven menighe die ſich op deſe Konſten in 't minſte niet en verſtond den Iupiter Olympius van Phidias, het verſ-kalf van Myron, de Canephoræ van Polycletus eertijds met groote verwonderingh beſchouwet heeft. Aengaende het verſtand, dat ſtrekt ſich verder uyt. En d'aller beſte dinghen ſouden maer alleen by weynighe worden gheacht, indien d'aller gheringhſte ſelver gheen ghevoelen hadden van het ghene aghtbaer is.* So ſegt den ſelvigen auteur in een ander plaetſe*, *De Faem van grote Mannen ſal haere behoorelicke ruchtbaerheyde noodelick derven moeten, indien ſy haer ſelven met mindere ghetuygen benevens d'andere niet en wil verghenoeghen* 't is aenmerckens waerd wat *Dionyſius Halicarnaſſ.* ſeght by ſijn eyghen onder-

Lib. I. Epiſt. 25.

Lib. VIII. Epiſt. 22.

de Compoſitione nom.

vindingh gheleert te hebben. *My dunckt* ſeght hy *, *dat ick in de ſchoone plaetſen die met een groote menighte van ongheleerde en onſoete menſchen vermengt waren geleert hebbe datter in ons een naturelicke toegeneygtheyd gevonden wordt door de welcke wy den lieffelicken galm, van een maetvoegelick lied ſonder eenighe moeyte onder-ſcheyden; overmids ick daer ſach dat een treffelick en wijd-beroemd Harpen-ſlaegher van de menichte uytgheklopt wierd als hy ſijn ghеſangh door het ſlaen van een verkeerde ſnaere verdorven hadde; een Pijper insghelijks, die nae den eyſch der konſte met ſijn inſtrument wel ghenoech wiſt om te gaen, was op den ſelvighen kam gheſchoren, als hy ſijn ghеſangh by ghevalle quaelick opgheheven ofte ook met het drucken ſijnes monds een doof geluyt ghemaeckt hebbende de wetten der Konſte te buyten gingh. Wilt ghy weten wat daer van is? geeft dan een van deſe Idioten het inſtrument in de hand, verght hem dat hy verbetere het ghene in den konſtenaer miſluydende ſchijnt te ſijn, en hy ſal moeten bekennen, dat hem ſulks ondoenelick is. Waerom doch? om dat dit in de Konſt beſtaet, die weynighe deelachtich ſijn ghemaeckt; het andere daerentеghen in een ſekere beweghinghe die de nature niemant geweygert heeft.* Wat het tweede betreft; *Anacharſis* verwondert ſich niet te onrechte hoe het te werck gingh dat de Konſtenaers die in *Griecke-land* om prijs ſtreden van die ghene de welcke gheen Konſtenaers waeren plaghten gheoordeelt te werden. Siet *Diogenes Laërtius* Lib. I, want alhoewel hy ſulcks voornaemelick van de *Grieckſche* baerſpelen verſtond, het magh nocht ans op deſe Konſten ook wel worden toeghepaſt; ghemerckt daer in de ſelvighe doorgaens henen yet wat te vinden is, het welk de Konſtenaers maer alleen begrijpen. *Mechopanes vertoonde in ſijne wercken een ſekere naerſtigheyt die de Konſtenaers maer alleen verſtonden,* ſeght *Plinius* Lib. xxxv. Cap. 11. *Een ſtock-beeld nae behooren recht wel te maecken,* ſeght *Epictetus* *, *wiens werck dunckt u dat te weſen? het is het werck eenes Beeldhouwers. Maer wat ghevoelt ghy doch van het beſchouwen deſes wercks, vereyſcht het gheen konſt dat men 't werk met verſtand aenmercke? het vereyſcht konſt. Hermoghenes* dringht mede daer op aen; *een bequaem oordeel te konnen vellen,* ſegt hy *, *over de wercken van andere Meeſters offe maemelick met een behoorelicke nettigheyt ghewrocht ſijn ofte niet, offe insghelijks nae d'oude of nae de nieuwe konſte ſwymen, kan niet lichtelijk uytgevonden worden, het en ſy dat men eenighe kenniſſe heeft van ſodaenighe dingben.* Den jonghen *Plinius* ſpreeckt noch uytdruckelicker; *hy moet noot-wendiglick een konſtenaer weſen,* ſeght hy *, *die van een Schilder, Beeld-ſnijder, ofte ook van een giet-Konſtenaer recht wel meynt te oordeelen.* Staet ons ondertuſſchen in deſe woorden aen te merckē, dat *Plinius* en andere oude autheuren den naem konſtenaer niet alleen den genen toeſchrijven die de hand ſelver aen 't werk ſtaen, maer dat ſy onder dien naem ook ſodaenighe

Arriani E. Epict. Lib. II. Cap. 24.

*Lib. I. de Formis orat.

*Lib. 1. c. piſt. 10.

Digitized by Google

danige Konstlievende mannen vervatten die met een seldsame en welgheoeffende verbeeldens kracht d'uytnemende wercken van groote Meesters beschouwen, en met een onbedrieghelicke gauwigheyd den gheest die in dese wercken speelt uyt haere maniere van doen vaerdiglick onderscheyden. *Tot het beproeven eener Schilderije*, seght *Cicero* *, *worden ook dese ghene de welcke niet wercken en konnen toe-gheroepen, als sy slechts eenighe kloeckheyd in 't oordeelen schijnen te hebben.* En wederom in een andere plaetse*, *indien ick sprekende van een Kamer-speler, staende hielt dat hy sijn beroep niet wel en kan beandwoorden sonder de Dans-konste gheleert te hebben als ook hoe hy sich in allerley gheleghenheyd ghevoeghelick draeghen moet, 't en soude daer uyt niet volghen dat ick sulks segghende my selven voor een Schou-speler uytgheve, maer het is genoegh dat men my niet en achte een dwaes oordeeler van eenes anderen mans konst te sijn.* *Plutarchus* * verheft den grooten en goeden *Aratus* van weghen sijn diepgheleerd oordeel in 't ghene de Schilder-konst aengaet. So wordt ook *Vindex*, een Romeyn van gantsch treffelicken Adel, hooghlick daer over gheroemt dat hy sich soo wel op de Konst verstond. Siet *Status Papinius Lib. IV Sylvarum, in Hercule epitrapezio.*

* de optimogen. orat.

* de oratore.

* in Arato.

6. Men vindt ook hedens-daegs vele edele groot-moghende Heeren en wijse staets-lieden die haer selven nu en dan nae het exempel van *Aratus* en *Vindex* van het gewicht haerer daeghelicksche bekommernissen ende land-sorghen ontballasten, ten eynde dat sy haere afghemoeyde sinnen door een getijdige verpoosinge vergadert hebbende hare voorige betrachtingen, met eenen verschen moed daedvaerdiglick moghten hervatten. Het is ghenoech bekent in hoe grooten achtinge dese konsten houden, en wat verborghene schatten van vermaeckelickheyd en verghenoeghen sy daer in gevinden; so dat sy selfs ook de alder minste ommstandigheden deser konsten met sulcken beliefen ende onvermoeyden ernst menighmael overweghen, dat men uyt haeren ganschen noestighen onversaetelicken yver lichtelick afmeten kan, dat sulcke groote verstanden gheen meerder of waerdigher verlustinghe erkennen. *Hy schynt sijne vrijheyd mijnes oordeels te derven, die sijn werk niet al te mets en staecke; so bestaet ook de waere vruchten ons eenbekommerden ledighen tijds niet so seer in het spannen als in het ontspannen ons ghemoeds*, segt *Cicero**. Ondertusschen gaet dit altijd vast, segt *Quinctilianus*, * dat d' aenteckelicke lieffelickheyd deser Konsten die verstanden bovenmaemelick verquickt dewelcke haer selven met den dagelicksschen arbeyd van rechts-handeling uyt gemergelt vinden. De volgende woorden van den jonghen *Plinius* sijn aenmerckens waerd; *gelijck het de veelen niet en vergeet*, segt hy*, dat-

* Lib. II, de Oratore

* Lib. X. Cap. 1.

lib. vii. Epist. 9.

daermenſe nu met het eene, en dan wederom met het andere ſaed beſaeyt; ſoo wordt ons verſtand ſomtijd door d' eene, ſomtijd door d' andere bedenckinghe vernieuwet. Cciero is wat wijdlopigher in een andere ghelijckenisse; Even als die gene, ſegt hy *, dewelcke haer ſelven tot eenen gheduyrighen daeghelickſchen arbeyd hebben ghewent, wanneer hun t' eenwederen van 't werck afgheſcheyden houdt, ſich tot het ſpelen met den bal, met pickelen, met teerlinghen plaghten te begheven, ofte ook eenigh ander nieu tijd-verdrijf te verſinnen; ſoo plaghten ook die ghene de welcke om d' onbillicheyd van ghevaerelicke tijden te vermijden, ofte ook om haer ſelven eenen Heylighen dagh te maecken, 's ghemeyne Lands-dienſt voor een wijle opſchorten, ſich heel end' al met de poëſije, met de Land-meterye, met de ſingh Konſte beſich te houden ofte ook een andere nieuwe betrachtinghe tot haer eyghene vermaeck uyt te vinden.

* Lib. iii de Oratore.

7. Dat nu de levendige verſtanden van veele treffelicke aenſienelicke Mannen ſich door de ſoetigheyd deſer beſchouwinghe allermeeſt verruckt vinden, verdient ghen groote verwonderingh; aenghe-ſien de ſchoonheydt, nae 't ſegghen van *Epictetus* *, ſelfs ook eenen ſteen maghtigh is te beweghen. *Ariſtoteles* ghevraeght ſijnde waerom 't gene ſchoon is bemint wordt, dit n eenes blinden Mans vraeghe, antwoorde hy. Siet *Diogenes Laertius* Lib. V. In *Ariſtotele*. Als ook *Stobæus ſerm. De laude pulchritudinis. De ſchoonheyd des lichaems*, ſeght *Cicero* *, beweeght onſe ooghen door een bequaeme t' ſaemenſchickinghe der leden; ſy vermaeckt ons daer mede voornemelick, dat alle de ghedeelten door een aenghenaeme lieffelickheyd met malkanderen over-een komen. Ghelijck het dan gheen wonder en is dat wy eenen ſonderlinghen luſt ſcheppen inde ſchoonheyd der naturelicker lichaemen, ſoo is het veel min verwonderens waerd dat ons de Konſtige naeboetſinge deſer ſchoonheyd noch al beter behaeght dan de natuerelicke ſchoonheyd ſelver; niet alleen om dat wy daer in bemercken hoe gheluckighlick de Konſt met de nature ſtrijd, maer ook om dat ons ghemoed ſich eenmael door deſe beſchouwinghe vervrolickt vindende ſijne blijſchap niet langer en kan binnen houden, het ontſpringt van vreugd, het juycht, het beroemt ſich door een heymelicke gunſte die het den Konſtenaer toedraeght even als of het ſodaenigheu werck ſelver uyt ſijnen eyghenen boeſem hadde voord-ghebracht. *Den Konſtenaer die met Kooper ende met Iſer worſtelende de nature door de Konſt beteemt, gheeft de Konſt-lievers ghenoegſaem bericht door wat middel't Koper onſen wille onderhevigh wordt gemaeckt.* Seght *Baſilius* *. *d' Ooghen der ghener die 't behendighe werck van een aerdigh ſtock-Beeld beſichtighen, blijven eenen 'anghen tijd ghehecht aen 't ghene hun eerſt voorquam; ende als ſy naederhand't gheſicht van 't eene deel op't anders beghinnen te ſlaen, ſy verlieſen haer ſelven, niet wetende wat hun beſt*

* Arriani Epictetus Lib. iii, Cap. 23. vide quoque Iſocratem in Helenæ laudat.

* Lib. i. de officiis.

* Baſil. Se-Epiſcopus orat. XIV.

waere

Digitized by Google

waere eerſt en meeſt te beſchouwen ſegt *Himerius* *, *Wanneer ons geſchiet eenighe fraeye Schilderijen, Statuen, ofte ook eenige andere gheeſtige hant-werken ontmoetende*, ſeght *Dionyſius Halicarnaſſ.* *, *de ſoetigheyt en ſchoonheyt die daer in te vinden is ghewaer word, het houdt ſich dan volkomelick vergenoeght ende ſonder iet meer te begheeren.* Ghemerckt dat ons dan in de treffelicke werckenvan groote Meeſters de ſchoonheyd der dinghen ſelver nerghens nae ſo krachtighlick beweeght, als de voorſpoedighe ſtoutigheyd der Konſte, ſo ghebeurt het ook menighmael dat de levende ghelijckeniſſe van leelicke ende affichtighe dinghen niet min vermaeckelick bevonden wordt als de gelijcke iſſe van d'aller ſchoonſte lichamen. *Wy aenſchouwen de Schilderije van een Haegdiſſe, van een Simme, van Therſites tronie met luſt ende verwonderingh*, ſeghtt *Plutarchus* *, *meer om de ghelijckeniſſe die wy daer in ſien dan om de ſchoonheyd. Want alhoewel men het ghene in ſijn eyghen nature leelick is niet en kan ſchoon maecken, d'imitatie van ſchoone of leelicke dinghen werd nochtans ſonder eenigh onderſcheyd gepreſen.* Leeſt den ſelvighen autheur *Sympoſ.* Lib. V. quæſt. 1. waer hy de gantſche ghieleghenheyd deſer ſaecke wijd-loopighlick verhandelt.

Apud Photium.

de Comp. nominum.

de Poetis aud.

8. Konſt-haeters en andere Idioten behoeven ſich overſulcks niet eens meer te verwonderen wat kloeeke en ſcherp-ſinnighe verſtanden daer mede voor hebben dat ſy de konſtighe wercken van groote Meeſters met ſulcken tijd ſuſtigen aendacht beſichtigen. *Wy vinden ons ſelven niet licht elick met goene dinghen verſaeyght*, ſeght *Symmachus*, *ſo plaght ook het ghene vermaeckelick is onſe begheerte meeſt te verwecken als het ons gemoed ten maeſten by ſchijnt te vervullen.* Hoovaerdighlick neuſ-wijſe en koppighe menſchen, die met een ſmaedighe verwonderingh het ghene hun niet aen en ſtaet vaerdighlick veroordeelen ende verwerpen, behoeven ſich inſgelijks daer mede niet te quellen dat maghtige ſchatrijcke liefhebbers weynigh daer nae ſchijnen te vraeghen wat het hun koſt, alsſy ſlechts haeren luſt moghen boeten; gemerckt deſe dinghen gheacht behooren te worden nae het verghenoeghen de Konſt-kenners daer in ſcheppen. Hy moet een dieper inſicht in deſe dingen hebben, die daer wel van meynt te oordeelen. Een Konſt-gheleerd oogh kan maer alleen beſpeuren wat daer in te vinden is *ick achte dat wy deſe dinghen behooren aen te ſien*, ſeght *Cicero* *, ſprekende van den ongeloofelicken prijs die eertijds op de Konſt-ſtucken gheſet was, *nae dieſe worden ghelooven deert het oordeel der ghener die eenen ſonderlinghen trek tot de Konſt hebben*. Heeren is ook ſo heel vreemd niet dat het deſe wackere verſtanden hoogh-noodigh hebben gheacht den prijs te verhooghen; het magh mach wel weſen, ſeghge ick, dat ſy de Konſt nae het exempel van *Apellis* willens en wetens hebben ſoecken te verdieren: ghemerckt die dingen maer alleen by vele menſchen in groote achtinge

Lib. iv. in Verrem.

Digitized by Google

worden gehouden, de welcke van weghen haere dierte quaelick te bekomen sijn. Gheluck die dinghen veel tijds ongheacht sijn, de welcke wy te huys ende in onse vermoghen hebben; soo gheviel het oock dat *Protogenes* eertijds in sijn eyghen Vader-land als een man van kleyner waerde verschoven lagh, tot dat hem *Apelles* door een gansch loffelicke listigheyd in de kennisse brocht. Want als desen goedaerdighen Konstenaer in het eyland *Rhodus* gelandet wesende, *Protogenis* werck in prijs sijnes wercken ghevraeght hadde, so bevondt hy dat *Protogenes* een seer ghestigh ghelt voor sijn werck eyschte, het welck *Apellat* dapper verdroten heeft; dies hy oock op *Protogenes* versocht, dat hy hem sijne wercken om vijftig talenten wilde verkoopen; uyt gevende, dat hy koop-luyden ghenoech wist te vinden de hem die selvige voor de sijne souden afkoopen. Dese geschiedenisse heeft d'Inwoonders van *Rhodus* haere oogben gheopent, om niet alleen haeren Konstenaer hoger te verstaen, maer oock om te verhinderen dat sijne Schilderijen niet en souden vervoert worden; alhoewel *Apellas* van sijn voornemen in het minste niet ghesint en was te wijcken, tot dat sy den prijs dien hy dier voor gheboden hadde verbeterden, leest Plin. Lib. xxxv. Cap. 10.

Soo en valt daer dan op die ghene niet met allen te segghen, de welcke haer geld liever aen een eerelick ende onschaedelick vermaeck hanghen, dan dat sy haere vaderlicke aengheerfde goederen met brassen ende swelghen, met dobbelen en tuyschen lichtvaerdighlick souden door brengen. *Plutarchus* verhaelt ons dat *Marcellus*, een wijdberoemd Veld heer, de eerste gheweest is die de *Roomsche* Stad tot de kennisse der *Griecksche* aerdigheden aengheleyd heeft, ende als hem eenighe daer over beschonden te berispen, hy en stoorde sich aen haere woorden in het minste niet, achtende dese sijne daed boven alle andere groote daeden prijs-waerdigh te sijn: *Vele betuyghen* segt *Suetonius* *, *dat Julius Cæsar allerley edele gesteenten, tafereelen, beelden, mid-gaeders oock vele andere dinghen na d'oude konst ghesneden, seer moedighlick heeft opgekocht.* Wy souden ons selven eenen oneyndelicken arbeyd op den hals laeden, indien wy bestonden alle de Keysers, Koninghen, als oock vele andere vermaerde Vorsten ende Republicken op te rekenen, die dese Konsten met groot ghelt hebben betaelt; dies laeten wy het nu hier by blijven, den Leser onder en tusschen tot het neghenste Capittel onses tweeden Boecks uytstellende; want daer hebben wy dies aengaende eenighe weynighe exempelen aengheroert. Immer blijft dit altijd vast, *dat ieder een*, nae het segghen van *Virgilius* *, *door een bysondere ghenoughte verruckt wordt.* Over sulcks begaen oock die ghene eenen groven mis-slagh de welcke 't vermaeck van andere menschen

foecken

* in Iulio, Cap. 47.

* Ecloga. 2.

soecken te verbinden aen d'een of d'andere verluſtinghe daer sy door een heymelicke toegeneygtheyt haerer nature schrikkelijk op versot sijn. *Het en kan niet wel gheschieden*, seght *Ælianus* *, *dat alle dinghen in d'ooghe van ieder een schoon souden schijnen; so en mogen wy ook niet verhopen dat een ieder sijnen arbeyd aen allerley dinghen gewilleghlick hangen sal.* Den jonghen *Plinius* geeft ons eenen raed die vol is van onderlinghe verdraeghlaemheyd ende beleefdheyd; *Laet ons andere menschen vermaeck met een vaerdigh verlof bejeghenen*, seght hy *, *ten eynde dat wy in onse verluſtinghen verlof mogten verwerven.* De volghende woorden van *Seneca* hebben mede haer ghewigt; *Wat kont ghy bybrenghen*, seght hy *, *waerom hy meer verdient veſtraft te worden die eenen grooten en loffelicken naem door het opgaederen van marmere ende yvoore wercken naejaeght, dan die de schriften van onbekende ofte ook ongheacht autheuren opsoeckt; in het midden van so vele duysend Boecken, welckers opschrift en blooten uytsijde sijn voornaemſte vermaeck is, niet anders doende dan geeuwen en gapen.* Maer misschien sal jeman daer niet vele teghen hebben, dat mannen die haere grootmoghenheydt met een behoorelicke grootmoedigheyd beandwoorden het gheniet deser aerdigheden sonder omsien ghebruyken, alhoewel het hem tegen de borſt steeckt dat gemeyne lieden, d'aenmerckinge haeres gheringen staets aen een sijde ſtellende, niet alleen haere kleyne middelen maer ook haeren koſtelicken tijd in het bejagh van sulcke dorre ende onprofijtelicke verluſtinghen sonder eenig achterdenken verſmelten. Dient dese tot antwoord; dat lieden van redelicke middelen haere Konſt-liefde seer wel oeffenen konnen, sonder daer door op groote koſten ghejaeght te worden; aenghesien de maghtighe en rijcke liefhebbers haere Konſt-kamers ende Galerijen niet alleen tot haer eyghen vermaeck maer ook tot vermaeck van andere vercieren, achtende haere koſten wel besteedet sijn alſo haere Huysen door den daghelickschen toeloop der Konſt-lievers krielen. Staet voorder aen te mercken dat dese eerelicke en prijſelicke tijdkortingen het onrecht met den naem van dorre ende onnutte verluttingen ghebrandmerkt worden; want hoe kanmen doch niet enigen schijn van reden ſtaende houden dat dese betrachtinge, door welck ons soo menigvuldige vruchten worden verschaft, vruchteloos soude sijn? 't schijnt, om de waerheyd te segghen, veele eer een Land-nutte oeffenig te wesen; ghemerckt de rechte schoonheyd der natuerlicke schepselen, eenen ghebaenden wegh om tot de kenniſſe des heerlicken Scheppers te beter te ghetaecken, ons door dit middel te verſtaen gegeven word; behalven dat dese beschouwinge, door d'exempelen van een ghe voorledene gheschiedeniſſe, onse herten menighmael tot de deughd aenprickelt, en van de ondeughd afkeerigh maeckt, soo wordt ook ons

* in præfat. libri primi de Animalibus.

* Lib. IX. Epiſt. 17.

* de Tranqui. animi, Cap. 9.

 belwaert

Digitized by Google

beſwaert ghemoed door deſe verluſtinghe krachtighlick verlicht; ja, d' ontemmelicke minne-tocht en d' onleſchelicke wraeck-luſt plaghten mede veeltijds te verſterven in 't herte der ghener die vele met de Kunſt op hebben. Wat de minne-ſtuypen belanght, *Propertius** geeft ons te verſtaen dat de Kunſt-minne een krachtigh middel is om de ſelvighe t' overkomen. Soo vernemen wy oock uyt *Plutarchus* dat gramſchap ende quaed-willigheyd gheen Herberghe konnen ghevinden in een Konſt-lievende gemoed. 'tEn is ons niet onbekent dat eenighe onder den valſchen ſchijn van Konſt-liefde haer verkanckerde ghemoed met allerley quaedwillighe aenſlaeghen en ſlimme grepen heymelick beſigh houden: Van deſe ſpreken wy niet: 't ghene wy ſeghen, is maer alleen te verſtaen van d' ongheveynſde Lief-hebbers. Bemerckt ſe wel, doorſiet ſe van binnen en van buyten, neemt goede acht op alle haer doen en laeten, ſy ſullen u onghetwijfelt een overblijfſel van d' oude guldе eeuwe ſchijnen te ſijn. Want waer vintmen doch erghens een oprecht gemoed, 't welck de ſoetigheyd deſer vrijer Konſten geſmaeckt ende ingedroncken hebbende, ſich onder de ſlaefſche tyrannije van den blinden minne-God laet betrecken? 't welck ſich ghewillighlick laet ſleypen en ſleuren waer waert de roeckelooſe ongheruſte ſtaet-ſucht d' arme menſchen plaght te drijven? 't welck een behaeghen heeft in onghebonden achterklap? 't welck verdwijnt in een ſelf-quellighe nijdigheyd? 't welck andere met een ſmaedighe hoovaerdije veracht? Het ſoeckt een ſtil ende gheruſt leven te leyden ſonder yemand t' ontruſten; 't haeckt maer alleen nae welbehanghen Kamers en Konſt-rijcke Galeryen; het en kent gheen grooter ſorghe, het en onderhoudt gheen meerdere wenſch dan dat het den overighen tijd ſijnes levens in 't midden deſer verluſtinghen met een ghelucksaligheonn ooſele onghemoeytheyd moght doorbrenghen. Dit is den rechten aerd van de Konſt-lievende herten. Indien ſy dan evenwel met yemand een krackeel krijghen, den ſoen wordt daedelick ghemaeckt, voornaemelick als ſy met dieghene te doen hebben dewelcke deſe Konſten toeghedaen ſijn. *Polemon* heeft ſulcks uytdermaeten wel begrepen ende in 't werck geſtelt; want als een groot Lief hebber van juwelē en alderhande koſtelicke ſegel-Ringen hem met bittere ſcheldwoorden vinnighlick te keer gingh, hy en heeft ſich deſe hevigheyd niet eens aenghetrocken, ſijne ooghen maer alleen op eenen ſeghel-Ring ernſtelick ſlaende; waer over het oock ghebeurt is dat deſen goeden man ſijnen toorne ſtaends-voets vallen liet, ſegghende, *Verbeyde een weynigh, o Polemon, beſichtigt den ringh in een heldere lichte, en ghy ſult daer vele meer wercks afmaecken. Siet Plut. de irâ cohibendâ. Ghewiſſelick, ſoet-ſachte Konſten vermorwen 't verſtand, en enſe maniere plaghten ſich te ſchicken,*

Lib. III. Elegh.

Digitized by Google

ſchicken nae't ghene wy daghelicks pleghen, ſeght *Ovidius Lib. III. De Arte.* *Rouwe onghebonde Landouwen*, ſeght *Petronius Arbiter**, *ſijn langher met ſueen beſtee*; *men kan daerentegheu't woord ſoo haeſt niet ſpreken, ofmenſiet de duune rijpverſt noch al vroegher inde geploegde Ackers verdwijnen. 't Gaet in onſe herten even ſoo met de gramſchap toe: Ghelijck ſy haeren neſt inde woeſte onbeſiendeherten maeckt, ſoo en derft ſy het welgheſtelde ghemoed niet eens ghenaecken. Virgilius*, als hy beſchrijft hoe *Æneas* nae vele ſuckelens in *Africa* ghelandt ſijnde de nieuwe halfgheboude ſtad *Carthago* beſach, heeſteen ſeer aenmerckelicke plaetſe; *Hier is een ſchielicke gelegentheyd voorghevallen*, ſeght hy **die Æneas van ſijne vreeſe bevryt en met goede hope vervult heeft: Want onderentuſſchen dat hy de komſte der Koninghinne verwachtende, ſijne oogen in eenen grooten Tempel op elck byſondere werck-ſtuck gheſlaeghen hield, dewijl hy ſich mede over de Fortuyne der ſtad, over d'arbeydſaemheyd des wercks, over den naer yver der Konſtenaeren verwonderde, hy ſach daer't roem-ruchige ghevecht des Trojaenſchen Oorloghs ordentelick afghemaelt. Agamemnon, Priamus, en Achilles haerer beyder ſchrick, waeren in deſe Schilderye niet vergeten. Waer over Æneas ſtille ſtaende en weenende, o Achates, ſeyde hy, wat plaetſe, wat Landſchap is daer in den gantſchen aerd-bodem niet vervult met de Fame van ons verdriet. Sie, hier is Priamus; aenſchou hier de beloninghe van 'tghene prijſelick is; d'ellendigheyd der ſterfflicker menſchen wordt hier met waere klaghten beſchreyt. Vrees niet; deſe Fame is onſe behoudenisſe. Dus ſprack hy, verſadighende ſijn ghemoed met d'ydele Schilderye, gheweldighlick ſuchtende, en bevochtighende ſijn aengheſicht met overvloeyende traenen.* *Servius* treckt een bequaem beſluyt uyt deſe woorden des aller ſtaetelickſten dichters; *Æneas vondſich ſelven dapper beducht*, ſeght hy, *niet wetende wat te ghevoelen van de manieren der Africanen; tot dat hem't aenſchouwen deſer Schilderye van ſodaenighen bekommerniſſe bevrijde. Want die ghene dewelcke Oorloghen afmaeten, ſchijnen de deugd te beminnen en met medelyden gheraeckt te ſijn.* 't En is hier niet van noode dat wy de nuttigheyd deſer Konſten breeder verhandelen, ghemerckt wy in 't achtſte en 't negenſte Capittel onſes tweden Boecks van het menigvuldighe ghebruyck deſer Konſten als oock van de eere die men daer mede inlegghen kan wijd-loopighlick ſpreken.

* Lib. 2. Aneid.

** in Satyrico.

10. Staet ons maer alleen aen te mercken dat de fame der gener die naer grote goed met een groter gemoedt gebruycken genen laſt lijden kan, wanneer ſy het ghenict van deſe niet min vermaeckelicke als profijtelicke Konſten met ongheloofelicke koſten naejaeghen; behoudens dat ſy deſe haere Konſt-liefde beſcheydenlick weten te maetighen, altijd goede achtinghe daer op nemende dat ſy haere eygene achtbaerheyd niet en verwaerlooſen de wijlſe d'aenſienelickheyd deſer Konſten met eenen ontijdigen ernſt ſoecken ſtaende te houden. Hoe verſchricke

Digitized by Google

ſchrickelick was eertijds de hoog-ghedochte Majeſteyt der *Roomſcher* Keyſers in de ganſche wereld? evenwel was het den Keyſer *Adrianus* onmoghelick de bitſige ſchimpſcheuten van *Apollodorus* den Architect t'ontgaen, die hem leelick overhaelde om dat hy ſich van weghen ſijne Konſt in het Schilderen der kouwoorden luyd-ruchtiger beroemde dan het ſulcken Monarche wel ſcheen te voeghen. *Xiphilinus* verhaelt deſe gheſchiedeniſſe breeder, met eenen oock beſchrijvende wat droevighe uytkomſte daer op gevolght is. Den Koningh *Antiochus*, toegenaemt *Epiphanes*, heeft inſghelijcks, als *Polybius* * ghetuyght, den ſmaed van ſijne onghemaetighde liefde tot deſe Konſten moeten draeghen. *Attalus*, die van weghen ſijne prachtighe grootſcheyd eenen geweldigen naem boven vele andere Koninghen heeft verworven, wordt mede in d'oude Hiſtorien miſpreſen, om dat hy ſich niet alleen tot het maecken van waſſe Beeldekens maer oock tot het gieten ende ſmeden van Koperwerck begaf, ſonder eens om te ſien nae de beſtieringe ſijnes rijcks. Siet *Juſtinus* Lib. XXXVI. overſulcks ſchijnen oock de volghende woorden van *Plutarchus* goude letteren te verdienen; *Wanneer ons eenigh werck wel bevalt*, leght hy *, *het en volght daer uyt niet dat wy ſelfs oock de hand aen het werck ſouden wenſchen te ſlaen. Als den Koningh Philippus ſijnen Sone in een bancket ſeer liefelik op een inſtrument hoorde ſpelen, ſchaemt ghy u niet, ſeyde hy, ſo aerdighlick te ſpelen; het behoort eenen Koningh genoegh te ſijn dat hy ſich ſelven nu en dan verledighe tot het hooren der Muſijke, en hy doet de Muſen ghenoeghſaeme eere aen, wanneer hy ſich niet en verontwaerdight die ghene de welcke om ſtrijd ſpelen met ſijne teghenwordigheyd als 't paſſe geeft te vereerelicken: Maer het ſelfs-oeffenen van ſodaenighe Konſten brenght te weghe dat onſen ernſt ontrent dinghen van gheynder waerden onſe onachtſaemheyd ontrent meerdere dinghen ontdeckt. Daer en is nerghens een moedigh jongh-man te vinden de welcke den Iupiter die te Piſa ghehaylight is beſchouwt hebbende, wenſcht eenen Phydias te ſijn, ghelijck niemandt mede wenſcht eenen Polycletus te ſijn, alhoewel hem de Iuno die te Samos ghewijdt is dapper wel aen ſtaet. Een moedigh jongh-man magh inſghelijcks eenen ſonderlinghen treck tot de Poeſije hebben, ſonder dat hy nochtans Anacreon, Philemon, en Archilochus haere fortune ſal benijden. Want het en is niet noodſaeckelick dat als ons eenigh werck vermaeckelick ſchijnt te ſijn, dat wy den werch-meeſter daerom van ſtonden aen naevolghens waerd ſouden achten.* ſiet *Boethius Lib. I. artis Muſicæ, Cap. 34.* Wy hebben de Schilderkonſte tot noch toe in haere eerſte beginſelen aenghemerckt; volght dat wy den voordgangh deſer Konſten in het naeſten Boeck verhandelen.

Apud athenæum Lib. V. Deipnoſoph.

* in Pericle, circa initium.

HET

Digitized by Google

HET

TWEEDE BOECK.

Den Inhoudt.

GHELYCK wy voor-desen gheseen hebben dat d'aengheborene toegheneyghtheyd om allerley naturelicke dinghen vaerdighlick nae te boersen door 't behulp van een welgheoeffende fantasije wordt opgheweckt, soo staen ons noch voor der verscheyden middelen aen te mercken door welcke dese volgh-lust meer en meer op de been geholpen en tot het fatsoen van een voltrocken kunste ghebracht is. Den almoghenden God, als wesende den eenighen rijcken springh-ader alles goeds, wordt hier God vruchtiglick in d' eerste plaetse gestelt; wiens oneyndelicke goedertierenheydt de herten der Ouders ghestaedighlick verweckt, om goede sorge over haere Kinderen te draeghen, ten eynde dat haere liefste panden ghetijdighlick in handen eenes goeden ende ghetrouwen Leer-meesters overghelevert sijnde; niet alleen d'eerste grondslaeghen maer oock d'allerdiepste gheheymenissen der Konste van kinds beenen aen moghten indrinken. Indien het dan gheviel dat de Leerlingen haere leer-jaeren gheeyndight hebbende 't goede voorschrift der Meesters achter den rugghe bestonden te verlmijten, ende haer eyghen

hoofd

hoofd tot naedeel van de konſt te volghen, ſo plaght de vreeſe van ſtrenghe wetten teghen de verdervers der konſten ghemaeckt deſe haere onghebondenheyt krachtighlick te betoomen: indien ſy daer en teghen van oprechtigheyd haerer eerſter onderwijſinghe in het minſte niet gheſint waeren af te wijcken, ſo wierden ſy in deſen ſtandvaſtighen loop dapper gheſtijft door eenen ſekeren Naer-yver, ofte Æmulatie, die de wackere verſtanden gheen ruſte liet ghenieten tot dat ſy niet alleen haer Meeſters achterhaelden: maer ook de Meeſters haerer Meeſters te boven gingen. Doch over mids d'outſte en beſte Konſtenaers de voornaemſte kracht haeres wercks niet ſoo ſeer en ſtelden in 't opghepronckte cieraet van ſchoone en koſtelicke verwen als in een ſlechteffene maniere van wercken doe ter tijd ghebruykelick, ſo plaght ſich deſen gantſch prijſwaerdighen naer-yver ontrent d'eenvoudigheydt der Konſte ſo gheluckighlick beſigh te houden, dat de Konſt-gherige Nae-yveraers de ſoete vermaeckelickheyd der konſte (die uyt ſulcken onbedwongen naevolghinghe ontſtond) recht gheſmaeckt hebbende, met eenen oock tot meerder neerſtigheyd ontſteken wierden, nietalleen doer d'aenmerckinghe van het menighvuldighe gebruyck deſer Konſten, maer oock door d'aenmerckinghe van d'over groote eere die de Konſtenaers allent halven plaghten te genieten. Deſe ghenoten eere was 't ſmaeckelicke hengelaes, waer door haeren vlijt wierd opgheſcherpt om ſo gretighlick nae de Konſt te ſnacken, dat ſy haer ſelven met de daghelickſche Konſt-oeffeningh van andere Meeſters niet

Digitized by Google

niet langher en verghenbegden, ſoeckende altijd door een vrymoedighe ſtoutvaerdigheyd yet nieus aen te vanghen. Dus vielen ſy dan niet een dappere koenheyd aen 't werck, ſonder nochtans de behoorlicke ſorghe die tot deſe dertighe Konſten en tot de behoudenis van enen onſterffelicken naem vereyscht wierd te verſuymen; want ſy gaeven deſe noodwendighe ſorchvuldigheyd volkomenlick te verſtaen door een gantſe offelicke oprechtigheyd haeres ghemoeds, wanneer ſy naemelick haere werken openlick ten toone ſtelden, om 't oordeel van geleerde en ongheleerde menſchen te verſoecken. Ghelijck evenwel den hittigen ernſt des natryvers, 't verlangh nae eenen onvergancklicken naem, en 't meeſte deel der voornoemder middelen ſonder d'algemeyne gheruſtheyd van vreedſaeme bloeyende tijden niet vele vermoghten, ſoo was de byſondere Fortuyne des Konſtenaers een ſonderlingh behulp om de Konſt ende den Konſtenaer te voorderen.

Cap. I.

DEN almaghtigen God en d'albeſchickende Nature, die anders niet en ſchijnt te ſijn dan een onveranderlicke wet, waer toe den Schepperde naturelicke Schepſelen verbint, hebben ongherwijffelt de vindinghe deſer volgh-konſten door haer exempel aller eerſt veroorſaeckt: Niet dat wy 't bewijs hier van uyt de Beemden die met Bloemen geſchaeckiert ſijn, ofte oock uyt de wolckn eñ geſternten behoeven te haelen; want ſo doende ſouden wy met de laffe Sophiſtiſche ydel ſpraecke al te vele gemeynſchap hebben. *Ghewiſſelick,* ſegt *Philoſtratus* *, *indien het ieman luſt nae de wijſe der Sophiſten te ſpreken, de Schilder-konſt is der Goden vond; niet alleen ten aenſien van de veelvoudige gedaenten daer mede de groene weyden door 't verloop der jaer-getijden beſchildert ſijn, maer oock ten aenſien van die dingen welcke ons in den hemel vertoont worden.* Het en is hier met geen kaeckelen te doen; wy ſouden grooten reden hebben om ons ſelven over de diepſinnighe welſprekenheyd der Sophiſten te verwonderen, indien ſy deſe ſaecke met een kort en goed beſluyt ſoo lichtelick konden beweeren. Nu daer en teghen is het ons maer al te vele bekent dat d'aller vroliſte velden de Konſt weynig baete bybrengen, alhoewelſe de Beſchouwers dapper ſeer vermaecken; dat 'smenſchen vernuft de geſternten nae de gelijkeniſſe van roerende ende onroerende dingen afgebeeldet heeft; dat het onghewiſſe maeckſel der wolcken veeltijd verſcheydene ghedaenten ſchijnt aen te nemen, nae dat d'een of d'andere loſſen inval onſe ongeghеſtaedige ghedachten herwaerds en derwaerds vervoert. Het beelt van *Pallas*, 't welck beſt bekent is by den naem *Palladium*, als oock vele andere beelden die 't byghеloovighe Heydendom ſich eer tijds beroemde van den Hemel ontfanghen te hebben, en ſijn mede geen onwraeckbaer bewijs dat deſe Konſten van den Hemel nederdaelen: 't Verſieren ſodaenigher dinghen was enckele ydelheyd, 't ghelooven is groote ſlechtigheyd: Ghemerckt het ſeker gaet dat gheweldighe Koninghen wel eer eenen ſonderlinghen luſt daer in gheſchept hebben dat ſy de volghende naegheſlachten door 't eene of 't andere valſche mirakel wiſten te blindhocken en by den neus te leyden. *St. Lucas* * beſchrijft met wat voor een moeyelicke verdrietſaemheyd de vermaerde Stad *Epheſus* ſich daer over plaght te beroemen dat de ſorghe van de groote Godinne *Diana* en van 't Hemelv allighe beeld haer toebetrout was; het en quam d'arme Inwoonders niet eens in den ſin te vermoeden dat hun een *Alexandrijnſche* ſtatue voor een Hemelſche in

In proœmio Iconum.

* Act. XIX. 35.

de

Digitized by Google

de vryst hadde ghesteken. Want als den Koningh *Ptolemeus* verscheyden fraeye Konstenaers van alle kanten heymelick ontboden hadde, so ist dat hy hun last gaf een uytnemende schoon beeld van Diana in het verborghen te maecken; sich ghelaerende als of sy eenen rijcken loon en overvloedighe eere voor haren arbeydt hadden te verwachten, 't werck ginghop desen voet vaerdighlick voord. Daer wierd onderen tusschen een heerlicke maeltijd voor de Konstenaers, teghen dat sy 't werck vol-eyndet souden hebben, ghereed ghemaeckt in een bancket-huys 't welck van te vooren met opstel was onder-graeven. Dies sy oock al te seemen door 't invallen des looses vloers om hals ghemaeckten; en het viel den Koningh licht de wereld wijs te maecken dat sulcken treffelicken werck uyt den Hemel quam; hy docht dat niemandt dit bedrogh, de rechte werck-meesters van kant geholpen sijnde, soude melden. Leest *Suydas*, ofte liever *Isidorus Pelusiota**, want *Suydas* heeft hem dese Historie ontleent. * Lib. IV. Epist. 207.

n. 8. De wijl dan het Sophistische en 't Historische bewijs beyde onvast gaen, so worden wy van noods weghen ghedwonghen onsen toevlught te nemen tot d'eerste menschen de welcke, aen 't segghen van *Censorinus* *, uyt het weeche slijck van Prometheus ghemaeckt sijn; *Want so heeft Democritus Abderita eerst van allen staende ghehouden dat de menschen uyt water en medderachtighe slijm voord-ghebracht sijn gheweest.* Dit is onghewijffelt den sekersten wegh; ghemerckt niemandt, 't en sy t'eenemael van de rechte wijsheyd en konnisse vervreemdt is, eenen anderen *Prometheus* erkent be neevens d'onbepaelde kracht der Goddelicker voorsienigheydt ons door *Moses* in de Historie der scheppinghe voorghedraeghen. siet *Genes. II. 7.* vergheleken met *Lactantius divin. institt. Lib. II. Cap. 11.* het oock *Dret allianus de Repurr. causis. Fulgentius Lib. II. Mythol. Basilius Seleucie Episcopus erat. II. Gregorius Nyssenus de Hominis officio. Cap. 22.* waer uyt het oock ontstaet dat den selvighen *Gregorius* sich niet en ontsiet den menschen in een andere plaetse * *een aerden statue te naemen: De menschen, indien ghy hem niet en misneemt, is Gods beeldt* seght *Minucius Felix Octavio. Den aller kunstighsten Vader en Werck-meesten des ghescheppens metter tijdt*, seghr *Clemens Alexandrinus* * *heeft ons, 't ghene menschelicke ghestalte, levendighe steen-beelden ghemaeckt: Suydas insghelijcks sprekende van Adam, desen was d'eerste statua*, seght hy, *een beeld nae God ghenaemt; wiens welcke de gantsche konste der beeld-snijders ghericht moet worden.* So was dan Adam d'eerste statue van Gods ghemaeckt, ghelijck Lots Wijf de tweede ghewees is. *Ghedenckt Lots Wijf*, seght onsen salighmaecker, Luc. XVII. 32. een exempel dan dat wy hunter niet icht en sonden vergeten, so schijnt het dat de Heere haer in een

* De die natali. Cap. 4.

* orat I. de Beatitud.

* Protreptico.

Lib. XXXI. Cap. 7. vide quoque Solinum Cap. 31.

duerighe ſtoffe heeft willen veranderen; want *Plinius* * ghewaeght een ſekere ſoorte van ſout ſteen die 't yſer, nae de maniere der ſteen groeven wederſtaet. Alhoewel de wonderbaere beſtandigheydt deſer ſtatue, indien wy *Aurelius Prudentius* gheloove gheven, niet en vereyſcht dat men ſich de gheduerſaemheyd van ick en wete niet wat materie ſoude voorſtellen. *Sy wierd door en door met een ſekere verſtijftheyd gheſlaeghen*, ſeght hy *, *en de Vrouwe ſtaet daer, ghelijk ſy eerſt in een ſmeltbaere ſteen verandert is gheweeſt, als noch behoudende in haer beeld al 't ghene daer in van te vooren te ſien was; haere bevalligheyd, naemelick, haer cieraet, voorhoofd, oogben, hayr-top: Haer omſtende tronie mſgheliicks met t'ſaemen haer kinne te rugghe ghedraeyt verſtrecken ons een gedenck-teycken van d'oude miſdaed. Ende alhoewel ſy gheſtaedighlick in ſout ſweet verſmelt, nochtans wordt de volcomenheyd van haere ghedaente door deſen vloedigen afgangh in 't minſte niet verſmaelt, groote veekudden en konnen oock deſen ſmaeckelicken ſteen ſo vele niet verdunnen, of daer blijft noch altijdt vochtigheyd ghenoegh om andere kudden te laeten licken en 't afgheſleten wel te vernieuwen.* Wy en moghen hier 't voorbeeld van de verbond-kiſte niet voor by laeten gaen, ghemerckt den alwijſen God op den bergh Sinaï aen Moſes een volcomen patroon des gantſchen wercks heeft willen vertoonen. Siet Exod. XXV. 40. De metaele Slanghe die achter-volghens Gods uytghedruckt bevel ghegoten wierd, Num. XXI. 8. 9. 't voorbeeld van den Tempel dien God wilde dat hem *Salomon* te *Ieruſalem* ſoude bouwen nae 't voorſchrift 't welck hy met ſijn eyghen hand gemaeckt ende aen David overghelevert hadde. I. Chron. XXVIII. 19. den Prophete *Ezechiel*, om d'inwoonders van *Ieruſalem* op 't aller duydelickſte tot kenniſſe van 't aenſtaende gevaer te brenghen, kreegh deſen laſt van God, dat hy de ſtad Ieruſalem op een ſchaelie ſoude afteykenen als weſende beleghert ende opgeblockt met Schantſen en Bolwercken &c. Siet *Ezechiel*, IV. 1. 2. Is mede aenmerckens waerd wanneer Godt ſelver Exod. XXXI. en XXXV. gheruyght dat hy *Bezaleel* ende *Aholiab* by naeme tot het maecken der verbond-kiſte gheroepen en haere herten met Godes gheeſt vervult heeft, hun bequaemheydt ende verſtand ghevende niet alleen om allerley konſtighe wercken in Goudt Silver, ende Koper te verſinnen, maer oock om andere in de ſelvighe Konſten vaerdighlick t'onder-wijſen.

* Hamartigenia.

3. Het en is overſulck niet te vergeefſch geſchiet dat ons de Heylighe Schrifture de Goddelickheyd deſer Konſten in ſo vele ende verſcheyden plaetſen ſchijnt aen te prijſen; want ſy ons daer mede niet alleen te verſtaen geeft dat God door ſijn eyghen exempel ende bevel deſe Konſten gheheyligh heeft, maer dat hy met eenen oock door het inſtor-

Digitized by Google

inſtorten ſijnes gooden gheests den gheeſt der Konſtenaeren tot de Konſt plaght op te wecken ende te bekrachtighen. Dies wy oock vrijelick met *Theodoretus* * ſtaende houden dat Godt wil dat wy hem ooc den eenighen autheur en gunſt-rijcken helper deſer Konſten erkennen. De waerheydt van dit point is ſo blijckelick, dat de blinde Keydenen het ſelvighe mede beſeffen ende met ronde woorden belijden. *Wy hebben 't ſaed aller Konſten in ons ſelven; en Godt, den opperſten Leer-meeſter brengt de verſtanden uyt het verborghen te voorſchijn* ſegt *Seneca Lib. IV. de Benef. Cap. 6. Daer is een menſchelicke reden,* ſegt *Epicharmus* *, *en daer is beneffens deſe noch een andere, Goddelicke reden. De menſchelicke reden houdt ſich beſigh omtrent ons leven ende onſen dagelickſchen noot-druft. De Goddelicke daerentegen plaght ons waerdighlick te vergeſelſchappen en t'onderwijſen, als wy ons ſelven tot eenige Konſt meynen te begheven. Want de Konſt en is niet der menſchen vond, maer Gods gift; en deſe ſelvighe menſchelicke reden neemt haeren oorſprongh uyt de goddelicke.* Den Keyſer Iulianus heeft het ſelvighe mede ſeer wel aenghemerckt; *Gelijck als de voghelen gheſchaepen ſijnde tot het vlieghen, de viſſchen tot het ſwemmen, de herten tot het loopen,* ſeght hy *, niet van noode hebben dat huna yeman deſe dinghen ſoude leeren; ſluyt ſe op, houdt ſe ſoo kort als het immers maghelick is, nochtans ſullen ſy nimmermeer 't naturelicke ghebruyck haerer ledem vergheeten: Soo plaght oock 't menſchelick gheſlacht (wiens levendighe ſieſe, anders niet en ſchijnt te ſijn, dan een opgheſloten reden ende kenniſſe, de gheleerde houden 't daer voor dat het een ſekere kracht ende bequaemheyd is om yet wat te leeren, t' onderſoecken, en verſcheydenlick te oeffenen) ſich ſteeds te begheven tot het gheene met ſijne nature beſt over een komt; ende wanneer het den goed-gunſtighen God ghelieft yeman van deſe banden vroegh t' ontbinden en deſe ſijne kracht in 't werck te ſtellen, ſtracks gheraeckt hy tot de rechte kenniſſe.*

* Republica.

* orat. VII.

4. De Konſt rijcke nature middeler tijd, als weſende een gantſch vruchtbaere voedſterM moeder van goed en quaed, heeft haer ſelven, niet ledigh konnen houden; Want ſy de maght haeres wijdſtreckenden ghebiedts overal gheweldighlick aenlegghende, ons door deſe onghebondene vryheyd ſchijnt te verſtaen te gheven, dat het haer beſt voegt met de vermaeckelicke verſcheydenheyd der dinghen een weynigh te ſpelen, dewijl den arbeyd van alles voort te brenghen op haer oornaemelick aenkomt. Al hoewel, wat is *doch de nature anders,* ſeght *Seneca* *, *als God en een Goddelicke kracht in de gantſche wereld ende in haere ghedeelten verſpreyd?* om nochtans van de wonderlicke wercken deſer ghenaemder nature, voor ſoo veele ons deſelvighe tot de Konſt dienſtigh ſijn, te ſpreken, ſoo en behoeven wy hier d' onuytſprekelicke

* De beneficijs Lib. 4. Cap. 7.

nettig-

netigheyd der bloemen niet op te haelen; ghemerckt *niemant soo vierdighlick spreken can*; segh't *Plinius* *, *of het valt de nature wy wat lichter te Schilderen; Voornaemelick wanneer sy haer selven in den derstben overvloed van een broosdunckten vruchtbaerheyd meynt te verlusten.* Wy moghen insghelijcks *de ghesptekelde Pergamijsche Oester-schilpen*, daer *Apuleius* * gewagh van maeckt, wel laeten blijven; als oock *de Pauwen, de ghebeplachte Tighers en Luypaerds, benoven de Schilderye van soo veele andere ghedierten*, als *Plinius* * spreeckt; want dese dinghen sijn mede van dien aerd datse de Konst in't minste niet en helpen; offe schoon d' ooghen der aenschouwers ghenoeghsaemlick verlusten. *De mensghevuldighe Schilderye van d' edele ghesteenten; de veel verwighe vlacken diemen in andere steenen verneemt, als Plinius* * spreeckt, konnen ons teghenwoordighe voornemen ten naesten by voldoen. En onder de groote menighte van ontallicke kostelicke kleynooden schijnt het juweel van den Koning *Pyrrhus*, die eertijds met de *Romeynen* Oorlogh voerde, allermeest verhaelens waerd te sijn; want hy gheseyt wordt eenen Agaeth ghehad te hebben, daer in men de neghen *Musen* ende *Apollo* met een Harpe in de hand duydelijck moght onderscheyden; overmids de placken niet door de Konst, maer door de nature, den gantschen steen in sulcker voeghe overliepen dat elck een van de *Musen* haer eyghen eerteycken beliel. Siet *Plinius* Lib. XXXVII, Cap. I. *Solinus* Cap. 12. De Liefhebbers plaghten sodaenighe seldtsaeme en sinnelicke dinghen *Gamahé* te heeten: Ende overmids eenighe nu onlanghs verscheyden exempelen van Schilderyen, die de nature in naeaepinghe des Konsts uyt haeren rijcken boesem by gevalle schijnt uyt te storten, opgegaedert hebben; So ist dat wy degene, die voorder bericht soecken in dinghen van desen slagh, voornaemelick raeden inde hand te nemen 't Boeck by Monsr. *Gafarel in de Fransche* taele uytghegeven onder den naem *Curiositez inouies*.

5. Indien yeman dese wonder-wercken der nature niet en achtet, om datse by aventuyre ende jock-wijs schijnen uyt te vallen; Wat sal hy dan daer op weten te segghen dat de nature veeltijds, niet met een ghevallighe schelickheyd, maer met opset ende in goeden ernst het merck by d' een of d' ander in sijn lichaem ghedraghen aen sijne naeneven, als een seker ende ghewisse erf-goed, plaght over te setten. Spoleesen wy dat de naekomelinghen van *Seleucus* een ancker voor haer ghesslacht merck vertoonden, even als den Koningh *Seleucus* selver de volkomen ghedaente van een ancker op sijn dije ghehadt heeft. Siet *Iustinus* Lib. XV. *Ausonius in Claris urbib. Appianus in Syriacis, Pelops* sijn afkomste was met dierghelijcke merck-teycken van d' andere geslachten

* Lib XXI. Cap. I.

* in Apologia.

* Lib. VII. Cap. I.

* Lib. II. Cap. 93.

Digitized by Google

lachten onderscheyden; Soo en soude oock *Iphigenie*, ghelijck *Cedreenus* ons betuyght, haeren Broeder *Oreſtes* nimmermeer ghekent hebben, 't en waer saecke dat sy den Olijf-boom, 't onbedrieghelicke merck der gheaerdie van *Pelops* afkomstigh waeren, op haeres Broeders rechte schouder hadde gheſpeurt. *Die gene dewelcke in de Thebaensche ſtad Sparti ghebeeten wierden*, ſeght *Dio Chryſoſtomus* *, *voerden d' afbeeldinghe van een lancie in haere lichaemen, als een ghewis merck-teycken deſer ſtamme; ende indien yeman dat merck niet en hadde, men hield het daedelick daer voor dat hy van 't rechte bloed niet en was.* *Gregorius Nazianzenus* ſpreeckt van beyde; *de Sparti worden onderkent by haere lancie*, ſeght hy * *De naekomelingen van Pelops by haere ſchouder, den grooten Themiſtius by ſijne welſprekentheyd.* Siet den Keyſer *Iulianus ora. II. De Reb. Geſt. Conſtantij.* Als oock *Tzetzes in Lycophronis Caſſandra. De wratten, maelen, ende ſproeten der ouders*, ſeght *Plutarchus* *, *verdwijnen menighmael in de kinderen, en vertoonen ſich wederom inde kinds kinderen. Een Grieckſe vrouwe die een ſwart kind ter wereld broght, van overſpel betichtſijnde, wierd bevonden in 't vierde lid van de Mooren afkomſtig te ſijn. Python Niſibenſis, die uyt de Sparti voord gheſproten weſende nieuwelick overleden is, had eenen ſone wiens lichaem, als hy ter wereld quaem, met een lancie ghemerckt was, d' eygenſchap deſes geſlachts, die ſoo menighe jaeren verdonckert hadde ghebleven, beeft ſich in hem, als uyt eenen diepen kolck opſchietende, wederom gheopenbaert.*

*Orat. IV de regno.

* In Epiſt. ad Themiſtium.

* De iis quos divina vindicta tarde aſſequitur.

6. Deſe Konſt-sucht van de beſighlick ſchilderende nature ſoude d' alder hoogſte verwondering verdienen indien sy haer ſelven boven dien met het maecken der ſtatuen niet ſchenen bemoeyt te hebben. Dus ſien wy dat veele hooge bergen en voor bergen der Zee, haren name trecken uyt die dingen welker gelickheyd sy draegen; ſiet *Euſtathius ad verſum* 89. en 157. *Dionyſij periey.* So worden oock veele kruyden en ſpruyten genaemt met den naeme der dingen dieſe gelijck ſijn. De gantſch wonderbaerlicke Mandragoras en 't andere ghewas der aerde gheven dit ghenoegh te kennen; ſiet *Theophraſtus*, *Dioſcorides*, *Columella*, *Plinius*. Doch voornaemelick ſchijnt het alle verwonderingh te boven te gaen dat de Konſt-lievende nature bevonden word ſomtijds uyt haren milden ſchoot volmaeckte wercken voortgebracht te hebben; gelijck *Carneades* * verhaelt dat daer eertijds 't hooft van eenen kleynen Pan in de ſteen-groeven van 't Eyland *Chios* ghevonden is gheweeſt als de ſteenhouwers een groot ſtuck ſteens in ſtucken hieuwen. *Plinius* * geeft ons inſgelijcks te kennen dat de Scheyſſers, die in de *Patriaenſche* scheyſ-putten eenen gheweldighen ſteen met haere weghen van malkander braeken, 't beeld van eenen *Silenus* binnen in den ſteen ghevonden

* apud Ciceronem Lib. I. de Divinat.

* Lib. XXXV. Cap. 5.

Digitized by Google

den hebben. Het en ſoude hier niet ſwaer vallen de waerheyd van 't verhandelde point met meer andere exempelen te beveſtighen, 't en waer ſaecke dat wy 't ghene alreede byghebracht is ghenoeghſaem hielden om daer uyt te verſtaen dat ons God en de nature door haer exempel tot de Konſt krachtighlick aenleyden.

Cap. II.

DE ghetijdighe ſorghe der Ouders volght op d'eerſte aenleydinghe daer mede ons God door ſijn eygen exempel ende door 't exempel der nature tot de Konſt toevoert; gemerckt goede lievende Ouders haer ſelven inde genegenheyt die ſy haeren kinderen toedraegen nimmermeer konnen voldoen, eer dat ſy haere dierbaere panden, d' eenige hope en trooſt haeres levens, den ſtock haerer afgaender jaeren in een ſekere vaſte maniere van optreckinge beveſtiget ſien. Den deftigen philoſophe *Crates* drong dapper hier op aen; Want hy, nae 't gene *Plutarchus* * van hem verhaelt, gewoon was te ſeggen dat dien man wonderlick wel ſoude gedoen die op 't ſpits van de meeſt verhevene plaetſen opklimmende in aller menſchen oren geſtadiglick ſoude uyt-krijten, *Oubedachte onſinnighe menſchen, wat gaet u over, dat gy ſo grooten arbeyd neemt om vele goeds by een te ſchrapen; daer gy nochtans kleyne ſorghe draeght voor uwe kinders, dien ghy de vergaederde middelen meynt nae te laeten?* *Diogenes* had even het ſelvighe voor, als hy, ghelijck ons *Elianus* * beſchrijft, ghemerckt hebbende dat de *Megarians* haere Schaepſkudden beter beſorghden dan haere kinderen, ſeyde, dat hy ſich liever eenen Ram deſer luyden dan eenen ſone wenſchte te ſijn. Alhoewel nu de grove ongheſchaefde *Megarians* een ſonderbaere vernoeghinghe ſchepten in deſe onnaturelicke achteloolheyd, ſoo hadden nochtans d'ander beter gemanierde *Grieckſche* volckeren enen groten afkeer van deſe haere dommigeyd; 't en was hun niet genoeg dat haere kinderen in allerhande noodſaeckelicke weteſchappen onder-richt ſouden worden, maer ſy vereyſchten met eenen ook dat hun de kenniſſe deſer vermaeckelicke Konſten van kinds beenen af wierde ingeplant. *'t Meeſte deel der Griecken*, ſeght *Ariſtoteles* *, *plaght haere kinderen inde Schilder-Konſte t' onderwijſen, ten eynde dat ſy in 't koopen ende in 't verkoopen van allerhande Vaten ende Huyſraed niet en ſouden bedrogen worden; ofte liever, dat ſy de volmaeckte ſchoonheyd der lichaemen met meerder vernuft en ſekerder kenniſſe ſouden leeren onderſcheyden.* De woorden van *Varro*, ghetrocken uyt ſijn Boeck daer in hy de rechte maniere hoemen kinderen behoort op

* de liberorum inſtitutione.

* Var. hiſt. Lib. xii. Cap 56. Laert. lib. vi. Plut. de Amore divitiarum

* lib. viii. Polit. Cap 3.

Digitized by Google

op te voeden voorſtelt, ſtemmen hier mede over-een; *'t Is onmoghelick dat een Vrouwe die de Schilder-konſt niet gheleert en heeft*, ſeght hy *, *wel ſoude oordeelen wat van den Boorduyr-wercker ofte den Wever in de Kuſſens wel gheſchildert is.* So geeft ons *Varro* wel duydelick te verſtaen dat het niet min een *Roomſche* als een *Grieckſche* ghewoonte gheweeſt is, de kindſche jaeren van haere Sonen ende Dochters in deſe Konſten te oeffenen. *Plutarchus** geeft ons boven dien te kennen dat niet alleen de ghemeyne Huyſ-ghenoten deſen voet hielden, maer dat ſelfs oock d'aller edelſte *Roomſche* familien het ſo verſtonden, ghemerckt *Paulus Æmilius*, een wijd-beroemd Veld-overſte, ſijnen kinderen gheduyrende den tijd haerer Leer-jaeren niet alleen Sophiſten en Meeſters der welſprekenheyd toevoeghde, maer oock Beeld-ſnijders en Schilders. Onder en tuſſchen konnen wy n iet ontkennen dat dit ghebruyck onder de *Griecken* meeſt in ſwangh ghegaen heeft. Aengheſien *het eerſt in Sicyon ende daer nae in heel Griecken-land door d'autoriteyt van Pamphilus te paſſe ghebraght is*, ſeght *Plinius**, *dat de vrijgeboortighe Kinders voor alle andere dingen een ſekere ſoorte van in 't boſ-boomen hout te ſchilderen ſouden leeren, en dat deſe Konſt inſ-ghelijcks voor een van de voornaemſte vrije konſten ghehouden ſoude worden: Soo is oock deſe Konſte altijd in ſulcken achtinghe gheweeſt, dat gheen andere dan de vrijgeborene, of ten minſten die van een eerelick gheſlacht voord-quamen, de ſelvighe moghten oeffenen; met een eeuwigh verbod, dat nieman eenighe lijf-eyghene daer in ſoude onderwijſen. Dies weet mē ook niet vele te ſpreken van 't werck der geuer die in ſlavernije geleeft hebben.* *Galenus* geeft ons eenen goeden ende gheſonden raed, met eenen oock de reden voorſtellende waerom deſe Konſten onder 't ghetal der vrijer Konſten behooren gheſtelt te worden; *'t Is ons beſt*, ſeght hy *, *ſodaenighen konſt te oeffenen, die ons alle de daeghen onſes levens kan by blijven. Want ghelijck de Konſten in haere eerſte afdeylinghe tweederley ſijn; eenighe beſtaen in het ghebruyck van reden, en worden overſulcks eerwaerdigh gheacht; d'andere daerenteghen ſijn verachtelick, om datſe enckelick op den lichaemelicken arbeyd ſteunende voor ghevinghe ſittende ambachten worden ghehouden; ſo is het altijd meeſt gheraeden, datmen de Konſten van d'eerſte ſoorte ſoeckt aen te nemen; overmids d'andere den Konſtenaer plaghten te begeven, als hem den ouderdom overvalt. De Konſten van d'eerſte ſoorte, benevens de Rechtſ-geleerdheyd, ſijn deſe volghende, Medicina, Rhetorica, Muſica, Geometria, Arithmetica, Dialectica, Aſtronomia, Grammatica. Voeght daer by, indien 't u goed dunckt, deſe Gietkonſte met t'ſaemen de Schilder-konſte; want alhoewelſe met de hand gewrocht worden, ſo en hebbenſe even-wel gheen ſeughdighe ſterckte van doen.*

Apud Nonium in Plumarium.

* in Paulo Æmilio.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* In Exhort. ad. pardiſcendas artes.

2. Dit dan weſende de landſ-wijſe, eerſt van *Sicyon*, en daer nae van

Digitized by Google

gantſche *Grieckſche* ghebied, dat de jonghe Kinderen 't proefſtuck haeres verſtands in deſe Konſten plaghten te geven, ſo en behoeft het ons niet vreemd te ſchijnen dat *Plinius* * de Stad *Sicyon* 't *Vader-landt ofte de gheboort plaetſe der Schilder-konſte* heeft genaemt. So ſeght *Strabo* * inſghelijcks *dat de Schilder-konſt, de Giet-konſt, met alle d'andere konſten van dien aerd, meeſt van allen te Corinthen en te Sicyon hebben toeghenomen. Orcſius* * ſprekende van *Corinthen*, betuyght dat deſe Stad gheduyrende den tijd van ettelicke eeuwen *eenen winckel van allerley Konſten en Konſtenaers gheweeſt is, ja een ghemeyne Koop-ſtad van Aſia ende Europa* wat *Sicyon* belanght, *Plutarchus*, in 't leven van *Aratus* ſpreeckt daer van wijdloopiglick. So ſeght *Sidonius Apollinaris* * *dat Griecken-land was beroemd van weghen de fraeye Schilders en Beeld-houwers die het voort-gebraght hadde.* 't Is mede kennelick wat ghevoelen *Plinius* van de *Griecken* ghehad heeft, als hy * te noemt *grond-leggers ofte opbouwers van de Schilder konſte en Giet-conſte.* Deſen naem quam hun, boven alle d'andere *Europiſche* volckeren, van rechts wegen toe; ende alhoewel het waer ſchijnelick is dat hun *d'Ægyptenaers* een groot behulp tot deſe Konſten hebben toeghebraght, ſo iſt nochtans dat de *Griecken* door 't voorghemelde la idſ-ghebruyck den eerſten grond-ſlagh deſer Konſten in *Europa* ſchijnen gheleyt te hebben: Want als ſy de teere verſtanden haerer kinderen ontrent deſe dinghen beproeft hebbende ghewaer wierden datſe deſe naw-luyſterende Konſten met een handighe naturelicke bequaemheyd oeffenden, dan plagten ſy de ſelvige veeltijds tot d'oeffeningh van de gheluckighlick beproefde Konſten t'eenemael op te offeren; gelijck ſijſe in 't teghendeel tot andere Konſten plaghten aen te leyden, als ſy bevonden dat het hun aen vernuft ende knap-handigheyd ontbrack. *Lucianus* * maeckt een ſeer geeſtigh verhael van 't gene hem in ſijne kindſcheyd weder-vaeren is; hoe ſijnen Vader naemelick, als hy merckte dat het nu hoogh tijd was hem op 't eene of t'andere ambacht te ſtellen, ſich met ſijne vrienden en naeſte bloed-verwanten beraedſlaeght hebbende wat hy beſt met deſen ſijnen ſone doen ſoude, nae vele voorſlaeghen goedvond eenen Beeld-houwer van hem te maecken; Want hy van langher hand af ſeyde ghemerckt te hebben dat den jonghen uyt de ſchole t'Huys komende nerghens anders vermaeck in ſchepte dan in 't maecken van Oſſen, Paerden, menſche en dat hy haer mede aerdighlick genoeg ſcheen te werck te gaen, Het is ongetwijffelt een groote ſaecke, gelijck wy voor deſen * hebben aengeroert, dat jeman ſich ſelven tot een Konſte begeeft die met de toeghneygtheyd ſijner nature meeſt overeen komt, en noch heeft het meerder ghewight, dat hy de hand alvroeg aen die ſelf verkoſen Konſt beghnt

Lib. XXXV. Cap. 5.

Lib. VII. Geograph.

* Lib. V. hiſt. Cap. 3.

* Lib. VI. Epiſt. 12.

* In præfat. ardui operis.

* Vide Lucianum in Somnio.

* Lib. 1. Cap. 4. 1.

Digitized by Google

ghint te slaen. *Het is met dese saecke, mijnes dunckens, so gheſtelt* seght *Cicero* *, *dat nieman erghens in volleerd weſen kan, 't en ſy dat hy vroegh aen 't leeren tijdt.* *Quintilianus* is mede van 't ſelvighe ghevoelen; *indien ſich jeman onderwindt,* segt hy, *eenen menſche t' onderwijſen wiens bejaerd verſtand nu alreede een ſekere ploye ghenomen heeft, de ſelvighe ſal met der vaerd bevinden dat die ghene de welcke in haere eyghene konſt uytmuyten, niet ſonder oorſaecke gheſeyt worden van kinds beenen af daer in onderweſen te ſijn.*

* Lib. 3. de oratore.

3. d'Ouders daerom, nae dat ſy de naturelicke toegheneyghtheyd haerer kinderen hadden uytghevonden, plaghten ernſtelick ſorghe te draegen dat de ſelvighe met d'eerſte gheleghenheydt eenen goeden ende ghetrouwen Meeſter bequaemen, die ſijne leer-jonghers de waere ghedaente van de Konſt ende niet den blooten ſchijn ſoude voorhouden, *dieſe met een Vaederlicke genegentheyd ſoude omhelſen,* ſeght *Quintilianus* *, *achtende dat hy nu ſtapte in de plaetſe der ghener die hem haere kinderen toebetrouden.* Dus dochten ſy haer ſelven van groote ſorghe ontſlaeghen, daer was een ſwaer pack van haere herten gheweert als ſy met ſulck eenen Meeſter ontmoetet hadden, ſy lieten al de reſt op hem aenkomen, wel wetende dat *den waeghen gaet,* ſeght *Libanius* *, *nae dat het met den Voerman gheſtelt is.* d'Ouders en ſchenen voord aen gheen meerdere ſorge t' erkennen, dan dat ſy d'omſichtige ſorghe der Meeſters niet en ſouden te kort doen; dies lieten ſy de Meeſters met haere kinderen begaen, niet anders wenſchende dan dat ſy de ſelvighe langhe by ſich hielden, ſonder te verdraeghen dat de jonghe maets, door d'ydele hope van een ſpoedighe winſte aenghedreven ſijnde, haeren Meeſter te vroegh ſouden ontloopen. *De koren-vruchten verwachten den tijdt tot haere rijpigheyd beſcheyden,* ſeght *Q. Curtius* †, *en daer en is niet ſo verde van allerley ghevoelen vervreemdt, of noch luyſtert het nae een ſekere wet daer door het vermorwet ende verſacht wordt.* Dus gingh het oock ſeer wel met de Konſt, ſo langhe als het d'Ouders goed docht in deſe voordachtige ſorghe te volherden; ghelijck de Konſt daerenteghen heel end' al verviel, ſo haeſt als deſe ſorghe naeghelaeten ende verſuymt wierd. Soo hebben wy heden ſdaegh's oock ghenoeghſaeme reden om de klaghte, die *Petronius Arbiter* in diergelijcke gheleghentheyd wel eer maeckte, wederom op te haelen ende te vernieuwen; want nae dat hy vele van den ondergangh der Konſten gheſproken heeft, *Waer ſchort het dan?* ſeght hy *, *d'ouders, om de waerheyd te ſeghen, ſijn beſtraffens waerd, die niet en ſoecken dat haere kinderen nae 't voorſchrift van een gheſtrenghe leerwet ſouden toenemen. Want voor eerſt gheven ſy haere hope, als oock alle andere dinghen, door enckele eerſucht licht-vaerdighlick over; ende als ſy daer nae over-haeſtigh ſijn om haeren wenſch te bekomen, ſo iſt dat ſy den rouwen onvol-*

* Lib. II. orat inſtit. Cap. 2.

* Legatione ad Iulianum Imp.

† Lib. VI. Cap. 3.

* In Satyrico.

maeckten arbeyd haerer kinderen in 't licht brengen; hun, dewijlse noch groeyen, een konst toeschrijvende, die, nae haere eyghene belijdenisse, grooter en waerdigher is dan eenighe andere konsten. Indien d'ouders ghesint waeren te verdraeghen dat den arbeyd met sekere trappen soude opklimmen; dat de leersaemejonghelinghen door een dapper oeffeninghe gheboorsaem souden worden ghemaeckt dat sy haer ghemoed door de regulen der wijsheyd tot de konst souden voorbereyden; dat sy haere teyckeninghen nu en dan, alhoewel hun de selvighe in 't eerste wonderlick wel aenstonden, met een onghenaedigh penseel souden uyt wisschen; dat sy langhe souden besichtighen, wat sy van meyninghe sijn nae te volghen; desegheweldighe konst soude dan't ghewight haerer Majesteyt in sijn geheel behouden, en d'Ouders en souden het niet al voor goed en staetolick keuren wat de jongers wel bevalt. Nu daerentegen valt het heel anders uyt, de kinders, gelijk zij haeren tijd in de scholen met loutere queselingen en brabbelinghen doorbrenghen, so worden sy daer nae jammerlick bespot als haere wercken aen den dagh komen; en, het welck noch slimmer is, wat ieder een verkeerdelick in sijne jeugd geleert heeft, hy en wil het in sijnen ouderdom niet bekennen.

Cap. III.

DEn vlijtighen ernst der voorighe Meesters, die 't goede gevoelen 't welck de sorchvuldighe Ouders van haer hadden met een ghetrouwe wackerheyd sochten te beandwoorden, was voortijds mede een van de voornaemste middelen waer door dese Konsten merckelick ghevoordert sijn gheweest. *Plinius* heeft twee dinghen aenghemerekt in den wijd-beroemden en seer aensienelicken Konstenaer *Pamphilus*; *hy wilde gheene Leerlingen aennemen onder een talent*, seght hy *, *en dat voor den tijd van tien jaeren.* 't Is vooreerst ghedenck-waerdigh in desen overtreffelicken Meester, uyt wiens schole *Apelles* en andere dappere mannen voord quaemen, dat hy een talent nam van die ghene dewelcke van hem begheerden onderwesen te sijn; want hy desen voet schijnt ghehouden te hebben om de achtbaerheyd deser Konsten beter te hand-haeven indien de selvighe wel bekostight wierden. *Protagoras is den eersten gheweest*, seght *Philostratus* *, *die de Konste der welsprekenheyd om eenen sekeren loon oeffende; hy heeft den Griecken dese onberispelicke gewoonte eerst overghegheven. Want wat hy met groote kosten moeten haelen, plaght meer by ons gheacht te worden, dan't ghene wy om niet bekomen.* Het andere 't welck *Plinius* in desen *Pamphilus* aenmerckt, is, dat sijne schollieren tien jaeren aen hem verbonden bleven; hy socht den goeden naeme sijner Schole boven alle dinghen te behouden, niet willende dat de

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* Lib. 1. de vitis Sophistarũ

Digitized by Google

de leerkinderen ſouden beſtaen te vlieghen eerſe vleughelen hadden; dies plaght hyſe ontrent de teycken-Konſt en andere noodſaeckelicke gronden vry wat langhe befigh te houden, ſonder te lijden dat ſy door eenighe onbeſuyſte goed-dunckenheyd de hand al te vroegh an 't verwen ſouden ſlaen. Wy en ſouden deſe voorſichtigheyd der ouder Meeſters niet hebben aengheroert, 't en waer ſaecke dat vele hedenſdaeghſche Meeſters gantſch verkeerdelick te werck ginghen, *door een eerghierighe haeſtigheyd beghinnende met het ghene laetſt behoort te ſijn*, ſeght *Quintilianus* *, *want ſy den waeren voortgang haerer Leerlingen grotelicks verhinderen, wanneer ſy de ſelvige maer alleen ontrent ſchyn-ſchickelicke dinghen ten toone ſoecken te ſtellen.* Ghemerckt oock dat veele jonge melckmuylen door dit middel ſoo onbeſchaemdelick laetdunckende worden ghemaeckt, dat ſy d' aller beſte Konſtenaers niet een ſtroo-breed willen wijcken, ſoo is het hier niet ongheraedſaem de woorden van *Lycon*, die in 't ſtuck van de kinder-tucht voor een ſonderlinghe ervaeren man ghehouden wierd, wel waer te nemen; want hy ghewoon was te ſeghen, ghelijck ons *Laertius* betuyght*, datmen de kinderen ſonder ſchaemte ende eerſucht even ſoo weynigh kan beſtieren, als de Paerden ſonder toom en ſporen.

* Lib. I. orat inſtit. Cap. 4.

* Lib. V.

2. Aenghеſien dan eenige voordvaerende vermetenheyd een ſcherp ghebiet vereyſchte, ghelijck andere ſchaemhertighe moedeloosheyd ſcherpe ſporen van doen hadde, ſo plagten oock d' oude Meeſters haere Scholieren dus of ſo, nae den eyſch haeres verſtands, te handelen: *Wy bevinden dat uyt de Scholen van ſulcke Konſtenaers en Meeſters als voor de uytnemenſte in haere ſoorte ghehouden wierden*, ſegt *Cicero* *, *veel Scholieren voordgekomen ſijn, de welcke, alhoewelſe onder malckanderen ſeer veele verſcheelden, nochtans was elck een in ſich ſelven prijſ-waerdigh; overmids den leer-Meeſters ſijn maniere van onderwijſen ſchickte nae de nature der ghener die hy onderhanden hadde. Socrates, een ſonderlingh Leeraer, gheeft ons hier van een krachtigh exempel, ſegghende, dat hy ghedwonghen was Ephorus met ſporen aen te drijven, ghelijck by Theopompus in 't teghendeel met den toom intengelen moeſt. Den eenen was ghewoon in een aelwaerdighe ſtoutigheyd van woorden uyt te breken, en daerom plaght hy hem in deſen ongheboenden loop te ſtuyten; den anderen daerenteghen, met een verkeerde ſchaemte inghenomen ſijnde, was altijd ghewoon 't futſel-Boeck te ſoecken, en daerom plaght hy hem in deſe ſlapmoedighe traegheyd voord te prickelen. Evenwel heeft hy ſoo veele niet konnen te weghe brenghen dat ſy malckanderen ſouden ghelijck ſijn, maer hy benam den eenen 't ghene hy den anderen toevoeghde, om alſoo in alle beyde te verſtercken wat met haere nature beſt overeen quam.* Soo ſeght oock den achtbaeren *Quintilianus* * uytdermaeten wel; al iſt *ſchoon ſaecke dat de deughd eenighe*

* Lib. III. de Oratore.

* Lib. XII. Cap 2.

Digitized by Google

ghe aentruckinghen van de nature ontleent, soo moet haere volmaecktheyd nochtans uyt het onderwijs hervoord komen.

3. Alhoewel nu d' oude Meesters haere Leerlingen met een seker oplicht verscheydenlick aenghingen, nochtans stelden sy hun daghelicks de menighvuldighe exempelen van de waere ende onvervalschte Konst sonder eenigh onderscheyd voor ooghen. *Het en is niet ghenoeg dat de Schilders en Beeld-snijders met woorden uytdrucken hoedaenigh de verwen en linien moeten sijn; maer 't meeste profijt is daer uyt te raepen, datmen haere maniere van Schilderen en snijden teghenwoordighlick aenschout* seght *Dio Chrysost. Orat. XVIII. Allerley leerstucken worden bequaemelick inghe-plant en lichtelick ghevat door 't behulp der exempelen,* seght *Columella Lib. XI. De re rust. Cap. 1. d' Exempelen maecken ons op 't aller gemackelickste wijs wat wy behooren nae te volghen en te vermijden,* segt *Seneca Rhetor. Lib. IX. Controv. 2. De leering he diemen uyt de regulen haelen moet, valt langh ende verdrietigh; 't onderwijs daerenteghen 't welck men uyt d' exempelen treckt, is kort en krachtigh* seght *Seneca Philosophus Epist. VI. Dan bevinden wy dat onsen arbeyd profijtelick aenghewendt is, als de proef-stucken met de regulen over een stemmen* seght *Quintilianus Lib. XII. Cap. 6. d' exempelen dienen ons in stede van ghetuyghenissen,* seght den autheur * die sijn Boeck van de welsprekenheyd aen *Herennius* toegheeyghent heeft *want t' ghene ons de Konst en reden maer slechtelick voorhoudt, wordt door 't ghetuyghenisse des exempels bevestight.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de selvighe plaetse, *Chares en heeft de Giet-Konste van Lysippus op dese maniere niet gheleert, dat hem Lysippus 't hoofd van Myron, de armen van Praxiteles, de borst van Polycletus sonde vertoonen; maer hy heeft daer selver by gestaen, als sijnen Meester alle dese dingen maeckte: De werken van andere Meesters konde hy t' eenigher tijd by sich selven op sijn ghemack beschouwen.* Galenus * ghewaeght dat *Polycletus* niet alleen de regulen om een volkomen stuck-wercks te maecken in 't schrift ghestelt heeft, maer dat hy boven dien goed vond een statue nae 't voorschrift der voornoemder regulen te maecken. *Policletus maeckte een stuck wercks,* seght *Plinius* * *'t welck onder de Konstenaers eenen Canon ofte richt-snoer geheeten wordt, om dat sy den rechten treck der Konste daer uyt, als uyt een sekere wet, plagten te haelen: En hy alleen wordt ghevoordeelt de gantsche Konst in een konstigh werck vervat te hebben.*

* circa initium libri quarti.

* Lib. V. de Hippocratis & Platonis dogmatibus. Lib. XXXIV. Cap. 8.

4. Wy en moghen 't gene tot noch toe gheseyt is soo niet verstaen, als of dese treffelicke Meesters haere scholieren gheduyrighlick ontrent d' imitatie van haere en andere Meesters wercken besig hielden sonder hun t' eenighen tijde verlof te gheven dat sy haer eyghen verstand souden beproeven; want *Quintilianus* leert ons heel anders; 't is *behoo-*

Digitized by Google

behoorlick, segt hy *, *datmen de Leerlingen nu en dan op haere eygene voeten late staen, uyt vreese dat hun 't poogen ende onderfoecken niet t' enemael benomen wierd door de quaede gewoonte van anderer luyden arbeyd sonder ophouden nae te volgen.* 't Exempel van *Lysippus* geeft ons het selvighe mede te kennen; ghemerckt desen vernaemden Konstenaer (alhoewel hy in't eerste maer een ghering Koper-smidt was) sich selven schijnt verstout te hebben, en tot de hooghste volmaecktheyd der Konste opgheklommen te sijn, door 't toedoen van den goeden ghesonden raed hem by den Schilder *Eupompus* voorghehouden. *Dewelcke*, ghelijck ons *Plinius* * betuyght, *ghevraecht sijnde wat Meesters handelingh in sijn oordeel naevolghens waerd was, een groote schaere aenwijsende ghesoyt heeft, datmen de nature behoort nae te volghen, niet den Konstenaer.* Ghelijck dan 't oude Meesters 't hooft der vreelachtighe beghinners sorghvuldighlick ghewoon waeren op te houden so lieten syse by haer selven begaen als het nu tijd was dat de selvige alleen souden swemmen sonder 't behulp van een helpende hand of kinderachtighe dobbers. Dewijl sy nochtans niet geerne saeghen dat haere scholieren souden misraecken, welwetende dat de volmaecktheyd der Leerlingen den Meester voornaemelick tot lof ghedijdt, soo plaghten sy den arbeyd van 't eens aengevanghen onderwijs noyt t' eenemael te staecken, maer sy hielden noch altijd een wackere ooghe op dieghene dewelcke uyt haere Schole voord-quaemen, veeltijds oock eenighe regulen der Konste in 't schrift stellende die hun den gantschen tijd haerer levens moghten by blijven. Alhoewel *Apelles* sijnen discipel *Perseus* met een sonderlinghe naerstigheyd inde Konst onderrichtet hadde, soo heeft hy noch boven dien, ghelijck ons *Plinius** te kennen gheeft, een Boeck van de Konst aen hem gheschreven. Wy bevinden inghelijcks, dat benevens *Polycletus*, ende *Apelles*, vele andere Konstenaers ende doorluchtige Mannen gesocht hebben, de Konst en Konstighe wercken door haere schriften ende disputatien te verklaren. 't En is ons voornemen niet de beschrijvinghe der statuen die ons *Callistratus* naeghelaeten heeft, de Beelden van den ouden ende jonghen *Philostratus*; het vier en vijfen dertighste Boeck van *Plinius*, als oock andere autheuren die noch in't wesen sijn by te brenghen; yeder een magh sich selven daer in voldoen, dewijl menhaere Boecken overal bekomen kan; ons ooghen merck is hier maer alleen eenen naem-rol van sodaenige schrijvers voort te stellen welcker schriften vergaen sijn. *Ædeus Mitylenæus* heeft gheschreven van de Giet-Konstenaers. Siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 8.

Lib. II. Cap. 6.

* Lib. XXXIV. Cap. 8.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

Alcetas heeft gheschreven van de giften en gaeven in den Tempel van *Apollo Delphicus* opgheoffert, waer onder een ontallicke menighte

van

van Statuen ende Schilderyen begrepen was. *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph.* Cap. 6.

Alexis heeft een Comœdie geſchreven die *Schilderye* genaemt wierd; ſoo ſchijnt oock den inhoud deſer Comœdie eens gheweeſt te ſijn met het argument der ſchrijvers die nu van ons worden opgherekent, indien men van de geheele Comœdie oordeelen magh uyt een ſtuck 't welck *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 8. by-brenght. Even het ſelvighe magmen oock gevoelen van de Comœdien die *Pherecrates*, *Diphilus*, *Alexandrides* ende *Pomponius* onder den naem van *Schilders* hebben in 't licht gheven; ghelijck oock *Euphorion* een Comœdie onder den naem van *Kelckgraverer* uytghegeven heeft. *Anaſimenes* heeft een Boeck van d' oude Schilderyen uytghegeven, ſiet *Fulgentius Placiades Lib. III. Mythol. in Atlæone.*

Antigonus den Giet-Konſtenaer heeft van ſijne Konſt gheſchreven, Plin. Lib. XXXIV, Cap. 8. Daer ſchijnt mede eenen anderen *Antigonus* gheweeſt te ſijn, die ghelijck den ſelvighen *Plinius* Lib. XXXV. Cap. 10. ghetuyght, een Boeck van de Schilder-Konſt ghemaeckt heeft.

Ariſtodemus Carius verhaelt de byſondere betrachtinghen der ghener die de Schilder-Konſt ghevoordert hebben, met eenen oock voorſtellende wat Koningen ende Republijken de Konſt wel toeghedaen waeren. *Philoſtr. in prowmio Iconum.*

Artemon heeft een Boeck van de Schilders laeten uytgaen. Siet *Harpocration* daer hy van *Polygnotus* ſpreeckt.

Callixenus heeft een beſchrivinghe van de Schilders en Giet-konſtenaers ghemaeckt; ſoo gheeft ons *Photius* mede te verſtaen dat het twaelfde Boeck van *Sopaters* uytgheleſene Hiſtorien uyt deſe ſchriften van *Callixenus* ghepickt was.

Chriſtodorus heeft een beſchrijvinge gemaeckt van de ſtatuen dewelcke te *Conſtantinopolen*, in een plaetſe die *Zeuxippus* hiet, waeren opghericht, ſiet *Suidas.*

Democritus Epheſius heeft den Tempel van *Diana* die te *Epheſen* was, beſchreven. *Laërtius* Lib. IX. *in Democrito. Athenæus Lib. V. Cap.* 12.

Duris heeft van de Schilder-konſt gheſchreven *Laertius in Thales*, *Euphraner Iſthmius*, een gantſch vermaert Schilder, heeft van de *Symmetrie* ofte ghelijck-maetigheyd en van de coleuren gheſchreven Plin. XXXV. 11.

Hegheſander Delphicus heeft van de Beelden ende Statuen gheſchreven. *Atheneus* Lib. V. Cap. 13.

Hippias Eleus, een vermaert Sophiſt, plagt van de Schilder-Konſt en Ghiet-

Giet-konst te disputeren. *Philostr. Lib. I. De vitis Sophistarum.*

Hypsierates heeft een Boeck van de Tafereelen in 't licht gegeven, siet *Laertius* Lib VII. in *Chrysippo.*

Iamblichus van de Statuen is wederleyt ghe weest by *Iohannes Philoponus.* *Photius* spreeckt van beyde.

Iuba den Koningh van *Mauritania* (die nae 't verhael van *Plinius* een wijd-ruchtigher naem door sijne gheleerdheyd dan door sijn kroon verworven heeft, is bekent ten minsten acht Boecken vande Schilders geschreven te hebben. siet *Harpocration in Parrhasium.* Den selvighen Koningh heeft ock eenighe Boecken van de Schilder-konst uyt-gheghéven, ghelijck ons den voornoemden *Harpocration* ghetuyght, daer hy van *Polygnotus* spreeckt. *Photius* insghelijcks, als hy gewag maeckt van *Sopaters* uytgheleesene Historien, naemt *Iubas* tweede Boeck van de Schilder-konst. * Lib 5. Cap. 1.

Malchus Byzantius heeft geschreven van den brand den *Constantinopolitaenischer* Bibliotheke en van de Statuen dewelcke in 't *Augustæum* te sien waeren: siet *Suydas.*

Melanthius, een overtreffelick Schilder, heeft van de Schilder-Konst gheschreven, siet *Laertius* Lib. I V in *Polemon.*

Menæchmus den Giet-konstenaer heeft van sijne Konst geschreven, siet *Plin.* XXXIV. 8. *Athenæus* insghelijcks Lib II. Cap. 24. en Lib. XIV. Cap. 4. Ghy eeft ons te verstaen dat hy van de Konstenaers ghe-schreven heeft. *Menetor* heeft gheschreven van de God-gheheyligde giften, siet *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 7.

Menodotus Samius heeft geschreven van de dingen die te *Samos in Iunoes* Tempel geheylight waeren. *Athenæus* Lib. XIV, Cap. 20.

Pamphilus heeft van de Schilder-konst en van de vermaerde Schilders gheschreven, siet *Suydas.*

Polemon heeft geschreven van de Schilders, *Athenæus* Lib. XI. Cap. 6. Van de Tafereelen. *Laertius* Lib. VII. in *Chrysippo.* Van de giften die 't *Athenen* in 't Kasteel waeren opgheoffert. *Strabo* Lib. IX. *Geogr.* Van de Tafereelen in 't portael van *Minervas* tempel, siet *Harpocration.* Van de *Sicyonische* tafereelen. *Athenæus* Lib. XII. Cap. 2. En 't schijnt dat dit den selvighen *Polemon* is die menigh-werven van *Clemens Alexandrinus in Protreptico* en van *Laertius* Lib. II in *Aristippus* wordt byghebracht.

Porphyrius heeft van de Statuen geschreven, siet *Stobæus* Cap. XXV. *Eclog. phys.* Veele houden 't daer voor dat desen *Porphyrius* den selvigen man is met dien *Malchus* die boven verhaelt wordt.

Praxiteles heeft vijf Boecken gheschreven van de treffelicke wercken

Digitized by Google

der gantſcher wereld Plin. XXXVI. 5.

Protogenes den Schilder heeft twee Boecken van de Schilder-konſt en van de *Figuren* naeghelaten. *Suidas.*

Theophanes heeft van de Schilder-konſt geſchreven. *Laertius* Lib. II. in *Ariſtrippus.*

Xenocrates een Giet-konſtenaer heeft Boecken van ſijne Konſt ghemaeckt, *Plin.* XXXIV. 8. ſo beruyght den ſelvighen *Plinius* XXXV. 10. dat *Antigonus* en *Xenocrates* van de Schilder-konſt gheſchreven hebben.

Cap. IV.

WY hebben gheſien hoe Godt en de Nature onſer aengheboren volgh-luſt tot de Konſt aenleyden; hoe de lievende Ouders in haere kinderen een vaerdighe toegheneyghentheyt tot deſe Konſten beſpeurende, by tijds nae goede ende ghetrouwe Meeſters taelen; met wat een vlijtighe wackertheyt de trouhertighe Meeſters haere Scholieren van 't beghin tot het eynde toe volghen: Doch aengheſien den loſſen kop van vele roeckeloos-lick onbeſinde jonghelinghen de goede leſſen haerer Meeſters al te vroeghe plaght in den wind te ſlaen, ſonder daer een op te letten dat ſulcks tot haer eyghen verderf en tot het verderf deſer Konſten ſtrekkende was, ſo is het dat de voorſichtighe onder eeuwen dit onghemack heeft ſoecken te voorkomen door den dwangh van ſtrenghe wetten teghen de verſuymers ende vervalſchers van Konſten ende wetenſchappen ingheſtelt; ende wy bevinden dat d'oude wet-ſtellers niet alleen goede ſorghe hebben ghedraeghen voor de Konſten ende wetenſchappen die in jeder eens bekentenis noodtwendigh ſijn, maer oock voor die Konſten de welcke meer tot vermaeck dan tot noodtſaeckelick ghebruyck dienen. Wat de noodtſaeckelicke Konſten belanght, 't blijckt uyt de Land-neringhe ende Architecture als oock uyt de Seyl-konſte met hoe grooten ernſt ſy de ſelvighe wetenſchappen hebben ſoecken te hand-haeven: 't Is aenmerckens waerdig in d'oude *Romeynen*, *Dat indien yeman ſijnen Acker door gebreck van ploeghen en wieden onachtſaemlick liet verwaſten*, ſeghd *Agellius* * *indien yeman ſijn ſchelicks ſijn gheboomte of ſijnen Wingaerd verſuymde, de ſelvighe wierd niet ontheft van ſijn gheſtraft ghelaeten, maer by was 't oordeel der Tucht-meeſters* (te *Roomen* waerden ſy *Cenſores* ghenaemt) *onder-worpen, die hem 't Borgher-recht benaemen.* Het is mede aenmerckens waerd 't ghene wy in *Vitruvius* leſen; *daer is als noch in de vermaerde en groote Stadt Epheſus een*

* Noct. Attic. Lib. IV. Cap. 12.

oude

oude met in haere volle kracht, ſeght hy *, *de welcke alhoewelſe dat ſe ſtraf ſchijnt te weſen, men maghſe nochtans niet onbilligh achten. Want den Architect die eenigh ſtadt-werck aenneemt, maeckt eenen voorſlagh hoe vele hy meynt dat het gantſche werck koſten ſal: Nae dat hy nu ſijnen eyſch ghemaeckt heeft, dan blijft alle ſijn goed aen de Magiſtraet verbonden tot dat het aenghenomen werck voleyndight is: ende indien het beloop der rekeninghe met ſijnen voorſlagh over een komt, de Stad verklaert hem alle eere waerdt te ſijn; inſgelijks, indien de koſten ſijnen voorſlagh niet 't vierdeel te buyten gaen. de Stad maeckt het op wat daer te kort komt en 't worde uyt de ghemeyne ſchatten betaelt, ſo en is oock den Architect voor ſulcke miſgrepe niet ſtrafbaer: Indien 't werck daer enteghen meer dan een vierdeel vereyſcht, het wordt uyt ſijne middelen goedghemaeckt ende voldaen.* Dient eyndelick alhier aengemerckt 't ghene *Stobæus* * uyt *Nicol. de morib. gentium.* verhaelt, dat de *Cercetæ* d'onrechtvaerdighe voor verwaeten menſchen houden; niet lijdende dat die ghene, de welcke eenighe valſche boeve rancken hebben aengherecht, het heylighdom ſouden ghenaecken. Ende indien eenigh Stierman ſijn ſchip verroeckelooſt, de ſelvige moet het geduldighlick verdraeghen dat d'eene voor en d'andere nae tot hem ghenaeckende ſijne kladde-bellen op hem uytſpouwet. Wy ſien dan in deſe exempelen hoe dapper d'oude met het hand-haeven der noodſaeckelicker Konſten voord-ginghen, en noch waeren ſy niet min ernſtigh in 't ophouden der Konſten die tot 's menſchen vermaeck dienſtigh ſijn. D'inwoonders van de beroemde Stad *Argos* hebben eenen *Muſicant* eertijds in de boete beſlaeghen, om dat hy 't ghetal der ſnaeren vermeerdert hadde, daer andere Speel-luyden haer ſelven met ſeven ſnaeren verghendeghden, ſiet *Plutarchus de Muſica*. De *Lacedæmoniers* hebben *Timotheus Mileſius* insghelijcks uyt haere ſtad verbannen, als ſy ghewaer wierden dat hy de ſingh-konſte door verſcheyden nieuwe vonden beſtond te vervalſchen. Haere uytſpraecke daer mede ſy hem ſijn vonniſſe weſen is van woord nedergheſtelt in *Boethius Lib. I. Muſicæ, Cap. I.* 't Is de pijne waerd datmen de ſelvighe ſoude nae ſoecken ende eens of twemael overloopen. Den grooten *Alexander* wenſchende eenen Poete t'ontmoeten die ſijne groote daeden ſoude blaeſoenen ghelijck *Homerus* den lof van *Achilles* in voorige tijden verbreydt hadde, moeſt ſich ſelven by ghebreck van eenen beteren dichter met *Chœrilus* te vrede houden; doch overmids hy hem niet te vele toebetroude, ſo heeft hy met den aller ongheluckigſten Poete een verbond ghemaeckt dat hem een ſtuck gouds van de *Byzantiſche* munte voor elck goed of ten minſten verdraeghelick vers ghedicht gegheven ſoude worden, ghelijck hy voor jeder ſlim ghedichtſel eenen kinne-

In præfatione libri decimi.

* Tit. de Legib. & conſuetudinibus.

Digitized by Google

backslagh hadde te verwachten; 't welck hem sodickwijls in 't bedde viel, dat den goeden Sul geen gelt aen d'eene sijde, en sijnehuyd vol slaeghen aen d'andere sijde krijghende, jammerlick om 't leven quam, siet *Cornutus in Horat. de Arte poetica*. De *Thebaense* wetten vereyschten dat elck Konstenaer ende Schilder de ghelijckenissen soo wel als 't innerste mogholick was soude uytdrucken; die anders dede, was gehouden een sekere boete te betaelen, siet *Elianus* Lib. IV. var. hist. Cap. 4.

2. Ghelicke hes nu met de stommigheyd der ouder tijden wonderlik wel over een quam doverdervers ende vervalschers der Konsten en weetenschappen door ghestrenghe wetten van haere verkeerdheyd af te schricken, so voeghde het de beleefdheyd der selvigher tijden noch veel beter de vervalschinghe der Konsten door een loffelick ghebruyck of billighe instellinghen te verhinderen; Want alhoewel het niet te misprijsen is dat men d'overtreders straft, nochtans is het altijd meer prijselick d'overtredinghe door een wijs tooverschicht soverdekte voorkomen dat men gheen straffe van doen heeft. *Ghelijk d'Athenienſen in allerley land-nutte peyſoeydende inſtellinghen boven alle andere volckeren de kroone ſtanden*, seght *Valerius Maximus* *, *soo plaghten sy ock de luyheyd in haere Stad uyt de schuylwinckels, daer insdoor een flauwe vermuſte vaddigheyd vermolmſemet lagh, aen den slaghe te brenghen en haer een schaedelicke en schandelicke schuld te laet te legghen. De selvighe Stadt heeft ock den hoogh-gheduchten Areopagitiſchen raed, die met een ſonderlinghe naerſtigheyd 't bedrijf der ingheſeſenen plaghe te ſiſten en ſeer naeuwe t' onderſoecken met wat noeringhe jeder een ſich ghedraghe; ten eynde dat de menſchen, bedenckende hoe ſy rekenſchap moeſten ghe ven van alle haer doen en laeten, een eerlick ende onberiſpelick leven ſouden ſoecken te leyden*, siet ock *Elianus* Lib. IV. var. hist. Cap. 1. en *Laertius* Lib. 1. *in Solone*. Oock *was t' Athenen noch een andere treffelicke wet onderhouden*, seght *Gregorius Nazianzenus* *, *dat de jonghers dertien of veertien jaeren out ſijnde tot de Konſten, als volght, ſouden aengheleydet worden d' Inſtrumenten ofte het werck-tuygh van allerhande Konſten wierd hun openlick voorgheſtelt, en nae dat men bevond dat de kinderen 't eene of 't andere inſtrument met een yverighe naeſtigheyde aengrepen, ſoo mierden ſy tot d' eene of d'andere Konſt beſcheyden: Om dat naemelick die dinghen doorgaens beſten wel ſtaen, tot welcke ons de Nature van ſelfi aenleydet, en dat die dinghen in 't teghendeel quaelick ghelucken, daer van wy eenen naturelicken afkeer hebben.* De woorden van *Vitruvius* sijn mede aenmerckens waerd; *Alexis houdſtaende*, seght hy *; *dat d' Athenienſen den hoogſten prijs verdienen, om dat de wetten van alle d' andere Griecken de kinders daer toe dwinghen daſſe haere ouders moeten voeden; de Atheniſche wetten daerentegen vereyſchen niet dat eenighe kinderen haere ouders ſouden onderhouden, dan die door de gheestighe*

* Lib. M. Cap. 6. exemplo 3. & 4.

* Epiſt. 63.

* In præfatione libri ſexti.

Digitized by Google

ſinghe der ouders in d' eene of d' andere profijtelicke Konſt waeren opgetrocken. Want ghelijk ons de Fortune lichtvaerdighlick beneemt 't ghene ſy eens ghegheven heeft, ſo en konnen ons de weetenſchappen, die wy in onſe jeughd volkomenlick hebben inghedroncken, niet lichtelick begheven, maer ſy blijven ons by tot het uyt eynde onſes levens. Siet *oock Galenus in Exhortatione ad perdiſcendas artes.* Doch voornaemelick dienen wy op de woorden van *Plutarchus* acht te nemen, als hy ons te verſtaen geeft waer door *Solon* ſich beweghen vond deſe wet te maecken: *Als Solon vernam,* ſeght hy *, *dat de Stadt meer en meer vervult wierd met groote menighten der ghener die de geruſte vrijheyd des Attiſchen gebieds boven alle dinghen beminden; en dat de landouwe om ende om niet al te vruchtbaer was; dat oock de vaerende luyden weynigh inbroghten, om dat daer weynigh was uyt te brenghen; ſoo iſt dat hy de Stad tot het oeffenen der Konſten aenghelockt heeft, een wet ſtellende dat eenen ſone niet en ſoude ghehouden weſen ſijnen Vader t' onderhouden, die hem in een Konſte-loſe onwetenheyd hadde opghebroght.* Dies mogen wy op deſe bedenckinghe ſonder eenigh omſien dit beſluyt maecken, dat die van *Athenen* door kracht deſer wetten den prijs die hun *Plutarchus* toeſchrijft over ende over hebben verdient; *Athenen was oyt een goedertieren Moeder en voedſter veler Konſten.* ſeght hy *, *want ghelijk ſy eenighe Konſten eerſt ghevonden heeft, ſoo hebben andere wetenſchappen door haer toedoen groote eere ende eenen ſonderlinghen aenwas bekomen; doch voornaemelick heeft de Schilder-konſt in deſe ſtad meeſt van allen toeghenomen. Ariſtides* heeft inſghelijcks deſe ſtad niet t' onrechte 't *Vader-land aller goeder dingen, ja de gheboort-plaetſe van allerley konſt en wetenſchap* ghenaemt; *waer door het mede gheſchiedt is,* ſeght hy *, *dat deſe ſtad niet alleen in fraeye beelden maer oock in konſtighe Beeldſnijders plaght uyt te munten.*

3. Nae dat wy nu alreede verſcheydene wetten, in 't beroemde *Argos, Epheſen, Theben,* end' *Athenen* tot behoudeniſſe der Konſten inghеſtelt, hebben aenghemerckt; ſoo en moghen wy hier 't *Ægyptiſche* ghebruyck niet voorbygaen, 't welck even het ſelvige wit ende oogenmerck ghehadt heeft. *De Konſten hebben haere voornaemſte volmaecktheyd van d' Ægyptenaers ontfanghen,* ſeght *Diod. Siculus* *, *want indien eenigh Konſtenaers onder hun ſich met eenighe ghemeyne Lands-dienſten bemoeyt, ofte oock eenighe andere Konſten ter hand trecke, deſelvighe wordt ſwaerlick gheſtraft. d' Ægyptiſche ambachts-lieden moghen gheenen anderen dienſt in de Republijcke aenvangen, dan die hun door de wetten beſcheyden en door haere ouders overghegeven is, uyt vreeſe dat hun miſſchien d' afgunſtigheyd haerer Meeſters, de menighte der borgherlicker bekommerniſſen, ofte yet anders, van den rechten ernſt ſoude afkeeren. Dicearchus* * leert ons dat *Seſonchoſis* Koninghe van *Ægypten* deſe wet gemaeckt heeft dat nieman ſijn vaderlicke

* in Solone.

* Bellone an pace clariores fuerint Athenienſes.

* in orat. Panathenaica.

* Lib. I. Bibl.

* Apud Scholiaſten Apollonij Rhodii ad verſ. 272. libri IV. Argonaut.

Konſt ſoude verſtecken, want hy het daer voor hield dat ſulcke uyt een onverſaetelicke begheerlickheyd voord-quam, ſiet *Iſocrates in Buſiridi laudat.* Alwaer hy dese wet wijdloopigher verhandelt. *Herodotus* * getuyght dat de *Lacedæmonniers*, nae 't exempel der *Ægyptenaeren*, dese wet mede hebben onderhouden. *Strabo* * ſeght dat d' *Indianen* dese ghewoonte oock plaghten te volghen. End' in een andere plaetſe ſchrijft hy d' *Arabiers* het ſelvighe toe. Wat d' *Ægyptenaers* onder entuſſchen belanght, 't en waer ſoo vreemd niet indien wy 't daer voor hielden dat ſy door kracht deſes wets tot ſulcken uytnemenheyd der Konſte ghetraeckt ſijn als van ons * uyt *Diod. Siculus* ſal worden voorgheſtelt. 't Blijckt ten minſten uyt 'd over-een-ſtemminghe van ſoo vele verſcheydene natien, dat die Konſtenaers noodſaeckelick d'aller volmaeckſte moeten ſijn, dewelcke haere herten, maer alleen met een eenighe forghe bekommert houden: Dies oock *Plato* * uyt ſijne ſtad ſoodaenighe Konſtenaers verbant, die haer ſelven tot twee verſcheyden Konſten begheven. *'tIs beter datmen een dingh uytnemende wel kan ghedoen*, ſeght den jonghen *Plinius* *, dan *vele dinghen maer alleen redelicker wijſe.* *Æſopus* * leyde dat het dan met alle menſchen onghetwijfelt quaelick moet gaen, als alleman ſich allerley dinghen onderwindt. *Ons ghemoed en kan ſich niet ter goeder trouwen op eenen tijd met vele ende verſcheydende dinghen beſigh houden*, ſeght *Quintilianus* *, *want het moet ſich noodwendighlick van 't voorgheſtelde afkeeren als het nae yet anders beghint om te ſien:*

Lib. VI. Hiſt.
Lib. XV.
Lib. XVI.
Lib. 3. Cap. 3. 11
Lib. ix. de Leg.
Lib. ix, ſpiſt. 29.
Apud Sto. bæum Serm. de Republica.
* Lib. X. Cap. 3.

Cap. V.

GHelijck nu de vreeſe van ſtrenghe wetten inde verkeerdelick laetdunckende beghinners ſoo veele te weghe brocht, dat ſy haer ſelven ten minſten binnen de ſchreve hielden, ſoo wrocht d *Aemulatie* (aldus wordt den naer-ijver ofte naevolghens luſt gemeynlick ghenoemt) noch vele krachtigher inde leerſaeme Scholieren, wanneer ſy niet alleen door een goedaerdighe gheſeghelickheyd bleven by 't ghene ſy van haere ghetrouwe onderwijſers ontfanghen hadden, maer wanneer ſy boven dien d' aller beſte wercken haerer Meeſters en ander Konſtenaeren door een ruſteloose eergierigheyd ſochten t' over-treffen. *De naevolghens luſt is krachtiger dan de ſtraffe en vreeſe die uyt de wetten ontſtaet*, ſeght *Tacitus Annal. III. Cap. 55.* *De deughd is in haeren eyghenen aerd eerſuchtigh*, ſeght *Seneca* *, *ſoo ſoeckt ſy oock d' aller eerſte voorby te ſteppen.* De volghende woorden van den dapperen *Scipio* vertoonen ons het rechte

Lib. 3. de Benef. Cap. 36.

afdruckſel

afdruckſel ſijnes ophevighen ghemoeds; *Ick houde my daer van verſekert,* Apud Livium Lib. XXVIII. ab V. C. orat. 3.
ſeghthy *, *dat elck grootmoedigh herte ſich niet alleen met de huydensdaegſche vermaerde mannen vergheliickt, maer oock met alle deghene die wel oyt eenen hough-loffelicken naem hebben verworven. Themiſtius* gaet noch verder, *'t Is den menſche aengheboren*, ſeghthy *, *naeſijn uyterſte maght te beſorghen, wat met een ſekere ſoorte van emulatie uytghevoert moet worden; ghelijck het in 't seghendeel met ſijne nature over een komt ſorghlooſlick te verrichten, wat ſonder eenighe emulatie ghemaeckelick toegaet, 't maeckt ons traegh ende naelatigh, wanneer ouwet ſonder eenen med-begheerder te doen ſtaet: Ons gemoed wordt daerenteghen verwecket om hooghер op te ſtijghen, als het andere ſoeckt te boven te gaen.* De wijſ het dan blijckelick is dat de kloeckſte verſtanden doorgaens henen door d' onlijdelicke prickelen der *emulatie* tot grooter ſaecken kracktighlijck worden aenghedreven, ſoo volght daer uyt dat het een ghewis merck-teycken van een ſwaer ende onluſtigh ghemoed is, wanneer ſich yeman door de groote menighte der gener die met eenen ſonderlinghen ernſt nae de volmaecktheyd eenigher Konſten trachten niet bewogen en vindt om 't ſelvighe mede te doen. 't ghebeurt oock veeltijds dat die eyghen-ſinnighe ende eyghen-wijſe luyden, dewelcke haere verſtanden en haere wercken met yeman anders vergheliicken, dwaeſelick van haer ſelven en haere eyghene wercken oordeelen. *'t Valt wonderlick licht, nae 't ghemeyne ſpreeckwoord, den prijs te behaelen alſmen alleene loopt*, ſeght *Lucianus pro imaginib.* het en kan anders niet gaen, ſeght *Quintilianus* *, *of hy moet ſich ſelven te vele toeſchrijven, die ſich met nieman vergheliickt.* Lib. 1. Cap. 2.

2. *Cicero* geeft ons hier een gantſch profijtelicke leſſe; *het is behoorlick*, ſeghthy *, *dat alle dieghene de welcke nae groote ende arbeydſ-waerdighe ſaecken ſtaen alles ſouden verſoecken, Indien het onderentuſſchen ghebeurt, dat ieman de voordvaerende toeghenеyghtheyt ſijner nature als oock de kracht eenes overvlieghenden gheeſts niet te baete en heeft, indien oock ieman met de kenniſſe van allerley nutte konſten niet ghenoechſaem verſien is, de ſelvighe moet evenwel nae ſijn beſte vermoghen in deſen loop volherden. Want het hem, die nae de eerſte plaetſe ſtaet, ghenoogh ſaemo eere aenbrenght dat hij de tweede of derde plaetſe kan behouden. Soo en hebben oock de Konſtenaers den moed terſtond niet verloren ghegeven, als zij de ſchoonheyt van Ialiſus dien wijt te Rhodus gheſien hebben, ofte oock de bevalligheyd van de Venus die in het eyland Coos gheheylicht was, niet en konden treffen. De Beeldſnijders hebben ſich mghelijcks door het beeld Iupiter Olympius, ofte oock door de ſtatue van Doryphorus niet laeten affſchricken, dat zij haer vermoghen beneevens andere niet en ſouden beproeven. Dies is daer oock ſoo groten menighte der konſtenaeren gheweeſt, en vele hebben haer ſelven in deſe konſten ſo wel ghe-* Circa initium libri de perfecto oratore.

queeten-

quetse, dat wy haere mindere persoonen niet quaed en vinden; alhoewel wy de meerdere met een sonderlinghe verwonderingh aenschouwen. Leest *Columella in præfat. libri primi de re ruſt.* Daer by, een ruyme uytlegghinghe op de voorgaende woorden des grooten Orateurs schijnt gemaeckt te hebben: Noch vinden wy in *Vellaius Paterculus* een seer schoone plaetse, die wy niet moghen voorbygaen, om dat ons den aerd des naeryvers daer in op 't aller levendigste wordt voor ooghen gheſtelt: Want nae dat hy seght met verwonderinghe aenghemerckt te hebben, hoe vele fraeye verſtanden, en uytnemende Konſtenaers binnen eenen korten tijd te ghelijck verſcheenen ende een weynigh daer nae t' saementlick verdweenen, soo vindt hy sich in een diepe dubbinghe verwert, niet wetende wat reden van deſen schielicken opgangh ende ondergangh der Konſten by te brenghen, tot dat hy sich in 't besluyt met deſe ghiſſinghe verghenoegt; *d' Æmulatie koeſtert de verſtanden*, seghthy **, ende de overmids onſen volgh-luſt altemet door een heymelicke nijdigheyd, altemet door een rechtvaerdighe verwonderingh gaende ghemaeckt wordt, soo plaght oock het ghene wy met den hooghſten yver naejaeghen, ſijne hooghſte volmaecktheyd vroegh te bekomen. Maer dan valt het ons heel swaer by die volmaecktheyd te blijven; ghemerckt eenigh dingh nae den ghemeynen loop der nature plagt te deynſen, als het niet meer voord en kan. Ghelijck wy ons ſelven daerom in 't eerſte vierighlick ontſteken vinden om de ghene t' achterhaelen die ons den wegh leyden; soo beghint deſen ernſt met t' saemen de hope allengſkens te vergaen, als wy ghewaer worden dat het ons onmoghelick is deſe dappere voorgangers voorby te loopen, of ten minſten een even voet met hun te houden. 't Duncktons loutere dwaesheyd te ſijn, langhe te volghen, 't ghene men immers niet en kan achterhaelen. Verlaetende daerom wat nu al-reede by andere gheluckiglick ter hand ghetrocken is, wy ſoecken yet nieuws daer in wy ons uyterſte beſte mogten aenwenden. Waer uyt het oock volght dat ſulcke menighvuldighe en wiſpelduerighe veranderinghen de volmaecktheyd grootelick verhinderen.*

Sub finem libri primi hiſt.

3. Alhoewel nu d' oude Konſtenaers buyten twijfel door de hitte haeres volgh-luſts en door d' onverdraeghelicke onwederſtaenlicke prickelen des naer-yvers krachtighlick tot een gantsch ernſtighe oeffeninghe deſer Konſten aenghedreven wierden, nochtans moghen wy niet dencken dat deſe Konſten maer alleen door d' onderlinghe Æmulatie der Konſtenaeren ghevoordert ſijn gheweeſt, maer wy houden 't daer voor dat den grooten naem van vele welſprekende mannen de wackere gheeſten der Konſtenaeren met eenen ook opgheweckt heeft om yet wat te verrichten 't welck dierghelijcke eere verdienen moght. 't Bewijs van 't ghene wy alhier ſtaende houden, wordt ghetrocken uyt de woorden van *Plutarchus* die wy voor deſen hebben byghebrocht

Lib.

Digitized by Google

Lib. I. Cap. 4. 2. So heeft het mede inde volgende eeuwen gebleken, dat dese Konsten dan allermeest plagten te bloeyen, als de welsprekenheyt meest geoeffent wierd: *De konste der welsprekenheyd, gelijck oock allerhande goede wetenschappen, sijn ontrent dien tijd in Duytschland hervattet geweest*, seght *Felix Faber* *, *waer op dan oock de verstand-rijcke Schilder-konsten en Giet-konsten stracks volghden. Want dese Konsten sijn eens met malckanderen; en gelijck de Schilderye een goed begrijp vereyscht, soo heeft de welsprekenheyd mede een groot en diep verstand van doen. 't Wordt met verwonderingh aenghemerckt, dat de Schilder-konst 't hoofd heeft opghehouden, soo langhe als het met de welsprekenheyd wel ginghe; datse daerentegen onder de voet gheraeckt is, soo haest als het met de welsprekenheyd ghedaen was. De tijden van Demosthenes en Cicero wijsen't uyt. &c.*

* Lib. I. historiæ Suevorum. Cap. 8.

Cap. VI.

DE rechte en slechte eenvoudigeyt deser Konsten heeft den voordgangh derselviger benevens andere middelen mede veroorsaeckt. Want ghelijck wy bevinden dat die ghene allernaest tot de volmaecktheyd quaemen, dewelcke d' aenghenaeme bevalligheyd haerer wercken niet soo seer en stelden in 't ydele waenkunstighe verw-gepronck, als wel in de kracht van een onvervalschte Teycken-konst ende in 't naturelick ghebruyck van weynighe en gantsch ghemeyne verwen; so plaghten oock d' oprechtelick goed-aerdighe Leerlinghen, die 't met de Konste wel meynden en haere gewesene Leermeesters geen schande sochten aen te doen, sich aen dese gantsch loffelicke eenvoudigheyd standvastighlick te verbinden, den voornaemsten ernst haerer Æmulatie daer in stellende dat sy dese eygenschap der ouder Meesters recht wel moghten treffen. *d' Aensienelickheyd der Konsten wordt staendé gehouden, niet soo seer by die ghene de welcke veele daer van weten te bragghe-ren, als wel by dieghene dewelcke weten uyt te vinden wat daer in yedere Konste vervattet is*, seght *Isocrates contra Sophistas*. *Wat suyverlick en soberlick verciert is*, segt *Agellius* *, *wordt staeds beter en beter geacht; wat daerentegen geblancket ende over-smeert is, wordt voor enckel guyckel-spel gehouden.* So staet ons hier aen te mercken dat de Konst geen slimmer vyand en heeft dan dieghene dewelcke met een verbaesde verwonderingh soodaenige wercken maer alleen voor goed ende prijs-waerdigh houden, die kostelick en verde van d' eenvoudigheyd der ouder Meesters vervremdt sijn. *Doch dit is in allerhande saecken de ghelegentheyd onses ghemoeds*, seght

* Noct. Attic. Lib. 7. Cap. 14.

Digitized by Google

Lib. xxxi. Cap. 4. *Plinius* *, *dat de wercken die in het eerste met noodsaeckelicke dinghen beghinnen, in 't laetste veeltijd tot overmaet vervallen.* Den selvighen *Plinius* bevestight dese sijne woorden in een andere plaetse met een merckelick exempel; *Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, wijd-beroemde Konstenaers,* seght hy *, *hebben dese haere onsterffelicke wercken maer alleen met vier coleuren ghemaeckt, en noch wierd elck bysondere tafereel voor de schatten van gantsche steden verkocht. Nu daerenteghen weetmen nauwelick een roem-waerdighe Schilderije te vinden, nae dat de mueren met purper overdeckt sijn, en dat d' Indianen den modder haerer Revieren met t' saemen 't vergetterde bloed Draecken ende Elefanten tot de Konste toebrengen. Alle dinghen daerom waeren doe-ter tijd vele beter, als ons den overvloed min quelde, het is in der waerheyd so, want het werck verrijght huydensdaeghs grooter aensienelicheydt uyt de kosten diemen daer aenghehanghen heeft, dan uyt iet wat het welck uyt het konst-rijcke ghemoed des werck-meesters moet voorkomen &c.* Leest *Plinius* selver; want hy geeft ons daer by naeme te verstaen welc dese vier coleuren gheweest sijn. *Vitruvius* heeft sich langhe te vooren daer over beklaeght dat hei dus met de Konste toegingh; *Het en magh* * Lib. vii. Cap. 1. *niet verde ghesocht schijnen,* seght hy *, *dat wy alhier uytleggben hoe het by komt dat d' oprechtigheyd der Konste vervalscht is. Want den prijs die d' arbeydsaerne oudheyd uyt de Konste selver behaelde, wordt nu maer alleen in den uyterlicken schijn van cierelicke verwen ghestelt, so hanght oock den aenbesteder so groote kosten aen 't werck, datmen niet eens meer en vraeght nae d'authoriteyt die d'oude stucken uyt de subtijlheyd des Konstenaers trocken. Daer en is niet een onder d' oude Meesters, of hy heeft de Menie-verwen in sijne Schilderijen vernepentlick aenghewreven, ghelijck als men de medicijnen spaerighlick plaght te ghenieten. Nu daerenteghen worden gheheele mueren niet alleen met dese verwe grof en groot bekladt, maer men is daerenboven wonderlick rijf in het ghebruyck van bergh-groen, purpur, blaeuwen azuyr, en andere dierghelijcke verwen meer, de welcke alnoewelse sonder eenighe konst aenghestreken sijn, soo treckense nochtans d'oogben der beschouwers door haeren helderen schijn; dies moeten oock de selvighe verwen, nae den eysch der wetten, van den aenbesteder (om datse kostelick sijn) en niet van den aennemer des wercks verschaft worden.* Daer is noch een andere soorte van een aelwaerdighe ende verwende Konst-liefde gheweest, die wy hier kortelick moeten aenroeren; niet alleen om datse regel recht teghen dese eenvoudigheyt strijd, maer oock om datse d' edele Konsten tot kleyn-achtinghe ghebraght ende also te niete ghedaen heeft. *De Schilder-konst, die eertijds voor een-*
Lib xxxv. Cap. 1. *over-edele Konst ghehouden wierd,* seght *Plinius* *, *is nu van haere voorighe aensienelickheyd door 't inkruijpen van Marmer en Gouds' eenemael verjaeght ende verschoven. Niet alleen datmen gantsche mueren daer mede overdeckt,*

maer

Digitized by Google

maer dat menſe boven dien met ghevijlde marmer-koſſen nae de ghelijckenijſſe van verſcheydene dinghen ende ghedierten overleyt. Marmer-ſteene rechtbancken en gheweldighe ſtucken die van het ghebergte afgeſcheurt ſijnde in onſe kamers ſchuijlen, ſijn nu niet meer vermaeckelick. Wij hebben de ſtenen ſelfs beginnen te Schilderen &c. Beſiet de plaetſe ſelver. Beſiet oock, indien u dē leeſluſt aenkomt, Lib. XXXVI. Cap. 6. als mede *Tertullianus* de *Pallio*.

De voortreffelickſte oude Konſtenaers, ghelijck ſy volſtandighlick by de voorghemelde eenvoudigheyd bleven, ſo en ſaeghen ſy die ghene noyt door de vingheren de welcke van deſe eenvoudigheyd ter lijden afſwevende tot een vertaerde ende toon-ſchijnighe Konſt-prael vervielen. Hier uyt ontſtont het dat *Apelles* nae het verhael van *Clemens Alexandrinus* *, als hy een van ſijne ſcholieren belig vond met de Schilderije van *Helena* die naemaels de *Goud-rijcke Helena* ghenaemt wierd, hem daer over beſtraft heeft; ſegghende; *Ghy hebt het beeld rijck ghemaeckt, niet wetende hoe dat ghy 't ſelvighe ſoud ſchoon maecken.* Daer is een dapper groot verſchil tuſſchen het onnoodighe poppe-ghepronck ende tuſſchen de behoorelicke nettigheyd; ſiet *Plutarchus Sympoſ. problem. VI. 7. het ghene eerlick is*, ſeght *Quintilianus* *, *is met eenen oock ghevoeghlick in dien menſche die ſich niet te eenemael tot een weelderighe zulpſcheyd overghegheven heeft.* Alhoewel dan d'oude Meeſters met eenen ſonderlinghen ernſt daer op uyt waeren dat ſy deſe prachtighlick verwaende maenieren van wercken ongheacht ſouden maecken, in verghelijckinge van de waere kracht der Konſte die in de eenvoudigheydt der ouder ſtucken gheſpeurt wordt; 't heeft hun nochtans aen haere maght ontbroken; ſy moghten doen en ſegghen wat ſy konden, de wereld liep evenwel als dol nae deſe verbaſtaerde Konſte die d'onverſtandige menſchen door 't lock-aes van vele aenghenaeme en gantſch aentreckelicke ghebreken verſtrickt ende ghevanghen houdt. Waer op het ghebeurt is dat meeſt alle de Konſtenaers, merckende hoe het hun onmogelick was teghen de ſtroom op te ſwemmen, door een moede-looſe ſlaphertigheyd den ghemeynen loop hebben ghevolght, het naturelick man-haftige gelaet der Konſte is in een ghemaeckte ſchijn-lieffelickheyd verkeert, ſoo haeſt als met 't goede ghevoelen van de wufte oordeel looſe menighte ſocht te winnen, ſonder dat men de rechte kracht der Konſte in 't minſte waer nam. *Als ick mijne ooghen op de nature ſlae*, ſeght *Quintilianus* *, *ſoo dunckt mij dat men den aller ſchoonſten ontmanden menſche met een ander ghemeyn man in het minſte niet en magh verghelijcken 't gaet mede vaſt dat d' albeſtierende voorſienigheyd noyt ſoo verde van haere oghene wercken vervreemde ſchijnen ſal, dat d' onvolmaeckheyd der verminckte lichaemen voor een van d' aller beſte vonden ſoude doorgaen; gelijck het oock*

Pædag. Lib. II. Cap. 12.

Lib. XII. Cap. 10.

Lib V. Cap. 12.

Digitized by Google

onmogheliick is dat iet door 't snijden soude verbetert worden, 't welck, indien het soo ter wereld quam, een recht monster soude sijn. Laet de vuyle ongeoorloofde lust haer vermaeck scheppen in het bedrogh van een verwijst gheslacht; nochtans vertrouwen wij dat het verkeerde ghebruyck noyt soo vele sal vermogen, dat het stracks goed en prijselick soude schijnen, wat zij kostelick ghemaeckt heeft.

Cap. VII.

DIe gene dan de welcke door den volstandigen ernst harer *Æmulatie* d' eenvoudigheyd der ouder wercken gheluckighlick hadden uytghedruckt, vonden haere herten so dapper daer in verghenoeght, dat haer ghemoed door de soete vermaeckelickheydt der Konste eenmael gheketelt sijnde, sich niet en ontsach den aller swaersten arbeyd t' ondergaen, op hope dat het de loffelicke eygenschappen der ouder Meesters door een onbedwonghen naevolginghe naerder en naerder soude treffen; so plaght oock de voorspoedighe uytkomste en vremde werckinghe die op dese slechte maniere van doen volghde, sulcken verwonderingh in hun te verweecken, dat sy sonder eenigh ghevoelen des arbeyds in haer voornemen lustighlick voord-ginghen. *'t Valt den Konstenaer ghenoeghelicker,* seght *Seneca**, *te schilderen, dan gheschildert te hebben, d' ernstighe bekommernisse die hem ontrent het gantsche beslagh sijnes wercks besigh houdt, vindt een sonderlinghe lust in de besigheydt selver. De vreughd der ghener die 't voltrocken werck aen een sijde leggen, is nerghens naer so groot. Sy ghenieten nu de vrucht haerer konste, daerse van te vooren de konste selver ghenoten, soo langhe naemelick als sy noch schilderden. Alhoewel de jeughd onser kinderen profijtelicker is, so is nochtans haere kindscheydt soeter en lieflicker.* Plutarchus geeft ons een levendighe exempel van de verlustinghen die den werckenden Konstenaer ghevoelt; *Die haer selven tot de Schilder-konst begeven,* seght hy *, *worden so krachtighlick door den schijn haerer wercken verruckt, dat Nicias, als hy besigh was met een stuck werck het welck Necija ghenaemt wierd, sijne dienaers menigh-werven afghevraeght heeft of hij oock sijn noen-mael hadde ghehouden.* Sijne vermoeyde gematteerde sinnen wierden te elcker stondt door de smaeckelickheyd deser arbeydsaemer leckernijen so vaerdighlick ghespijst ende ververscht, dat hem dese verlustinghe voor een bancket der banckетten verstreckte. *Ick heb vele Schilders ghesien,* seght *Libanius**, *die haer werck al singhende volghden.* So en verdient het oock gheen groote verwonderingh, dat sy haer werck sonder eenighe verdrietsaemheyd schijnen te volghen dewijl

* Epist. 9.

* Non posse suaviter secundum Epicurum.

* Declam. VI.

Digitized by Google

wijl het seker is dat de Konstenaers gheslaedighlick verquickt worden door de kracht des levendighen roerende gheests die den onverwachten voord-gangh haeres wercks in hun overvloedighlick uytstort. *Het roert en leeft al wat daer is*, seght *Quintilianus* *, *so plaghten wy ook de nieuwe en versche invallen met een gantsch sorghvuldighe gunste t' ontmoeten.* * Lib. X. Cap. 1.

2. Het en magh daerom niet gheloochent worden dat die ghene, dewelcke dese hittighe werck-lust der kloecker gheesten beschimpen, noyt iet bemint ofte ghekent hebben 't welck 's menschen verstandt door sijne waerdigheydt plaght te bekoren tot een aendachtighe opmerckinghe te bewegen; so geeft hy daerenboven met dese sijne spotterije duydelick te verstaen dat hy noch noyt uyt het albeschickende bedrijf der jongher kinderen gheleert heeft, hoe ons beste deel (het welck onghetwijffelt Goddelick is) door den arbeydt ghevoedt wordt. *Wy sien 't daghelicks*, seght *Cicero* *, *dat het den kinderen onmoghelick is te rusten: Men wordt ook ghewaer, als sy nu tot meerdere jaeren ghekomen sijn, datmense nauwelick met slaeghen van gantsch swaere en moeyelicke oeffeningen kan afkeeren: En soo wie daer op letten wil, deselvighe sal bevinden dat dese bedrijvens lust met hun plaght op te wassen.* *Seneca* heeft het selvighe seer wel aenghemerckt; *ghelijck de vlamme opwaerd stijght*, seght hy *, *sonder dat se stille ligghen ofte ter neder ghedruckt kan worden; soo is ons ghemoed altijd in d' eene of d' andere beweginghe, en dat dies te levendigher en besiger hoe meer doordringhende het selvighe is.* 't Gaet dan immers vast dat d' onvermoeyde gheneghentheyd onser nature, waer door selfs ook d' aller domsinnighste menschen aengedreven worden om altijd wat te knoeyen, de Konsten gheweldigh voord-helpt: Want als de naetuerelicke werck-lust eenighe dappere verstanden door een heymelicke toegheneyghtheyd tot dese Konsten aenleydt, soo en kan 't anders niet gheschieden of het werck moet hun gantsch licht en seer vermaeckelick vallen; overmids den werck-lust, in haeren eyghenen aerd on-overwinnelick wesende, door d' aentreckelicke aenghenaemheyd der dinghen die ons best ghevallen gheschijft wordt. * Lib. V. de Finib. bon. & mal. * Epist. 39.

3. So is het dan blijckelick waer uyt de soete vermaeckelickheyd der Konste hervoord komt; alhoewel daer noch vele andere dinghen sijn door welcke den arbeyd deser Konsten wonderbaerlick versachtet ende versoetet wordt, 't en is niet moghelick dat sich ieman in 't midden van allerhande wellust en overvloedighen rijckdom so ongeveynsdelick verheughen kan, of den Konstenaer is noch al met een meerdere vreughd opghenomen, als hy bevindt dat vele grootmoghende aensienelicke mannen tot hem daghelicks toeloopen ende eenen meer dan wenschelicken ringh rond om hem slaen. Den heerlicken luyster van

Digitized by Google

het edele geſelſchap treft ſijn eerlick nederigh ghemoed met ſulck een diepe verſlaeghentheyd, dat hy ſijne eygene oogen ende ſinnen niet en durft betrouwen; hem dunckt dat ſijne ooghen ſchemeren, dat ſijne ſinnen als met een bedrieghelick droom-gheſicht ghetroetelt worden; want hy niet verſinnen kan, hoe't by komt dat het puyck der menſchen, menſchen die de gheheele wereld te wille ſchijnen te hebben, menſchen die nae haeres herten wenſch vol ſijn van eere ende van goed, ſo vele wercks van hem maecken, 't ſtreckt overſulcks tot groot voordeel der Konſte dat hem binnen 's deurs ſulcken moedghevinghe bejegent; hy valt dies te vierigher aen het werck, wel wetende dat hem deſe vreughd gheſtaedighlick ſal volghen, ſo langhe naemelick als hy ſijne Konſt ernſtelick volght: Maer noch plaght hem de Konſt meer aen te ſoeten, als hy te Hove ontboden ſijnde ofte in eenighe groote woelende Palayſen verſchijnende gewaer wordt dat hem deſe eere oock buyten 's Huys ontmoetet. De menighte der ghener die hem aldaer eerbiedighlick aenkomen, vergeſelſchappen, volghen; de verbaeſde verwonderingh van andere die ſtock-ſtill op hem ſtaen en gaepen; het veſelen der ghener die melckanderen iet van hem in d'oore wiſperen, doen hem goed aen het herte, 't brenght hem inſghelijcks een ſonderlinghe blijſchap aen, dat ſijnen naem een van d'eerſte naemen is die de Konſt-lievende ouders haeren kinderen inplanten; dat het ſorgelooſe onachtſaeme ghemeyne volck nae 't exempel der opperſter Landvooghden en Heeren vele van hem beghint te houden, hem by ſijnen naem noemende en met den vingher aenwijſende wanneer ſy hem ſien voor by gaen; dat de vreemdelinghen die buyten 's lands iet van hem ghehoort ofte gheſien hebben, ſoo haeſt als ſy aenghelandet ſijn, nae hem vernemen. Dit ſijn de rechte blaeſbalgen die den werck-luſt meer en meer in hem ontſteken. *'t Blijdmoedighe gunſtighe hand-ghelop des ghemeynen volcks*, ſeght *Ovidius* *, *plaght even d' aller traeghſte verſtanden t' ontvoncken.*

* Lib. III. de Ponto, Eleg. 4.

4. d' Oprekeningh van deſe ſlechte ghemeyne vreughden, die yeder een by ſich ſelven ghenoeghſaemlick beſeffen kan, heeft ons al te langhe opghehouden; ghemerckt daer anders en vele grooter verluſtinghen in 't herte des Konſtenaers heymelick verborghen ligghen, die nieman beter ghevoelt ende verſtaet dan den Konſtenaer ſelver. Want wanneer hy een volmaeckt ende allenthaven door-wrocht werck aen 't licht brenght, ſoo ghebeurt het dat de vreughd die hy daer in ſchept, niet min als 't werck ſelver, haer ghewight ende een duerſaeme beſtendigheyd krijght; wanneer hy daerenteghen met een ſchielick ende half-ghedaen werck voordkomt, ſoo gheſchiedt het dat den

den anghst sijnes vreesachtighen ghemoeds hem tot meerder vreughd ghedijt, als hy ghewaer wordt dat het onvoltrocken werck d' onverwachte gunste der aenschouwers begint te verwerven. 'tIs boven dien onmoghelick dat sich dien menschе niet en soude ghelucksalich achten, die nu soo verde buyten scheuts gestelt is dat hy 't quaed-willighe raesghekal van de gausichtighe nausiftighe nijdigheyd in 't minste niet behoeft te vreesen; die door een grondige kenniſſe sijner deughden met een sekerder hope der onsterffelickheyd inghenomen is dan hun de loftuyterije vanden eenen of den anderen baetsoeckighen lief-laffer kan toebrenghen; die nu alreede by sijn leven siet en hoort watmen nae sijne dood van hem ghevoelen sal. *Den voorsmaeck der dinghen daermen gheerne toe ghenaecken soude*, seght *Plinius junior* *, *is uytdermaeten soet en lieffelick* Soo seght oock *Latinus Pacatus* * seer wel; *ghelijck ons de vlieghende vreughd van een kortstondighe voorspoed op 't aller schielickste aenkomt, soo plaghtse ons met der vaerd te verlaeten. Het is een langhduerigher gheluckſaelicheyd datmen niet en vreest te verlieſen 't ghene men verwachtende is.* Hier op is 't voornemen van die Konstenaers eertijds ghegrondt gheweest, dewelcke haere volmaeckte stucken in den Tempel van *Apollo Delphicus* onder 't heyligdom plaghten op te hanghen. *Die ghene dewelke den Goden eenighe treffelicke gaeven hebben opgheoffert*, seght *Libanius**, *plaghten den overighen tijd haeres levens in een luſt-sinnige vroliekheyd door te brenghen, dewijl sy in allerley ghesellschappen ghenaegh te segghen vinden van een saecke die hun aengaet en verhaelens waerdt schijnt te sijn. Sy verswijghen de reſt, en spreken maer alleen van 't ghene tot verbreydinghe haerer fame dienstigh is; vastelick vertrouwende dat haeren loffelicken goeden naem nimmermeer in verghetenisse begraeven sal worden, om dat haere wercken op 't tooneel des gantschen aerd-bodems te pronck gheſtelt sijn. Soo en is 't ook niet onghenijmt dat sy haer selven daer op souden verlaeten. Want het waerschijnelick is dat hy sich eenen eewighen lof sal verwerven, die den voornaemsten arbeyd sijnes verſtands voorstelt in een plaetse daer den voornaemsten toeloop is. Dit ooghen-merck hebben, mijnes dunckens, die Schilders ghehadt de welcke haere konstighe hand-wercken in den Delphiſchen Tempel hebben opghehangen.*

* Lib. IIV. Epistola. 15.

* Paneg. Theodosio Aug. dicto.

* In Antiochico.

Cap. VIII.

GHelijck nu de soete vermaeckelickheyd, die uyt een gheluckighe nae-boetsinghe der ouder Eenvoudigheyd ontstaet, dese Konsten grootelick voordgheholpen heeft; soo sijn de selvighe ook tot meerder volmaecktheyd ghebraght door 't menighvuldighe ghebruyck het welck

welck men in voorleden tijden daer van maeckte. Het ghebeurt selden anders, of den menſche wil altijd ſijnen arbeydt ontrent die Konſten beſteden, de welcke meeſt ghebruyckelick ende overſulcks oock meeſt gheacht ſijn. *d' Aenſtokinge tot ondeughden,* ſeght *Plinius* *, *heeft de Konſt oock vermeerdert. Want eenighe waeren daer ſeer wel mede ghepaſt, dat haere drinck-vaten met het graveerſel van allerley gheyle onkuyſcheyd vercieren ſouden ſijn; even als of hun den dranck door deſe onvlatighe vuyligheden ſmaeckelicker ſoude worden ghemaeckt.* *Dædalus* heeft een houte Koe konſtighlick ghewrocht, om de beeſtelicke luſten van de raeſende *Paſiphaë* door dit middel te boeten, ſiet *Hyginus, fabula* 40. Het ſoude ons licht vallen meer andere exempelen van ſulcken groven miſ-bruyck der Konſte by te brenghen, 't en waer ſaecke dat wy voorghenomen hadden den voord-gangh deſer Konſten maer alleen uyt het eerlicke oft en minſten uyt het onſchaedelicke ghebruyck der ſelvigher te haelen. Onderentuſſchen houden wy 't daer voor, dat die gene de kracht haeres verſtands quaelick hebben aengheleyt, die de hoogh-waerdige achtbaerheyt der edeler Konſten aen een ſlaefſche dienſtbaerheyt van allerlley ſchandelicke gheringhe luſten ſochten te verbinden; gelijck ſy oock in het teghen-deel het gantſche menſchelicke gheſlacht, onſes dunckens, groot onghelijck hebben aenghedaen, die de ſachte liefelickheyd van ſulcke ſoete Konſten tot d' inſtrumenten van een onghehoorde onmenſchelicke wreedheyd plaghten te verkeeren. Als *Medea* den ondergangh van *Pelias* ſocht, ſoo heeft ſy daer toe een holle kopere beeld ghebruyckt, ſiet *Diod. Siculus* Lib. XV. Den koperen Stier van *Perillus* ofte *Perilaus* is ghenoegh bekent uyt de ſchriften van ontallicke oude ſchrijvers, doch voornaemelick uyt den brief dien *Phalaris* ſelver aen d' *Athenienſen* dies aengaende gheſchreven heeft. Daer ſtond in de tijden des Keyſers *Theodoſii* ontrent de *Conſtantinopolitaenſche* marckt-plaets een kopere Oſſen-beeld, 't welck van *Pergamus* ghebraght ſijnde bekent was den oven gheweeſt te ſijn daer in dien ghetrouwen bloed-ghetuyght *Antipas*, die in d' openbaeringhe *Iohannis* * ghewaeght wordt, eertijds ghebraeden is, ſiet *Cedrenus*. Wat de koetſe van *Agathocles* belanght, leeſt *Diod. Siculus* Lib. XX. *d' Apega* van den Tyraniſchen *Nabis* word beſchreven in *Polybius* Lib. XVIII. *Ovidius* * ghewaeght een maeſ-houte Paerd waer in de kele der ellendiger menſchen plaght inghedout te worden. De *Karthaginenſen* eerden een kopere ſtatue van *Saturnus*, die ſijne armen in ſulcker voeghen uytſtreckte, dat de jonghe kinderen die hem opgheoffert wierden uyt ſijne handen in een groot vier, 't welck onder hem gheſtoockt was, ſouden

In procemio lib. 33

Apoc. 2. 13

*In Ibin, vers. 569.

Digitized by Google

den neder rollen, siet *Diod. Siculus* Lib. XX. Eenighe onder d' oude *Fransche* natien hadden eertijds vervaerlicke groote Beelden van rijswerck ghemaeckt, die sy met levendighe menschen vervulden, en soo staeken sy daer den brand in. *Cæsar Lib. VI. de Bello Gall. Cap.* 16. *Cicero pro Manio Fonteio. Strabo Lib. IV. Geogr.* Daer was wel eer te *Romen* in een diep hol enen wonderlick groten Draecke, die een bloot sweert in sijnen mond hadde, met vreeselick glinsterende ooghen van kostelicke steenen ghemaeckt. Desen Draecke wierd geeert met de jaerlicksche offerhande van ghewijdde maeghden, die op 't aller cierelickste met bloemen besteken waeren, en in den kuyl sonder eenigh achterdencken nederklommen, om hem haere giften op te draeghen: Maer sy en konden de loose leer-sporte, aen welke desen Draecke door een Duyvelsche Konst behendighlick ghehanghen was, soo haest niet bestreden, of het sweerd voer hun opstaende voet in 't lijf. Eenen sekeren Moninck, die om sijne verdiensten van den grootmoghenden *Stilico* en sijn gantsche hof in grooter waerden ghehouden wierdt, heeft het bedrogh ten langhen lesten ontdeckt. Want gelijck hy voorsichtighlick in 't hol nedergingh, so heeft hy elcke sporte van te vooren beproeft; dies hy oock den bedrieghelicken step vermijdende ende naebyghekomen sijnde, den Draecke verbroken ende vermorselt heeft, siet *D. Prosper parte III. de Promiss. & Prædictionib. Dei. promiss.* 38. Vele Goddeloose Koninghen en Princen plaghten mede voortijds haere eyghene en andere statuen op te setten, ghebiedende dat ieder-een de selvighe Goddelicke eere soude aendoen; soo en hadden sy daer mede anders niet voor dan dat d' oprechte Dienaers des Allerhooghsten door dit middel ontdeckt sijnde met vier en sweerd, als onghesegghelick wrevelighe Muytmaeckers souden worden aenghetast. Het blijckt in het exempel van *Nebukadnezer*, ghelijck ons Daniel in het derde Capittel sijner Prophetije wijdloopighlick beschrijft. Siet oock *Plinius* junior Lib. X. Epist. 97. en 98. Den Keyser Iulianus beval dat men de beelden van *Iupiter*, *Mars*, *Marcurius*, en van eenighe andere Goden meer in 't selvighe tafereel tot sijne Schilderije soude toevoegen; met eenen oock last ghevende dat men die ghene soude straffen, als Koningh-haeters, die dese sijne schilderije, geen Goddelicke eere bewesen, siet *Cedrenus*. *Licinnius* heeft insgelijcks den selvighen gangh ingegaen, als hy wreedelick nae 't leven van den Godvruchtighen *Auxentius* stond, siet *Suydas* in *Auxentius*, maer het is nu hoogh tijd dat wy d' exempelen van sulcken onmenschelicken verwoedheyt lieten vaeren; want sy niet en verdienen onder 't ghetal der middelen, die tot voorderingh der Konste streckende sijn, gherekent te worden, so en moghen wy

Digitized by Google

oock niet twijfelen of die gene hebben vele beter van 't gantſche menſchelicke gheſlacht verdient, de welcke den voordgangh deſer Konſten voornaemelick in 't eerlicke ghebruyck der ſelvigher gheſocht hebben.

2. Maer hier ſchijnt de noodſaeckelickheyd deſer Konſten den eerſten en meeſten voord-gang der ſelviger veroorſaekt te hebben; *Het ghene profijtelick is vermagh meer dan 't ghene vermaeckelick is*, ſeght *Varro Lib. I. de re ruſticâ, Cap. 4.* *'t Ghene gevonden is om onſe ghebreeckelickheydt te ghemoet te gaen, heeft meerder oudheyd*, ſeght *Cicero* *, *dan 't ghene maer alleen ghevonden is om onſen luſt te vernoeghen.* Aenghehen dan den menſche (die de gheſelligheydt boven alle dinghen van naeture bemint) in het eerſte, eer daer eenighe letteren ghevonden waeren, gheen ghemeynſchap konde houden met de gene die een andere taele gebruycten, ofte in verre landen van hem verſcheyden waeren, ofte oock in de volghende eeuwen de wereld ſouden bewoonen; ſo heeft hy noodwendighlick een middel moeten verſinnen door 't welck hy ſijne meyninghe aen de ghene die ſijne taelghenooten, landghenooten, tijdghenooten niet en waeren moght uytdrucken. Dus vinden wy dat het vernuft der eerſter en oudſter tijden een ſekere ſoorte van Schilder-ſpraeke ghebruyckt heeft, die niet alleen van d' ander taelinge en van d' afweſighe, maer oock van de naekomſtighe menſchen gheleſen ende verſtaen wierd. *Diod. Siculus* ſprekende van de *Mooren*, die hy de oudſte onder alle volckeren acht te ſijn; *De letters der Mooren*, ſeght hy, *draeghen de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten, van d' uyterſte ghedeelten der menſchen doch voornaemelick van d' inſtrumenten der Konſtenaren: Want haere woorden worden niet uytghedruckt door de te ſaemen-knoopinghe van ſyllaben ende letters, maer door de ghelijckheydt van ſekere beelden welcker beduydinghe door 't ghebruyck wordt onderhouden.* *Tacitus* verhaelt even het ſelvighe van d' *Ægyptenaers*; d' *Ægyptenaers ſijn de eerſte gheweeſt*, ſeght hy *, *dat haere meyninghe door de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten hebben afghemaelt. Soo ſiet men als noch dat d' aller oudſte ghedenck-ſchriften op deſe wijſe in gheweldighe ſteenen uytghehouwen ſijn.* Wy en moghen hier het exempel van de ſpraekeloose *Philomela*, die ghenoodſaeckt was het verhael van haere leelicke miſhandelingh door de Weef-konſte af te beelden, niet voor by gaen, ſiet *Ovid. Lib. VI. Metam.* en *Auſon. Epiſt.* 23. *Philomela*, ſeght *Achilles Tatius* *, *heeft een ſwighende ſtemme uytghevonden; want ſy weefde eenen grooten ſluyer-doeck, waer in de tragiſche gheſchiedeniſſe door den inſlagh haerer webbe uytdruckelick ghewrocht was; haere hand de de 't werck haerer tonghe; en ghelijck ſy haer Suſter 't wedervaeren leed door de Schiet-ſpoele vertelde, ſo heeft ſy te paſſe ghebroght dat Progne door haer-

* De perfecto oratore.

* Annal. Lib. XI. Cap. 14.

* Lib. V. de Amorib. Clitophontis & Leucippes

te/

te ooghen verstond 't gene maer alleen met d'ooren konde ghevat worden. Progne hoort de verkrachtinghe uyt den sluyer. Het schijnt inghelijcks dat de overtreffelickste mannen des *Roomschen* ghebieds haer ooghe op dese noodsaeckelickheyd ghestaeghen hebben, als sy goed vonden dat *Q. Pedius*, die stom gheboren was, de Schilder-konst soude leeren, *Q. Pedius, den neve van dien Q. Pedius*, seght *Plinius* *, *die 't Burger-meesterschap te Roomen bedient ende ghetriumpheert hebbende van Cæsar Dictator tot een mede Erfghenaem met Augustus ghestelt is ghesweest, ghelijck hy stom gheboren was, so heeft den Orateur Messalla (uyt wiens geslacht des kinds Groot-moeder voord-quam) niet sonder het toestemmen van Augustus gheoordeelt datmen hem in alle manieren in de Schilderkonst soude onderwijsen. Hy overleed eenen jonghelingh wesende, ende inde Konst wonderlick wel toeghenomen hebbende.* Hoewel het nu misschien niet vele om het lijf schijnt te hebben, als wy maer slechtelick heenen segghen dat dese Konsten de ghemeyne spraeke des gantschen aerdbodems spreken; soo wordt het nochtans nae rijpe opmerckinghe bevonden een gantsch wonderlicke saecke te sijn, dat de spraekeloose stomme menschen de ghebreckelickheyd haerer nature, door het behulp der Teyckenkonste bykants overwinnen; dat die ghene, de welcke van weghen de groote verscheydenheyd harer taelen nauwelick mede-menschen schijnen te sijn, maer eenighe weynighe treckskens van dese Konsten behoeven te ontleenen om malkanderen te verstaen.

* Lib. XXXV. Cap. 4.

3. De ghewoonelicke en schier in allerhande Konsten en wetenschappen ghebruyckelicke maniere van onderwijsen, geeft ons mede een gantsch duydelick bewijs van de nood saeckelickheydt deser Konsten; ghemerckt de nature veler Konsten ende wetenschappen sodaenigh is, dat d' aller verstandighste ende bequaemste Leer-meesters nimmer-meer soo vele daer toe weten te segghen, of noch vinden sy haer selven nu en dan ghenoodsaeckt haeren toevlucht tot de teycken Konst te nemen. Wy sien het in de schrijvers der Naturelicker Historien, hoe sy nae een moeyelicke veelwoordighe beschrijvinghe van verscheydene creaturen noch eyndelick gedwonghen sijn tot de Schilderije te komen, om ons de ghedaente van allerley Voghelen, Visschen viervoetighe en kruypende ghedierten bekent te maecken. *Ælianus* in sijne Historie der beesten, nae dat hy geseyt heeft watmen immers segghen kan, beroept sich menighmael * op de schilderije, willende dat wy daer uyt volkomenlicker souden aenmercken 't ghene ons sijne woorden maer ten halven hadden voorgheschelt, soo en is daer oock gheen twijffel aen, of 't gantsche menschelicke gheslacht soude in een dieper nevelnacht der onwetenheydt versoncken ligghen, 't en waer

* Lib. XV. de Animalib. & passim alibi.

waer saecke dat wy menighmael uyt een kleyn beeldeken leerden 't gene ons vele woorden niet konnen wijs maecken. Alle d' andere Konsten, die tot den oorlogh ofte vrede dienstigh sijn, moeten sich mede met de Teycken-konst behelpen. De krijgs ordinantie, die gemenelick *Tactica* genaemt word, gelijckse de Veld-overste leert hare benden in een bequaeme slaghorden te stellen, soo en kanse niet wel gheoeffent worden sonder darmen 't gantsche beleydt der saecke van te vooren afcheetse, want het ghemoed des Veldheers wordt door dit proef-stuck voorbereydet om sich in allerley schielicke voor vallende gheleghentheyd vaerdighlick te beraeden. *Penelope* geeft ons te verstaen * dat d' oude Helden redelick wel met dese Konsten wisten om te gaen, want sy uyt den *Troiaenschen* oorlogh wederghekeert sijnde het gantsche ghevecht midsgaeders oock de belegheninghe der Stadt op haere taefels met een weynigh wijns afteyckenden. *Æneas* heeft mede nae 't verhael van *Ovidius* *, de gheheele belegh ringh der *Troiaensche* Stad op het versoeck van de verliefde *Calypso* met een rijsken in het sand des oevers afghebeeldet. Het is oock aenmerckens waerd dat *Vegetius* *, als hy alle de Konstenaers en werck-lieden oprekent die noodwendighlick tot elcke legioen toeghevoeght moesten worden, de Schilders niet en heeft willen voor by gaen: De Boumeesters, die men Architecten noemt, moeten insghelijcks goed verstand van de Teycken-konst hebben; *ten eynde dat sy de hoedanigheyt haeres voorghenomen wercks door een gheschilderde scheise ghemackelicker sonden voorstellen*, seght *Vitruvius* Lib. I. *Architect.* Cap. 1. 'tIs wel waer dat sy haer selven somtijds met de Model-konst en niet met de Teycken-konst schijnen behulpen te hebben, als sy naemelick een patroon haeres wercks in was ofte in kley bevormden; *Siet ghy niet*, seght *Greg. Nyssenus* *, *hoe dat de Architecten 't ontwerp van groote ende gheweldighe ghebouwen in een kleyn klompken was voorbeelden; en de proportie, die in 't kleyne ghespeurt word, behoudt de volle kracht haerer ghelijckmaetigheyd in 't groote.* Nochtans mogen wy vrijelick dencken dat sy dese modellen selfs oock nae een voorighe teyckeninghe fatsoeneerden; ja veeltijds hielden sy haer selven met de bloote teyckeningh sonder eenighe modellen te vreden, ghelijck ons *Agellius noct. Attic.* Libro XIX. Capittel. 10. te verstaen gheeft Indien wy noch tot vele andere Konsten en weetenschappen voortgaen, wy sullen bevinden dat de Teycken-konst overal een hand in 't werck heeft. Wat de *Medecijne* belanght, 't is blijckelick, dat niet alleen d' *Anatomici* ofte Leden-snijders 't behulp deser Konste vereyschen, maer dat oock de *Botanici* ofte Kruyd-kenners dese Konst van ouds af tot haer voordeel hebben weten te ghebruycken: *De Griecksche authen-*

Apud Ovid. in Epistolis Heroidum

Lib. II. de Arte am.

Lib. II. de re militari Cap. 11.

* Orat. iii. in Resurrect. Christi.

Digitized by Google

Vilder medicijne, Cratevas, Dionyſius, Metroderus, ſeght *Plinius* *, *hebben door een ſeer aenghenaeme maniere van doen de ghedaenten der kruyden in haere Boecken afghebeſchildert, en ſoo ſchreven ſy de krachten der ſelvigher onder aen.* Den ſelvighen *Plinius* ſprekende in een andere plaetſe van d' oude Voghel-raemers, *Duer waeren verſcheyden ſoorten van Voghelen*, ſegt hy *, *in haere Konſt-Boecken afgheſchildert.* Van de Konſten der Landmeters en Sterren-kijckers ſeght *Martianus Capella* *, *De Geometrie ende Aſtrologie gaen Apelles ende Polyclitus verre te boven, want ſe alle dinghen ſoo bequaemelick afbeelden, dat een yeghelijck Doolhof-maeker Dædalus de ſelvighe ſchijnt voer de voeten te hebben.* Soo ſeght oock *Lactantius* * Dat *Archimedes* de ghelickeniſſe der wereld in't holle koper uytghedruckt ende ghefternten daer in gheſchildert heeft. d' Aller profijtelickſte *Geographiſche* werenſchappen konnen oock naulicks beſtaen, by ſoo verde men deſelvige van deſe Konſten gaet affcheyden; dies magh yeder-een voor ſijn hooft ſeer wel met *Propertius* * ſegghen, *ick ben ghedwonghen de gheſchilderde werelt uyt een Land-kaerte te leeren.* Doorloopt alle de *Geographiſche* Boecken die in de gheheele wereld te vinden ſijn, doorwandelt ende doorſnuffelt alle de hoecken des gantſchen aerd-bodems, nochtans ſal u den arbeyd die ghy ſelver neemt en andere vooru ghenomen hebben, anders niet dan een verwerde duyſtere kenniſſe toebrenghen, in verghelijckinghe van 't groote heldere licht 't welck ons een kleyne kaerte op 't eerſte gheſicht ſtracks aenbiedt. Bereyſde lieden, ghelijckſe gheerne van haere verde reyſen yet verhaelen, ſoo konnen ſy mede deſe Konſt niet wel ontberen; *Die ghene*, ſeght *Macrobius* *, *dewelcke Land en Zee bewandelt hebben, plaghten wonderlick wel in haer ſchick te ſijn wanneer hun yeman een vraeghe voorſtelt ontrent de gelegentheyd van eenighe onbekende Land-ſtreken, ofte van eenen inham der Zee die te vooren onbeſeylt was: Dies antwoorden ſy met een ghewilligh vlijtigheyd en beſchrijven de plaetſen ſomtijds met woorden, ſomtijds met een roed ſtock; achtende dat het hun eerlick is een levendigh verhael te maecken van t'ghene ſy ghe-ſien hebben.* De Hiſtorie heeft oock eertijds erkent wat een ſonderling behulp ſy van de Kunſt verwachtende was; want dieghene dewelcke 't leven van eenighe groot-daedighe mannen beſchreven, plaghten oock de Schilderye der ſelvigher daer by te voeghen; ten eynde dat alle de naekomſtighe eeuwen 't uytghedruckte Beeld haeres ghemoeds aenghemerckt hebbende, met eenen oock haere lichaemelicke ghelickeniſſe mogten aenſchouwen. T. *Pomponius Atticus* heeft in weynige verſen begrepen wie de ghene waeren die in eere ende groote daeden alle d' andere *Romeynen* te boven ginghen, *ſoo dat hy onder 't Beeld van yederéen, ghelijck Corn. Nepos* * ghetuyght, *met niet meer dan vier of vijf ver-*

Lib. XXV. Cap. 2.

Lib. X. Cap. 15.

Lib. VI. de Philol. & Mercuri nuptiis.

De origine erroris. Cap. 5.

Lib. IV. Elegia 3.

Lib. VII. Saturn. Cap. 2.

in Attici vita.

ſoo haere loffelicke daeden mit't ſaemen de eer-ampten dieſe bedient hadden noch wat heeft. Varro ſocht inſghelijcks den naem van verſcheyden doorluchtighe mannen door't ſelvige middel meer en meer te verbreyden: Soo heeft oock *Plinius* deſe twee t'ſaementlick ghenaemt, als overeen komende in haere maniere van ſchrijven: *Dat vele eertijds met de liefde van Beelden ontſteken ſijn gheweeſt*, ſeght hy *, *blijckt uyt de exempelen van Atticus, die Ciceroot ſonderlinghen vriend weſende een Beelden-boeck uytgegeven heeft; en van den alder gheleerdſten Varro, die door een gantſch goeddierich vond inde menighvuldighe vruchtbaerheyd ſijner wercken niet alleen de naemen van ſeven honderd doorluchtighe mannen, maer oock haere Beelden te paſſe ghebracht heeft. Dewijl hy niet verdraeghen konde dat de ghedachtenisſe haerer ghedaente ſoude vergaen, en dat de ondheyd tegen de menſchen yet ſoude vermoghen, ſoo iſt dat hy met deſe nieu-ghevonden gift de Goden ſelfs ſocht t'overtreffen; vermits hy niet alleen d'onſterffelickheyd aen deſe mannen gaf, maer dat hyſe met eenen oock in alle landen beenen ſoud, te weghe ghebracht hebbende datmen deſelvighe overal met ſich omdraeghen ende als teghenwoordig aenſchouwen konde.* ::Dat de Zeden-konſte ſomwijlen oock de teyckeninghin plaetſe van vele woorden plaght te ghebruycken, blijckt in 't exempel van den Philoſophe *Menedemus*, die eenen moedwilligh lick verwaenden jonghelingh door 't behulp deſer Konſte ſoo ſtil als een lam ghemaeckt heeft: Want als dien jonghen quant ſich uytdermaeten hooghvaerdighlick teghen hem aenſtelde, ſoo en andwoorde hy gantſch niet, maer trock de ghelijckeniſſe van eenen ſchandelick miſhandelden jonghelingh met een veeſken in den grond: Dus heeft ſich deſen jonghen wulp ſtilſwijghende wech ghepoedt, niet maghtigh ſijnde 't verwijt van ſijn eyghen ghewiſſe en den opſlagh van d'ooghen der omſtanders te verdraeghen, ſiet *Laërtius* Lib. II. in *Menedemo*. d'Vytlegghers der Heylighe Schrifture plaghten ſich oock met deſe Konſt te behelpen; *De Schilderye van den Tabernakel, van den Tempel des Heeren, ghemaeckt nae de ghelijckeniſſe des Hemels*, ſeght *Caſſiodorus* *, *is by my, ghelijck de ſelvighe in haere eyghene linien konſtighlick ghetrocken was, in de latijnſche Pandecten gheſtelt.* Den naem van *Caſſiodorus* brenght my hier in den ſin dat den ſelvigen autheur in een andere plaetſe noch een ander ghebruyck deſer Konſte ontrent mindere dinghen aengheweſen heeft; *Ick heb ten dienſte van de Boeck-binders*, ſeght hy *, *verſcheyden ſoorten van inbindſels in een Boeck laeten af-ſchilderen; op dat de Studenten die maniere van binden, daer ſy't beſte ghevallen in hebben, mochten verkieſen.* Het ſoude ons alhier licht vallen 't ghebruyck deſer Konſten in vele andere gheleghentheden aen te wijſen, 't en waer ſaecke dat ſich alhier verſcheyden exempelen aenboden die ons de nuttigheyd der ſelvigher Konſten

* L. ib. XXXV. Cap. 2.

de Divinis lectioni. Cap. 5.

* ibidem, Cap. 30.

Digitized by Google

Konsten in Oorlogh ende Vrede noch dry deslicker voorstellen.

4. *Michal* heeft haeren man *David* door 't middel van een Beeld behendighlick bevrijdt van de vervolginghe haeres vaders *Saul*: Want als sy vernam dat dieghene dewelcke *Saul* gelonden hadde om haeren man 't leven te benemen haer huys ghenaeckten, soo heeft sy hem ter vensteren uytghelaeten ende een Beeld in sijne plaetse in 't bedde gheleyt en sorghvuldighlick bedeckt, als of hy sieck te bedde lagh; dies oock de Send-boden niet goed en vonden haere hand aen den krancken man te slaen, eer dat sy den Koninghe gheboodschapt hebben in wat schijn sy hem ghevonden ende ghelaeten hadden; soo dat *David* onder-en-tusschen respijt ghenoegh kreegh om sich met der haest wech te packen, siet 1. *Sam.* XIX, 13. 't Doode lichaem van den grooten *Alexander* bleef een groote wijle tijds onbegraven ligghen, dewijl de *Princen* onder malkanderen krackeelden wie van hun 't meeste recht tot de kroone hadde; ja 't soude vry wat langher hebben aengheloopen eer sy de begravenisse haeres Koninghs oyt ter herten souden hebben ghetroeken, 't en waer saecke dat hun den waersegghen *Aristander* aenghesevt hadde dat het land 't welck deses aller voorspoedighsten Koninghs lichaem in haeren schoot soude ontfanghen, geen inbreuke der Vyanden behoefde te vreesen; waer op ghevolght is dat yeder-een het lichaem om strijd ter aerden socht te bevelen, daer hy sijn gebied hadde, om sich selven en sijnen naesaeten dat land eenwighlick te verseekeren. Maer als *Perdiccas* merckte dat *Ptolomæus* sijnen slagh waerghenomen hebbende 't lichaem met groote dagh-reysen nae *Ægypten* toe voerde, soo heeft hy hem van stonden aen met een ghewaepende menighte naeghejaeght; en daer soude dien dagh seer veel borgherlick bloeds ghestort sijn gheweest, indien *Ptolomæus* niet en hadde een Beeld in stede des Koninghlicken lichaems toeghemaeckt 't welck hy sich gheveynsdelick als teghen sijnen danck liet ontweldighen, siet *Ælianus var. hist. Lib. XII. Cap. ultimo.* 't En is niet van noode dat wy veele van 't *Troiaensche* Paerd spreken; ghemerckt *Virgilius* en andere autheuren daer vol van sijn. *Ctesias Cnidius* verhaelt in sijne *Persische* Historien dat *Cyrus*, als hy de Stad *Sardis* bestormde, de gaetsche Landstreke om end' om met houte Beelden van *Persiaenen* door den raed van *Oebares* beset heeft, en dat d' ingheseetene haer selven uyt vreese van sulcken menighte inde handen van *Cyrus* vaerdighlick hebben overgegeven, siet oock *Theon Sophista Progymn. Cap. XI. Iul. Frontinus Lib. III. Stratag. Cap. 8. Tzetzes Chiliad. I. hist. 1. Semiramis* heeft even het selvighe krijghs-besteck ghebruyckt; siet *Diod. Siculus Lib. II.* als oock *Tzetzes Chil. XII. hist. 452. Spartacus* is mede door een dierghelicke

Apud Photium.

vond

vond sijne vyanden, die hem aen alle kanten omcinghelt hadden, ontkomen; siet *Iul. Frontinus Lib. I. Stratag. Cap. 5.* Als *Amasis* in sijne oorloghe teghen d' *Arabiers* hun eenen veld-slag meynde te leveren, soo ist dat hy 't *Ægyptische* heyr van achteren beset heeft met de Beelden van die Goden dewelcke in *Ægypten* allermeest gheacht worden; niet twijfelende, of sijne Lands-luyden souden met meerder dapperheyt den strijd aenvanghen onder d' ooghen van de Goden die sy in ghenerley wijse in handen van sulcke roof-ghierighe vyanden wilden laeten vervallen, siet *Polyænus Lib. VII. Stratagem.* *De Lacedæmoniers* met t' saemen haere bond-ghenooten hebbende een heyr-kracht van veertigh duysend mannen opgemaeckt, vielen in 't *Thebaensche* landt, *Epaminondas* daerom als hy besefte dat sulcken groten menighte der vyanden de *Thebanen* dapper versaeght hadde ghemaeckt, vond het niet gheraedsaem dat hy sulcke machtighe vyanden met een handvol sijner verslaeghener Lands-lieden soude ontmoeten; dies hy oock een bequaem middel versonnen heeft om de selvighe met een lustighe stoutmoedigheydt te vervullen, eer dat hy de kanse soude waeghen. Daer was in de *Thebaensche* stad een Beelt van *Pallas* houdende een spiesse inde rechte hand, ende eenen schild inde slincke hand nederwaerts ontrent haere knien. Dit Beeld liet hy 's nachts door vlijtighe getrouwe Konstenaers heymelick veranderen, en heeft s' morghens vroegh alle de Kerck-deuren door de gantsche stad gheopent, ten eynde dat yeder een met een voetvallighe nederigheyd voor alle de Goden en Godinnen verschijnende een goede uytcomste van hun souden afsmeecken. Vele die ghebeden tot de voornoemde *Pallas* meynden uyt te storten, vonden sich door een diepe verwonderinghe dapper ontstelt dat sy de Godinne in eenen gantsch anderen schijn vonden; 't gherucht liep van stonden aen door de gheheele stad, dat de Godinne selver haere waepenen teghen de ghemeyne vyanden alreede uytgheshreckt hadde; ende als daer eenen grooten toeloop was, dergener die sulcken wonderdaed van allekanten quaemen beschouwen, soo heeft sich *Epaminondas* daer oock laeten vinden, segghende dat sy haere vyanden niet meer behoefden te vreesen, ghemerckt sy nu de Goddelicke hulpe ooghschijnelick aen haere sijde hadden. Desen aenslagh heeft soo veele te weghe ghebracht, dat de *Thebaenen* 't veld behielden en haere vyanden met een gheweldighe neder-laeghe schandelick te rugghe dreven, siet *Polyænus* Lib. II. *Stratagematum.* Als *L. Sylla* beraedslaeghde hoe dat hy sijne Soldaeten tot het vechten soude aenmoedighen, soo heeft hy sich laeten verluyden dat hem de Goden van 't ghene toekomstig was verwittighden, dies heeft hy oock openlick voor d' oogen van 't gantsche

Digitized by Google

gantsche heyr. Als het nu in slag-orden stont, enen voetval gedaen aen een kleyn Beeldeken 't welck hy uyt den *Delphischen* Tempel ghebroght hadde, verstoeckende dat het hem doch de toeghe seyde victorie wilde laeten volghen; siet *Frontynus* Lib I. *Stratag. Cap.* 145. en *Valer. Maximus* Lib. I. Cap. 2. *Exemplo* 3. *Plutarchus* * voeght daer by dat het voornoemde Beeld een goude Beeld van *Apollo* gheweest is. Als een ghemeyn ende onvermaert mensche den Keyser *Nero* een Beeldeken van een jonghsken hadde gheschoncken, 't welck hy seyde die kracht te hebben dat het allerley t' saemen-rottinghen teghen sijnen persone of teghen 't *Roomsche* rijck sekerlijck soude aen 't licht bringhen, so ist dat het den Keyser op 't schielicke ontdecken van eenen vreeselicken aenslagh niet alleen voor een gantsch Goddelick Beeld heeft beginnen te houden, maer hy heeft het oock boven dien drymael s' daeghs door eenen ghesetten offer-brand soecken te versoenen, wenschende yeder-een wijs te maecken dat hy door 't ingeven des selvighen Beelds tot de kennisse van toekomstighe dinghen ghebraght wierd. *Suetonius in Nerone. Cap.* 56. *Theagenes* insghelijcks van meyninghe sijnde ergens te gaen ofte yet wat te verrichten, plaght sijn voornemen bekent te maecken aen een Beeld van *Hecate* 't welck hem overal vergheselschapte; siet *Suidas. Iupiter* heeft *Iuno* door 't toedoen van een statue in haer voornemen verhindert, als sy tot echt-scheydinghe ghesint was; siet *Pausanias* Lib. IX. *Amosis* nam't on naturelicke ghebruyck van 't menschen offer, het welcke inde *Ægyptische* stad *Heliopolis* plightelick onderhouden wierd, t' eenemael wech; ghebiedende dat men dry wasse Beelden in stede van dry menschen aen *Iuno* soude op-offeren; siet *Porphyrius Lib. II. de Abstinentiâ.* 't Is dan alhier aenmerckens waerd't gene *Servius* schrijft; *Staet te weten*, seght hy *, *dat ghek ontrefeyte dinghen in de ghelegheutheyd der Offerhanden soo veele ghelden als de waerachtighe: Wanneermen over-sulcks een Offerhande doen moet van dinghen die quaelick te bekomen sijn, soo maecktmen de selvighe van deessem ofte was, en't doet even soo veele als ofmen de waere dinghen selver opgheoffert hadde.* D' Ægyptenaers maeckten weynigh wercks van haeren Koningh *Amasis* in 't eerste beghintsel sijner regeringhe, om dat hy van een onedel ende gheringh gheslacht was; sy en konden daer toe niet verstaen, dat sy hem d' eere die hem toequam ghewillighlick souden opdraeghen; dies hy oock, om voorder verachtinghe te voorkomen en sijne onderdaenen tot een schuldighe eerbiedigheyd te bewegen, eenen bequaemen wegh heeft inghegaen. Nae dat hy een gouden Becken, 't welck eenen langen tijd onder den Koninghlicken Huysraed maer alleen ghebruyckt wierd om de voeten des Koninghs en der ghener die met hem aen de tafel

* In Sylla.

Ad versum 116. Secundi Aeneid.

Indien yeman beluft is te weten door wat middel Amasis een gemeyn man wesende aen de kroon ghekomen is, siet Athenæus Lib. XV Deipnos. Cap. 7.

saeten

ſaeten te waſſchen, verſmolten ende in een Beeld verandert hadde, ſoo heeft hy het opgericht ende gheheylight met een ſcherp ghebod dat het van yeder een gheeert ende aenghebeden ſoude worden. 't En liep niet langhe aen of 't bevel des Koninghs wierd van allerley ſoorten van menſchen vaerdighlick naeghekomen, en hy gaf ſijnen onderſaeten op die ghelegenheyd te kennen uyt wat ſtoffe dit Beeld ghemaeckt was, naemelick uyt het Becken waer in ſy menigmael haere vuyle voeten ghewaſſchen, haer water ghemaeckt, en haere overlaeden maeghen ontledighet hadden. 't Is met my even ſoo gheſtelt, ſeyde hy noch voorder; want alhoewel ick in 't eerſte een ghemeyn man ſijnde van 't ſlechte volck niet met allen en verſchilde, ſoo magh ick nu nochtans met goed recht die eerbiedigheyd van u afeyſchen diemen de hoogh-gheduchte Majeſteyt der Koninghen ſchuldigh is, ſiet *Herodotus in Euterpe*. Gelijck de *Chaldæen* het Vier eertijds Goddelicke eere plaghten aen te doen, ſoo quam het hun inden ſin de kracht haeres Gods met de maght der Goden die van andere volckeren ghedient wierden te beproeven. Dies ſy met haeren God omreyſende gheen Goude, Silvere, Metaele, Houte of ſteene Goden vonden, die teghen 't al-verſlindende vier konden uythouwen, 't wierd al verteert wat daer by ofte ontrent quam; 't gingh met hun en haeren God overal voor de wind, tot dat ſy den Prieſter van *Canopus* (die eenen afgherechten en ſeer looſen quant gheweeſt ſchijnt te ſijn) ontmoetet hebbende ſeer leelick van hem wierden uytgheſtreken. Want deſen *Canopiſchen* Prieſter wel wetende met wat God hy te doen hadde, nam een beſpuyt kruycke, ofte eenen gatighen water-pot dien hy met water opvulde nae dat alle de holen en ſcheuren eerſt met was gheſtopt waeren. Tot deſen rompe des lichaems heeft hy naederhand 't hoofd met t' ſaemen d' andere leden toeghepaſt en met eenerley verwe overſtreken. Als hy nu dit bedrieghelicke Beeld dus toeghemaeckt hadde, ſoo iſt dat deſen ydelen Goden-ſtrijd een gantſch belacchelick eynde ghenomen heeft. De *Chaldæen* maeckten haere rekeninghe dat het vier haeſt een eynde van deſen God ſoude maecken, ghelijck het alle d' andere Goden lichtelick te niete hadde ghedaen; doch 't heeft hun ghemiſt. Want dit *Canopiſche* Beeld in 't midden van het vier geſtelt ſijnde heeft terſtond uytghegeven wat het in hadde, ſoo dat de levendighe kracht des *Chaldæiſchen* Gods daedelick in eenen hoop doove kolen verandert is gheweeſt, ſiet *Cedrenus* en *Suidas in Canopus*. Den Koningh *Antiochus* door 't *Roomſche* gheweld t' onderghebracht weſende, ſoo vond ſich *Annibal* ghedwonghen de vlucht te nemen in *Gortyna*, de hoofd-ſtad van 't Eyland *Creta*, om daer met ghemack t' overſlaen wat hem tot ver-

Digitized by Google

verſekeringe ſijnes lijfs te doen ſtond. Maer hier quam 't hem daedelick in den ſin dat hy niet vele goets van de *Cretenſen* hadde te verwachten; want ghelijck het hem bekent was dat ſy met de gierigheyd dapper behanghen waeren, ſoo merckte hy dat ſy den ſnuf van ſijn groote gheld in den neuſe hadden, en dat ſy hem niet en ſouden ſpaeren 't en waer ſaecke dat hyſe met eenen gauwen aerdighen treck om den tuyn wiſt te leyden. Hy vulde verſcheydene groote potten met loot, 't opperſte der ſelvigher maer alleen met een weynigh gouds bedeckende; deſe potten heeft hy openlick inden Tempel dan *Diana* doen brenghen, als of hy de Godinne de bewaeringhe van alle ſijne ſchatten beſt toevertroude. Dit ſtond die van *Gortina* wonderlick wel aen; ſoo hielden ſy oock goede wacht ontrent den Tempel, niet ſoo ſeer vreeſende dat yeman anders de hand daer aen ſoude ſlaen, als wel dat *Annibal* ſelver roukoop hebbende van 't ghene hy ghedaen hadde, de ſelvighe ontvoeren moght. Maer 't en was *Annibal* daer niet te doen; want hy ſijn gheld in de holligheyd van ettelicke kopere ſtatuen die hy overal met ſich voerde verſteken hadde, laetende de voornoemde ſtatuen onachtſaemelick op de vloer ligghen, om minder naedencken te verwecken. Als nu de *Cretenſen* meynden ſijn gheld in haere klaeuwen vaſt te hebben, ſoo en hadden ſy daer niet teghen dat hy gingh waer 't hem gheliefde; dies hy oock met alle ſijn geld in *Pontus* tot den Koningh *Pruſias* ghevlucht is, ſiet *Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Alcibiades*, nae dat hy nu eenen langhen tijd in 't wilde gheloopen hadde, begoſt groote ende ghewightighe ſaecken ter hand te trecken, en ſich eenighe dinghen t' onderwinden die niet wel ſonder de hulpe eenes ghetrouwen vriends konden uytghevoert worden. Daerom heeft hy het oock noodigh gheacht de voornaemſte ſijner vrienden, die hy meynde te ghebruycken, door een ſeer bequaem middel te toetſen hoe ſy t' hem waerd gheneghen waeren. Want als hy een ſeecker Beeld 't welck nae de ghelijckenisſe eenes dooden mans ghemaeckt was in een doncker gat verſmeten hadde, ſoo heeft hy den vriend voor den eenen anderen nae met een gemaeckte ſchrick het dode lichaem getoont; ſegghende dat dit nu den rechten tijd was om 't goede ghevoelen 't welck hy van haere vriendſchap hadde te beandwoorden en hem getrouwelick by te ſtaen in 't vervoeren ende verhelen van dien hy ſeyde ſelver omgebracht te hebben: Maer 't grootſte deel ſijner vrienden ſchroomhertighlick aerſelende en wilde met deſe ſaecke niet te doene hebben; *Callias* alleen toonde ſich ghereed te ſijn om 't ghevaer ſijnes vriends trouhertighlick t' ondergaen; dies hy hem naemaels altijd voor een oprecht vriend ghehouden ende ghebruyckt heeft, ſiet *Polyænus* Lib. I. *Stratag.* Het verhael van 't menighvuldige ghebruyck der

Digitized by Google

ſtatuen ſchijnt ons oock 't ghewagh van die houte Paerden af te vergen daer *Vegetius* van ſpreeckt; *So wel d' oude als jonghe Soldaeten waeren eertijds ghehouden 't Paerd-ſpringhen ernſtelick te oeffenen*, ſeght hy *, *ſoo iſt oock dat het ſelvighe ghebruyck tot op deſen huydighen dagh ghepleghet wordt, alhoewel niet met dien ernſt. Houte Paerden wierden s' winters onder 't dack, s' Somers in 't opene veld onder den blauwen Hemel geſtelt; op deſe moeſten de jonghe Soldaeten eerſt ſonder eenighe wapenen, en daer nae (als ſy nu de rechte grepe hadden) in haer volle harnaſch ſpringhen. Dit wierd ſoo ſorghvuldighlick van hun ghedaen, dat ſy niet alleen van de rechte maer oock van de ſlincke ſijde leerden op en af ſpringhen, ſomtijds bloote ſwaerden en halve ſpieſſen inde hand houdende. Dit was haer daghelickſche werck, ten eynde dat ſy inde menighvuldighe verwarringhe des ghevechts vaerdighlick ſouden weten in 't werck te ſtellen 't ghene ſy inden tijd van vrede en ſtilligheyd ſoo beſighlick leerden. De Perſianen* plaghten haere Paerden niet alleen tot het ſcherpkletterende gheluyd der waepenen en tot het heeſche ghekrijt der gewapenden te ghewennen, maer ſy plaghten oock voor de voeten haer der Paerden, als deſelvighe in eenen vollen ſpoed quaemen aenghe-loopen, eenighe menſche-Beelden met kaf opghevult te werpen; uyt vreeſe dat hun haere Paerden in 't ghevecht bruyckeloos ſouden ſijn, indienſe de menſchen die onder haere voeten verſlaeghen ligghen ontſaeghen, ſiet *Ælianus* Lib. XVI. de *Animalib.* Cap. 25. Als den *Macedoniſchen* Koningh *Perſeus* den Oorlogh teghen de *Romeynen* opnemende verwittighet was dat niet *Libya* alleen, maer oock de victorie die ſy onlanghs over *Antiochus* hadden ghehadt, hun veele Elefanten toebrogh; ſoo iſt dat hy terſtont daertoe arbeyde, dat de *Macedoniſche* Paerden 't ongewoonelicke gheſicht van ſulcken yſelicken beeſt niet en ſouden vreeſen. Hy liet over-ſulcks verſcheyden houte Beelden maecken die d' Elefanten in ghedaente ende coleur ſeer wel ghe-leken. Bevelende dat d' een of d' ander op dit houte Monſter klimmen end' een trompet door de holligheyd ſijnes ſnuyts blaeſen ſoude, dus heeft hy met der tijd te weghe ghebracht dat de Paerden 't vervaerlicke gheſicht ende ghekrijſch deſer beeſten ſeer wel konden verdraeghen, ſiet *Polyænus ſub finem Lib. IV. Stratag.* Wy en moghen hier oock die ghewijde ſtatuen niet voorbygaen dewelcke eertijds *inauguratæ ſtatuæ*, als mede *Dii tutelares* ofte *averruncі* ghenaemt wierden. Want deſe waeren eenighe ſekere Beelden door 't toedoen van konſtighe beleſers in een onbeganckelicke plaetſe des Tempels opgheſet ofte in 't een of 't ander oort heymelick begraeven, om de grimmigheyt der Goden ter neder te legghen en 't land van den aenſtoot der vyanden te bevryden, ſiet *Photius in excerptis ex hiſt. Olympiodori.* 't Schijnt dat dien *Talus*, daer *Apollonius Rhodius* * ghewagh van maeckt, onder

* Lib 1. de re milit. Cap. 18.

t' ghetal

't ghetal deſer ſtatuen gerekent magh worden. Den Philoſophe *Aſius* heeft oock een ſeker Beeld van *Pallas* door de werckinghe der hemelſcher influentien ſoo bekrachtight, dat de behoudeniſſe der *Trojaenſcher* ſtad aen de behoudeniſſe van het *Palladium* bekent was te hanghen, ſiet *Tzetzes in Lycophronis Caſſandram*. Doch hier van ſullen wy ellers wat breeder handelen. Indien yeman onder en tuſſchen yet meer van deſe ghewijdde ſtatuen, die hedens-daeghs onder de curieuſen met den naem *Taliſman* bekent ſijn, begheert te weten, deſelvighe magh leſen 't ſeſte Capittel van't Boeck by *Monſr. Gafarell* in't Franſch uytgheghéven, ghenaemt *Curioſitez inouies*.

5. Wy ſouden ons ſelven eenen oneyndelicken ende ondoenelicken arbeyd op den hals haelen indien wy alle de Statuen en Beelden, die wel eer tot noodſaeckelick ghebruyck en vercierſel gemaeckt ſijn gheweeſt, beſtonden op te rekenen, 't blijckt, dat ick vele andere autheuren voorby gae, uyt *Caſſiodorus* alleen; *De Toſcanen ſijn d' eerſte gheweeſt*, ſeght hy *, *die de ſtatuen in Italien hebben ghevonden: Soo heeft oock de naekomſtighe eeuwe deſen haeren vond met ſulcken vaerdigen gunſt ömhelſt ende onderhouden, dat het niet vele verſchilt of het volck 't welck inde Roomſche ſtad door de Konſte gemaeckt was, quam ten naeſten by voor een met de menighte der ghener die de natuere ſelver had voordghebracht*. Ghelijck ick dan de ſchuld van vermetenheyd ende verwaendheyd niet en ſoude konnen ontgaen, indien ick op my nam in 't byſonder te verhaelen al wat d'oude ſchrijvers aengaende 't menighvuldighe ghebruyck der Konſtigher wercken hebben naeghelaeten; ſoo voeght het my beſt dat ick mijn voornemen nae de gheleghentheyd mijnes gheringhen verſtands en middelmaetighe naerſtigheyd ſoude beſnoeyen, ſonder de hoogh-ſtaetelicke vercierſelen der Kercken, der Merckt-plaetſen, der ghemeyner Galeryen in 't minſte aen te roeren. Want het veele beter is dat wy d'aenſienelickheyd ſodaeniger wercken door een ſtilſwijgende verwonderingh haere behoorlicke achtbaerheyd lieten behouden, dan dat wy de ſelvige door de dorre ſchraelheyd van een onvolkomen ende onaerdigh verhael ſouden ontcieren. Om dan maer alleen op eenighe andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deſer Konſten aen te dringhen, ſoo ſtaet ons voor eerſt aen te mercken dat miſſchien eenighe onder d'oude 't exempel der *Lacedæmoniers* volgende ghefocht hebben niet alleen de ghemeyne maer oock de byſondere plaetſen met allerhande ſchoone Statuen en Schilderyen te vervullen. Soo leſen wy dat de *Lacedæmoniers*, die door een goedrondſche rouwigheyd veele andere Konſten plaghten te verwerpen, deſe Konſte in grooter waerde hebben ghehouden. Want gheljck die Krijg-ſuch-

* Variar. VII, 15.

Digitized by Google

tighe mannen veele hielden van ſchoone en welgemaeckte lichaemen, als weſende d'aller-bequaemſte tot den Oorlogh door de rappigheyd en ſterckte die in welgheſtelde leden ghevonden wordt, ſoo hadden ſy oock een ſonderlinghe begheerte om luſtighe en fraeye kinderen voort te brenghen, gheen bequaemer middel daer toe vindende dan dat ſy haere ſwanghere huys-vrouwen de Beelden van *Apollo* en *Bacchus*, van *Caſtor* en *Pollux*, *Nigeus*, *Narciſſus*, *Hiacynthus* gheduyrichlick ſouden voor d'ooghen ſtellen. *Oppianus* in ſijn eerſte Boeck van de Iaght beſchrijft deſe ghewoonte der *Lacedæmoniers* in 't breede, daer by voeghende dat de Duyven-melckers en Roſ-tuyſchers door een diergelijcke maniere van doen Duyven-jonghens en Paerde-veulens nae haere eyghene fantaſije gheſprickelt krijghen. Soo komt oock 't bedrijf van den Patriarche Iacob daer mede ſeer wel over-een, ſiet *Geneſ.* XXX. en *St. Hieronymus Quæſtionib. in Geneſin.* *De ghelijckeniſſen ſchickten ſich meeſtendeels nae de gelegentheyd onſes ghemoeds*, ſeght *Plinius**, *als in 't weleke verſcheyden ghevallighe dinghen veele vermoghen: 't Gheſicht, 't ghehoor, de memorie, de verbeeldinghe die ons ontrent den tijd der ontfankeniſſe in den ſin komen. 't Wordt oock daer voor ghehouden dat eenen ſchielicken inval, die dan in 's Vaders of 's Moeders herſſenen ſpeelt, de ghelijckeniſſe gantſch en gaer fatſoeneert of ten minſten vermenght. Deſ-halven vindt men oock in den menſche een grooter verſcheydenheyd der ghedaenten dan in alle d'andere ghedierten; De vaerdige bewegelickheyd onſer vlieghender gedachten, de ſnelligheyd onſes doordringhenden ghemoeds, d'ongheluckheyd onſes veranderlicken verſtands plaght in de voorghebraghte dinghen menigherhande merckteyckenen in te drucken; daer d'andere ghedierten in 't teghendeel een onbeweghelick ghemoed hebbende met d'andere beeſten van dien aerd niet met allen verſchillen.* *St. Auguſtinus** verhaelt uyt de ſchriften van den wijdberoemden Medecijn *Soranus*, dat eenen ſeer miſmaeckten Koningh van *Cyprus* ſijn Huyſ-vrouwe een ſchoone Schilderye plaght voor te ſtellen als hy van meyninghe was haer te bekennen, verhoopende dat ſy hem ſchoone kinderen nae de ghelijckeniſſe des voorgheſtelden Beelds ſoude voort-brenghen, indien ſy ſlechts haere ooghen daer op gheſlagen hield wanneer hy met haer te doen hadde. *Galenus** brenght een exempel by 't welck met het voorighe t'eenemael over een komt. 't Is mede ghenoeghſaem bekent dat *Heliodorus* den gantſchen inhoud ſijner *Æthiopiſcher* Hiſtorie op ſulcken gheſchiedeniſſe ghegrondeert heeft. Doch overmids deſe aenmerckinghe de leeringhen van *Hippocrates* eyghentlick ſchijnt aen te gaen, ſoo laeten wy deſelvighe vaeren, ons keerende tot verſcheyden andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deſer Konſten.

*Lib. vij, Cap. 12.

*Retract. Lib. ij Cap. 62.

*De Theriaca ad Piſonem.

Apelles

6. *Apelles* door tempeest in *Ægypten* gelandet sijnde, daer *Ptolemæus* doe ter tijd regheerde, die hem eenen ouden wrock droegh seder dien tijd dat sy beyde 't Hof van den grooten *Alexander* volghden, was in 't uyterste ghevaer sijnes levens ghebracht. Want als sijne bitsighe doortrapte benijders eenen vermomden bedriegher hadden toeghemaeckt die hem in't ghelaet ende ghewaedt der Koninghlicker roepers te Hove tot een bancket soude roepen, soo is hy sonder eenigh achterdencken voor den Koningh verschenen, niet beter wetende of hy was van den Koningh ghenoodt om met hem ter tafel aen te sitten. *Ptolemæus* kreegh den Konstenaer soo haest niet in d'ooghe, of hy heeft hem in sijnen verbolghen toorne af-ghevraeght wat hem overgingh dat hy soo met sijn leven speelde. *Apelles* wist niet wat t' andwoorden, dan dat hem de Koninghlicke roepers van s' Koninghs weghe hadden aenghesevt dat hy daer verschijnen moest: Dies oock den Koningh alle sijne roepers op staende voet voor hem ontboden heeft, ghebiedende dat hy aenwijsen soude wie hem hadde aenghesproken. Maer als *Apelles* dien Roeper onder dat ghesellschap niet en konde ghevinden, soo is hy ghedwonghen gheweest de voorspraecke sijner Konste te ghebruycken: Want hy heeft een doove kole uyt den haerd ghenomen en de ghelijckenisse sijnes roepers daer mede soo levendigh op de wand uytghedruckt, dat den Koningh uyt het beghintsel der Teyckeninghe den bedrieger staends-voets kende. *Plin.* XXXV, 10. Het wasse Beeld van *Iulius Cæsar*, 't welck yselick was om aen te sien van weghen de dry en twintich gaepende wonden die hy in't Raed-huys ontfanghen hadde, heeft het Roomsche volck krachtighlick tot wraecke verweckt. *Appianus Lib. II. de Bello civili.* *Galba* op den richterstoel ghetreden sijnde, en sich nae 't voorstellen van ettelicke Beelden der ghener die *Nero* veroordeelt ende omghebracht hadde over den ellendigen stand der tijden een weynigh ghelaeght hebbende, wierd daedelick *Roomschen* Keyser ghekosen. *Suetonius in Galba*, Cap 10. Den Keyser *Antoninus* uyt dermaeten seer versot sijnde op d' onmanlicke maniere van kleedinghe die in *Phœnicia* ghebruyckelick was, heeft sijne Schilderye voor heenen nae *Roomen* gheschickt, om 't volck allenghskens daer toe te brenghen, dat hun dien draght niet en moght vreemd schynen als hy onder hun in sulcken ghewaed soude komen, siet *Herodianus* Lib. V. Eenighe Koninghen plaghten de Schilderye van een schoon vrouwe Beeld, 'twelck sy na hare eygene fantasije lieten schilderen, in alle de plaetsen haeres ghebieds te senden, of daer misschien erghens een maeghd ghevonden wierd die met het voorschrift haerer weelderigher-lusten overeen quam, siet *Claudianus* de *Honorij et Mariæ nuptiis.*

Q. Fabius,

Digitized by Google

Q. *Fabius*, een wijd-beroemdt Veld-heer, ſond de *Karthaginenſen* enen vreede-ſtaf ende een ſpieſſe toe, ghevende hun door eenen brief te verſtaen dat het *Roomſche* volck aen hun deſe twee teyckenen van Pays ofte Oorlogh had gheſonden, ten eynde dat ſy een van beyde ſouden verkieſen, niet anders als of dat ſelvighe 't welck ſy verkoſen maer alleen gheſonden waer. Hier op hebben de *Karthaginenſen* geantwoord dat ſy haer ſelven in 't minſte niet ghenoodſaeckt vonden een van beyde te kieſen, ghemerckt het ſtond inde maght der ghener die deſe twee dinghen broghten een van beyde daer te laeten, en dat het ghene ſy daer lieten even ſoo veele by hun ghelden ſoude als of het verkooſen hadde gheweeſt. M. *Varro* houdt ſtaende dat het gheen rechte vreede-ſtaf en ſpieſſe was die ſy over en weder ſonden, maer dat het enckele tichelſteenkens gheweeſt ſijn waer in deſe dinghen ghegraveert ſtonden, ſiet *Agell. noct. Attic. Lib.* X, *Cap.* 27. Den *Lacedæmonier Hippodamus* inde ſtad *Cromnus* van d' *Arcadiænen* beleghert ſijnde heeft ſijne Landſ-luyden den uyterſten nood van de benaude ſtad bedecktelick te verſtaen ghegeven, mids eenen Bode aen de *Lacedæmoniſche* ſtad afſendende, die anders geenen laſt hadde, dan dat hy ſijn Moeder ſoude aenſegghen, datſe 't vrouken, 't welck in den Tempel van *Apollo* ſtond opghebonden, noodwendighlick voor den tienden dagh ontbinden moeſte. Den *Lacedæmoniſchen* raed (indachtigh ſijnde dat daer een ghe-ketende Schilderye van den hongher in *Apollos* Tempel ghewijhet was) heeft uyt deſe duyſtere boodſchap beſloten, dat het de belegherde van weghen de honghers noodt, geen tien dagen maghtigh waeren te herden; daerom hebben ſy oock daedelick middelen gheſchaft om de verhongherde ſtad ſonder eenigh uytſtel te ſpijſen. *Athenæus Lib. X. Deipnoſoph. Cap.* 19. *Eubata Cyrenæus* hield ſich ſoo ſtand-vaſtighlick aen de trouwe die hy ſijn echte vrouwe ſchuldigh was, dat hy de brandende onverduldighe luſten van d' onkuyſche *Lais* door ſchoone woorden opgheſchort heeft; belovende dat hy haer met ſich nemen ſoude als hy wederom nae *Cyrenen* vertrock. So heeft ſy dan haer moeyelick verſoeck voor een wijle tijdt gheſtaeckt, vaſtelick vertrouwende dat hy niet en ſoude van ſijn woord afgaen. Maer 't eerlicke ghemoed van *Eubata* koſt daer toe niet verſtaen, dat hy de beloften die hem van deſe lichte Hof-poppe waeren afghedrongen in een even weegh-ſchaele ſoude ſtellen met de beloften die hy ſijn eyghen wijf vryelick hadde ghegeven; dies hy haer eyndelick de ſlippe heeft gheboden, maer alleen de Schilderye van de ſchoone Hoere in plaetſe van de Hoere ſelver wechvoerende, ſiet *Ælianus Lib.* X, *var. hiſt. Cap.* 2. *Wyſien gheerne 't Beeld der ghener die wy beminnen*, ſeght *Dionyſius Sophiſta Antiochenus**, als

*Epiſt. 1.

Digitized by Google

als het ons niet ghebeuren magh de beminde ſelver t' aenſchouwen. ſiet oock *Æneas Sophiſta epiſt. 12. Ovid. Lib. II. de Ponto, Eleg. 8. en Heroidum epiſt. XIII, vers.* 151. Den jongen *Plinius* heeft het ſelvighe ſeer wel uytghedruckt; *Gelijck ick dien uytnemenden jonghelingh altijd een ſonderlinge liefde toeghedraeghen hebbe*, ſeght hy *, *ſoo iſt dat mijn verlanghen als noch gheweldighlick t' hemwaerd ſtreckt. Daerom ſal het my dapper aenghenaem weſen dat ick ſijn Beeld altemet beſien magh, dat ick my tot het ſelvighe keere, dat ick het genaecken ofte oock daer voor by wandelen magh. Want indien de Beelden der ghener die overleden ſijn onſe ſwaernoedighe droeffenijſſe dapper verlichten, wanneer wy de ſelvighe binnen 's huys opgheſet ſien; hoe veel te meer ſullen ons die Beelden allerley treurigheyd benemen, dewelcke ons in 't openbaer en in d' aller vermaerdſte plaetſen niet alleen de gheſtalte en tronie onſer vrienden, maer oock haeren loffelicken naem en welverdienden roem aenwijſen.* So ſchijnen oock d' eerſte beghinſelen deſer Konſten haeren oorſpronck daer uyt voornaemelick ghetrocken te hebben, dat de menſch altijd begherigh is de memorie van d' overledene te verlenghen, ofte oock van dieghene welckers afweſigheyd hem ſonder ſulcken ghedenckteycken onverdraeghelick ſchijnt te ſijn, ſiet wat *Fulgentius** verhaelt van den *Ægyptiſchen Syrophanes.* Een *Corinthiſche* maeghd inſghelijcks, door de liefde aenghedreven ende onderweſen ſijnde, heeft het eerſt ghe-avontuyrt haere onervaerene handen aen deſe Konſt te ſlaen: Want als ſy eenen vryer hadde die een verde reyſe aennemende om ſijn afſcheyd quam, ſoo iſt dat ſy haeres vryers ſchaduwe by de keerſſe met linien omtrocken heeft. Haren Vader *Dibutades*, die eenen Potbacker was, ſiende wat ſy ghedaen hadde, heeft dadelick (ghelijck der menſchen ghewoonte is op d' aller kleynſte en ſchielickſte beghinſelen met eenen noeſtighen ende ſtandvaſtigen ernſt aen te dringhen) 't gantſche begrijp binnen deſe linien vervat uytgheholt, met kleye vervult, en 't Beeld het welck in deſe vorme ghefatſoeneert was in ſijnen oven ghebacken, den *Grieckē* 't eerſte Beeld voorſtellende, ghelijck ſijn dochter den eerſten grondſlagh der teycken-konſte ſcheen gheleyt te hebben. Dit verhael ſullen wy, door de ghenaede Gods, in onſen naem-rol der Konſtenaeren wat breeder verhandelen, wanneer wy daer van *Dibutades* ſpreken.

* Lib. 2. epiſt. 7.

* Lib. I. Mytholog unde Idolum dicatur.

7. Dies halven was het een gantſch prijſelicke koſtuyme die onder d' oude ghepleeght wierd, dat ſy naemelick de memorie der ghener die wel van 't ghemeyne beſte verdient hadden door 't oprichten van Statuen en andere Beelden ſochten te vereeuwighen. Want ghelijck ſy 't verlanghen 't welck ſy nae de deughden der overledenen Helden hadden niet wel verdraghen konden, en dat ſy boven dien andere

mede tot de liefde der ſelvigher deughden door de belooninghe des deughds ſochten te verwecken; ſoo hebben ſy door dit middel niet alleen haere eyghenenherten van droeffeniſſe ontlaſt, maer oock de herten van andere tot de liefde des deughds krachtighlick ontſteken, ſiet *Lactant.* Cap. 15. *de Falſâ religione.* *Ieder een laet ſich ſelven ghemeynelick voorſtaen*, ſeght *Symmachus* *, *dat hem groote eere gheſchiedt, als hy verneemt dat andere nae de waerdigheydt haerer verdienſten eenen behoorlicken prijs ontfanghen.* So ſeght den ſelvighen autheur in een andere plaetſe *, *Wanneer treffelicke mannen de vrucht haerer deughden ghenieten, dan worde daer een goede hope bereyd voor alle de ghene die den ſelvighen wegh meynen in te ſlaen.* d' *Athenienſen* hebben den fabel-ſchrijver *Æſopus*, die maer eenen gheringhen ſlave was, een heerlicke ſtatue opgherichт, ſeght *Phædrus* *, willende daer mede te verſtaen gheven dat den ghebaenden wegh die ons tot de onſterffelickheyd leydt van allerley ſoorten der menſchen ſonder eenigh onderſcheyd betreden wordt, en dat de aenſienelickheyd van eenen grooten naem niet ſo ſeer op de gheleghentheyd onſer geboorte, als op de deughdelickheyt onſes levens plaght te volghen. *Ptolomæus Philopator* heeft eenen Tempel ter eeren van *Homerus* opghebouwt, waer in hy *Homerus* bequaemelick ſittende heeft laten maecken, en rondom hem alle de ſteden die ſich de geboorte van *Homerus* om ſtrijd toeſchrijven, ſiet *Ælianus* Lib. XIII. var. Hiſtor. Cap. 22. *Agellius* Lib. III. noct. Attic. Cap. 11. heeft de naemen van verſcheyden vermaerde ſteden, die om de gheboorte van *Homerus* krackeelden, voorgheſtelt. *Beroſus* had een ſonderlinghe ervarenheydt in d' *Aſtrologie*, en heeft door een gantſch Goddelick vernuft vele toekomſtighe dinghen voorſeyt, ſeght *Plinius* *, dies hem de voornoemde *Athenienſen* een ſtatue met een goude tonghe in haere openbaere Schole hebben opgherecht. De naeckte waerheyd van het ghene *Harmodius* en *Ariſtogiton* gheſeyt worden ten dienſte haeres Vader-lands gedaen te hebben, is ons van *Thucydides* in 't ſeſte Boeck ſijner Hiſtorien beſchreven. De nackomſtighen *Athenienſen* evenwel niet beter wetende dan datſe haer leven voor de ghemeyne vrijheyd lieten, hebben hun twee Kopere ſtatuen opgherecht, ſiet *Plinius* Lib. XXXIV. Cap. 8. *Pauſanias in Atticis*, *Valer. Maximus* Lib. II. Cap. X. *ex. ext. 1.* Deſe ſtatuen, ghelijckſe daer nae van *Xerxes* wechghenomen ende in *Perſia* vervoert waeren, ſo ſijnſe wederom, nae het ſegghen van *Plinius*, *te Athenen* gheſonden uyt laſt van den grooten *Alexander*; *Pauſanias* houdt ſtaende, dat den Koningh *Antiochus* de ſelvige aen de *Athenienſen* heeft wedergheſonden; *Valer. Maximus* heeft den Koningh *Seleucus* d' eere van ſulcken beleeftheydt toegheſchreven. Daer was in den ſelvighen tijdt

* Lib. IX. Epiſt. 102.

* Lib. I. Epiſt. 37.

* Sub finem libri ſecundi fabulaſum.

* Lib. VII. nat. hiſt. Cap. 37.

Digitized by Google

tijd een sekere lichte Vrouwe, *Leæna* geheeten; met welcke *Hermodius* ende *Aristogiton* groote ghemeynschap hielden, om datse in 't snaeren-spel boven andere scheen uyt te muyten. Dies hebben de heerschende *Pisistratidæ* dese Vrouwe laeten aengrijpen en op de pijnbancke werpen, niet twijfelende of sy wist het volle bescheydt van den gantschen aenslagh; maer sy liet sich soo langhe pijnighen tot datse den geest gaf, sonder nochtans jeman van de med-wetighe te saemen-rotters te naemen. De *Athenienſen*, ghelijckse niet en wilden dat den lof van sulcken trouw-hertighen volstandigheyd soude verdonkert blijven, soo en kondense evenwel daer toe niet verstaen datse een hoere sulcken eere soude aendoen; daerom gaven sy den Konstenaer last, dat hy een leeuwinne sonder tonghe soude ghieten; want ghelijck het leeuwinnen beeld haeren naem beandwoorde, soo kost jeder een d' oorsaeck van sulcken eerghift uyt de tongheloose ghelijckenisse lichtelick afnemen, Plin. XXXIV. 8. siet oock *Plutarchus de Garrulitate*. Als den Keyser *Tiberius* vele steden herbouwet hadde die gheduyrende den tijd sijner regheringhe door een vreesselicke aerdbevinghe in *Asia* om verde ghestort waeren, seght *Phlegon* *, soo ist dat de *Asiaensche* steden haere danckbaerheyt-bewesen mids hem een *Colosse* op de *Roomsche* merckt-plaetse opsettende, met eenen oock daer by voeghende de Statuen van alle de steden die hy wederom had opghebout. Nae dat *Gelon* de maght der *Karthaginienſen* in het gevecht ontrent *Himera* ter neder ghevelt en heel *Sicilien* onder sijn gheweld ghebracht hadde, soo is hy op de marckt-plaetse naeckt onder 't volck ghekomen; verklaerende, dat hy ghereedt was de regeringhe des lands aen de ghemeynte over te geven, indien sy sulcks wilden aenvaerden, maer de gemeynte, ghelijck sy hem in 't stuck van de regheringhe sijn begheerte afsloegh, soo heeft sy hem met ghemeyne stemmen een naeckte beeld in *Iunos* Tempel opgherecht, de prijs-waerdigheyd van dese sijne daed met eenen oock door een volruyme opschrift betuyghende, siet *Ælianus* Lib. VI. var. hist. Cap. 11. & Lib. XIII. Cap. 22. *Iosephus* den vermaerden schrijver der *Ioodscher* gheschiedenissen, onder andere ghevanghenen te *Roomen* wechgevoert sijnde, heeft aen den Keyser *Vespasianus* en *Titus* seven boecken overghelevert die hy van 't belegheren en 't innemen der Stadt *Ierusalem* hadde beschreven. Dese Boecken wierden niet alleen in de ghemeyne Bibliotheke sorgh-vuldighlick opgheslooten, maer den *Ioodschen* schrijver heeft boven dien oock d' eere ghehad darmen hem een statue verguntde, siet Suydas. Den grooten Capiteyn *Chabrias* is de eerste ghweest die de *Athenienſen* gheleert heeft hoe dat sy den aenloop eenes moedighen Vijands op 't aller veylighste souden

* Cap. 13. de Rebus mirabilibus.

Digitized by Google

verwachten mids haere spiessen vellende en haere schilden met een geboghen knie onderstuttende: *Desen vond wierd soo dapper in 't gantsche Griecken-land gheroemt*, seght *Cornel. Nepos**, *dat Chabrias wilde datmen hem een statue in die gheskalte soude stellen, en d' Athenienſen hebben hem sulcken statue in haere merckt-plaetse opgherecht; soo plaghten oock alle d' andere Campioenen ende Konstenaers dese gheskalte in haere statuen te ghebruycken als sy haere tegen-partijen hadden overwonnen.* De statuen van de ghesanten die tot *Fidenæ* vermoordt waeren, stonden te *Roomen* in een vermaerde plaetse die *Rostra* ghenaemt wierd, om dat sy haer leven lieten in den dienst der Republijcke, siet *Livius* Lib. IV. ab V. C. *d' Athenienſen* hebben insghelijcks de statue van *Anthemocritus* opgheset, die op dien ghelijcke gheleghentheydt van de *Megarenſen* aen stucken ghescheurt was, siet *Harpocration* in *Anthemocritus*. Den grooten *Alexander* heeft op den uytnemenden Konstenaer *Lysippus* versocht dat hy de statuen der Ruyters die uyt sijne bende ontrent *Granicum* verslaghen waeren nae 't leven soude uytdrucken, en sijne statue met eenen oock in 't midden van hun stellen; siet *Arrianus* Lib. I. *de Expedit. Alexandri.* als oock *Velleius Paterculus* Lib. I. hist. Cap. 11. *Accius Navius*, een gantsch bedreven voghel-raemer, als hy den Koningh *Tarquinius* een onweder (prekelick proefstuck sijner Konste wilde betoonen, heeft eenen wetsteen voor d' ooghen des Konings met een Scheermes doorgheſneden; oversulcks plaghtmen daer niet alleen dien wet-steen tot een ghedenck-teycken deser gheschiedenisse te bewaeren, maer sijne statue wierd oock doe ter tijd aen de slincker sijde van 't Raed-huys op de trappen selver ('t welck de plaetse was daer hy het feyt gedaen hadde) opgherecht, siet *Livius* Lib. I. ab V. C. Den Koningh *Porsena* nu alreede tot het *Janiculum* toeghekomen sijnde, is door de dapperheyd van *Horatius Cocles* verhindert gheweest, sijn volck over den *Tyber* te brengen: Want *Horatius* hield de *Hetruriſche* armeye staende, terwijle dat d' andere *Romeynen* de houte brugghe achter sijnen rugghe verbraken: Het welck ghedaen sijnde, soo heeft hy sich met sijn volle Harnasch in de riviere begheven, en is tot sijne Landt-luyden overghe-swommen, niet teghenstaende den dichten haeghel der pijlen die hem van alle kanten treften: *Hy beſtond een saecke*, segt *Livius**, *die by de naekomelinghen nerghens nae soo gheloof-waerdigh gheacht sal worden alsse wel roemwaerdigh schijnt te sijn: Dies heeft oock de Roomsche Stad sodanighen manhaftigheydt danckbaerlick erkent, en heeft hem een statue opgherecht in het Comitium, dat is, in die vergaeder-plaetse daer 't gantsche Roomsche volck sijne by een komsten hield om van's ghemeyne lands saecken te handelen.* Het is aenmerckens waerd wat *Livius* op dese gheleghenheyd noch voorder verhaelt

In Chabaria.

* Lib. II. ab. V. C.

Digitized by Google

verhaelt, als hy in de selvighe plaetse ghetuyght dat de Vrouwen selver, aenghemerckt habbende wat eere dappere mannen genoten, haere herten verkloeckten om d' eene of d' andere vroome daed ten dienste van de Republijcke te verrichten. Want *Clœlia*, die onder 't getal van vele andere edele Ionck-vrouwen aen den Koninghe *Porsena* voor een ghijsel overghelevert was, de handen der gener die haer in hechteniſſe hielden ontsnapt sijnde, is met het gantsche gheselschap der gyselen te Paerd over den *Tyber* ghesswommen. De *Romeynen* hebben de onghewoonlicke dapperheyd desesmaeghds met een onghewoonlicke eere beloont. De statue van een Vrouwe te Paerd is tot haerer gedachteniſſe opgheset geweest in het schoonste van de straet, die *Via sacra* geheeten wierd. Wy vinden insghelijcks dat *Caia Suffetia*, een *Roomsche* Nonne, de eere gheh idt heeft, dat de overeenstemminghe des gantschen volcks haer een statue soude beschevden, met dit toevoeghsel, dat sy dese statue moght oprechten daer 't haer goed docht; 't welck niet min eerlick gehouden wierd, dan dat men dese eere aen een Vrouwe vergunde. Haer verdienst was, dat sy den grond, die daer nae *Campus Tiberinus* ghenaemt wierd, aen den *Roomschen* staet om niet hadde gheschoncken, siet *Plinius* Lib. XXXIV, nat. hist. Cap. 6. *Æmilius Lepidus* als noch een jonghsken wesende en ontsach sich niet in eenen Veld-slagh te verschijnen en sich te laeten vinden daer het heetste ghevecht was; alwaer hy een dobbele eere in gheleyt heeft; want hy niet alleenlick eenen Vyand verstoegh, maer met eenen oock eenen anderen mede-borgher uyt 's Vyands hand verloste: Den *Roomschen* raed heeft hem daerom een statue op 't Capitolium beschevden, die door haere kinderlicke cieraeten ghenoegh te verstaen gaf dat hy maer eenen jonghen was doe hy dit mannelicke feyt aenrechte. *Valer. Maximus* Lib. III. Cap. I. *exemplo I.* Daer plaghten oock menigh-mael statuen opgherecht te worden om de memorie van eenighe vreemde en gantsch wonderbaerlicke gheschiedenissen te onderhouden. Sodaenigh was de statue van *Arion*; siet *Agell. noct. Attic.* Lib. XVI Cap. *ultimo*, en *Anthol. Græc. Epigramm.* Lib. IV, Cap. 14. daer met eenen oock de statue van den vermaerden musicien *Eunomes* beschreven wort die hem tot ghedachteniſſe van een seldsaem toeval opgherecht was, *Cicero* *, maeckt insgelijcks ghewagh van de statue des *Aspendiaensche* Harpen-slaeghers; en *Asconius Pedianus* geeft ons noch breeder in sijne uytleghinghe op de woorden des grooten orateurs te verstaen wat voor een statue het gheweest is. Eenen vertwijfelden Kerck-roover die groot gheld uyt den Tempel van *Apollo Delphicus* gheslolen ende in het bosachtighste deel van den bergh *Parnassus* verborghen hadde

* Lib. IV. in Verrem.

Digitized by Google

wierd aldaer van eenen Wolf omghebraght de wijl hy laghen slieps den Wolfen hield niet op de Stadt daghelicks te doorwandelen, en met een vreeselick ghehuyl te vervullen. De nieuwigheyd van sulcken seldsaemen wonder, wrocht een heymelick achterdencken in de herten der Inwoonders, en jeder een begost het daer voor te houden dat den Wolf sijne schouwelicke wildigheyd voor een wijle tijds niet en soude verg eten en sich daer nae wederom in het woud begeven, het en waer saecke dat het Godt soo wilde hebben: Eenighe oversulcks die het de pijne waerd achten den Wolf nae te sporen, den verslaeghen met te laemen het heylighe Goudt vindende, hebben het kopere beeld desen Wolfs ontrent den grootsten Altaer opgherecht, siet *Pausanias* Lib. X. *Iulius Cæsar* plaght een uyt der maeten schoon Paerd te ghebruycken, met voeten die de menschе voeten by nae ghelijck waeren; want men daer in eenighe kloofkens vernam, die de hoeven teens-wijse schenen te verdeylen. Dit Paerd en was so haest niet in een sijner Pacht-huysen gheveulent, of de wijchelaers hebben terstond dese uytspraeke daer op ghedaen, dat den eyghenaer des selvighen veulens onghetwijffelt des gantschen werelds Opper-heer soude worden; dit heeft *Iulius Cæsar* bewoghen, dat hy dit Paerd met een sonderlinghe sorghe opghevoedt heeft; hy was den eersten die het bestond te beschrijden, als het nieman anders op sijnen rugghe kost verdraeghen; soo heeft hy oock naderhand het beeld van sulcken Paerd voor den Tempel van *Venus Genetrix* ghewijhet, *Suetonius in Iulio Cap.* 61. *Plinius* Lib. VIII. nat. hist. Cap. 61. *Solinus* Cap. 55. *Cedrenus* Pag. 140. De *Roomsche* Raedt-heeren hebben den Medicijn-meester *Antonius Musa* een statue dicht by het beeld van *Æsculapius* opgherecht met het gheld het welck de een en d'ander daer toe te saemen braght, om dat hy den Keyser *Augustus* uyt een ganssch ghevaerlicke sieckte wederom op de been hadde gheholpen, siet *Suetonius in Augusto*, Cap. 59. van desen *Antonius Musa*, die den Keyser *Augustus* door het gebruyck van een koud bad van 't fledercijn verlost heeft, siet *Dion* Lib. LIII. hist. ad annu. 731 ab V. C. *Plin.* Lib. XIX. nat. hist. Cap. 8. Horat. Lib. I. *Epist.* 15. *& vet. Comment. in istum locum*. *Antonius*, een van de grootmogende *Roomsche* dry-Heeren, heeft de penninghen die *denarii* genaemt wierden, met yser vermengt. Dies is daer een sekere Konst gevonden om de penninge te beproeven; en desen vond is onder de gemeynte so aengenaem geweest, dat het *Roomsche* volck den vinder *Gratidianus* van straet tot straet met gehele statuen vereert heeft. *Plin.* XXXIII. 9. De Koninginne *Semiramis* was besigh met het opknoopen haerer tuyten, alsmen haer de boodschap broght dat de groote stad *Babel* van haere geboorsaemheyd

was

was afgheweken; en ghelijck d'eene sijde van haer half-gheciert hayr noch niet opghebonden was, soo is sy indien onverduldighen schijn nae d'afvallighe stad met haere gantsche maght ghetooghen, sonder te lijden datmen de hand aen haere vlechten sloegh voor dat sy de stad wederom onder haer gheweld hadde ghebraght: Op dese ghelegenheyd heeft men haer binnen dese stad een statue in 't hanghende hayr opgherecht, siet *Valer. Maximus Lib. IX. Cap. 3. exemplo ext. 6. Bupalus* ende *Anthermus* door een grille die hun in 't hoofd qnam aenghedreven sijnde hebben de statue van den poete *Hipponactes*, die eenen halven dwerg en met eenen oock seer leelick ende mismaeckt was, openlick ten toone gheselt; 't welck *Hipponactes* vernoomen hebbende, en dat daer daghelicks groote menighten van ledighe gaepstocken en besighe spot-voghels tot den winckel van *Bupalus* ende *Anthermus* toeliepen om haeren gaep-lust en spot-lust aldaer te versaedighen; soo heeft hy dese schampachtighe Konstenaers door een bitter wraeckghedicht van *Iambische* versen soo dapper over den hekel ghehaelt, dat sy haer selven uyt enckelen spijt hebben verhanghen; siet *Suydas in Hipponax. Acron in VI. Epod.* Als oock *Plin. Lib. XXXVI. Cap. 5.* De Koninghinne *Artemisia* heeft nae 't innemen der stad *Rhodus*, tot een ghedenck-teycken haerer victorie twee statuen in deselvighe stad opgheset; waer van d'eene de stad scheen af te beelden, d'andere daerenteghen was nae de ghelijckenisse der Koninghinne selver ghemaeckt, even als of sy de stad brand-merckte. 't Stond die van *Rhodus* niet wel aen dat sy haer selven ghedwonghen vonden 't verwijt haerer maghteloosheyd daghelicks voor haere ooghen t' aenschouwen, nochtans waeren sy van religie weghe verhindert de hand daer aen te slaen, ghemerckt het ongheoorloft was de ghewijdde standaerds ofte seghe-teyckens wech te nemen; soo hebben sy dan een Huys rondom die plaetse ghebout, niet willende dat yeman sijne ooghen daer op soude slaen, en hebben oock om de selvighe reden een ghebod laeten uyt gaen datmen die plaetse *Abaton*, dat is, een onbeganckelicke plaetse soude noemen, siet *Vitruvius Lib. II. Archit. Cap. 8.* Den Keyser *Commodus* heeft sich selven verscheyden statuen door de gantsche stad opgherecht; als onder andere een voor 't Raet-huys, die den boghe scheen te spannen; niet soo seer om dat hy eenen dapperen moed daer op droegh dat hy een goed schutter was, als wel dat hy sijne Beelden allenthalven met de verschrickelickheyd van een dreyghende ghestalte socht te vervullen, siet *Herodianus* Lib. I. *historiarum.* De statuen der ghener die door de gunste van groote *Monarchen* boven andere menschen verheven wierden, plaghten oock menighmael in verscheyden

plaetsen

plaetſen opgherecкt te worden ; ſoo betuyght *Suetonius* * datmen de goude Beelden van *Seianus* ſchier overal opgheſet vond als *Tiberius* regheerde. En *Iuvenalis* * gheeft ons in 't teghendeel door 't exempel van den ſelvighen *Seianus* te verſtaen, dat deſe Beelden met ſoo grooten ernſt niet en konden opgherecht worden of ſy wierden, noch al met meerder yver om verde ghetrocken, als den *Monarche* den hooghgheduchten gunſt-ghenoot ſlechts een weynigh ſuyr beghen aen te ſien. Den Keyſer *Claudius* heeft de ſtatuen van *Simon magus* opgheſet, met dit opſchrift, *SIMONI. DEO. SANCTO*, ſiet *Tertul. Apolog. adv. gentes, Cap.* 13. d' Ontijdighe curieuſheyd van eenighe *Roomſche* burghers heeft te paſſe ghebraghr datmen de ſtatuen van haeren artſchvyand *Hannibal* eertijds in verſcheyden plaetſen der ſtad aenſchout heeft. *Plin.* XXXIV. 6. Alhoewel ſchier alle d' *Athenienſen* het daer voor hielden dat *Piſiſtratus* eenen onderdrucker haerer vryheyd was, nochtans ſegtmen dat ſijne ſtatue eertijds t' *Athenen* inden Tempel van *Bacchus* geſien wierd. *Athenæus Lib.* XII. *Deipnoſoph. Cap.* 8. Het marmere ſitt ende en ghemantelde Beeld van dien grooten kinder-gheeſſelaer, den *Benevent aenſchen Orbilius*, wierd aen de ſlincker ſijde van 't Capitolium ghetoont, met twee dooſen ofte leſſenaers ontrent hem ſtaende, ſiet *Suetonius de illuſtribus Grammaticis, Cap.* 9. De huysvrouwe van *Eubata Cyrenæus* heeft haeren man een ſtatue opgherecht, vermids hy ſich door d' aenlockelicke ſchoonheyd van de wijd-beroemde *Lais* niet en liet bekoren om de ghetrouwigheyd die hy haer ſchuldigh was aen d' eene ſijde te ſtellen, ſiet *Ælianus* Lib. X. *var. hiſt. Cap.* 2. Den Koningh *Ptolemæus* beval den Konſtenaer *Dinochares* dat hy ſijn ſuſter *Arſinoë* van weghen d' ongheoorlofde minne-luſten inde lucht ſoude ophanghen ; dies heeft den Konſtenaer in 't verwelffel van den *Phariaenſchen* Tempel eenen ſeyl-ſteen vaſt ghemaeckt, die 't Beeld van d' ellendighe jonckvrouwe by 't yſere hayr ſoude optrecken, ſiet *Auſonius in Moſellâ. Plinius Lib.* XXXIV. *Cap.* 14. *Suydas in Magnetis. Cedrenus ad annum undecimum Theodoſii imp.* Alhoewel men uyt alle deſe voorighe exempelen lichtelick afnemen kan, dat veele en gantſch verſcheydene gheleghenheden 't ghebruyck der ſtatuen eertijds veroorſaeckt ende vermeerdert hebben ; 't gaet evenwel vaſt dat het voornaemſte ghebruyck der ſelvigher daer uyt allermeeſt ontſtond, dat de dappere gheeſten der gheneer die van de deughd niet heel end' al vervreemdt waeren, door de belooninghe des deughds meer en meer tot deughdelicke betrachtinghen ſouden worden opgheweckt. Soo heeft oock de ghewiſſe hope deſer eere in voorleden tijden veele wackere verſtanden uyt haere droomachtighe ſchuyl-winckels voordghetrocken

* In Tiberio, Cap. 65.

* Satyra X, vers 56.

Digitized by Google

ken en tot manhaftigheyd aenghedreven. Want de menschen aengemerckt hebbende den gantsch Goddelicken luster der onsterffelickheyd die uyt dese verbeeldinghen der deughd uyt-straelde, lieten sich vaerdiglick voorstaen dat sy de sekere uytkomste haerer vroomigheyd inde Beelden van andere deughdelicke persoonen aenschouden. *De memorie van uytneemende deughden wordt niet sonder reden in grooter waerde gehouden; ghemerckt veele haer selven ghewilligher tot de deughd begheven, indien de gunstighe achtbaerheyd van goede eerlicke mannen met hun niet en verstierft*: seght *Seneca Lib. IV. de Benef. Cap.* 30. *'t Gebeurt veeltijds dat de menschen haer selven tot de deughd of tot d' ondeught begheven*, seght den jonghen *Plinius* *, *nae dat sy de deughd en ondeughd in andere beloont sien. Weynighe hebben die standvastigheyd des ghemoeds, dat sy't ghene eerlick of schandelick is niet en souden naevolghen ofte vermijden, nae dat sy mercken dat andere wel of quaelick daer by ghevaeren sijn. d' Andere, wanneer sy ghewaer worden dat de luyheyd, slaeperigheyd, en weelderighen overdaed den loon van de naerstigheyd, wackerheyd, en beraedsaeme ghemaetightheyd bekomen, vinden 't gheraedsaemer soodaenighen loon door de selvighe middelen nae te jaeghen; ende overmids sy een sonderlinghe begheerte hebben om den ghenen gelijck te schijnen die door stimme by weghen tot hooghen staet opklimmen, soo ghebeurt het oock dat sy den soodaenighen vaerdighlick ghelijck worden ghemaeckt, dewijl sy daer nae trachten dat sy hun ghelijck moghten schijnen. Symmachus* heeft oock een aenmerckelicke plaetse; *Om dat onse navolgens lust door d'aensienelickheyd van deugdelicke luyden meer en meer in ons gemoed plagt t' ontbranden*, seght hy *, *en dat de naer-yverende deughd door 't exempel van anderer luyden eere ghevoedt wordt; daerom is het in d' eerste eenvondigheyd der ouder tijden een ghewoonlicke maniere van doen gheweest, dat de ghedachteniss van d' aller beste mannen door den arbeyd der Konstenaeren souden verlengt worden: Soo waer het oock te wenschen dat de lichtvaerdigheyd van een hoop gheringhe pluym-strijckers d' authoriteyt deser prijs-waerdigher vercierselen niet en hadde vermindert: Alhoewel het niet even-eens is hoemen aen d' eere gheraeckt, en dat die dinghen dapper verschillen die door verscheyden middelen te passe worden ghebraght.* d' Aller oudste *Griecken* plaghten d' eere der statuen seer spaerighlick te vergunnen; en dat maer alleen aen sodaenighe mannen, die in allerley deughdelickheyd boven andere uytstaken: De naevolghende eeuwen daerenteghen maeckten meer wercks van eenighe vuyle gheringhe Konsten, dan van de kenniss der dingen diemen door eenen gheslaedighen arbeyd moet haelen. Soo hebben d' *Athenienssen* niet alleen 't borgher-recht haerer stad aen *Aristonicus Carystius* gheschoncken, die eenen speel-ghenoot was van den grooten *Alexander*, maer sy hebben hem boven dien met een statue vereert, om

* Panegyr. tico.

* Lib. X. ep. 25.

Digitized by Google

dat hy ſich in 't Kaetſ-ſpeel met ſulcken bevalligheyd plaght te beweghen, dat hy een ſeeckere maniere van danſſen in 't ſpeelen ſcheen te ghebruycken. De *Eſtiæi* en d'*Oritanitæ* hebben eenen ſekeren *Theodorus* inde ghemeyne ſchou-plaetſe een ſtatue opgherecht, met een ſchijve inde hand, om dat hy de ſchijven in 't ſpelen met een ſonderlinghe behendigheyd van 't Damberd wiſt wech te preeuwen. d' Inwoonders van *Miletus* hebben den ſnaeren-ſpeler *Archelaus* een ſtatue vergunt. De *Thebanen*, alhoewelſe gheen ſtatue van *Pindarus* konnen aenwijſen, nochtans hebbenſe deſen eertijtel tot de ſtatue van den Singher *Cleon* toeghevoeght, dat ſijn Vader-land door hem grooter vermaerdheyd hadde bekomen, ſiet *Athenæus* Lib. I. *Deipnoſoph.* Cap. 15. & 16. *Ptolemæus Philadelphus* had een ſekere ſchenckſter met naemen *Cline*, die van hem ſo bemint wierd, dat hy haer allenthalven door de *Alexandrijnſche* Stad verſcheyde ſtatuen liet oprechten, in een enckel rockſken met een Tuyt-kanne ofte eenen Schenck-pot in de hand, ſiet *Atheneus* Lib. X. *Deipnoſ.* Cap 7. & Lib. XIII. Cap. 5. *Harpalus* heeft de Hoere *Glycera* een kopere ſtatue opgherecht, ſiet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph.* Cap. 7. De ſtatue van *Phryne* wierdt onder de *Delphiſche* ſtatuen ghetoont; en 't welck grooter verwonderingh verweckte, ſy was geſtelt in 't midden van twee treffelicke ſtatuen: Want ſy hád de ſtatue van den *Lacedæmoniſchen* Koning *Archidamus* aen d' eene ſijde, en de ſtatue van den *Macedoniſchen* Koningh *Philippus* aen de andere ſijde, ſiet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph.* Cap. 6. 't ſchijnt eyndelick dat het de *Lacedæmoniers* ſelver wel mogten lijden dat het beeld van de vermaerde Hoere *Cottina* in hare ſtad van jeder een openlick aenſchout wierd, ſiet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſ.* Cap. 5. *Plinius* ſtelt het ons wijdlopiger voor ogen hoe de ſtatuen in 't eerſte ſeer ſelden en maer alleen op rechtvaerdige oorſaecken gebruyckt ſijnde, in de volgende tijden al te gemeyn wierden gemaeckt; *Die gene*, ſegt hy *, *de welcke door d' eene of d' andere treffelicke daed enen duerende naem verdienden, plagten maer alleen afgebeeldt te worden. Voor eerſt, indien ſy in eenige van de gheheylighde baerſpelen, doch voornaemelick in d' Olympiſche, de victorie behielden: Want het was de ghewoonte dat de ſtatuen van alle d' overwinners daer ſouden ghewijdt worden: Met onderſcheyd, datmen de ghelijckeniſſe der ghener die d' overwinninghe drijmael verworven, van haere leden ſelver ſoude afdrucken: Deſe ſtatuen wierden Iconicæ ſtatuæ gheheeten. Dit ghebruyck is nae der hand van de gheheele wereld met een gantſch beleefde ernſtigheyd aenghenomen; ſoo dat de ſtatuen nu ter tijdt op de merckt-plaetſen van allerhande vrije Vlecken voor een vercierſel, en om de ghedachteniſſe der hoogh-loffelicker mannen te onderhouden, worden opgherecht; de eertijtelen worden oock op den voet*

* Lib. XXXIV. Cap. 4.

voet der ſtock-beelden gheſtelt ten eynde dat de nacomſtighe eeuwen de ſelvige niet alleen op de grafſteenen ſouden leſen. De byſondere huyſen met haere ſaelen hebben eyndelick mede voor merckt-plaetſen ghedient, nae dat die ghene de welcke de hulpe oſte voorſpraecke van eenighe maghtighe lieden van doene hadden haere beweerders en voorſprekers door dit middel ſochten te bekeghen. De gemeyne Bibliotheken waeren inſgelijcks verciert met de goude, ſilvere, kopere beelden der ghener welcker onſterffelicke ſielen aldaer in haere ſchriften ſpraeken. *Aſinius Pollio heeft deſe gewoonte inghebraght*, ſeght *Plinius* *, *wanneer hy een Bibliotheke opgherecht hebbende een gheheele Republijcke van groote verſtanden verſaemelt heeft. Het ſtaet onderentuſſchen te bedencken of men deſen vond den Koninghen van Alexandria en Pergamus niet en behoort toe te ſchrijven, gemerckt deſe om ſtrijd ghewaldige Bibliotheken hebben opgheſet*; ſiet oock den jonghen *Plinius* Lib. IV. Epiſt. 28. Alhoewel nu de beelden van d' overledene maer alleen in de ghemeyne Bibliotheken wierden opgherecht, nochtans heeft *M. Varro* van weghen ſijne diepe gheleertheydt d' eere ghehadt, dat men hem gheduerende den tijd ſijnes levens een beeld in de Bibliotheke van *Aſinius Pollio* vergunde; ſiet *Plin. nat. hiſt. Lib. VII.* Cap. 30. Wat d' andere byſondere Bibliotheken belanght, 't ſchijnt dat men deſe laecke daer in ſo nau niet en keurde, overmids ons *Martialis* *, te verſtaen geeft dat de beelden der levendighen uyt de ſelvighe niet en wierden uytgheſloten. *Onſe voorouders ſtoffeerden haere Saelen*, ſeght *Plinius* *, *met beelden die verdienden beſien te worden, niet ſo ſeer om 't werckmanſchap van eenighe uytheemſche Meeſters die haere konſt in 't koper ofte marmer betoont hadden, als wel om dat de waſſe ghedaenten haerer voorvaderen op byſondere buffetten ten toone gheſtelt waeren ten eynde dat ſy ghene beelden ſouden ghebreck hebben die met het lijck ginghen als daer jeman van haer gheſlacht ſoude overlijden; ende altijd als daer jeman van hun verſcheyden was, ſoo hadden ſy daedelick do gantſche menighte des volcks, 't welck oyt in haere familie gheweeſt hadde, by der hand. De krantſkens onderentuſſchen, waer in de naemen van de voornaemſte ſtammen des gheſlachts gheſchreven ſtonden, wierden met linien aen de gheſchilderde beelden gehecht. De Contoiren ofte Schrijf kamers waeren vervult met de ghedenck-ſchriften van het ghene ſy in den tijd haerer ampten voor 't gemeyne beſte ghedaen hadden. Daer vertoonden ſich buyten 's huys ontrent de dorpels andere beelden: Den roof, dien ſy haeren vijanden ontnomen hadden, was daer tot bewijs haerer grootmoedigheyd vaſt ghemaecke, ſonder dat die ghene de welcke hun 't huys afkochten de hand daer aen mogten ſlaen. De huyſen ſelver hielden niet op te triumpheren, alhoewel de eyghenaers verandert waeren. Soo was dit mede eenen gheweldighen prickel, wanneer ſy 't verwijt haerer huyſen daghelicks moeſten verdraeghen, dat eenen onkrijghbaeren meeſter ſijnen voet in anderer*

* Lib. XXXV. Cap. 2.

* In ipſo ſtatim initio libri, Noni.

* Lib. XXXV Cap. 2.

Digitized by Google

luyden Triumphe hadgheſtelt. De woorden van *Salluſtius* ſijn aenmerckens waerd. *ick hebbe menighmael gehoort*, ſeght hy *, *dat Q. Maximus, P. Scipio, en andere voortreffelicke mannen in onſe Stad ghemeynlick plaghten te ſeghen, dat haer ghemoed gheweldighlick tot de deughd ontſteken wierd, als ſy de beelden haerer voorouders aen ſchouden. Niet dat de waſſe beelden en de blote ghedaente haerer voorſaeten deſe kracht in ſich hadden; maer dat de ghedachteniſſe van haere vroome daeden ſulcken vlamme in de eerſuchtighe herten plaght te ontſteken, dat het hun onmoghelick was dien brand te leſſchen, tot dat ſy den loffelicken naem der ſelvigher door haere deughd hadden achterhaelt.* Siet mede *Val. Maximus Lib. V. Cap.* 8. *exemplo* 3. Alhoewel niet alleen de ſtatuen der ghener die van 't ſelvighe bloed ſijn onſe herten plaghten te verwecken, maer oock de ſtatuen der ghener die ons t'eenemael vreemd ſijn, ſoo heeft ſich *Iulius Cæſar* tot *Calix* in den Tempel van *Hercules*, nae 't verhael van *Dio Caſſius* *, op 't aenſchouwen van *Alexanders* ſtatue met diepe verſuchtingen jammerlick daer over beklaegt dat hy ſijne memorie noch niet door eenighe groote daeden vereeuwighet hadde, het en was dan ſo heel ongherijmt niet dat ſy de beelden haerer edeler voor-vaders in de voorſaelen tot opſcherpinghe van hare deughd plaghten op te ſetten, ghelijck ſy oock om de ſelvighe reden de ghelijckeniſſe van d' aller edelſte haerer bloed-verwanten in haere ringhen ſchijnen ghedraeghen te hebben. *Lentulus*, een overgegeven booſwicht ende een van d' allerghevaerlickſte roervincken in de Goddeloose t' ſaemen-rottinge van dien grooten wervogel *Catilina*, plaght ſijne brieven te ſeghelen met eenen ringh daer in de ghelijckeniſſe ſijnes edelen Groot-vaders ghegraveert was: *Ick hebbe Lentulus de brieven ghetoont*, ſeght *Cicero* *, *en hem afghevraeght of hy dien ſeghel kende, hy en heeft het niet ontkent, het is ſoo, ſeyde ick wederom, en 't en kan niet geloochent word 'n dat dit het beeldt is van uwen doorluchtighen Groot-vader, die ſijn land en landſlieden dapper plaght te beminnen; ſoo dat u dit ſtomme beeld van ſulcke ſchandelicke raedſlaeghen hadde behooren af te raeden.* Ten eynde dan dat de oude ſtammen door d' ongherechelde boeſachtigheyd eeniger jongher ſpruyten niet en ſouden ontciert worden, ſoo plaghten de naeſte vrienden van 't bloed ſodaenighe edele monſters eendraghtighlick te verſaecken, niet lijdende dat ſy den luſter haerer familie door vuyle fielterijen ſouden verdonckeren. Het maeghſchap van *Scipio Africanus* heeft ſijnen ſone vrij wat hard aenghetaſt, als hy van de deughd ſijner voor-ouderen veraerdende, haeren eerlijcken naem door een verdorvene ende eerlooſe maniere van leven, tot ſchande broght: *Syne naeſte vrienden hebben hem den ringh van de handt ghetrocken*, ſeght *Valer. Maximus* *, *daer 't hoofd van Scipio Africanus in gheſneden was.* Die ſich aen de leere van d' een of d' ander Philoſophe verbonden, plagten

* De bello Iugurth.

* Lib. XXXVII.

* Orat III in L. Catilinam.

* Lib. III Cap. 5.

Digitized by Google

plaghten insghelijcks den ringh-leyder van d' aen-een-hangende leerlinghen dese eere aen te doen, dat se sijn beeld in haere ringhen omdroeghen; *Onse goede bekende*, seght *Tullius* * sprekende van de *Epicuristen, hebben 't beeld van Epicurus niet alleenlick in haere tafereelen, maer oock in haere drinckbekers ende ringhen.* Lib. 5. de Finibus.

8. *Ick achte*, seght *Plinius* *, *dat de Schilder-konst haere voornaemste aensienelickheyd te Roomen bekomen heeft door 't toedoen van M. Valerius Maximus Mejala, die in 't vier honderd en 't neghentighste jaer nae de eerste grondleginghe der Stad de Schilderije van 't Zee-ghevecht, daer mede hy de Carthaginensen met te saemen oock den Koningh Hiero in Sicilien overwon, aen de eene sijde van 't Hostilische Raed-huys opgheset heeft.* Den Keyser *Maximinus* heeft insghelijcks den *Roomschen* Raed niet alleenlick door brieven daer van verwittight, hoe gheluckighlick by de stoutmoedigheyd der *Duytschen* in de broeckachtighe plaetsen ter neder hadde gheslaeghen, maer hy heeft de levendighe verbeeldinghe des gantschen ghevechts met eenen oock voor 't Raed-huys in 't groote laeten afmaelen; ten eynde dat het *Roomsche* volck de bysondere omstandigheden der ghe-schiedenisse als tegenwoordiglick moght aenschouwen, siet *Herodianus* Lib. VII. De achtbaerheydt der schou-plaetsen heeft dese Konsten oock in grooter waerde ghebracht, nae dat sich jeder-een over de nettigheydt der Schilder-konste die in het tooneel van *Claudius Pulcher* voorgheselt wierd, verwondert hadde; *Want de ravens, door de ghelijckheyd der gheschilderder teghelen bedroghen sijnde, quaemen tot dese stellagie gevloghen*; segt *Plinius in* de selvighe plaetse. Als de *Athenienscn* eenighe groote Feest-daghen ter eeren van den Koningh *Demetrius* vierden, so hebben sy den Koningh selver op 't Voor-tooneel geschildert, rijdende op den kloot der aerden als op een Paert, siet *Athenæus* Lib. XII. *Deipnos.* Cap. 9. 'tIs gantsch koddigh en 't behoort tot het menighvuldige ghebruyck deser Konsten't ghene van *Lepidus* verhaelt wordt. Want als desen Grootmoghenden *Romeyn*, gheduyrende den tijd sijner dry Heerschap, by de Magistraeten van een sekere Stad in een boschachtighe plaetse ghelogeert was, soo heeft hy hun 's anderen daeghs met vreselicke dreyghementen te keer ghegaen, om dat sy hem deden vernachten in een oord daer hem der voghelen ghesangh niet en liet slaepen. Derhalven hebben sy dese plaetse met de Schilderije van eenen gheweldighen Draecke, die op een lange perkement-rolle geschildert was, omhanghen. *Het wordt verhaelt*, seght *Plinius* *, *dat de Voghelen door desen schrick haer quinckeleren naehieten: Soo plaghtmense oock naemaels, dies noodsijnde, door dit middel te stillen.* De twee volghende exempelen. alhoewelse eyghenlick tot dese plaetse niet en behoren, nochtans konnen wy de selvighe niet wel voor by gaen; overmids wy daer uyt ver- * Lib. XXXV. Cap. 4.

* Lib. XXXV. Cap 11.

Digitized by Google

nemen, dat de onredelicke gedierten somwijlen niet min beroert worden door haer eyghen beeld 't welck sich in het water ofte in eenen spieghel vertoont, als de voorghemelde voghels door 'tDraeken-beeld ver-tsaeght wierden ghemaeckt. Een Paerd schijnt kennisse te draevan 't cieraet sijner maene; dies siet men oock menigh-mael dat lustighe en weelderighe Paerden haer selven op de uytnemenheyd haerer maene grootelick verhoovaerdighen; en die ghene de welcke haere Merrien van d' Esels laeten bespringen, vinden de selvighe somtijds bysterwild en oughelaeten; want dese moedighe beesten nemen het seer quaelick, datmense met een veracht ende onedel ghedierte paeren wil. Het eenighe middel om sodaenighe trotsheyd te breken, is, datmen dese merrien nae 't afsnijden haerer maenen gaet wateren, want sy en konnen uyt het water so haest niet vernemen dan den roem haeres necks ghegaen is, of sy laeten dien grooten moed daedelick vallen, haer selven sonder eenighe teghenspertelinghe met d' esels vermenghende, siet *Ælianus* Lib. XII *de Animalib. Cap.* 10. als mede *Iul. Pollux Onomast.* Lib. I. Cap. 11. Het aller ghereedste middel om een Paepe-gaey te leeren klappen, is daer op ghegrond, datmense door haere eyghene ghelijckenisse bedrieghe. Den leermeester schuylende achter eenen grooten spieghel, spreeckt wat hy wil wat hem de Paepegaey naesegghen sonde; en d' arme voghel, niet beter wetende of het is een Papegaey die sy in den spieghel aenschouwt, benaerstight haer selven de taele te spreken die sy meynt dat de andere voghels van haere vederen spreecken, siet *Plutius in Excerpt. ex Lib. V. Theodori episcopi Tarsi contra Fatum.*

Wy souden ons selven alhier verghenoeghen met het ghene tot noch toe aengaende het menighvuldighe ghebruyck deser konsten gheseyt is, 't en waer saecke dat sich vele andere dinghen in verscheyden autheuren voordroeghen die met de voorighe exempelen overeen komen; *Men behoort oock allerley saecken ende allerhande ghespreck*, nae het segghen van den Philosophe *Seneca met de eene of de andere ghesonde leeringhe te vermenghen.* Ghelijck ick my selven oversulcks daer van ten vollen versekert houde, dat alle de volghende exempelen vermaeckelick sullen sijn, van weghen de groote verscheydenheydt die daer in te vinden is; soo verhoope ick insghelijcks dat sommighe profijtelick sullen bevonden worden, van weghen de nuttigheyd eenigher leeringhen die daer in begrepen sijn.

Lib. II. nat. quæst. Cap. 58.

* Lib. 8. nat. hist. Cap. 48. 9. *Acu pingere.* De naeld Schilderije wordt den *Phrygiaenen* toeghe-schreven; soo wierden oock de Boorduyt-werckers eertijds *Phrygiones* ghenaemt, seght *Plinius* *, om dat de Konst van allerhande stickselwerck

werck te maecken in *Phrygia* eerſt ghevonden is. Alhoewel *Lucanus* * den *Ægyptenaren* deſen lof ſchijnt toe te ſchrijven, Doch hier van ſullen wy, door de genade Gods, op een andre gelegenheyd breder handelen. * Lib. X. verſ. 142.

Textilis pictura, *Cicero* * naempt de Weef-ſchilderije van allerhande Tapijt-werck met deſen naem, Soo leſen wy mede in *Valer. Maximus* *, dat het legher van *Antiochus* Koningh van *Syrien* tenten gheſpannen heeft die met gheweefde beelden verciert waeren *Lucretius* ghebruyckt oock de ſelvighe maniere van ſpreken. *De brandende kortſen*, ſeght hy *, *ſullen u niet te vroegher verlaeten als ghy u in gheweven Schilderije en purpure bedde-kleden omwentelt, dan als ghy in een gemeyne ſargie hobben en tobben moet.* Onder vele en gantſch verſcheydene werckſtucken van deſen ſlagh, ſijn dit de voornaemſte eertijds gheweeſt; *Arcadici pilij*, *Attalicæ veſtes*, *Babylonica texta*, *Chlamydes militares*, *Diademata regum Ægyptiorum*, *Iudaica vela*, *Peplum Palladis*, *Toga picta*. * Lib. IV. in verrem. * Lib. IX. Cap. 1. ex. ext. 4. * Lib. II. verſ. 34.

Arcadici pilei. Den *Cyniſchen* Philoſophe *Menedemus* wierd door de ongheſeghelickheyd ſijnes gemoets ofte oock door de ſtraffigheydt van d' eerſte grond-leeringhe ſoo dapper in ſijne ſinnen verbyſtert, dat hy in een onmenſchelicke verwoedheydt uytbrekende in den ſchijn van eenen onder-aerdſchen wraeck-gheeſt op en neer wandelde; dies en ontſach hy ſich niet voor eenen helſchen beſpieder uyt te gheven, ſeghende, dat hy nerghens anders om uyt en afgrond was opgheklommen, dan om 't bedrijf der miſdaedigher menſchen aen te mercken en de Duyvelen daer nae te boodſchappen 't ghene hy gheſien hadde, ſijnen langhen bruyn-donckeren rock was met eenen vlammigen gordel omgordt; de twaelf beghinſels der Nature waeren door de weef-konſte in ſijnen *Arcadiſchen* hoed afgebeeldet: Hy gingh op *Tragiſche* borſekijnen: Sijnen langhen baerd hongh over ſijnen gordel; hy hadde een eſſchen ſtockſken in de hand, 't welk hy ſteeds herwaerds en derwaerds plaght te ſwieren, ſiet *Laertius* ontrent het eynde ſijnes Seſten Boecks.

Attalicæ veſtes. *Den Koningh Attalus is den eerſten gheweeſt*, ſeght *Plinius* *, *die de ghewoonte van 't goud in de kleedinghen in te weven opghebracht heeft; waer van oock d' Attaliſche kleederen haeren naem hebben.* Het is wel waer dat *Silius Italicus* *, ghewagh ſchijnt te maecken van eenighe *Attaliſche* tapiſſerijen die met den naelde verſcheydenlick gheſchildert waeren; doch wy moeten in deſe ſijne woorden door de *Attaliſche* tapiſſerijen maer alleen koſtelicke en gantſch ſtaetelicke tapijten verſtaen; want het een ghemeyn gebruyck onder de oude ſchrijvers gheweeſt is, dat ſy allerley heerlicken koſtelicken huyſ-raed Attaliſchen Huyſraed noemden, overmids den voornoemden Koningh in alle ſijn bedrijf * Lib. nat. hiſt. Cap. 42. Sub finem Lib. XIV de bello Punico.

uyt

Digitized by Google

uyt der maeten grootsch en pragtigh was.

Babylonica texta. Babylon heeft wel-eer den opperſten roem der weef-konſte ghenoten; want ghelijck d' inwoonders van die ſtad verſcheyden coleuren in de gheſchilderde Tapijten konſtighlick plaghten in te weven, ſoo wierden oock ſodaenighe wercken doorgaens henen *Babyloniſchen* wevinghen ghenaemt, ſiet *Plinius* Lib. VIII. Cap. 48.

Chlamides militares. Als *Philopœmen*, een ſeer vermaerd Krijgs-overſte, de *Achæans* van 't vermaeck 't welck ſy in gantſch ydele en nietige frayigheden plagten te ſcheppen tot de liefde en 'tgebruyck van ſchoon Waepen-tuygh ſocht aen te leyden; ſoo heeft hy haere voet-knechten ghebeelde veld-kleederen ofte kaſacken, en haere Ruyterije gebeelde waepenrocken laeten draeghen. Deſen grooten Capiteyn liet ſich voorſtaen dat het bloote aenſchouwen ſodaenigher vercierſelen haere grootmoedighe voordvaerenheyd gheweldighlick ſoude ontſteken, even als ons *Homerus* beſchrijft dat den dapperen *Achilles* op 't eerſte gheſicht van nieuwe en koſtelicke Waepenen ſeer beluſt gheweeſt is om ſijne dapperheyd door 't ghebruyck van ſulcke cierlicke Waepenen te betoonen, ſiet *Plut. in Philopœmen.*

Diademata regum Ægyptiorum. De ſluyer-kroonen der *Ægyptiſcher* Koninghen waeren rond-om beſet met de ghelijckeniſſe van doodelicke ſlanghen die men *Aſpides* noemt. Want ghelijck noyt jeman, die van ſulcken ſlanghe ghebeten was de dood konde ontgaen; ſoo wilden ſy daer mede heymelick te verſtaen gheven dat den verbolghen toorne eenes vergrimden Koninghs ſeer ghevaerlick ja te eenemael onvermijdelick is, ſiet *Ælianns Lib. VI. de Animalib. Cap.* 38.

Iudaïca vela. De *Ioodſche* voorhanghſels waeren doorwrocht met verſcheyden monſter-dieren, die jeder een ſich ſelven plaght in te beelden wanneer hy de wonderbaerlicke vreemdigheden der *Indianen* meynt te aenſchouwen, ſiet *Claudianus in Eutropium, Lib. I. verſ.* 355.

Peplum Palladis. De vaene van *Pallas*, die alle vijf jaeren 't *Athenen* in een openbaere proceſſie eens omghedraeghen wierd, plaght met eenen ſonderlingen luſt in de *Panathenaiſche* hooghtijd van jeder een beſchout te worden; om dat de nederlaeghe van de onbeſinde Reuſen, die den hooghen hemel dwaeſlick beſtormden, daer in rijckelicken konſtighlick afghebeeldet was, ſiet *Virgil. Ciris.*

Toga Palmata. Van dit prael-kleed ſpreeckt *Iſidorus Hiſpalenſis*; *Die ghene*, ſeght hy *, *de welcke haere Vijanden hadden overwonnen, plaghten eenen tabbaerd te verwerven die* toga palmata *ofte oock* toga picta *ghenaemt wierd; van weghen de Victorien en Palm-tacken die daer in door de weef-konſte ghewrocht waeren.* Ende gheli jck wy voor deſen hebben aengheweſen

* Originum Lib. XIX.

dat

Digitized by Google

dat de *Toscaenen* d' eerste gheweest sijn die de *Statuen* in *Italien* bragten, soo staet ons oock alhier aen te mercken dat dit cieraet mede van hun hervoord ghekomen is. *Onse voorsaeten*, seght *Sallustius* *, *hebben 't grootste deel van d' eersteyckenen, die by de magistraeten ghebruyckt wierden, van de Toscaenen ghenomen.* *Macrobius* bevestight even het selvighe; *Tullus Hostilius den sone van Hostus en derden Koningh der Romeynen*, seght hy *, *nae dat hy de Toscaenen onder sijn gheweld ghebracht hadde, is d' eerste geweest die den elpen-beenen waeghen-stoel (Sella curulis) te Roomen inghevoert heeft; als oock de Sergeanten lictores) en de staet-tabbaerden (toga-pictæ atque prætexta) want alle dese dinghen waeren somtijds eersteyckenen van de Toscaensche hoogh-overigheyd.*

* De bell. Catilin.

* Lib. ij Saturnal. Cap. 6.

10. *Minerva* wierd eertijds op de stad-poorten en op veele deuren van bysondere huysen gheschildert, ghelijck de Schilderye van *Mars* ghemeynlick ontrent den eersten ingangh der voorsteden te vinden was: Daer mede te verstaen ghevende, dat alle dinghen binnen de stads vestinghen en binnen de muyren van bysondere Huysen door den raed en 't wijse beleyd van *Minerva* bestiert moeten worden; ghelijck de voorsteden in 't tegendeel *Mars* voor haeren scherm-heer moesten aennemen, siet *Schol. vet. in Æschylum. en Tzetzes in Lycophronis Cassandrā.* Sommighe nochtans plaghten haere deuren met eenighe andere Goden ofte menschen, nae haeren eyghenen lust, te beschilderen. Dit heeft *Ausonius* * bewogen om dien verwaenden snorcker boerdighlick over te haelen, dewelcke van een gheringhe en gantsch duystere afkomste voord-ghesproten sijnde, 't hoofd evenwel benevens andere edel-lieden inde wind socht te steken; ende om dat hy niet en konde eenighe doorluchtighe mannen uyt den hoeck haelen die hy de wereld voor d' eerste en d' oudste stammen sijner familie opdringen soude, soo heeft hy sijne afkomste van *Mars*, *Romulus* en *Remus*, (d' eerste stichters der *Roomscher* stad) beghinnen af te rekenen; de selvighe niet alleen op verscheyden waeghen-borghen in sijne voorsaele opletende; maer oock op alle sijne deuren voor d' eerste grond-legghers sijnes gheslachts afmaelende.

* Epigr. 25.

Den *Medischen* Koning *Hispaspes* met t' saemen sijnen jongen broeder *Zariadres* waeren beyde soo uytdermaeten schoon, dat haere onderdaenen midsgaeders oock alle de naebuyrighe volckeren uytgaeven datse van *Venus* ende *Adonis*, voord-sproten, vermids het hun onmoghelick scheen d' uytnemende schoonheyd deser ghebroeders anders uyt te drucken. *Hispaspes* heerschte over *Media* en 't gantsche land 't welck daer onder was gheleghen: *Zariadres* voerde 't opperste gebiedt inde gheheele Land-streke boven de *Caspiæ portæ* tot aen de riviere

Digitized by Google

Tanais : d' Andere landen aen d' overſijde van de riviere waeren onder 't gheweld van den Koningh *Omartes*. Het wordt in veele Hiſtorien betuyght dat *Odatis*, de dochter van *Omartes*, de ghelijckeniſſe van *Zariadres* in haeren ſlaep gheſien hebbende, dapper op hem verlieft is gheworden; dat oock *Zariadres* aen d' andere ſijde met dierghelijcke liefde bevanghen wierd, ſoo haeſt als hem 't Beeld van de ſchoone *Odatis* 's nachts voorquam. Soo heeft oock d' inbeeldinghe van deſen minne-droom daghelicks meer en meerd' overhand genomen in 't herte van d' een en d' ander, als ſy naemelick uyt het ghemeyne loopende gherucht verſtond dat *Zariadres* wonderlicken ſchoon was, ende als het hem wederom van yeder-een wierd aengheſeyt dat *Odatis* alle d' andere Vrous perſonen in ſchoonheyd verde te boven ginghe. Dies vond ſich *Zariadres* ghedwonghen eenighe aenſienelicke mannen aen *Omartes* af te ſenden, om 't houwelick tuſſchen hem ende *Odatis* te maecken. Maer *Omartes* en wilde daer toe gantſch niet verſtaen; want ghelijck hy gheen mannelicke afkomſte nae ſich in 't rijck en konde beveſtighen, ſoo en begheerde hy ſijn dochter aen gheenen vreemdelingh, maer aen d' een of d' ander van ſijne bekende Landſluyden te gheven. Dies heeft hy korts daer aen alle de voornaemſte Heeren van 't gantſche land mid ſgaders oock alle ſijne vrienden ende bloed-verwanten tot ſijner dochters Bruyloft-feeſt ghenoodt, ſonder nochtans den Bruydegom te melden. De maeltijd gingh onder en tuſſchen aen, yeder-een viel hard aen 't drincken, ja eenighe beghoſten den Wijn alreede in 't hooft te krijghen, als den Koningh ſijn dochter *Odatis* in 't ghehoor van alle de Bruylofts gaſten aldus aenſprack, dit is uwe Bruyloft dochter *Odatis*; bemerckt alle d' aenſittende gaſten met een gauwe ooghe, den tijd is nu hier gheſchaepen, dat ghy eenen gouden Kop met vol ſchencken ende aen hem aenbieden dien ghy meynt te trouwen : Wy ſullen hem opſtaende voet eenſtemmighlick uwen Bruydegom begroeten. De benaude maeghd, nae dat ſe haere ooghen achter-volghens 't bevel haeres vaders van d' een op d' ander hadde gheſlaeghen, gingh al krytende nae 't buffet, wenſchende onder en tuſſchen de beminde tronie van haeren *Zariadres* t' ontmoeten, dien ſy nu alreede van den tijd haeres aenſtaenden trou-daghs verwittight had. *Zariadres* was beſigh met ſijn legher aen de kant van de riviere *Tanais* te ſlaen, als hem deſe droevetijdinge ter ooren quam : Daerom voer hy ſonder vertoeven met ſijnen ingheſpanden waeghen en waeghener heymelick over 't water; alwaer hy dapper aenſtaende en dien nacht ontrent tachtentigh ſtadien gheloopen hebbende, als hy nu het Dorp daer de Bruyloft ghehouden wierd beghoſt te ghenaecken, ſoo beſtelde hy ſijnen waeghen ende

Waghener

Waghener in een ſekere plaetſe die hem tot volvoeringhe ſijnes voornemens de meeſte bequaemheyd ſcheen te hebben. Oock en hadde hy ſijn ghewaed ſoo haeſt niet verandert ende eenen *Scithiſchen* rock aenghetrocken, of hy ſpoeyde ſich daedelick nae 't hof. Daer ſach hy hoe dat de bedruckte *Odatis* aen 't buffet ſtaende ende eenen drinckkop met traenende ooghen langhſaemlick opvullende, anders niet en ſocht dan den tijd te verlenghen, of daer miſſchien onder en tuſſchen yet voor-viel't welck haer teghenwoordige verdriet in een onverhoopte vreughd maghtigh waere te veranderen, *Zariadres*, ghelijck hy de beanghſtheyd haeres belaeden ghemoeds uyt haer weſen ende uyt haere maniere van doen ghenoeghſaemlick beſefte, ſoo heeft hy ſich ſonder eenigh vertraeghen aen haer ontdeckt; ſegghende; keert uwe ooghen t' mijwaerds, *Odatis*; ick ben uwen *Zariadres*, die niet ghetwijfelt hebbe alhier op u bevel te verſchijnen. De verbaeſde maeghd, bevindende dat dien overſchoonen vreemdelingh die met haer ſprack de ghelijckeniſſe droegh van 't beminde ghelaet 't welck ſy wel eer inde nacht-ruſte gheſien hadde, wierd met een onuytſprokelicke vreugd vervult en gaf hem den voorſeyden kop daedelick inde hand. Dus heeft hy haer op 't aller ſchielickſte uyt het midden van de half ſuyſelende Bruylofts gaſten ontſchaeckt ende op ſijnen waeghen haeſtighlick wech-ghevoert. De dienſt-boden die eenighe kenniſſe van de ſaecke hadden, ghelieten ſich als of ſy daer niet met allen van wiſten, Ende als hun den Koningh belaſte darmen ſijn dochter wederom ſoude inroepen, ſoo hebden ſy hem gheandwoordt dat ſy niet en wiſten werwaerds henen de Prindeſſe ghegaen was. d' Inwoonders van *Aſia*, ghelijckſe deſe avonduerſche minne ghaerne en met een ſonderlinge verwonderingh verhaelen, ſoo plaghtenſe de Schilderye van deſe geſchiedenis, die allerley verſierde minne-praetjens verde te boven gaet, niet alleenlick inde Kercken en in de Koninghlicke Paleyſen, maer ſelfs oock in de Huyſen van gemeyne luyden af te maelen. De groote Vorſten des ſelvighen rijcks houden den naem *Odatis* inſghelijcks in ſulcker waerden, datſe gheen liever naem kenuende haere dochters veeltijds dien naem gheven, ſiet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph. Cap.* 5.

Men ſach veeltijds in treffelicke Huyſen aenen grooten gheketenden Hond ontrent des Poortiers logijs op de muyr gheſchildert; ſoo ſtonden oock boven hen deſe woorden met vierkante groote letteren gheſchreven, CAVE. CAVE. CANEM. ſiet *Arbiter in Satyrico*.

Het ghevecht tuſſchen de weſels en muyſen wierd eertijds op de berderen van vele kraem-winckelkens gheſchildert, ſeght *Phædrus Fabula* LXIV. En ghelijckſy door dit middel de kallanten tot haere

winckels verlockten, soo plaghten sy insghelijcks twee slanghen op d'uytsijde haerer Kraemen te schilderen om't ontmanierlicke gheboefte van haere winckels af te wijsen; sy en konden soo haest niet bemercken dat yeman inde hoecken haerer Kraemen sijn ghevoegh beston te doen en sijn water meynde te maecken, of sy waeren terstond inde weer om hem door de Schilderye der slanghen te verwittighen dat het een ghewijdde plaetse was, en dat hy den *Genius* ofte den goeden Enghel van die plaetse soude verstooren indien hy desselvighe plaetse met sijne vuyligheyd verontreynighde. *Daer en is gheen p'aetse,* seght *Servius* *, *of sy heeft haeren bysonderen Genius; en desen Genius wordt doorgaens henen door de ghelijckenisse van een slanghe uytgheduyt*, siet oock *Cornutus in Persium ad vers.* 113. *Satyræ primæ*, daer hy dese ghewoonte der Kraemers op 't aller duydelickste voorstelt. Het wierd oock by d'oude Heydenen daer voor ghehouden dat niet alleen de houte huttekens der winckeliers, maer oock de stad Poorten, de bysondere Huysen, de baed-stoven, de stallen selver, en alle de hoecken der gantscher stad veele duysenden van dese *Genusses* ofte Enghelen hadden, siet *Aurel. Prudentius Lib. II. contra Symmachum.* Soo leesen wy mede in *Invenalis* * dat *Epona* en meer andere leelicke tronien veeltijds ontrent de vunstighe kribben gheschildert plaghten te worden.

* ad versum 85. libri V. Aeneidos.

* Sat. VIII vers. 157

Theudelinda, de Koninghinne der *Longobarden*, heeft haer selven een Palays in *Modicia* ghebout (welcke plaetse twaelf mijlen van *Milanen* gheleghen is) en heeft daer in verscheyden *Longobaerdische* ghedenisse laeten af-maelen; soo kan men oock uyt die Schilderye duydelick vernemen hoe de *Longobarden* in den tijd haere hoofden plagten te scheeren, als oock wat voor een maniere van kledinghe sy plagten te ghebruycken. Haeren neck was gheschrabt en tot het achterhoofd toe ontbloot; 't overighe hayr hongh nederwaerds soo leegh als haeren mond, wesende van 't scheydsel haeres voorhoofds af aen beyde sijden verdeylt. Sy droeghen wijde en door de banck lijn-waete klederen, ghelijck wy sien dat d'*Anglo-Saxones* nu ter tijd doen, verciert met breede en verscheyden verwighe boorden. Haere schoenen waeren schier tot het opperste van den grooten teen gheopent, en wierden van d'eene sijde tot d'andere beurt-wijse opghebonden. Naederhand beghoften sy hosen te ghebruycken, een dicker en stercker soorte van kousen daer over treckende als sy erghens te paerd ginghen. Maer dese ghewoonte hebben sy van de *Romeynen* ontleent, siet *Paulus Diaconus* de *Rebus gestis Longob. Lib. IV. Cap. 23.*

De plaetsen in welcke d'oude Martelaers omghebracht waeren, plagten verciert te sijn met de Schilderye haeres lydens; alle d'omstandigheden

Digitized by Google

digheden der onmenschelicker wreedheyd die de woedende Beulen teghen dese beylighe mannen ghebruyckt hadden, wierden daer in nae 't leven ofghemaelt, siet *Prudentius* in 't lijden van *Cassianus* den School-meester, die van sijne eyghene leerkinderen uyt last des bloed-dorstighen vervolghers met schrijf-priemkens ter dood gheprickelt is gheweest; siet mede den selvighen *Prudentius* in 't lijden van den vroomen bloed-ghetuyghe *Hippolytus*. Als oock *Paulus Diac. de Gestis Longob. Lib. IV. Cap.* 17.

Die ghene dewelcke uyt een swaere kranckheyd opstonden plagten de Schilderye van *Æsculapius* in haere beste Kamers tot een teycken haerer danckbaerheyd op te setten, siet *Libanius Declamat.* XXXIX.

Wat de tafereelkens der ghener aengaet die schip-breuke ghelede hadden ofte oock te recht ginghen over eenigh groot onghelijck 't welck hun was aenghedaen, wy hebben de selvighe Lib. I, Cap. IV. § 4. aengheroert.

Het achter-Kasteel der schepen was doorgaens henen verciert met de Schilderye van den eenen ofte den anderen God dien de beschuttinge des Schips bevolen was; soo wierd oock desen Scherm-heer veeltijds met Goud en allerhande treffelicke afsteeckende coleuren besmeert, siet *Virgil. Lib.* X *Æneid. en Valer. Flaccus Lib. VIII Argonaut. vers.* 292.

Dieghene dewelcke gewoon waeren d' een d' ander somtijds te vergasten, plaghten alsmets, als het hun niet gheleghen quam haere vrienden te besoecken, eenighe lieffelickheyd van Fruyt en andere min gheneyne dinghen aen malckanderen toe te senden: De backskens en korfkens die met sodaenighe gheschencken vervult waeren, wierden *Xenia* ofte gast-gaeven ghenoemt: Soo behielden oock haere Schilderyen den selvighen naem: Want als den opghetasten hoop van sodaenighe onder een gheschaeckierde soetigheden den Konstenaeren heel schilderachtigh schenen te staen, soo plaghten sy deselvighe nu en dan door haere Konst nae te boetsen en dese haere tafereelkens *Xenia* te noemen, ghelijck ons *Vitruvius Lib. VI. Archit. Cap.* 10. te kennen gheeft. *Philostratus Imaginum Lib. I.* ontrent het eynde des selvighen Boecks, stelt ons een volkomen beschrijvinghe van sulcken stuck wercks voor ooghen.

Mæandrum is een sekere soorte van Schilder-werck 't welck dese benaeminghe van de Rieviere *Mæander* ghekreghen heeft, om dat het door 't menighvuldighe draeyen en wenden met den krommen loop deser dwaelender Riviere schijnt overeen te komen, siet *Festus Pompeius*.

Als *Murena* en *Varro* boumeesters (*ædiles*) waeren, soo hebben sy

tot *Lacedæmon* een seker stuck plaester-wercks uyt steene mueren om d' uytnemenheyd der Konste uyt ghehouwen en in houte lijsten te *Roomen* ghebracht tot cieraet der plaetse die men 't *Comitium* noemde. Dit werck alhoewel het in sich selven gantsch wonderlick scheen te sijn, soo heeft het nochtans meerder verwonderingh verweckt dat het onghescheut over quam. *Plin.* XXXV. 14. siet oock *Vitruvius* Lib. II. *Archit.* Cap. 8.

M. Agrippa heeft de heetste plaetsen der baed-stoven verciert met kleyne tafereelkens die in 't marmer bequaemelick waeren inghevoeght siet Plin. XXXV. 4.

De vloeren waeren eertijds in *Grieckenland* door een gantsch arbeydsaeme konst nae de maniere van een Schilderije ghelaveydt, tot dat de *Mosaische* ofte *Musaicke* vloeren wierden inghebracht, dese schijnen by d' oude *lithostrota* ghenaemt te sijn: En *Plinius* verhaelt ons dat *Sosus* in sodaenighe wercken boven alle d' andere Konstenaers plaght uyt te muyren, sich eenen grooten naem verkreghen hebbende door 't vloeren van een huys 't welck in de vernaemde stad *Pergamus* met den naem *Asarotos œcos*, dat is, 't onghevaeghde huys bekent was; om dat hy de schraeffelinghen ende schuddelinghen van de taefel daer in van kleyne verscheyden verwighe steenkens soo aerdighlick ghemaeckt hadde, als ofse onachtsaemlick op den grond nae 't scheyden der maeltijd gestroyt laghen. De dronckende Duyve is daer om de verwonderens waerd, die 't waeter door de schaeduwe haeres hoofds verbruynt, de wijl haer een andere 't eten ontsnapt; andere sitten en spelen op den rand van de kruycke, andere lodderen en baeckeren haer selven in de sonne, den tijd met her picken en streelen haerer vederen door-brenghende, siet *Plin.* XXXVI. 25.

Den cupressen boom wordt oock tot de schilderije van allerley historie-werck ghetrocken, bekleedende allerhande wild-jaghten, vloten van Schepen, midsgaeders oock de verbeeldinghe van vele andere dinghen met een dun, kort, en groen loof, siet *Plin.* XVI. 33.

Die ghene wierden onder de Soldaeten *imaginarij* ofte *imaginiferi* genaemt, de welcke de beelden der Keysers droegen als 't leger te veld gingh, siet *Vegetius* Lib. II. *de Re milit.* Cap. 7.

Het silver wordt in *Ægypten* ghe-schildert, en niet ghegraveert: Want d' *Ægyptenaers* onderwinden sich het silver te verwen, ten eynde dat sy haeren hoogh-geëerden *Anubis* in haere drinck-vaeten mogten aenschouwen. Dese stoffe wordt daer nae tot de triumphaele statuen ghebruyckt; en 't welck gantsch wonderlick is, den prijs van sulcken verdoofden luster wordt uyt enckele nieuwsghierigheyde verhoogh t. *Plin.* XXXIII. 9.

Het

Het glas heeft een sonderlinge bequaemheyd om sich te laeten beschilderen, *Plin.* XXXVI. 26.

De ghelpickelde schellen der schild-padden vierden door een bedrieghlicke schilderije gheholpen, als de placken in sommighe plaetsen niet en schenen met ghenoegh te staen; siet *Seneca Lib.* VII. *de Benef.* Cap. 9.

De kalendiers ofte almanaecken schinen wel eer van binnen ofte van buyten beschildert te sijn geweest, mitsschien ock van binnen ende van buyten, *Ovid. Lib.* I. *Fast. circa initium.*

Beschilderde hanghiel-riemen, *Apulejus* X. *Metam.*

Beschilderde toomen, *Ovid.* IV. *Metam. vers.* 24.

Beschilderde pijl-kokers, *Ovid.* II. *Metam. vers.* 421.

Beschilderde boghesnoren, *Ovid Amorum Lib.* II. *Eleg.* 18.

Beschilderde tenten, *Claudia. Lib.* I. *de Stilichonis laudib. vers.* 157.

Beschilderde schilden waeren eertijds een ghewis merckteycken van de dapperheyd der generlieder toeghen. *De schilden van dappere mannen,* seght *Servius* *, *waeren in voorleden tijden beschilderd; de schilden daer en teghen van bloode loeren end' aenkomende Soldaeten waeren blanck.* Het schijnt nochtans dat alderley Soldaeten sonder eenigh onderscheyd naemels d' een of d' ander gheschilderde merck op haere schilden hadden; *Ky vreese dat de Soldaeten in 't ghewoel des ghevechts van haere ghesellen souden af-dwaelen,* seght *Vegetius* *, *soo ist dat bysondere benden der krijghs-luechten bysondere gheschilderde merck-teycken in haere schilden voerden; behalven dat den naeme van elck Soldaet op 't binnenste sijner schilds met letteren uytghedruckt stond, als ock tot wat compagnie den eyghender des selvighen schilds behoorde.* So mag men ock seer wel staende houden dat ons Nederlandtsche woord *Schilderen* oorspronckelick van dese ghewoonte hervoordt komt, want het waer schijnelick is dat d' oude strijdbaere inghesetene deser landen dese Konst voor eenen langhen tijd maer alleen tot op-pronckinge haerer schilden ghebruyckten; en gelijck dit woord in 't teghenwoordighe sijn benaminghe ende eyghenschap uyt het schild-cieraet ghenomen hadde, soo is het naederhand in een ruymer sin verder ghetrocken, als de Konst niet alleen ontrent de schilden maer ock onnoot vele andere dingen begost gheoeffent te worden.

* Ad illud Virgil. sub finem VII. Aeneid pictis scuta Labici.

* Lib. II. de Re milit. Cap. 18.

De statuen selver waeren al de mets mede beschildert, niet in dien sin, ghelijck *Plinius* * seght dat se met vermillioen gheschildert waren; maer om dat se menighmael met alle de verven die in een vlacke Schilderije ghebruyckelick sijn overtreken wierden. So geeft ons *Pausanias* te kennen dat tot *Delphis* een placker-werck statue van *Bacchus* gheweest is, die door de Schilder-Konst opgheciert was.

* Lib. XXXIII. Cap. 7.

Lib. IX.

De

De Ægyptenaers plaghten inſghelijcks de houte ghelijckeniſſe van eenen dooden man in haere feeſten om te draeghen, nae dat ſy 't ſelvige Beeld door de ſnijd-Konſte en Schilder-konſte ſoo verde ghebraght hadden datmen 't van een doode lichaem niet wel en konde onderſcheyden, ſiet *Herodotus Lib. II. hiſt.* Den voornoemden autheur ſpreeckt oock in 't ſelvighe Boeck van ſoodaenighe over-ſchilderde ſtatuen die d' *Aegyptenaers* eertijds inde gantſch wonderlicke maniere haerer begraeveniſſen plaghten te ghebruycken. In ſijn derde Boeck verhaelt hy 't ſelvighe van de *Mooriaenen.*

Alhoewel dan de ſtatuen altemets gheſchildert wierden, nochtans waeren d' ongheſchilderde meeſt ghebruyckelick; niet alleen om datſe d' opene lucht beſt verdraeghen konden, maer oock om datmen daer in de Konſt veel beter aenmercken koſt dan inde gheſchilderde, in welke den rechten treck der Konſte nyghewiſcht of ten minſten verdonckert wierd, door de bedriegelickheyd van ſchoone aentreffelicke coleuren. Daerom ſullen wy nu voord-vaeren tot het menighvuldighe ghebruyck van ſoodaenighe ſtatuen en andere Konſtighe wercken van dien aerd.

11. Het en is my niet onbekent hoe grooten ſaecke dat ick op my neme, en datmen ſeer beſwaerlick in weynighe blaederen d' overgroote menighte der Statuen midſgaeders oock het menighvuldighe ghebruyck der ſelvigher vervatten kan; dies ick my der kortigheyd, ſoo veele als 't immers moghelick is, bevlijtighen ſal; my ſelven met het bloote verhael en d' enckele naemen van veele konſtighe wercken te vrede houdende, ſonder langhe te ſtaen op een naupuntighe beſchrijvinghe van elck ſtuck wercks in 't byſondere. Indien yeman voorder bericht vereyſcht, de ſelvighe magh de byghebraghte autheuren inde hand nemen: Of ſich tenminſten aen die ghene bevraeghen, dewelcke in deſe autheuren niet heel end' al ongheoeffent ſijn.

Ægis, was een borſt-plaetſe met het ſlangh-hayrige hoofd van *Meduſa* in 't midden, ſiet *Virgil. Lib. VIII. Æneid.* Wy moghen hier d' aenmerckinge die *Servius* op deſe woorden van *Virgilius* ghemaeckt heeft niet voorby gaen; *Ægis is eyghentlick een kopere borſt-plaete*, ſegt hy, *hebbende 't hooſd van Gorgo in 't midden. Wanneer deſe plaete een Goddelicke borſt bedeckt, ſoo wordtſe Ægis ghenaemt: Wanneerſe daerentegen een menſchelicke borſt waepent, ghelijck wy veeltijds in d' oude ſtatuen van d' aller vermaerdſte Veld-overſten het ſelvighe bemercken, ſoo wordtſe Lorica ghenaemt*, ſiet *Martialis Lib. VII, Epigr.* 1. Het is voorder aenmerckens waerd 't ghene *Servius* daer by voeght; *Minerva wordt verhaelt dit hooſd op de borſt te draeghen, om dat haere borſt een voor-ſtaetſe is van alle die*

Digitized by Google

die wijsheyd en voorsienigheyd door welcke sy haere wederstrijders sulcken verbueghlicheyd aen-jaeghden dat sy schijnen met een onghevoorlighe steenachtigheyd geslaghen te sijn.

Agoraius Hermes, Was een kopere statue van *Mercurius* t' *Athenen* op de merckt-plaetse opgherichi, dichtby de Galerye die *Pœcile* genaemt wierd, siet *Aristophanes in Equitibus*; en *Pausanias in Achaicis*. Dese statue was rond-om met letteren beschreven, siet *Lucianus in Iove tragœdo*.

Agyieus ofte *Agylleus*, Was den naem van dien veld-*Apollo*, wiens statuen ten platten lande inde Dorpen ende Land-huysen plaghten opgherecht te worden. *Comment. Acr. in Horat. Lib. IV. Carm. Ode. 6. Macrob. Lib. I. Saturnal. Cap. 9. Stephanus de Vrbibus. Hesychius. Harpocration. Suidas.*

Antefixa. Dit was den naem van 't Konstighe kley-werck 't welck aen de Huysen onder den over-hangh vast ghemaeckt wierd, siet *Festus Pompeius in Antifixa*. Als oock wat *Ios. Scaliger* dies aengaende op dien autheur aenmerckt.

Antelii, Wierden die Goden ghenaemt dewelcke buyten de Poorten onder den blaeuwen Hemel stonden. *Hesychius.*

Aries, vnusculus, testudo, En 't andere Krijghs-ghereedschap, het welcke sijnen naem van die beesten ontleent: nae welcker ghelijckenis het ghemaeckt is, worden over al in d' oude autheuren gewaeghd en de beschreven.

Balnea libertinorum. De baed-stooven van de vry-ghemaeckte knechten en andere rijcke fockers waeren mede met den pracht van allerley statuen verciert, siet *Seneca epist. 86.*

Bascania. Waeren eenighe belacchelicke ghestaltenisse die de smids voor haere schoorsteenen plaghten te maecken om de wenguste van haere winckels af te keeren, siet *Pollux Onomast. Lib. VII. Cap. 24.* Soo ghleeft ons *Eustathius** mede te kennen dat daer eertijds ontrent allerley schoorsteenen aerde Beeldekens van *Vulcanus* gestelt wierden.

* Ad vers. 455 Odyss. P.

Bulla aurea. De vrijgheboortighe kinderen, die *ingenui* ghenaemt wierden, plaghten een goude Bagghe om haeren neck te draeghen, de *Libertini* daerenteghen, dat is dieghene die welcke van eenighe vryghemaeckte afkomstigh waeren, moesten haer selven met een ledere bagghe te vrede houden*. De vry-ghebboortighe kinderen schijnen inghelijcks oock dit voor-recht boven d' andere ghehadt te hebben, dat sy in dit goude cieraet de ghelijckenisse van een hert op haere borst droeghen. *Eenighe houden 't daer voor*, seght *Macrobius**, *dat men de vry-ghebboortighe kinderen de ghedaente van een hert in haer goude borst cieraet liet*

* Vide Asconium Pedianum in orat. III contra Verrem.

* Lib. I. Saturnal. Cap 6.

liet draeghen, ten eynde dat sy hare oogen daer op slaende, indachtigh souden worden ghemaeckt dat sy in alle dinghen die uyt een wijs ende verstandigh hooft voordkomen behooren uyt te muyten, eer sy haer selven lieten voorstaen dat sy mannen waeren, het ward ock daer voor gehouden, dat den tabbaert met eenen purperen boord (toga prætexta) eertijds beschreven is geweest, op dat sy door de ronthey des purpuren boords vermaent mochten worden dat sy haer selven in alle haer doen en laeten door een rechtsinnige schaemte souden laeten beslieren.

* Ad versum 138. Octavi Aeneid.

Caduceus. De woorden van Servius sijn te merckens waerd, den vrede-staf der ghesanten wordt niet sonder een gantsch merckelicke reden met twee serpenten bekroont, seghet hy * ghenerokt de ghene die desen staf voeren daer op uyt gaen dat partijdighe doot-vianden haeren onderlinghen haet verjaeckende met malckanderen vereenighen souden, ghelijck wy sien dat twee Serpenten de felle doodelicke veninghheyt haeres doodebeken verlijst-huynen honden om een drachbelijck te saemen te paeren. 't Wordt van sommighe anders geduyd; Den vrede-staf, seghtet een oud schrijver *, is een rechten stock, hebbende twee Slanghen die d' een d' ander van beyde sijden om winden en haere koppen teghen malckander ophouden. De puyt-boden ofte gesanten plagten soo daenigen stock te voeren: Soo ginghen sy ock vrij en vreenk waerwaerd sy wilden, sonder dat hun yemant eenighleed mocht aendoen. De ghelijckenisse deses vrede-teyckens bestaet daer in, dat de kracht van een rechtsinnighe door-dringende welsprekenheyd door den rechten stock te verstaen word gegeven: De ghedaente der Slangen die men aen beyde kanten teghen malckander gestelt siet, beteyckent de twe tegen-strijdige legers, want een rechtsinnige ende vriendelijcke aenspraecke door wandelt soo wel de eene als andere partije, siet *Polybius Lib. III. hist.* Als ock *Suidas de Indianen* plagten eertijds een goude anckerken in stede van enen *Caduceus* ofte vrede staf te voeren, om dat een ancker alle dingen vast aen een hout, siet *Philostratus Lib. III. de vitâ Apollonii, Cap.* 3.

* Scholiastes in Lib. I. Thucydidis.

Canes aurei atque argentei. Ghelijck wy de geschilderde honden die ontrent de Poorteirs huyskens de wachte hielden voor desen aenghe-

* Odyss. H. vers. 91 roert hebben, soo geeft ons *Homerus* * te kennen dat den toegangh tot het palays van den Koningh *Alcinous* aen beyde sijden met goude en silvere wacht-honden beset was.

Chatila. Dit was 't beeld van een jonghe Maeghd 't welck ons wijdloopighlick beschreven word in *Plutarchus Quæst. Græc.* 12.

Cicadæ aureæ. De gekrolde hair locken der *Atheniensen* waeren eertijds met goude sprinck-haenen verciert, ghelijck ons *Thucydides Lib. I. hist.* verhaelt; alwaer den ouden *Scholiast.* aenmerckt dat sy dese ghewoonte hielden, om dat de sprinck-haenen musicaele, daris, sangh-lievende creaturen sijn; ofte ock, om daer mede te kennen te gheven

dat

Digitized by Google

dat sy *Autochthones* waeren; ghelijck de *Athenienſen* dies over grootlicks beroemden dat sy niet, nae de wijse van andere volckeren, uyt een vreemd land in de *Attiſche* land-ſtreke waeren overghebraght, maer dat sy haeren eerſten oorpronk naemen uyt den gront dien sy bewoonden, even als de ſpringh-haenen uyt d' aerde plaghten voort te komen. d' Inwoonders van *Ionia* hebben deſe ghewoonte ook voor een goede wijſe tijds onderhouden, als weſende afkomſtigh van d' *Athenienſen*, ſiet *Thucydides* ontrent de ſelvighe plaetſe. Wy vernemen eyndelick uyt de woorden van den poete *Aſius*, ghelijck *Athenæus* * de ſelvighe by-brenght, dat d' inwoonders van 't Eyland *Samos* dit ghebruyck mede ghevolght hebben. * Lib. XII. Deipnoſoph.

Citeria. Was een belachelick Beeldeken 't welck inde proceſſie ofte inden ommegangh die in groote hoogh-tijden ghehouden wierd tot vermaeck der aenſchouwers plaght omghedraghen te worden, om dat het heel beſighlick ſcheen te praeten en te kouten, ſiet *Feſtus Pompeius*.

Cubicula ſalutatoria. De kamers daer die ghene verſaemelden, dewelcke nae de *Roomſche* maniere van doen eenighe groote Heeren in den morghen-ſtond meynden te begroeten, waeren met allerhande Beelden vervult, ſiet *Plinius* Lib. XV. Cap. 11. *Suetonius* * ſchijnt deſe Beelden *cubiculares imagines* te heeten. Leeſt d' aenmerckingen die den ghe leerden *Caſaubonus* op deſe woorden ghemaeckt heeft. * In Auguſto, Cap. 7.

Currus Darii regis. Den waeghen van den Koningh *Darius* kreegh een ſonderlinghe aenſienelickheyd door 't cieraet van vele goude en ſilvere Beelden der Goden die aen beyde ſijden des waeghens opgheſet waeren. Het jock was met edele ghesteenten gheſchaeckiert, uyt het welcke twee goude beelden een elle langh uytſtacken; 't eene droegh de ghelijckeniſſe van *Ninus*, 't ander een van *Belus*; soo was daer ook eenen arend, die sijne vlercken ſcheen uyt te ſtrecken, tuſſchen deſe twe beelden ghewijet, ſiet *Q. Curtius* Lib. III. Cap. 3.

Delphines. Eenighe aerdighe drinck-vaeten nae 't fatſoen van eenen Dolfijn konſtighlick ghewrocht, wierden *Delphines* ghenaemt, so ſegt *Plinius* * dat *C. Gracchus* eenighe *Delphinos* ghehadt heeft daer van hem elck pond op vier duyſent ſeſtertien quam te ſtaen. *Lucianus* * ſpreeckt van een Dolfijn-tafel, en 't ſchijnt dat die een tafel gheweeſt is wiens ſchraeghe nae de ghelijckeniſſe van eenen Dolfijn ghemaeckt was, *Vitruvius* * ſtelt kopere Dolfijnen (*Delphinos æreos*) onder 't ghetal der ghedeelten die tot de waterwercken behooren. De oorlogh-ſchepen waeren inſghelijcks voorſien met yſere ofte loode Dolfijnen, die sy van den maſt-ſpriet met een krachtigh ghewicht in de ſchepen haerer Vyanden neder-wierpen om de ſelvighe te ſincken, ſiet *Thucydides Lib. VII. hiſt.* * Lib. XXXIII. Cap. 11. * In Lexiphana. * Lib. X. Archit. Cap. 12.

Digitized by Google

hift. en ſijnen Schoolſt op die plaetſe.

Dracones militares. De banieren nae de ghelijckeniſſe der Draecken ghemaeckt, worden van *S. Auguſtinus* aengeroert; *De ſtandaerden en de Draecken der krighſ-knechten,* ſeght hy *, *geven ons den wille des Veld-overſten door't ghelicht te kennen,* ſiet *oock Nazianz. orat. III.* Wat nu deſe ſtandaerden belanght, wy bevinden dat verſcheyden volckeren verſcheyden Veld-teyckens gebruyckt hebben; ja dat eenige natien haer gewoonlicke veld-teyckens in langheyd des tijds menigmael veranderd hebben. De inwoonders van *Bœotia* hielden 't beeld van *Sphynx* voor haeren ſtandaerd, ghelijck *Lactantius in Stat. Papinium* * gheruyght. De *Indiaenſche* Ruyterije plaght goude en ſilvere hoofden van wijdgaepende Draecken op een lancie te voeren, ende eenen wimpel van ghedubbelde ſijde, die ſlanghſ-wijſe uytghehaeden was, daer aen vaſt te maecken; ſy en konden overſulcks ſo haeſt niet beginnen aen te rijden, of ſtracks plaghten de opgheſperde kaecken van deſe ſlanghſ-koppen den wind te vatten, en het ſijde by hanghſel als met eenen levendigen roerenden gheeſt ſoo krachtighlicken te vervullen, dat met het ydele wind-gheblaes 't welck daer in ſpeelde van 't hiſſchen en 't woeden eenes waeren draecks niet wel en konde onderſcheyden, ſiet *Sydat* daer hy van de *Indianen* ſpreeckt. Den ſelvighen autheur verhaelt in een andere plaetſe dat de *Scythiſche* natien deſe baniere oock gebruyckt hebben. De oude *Romeynen* hebben op verſcheyden tijden verſcheyden veld-teyckens ghebruyckt. Te weten, 't beeld van een Vercken, van *Minotaurus*, van Arenden, van Draecken. Van het Verckenbeeldt ſiet *Plinius* Lib. X. Cap. 4. en *Feſtus in Porci effigies.* Den *Minotaurus* wordt gewaegt in *Vegetius*; 't ſtrecke tot de behoudeniſſe eenes heyr-legers, ſeght hy *, *dat den aenſlagh heymelick worde ghehouden: Dies hebben oock onſe Voor-vaders't beeld van Minotaurus in haere legioenen ghevoert; om daer mede te kennen te gheven dat den raed der Veld-overſten bedeckt moet blijven even als Minotaurus in de alder heymelickſte plaetſen van den Dool-hof was opgheſloten,* ſiet *oock Feſtus Pompeius in Minotaurus.* Van de Arenden, leeſt *Dio Caſſius Lib.* XII. Van de Draecken, ſiet *Amm. Marcellinus Lib.* XVI als oock *Claudian. Panegyr. de III. Conſ. Honor ii verſ.* 128. *& Lib. II. in Rufinum. verſ.* 365. ſiet mede *Sidon. Apollinaris Panegyrico Valerio Maximiano Aug. dicto.*

Engytheca. De drijvoetige pot-ſters waeren met de beeldekens van eenighe *Satyrs* ofte oock ſommwijlen met Offenhoofden konſtighlick bewrocht, ſiet *Athenæus Lib. V. Deipnoſ.* Cap. 12.

Epittapezii Dij. Groote mael-tijden wierden ſelden gehouden, of daer

* Lib. II de doctrina Chriſt. Cap 2.

* ad verſum 252 libri Septimi Thebaidos.

* Lib. III. de Re militi. Cap. 6.

Digitized by Google

daer ſtond altijd 't eene of 't andere Goddelicke beeld op de tafel; niet alleen om d' aenſittende gaſten indachtigh te maecken dat ſy haer ſelven eerbiedighlick aen den gheheylighden diſch onder 't gheſicht der Tafel-goden behoorden te ſtellen, maer oock om dat ſy haere ooghen ſo wel met het vermaeckelicke gheſicht der Konſte, als haere darmen met leckere ſpijſe ſouden vervullen; ſoo was dit oock een bequaem middel waer door ſy 't ontijdighe tonghſchrabben der ghener die d' een en d' ander ſochten te liften en uyt te haelen vaerdighlick plaghten te vermijden, want hun de teghenwordigheyd des konſtigen wercks ghenoeghſaeme gheleghenheyd aendiende om allerley beſige en gantſch moeyelicke redenen af te breken en op een ander te ſlaen. *Arrhibius* ſchijnt deſe ghewoonte als met eenen vinghер aen te wijſen, wanneer hy 't Heydendom aldus aenſpreeckt; *Ghy heylight uwe tafels*, ſeght hy *, *mids-ſout-vaten en beelden der Goden daer op ſettende*. Wy vinden een gantſch-ghedenck waerdigh exempel van dit oude ghebruyck in *Statius Papinius*, als hy wijd-loopighlick vertelt hoe treffelick hy van den edelen *Vindex* onthaelt is gheweeſt; want hy op deſe gheleghenheyd betuyght dat hem onder d' ontallicke menighte van allerley oude konſtighe wercken, die 't huys van deſen *Vindex* vervulden, het kleyne Tafel-beeld van *Hercules* aller beſt aenſtond. *Hercules, den Genius ende Scherm-heer van de reyne tafel*, ſeght hy *, *heeft mijn ghemoed boven alle andere dinghen met een ſonderlinghe liefde bevanghen, ſonder nochtans mijne ooghen te verſaedighen, al hoe wel ickſe gheſtaedighlick daer op gheſlaeghen hield; ſodaenigh is d' aenſienelicke waerdigheyddes wercks, en ſulcken Majeſteyt is daer in ſijne ſtercke leden ingheſtort. Hy is eenen God, eenen God is hy. Hy heeft het u vergunt, o Lyſippe, hem te beſchouwen; toelaetende dat gy ſijne groote in deſen kleynen ſchijn ſoudt begrijpen. Dit wonderlicke beeld is naulicks een voet langh, en noch is daer ſo grooten bedrieghelickheyd der Konſte in dit kleyne ſtuck wercks, dat het ieder een luſten ſal wijd-mondighlick uyt te roepen, deſe borſt heeft den Nemaeenſchen verwoeſter dood ghedruckt: Deſe armen droegen den doodelicken knodſe, en braeken de riemen van 't ſchip Argo. Wat voor een ſeldſaeme kracht was daer in de hand deſes meeſters, en met hoe grooten experientie was de ſorghe van den gheleerden konſtenaer verghеſelſchapt, dat hy met eene moeyte een tafel-beeld ſoude maecken en gheweldighe Coloſſen in ſijn ghemoedt bewerpen?* Leeſt *Statius* ſelver, en ghy ſult bevinden dat hy ons noch voorder te kennen geeft hoeden grooten *Alexander*, *Hannibal*, en *Sylla* drij groote Veld-overſten, ſovele wercks van deſen *Hercules* maeckten, dat ſy hem in de ghevaerlicke onſekerheydt der Veld-ſlaeghen en in d' onbekommerde gheruſtheyd der Bancketten geſtaedighlick ontrent haer hadden, ſiet oock *Martialis Lib. IX. Epigr.* 44: Alwaer hy even

Lib. 11. adverſus Genes.

Lib. IV Sylv.

Digitized by Google

het ſelvighe beveſtight.

Eunoſtos. Dit was een kleyn ſlecht beeldeken 't welck in de molens opgherecht ſijnde ſchteen op 't bedrijf der Molenaers acht te nemen, ſiet *Heſichius.*

Galeæ bellatorum. Den helm-top der krijghſluyden plaght met de grijnſenden hoofden van eenighe veryaerlicke monſters verciert ende veryſelickt te worden. Alle de Hiſtoriſche ende Poetiſche ſchriften ſijn daer ſoo vol van, dat wy niet behoeven vele exempelen by te brenghen, 't is maer alleen koddigh 't ghene *Feſtus* * van de *mirmillones* verhaelt, dat ſy de ghedaente van een Viſch op 't ſpitſe haerer beckeneelen droeghen; dies oock den *Retiarius*, als hy met een van hun vechten moeſt, ghewoon was te ſinghen, *Non te peto: piſcem peto. Quid me fugis, Galle?*

In Retiario pugnanti.

Geron. Dit was den naem van een ſpin-rocke, 't welck uyt een grof ſtuck houts nae de ghelijckeniſſe van *Mercurius quadratus* met armen en beenen ghemaeckt was, hebbende een oude mans hoofd, waer van het oock deſen naem ghekreghen heeft, ſiet *Pollux Onomaſt. Lib. VII.* Cap. 16.

Gymnaſiorum præſides dii. De worſtel-plaetſen in welcke de Kampvechters haer ſelven plaghten te oeffenen waeren doorgaens benen met de ſtatuen van *Mercurius, Hercules, en Theſeus* verciert; wanghelijck deſe bekent ſijn in de worſtelkonſt uytghemuntet te hebben, ſoo wierden ſy oock bequaemelick in de ſelvighe plaetſen als d' eenighe Schutſheren deſer plaetſen ende oeffeningen opgherecht, ſiet *Pauſanias in Miſſeniacis. Cicero Lib. I. ad Att. epp. 5. 6. 7. 8. Anthol. Græc. Epigr. Lib. II. Cap. 25. & Lib. IV. Cap. 12. Didymus ad verſ. 198. Odyſſ. * Servius ad verſ. 141 libri VIII Æneid. Lactantius de Falſa relig. Cap. 20.*

Hecataea. Waeren ſekere beelden van *Hecate* buyten de deuren ofte oock ontrent eenen drij-ſprongh, daer dry weghen in malckander loopen opgherecht, ſiet *Heſychius*, 't beeld van deſe *Hecate*, die op de kruyſweghen ofte drij ſpronghen gewijdt wierd, was drijhoofdigh, ſiet *Ovid. I. Faſt. verſ. 141. Pauſanias in Corinthiacis, Euſtathius ad verſ. 206. Iliad. A.* De reden waerom *Hecate* drij hoofden worden toegheſchreven, is te vinden in *Cleomedes Lib. II, Cap. 5.*

Hermæ. Waeren ſekere ſteene ſtatuen van *Mercurius*, 't is ieder een bekent, ſeght *Arnobius* *, *dat de Hermæ t' Athenen naa de ghelijckeniſſe van Alcibiades ghemaeckt ſijn.*

Lib. vi. adv. gentes.

Hermes ſtrophæus. Was een ſtatue van *Mercurius* dicht by de deure opgherecht om 't huys van Dieven te bevrijen, ſiet *Etymolog. magnum.* als oock *Heſychius* en *Harpocration.*

Hermines,

Digitized by Google

Hermines, De voeten der ledekanten wierden aldus geheeten, om dat de ghelijckenisse van *Mercurius* daer in veeltijds ghesneden was, als de welcke gheoordeelt wierd den slaep en 't droomen der menschen te bestieren, siet *Etymol magnum. Hesychius, Didymus ad vers.* 198. *Odyss.* ϒ.

Ipsullices, Waeren sekere ghedaenten van Mans en Vrouwen uyt een goude, silvere, ofte oock blecke blad gemaeckt, siet *Festus Pompeius*, en *Ios. Scaliger* op die plaetse.

Irminsul, Was een beeld in volle rustinghe, 't welck d'oude *Saxen* Goddelicke eere aendeden, siet *Conr. Abbas Vespergensis ad annum DCCCCXIV. vide quoque Bataviam Hadriani Iunii, Cap.* 16.

Iupiter Cæsius, Wierd in de gemeyne Schat-kamers opgherecht, als wesende den ghever der rijckdommen, siet *Harpocration*, en *Suydas*.

Kanathra, Waeren eenige houte waeghen-borghen, de welcke nae de gelijckenisse van Griffoenen en brand-herten ghemaeckt sijnde, in de openbaere staetelicke vertooninghen ghebruyckt wierden om jonghe deernen daer in om te draeghen siet *Plutarchus in Alchiades*.

Kinnabus, Is eenen lede-man ofte een beeld nae 't welcke de Kleystekers ende Schilders haere wercken plaghten te richten, siet *Suydas*, en *Apostolius*.

Lampades in iuvenilem speciem formatæ. De Palaysen der Koninghen als oock de huysen van andere groote heeren hadden in haere eersaelen en voornaemste kamers verscheyden goude en silvere beelden van schoone jonghelinghen met tortsen in haere handen die ontrendt den avond ontsteken wierden, siet *Homerus Odyss. H. vers.* 100. *Athenæus Lib. IV, Deipnosoph. Cap.* 2. *Lucretius Lib.* II, *vers.* 24.

Leones lapidei, Steene leeuwen wierden menigmael op de gedenckgraven van eenighe treffelicke helden opgheset. *Hercules* verloor een van sijn vinghers in 't ghevecht met den *Nemæuschen* leeuwe; soo is daer dan eenen steenen leeuwe tot *Lacædemon* op 't graf sijnes vinghers, tot bewijs sijner sterckte, opgherecht; ende uyt sulcken beghinsel is dese ghewoonte allenghskens ingheckropen, dat de graven van andere dappere mannen met het selvige eerteycken verciert sijn geweest, siet *Photius* *, ghelijck het dan blijckelick is dat d'oude dit ghebruyck voor een goede wijle tijds hebben onderhouden, soo vinden wy nochtans dat sy naemaels sodaenighe beelden op de ghedenck-graeven hebben opgherecht, door welcke 't leven en 't voornaemste bedrijf der overledener te verstaen ghegeven wierd. Daer stond op het graf van *Sardanapalus* de statue van den aller wellustighsten Koningh selver, ghelijck als of hy door 't knippen sijner vingeren alle dingen scheen in den wind te slaen en licht te achten, 't opschrift was; *Sardanapulus den sone van Anacynda-*

* In excerptis ex Lib. II. Ptolemæi Hephæstionis novæ ad variam eruditionem historicæ.

Digitized by Google

Anacyndaraxa, heeft Anchialus en Tarsus op eenen dagh gheboutwt; maer ghy, mijn vriend, eet, drinckt, speelt, want alle d' andere menschelicke dinghen niet soo vele waerd sijn. Meynende 't ydele gheluydt het welcke door het knippen onser vingheren veroorsaeckt wordt, siet *Arrianus Lib.* II. *de Expedit. magni Alexandri.* Die van *Corinthen* hebben op 't graf van den *Cynischen* philosophe *Diogenes* eenen marmoren hond opgherecht, siet *Laërt. Lib.* VII. *in Diogene.* Den eersten *Africanus* heeft belast dat men de statue van Q. *Ennius* op sijnen graf-steen soude stellen, wenschende dat den hoogh-gheduchten naem van *Scipio* beneffens den naem des vermaerden dichters op de selvighe sarcke gheleesen moght worden, siet *Plinius Lib.* VII. *nat. hist. Cap.* 30. De *Syracusaenen* hebben op het graf van den vernuftighen *Archimedes* niet alleen eenen kloot des Hemels doen stellen, maer oock een langhe-ronde *Geometrische figure* die *Cylindrus* ghenaemt wordt, siet *Cicero Lib. V. Tusc. quæst.* De *Longebarden* hebben oock in voorleden tijden dese ghewoonte ghehadt, dat dat sy een houte duyve in 't midden van de begraefenissen op een stanghe stelden, 't hooft van de voorghemelde duyve wendende nae de plaetse in welcke haere vrienden begraeven laghen, siet *Paulus Diaconus Lib. V. de gestis Longob. Cap.* 34.

Locorum sacrorum profanatio. De Heydenen plaghten eenighe haerer Afgoden in de heylighe plaetsen op te rechten; achtende dat de *Christenen* eenen afkeer van de selvighe souden ghekrijghen, als sy de selvige door den onreynen Godsdienst ontheylight saghen, dit is eertijds ghepleeght by den Koningh *Antiochus*, siet *Machab. Lib* II. *Cap.* 6. Den *Roomschen* Keyser *Caligula* heeft het selvighe mede ghedaen, siet *Orosius Lib.* VII. *Cap.* 5. *Daer heeft seder den tijd van den Keyser Adrianus tot den tijd van Constantinus, 't welck ten naesten by honderd en tachtentigh jaeren heloopt*, seght *St. Hieronimus* * *een statue van Iupiter in de plaetse van de verrijsenisse opgherecht gheweest; soo wierd daer oock een marmore beeld van Venus op de rootse des kruyces by 't Heydendom ghedient; want de vervolghers haer selven lieten duncken, dat sy ons 't gheloof van de verrijsenisse en 't kruyce souden benemen, indien sy de heylighe plaetsen door den dienst haerer Afgoden ontheylighden.*

* Lib. II. epist. famil. 14.

Lunulæ in calceis. Die onder d' oude *Romeynen* van adel waeren, plaghten halve maentjens in haere schoenen tot een kenteycken ofte eerteycken te draeghen, siet *Plutarchus quæst. Rom.* § 476. daer hy verscheyden redenen van dese haere ghewoonte by-brenght.

Manducus, Was eenen bytebaw met groote wanghen, die eertijds in de openbaere vertooninghen onder d' andere vervaerlicke ende belachelicke beelden omgingh, om 't ghemeyne volck soo door sijn onma-

tigh

ligh gaepen en klapper-tanden te vervrolicken. siet *Festus.*

Manes statua, siet *Suydas in Kottabizein.*

Marsyas, Eenen aenhangher van *Liber Pater* ofte *Bacchus*, is een bewijs van de vrijheyd der steden op welcker merckt-plaetsen sijne statue opgherecht wordt; so geeft hy oock met een opgheheven hand te kennen dat de stad gheen ghebreck en lijdt, siet *Servius ad versum* 58. *libri IV. Æneïdos, als oock ad versum* 20. *libri III. Æneid.*

Neurospasta, Waeren eenige kleyne selfroerende beeldekens, daer poppen-speelders haeren kost by kreghen, siet *Aristoteles de Mundo*, ghelijck hy van *Apuleius* overgeset is. *Herodotus in Euterpe*, *Lucianus de Syriâ deâ*. *Als Socrates een van dese Land-loopers afvraeghde*, seght *Xenophon* *, *waer op hy sulcken grooten moed droeghen wat het was daer op hy sich verliet: Op de onwetende dwaesselachtighe menschen, want sy my den kost rijckelick verschaffen om mijne Beeldekens, die haere beweghinghen van eenighe bedeckte snoerkens krijghen, te beschouwen.*

* In Symposio.

Nympharum imagines. De *Siciliaenen* plaghten niet alleenlick offerhande te doen aen verscheyden *Nymphe-beelden* diese in haere huysen opstelden, maer sy plaghten oock rondom de selvighe in eenen ronden ringh te dansen. en den gantschen nacht vol en sat sijnde ontrent de selvige onbekommerlick te slaepen, *Athenæus Lib. VI. Deipnosoph Cap.* 13.

Oppidorum captorum imagines. De beelden der steden die inghenomen waeren plaghten onder andere gantsch staetelicke dinghen ommeghedraeghen te worden in de vertooninghen die van de triumferende overwinners ghemaeckt wierden, dese beelden waeren somwijlen van silver; siet *Ovid. II. de Ponto, Eleg.* 1. somtijds van yvoor; siet den selvighen *Ovid.* III. *de Ponto, Eleg.* 4. altemets van hout; siet *Quintil.* VI. 3. alwaer hy verhaelt dat *Chrysippus* ghesien hebbende de houte beelden der steden die *Fabius Maximus* in sijnen triumfe omvoerde, gheseyt heeft, dat dese houte beelden van *Fabius* anders niet dan de kassen waren van de silvere beelden die *Cæsar* eenighe weynighe daeghen te vooren omghedraeghen had, doe hy sijne triumfante intrede in de Stad maeckte.

Oraculum quercuum Dodonæarum. De *Dodonæaensche* Godspraeke was vermaert van weghen 't harmonieuse welluydende koperghestchal, het welck in dit orakel door een statue veroorsaeckt wierd, siet *Suydas* daer hy van *Dodona* handelt.

Oscilla, Een seker speel-tuych 't welck veersien Geometrische figuren ten hoogsten in sich vervat, seght *Ausonius* *, *soo worden daer oock duysend verscheyden ghedaenten door 't konstigh te saemen-voeghen deses tuychs naegheboetst, den verschrickelicken Elefant en 't wilde Vercken; een vlieghende Gans ende eenen Mirmillo*

* In epistola præfixa Centoni nuptiali.

Digitized by Google

Mirmillo in ſijne waepenen neder duyckende; een Iaegher ende eenen baffenden Hond; eenen borght alſo, een Wijnkanne, met noch een oneyndelick ghetal van andere figuren, die den eenen konſtiger weet te fatſoeneren dan den anderen; ſo is oock 't by een voeghſel van de ervaerene, een recht wonder werck; ghelijck 't aller beſighſte ghepoogh van d' onervaerene, in het teghendeel belacchelick is. Siet *Ioſ. Scaliger* op die plaetſe.

Palæſtræ. De worſtel-plaetſen waeren oock met de Beelden der Campioenen vercierd. *Plin.* XXXV, 2.

Palladia, Waeren eenige houte beelden van *Pallas* op de voorſteve des ſchips op-gherecht. Sy maeckten vele wercks van deſe beelden, wanneer ſy ter ſee meynden te gaen, ſiet *Suydas* als oock *Schol. vet. in Acharnenſes Ariſtophanis.*

Pataici, Waeren inſghelijcks kleyne Beeldekens, die van de *Pigmæen* in groote niet en verſchilden. d' Inwoonders van *Phœnicia* ſtelden deſe op de voorſteven haerer Schepen, ſiet *Herodotus Lib.* III *hiſt. Heſych us. Suydas.*

Penates. Waeren een ſekere ſoorte van Huyſ-goden, ſiet *Servius ad verſum* 12 *&* 148. *Libri* III. *Æneid. De Huyſ-goden wierden ghemaeckt na de maniere van 't ghewaedt het welcke Cinctus Gabinus ghenaemt word,* ſeght *Cornutus* *, *hebbende haeren tabbaerd voer de ſlincke ſchouder gheſlaegen, met den rechten ſchouder bloot.*

* in Perſij Sat. V.

Portis urbium adſtabant ſtatuæ. Daer waeren veeltijds eenige ſtatuen ontrent de Stad-poorten opgherecht. *Ambracia heeft twee Mannelicke ſtatuen van koper voor haere poorten opgheſet,* ſeght *Varro Lib. IV. de LL. Cedrenus* maeckt inſghelijcks ghewagh van een ſtatue die voor de gemeyne Stadſ-poorte van *Edeſſa* hoogher op gheheylight was, ten eynde dat die ghene de welcke ter poorten inginghen de ſelvighe ſouden aenbidden. So geeft ons *Philoſtratus* * mede te kennen dat in de tijden van *Apollonius Tyaneus* een gouden ſtatue des *Perſiſchen* Koninghs den ghenen wierd voor gheſtelt die in de Stad *Babylon* meynden in te gaen; want nieman moght ter poorten inkomen, 't en waer ſaecke dat hy die ſtatue op ſijn *Perſiaenſch* met een behoorelicke eere eerſt bejeghende.

* Lib. I. de vita Apollonij, Cap. 19.

Proſopoutta, Was nae de *Attiſche* maniere van ſpreken een kopere vat, hebbende ontrent den mondt verſcheyden Leeuwen ende Oſſen-hoofden; waer van het oock den naem ghekreghen heeft, ſiet *Heſychius, als oock Iul. Pollux Onomaſt. Lib.* II Soo gheeft ons den ſelvighen *Pollux* inde voorghemelde plaetſe mede te verſtaen dat de Konſtenaers die ſodaenighe vaten maeckten, eertijds *Proſopopaioi*, dat is, Tronie-maeckers genaemt wierden.

Satyrica

Digitized by Google

Satyrica ſigna. Daer waeren eenige beelden van *Satyrs* in de Tuynen ofte oock in de Boomgaerden opgherecht, om de vruchten te bewaeren, *Plin.* XIX, 4. Wat den ongheſchickten *Helleſpontiſchen* Tuyn-god belanght, d'oude Poeten ſijn maer al te vol van die vuyligheyd.

Sceletus. De rijckſte onder d' *Ægyptenaers* plagten in haere banckетten 't Beeld van een doode lichaem om te draeghen, ſiet *Herodotus in Euterpe. Plin. in Symp. ſeptem ſap. Tzetzes Chiliad* III. *hiſt.* 92. 't Is onder- *De Luden* entuſſchen aenmerckens waerd 't ghene *Lucianus* * verhaelt gheſien te hebben, dat d' *Ægyptenaers* ſomwijlen waere doode lichaemen die opghedrooght waeren in haere feeſten plaghten voor te ſtellen.

Sceptrum Babyloniorum. Alle de *Babyloniers* droeghen eenen konſtiglick ghewrochten Scepter, hebbende een Appel, een Rooſe, een Lelie, eenen Arend, ofte yet dierghelijck op den top; want het hun ongheoorloft was eenen Scepter te draegen die ſodaenighen merck-teycken niet en hadde. ſiet *Herodotus Lib.* I.

Sceptrum Conſulum Romanorum. Den yvooren Scepter van de *Roomſche* Burghermeeſters had eenen Aerend op den top. ſiet *Iuven. Satyra.* X, *verſ.* 43. Als oock *Aurel. Prudentius in Romano martyre.*

Scorpio ligneus. Als den Koninck *Lyſimachus* ſijnen ſmorotſcher *Bithes* een parte wilde ſpelen, ſo heeft hy hem een groote ſchrick aengejaegt, mids eenen houten ſchorpioen heymelick op ſijne klederen werpende. Den talioor-lecker *Bithes* was dapper ontſtelt op 't eerſte gheſicht van den Scorpioen, meynende dat hem yeman ſocht te beleedighen: Maer als hy uyt het ghelach des Koninckx verſtond, dat ſulcks ſlechts in't jock gheſchiedt was; ick ſal u, o Koningh, wederom vervaert maecken, ſeyde hy. Oock en liet hy het niet langhe aenloopen, of hy quam tot den Koningh op 't aller ſchielickſte, ſegghende, gheeft my een talent. Hy en vond geen bequaemer wraecke, dan *Lyſimachus* door dit middel ſijne karigheyd te verwijten; welwetende dat daer niets ter wereld is 't welck de ghierighaerds ſo ſeer vreeſen, dan datmen hun 't een of 't ander bottelijck ſoude afeyſchen, ſiet *Athenæus* Lib. VI *Deipno. Cap.* 12.

Sella curulis. Den elpen-beenen waeghen-ſtoel der *Roomſcher* magiſtraeten was met verſcheyden yvoore Beeldekens verciert, ſiet *Ovid. Lib. IV. de Ponto, Eleg.* 9. *vers.* 22.

Siſtrum, was een inſtrument het welcke by d' *Ægyptenaers* in d' offerhanden van de Godinne Iſis ghebruyckt wierd. 't Hooghſte deel deſes inſtruments, daer het ſich ombuyght, was verciert met de ghelijckeniſſe van een Kat die eenes menſchen aenghelicht hadde; 't laeghſte deel, 't welck onder de gedeelten is die ghelaeghen ſijnde een ſcherp gheluyd maecken, had ſomtijds het aenghelicht van Iſis, en ſomtijds

Digitized by Google

het aengheſicht van *Nephys*, ſiet *Plutarchus de Iſide & Oſiride*.

Sphinges. d' Ægyptenaers plaghten eenighe Beelden van *Sphinx* voor haere Kerck-deuren op te rechten, om dat de kenniſſe der Goddelicker dinghen van weghen haere duyſterheyd een raedſel ſchijnt te weeſen: Ofte oock, om dat God ghelieft ende ghevreeſt moet worden. Wy moeten hem lief hebben, overmids hy de ghene die haer leven heylighlick aenſtellen met een gantſch gunſtighe goedertierenheyd te ghemoete gaet. Wy moeten hem daerenteghen on-ſien, om dat ſijne rechtvaerdigheyd teghens de Goddeloose onverbiddelick is. Want dit wierd bedecktelick daer mede te kennen ghegeven, dat *Sphinx* eenſ-deels de ghelijckeniſſe van een menſch, eenſ-deels de ghelijckeniſſe van een wild-ghedierte droegh, ſiet *Plut. de Iſide & Oſiride*. *Strabo* Lib. XVII. *Geograph. Clemens Alexandrinus* Lib. V. *Stromat.*

Stabula. De vee-ſtallen waeren verciert met de Beelden van *Epona*, ſiet *Apuleius* Lib. III. *Metamorph.*

Tabernaculum Alexandri magni. De tente van den grooten *Alexander* wierd doorgaens henen met eenige ſtatuen onder ſtut. *Plin.* XXXIV. 8.

Terminis inſculptæ figuræ. Verſcheyden figuren, die in de pael-ſtenen uytghehouwen waeren, plaghten verſcheydenlick gheduydet te worden. Den pael-ſteen daer een Wolf-klaeuwe in uytghehouwen is, beteyckent eenen vreemden Boom. Den pael-ſteen die met een Beer-klaeuwe ghemerckt is, beduydt een gheheylighde boſchagie. Den pael-ſteen die met de ghekloofde klaeuwe van eenigh ander Vee-ghemerckt is, gheeft ons te kennen, dat daer van onder den ſteen eenigh water uyt bordelt. Den pael-ſteen die met een Kalfs hoofd gemerckt is, leert ons dat de waters uyt twee Bergen voord-komende door d'aeneyndigende linien nederwaerts vlieten, dat oock de Dorp-lieden van d' omligghende plaetſen haere offerhanden op dien ſteen plaghten te doen. Den pael-ſteen die met de hoeve van een Paerd ghemerckt is, beteyckent het eynde van de loop-plaetſe, ons met eenen tot de naeſte Fonteyne ſendende, ſiet *Auctores veteres de limitibus agrorum.*

Tritones æræi. Men plaght eertijds eenen koperen *Triton* op 't ſpits der Torens voor eenen wind-wijſer op te ſetten, even alſmen huydensdaeghs eenen blecken weder-haen tot onderſcheydinghe der winden op de Toren naelde ſtelt, ſiet *Vitruvius* Lib. I. Cap. 6. Alwaer hy ons den achtkantigen marmeren Toren van *Andronicus Cyrrheſtes* beſchrijft.

Vellus aureum. Het wijd-beroemde eerteycken van 't gulde Vlies 't welck in voorleden tijden van den *Burgundiſchen* Hertogh *Philippus* II. is ingheſtelt, wordt als noch by den voornaemſten Adel des doorluchtighen rijcks met eenen ſonderlingen ernſt bejaeght; even gelijck de

de bloeyende *Grieckſche* jeughd eertijds een gantſch bloeyelicke ende ghevaerlicke reyſe onder 't gheleyd van *Iaſon* heeft aenghenomen, op hope van de wijd beroemde goude vacht te bekomen: alhoewel het ſeker gaet, datter een gheweldigh onderſcheyd is tuſſchen 't huydendaeghſche ghegoten ofte ghedreven gulde Vlies, en 't oude *Colchiſche* Vlies 't welck de moedighe *Grieckſche* avonturiers wech-voerden. Want eenighe houden 't daer voor, dat het *Colchiſche* Vlies anders niet gheweeſt is als een Schaeps velle perckement, 't welck de goude vacht of 't gulde Vlies ghenaemt wierd, om dat daer in beſchreven ſtond hoemen door de *Chymiſche* Konſt goud kan maecken, ſiet *Suydas* in verſcheyden plaetſen. Als mede *Euſtathius ad verſum* 689. *Dionyſii de ſitu orbis.* Het heeft over ſulcks ſijn beſcheyd ghehadt dat *Æetes* den Koninghvan *Colchoa*, die 't gulden Vlies beſat, gheſeyt wordt den ſone von *Apollo* te ſijn; vermids de Sonne den eenighen oorſpronck ende Fonteyn is van die hitte, door welcke allerley metaelen worden voorghebracht. *Diogenes* ghetuyght inſghelijcks in *Stobæus* * dat *Medea* geen toovereſſe, maer een ſeer vernuftighe en gantſch wijſe vrouwe gheweeſt is, wantſe de verteerde en verwijſde weecke linghen door 't gebruyck van 't eene of 't ander heere bad als oock door 't voorſchrift van verſcheyden mannelicke oeffeninghen tot haere voorighe ſterckte plaght te brenghen. *Palæphatus* voeght daer by datſe in 't hayr verweh een ſonderlinghe wetenſchap heeft ghehadt, en datſe een ſekere vermenghinghe van 't ſaemen gheſoden dinghen heeft uytghevonden tot gheneſinghe van velerley ſwackheden ende ghebreken: Daerom is het gheen wonder dat ſy gheſeyt wordt d' oude luyden jongh ghemaeckt te hebben, vermids ſy 't hayr door een heymelicke grepe koſt ververwen, en de jeughdighe ſterckte van de verſwackte lichaemen door een opgheſoden bad wiſt te vernieuwen, ſiet *Palæphatus* de *Fabuloſis narrationibus.* Als oock *Euſebius* Lib. X. *de Præparat. euangelica.*

* *Serm. de Aſſiduitate*

Vertumnus was een God die ſich in allerhande ghedaenten plaght te herſcheppen, ſiet *Propert.* Lib. IV, *Eleg.* 2. *Den veranderlicken Vertumnus was in vele plaetſen der Roomſcher ſtad opgherecht*, ſeght *Acron* *, *ſoo waeren daer ſchier in alle de vryе vlecken van Italien eenighe ſtatuen gheheylight, de welcke van weghen d' onſekerheyd haerer gheſtaltenisſe de ghedaente van allerley Goden met haer ghewaedt aennamen.*

* In Horat Lib. II Satyr. 7.

Veritatis ſimulacrum. d' *Ægyptiſche* Prieſters plaghten 't Beeld der *waerheyd in een edel gheſteente aen haeren neck te hanghen*, ſiet *Ælianus Lib.* XIV *var. hiſt. Cap.* 34. en *Diod. Siculus Lib.* I. 't is de pijne waerdatmen dit verhael met de Heylighe ſchrift verghelijcke. Staet ons hier onder en tuſſchen aen te mercken dat *Aelianus* en *Diodorus* in ſtede

Digitized by Google

van 't ghene wy alhier 't Beeld der waerheyd noemen, een woort gebruycken 't welcknae den gemeynen sin *een statue der waerheyd* beteyckent; soo ist dat *Plinius* oock de selvighe maniere van spreken ghebruyckt; *De manss-personen.* seght hy *, *beginnen Harpocrates en de statuen van d' Aegiptische Goden aen haere vingheren te draeghen.* dewijl wy dan uyt dese en diergelijcke manieren van spreken lichtelick afnemen konnen dat het verschil tusschen statuen en ghegraveerde wercken niet seer groot en is, soo moghen wy ons selven op desen grond tot de ghegraveerde en ingheleyde wercken bequaemelick keeren.

*Lib. XXXIII Cap. 3.

12. Volght nu dat wy eenighe soorten van ghegraveerde ende ingheleyde wercken ter loops aenroeren; ghemerckt het ons te duchten staet dat de groote menighte der dinghen die wy in dit Capittel alrede hebben byghebracht den Leser verdrietsaem genoegh vallen sal, sonder dat wy langher op dierghelijcke dinghen blijven staen.

Baltheus cælatus. Hanghsel-riemen met goud ingheleyt, siet *Ovid.* Lib. IX. *Metamorph. vers.* 189.

Capuli militum. De ghevesten der Soldaeten wierden met silver ingheleyt, nae dat het yvoor al te ghemeyn ende verachtelick geworden was, siet *Plin.* XXXIII, 12. *Theseus* ontgingh 't ghevaer van de gewisse dood die hem ghenaeckende was, door 't middel van het graveersel sijnes yvooren ghevests, siet *Ovid.* VII. *Metam. V.* 423. Het gheweer van *Pausanias*, 't welck vermaerd was van weghen den waeghen met vier Paerden in den hecht ghegraveert, is noch ruchtbaerer gemaeckt door 't onvermijdelijcke nood-lot het welcke den Koningh *Philippus* daer in vond, siet *Val. Maximus* Lib. I. *Cap* 8. *ex. ext.* 9. Als oock *Aelianus* Lib. III. *var. hist. cap.* 45.

Carrucæ. Eenighe soorten van karren met twee paerden wierden oock met silver ingheleyt, siet Plin. XXXIII. 11.

Crystalla. Daer wordt in eenighe stucken kristaels een strepe gevonden gelijck een scheure, dese wordt van de Konstenaers bedeckt wanneer sy iet-wat op het kristael graveren, siet *Plin.* XXXVII. 2.

Cunæ segmentatæ. De wieghen plaghten met allerhande soorten van verscheyden verwigh ende konstighlick ghesneden hout ingheleyt te worden. *Juvenal. Sat. VI. vers.* 89.

Essęda Britannica. Eenen sekeren slagh van ghegraveerde rolle-waeghens onder de oude *Brittische* volckeren in den oorlogh ghebruyckelick, siet *Propert.* Lib. II. *Eleg.* 1.

Figulina vasa cælata. Het ghemeyne aerde-werck plaght somtijds op een grove maniere ghegraveert te sijn, siet *Martialis Lib. IV. Epigr* 46. De aller fijnste aerde vaten daerentegen waeren met een gantsch keurlick

lick ende sinnelick graveersel verciert; soo leest wy in *Plutarchus* * dat *Cotys* Koningh van *Thracien*, die sijn eyghene tornmoedigheydt voor verdacht hield, alle de konstighlick ghegraveerde vaten die hem van eenen vreemden werckmeester gheschoncken wierden aen stucken gesmeten heeft, nae dat hy den vreemdelingh redelick wel beloont hadde, verklaerende, dat hy sulcks dede uyt vreese dat hy sijne dienaers in eenen grammen moedt al te heftighlick soude straffen, indien sy misschien door een ongheluck 't eene of 't andere vat quaemen te breken. * Apoph. regum & imperat.

Galeæ cælatæ. Kopere helmetten met *Corinthische* werck ingheleyt, siet *Cicero Lib. VI. in Verrem.* soo spreeckt *Juvenalis Sat. XI. vers.* 103. van eenen ghegraveerden Storm-hoed.

Hydriæ cælatæ. Groote water-potten met *Corintische* werck ingheleyt siet *Cicero* Lib. *IV. in Verrem.*

Lysium was een gegraveert vat het welcke in 't eyland *Lesbos* eerst uytghevonden ende ghewrocht wierd, *Festus.*

Panis cælaturæ. 't Brood schijnt oock met verscheyden soorten van graveersel verciert te sijn gheweest, siet *Plin.* XIX. 4.

Scuta cælata. Ghegraveerde schilden. *De schilden waeren in de tijden van den Troiaenschen oorlogh*, seght *Plinius* *, *met beelden verciert, soo ontstond den eersten oorspronck deser gewoonte uyt een geweldige dapperheyt der gener die het billigh oordeelden te sijn dat de ghedaente der eyghenaeren in alle de schilden uyt ghedruckt soude worden. De Punische Vorsten plaghten de schilden met haere beelden van goud te maecken ende in 't legher met sich te nemen, soo is het gebeurt dat Q. Marcius, die sich in Spanjen over de Scipiones ghewroken heeft, sodaenighe schild van Asdrubal vond als hy 't legher van de Karthaginiensen op 't onvoorsienste overrumpelde. Desen schild was over de poorte van den Capitolijnschen Tempel een toone ghestelt tot den eersten brand van 't Capitolium.* Den schild van *Achilles* is beschreven in *Homerus Iliad. Σ. vers.* 474 siet oock den jonghen *Philostr. in Pyrrho*, den schild van *Æneas* word beschreven in *Virgil.* VIII, *Æneid. Stesichorus* ende *Euphorion* verhaelen dat *Vlyssis* het beeld van eenen Dolfijn in sijnen schild voerde, siet *Tzetzes in Lycophronis Cassandram. Alcibiades* had altijd een sonderlinghe begheerte om schoon te schijnen, doch meest van allen als hy met sijn volck te veld trock; soo was hy dan ghewoon eenen schild van Ivoor en Goud te voeren, en daer in eenen *Cupido* die den blicksem omhelst, siet *Plut. in Alcibiade*, als oock *Athenæus Lib.* XII. *Deipnosoph.* Cap. 9. den schild van *Crenæus* die seer wonderbaerlick ghegraveert was, is beschreven in *Statius Papinius* Lib. IX. *Thebaid. vers.* 333. * Lib. XXXV. Cap. 3.

Nileus droegh sijnen roem dat hy van de Riviere *Nilus* afkomstich was ende daerom had hy de seven gaten des selvigen riviers in sijnen schild

schild met goud en silver ghegraveert, siet *Ovid* Lib. V. *Metam. vers.* 187. *Silius Italicus* Lib. VIII. spreeckt van eenen *Scævola* die het beeld van sijnen dapperen voorvader *Mutius Scævola* in den schild voerde. Den selvighen *Silius* * verhaelt dat *Scipio Africanus* de beelden van sijnen Vader ende Oom in den schild ghegraveert hadde.

* Lib. XVij.

*Lib iij, Cap. 3.

Vehicula cælata. Ghegraveerde waeghens, soo seght *Q. Curtius* * dat daer tien waeghens, die met veele gouds en silvers ghegraveert waren het ontreckende heyr van *Darius* volghden.

* Lib. xxxvi, Cap. 26.

Vitrum celatum, Ghegraveert glas, *sommigh glas krijght een ghedaente door 't blaesen,* seght *Plinius* *, *sommigh wordt met het draey-yser ghesatsoeneert, sommigh word ghegraveert eben als men 't silver plaght te doen.* Van sodaenighen glas spreeckt *Achilles Tatius, hy heeft u ae den kop van Glaucus Chius,* seght hy * *eenen anderen beker van ghegraveert glas inghebracht; de randen des selvigen Bekers waeren gekroont met Wijn-rancken die daer in schenen te groeyen; soo waeren daer oock allenthalven eenighe Druyf-torschen aen dese rancken hanghende; en dese torschen waeren groen ende onrijp, soo lange als het glas ledigh was; het en konde daerent egen soo haest niet opgevult worden, of dese Wijnbesien kreghen daedelick een onverwachte roodigheyd ende rijpigheyd. Bacchus was in het midden van dese rancken ghemaeckt, om den Wijngaerdt waer te nemen.*

*Lib. ij de Cliniphontis & Leucippes amoribus.

13. Wy en moghen nae dit wijd-loopigh verhael van 't menighvuldighe ghebruyck deser Konsten de ghemunte penninghen en seghel-ringhen niet voorby gaen. Aennopende 't geld, den eenighen band die verscheyden natien door onderlinghen handel aen malkander verknocht, wat is het doch anders dan *silver in kleyne aensichten en sekere tijtels verbroken?* ghelijck *Iuvenalis* * spreeckt. Het is mede aenmerckens waerd dat die ghene de welcke haer selven op de oude penninghen grondighlick verstaen een dapper groot onderscheydt vinden tusschen de penninghen die in Konst-lievende tijden ghemuntet sijn, ende andere die ghestaeghen sijn in tijden als de Konst veracht ende verluymt wierd; so dat sy als noch uyt de penninghen konnen afnemen wanneer en waer dese Konsten allermeest plaghten te bloeyen onder de groote menighte van 't schoone ende konstighlick ghestaeghen geld 't welck eertijds vermaerdt was, worden de *Cyziceni stateres* aller meest gepresen, als wesende wonderlick wel ghemuntet. Dese hadden een vrouwen aengesicht aen de eene sijde, ende het voorghedeelte van een Leeuwe aen de andere sijde, siet *Hesychius, Suydas, Zenobius, Diogenianus.*

*Satya xiv vers. 291.

14. Dat de aller oudste *Hebræen* 't ghebruyck der seghel ringhen gekent hebben, blijckt uyt dien ringh die *Iuda* aen *Thamar* te pande gaf, siet

ſiet Geneſ. XXXVIII. Soo leſen wy Exod. XXXIX, 6. dat daer onder de andere Prieſterlicke cieraeten enige Onijckel-ſteenen geweeſt ſijn die nae de wijſe van ſeghel-ringhen geſneden waeren met de naemen van de Kinderen van *Iſrael*. De *Griecken* ſchijnen de kenniſſe der Seghelringen vrij wat laeter bekomen te hebben; en dat, ofte door onwetenheyt, als niet wetende met het ſnijden der edeler gheſteenten om te gaen; ofte oock door eerbiedigheyd, als houdende d' edele geſteenten in ſulcken achtinghe dat het hun een ongheoorloſde ſaecke ſcheen te ſijn haer handen aen deſe koſtelicke giften der nature te ſlaen. Haere onwetenheyd wordt ontdeckt van *Heſychius*, *Theophraſt. hiſt. plant.* Lib. V. Cap. 1. *Tzetzes in Lycophronis Caſſandram*. Want deſe autheuren ſpreken als uyt eenen mond, en geven ons eendraghtighlick te kennen, dat de aller oudſte met een worm-etigh ſtuck houts plaghten te verſeghelen, het ghene ſy van meyninghe waeren te verſeeckeren, ſoo ghetuyght *Plinius* * inſghelijcks dat het grootſte deel der volckeren die onder het *Roomſche* ghebiedt leefden 't ghebruyck der ringhen in ſijnen tijd noch niet en kenden. *De Orientaelſche landen ende Egygten*, ſegt hy noch voorder in de ſelvighe plaetſe, *ſeghelen noch niet, haer ſelven met bloote letteren te vrede houdende*. Van d' eerbiedigheyd die ſy de edele gheſteenten toedroeghen, ſpreeckt *Plinius* in de voor-reden ſijnes ſeven en dertichſten boecks; *Dat ons voorgenomen werck nerghens in te kort komt*, ſeght hy, *ſo moeten wy van de edele gheſteenten oock wat handelen; gemerckt de Majeſteyt der nature hier kort in een ghedronghen ſijn de, velen nerghens in ſo wonderbaerlick ſchijnt te ſijn als in de gheleghenheyd der edeler gheſteenten. De verſcheydenheyd, de coleuren, de materie, de ſchoonheyd der ſelvigher wordt van hun in ſulcker waerde ghehouden, dat ſy 't ongheoorloft achten de ſelvighe met eenighe Beelden te bevlecken.* Soo ſeght hy wederom in 't vijfde Cap. des ſelvigen Boecks, alwaer hy van de Smaraghden ofte Emerauden ſpreeckt, *deſe hebben door gaens henen een ſekere hollighеyd, ſoo dat ſy 't gheſicht vergaederen. Dies blijvenſe oock door 't eendraghtighe overeen-ſtemmen der menſchen ongheſchonden, even als of het verboden waer de ſelvighe te ſnyden*. Evenwel verhaelt ons *Herodotus* * dat den vermaerden ſteen van *Polycrates* ſeghel-ringh een Smaraghd gheweeſt is, tegen 't ghevoelen van *Plin.* XXXVII. 11. Doch hier van ſullen wy, door de ghenade Gods, in onſen naem-rol der Konſtenaeren wijd-loopigher handelen.

* Lib. XXXIII, Cap. 1.

* In Thalia

Cap. IX.

DE over-groote eere die de Konſtenaers eertijds ghenoten, is me-

mede een krachtich middel gheweeſt door het welcke deſe Konſten ghevoordert wierden. Want ghelijck wy in 't voorgaende Capittel volkomenlick hebben aengheweſen dat ſich deſe Konſten tot allerhande gheleghentheyd van oorlogh en vrede plaghten uyt te ſtrecken, ſoo magh het ons niet vreemd ſchijnen dat allerley ſoorten van menſchen de ſelvighe in grooter waerde hielden; als oock dat de kloecke geeſten der Konſtenaeren haer ſelven door het toedoen deſer Konſten hoogh gheacht vindende, de verworven gunſte met meerder vlijt ſochten t' onderhouden. *Een loffelick gherucht voedt de Konſten*, ſeght *Cicero**, *ſoo worden my oock door d' eere, als door 't rechte lock-aes, tot den arbeyd aenghedreven; ghelyck die dinghen in 't teghen-deel doorgaens henen verſuymt blyven, dewelcke by yeder een veracht worden.* Den jonghen *Plinius* dringht mede hier op aen; *Alle die ghene dewelcke nae eenen grooten naem ende eere ſtaen*, ſeght hy *, *ſijn wonderlick wel in haeren ſchick, wanneer ſy ghewaer worden dat ſelfs oock de gheringher ſoorte der menſchen een goed ghevoelen van haere wercken heeft.* Ghewiſſelick, deſe belooninghe vermagh ſoo veele in de gheleghenheyd van allerhande Konſten, dat de Schilderkonſt onder andere (alhoewelſe in haer eyghen ſelven vol is van allerley luſtbaerheyd en vernoeghinge) door 't gheniet van den verdienden prijs dapper opgheweckt ende aengheſtoockt wordt. *Want wat heeft doch C. Fabius, een doorluchtigh Roomſch Edelman, anders voorghehadt*, ſegt *Valer. Maximus* *, *de welcke ſijnen naem daer by gheſchreven heeft, als hy de mueren in den Tempel van Salus beſchilderde, even als of een familie die van weghen haere Borghermeeſter-ſchappen, Hoogh-prieſter-ampten, en triumphen ghenoegh vermaerd was, deſen roem benevens alle d' andere cieraeten noch van doen hadde. Maer hy heeft hier in 't exempel van Phidias naeghevolght, die ſijne ghedaente in den ſchild van Minerva ſoo behendighlick invoeghde, dat men de ſelvighe niet en konde wechnemen ſonder 't ganſche werck te verbreken ende te ſchenden.* Wy en moghen hier 't exempel van *Saurus* en *Batrachus* niet voorby gaen, *Die de Tempels ghemaeckt hebben*, ſeght *Plinius* *, *de welcke inde Galerijen van Octavia ingheſlooten waeren. Deſe waeren Lacedemoniers van gheboorte. Eenighe houden 't daer voor dat ſe oock maghtigh rijck gheweeſt ſijn, en dat ſe 't werck op haere eyghene koſten ghebout hebben, verhopende dat het hun vergunt ſoude worden door deſen eertytel in 't werck uyt te drucken. Maer als hun ſulcks geweygert wierd, ſo hebben ſy het ſelvige op een ander wijſe te wege gebracht; want men ſiet noch heden-daeghs op 't onderſte vierkant der Columnen eenen Kick-vorſch ende een Haeghdiſſe in ſtede van haere naemen uytgheſneden.* 't Blijckt dan dat *Quintilianus* op eenen goeden grond ſteunt, als hy ſeght *, *Wy haecken al te ſaemen nae eenen loffelicken naem, oordeelende dat onſen arbeyd wel beſtedet is als wy daer toe gheraecken konnen*

*Circa initium Libri primi Tuſc. quæſt.

*Lib. 1V Cap. 12.

*Lib. vi ij. Cap. 14. ex 6.

Lib. xxxvj. Cap. 5.

*Lib. iv. Cap. 2.

Digitized by Google

nen. De woorden van *Plinius* ſijn mede aen merckens waerd; *De Schilder-konſt was eertijds een gantſch edele Konſt*, ſeght hy *, *als Koninghen en groote volckeren met een ſonderlinghe begheerte daer nae verlanghden.* Soo gheeft ons *Plutarchus* * hier van een uytdruckelick ghetuyghenis, als hy ae-wijſt dat deſe Konſten in de tijden van den grooten *Alexander* ſoo dapper hebben toeghenoemen, overmids de gauwe verſtanden der grooter Meeſters voorſaghen dat hun't gunſtighe oordeel van ſulcken Monarche niet en ſoude ontbreken, indien ſy yet wrochten twelck ſijn ghelicht verdienen moght.

* Lib. xxxv Cap. 1.

* In ipſo ſtatim initio Libri Secundi de virt. aut fort. Alexandri.

2. Dat nu veele andere uytnemende treffelicke mannen eertijds een ſonderlinghe ervaerenheyd in deſe Konſten ghehadt hebben, kan lichtelick afghenomen worden uyt de liefde ende eerbiedigheyd die ſy de Konſtenaers toedroeghen. *De deughden van vele blijven verdonckert door d' onkennisſe der Konſten*, ſeght *Vitruvius in proœmio Libri Tertii. Het is door een natuerlick ghebreck in de herten der menſchen inghedruckt ende ingewortelt*, ſeght *Sidonius Apollinaris* *, *dat die gene dewelcke de Konſten niet en verſtaen, oock van de Konſtenaers ſeer weynigh wercks maecken.* Gemerckt dan dat het eerſuchtigh ghemoed van d' aller treffelickſte Meeſters eens op het tooneel der Fame verheven ſijnde door de hand-kloppingen ende lofredenen van de verbaeſde aenſchouwers allermeeſt voordgheprickelt en tot een ernſtighe oeffeninghe der Konſten aenghedreven wordt, ghelijck wy in't ſeventſte Capittel deſes Boecks hebben aengheweſen, ſoo is het gantſch gheen wonder dat veele in die tijden plagten uyt te munten in welcke de Koninghen ſelver met haere voornaemſte gunſt-ghenooten de winckels der Konſtenaeren betraden. Den Koningh *Demetrius*, toeghenaemt *Poliocetes*, was dapper beſigh met de belegheringh van de ſtad *Rhodus* als hy den Konſtenaer *Protogenes* quam beſoecken om de Schilderye van *Ialiſus* die hy doe ter tijd onderhand hadde te beſichtighen; *Hy aenſchoude den Konſtenaer in't midden der waepenen en't neder-werpen der mueren*, ſeght *Plinius* *, *de hope ſijner victorie voor een wijle tijds aen d' eene ſijde gheſtelt hebbende.* Siet den overvloedighen autheur ſelver. Het is onder en tuſſchen aenmerckens waerd 't ghene *Plutarchus* * daer by voeght: dat naemelick den voornoemden *Demetrius* de voorſtad in welcke *Protogenes* ſich onthield alreede verovert hadde, als die van *Rhodus*, vreeſende dat ſulcken heerlicken ſtuck wercks onder andere dinghen vernielt ſoude worden, oodmoedighlick op hem verſocht hebben die Schilderye te ſpaeren; waer op *Demetrius* gheantwoordt heeft, dat hy de hand veele eer aen ſijne vaderlicke Beelden dan aen deſe Schilderye ſoude ſlaen. Den grooten *Alexander*, met vele en maghtighe Princen verghelijchapt ſijnde, plagt

* Lib. V. Epiſt. 10

* Li b. xxxv, Cap. 10.

* In apopht h. regum impp.

Digitized by Google

oock den winckel van *Apelles* menighmael te vervullen. Ende alhoewel het de grootste eere was die's menschen hert conde ghewenschen, dat dien opperſten Overheer, wiens oordeel voor't oordeel des gantſchen werelds ghehouden wierd, ſijne gunſte op ſulcken lieflicke ende ghemeynſaeme maniere van doen bewees; nochtans heeft deſen groot-moedighen Koningh noch een ander middel verſonnen, door het welcke hy den Konſtenaer in de gantſche wereld meerder aenſienlickheyd ſoude doen crijghen: *Want als hy belaſt hadde dat Campaſpe, een van ſijn beſt-beminde Byſitten,* ſeght *Plinius* *, *om haerer wonderlicker ſchoonheyt wille naeckender van Apelles ſoude worden ghe-ſchildert, ſoo heeft hy deſe ſijne liefde den den Konſtenaer ghe-ſchoncken, dien hy vernam met even ſoo ſierlicken lieflen bewoghen te ſijn.* Soo wist hy dan wel van *Venus*, en *Cupido*, en de *Liefde* te ſchilderen, en de *Liefde* te bedwingen. Overſulcken beeft hy veel grooter eere, dan deſe daer ingheleyt, dan met eenighe andere *Victorie*, want hy in deſe ghelegenheyt ſijne onbedwinghelicke brandende luſten overwon; niet alleen ſijn bedde ghenoot, maer ock ſijne geneghenheyt ſelver aen den Konſtenaer overghevende; ſonder daer eens op te letten, dat ſijn ſoetelief van eenen Koningh ſoude ghemaeckt worden, dan van eenen Schilders lieflen ghemaeckt ſoude worden. Ouckmede dit een ſonderlinghe eerbiedigheyd die den ſelvighen Koningh deſe Konſtenaers toedraeght, dit hy ſijne ghedaente van veele ghemeyne Meeſters niet en wilde beſoetelt hebben, wenſchende den nacomelingen een onvervalſchte ghelickenisſe ſijnes weſens na te laten; *Soo heeft hy doch ſijn gantſche rijck ſcherpelick verboden*, ſeght *Apuleius*, *dat niemant de ghelickenisſe der Koninghs ſiel voordichtelick ſoude ghieten, ſchilderen, graveren, maer dat hem Policletus alleen, Apollonius ghieten, dat hem Apelles alleen ſoude ſchilderen, dat hem Pyrgoteles alleen ſoude graveren.* Ende indien daer yeman anders bevonden wierd de hand den heyligen Beeldeder Koninghs ghe-ſtaghen te hebben, dat hy als een Rerck-rover ſonderlick ſoude ghe-ſtraft worden. De vroeſe deſer afcondinghe heeft ſo veel te meer ghebaet, dat de gheheele werelt over al voor eenighe der beſten ghe-weſt is, en dat alleen in alle ſijne ſtucken als ock meeſt ſijne ghe-ſchilderde en ghe-maeckte vierheydinghen de ſelvighe ſtoutigheyd van een dapper Krijghsman, de ſelvighe manlickheyd van ſijn ſtout ly wesen, de ſelvighe eendrachtigheyd van ſijne gracieuſe ſaughd, de ſelvighe bevalligheyd van ſijn verheven voorhoofd ghe-ſpeurt wierd.

* *Lib. XXXV. C. 10.*

In Floridis.

Hier eyghen verhael gheeft ons uyt de eere die den Konſtenaer van de alder-eerſte Koninghen en Princen wierd aengeboden ghenoeghſaem te eſtimeren in ſoo verre dat eenighe deſer Konſten en Konſtenaers bekent ghe-worden, volghen wy dat wy hier aenſien-

lickheyd noch wat naerder leren kennen uyt den hogen prijs die op de konſtighe wercken van d'oude Meeſters eertijds gheſet was. Het is ghenoegh bekent dat *Candaule* Koningh van *Lydia* een tafereel van den Schilder *Bularchus* teghen goud heeft opghewoghen; *in ſulcker waerde*, ſeght *Plinius* *, *wierd de Schilder-konſt ſelfs oock in dien tijd ghehouden*. *Ariſtides Thebanus* heeft den ſlagh met de *Perſiaenen* gheſchildert. Daer waeren honderd figuren in dat ſtuck, en *Mnaſon* heeft hem tien minas voor elcke figure betaelt. Deſen *Ariſtides* vermogt ſoo veel in de Konſt dat den Koningh *Attalus* een van ſijne ſtucken om honderd talenten gekocht heeft; ſiet *Plin.* XXXV. 10. Den teerjeughdighen *Diadymenos* van *Polycletus* heeft eenen ſeer grooten naem, om dat deſe ſtatue op honderd talenten ghehouden wierd. *Plin.* XXXIV. 8. Als *L. Mummius* ſach dat den Koningh *Attalus* in den uytroep van den *Corintiſchen* buyt een ſtuck van *Ariſtides* voor ſes duyſend ſeſtertien ghekocht had, ſoo heeft hy ſich grootlicks over den onredelickē hogen prijs verwondert, met eenen oock een heymelick achterdencken krijghende dat daer onghetwijfelt yet meer in die Schilde ye was dan hy beſeffen konde; dies heeft hy deſelvighe inghehouden, ſonder te lijden datſe verkocht ſoude worden; en *Attalus* heeft ſich daer over dapper beklaegt. *Plin.* XXXV. 4. Als *Apelles* den Koningh *Alexander* om twintich talenten in den tempel van *Diana Epheſia* met blickſem inde hand gheſchildert hadde, ſoo heeft hy den loon ſijnes handwercks in goude penninghen by maete en niet by ghetale ontfanghen. *Plin.* XXXV. 10. *Arceſilaus* de kley-wercker had met *Lucullus* den koop ghemaeckt dat hy hem 't Beeld van de *Felicieeyt* oft t goede avontuyr voor XLIIII. Seſtertien ſoude maecken; 't werck bleef ten halven ſteken, overmids de dood ſoo wel van d'een als d'ander tuſſchen beyde quam. Als *Octavius*, een *Roomſch* Ridder, van meyninghe was een ſchoone drinck-ſchaele te laeten maecken, ſoo heeft hy den voornoemden *Arceſilaus* een talent voor een patroonken van plaeſter-werck betaelt. *Plin.* XXXV. 12. *Aſclepiodorus* ſchilderde de twaelf Goden, en *Mnaſon* gaf hem dry honderd *minas* voor 't ſtuck. Den ſelvighen *Mnaſon* gaf *Theomneſtus* inſghelijcks honderd *minas* voor elck een van d'oude Helden by hem gheſchildert. *Plin.* XXXV. 10. Den orateur *Hortenſius* betaelde H. S. XLIIII voor 4 *Argonauten* van *Cydias*, ſoo heeft hy oock een kapelle voor dit tafereel in ſijn *Tuſculaenſche* Hof-ſtede ghebout. *Plin.* XXXV. 11. *Timomachus Byzantius* heeft inde tijden van *Cæſar Dictator* de Schilderyen van *Aiax* en *Medea* voor hem gemaeckt, *Cæſar* heeft tachtentig talenten daer voor betaelt, om de ſelvige in den tempel van *Venus Genetrix* op te hanghen. *Plin.* XXXV. 11. Daer is een ſtatue ontrent de *Roſtra* die wy alhier in 't ghewagh

* Lib. XXXV. Cap. 8.

Digitized by Google

der Statuen ende Schilderyen niet moghen voorby gaen, alhoewel den werck-meester der selviger statue niet bekent en is. Het is eenen *Hercules* met eenen rock op sijn *Eleaensch* ghekleedt, hy toont een grim gesicht, even als of hy sijn uyterste lijden in dien rock ghevoelde. Dese statue heeft dry tijtels. Den eersten tijtel is, dat *L. Lucullus* deselvige uyt het buyt-gheld opgherecht heeft. Den tweeden is, dat den onderjaerighen vader-looser soone van *Lucullus* deselvighe uyt last van den *Roomschen* raed ghewijdt heeft. Den derden is dat *T. Septimius Sabinus Ædilis curulis* deselvighe statue wederom in 't openbaer opgherecht heeft, nae datse in de handen van d' een of d' ander bysonder liefhebber en soo in sijne handen gheraeckt was. Soo vele strijds wierd dit Beeld waerd gheacht. *Plin.* XXXIV, 8. Alhoewel *M. Agrippa* meer tot boerscheyd dan tot dese soorte van aerdigheden gheneghen scheen te sijn, nochtans heeft hy de *Cyzizenen* twaelf duysend *Sestersen* voor twee tafereelen van *Venus* ende *Aiax* gegheven. *Plin.* xxxv. 4. Den Keyser *Tiberius* was dapper opghenomen met den *Archigallus* van *Parrhasius*; soo heeft hy dese Schilderye in sijn slaep-Kamer opgheslooten, ghelijck ons *Decius Eculeo* verhaelt, waerderende deselvighe op LX *Sestertien*. *Plin.* xxxv, 10. Men seght oock dat die van *Coos* honderd talenten voor de Schilderye van *Venus Anadyomene* ghenoten, dewijl daer soo veel afgherocken wierd van de schattinghe die hun was opgheleyt. *Strabo.* Lib. xiv. Den Koningh *Nicomedes* had een sonderlinge begheerte, om de *Praxiteliſche Venus* van die van *Gnidus* te koopen; belovende dat hy alle haere schulden, die onghelooflick groot waeren, wilde betaelen. Maer die van *Gnidus* hebben 't uyterste liever willen verwachten, dan dat sy van sulcken stuck wercks souden scheyden: Oock en konde men hun hier in gheen onghelijck gheven; ghemerckt *Praxiteles* die plaetse door dit Beeld ten hooghten vermaerd gemaeckt heeft. *Plin.* xxxvi, 5. *Lysippus* maeckte een statue, die *Apoxyomenos* gheheeten wierd. *M. Agrippa* heeft se voor sijne baedstoven ghewijdt; soo nam oock *Tiberius* den Keyser een sonderling vermaeck in dat Beeld; ende alhoewel hy in 't eerste beghintsel sijner regeringhe goed ghelagh over de lusten sijnes ghemoeds scheen te hebben, nochtans was het hem onmoghelijck sich selven langher te bedwingen, want hy dit Beeld in sijne slaep-Kamer opgheset heeft, nae dat hy een ander statue voor *Agrippas* baed-stoven had opgherecht. 't Is mede aenmerckens weerd, dat het *Roomsche* volck op dese ghelegentheyd met sulcken ongelooflicken steeghigheyd inghenomen was, dat de gantsche menighte die in de schou-plaetse vergaederde met een vreeselick geschreeu begeert heeft dat den *Apoxyomenos* in sijn rechte plaetse soude herstelt worden,

't welck

't welck hun *Tiberius*, alhoewel hy dapper daer op verſot was, inghewillight heeft, *Plin* xxxiv, 8. Onſe eeuwe heeft op 't *Capitolium* in de binnenſte kapelle van *Iuno* eenen koperen Hond geſien die de heymelicke deelen van een Soch leckte. Het wonderbaerlick maeckſel en levendighe ghelijckeniſſe van deſen Hond wordt niet alleen daer uyt verſtaen, dat hy in die plaetſe gheheylight was; maer oock daer uyt, dat die ghene dewelcke laſt hadden om hem wel te bewaeren, door een nieuwe en gantſch ſeldſaeme ghenoegh doeninghe vet bonden waeren goede ſorge te draeghen. 't Ghemeyne oordeel der ſtad hield het daer voor, dat gheenerley geld 't verlies van dit Beeld konde boeten; ſoo was dan de bewaereniſſe van dit konſtighe werck op lijfſtraffe gheſtelt. *Plin.* xxxiv, 7. Het wordt als noch onderſocht wie dien *Olympus*, *Pan*, en *Chiron* met *Achilles*, die in de plaetſe *Septa* ghenaemt opgherecht ſijn, ghemaeckt hebben; te meer, om dat daer een ſeker ghetucht onder de man loopt dat haere bewaerniſſe op lijf-ſtraffe verdient geſtelt te worden. *Plin.* xxxvi, 5. Wy moghen hier 't exempel van *Cleſis* niet voorby gaen, die ſich niet en ontſach de Koninghinne *Stratonice* ſpijtighlick te miſhandelen, om dat ſy hem ſijnes dunckens een groote kleynigheyd hadde aenghedaen. 't Stack den Konſtenaerinde krop dat hy ſeer ſlechtelick van haer onthaelt was, over-ſulcks heeft hy haer afghemaelt, als we telende in d'onkuyſche omhelſinghen van eenen Viſcher, daer de ſpraecke van gingh dat de Koninghinne op verlieft was. Dit tafereel heeft hy tot *Epheſus* in de haeven openlick ten toone gheſtelt. Hy ſelver iſt ontfeylt. De Koninghinne was daer ſeer tegen datmen de Schilderye ſoude wechnemen, overmids de ghelijckeniſſe van beyde wonderlick wel daer in ghetroffen was. Dus heeft ſy d'eere die ſy den Konſtenaer gheweyghert hadde, op de ſchandelick ſchampachtighe Konſte beſtadet. *Plin.* xxxv, 11.

4. Alle deſe exempelen geven ons ghenoeghſaem te verſtaen met wat een ſonderlinghe ſorghe maghtighe Koninghen en groote Republicken de brave gheeſten der Konſtenaeren opkoeſterden; ende, indien wy de gantſche gheleghentheyd der ſaecke recht wel overſlaen, wy ſullen bevinden dat d'allergrootſte de grootſte reden hebben om deſe Konſten ende Konſtenaers boven andere aen te haelen; gemerckt hun allermeeſt daer aen gheleghen is, dat de Konſten dienſtigh tot onderſcheydinghe van de deughd en d'ondeughd wierden onderhouden. *Alle die ghene welcker daden verſwaerdighſijn*, ſeght *Claudianus* *, *deſelvighe plegen oock de verſghedichten uyt den grondt haerer herten te beminnen.* 't Schijnt even ſoo met deſe Konſten gheſtelt te ſijn; wy en konnen 't oock anders niet beſeffen, of die gene moeten de memorie der ſtatuen ende Sulicoris,

* In præfat. Lib. iij de Laudib.

Digitized by Google

ende ſchilderijen noodſaeckelick liefhebben, die haer ſelver ſodanighen eere waerdigh kennen. Het en verdient over-ſulcks gheen verwonderingh, dat d'oude Konſtenaers eenen dapperen moed grepen op d'aenmerckinge van d'overgroote eere die hun van d'opperſte maghten wierd beweſen; want ſy en konden gheen gheringh gevoelen hebben van de Konſten die in 't oordeel van d'aller eerwaerdighſte perſonagien ſulcken eerwaerdigheyd verdienden. Dies vinden wy oock dat d'eerſte Konſtenaers dit ghevoelen ſoo haeſt niet begonnen in te drincken, of haere herten wierden van ſtoncen aen met de liefde van een gantſch ſeldſaeme grootmoedigheyd bevanghen. *Zeuxis* was d'eerſte die ſijne wercken beſtond wech te ſchencken; ſeggende, dat den allerhooghſten prijs de waerdigheyd ſyner wercken nerghens nae koſt haelen; ſoo heeft hy de Schilderye van *Alcmena* aen d'*Agrigentijnſche* ſtad, ende Schilderye van *Pan* aen *Archelaus* om niet ghegeven. *Plin.* xxxv, 9. Alhoewel den Koningh *Attalus* ſich niet en ontſach lx. talenten te bieden voor een ſtuck van *Nicias* 't welck vermaerd was by den naem *Necyia*, nochtans en wilde hem den Konſtenaer dat ſtuck niet laeten volghen, maer hy heeft het op ſijn eyghen Vaderland vrijelick beſtedet. *Plin.* xxxv, 11. *Polygnotus* heeft d'*Atheniſche* Galerye, die *Pœcile* ghenaemt wierd, om niet gheſchildert, als *Mycon* een ſeecker deel der ſelviger Galerye om gheld ſchilderde; ſoo heeft ſich *Polygnotus* door dit middel grooter aenſienlickheyd verworven; end' *Amphictyones*, eenen ghemeynen raed van 't gantſche *Grieckſche* land, hebben hem overal vryе logimenten beſcheyden. *Plin.* xxxv, 9. 't Blijckt dan dat veele van d'aller treffelickſte Konſtenaers deſen voet beſcheydenlick ghevolght hebben, om d'aenſienlickheyd deſer Konſten te beter te handhaeven; *Want veele dingen ſchijnen minder waerdigheyd te hebben,*

* Lib. XII, Cap. 7. ſeght *Quintilianus* *, *om dat ſe op eenen ſekeren prijs gheſtelt worden.*

5. Staet ons noch voorder aen te wijſen dat d'oude Konſtenaers op d'aenmerckinghe van d'over groote eere daer in deſe Konſten ſertijds ghehouden wierden, niet alleen een grooter ghevoelen van de ſelvige kreghen, maer dat ſy ſe boven dien meer eerbiedighlick oeffenden, ſonder te lijden dat ſulcke alghemeyne wijd-ſtreckende Konſten in eenighe byplaetſen ſouden opgheſloten ende verdonckert blyven: *Sy en vonden 't overſulcks niet gheraeden de muyren maer alleen ten dienſte der*

* Lib. xxxv Cap. 10. *Huyſ-heeren met Schilderyen te verciеren*, ſeght *Plinius* *, *noch oock de huyſen die op de ſelvighe plaetſen onbeweghelijck ſtaende uyt den brandt niet en konnen vervoert worden. Protogenes vernoeghde ſich ſelven met een hut teken 't welck hy in ſijn Hofken hadde. Daer en was niet een Schilderye in de plaeſteringhe van Apelles te vinden. Het en luſte hun noch niet gantſche muyren*

Digitized by Google

te beschilderen. Al wat haere Konst vermoght, wierd maer alleen ten goede van groote Steden aengewendt, den Schilder was't ghemeyne goed des gheheelen Aerd-bodems. Dient hier mede aenghemerckt't ghene *Plinius* dies aengaende op een andere plaetse by-brengt; *Daer is als noch een seer treffelicke en gantsch waerdighe oratie van M. Agrippa in't wesen*, seght hy *, aenwopende't ghemeyn maecken van allerhande Schilderyen ende Statuen: 't Welck gheraedsaemer gheweest hadde, dan datmen deselvighe inde Land-huysen gaet verbannen.* Het plaght mede uyt dese eerbiedigheyd voord te spruyten *Dat d' eerste grond-leggers van de Schilder-konst en Giet-konst haere volmaecktste wercken, die wy met een onverstaetelicke verwonderinghe aenschouwen*, segt *Plinius* *, *met het opschrift van eenen onsekeren tytel in't licht gaven: Soo schreven sy*, Apelles faciebat, Polycletus faciebat. *Apelles maeckte dit stuck-wercks, Polycletus was besigh met het maecken van dit werck; even als of de Konst maer alleen beghonnen sijnde onvolmaeckt ghebleven was, ten eynde dat den Konstenaer in sulcken grooten menigte van verscheyden oordeelen eenen vryen toegangh tot beter beraed soude open houden: Als of ock den Konstenaer verbetert soude hebben wat daer aen ontbrack, 't en waer saecke dat hem de dood schielick hadde verrasscht. Soo was dan dit oude ghebruyck met een gantsch loffelicke schaemte vermenght, dat sy alle haere wercken voor de laetste wercken uytgaven, niet anders als of sy door de dood van de selvighe waeren afgescheyden. Daer sijn, mijnes dunckens, boven de dry stucken niet gheweest dewelcke met een volkomen opschrift onder de man quaemen*: Apelles fecit; *Apelles heeft het ghemaeckt*; *Waer uyt het blijckt dat den werck-meester de Konst boven alle dinghen wenschte te versekeren ende onbeschaedighe te houden: Daerom hebben ock alle sodaenighe wercken groote opspraecke verweckt.* Dat sy nu by dese sorghvuldigheyd, die sy ontrent het uytgheven haerer wercken ghebruyckten, niet quaelick en voeren, blijckt uyt de volghende woorden van den selvigen *Plinius*; *Het is een gantsch seldsaeme en gedenkwaerdighe saecke*, seght hy *, *dat de laetste wercken en d' onvolmaeckte tafereelen van uytnemende Konstenaers, als naemelick de Iris van Aristides, de Tyndarides van Nicomachus, de Medea van Timomachus, de Venus van Apelles, in grooter verwonderinge worden ghehouden dan de volmaeckte; overmidts men inde selvighe d' overighe trecken, ja selfs ock de ghedachten der Konstenaeren kan besichtighen. 't werck wordt ons door de treurigheyd onses bedroefden ghemoeds aenghepresen, dewijl wy met een onverdraeghelicke begheerte nae die handen verlangen dewelcke door de dood verhindert waeren haer voornemen te volstrecken.* Wy moeten hier onder en tusschen in't voorby gaen aenmercken, dat, als wy alhier staende houden dat de eere die de Konstenaers in voorleden tijden ghenoten haere herten tot een vierighe liefde ende eerbiedighe hand-haevinghe der Konsten opge-

* Lib. xxxv Cap. 4.

* In præfatione ad ui operis.

* Lib xxxv. Cap. 11.

weckt heeft, dat sulcks maer alleen te verstaen is van de waere bestandighe eere selver, en niet van haere valsche kortstondighe schaduwe. Dieghene dewelcke haere Konst quacksalverlijck ten toone willen stellen, begaen hier in eenen gantsch groven misslagh: Want dewijl sy haer selven door een verkeerde eersucht verhaesten om tot den ghewenschten roem spoedighlick te gheraecken, soo dunckt hun dat sy in haere verwachtinghe niet en konnen bedroghen worden indien sy slechts de voornaemste opprouckels der Konste voor d'oogen van d'onverstandige aenschouwers niet anders als een waen-kostelicke Kramerije bequaemelick weten voor te doen: Maer dese, ghelijck sy de Konst aen d'eene sijde grootelicks veronghelijcken haer eyghen eere ende niet d'eere van de Konst soeckende, soo stelt hun de Konst aen d'andere sijde tot spot, te passe brenghende dat sy in 't oordeel van de konstighe onkonstigh bevonden worden, dewijl sy met grooten arbeyd daer nae trachten dat sy den onkonstighen konstigh souden schijnen. *Die ghene dewelcke de damme menighte maer alleen soecken te behaeghen*, seghd *Plutarchus* *, *moeten d'aller wijste noodwendighlick misshaegen.* Doch van dese sorghe, dewelcke in onse herten uyt een eerbiedigh ghevoelen 't welck wy van dese Konsten hebben plaght t'ontstaen, sullen wy in 't elffde Capittel dese Boecks breeder spreken.

* De Educ. Liber.

6. Dit goede ghevoelen van haere Konst en dese onversaetelicke begheerte van eenen eeuwighen naem is den Konstenaeren bygheblevensoo langhe als groote Koninghen en maghtige Volckeren dese Konsten door haere ghewoonlicke gunste ophielden: De geld-liefde daer en teghen en heeft de Konst-liefde uyt de herten van moghende Vorsten soo haest niet beghinnen uyt te roeyen, of 't ghetal der treffelicker Meesters is met eenen oock allenghskens vermindert, tot dat daer naulicks een meer te vinden was die de aensienlickheyd van sulcke hooghwaerdige Konsten door een onvervalschte maniere van doen socht staende te houden. Dit heeft al over eenen langhen tijd de klaghte van *Petronius Arbiter* gheweest: *Ick vraeghde een ervaeren man nae d'oudheyd van eenighe tafereelen, nae 't argument ofte de Historie van sodaenighe stucken die ick niet wel en verstond, nae d'oorsaecke van onse teghenwoordighe moedeloosheyd*, seght hy *, *en hoe het bykomt dat de Schilder-konst, onder 't ghetal van verscheyden gheestighe Konsten die t'eenemael vervallen sijn, niet soo veel als de minste schaduwe van haere voorighe uytnemenheyd behield. Sijn andwoord was, dat de geldgierigheyd dese veranderingh had inghebracht. De vrye Konsten bloeyden eertijds, seyde hy, soo langhe naemelick als de naeckte deughd in waerde ghehouden wierd; dies socht en oock de menschen allerhande Konsten om strijd aen den dagh te brenghen, niet willende dat yet*

* In Satyrico.

't welck

t welck aen nakomelinghen voordeeligh weſen moght verhalen ſonde blijven. ſoo is het (om van de Ghiet-konſtenaers een weynigh te ſpreken) dat Lyſippus door enckele armoede onder de voet gheraeckt is, dewijl hy ontrent den omreck van een Statue bleef hangen; dat Myron, die de levendige ſielen van menſchen en wilde beeſten in 't koper bynae ſchijnt vervat te hebben, gheenen erfghenaem vond. Wy daerenteghen, in wijn en allerley onkuyſche luſten verſmoort ligghende, hebben 't herte niet om nae de kenniſſe van de voltrocken Konſten te ſtaen; ende overmids het ons lichter valt d' ondeughden nae te volghen, ſoo iſt dat wy d' ondeughden maer alleen ſelver ſoecken te leeren en andere in te planten. Laet het u dan niet vreemd duncken dat wy de Schilder-konſt quijt gheworden ſijn; overmids een klompe gouds in 't oogh van alle de Goden en menſchen veel ſchoonder ſchijnt te ſijn dan 't ghene Apelles en Phidias, twee revelende lichte Griecken, oyt ghemaeckt hebben, ſiet oock *Theocrit. Idyll.* xvi. *Plin. in proœmio Libri.* xvi. *Dionyſius Longinus de Sublimi oratione ultimâ.*

7. Het is overſulcks blijckelijck ghenoeg dat den vryen gheeſt van die Konſten, dewelcke van weghen haer grootſte en meeſte goed vrye Konſten ghenaemt worden, t'eenemael verbroken en tot een ſlaefachtighe dienſtbaerheyd ghebracht is ghewees't, ſoo haeſt als de maghtighe voorſtanders ende voord-ſetters deſer Konſten de hand daer af begoſten te trecken. Want de Konſtenaers kleynen trooſt in 't oeffenen der Konſte vindende, lieten haere ongheſtelde ende onvernoegde ſinnen in 't wild loopen, het niet min ſchaedelicke dan ſchandelicke tijdverdrijf van allerley weelderighe dertelheyd tot haeren trooſt vaerdighlick omhelſende. Doch overmids hun dit bejagh der welluſten gantſch dier quam te ſtaen, ſoo moeſten ſy d' onkoſten haerer weelde noodwendighlick door vuyl ghewin opmaecken. Dus wierd het overblijſſel van haere hooghvaerdighe ghedachten door de welluſten aen d' eene ſijde en door de ghierigheyd aen d' andere ſijde heel end' al uyt ghebluſcht; want het hun nu niet meer om de eere te doen was, als ſy 't penceel ſom-wijlen in de hand naemen, maer blootelick om eenen drinck-penningh tot volvoeringe haerer luſten te bekomen. Wat de welluſten belanght, *De welluſt is het aller doodelickſte vergift van 't menſchelicke verſtand*, ſeght *Seneca rhetor* *, ſiet oock *Quintilianus Lib.* xij. Cap. 1. Wat de gheld-ghierigheyd aengaet, *d' Overmachtige beghеerte om rijck te worden vervult ons maer alleen met gantſch ſlechte ende geringhe bedenckingen*, ſeght *Arriani Epictetus* *, ſiet mede *Horat. de Arte.* Gout en ſilver wierd eertijds met het koper vermenght, ſeght *Plinius* *, en noch was de Konſt koſtelicker dan de ſtoffe; 't Is nu daerenteghen onſeker welck van deſe twee ſlimmer is. Alhoewel den prijs van d' oude wercken ('t welck verwonderens

* In proœmio libri primi contra verſ. Lib. iv Cap. 4. * Lib. xxxiv. Cap 2.

wonderens waerd is) oneyndelick verhooght wordt, nochtans vergaet d' aenſienlickheyd der Konſte meer en meer; overmids het met deſe Konſte als met alle andere dinghen gheſtelt is 't ghene men eertijds plaght te doen om eere in te legghen, wordt nu maer alleen om winſte gheoeffent. Wy moeten hier alleenlick by den wegh aenmercken dat deſe woorden van *Plinius* allerley winſte niet uyt en fluyten, ghemerckt daer gheen rechtvaerdigher winſte ghevonden werdt, dan uyt het oeffenen van een eerlicke ende arbeydſaeme Konſte; voornaemelick, indien de ſelvighe onſen gheſchen tijd ſoo opneemt, dat wy nae gheen andere middelen om onſen Konſt te ghewinnen konnen omſien. Dit is dan de meyninghe van deſen deftighen autheur, dat de hope van eenen onſterffelicken naem 't voornaemſte ooghenmerck der ouder Konſtenaeren gheweeſt is, als dewelcke wel ghenoegh beſeften dat het hun aen gheen winſte ontbreken ſoude indien ſy eens onder 't ghetal van de voortreffelickſte Konſtenaers gherekent wierden. Dies moghen deſe twee dinghen ſeer wel met malckander beſtaen, dat een Konſtenaer ſijne ooghen allermeeſt op d' eere ſoude ſlaen, en met eenen ook nae een redelicke winſte omſien. 't Is ſoo verre van daen dat de gemaetigde begeerte van een eerlicke winſte de Konſt ſoude verhinderen, datſe de ſelvige in 't teghendeel krachtighlick opweckt; *Het is kennelick ghenoegh,* ſeght *Caſſiodorus**, *dat d' oeffeninghe der Konſten door een redelicke winſte gheaeſt behoort te worden.* *Theophylactus Simocatus* heeft het ſelvighe wat breeder ende krachtigher uytghedruckt; *Den goud-honger,* ſeght hy*, *is 't menſchelicke gheſlacht uytdermaeten profijtelick: Want van daer komt het dat ons nood-druftigh leven allerhande goede Konſten uytghevonden heeft, dat groote Steden volck-rijck worden gemaeckt, dat alderley handel met een ghemackelicke over-een-draeghende toegaet: En (om recht uyt en kortelick te ſeggen wat daer van is) 't grootſte deel des aerd-bodems ſoude onbehout ende overſulcks ontciert blijven, indien 't goud de menſchen door ſijne tuſſchen-komſte niet en hadde te verſtaen ghegeven dat ſy malckander van doen hebben. Den Matroos en ſonde neyt t' ſeyl gaen; den reyſer ſoude in den hoeck van ſijnen haerd blijven ſitten; den Acker-man en ſoude nae ſijne ploeg-Oſſen niet eens omſien; de Koninghlicke Scepters ſouden haere behoorlicke eerbiedigheyd, en d' alder deughdelickſte onderdaenen ſouden haere exempten als ook de verdiende vereeringhe van groote inkomſten moeten derven; den Veld-heer en ſoude ſijn heyt niet maghtigh ſijn uyt te leyden. Wilt ghy dat ick u noch een andere verborgene reden mede-deyle? 't goud heeft den toorn van de deughd en d' ondeughd in ſijne maght; het toetſt de heymelicke tochten onſes ghemoeds; het magh overſulcks met de Celtiſche riviere ſeer bequaemelick worden vergheleken, om dat het de baſtaerd deughden vaerdiglick weet t' ontdecken.* d' Inwoonders van *Phœnicia,*

*Variarum vij. 15.

*Epiſt. 10.

Digitized by Google

Phœnicia, ghelijck ons *Suydas* betuyght, maeckten haere Goden met taſſchen op de ſijd, om de groote maght der ſelvigher door 't goud 't welck ſy in haere taſſchen hadden bedecktelick te verſtaen te gheven.

Cap. X.

DAar plaght ghemeynlick op 't gheniet van d'eere een vrymoedige ſtoutvaerdigheyd der Konſte te volghen. *'t Is onghelooflick*, ſeght *Plinius* *, *hoe dapper de Konſt, eerſt door een gheluckighe uytkomſte, en daer nae door een ſeeckere ſtoutmoedigheyd heeft toeghenomen.* Alwaer wy door *de gheluckighe uytkomſte* anders niet en moghen verſtaen, dan d'aenſienlicke eerbiedigheyd die deſe Konſten hadden ſoo langhe als Koningen en Republijcken veele wercks van de ſelvighe maeckten. *Daer nae*, ſeght *Plinius* noch voorder *wierd de Konſt dapper ghevoordert door een ſekere ſtoutmoedigheyd*, ons met deſe woorden te verſtaen ghevende dat de voornoemde gheluckighe uytkomſte de Konſtenaers door 't gevoelen van de ſoete eer-kerelingh ſoo verde bracht dat ſy ſich niet en ſchroomden de hand aen eenighe nieuwe en onghehoorde wercken te ſlaen, de gheweldighe *Coloſſen* van d'oude Meeſters gheven hier van ghetuyghenis; en *Plinius*, in de voorghemelde plaetſe, naemt eenighe *Coloſſiſche* wercken der ouder Konſtenaeren tot bewijs van haere voordvaerende ſtoutmoedigheyd. *Zeuxis* was meeſt van allen vermaerd over ſijne ſtoutigheyd; *hy is vaerdighlick door de deure die hem Apollodorus gheopent hadde ingheſtept*, ſeght *Plinius* wederom inde ſelvighe plaetſe, *het penceel, 't welck nu vry was beſtaen dorſt, tot meerder eere ende aenſienlickheyd brengende.* Van de ſtoutigheyd deſes uytnemenden Konſtenaers ſiet *Lucianus* in ſijn Boeckſken 't welck *Zeuxis* gheheeten wordt. *Dinocrates* biedt ons inſghelijcks een merckelick exempel van deſe boude vrijmoedigheyd aen; doch hier van ſullen wy, door Gods ghenaede, in onſen naem-rol der Konſtenaeren wijdloopighlick handelen. 't Komt hier mede t' eenemael over-een 't gene den uytnemenden Schilder *Melanthius* in ſijne Boecken van de Schilder-konſt in een goed Meeſter vereyſcht, ſegghende, dat daer in de wercken van groote Konſtenaers een ſekere laetdunckenheyd en hardigheyd behoort uyt te blijcken, ſiet *Laert.* Lib. IV. *in Polemone.* *Euphanor* heeft eenen *Theſeus* ghemaeckt, die met een ſtoute hand gheſchildert ſijnde, ſeer ſterck ſtond; dies hy oock, van wegheh de ſonderlinghe krach[t] der Konſte die daer in gheſpeurt wierd, ſijnen *Theſeus* met eenen and[e]ren *Theſeus* van *Parrhaſius* ghemaeckt plaght te verghelijcken en ſtaende te

* Lib. xxxiv. Cap. 7.

Digitized by Google

houden dat sijnen *Theseus* met vleesch was opghevoedt, waer den anderen daer en teghen met Rooſen ſcheen opghequeeckt te ſijn, ſiet *Plin.* xxxv. 11. 't Blijckt dan dat de hoogh-beroemde deugden van d'oude Meesters daer in voornaemelick beſtonden, dat ſy de vlugghe beweghinghen van haeren verwarmden geeſt ſtoutvaerdighlick naevolgden; even als of haere doorleerde langh-gheoeffende ſinnen nergbens op en konden vallen, 't welck haere ervaerene handen niet en ſouden vaerdighlick weten uyt te wercken. 't En is dan gheen wonder dat deſe Konſten in voorleden tijden gheweldighlick toenaemen, als de dappere gheeſten van groote Meesters met een ſtoute hand door haer werck ginghen; ſoo en iſt oock niet vreemd dat deſelvighe Konſten in deſe onſe traeghe eeuwe noch daghelicks te rugghe gaen, *Aengeſien wy, als of alle dinghen alreede voltrocken waeren,* ſeght *Quintilianus**, *'t beste niet en hebben om ſelver yet voord te brengen; daer nochtans veele weten-ſchappen by d' oude gheluckighlick uytghevonden daghelicks verſterven.*

*Lib. viij. Cap. 6.

2. Den vryen gheeſt van een oprecht en luſtigh Konſtenaer vraeght ſeer weynigh nae d'authoriteyt der gener die ſijn werck op 't aller nauſte ſullen ſiften; hy is wonderlick prat, en ſtaet gheweldigh op ſijn Konſte; 't is hem even-eens wie ſijn werck in de hand neemt; hy draegt een grondighe kenniſſe van de verſcheyden deughden die in ſijn werck verborghen ligghen, niet twijfelende of 't gauſte oordeel ſal hem altijd 't grootſte voordeel aenbrenghen. Wy hebben voor deſen * uyt *Arriani Epictetus* aengheweſen dat deſe onvertſaeghde vrymoedigheyt den ghenen eyghen is die haer ſelven bewuſt ſijn datſe in eenighe Konſten boven andere uytmunten. Dies moghen wy oock in 't minſte niet twijfelen of 't grootſte en 't goede ghevoelen 't welck d' aller treffelickſte Meesters van haere eygene wercken hadden, heeft grootlicks gheſtreckt tot voorderingh der Konſte; want gelijck een roeckeloos-lick verwaende laetdunckenheyd de Konſt aen d' eene ſijde dapper te rugghe ſtelt, ſoo en iſt aen d' andere ſijde niet moghelick dat on s d'aller volmaeckſte Konſt, den noeſtighſten arbeyd, jaden ſpoedigſten voord-gangh ſelver eenigh voordeel ſoude bybrenghen ſonder 't behulp van een beſcheydene ende ſtand-vaſtige vrymoedigheyd; even als eenen onſtrijdbaeren blooden loere niet een hayr te beter is in 't midden van allerhande krijghs-ruſtinghe. Wy moeten overſulcks boven alle dinghen die verkeerde ſchaemte vermijden, dewelcke anders niet en is dan *Een ſekere vreeſe*, ſeght *Quintilianus* *; *door welcke ons ghemoed van ſodaenighe dinghen die men niet en behoort nae te laeten wordt afghekeert: Waer uyt dan een diepe verwaprinqhe in ons ghemoed ontſtaet, als oock een heymelick berou van 't ghene wy eens hadden aenghevanghen. Dies*

*Lib. i. Cap iij. 9.

*Lib. xij. Cap. 5.

ick

Digitized by Google

ick in 't minſte niet en kan twijffelen of die beweginge, door welcke wy beſchaemt ſijn te doen 't gheene wel ende eerlick is, wordt vaerdighlick van yeder een onder 't ghetal der ghebreecken gherekent. Ick ſegghe 't noode, om dat het kan miſduydet worden, nochtans dient het in alle manieren gheſeyt, dat deſe ſchaemhertigheyd een ghebreck is, doch een gantſch minnelick ghebreck, en 't welcke ſeer ghemackelick verſcheyden deughden voordbrenght; datſe onder en tuſſchen ſchaedelick is, als veroorſaeckende dat den arbeyd van vele treffelicke verſtanden in 't heymelick vermolmſemt ende vermuft. Deſe ſchaemte wordt op 't aller bequaemſte verbetert door 't vrymoedighe vertrouwen 't welck wy op ons ſelven hebben; oock ſoo en is daer nerghens ſulcken ſchaemelachtighen menſchē te vinden die ſich niet en verſtont op de kennisſe van ſijn eyghen vermoghen, als hem ſijn ghewiſſe daer van verſekert dat het hem aen geen kunſt ontbreeckt. Alhoewel nu een voordvaerende ſtoutmoedigheyd de grootſte ſtreke in deſe Konſten voeren moet, nochtans en magh den Konſtenaer ſoo gantſch ſorgheloos niet weſen dat hy 't perijckel daer hy ſich ſelven in ſteeckt in 't minſte niet en ſoude beſeffen: Hy behoort vry wat meer achterdenckens te hebben, dan dat hy ſoo onbeſuyſtelick daer henen ſoude loopen; behoudens dat dit achterdencken rijſe uyt het begrijp en niet uyt de vreeſe des wercks; 't en kan niet ſchaeden dat ſich den Konſtenaer over de groote des wercks een weynigh ontſette, al iſt ſchoon ſaecke dat hy ſijne ſchouderen in ghenerley wijſe onder den laſt magh laeten beſwijcken. Ende inder waerheyd, hoe ſal doch yeman ſijne hand aen die Konſten ſorgheloosſlick ſlaen, in welcke ons den blooten ſchijn der deughden menigh-werven plaght te vervoeren? *Die gene dewelcke ſtaen nae 't ghene glad is en ghemackelick ſchijnt te vloeyen*, ſeght *Horatius* *, *plaghten doorgaens heuen de ſenuwen en den levendighen gheeſt haerer wercken te verbreken; die ſich groote dinghen onderwinden, worden veeltijds opgheblaſen; die al te ſeker willen gaen en den ſtorm te vele ſoecken te vermijden, kruypen langhs den oever. 't Schouwen der ghebreken wordt het grootſte ghebreck, wanneermen onaerdighlick daer mede te werck gaet.* Wy worden oock menighmael verleydt door de groote menighte der ghener die verkeerdelick oordeelen: Want d'onkonſtighe werck-Meeſters en laeten ſich niet alleen ſelver voorſtaen, dat de voornaemſte vermaeckelickheyd ofte kracht haerer wereken in een opgheſmuckte ſachtigheyd of grove hardigheyd beſtaet: Maer d'onervaerene beſchouwers houden 't inſghelijcks daer voor, dat d'aller Konſt-ledighſte wercken d'aller kraghtighſte ſijn; even als het hun nae 't ghemeyne gevoelen een teycken van meerder ſterckte ſchijnt te ſijn datmen eenighe deuren met gheweld oploopt dan datmenſe met ghemack ontſluyt, datmen eenen knoop aen ſtucken ruckt dan datmen hem ontbindt, dat

*De Arte.

men

men yeman teghen ſijnen danck treckt dan dat men hem ſachtelijck leydt. Soo plaghten oock d' onervaerene te oordeelen dat daer meerder ſtaetelickheyd is in een rouende ongheſchaeft ſtuck-wercks, dan in een werck 't welck de vijle gheſmaeckt ende verdraeghen heeft; dat daer eyndelick grooter overvloed is in 't ghene los henen verſtroyt ligt, dan in 't ghene ordentelick in een gheſloten en t' ſaemen ghevoeght is. *Quintil.* II. 12. Dit is de reden waerom alle de ghene die haer ſelven op deſe Konſten redelicker wijſe verſtaen, het werck ſoo licht niet en konnen ſchicken als d' onwetende wel plagten te doen; ſy begrijpen hoe gantſch ghevaerlicken ſaecke dat het is de verwachtinghe van ſoo veele goedgunſtighe en wangunſtighe menſchen te voldoen; d' onſekere uytkomſte der Konſte betoteert haer ghemoed niet weynigh; ſy overweghen wat ſmaed en ſchimp die ghene onderworpen ſijn dewelcke de hope van eenen eeuwighen naem in 't gheſicht des gheheelen aerdbodems door haere brod-achtighe wercken dwaeſelick nae-jaeghen: En ghewiſſelick is het een dapper ſaecke 't oordeel der gantſcher wereld t' ondergaen, en ſich door 't uytgheven ſijner wercken daer op (in maniere van ſpreken) te beroepen. Ghenoode gaſten verwachten beter ciere, dan die ons van ſelfs ende op 't onvoorſienſte komen beſoecken; even alſoo plaghten dieghene ſcherper te oordeelen, dewelcke daer toe verſocht worden; ſy vereyſchen de waere kracht der Konſte, ſonder nae 't uyterlicke oppronckſel ende ick en wete niet wat voor aentreckelicke nieuwigheden om te ſien; ſoo ghebeurt het oock doorgaens henen dat een naukeurigh oordeeler de gebreken van ſtonden aen met een halve ooghe weet uyt te vinden; en wat daer erghens in 't werck miſprijſelick is, plaght met eenen oock den luſter van de prijſ-waerdighe dinghen te verdonckeren; voornaemelick in die Konſten, dewelcke niet ſoo ſeer tot noodſaeckelick ghebruyck gheoeffent worden, als tot enckel vermaeck van onſe curieuſe nieuſ-ghierige ſinnen. *Ghelijck ons een doove miſluydende harmonie, grove ſalven, en heul-ſaed-kruyd met Sardijnſchen Honigh in een treffelicke maeltijd teghen de borſt ſteken.* ſeght *Horatius* *, *om dat het bancket die dinghen ſeer wel derven kan; even ſoo is het met de poëtiſche ghedichten gheſteh, dewelcke maer alleen tot verluſtinghe onſes ghemoeds ghevonden ſijnde, in ghener waerde ghehouden worden, wanneerſe in 't minſten van haere behoorlicke aerdigheyd beghinnen af te wijcken.* 't Ghene *Horatius* al hier van de Poëten ghetuyght, magh op den ſelvighen grond de Schilders ende Gietkonſtenaers toeghepaſt worden, overmids alle haeren arbeyd voornaemelick ſtreckt tot *vervreughdinghe onſer ooghen*, als *Max. Tyrius* ſpreeckt *Diſſert. V.*

* De Arte.

De

3. Den Konstenaer moet oversulcks goede sorghe draeghen dat hy niet alleen den ghenen schijne te voldoen, die sich met sijn werck noodwendighlick moeten verghenoeght houden; maer hy moet boven dien sijn uyterste beste aenwenden dat hy den ghenen wonderbaerlick schijne, dien het vry staet dus of soo van sijne wercken te oordeelen. Die sich selven de goede gunste van de naekomstighe eeuwen durft beloven, deselvighe moet niet alleen in sijnen eyghen sin, maer oock in den sin van de Konst-vroede Liefhebbers wel ende bequaemelick schilderen. Indien yeman daerenteghen niet-met-allen kan voordbrenghen waer door hy den hooghwaerdighen naem van een Konstenaer soude staende houden, indien hy sich in 't minste niet geraeckt vindt met d' eerbiedigheyd der Konste die van hem yerkleynt ende verontreynight wordt, deselvighe magh veel eer onbeschaemt dan stoutmoedigh worden gheheeten, soo en sal het hem oock niet moghelick wesen dien haetelicken naem van sich selven af te weeren, *Aenghesien wy den naem van onbeschaemdheyd moeten ontgaen*, seght *Tullius**, *mids onghedaen laetende 't ghene schandelick is, sonder te dencken dat het ghenoegh is dat wy ons selven daer over een weynigh beschaemt toonen te sijn.* Het schijnt daerom dat wy in dese gheleghentheyd een sekere middelmaet moeten houden, *Want ghelijck het ons aen d' eene sijde ongheraeden is dat wy de schaem-schoenen al te vroegh uyttreckende onsen onrijpen arbeyd aen 't licht souden brenghen*, seght *Quintilianus**, *overmids wy dus doende ons selven ghewennen de Konst te verachten, wy leggheu den eersten grond-slagh van onbeschaemdheyd, en ('t welck allenthalven uytdermaeten schaedelick is) ons vertrouwen voorkomt de magt: Soo moghen wy aen d' andere sijde 't proefstuck onser eerster beghinselen tot den uyterslen ouderdom niet uytstellen, overmids die vreese dagelicks toeneemt, ghelijck 't ghene wy stoutelick behoorden aen te vaerden staeds grooter wordt, en 't valt nu te laet te beghinnen dewijl wy overslaen wanneer het ons best waer te beghinnen. So is het dan oorbaerlick dat wy de vruchten onses arbeyds voor den dagh brenghen de wijse noch groen ende soetsappigh sijn; de wijl ons de hope, gunste, verontschuldiging in den aenvangh onser wercken vaerdighlick bejeghenen; de wijl ons niet quaelick en word afghenomen wanneer wy wat te koen schijnen te sijn, ghemerckt ieder een oordeelt dat de jaeren voltrecken sullen wat daer noch aen 't werck ontbreeckt, en 't ghene al te jeughdelick gheschildert is wordt gheoordeelt uyt de voortvaerenheyd onser naturelicker toeghentyghheyd voord te spruyten. Nochtans behoort den jonghelingh, die benevens de teere krachten sijner jeughd geen ander steunsel en kent, met een lichte ende blyde materie, mijnes dunckens, te beghinnen; even als men de jonghe Hondekens door eenen sachten vangh tot de wild-jaght aenleydt. Soo ist mede ongheraedsaem dat men d' aenkomelinghen, selfs oock in*

* Lib. I: de oratore.

* Lib. XII. Cap. 6.

Digitized by Google

deſe ghemackelicke beghinſelen, gheſtaedighlick aen 't werck ſoude verbinden; uyt vreeſe datmen haere verſtanden, die in 't eerſte ſachtelick ghehandelt ende opghekoeſtert moeten worden, door den gheduyrighen arbeyd vereelt ſoude maecken. Dus ſullen ſy de vreeſe haerer leerjaeren aller beſt overwinnen de wijl het hun niet ſwaer en valt iet wat te avontuyren, behalven daeſe de onbevreeſtheyt haeres beſtaens door dit middel niet lichtelick tot kleynachtinghe van 't werck ſullen verkeeren. Dit is onghetwijffelt den eenighe rechten wegh die den Nieuwelingh betreden moet; behoudens dat hy in 't eerſte niet al te ſtout en ſy, maer dat hy ſich liever eenen goeden ghetrouwen Leydſman voorſtelle, wiens voetſtappen hy voorſichtighlick en volſtandighlick gheſint is nae te wandelen, tot dat hy ſonder eenigh voorder gevaer de nature met *Lyſippus* in Stede van den Leermeeſter magh naevolghen, gelijck wy Lib. II. Cap. III. §. 4. uyt *Plinius* hebben verhaelt.

Cap. XI.

ALhoewel het dan blijckelick is dat de oude Meeſters door de gheluckige uytkomſte haerer konſte tot een vrijmoedighe ſtoutvaerdigheyd wierden aengheleydt, nochtans vervielen ſy noyt tot ſulcken achteloosen roeckeloofheydt als dat ſy de behoorlicke ſorghe die tot deſe deftige Konſten en tot het bejagh van eenen onſterffelicken naem vereyſcht wordt verſuymden, de wijlſe al te ernſtigh waeren om tot haeren wenſch een weynigh vroegher te gheraecken. De woorden van *Fabius Maximus* ſijn aenmerckens waerd; *Die ghene de welcken haer ſelven niet te veel en verhaeſten*, ſeght hy *, *vinden alle dinghen ſeker ende klaer; den overhaeſtighen ſpoed daer en teghen is onvoorſichtigh ende blind.* Haeſtigheyd en naerſtigheyt ſijn twe gantſch tegenſtrijdige dingen; ſo bevinden wy voornaemelick in de gelegenheyt der Konſten, dat de naerſtigheydt verwerft wat de haeſtigheyd verderft. *De naerſtigheyd is een groot behulp ſelfs oock van middelmaetige verſtanden*, ſegt *Seneca rhetor Lib. III. Controv. in proœmio. Metrocles* plaght te ſegghen, dat Huyſen en diergelijcke dingen om ſilver te koop ſijn, maer dat ons de geleerdheyt tijd en arbeyd koſten moet, ſiet *Laertius* Lib. VI. Den vermaerden ſchilder *Pamphilus*, ghelijck wy voor deſen * uyt *Plinius* hebben aengemerckt, wilde niet verdraeghen dat hem ſijne diſcipulen ontvloghen eerſe den tijd van tien jaeren in ſijne Schole ordentlick hadden door gebragt: Dit was een gantſch loffelicke inſtellinghe, ghemerckt *den voordgangh*, nae het ſeghen van *Quintilianus* *, *voornaemelick in de naerſtigheyd gheleghen is.* Staet ons voorder aen te mercken dat de oude Konſte-

* Apud Livium Lib. XXII. ab V. C.

* Lib. II. Cap. 3. 1.

* Lib. II. Cap. 7.

Digitized by Google

Konstenaers de ghewoonlicke naerstigheydt haerer leerjaeren niet en plaghten te verlaeten soo haest als sy uyt de schaduwe der Scholen in het openbaere licht voordstepten, want het in het teghendeel blijckt dat haere naerstigheyd met de Konst daghelicks toenam. Wy hebben de onvermoeyde naerstigheyd van *Nicias* voor desen * uyt *Plutarchus* voorgheselt. *Men seght dat Protogenes wanneer hy de Schilderije van Ialysus onder handen hadde, anders niet dan Lupijnen uyt het sop ghegheten heeft; om dat de selvighe niet alleen maghtigh waeren sijnen honger te versaetighen maer ock sijnen dorst te verslaen; behalven dat hy vreesde sijne sinnen door de smetscheyd van allerley leckere spijsen te beswaeren, hy heeft dese Schilderije teghen het mishandelen en teghen de oudheyd ghewaepent, mids viermael de verwe daer over strijckende, dat de onderste moght verschijnen, als de opperste beghost te verdwijnen. Plin.* XXXV. 10. *Apelles onder hield dese onverbreeklicke ghewoonte,* seght *Plinius* in de selvighe plaetse, *dat hem noyt eenen soo gantsch besighen dagh konde voorvallen, of hy plaght noch altijd de Konst door het trecken van een linie te oeffenen* Soo leeren wy mede uyt de volgende woorden des selvighen autheurs, dat sijn hand door dese daghelicksche oeffeninghe sulcken vastigheyd ghekreghen heeft, dat hy de aller treffelickste Meesters in het haelen van subtijle linien verde te boven gingh. *Het is gheestigh het ghene wel eer tusschen Protoghenes ende Apelles ontviel,* seght *Plinius* wederom in de selvighe plaetse, *Protogenes onthielt sich in het eyland Rhodus; alwaer als Apelles ghelandet was om de wercken van desen Konstenaer te besichtigen dien hy maer alleen van horen seggen kende; so heeft hy sich van stonden aen nae sijnen winckel ghespoeyt, den Konstenaer selver en was in sijnen winckel niet te vinden, maer hy vond daer een oude Vrouwe die een groot panneel het welcke op den Esel ghereed stond bewaerde. De Vrouwe gaf hem te verstaen dat haeren Meester niet by der hand was, en begheerde te weten wie sy seghen soude dat nae hem ghevraeght hadde: Seght hem, antwoorde Apelles, dat het desen Man is die hem soeckt; met dese woorden nam hy 't naeste penceel in de hand en trock een wonderlick fijne linie met de eene of de andere verwe op het panneel. Protogenes en was soo haest niet weder-ghekeert, of de oude Vrouwe gaf hem de gantsche gheschiedenisse te kennen. Men seght dat den Konstenaer de subtijlheyd defer linie soo haest niet en hadde beschouwt, of 't quam hem daedelick in den sin dat Apelles ghekomen was, want hy het daer voor hielt dat nieman anders sulcken volmaeckten werck konde voordbrenghen; dies hy ock een linie die noch vele dunner was met een andere verwe op de voorige linie getrocken heeft; en als hy voor sich nam een weynich van kant te gaen, soo heeft hy 't oude Wijflaft gegeven dat sy den vreemdeling dese linie soude tonen ende hem met eenen aenseggen dat dit den man was dien hy socht, het ghevielt juyst soo, Apelles komt andermael, Maer gelijck hem de*

* Lib. II. Cap. 7. 1.

Digitized by Google

ſchaemte verhinderde dat hy ſich ſoude bekennen overwonnen te ſijn, ſoo heeft hy de linien met een derde ſoorte van verruwe doorſneden, den anderen Konſtenaer de hoope ſilver van eenighe voordere ſubtijlheyt benemende. Dus bleef ſich Protogenes overwinnen, en liep met der vaerd nae de baeven om den vreemdelinghe te vinden. Soo heeft het die eeuwe oock goedgheacht den naeſtmelinghen dit tafereel als het was nae te laeten, tot verwonderingh van allerley menſchen doch voornaemelick van de Konſtenaers. Het is kenneliek ghenoegh dat dit ſtuck wercks vergaen is als het huys van Cæſar in het palays de eerſte reyſe aen brandt ghereeckte, alnoer wy het gretighlick plaghten te aenſchouwen, alhoewel het onder ſoo vele treffelicke wercken van groote Meeſters onbeſchildert ſcheen te ſijn, anders niet in ſulcken wijden begrijp vervattende dan linien die men door 't ghezicht nauwlicks kost onderſcheyden; dies het oock te aentreckelicker was, en wierd boven alle d'andere ſpraken verheven. Het en is my niet onbekent dat deſe plaetſe van vélen heel anders tegen de kracht van ſulcke eenvoudighe klaere woorden ghehandeert worde; nochtans en ſtoote ick my daer aen in het minſte niet; overmids het ſijne reden heeft dat de autheur maer alleen van blote linien ſpreekt, die met andre verruwige linien op 't aller ſubtijlſte waren doorſneden: Het heeft mee ſijn beſcheyd dat hy 't wonder werck des panneels daer in ſtelt, dat niet alleen de voorighe eeuwen maer oock de eeuwen die naeſt by ſijnen tijd quaemen niet anders als onſienlicke linien, linien die met een naerdighe lichte hand ſachtelick gherocken waeren, daer in ghelochr hebben. Doch hier van ſullen wy ellers op een andere ghelegenheyt breeder ſpreken. Nu achten wy het noodighen te ſijn de ſorghvuldige naerſtigheyd der ouder Meeſters met de ſorgheloose onachtſaemheyd der huydensdaeghſcher Konſtenaeren een weynich te vergelijcken.

2. Doch hier achten wy 't voor eerſt onnoodigh te ſijn ons ſelven beſighlick teghen die ghene te kanten, de welcke ſtaende houden dat den aengheboren volgh-luſt met t'ſaemen de naturelicke bequaemheyd om deſen luſt te boeten maghtigh ghenoegh ſijn ons tot de volmaecktheyd der Konſte aen te leyden. Het is te vergeeſſch dat wy vele tijds en vele woorden ontrent ſodanighe luyden ſouden verſlijten, ghemerckt het vaſt gaet dat die ghene haer ſelven maer alleen met ſulcken voorwendſel ſoecken te behelpen, de welcke allerley arbeydt ende ſorghe met opſet vermijden; ſoo kan men oock de onwillighe ſeer beſwaerlick wijs maecken hoe vele de ſorghvuldighe arbeydſaemheyd te weghe brenght. Wy ſullen ons overſulcks voldaen houden, ja wy ſullen 't hun grooten danck weten, indienſe ons in onſe arbeydſaeme ſorghe ſlechts met vrede laeten. *Want daer en kan, onſes danckens ghoen volmaecktheyd ghetroffen worden*, ſeght *Quintilianus**, *het en ſy dat*

*Lib. XI, Cap. 3.

men

men de nature door een ghetrouwe sorghe helpt. Het en is ons niet moghelick dit stuck anders te begrijpen, overmits wy bevinden dat onder 't ghetal van so vele doordringhende verstanden die gene eertijds de hooghsten lof der Konste hebben wechghevoert de welcke de teyckenscholen niet alleen van verre plaghten te begroeten ende eenighe weynighe leerjaren daer in door te brenghen, maer die het noodwendigher hielden langhsaemlick in te drincken het ghene sy naemaels in andere vaerdighlick souden uytsonteren: Wy vernemen insghelijcks dat de aenmerckelicke Majesteyt der Edeler Konsten ghequetst ende met voeten vertreden wierd soo haest als de leerlinghen haer gemack soeckende weynich wercks van de voornaemste ende noodsaeckelickste gronden der selvigher beghosten te maecken. *Wat geen vast fundament en heeft*, seght *Seneca* *, *wordt haest bevonden bouvalligh te sijn.* So steken ook die gene in een gantsch schaedelicke dwaelinghe de welcke haer selven door het valsche berichs haerer onverstandigher Leermesters laeten beweghen om dese Konsten van de aerdigheyd der diepgrondigher wetenschappen af te scheyden, even als of de gantsche ghelegenheyd der Konste voornaemelick in een ghemackelicke en vaerdighe oeffeninge bestond, sonder dat sich den Konstenaer voorder behoefde te bekommeren. *Die haer selven verhaesten*, seght *Quintilianus* *, *houden alle die dinghen noodwendiglick voor gantschijdel ende nietigh, de welcke moeten voorgaen eer sy tot het uyterste konnen ghetraecken.* Het ontstaet mede hier uyt dat sy menighmael de aller noodsaeckelickste dingen versuymen, de wijl sy maer alleen nae den uyterlicken schijn van een opghepronckte ende onghegrondeerde Waenkonste trachten; ja sy verfoeyen alle de groote behulp-middelen der Konste die men immers niet en kan derven om tot de volmaecktheyd te ghetraecken, *Hun dunckt*, segt *Quintilianus* *, *dat sy de kracht haeres vernufts niet ghenoegh en konnen betoonen, en dat sy den oppersten prijs van verstand niet en hebben te verwachten soo langhe sy haer selven maer alleen ontrent de onroembaere, doch noodsaeckelicke dinghen besigh houden; even als den top van groote ghebouwen plaght uyt te steken, den gantschen grond-slagh daerentegen plaght verdonckert te liggen.* Dit is de reden waeromme sy de eerste gronden der Konste naulicks aenroeren, of leerlichtelick daer af scheyden; *Want de vermaeckelickheydt ende nuttigheyd van sodaenighe leerstucken*, seght *Varro* *, *is in haer uyt eynde ghelegen, als mense naemelick volwrocht ende voltrocken heeft; in het beghin daerentegen schijnense ons soet ende onnoodigh te sijn.* Men vindt benevens dese noch andere die maer eenen kleynen tijd in de Scholen der Schilders ghesteten hebbende allerhande Konstregulen door een luye vermetelheyd smaedelick verwerpen, sy laeten haer selven dwaeselick

* Lib. I. de Ira, Cap. ultimo.

* Lib. IV. Cap. 5.

* In proœmio libri Primi.

* Apud Agell. Lib. xvi. Cap. 18.

Digitized by Google

voorſtaen dat ſy de authoriteyt der Konſte aller beſt oeffenen, wanneer ſy die ghene onbeſcheydenlick uytlacchen de welcke niet alleen naerſtighe ende onvermoeyde handen tot het werck toebrenghen, maer oock alle de andere dinghen die daer toe dienſtigh ſijn. *Dit ſijn de luyden die eenighe kleyne dinghen lichtelick afklaeren,* ſeght *Quintilianus* *, *en daer op nemen ſy de ſtoutigheyd om daedelick te bewijſen wat ſy doen konnen; alhoewel ſy dat maer alleen doen konnen, 't ghene hun eerſt ter hand komt, het en is niet ſonderlings 't gene ſy bedrijven, maer wat ſy doen dat doen ſy vaerdighlick, het en heeft ſijn volle kracht niet, oock en kan het geen diepe wortel hebben; even gelijck het ſaed 't welck op de bovenſte aerdkluyten geſtroyt wordt, vroeger voortſpruyt, en 't nietighe ghewas van de wilde gherſte draeght menighmael voor den tijd des ooghſts eenen ſchijn van rijpe Koren-aderen, het is wel waer dat deſe dinghen in het eerſte wonderlick ſchijnen, als menſe met de jaeren gaet afmeten; maer deſe voordvaerenheydt ghelijckſe daer nae op 't aller ſchielickſte gheſtut wordt, ſoo plaght oock de verwonderingh af te nemen.*

* Lib. i. Cap. 3.

3. Soo moeten dan die ghene dewelcke nae een grondighe ende onvernepen kenniſſe deſer Konſten trachten, noodſaeckelick gheloven, dat haere ſorghe ſich tot alle die dinghen moet uytſtrecken, ſonder de welcke den Konſtenaer geen vòlmaeckt Konſtenaer weſen kan; ſy behooren haer ſelven inſghelijcks daer van verſekert te houden, dat het hun onmoghelijck is hoogher op te ſtijghen, 't en ſy ſaecke datſe vry wat laegher met de ghewoonlicke ende ghemeyne grond-regulen beghinnen. *De goede Konſten,* ſeght *Quintilianus* *, *hebben oock haere onmondighe kindſcheyd.* Want ghelijck d' opvoedinghe van de lichaemen die wel oyt d' aller kloeckſte ſullen weſen met de melck ſpijſe, met het wieghen-gheſol, met het knuypen langhs ſtoelen en bancken plaght te beghinnen, ſoo moeten oock dieghene dewelcke met der tijd voor d' aller uytnemenſte Konſtenaers ghehouden worden haer ſelven een goede wijle tijds ontrent d' eerſte linien beſigh houden, te vrede ſijnde dat de hand des Leermeeſters haere hand beſtiert tot dat ſy nae een ghenoeghſaeme hand-leydinghe van ſelfs op den rechten treck vallen. *Ghelijck nieman 't opperſte van eenighe verhevene plaetſen beklimmen kan, 't en ſy ſaecke dat hy beghinne waermen behoort te beghinnen; ſoo plagten d' eerſte dinghen hoe 't werck voorder gaet, voor d' aller minſte ghehouden te worden,* ſeght *Quintil.* X. 1. *De hooghte van allerley groote Konſten, als van uytſtekende boomen, brenght ons een ſonderlingh vermaeck by; 't gaet heel anders met den wortel; nochtans en kan de hooghte ſonder den wortel niet beſtaen,* ſeght *Cicero de perf. Oratore. Men plaght d' onervaerene kinderkens de gheſtalteniſſe met t' ſaemen den naeme der letteren in 't eerſte voor te houden,* ſeght *Manilius* *, *daer nae plaghtmen hun 't ghebruyck der ſelvigher in 't opmaecken*

* Lib. i. Cap. 1.

* Lib. ii. Aſtron.

Digitized by Google

maecken der ſyllaben aen te wijſen; vol het t' ſaemen-voeghſel der woorden, diemen in haere ghedeelten leſen moet; der dinghen kracht en d' oeffeninghe der Konſten wordt eyndelick door 't behulp der ſelvigher voorgheſtelt; de poëtiſche ghedichten volghen oock haere maete. Wy gheraecken te beter tot ons voornemen, wanneer wy de voorgaende dinghen ordentlick leeren: Ia den verkeerden arbeyd van een overhaeſtighe onderwijſinghe gaet dapper los ende en kan ons gantſch gheen baete bybrenghen, 't en ſy dat de leeringhe op haere eyghene elementen ghegrondeert blyve. Soo heeft dan het waernemen van deſe kleyne beghinſelen (a hoewel men, om eyghenlick te ſpreecken, in 't ſtuck van leeringhe gheenerley dinghen voor kleyn ende gheringh magh houden waer door 't voornaemſte ooghen-merck onſes voornemens ghevoordert wordt) d' oude Meeſters groot voordeel toeghebraght; ſoo en ſouden ſy oock deſe Konſten nimmermeer tot ſulcken aenſienlicken heerlickheyd hebben weten te brenghen, 't en waer saecke dat ſy haer ſelven liever met een langhſaeme en ſekere dan met een ſpoedighe ende loſſe uytkomſte verghenoegh hadden.

4. Het ſtrijdt overſulcks teghen recht en reden dat onſe huydensdaeghſche jonghelinghen ſoo weynigh op deſe hooghloffelicke gheweonte der ouder Meeſters paſſen; *Want wie is daer doch onder hun,* ſegt den jonghen *Plinius*, *die ſich door de jaeren ofte oock door d' authoriteyt van andere Meeſters laet beweghen om yeman die beter ſoude ſijn t' erkennen? ſy ſijn van ſtonden aen wys; ſy worden in eenen oogenblick met allerhande kenniſſe vervult; ſy en ontſien nieman; ſy en behoeven niemen nae te volghen; het is ghenoegh dat ſy 't exempel haeres wercks uyt haer eyghen ſelven haelen.* Deſe Konſten wierden eertijds met een ſonderlinghe eerbiedigheyd gheoeffent; nu daer en teghen, nae dat het grootſte ende ghewightighſte point der Konſte den eerſten ingangh tot de Konſte gheworden is, vindtmen dat yeder-een de hand daer aen ſlaet ſonder eenigh achterdencken, ſonder eenighe ſedigheyd; wy ſtoppen onſe ooren voor den gheſonden raed, wy en willen den tijd niet verwachten datmen ons ordentlick tot de Konſt ſoude aenleyden, maer wy vallen daer plotſelick in nae dat wy de ſchaemte eens hebben afgheleyt; men ontmoet naulicks een onder duyſend leerlinghen die den gebaenden wegh der ouder Meeſters betreden wil, om tot de volmaeckt heyd deſer treffelicker Konſten te gheraecken; het is een gantſch ſeldſaem dingh dat ſich yeman niet en ſoude verſtouten grooter ſaecken aen te vaerden, eer hy de mindere vaſt heeft; d' aller profijtelickſte naerſtigheyd diemen ontrent d' eerſte beghinſelen plaght te ghebruycken wordt van hun door een verkeerde vermetenheyd eendraghtighlick verſaeckt; ende overmids ſy met eenen ſprongh van den laeghſten trap tot den hoogſten

* Lib. VIII. Epiſt. 23.

Digitized by Google

hooghſten meynen over te ſchryden, ſoo iſt dat de hope haerer arbeyd by ghebreck van ſorghe verlooren loopt. *d' Onachtſaemheyd heeft noyt yet treffelicks voord-ghebraght*, ſeght *Max. Tyrius Diſſertat.* XXXIV. *Ghelyck de nature niet en vereyſcht*, ſeght *Libanius* *, *dat wy kleyne ding hen met eenen ſweetighen arbeyd ſouden haelen, ſoo en lydt ſe niet dat onſe ſorghelooſheyd den loop der naerſtigheyd ſoude verwerven.* Alhoewel het dan blijckelick is dat ſchier yeder-een met deſe gantſch ſchaedelicke dwalinghe beſmet is, nochtans ſouden wy gheen quaede hope van de Konſt hebben indien het moghelick was eenighe leerlingen van deſen onbeſinden dommen loop af te raeden; doch nu is het heel anders met deſe ſaecke gheſtelt, vermids haer hert en haere ſinnen ſoo krachtiglick met de teghenwoordighe ſchijn-vreughd opghenomen ſijn dat ſy alle vermaeninghen met een doove oore voorby gaen; hun dunckt dat ſy daer alreede boven op ſijn; ſy verſtaen ſich in haer eyghen oordeel ſoo wel op de Konſt als de beſte Meeſters wel oyt ghedaen hebben; en om deſe reden laeten ſy ſeer noode yet in haere oorenende herten inſincken 't welck haere onbehoedſaeme vreughd verſtooren moght. *Den wegh die ſy inſlaen*, ſeght *Quintilianus* *, *en kan ſoo quaed niet weſen, of noch hebben ſy daer een goed behaeghen in: Soo is het mede ondoenlick datmen hun yet uyt het hoofd ſoude ſtooten, 't welck ſy met haere eerſte melck beghoſten in te drincken, ghemerckt het in't oordeel van yeder een beter is alreede gheleert te hebben, dan noch te moeten leeren.* Ghelijck het dan aen d' eene ſijde nerghens toe nut is, dat wy ons ſelven met dit quaede onghenaeſelicke ſeer voorder ſouden bekommeren, ſoo achten wy 't aen d' andere ſijde meeſt waerſchijnlick te ſijn dat diegene de Konſt op 't aller volmaeckſte ſullen oeffenen, dewelcke in't eerſte grooter ſorghe draeghen om wel dan om raſch te ſchilderen: d' onverduldighlick haeſtighe luyden daerenteghen, dien het altijd aenghenaemer ſchijnt gheſchildert te hebben dan te ſchilderen, vinden ſich in 't uyteynde jammerlick bedroghen; ſy worden al te ſpade ghewaer dat de ſoete kotelingh van een loſſe verwaende hope haere herten leelick heeft verleydt, want ſy nu gheen andere vrucht van haer quackſalverlick ſtoffen en poſſen ghenieten dan het ydele Lof-tuyten van de lichtvaerdighe onverſtandige menighte, behalven dat ſy door dit middel tot een eyghen-ſinnighe laetdunckenheyd, tot een onbeſchaemde ſtoutigheyd, tot de ghewoonte van brodden, en tot een oneerbiedighe mishandelingh van deſe achtbaere Konſten vervallen. *Als den Schilder Agatharchus ſich in 't byweſen van Zeuxis niet en ſchaemde te vermeten*, ſeght *Plutarchus* *, *dat hy allerhande Schilderyen ſonder eenighe moeyte vaerdighlick afmaeckte; maer ick, andwoorde Zeuxis, ben daer wy wat langher mede beſigh: Want gelijck*

in Progymn.

Lib. iii. Cap. 1.

In Pericle

deſe

Digitized by Google

dese overspoedighe knaphandigheyd het werck van de volmaeckte schoonheyd en van 't ghedueraeme ghewight der Konste ontbloot, soo krijght het van den tijd dien wy daer aen hanghen een sekere behlijvende kracht strekende tot de behoudenisse des wercks. *Themistius* insgelijcks sprekende van *Phidias*, *Alhoewel Phidias de rechte ghedaente van eenighen God ofte Menschе in 't goud ende yvoor behendighlick wist af te beelden*, seght hy *, *nochtans plaght hy daer toe tijds ghenoegh te nemen: Soo worde hy mede ghejeyt een goede wijle tijds entrent den pantoffel vae Minerva beseldet te hebben.* Den grooten meester Konstenaer *Apelles* heeft sich mede verklaert van 't selvighe ghevoelen te sijn; want als een verwaent werck-meester hem een Schilderye toonde daer van hy sijnen roem droegh dat hyse in eenen seer korten tijd ghemaeckt hadde; *Ick sie dat wel ghenoegh, andwoorde Apelles, en 't gheeft mij wonder dat ghy niet meer dan dese eene Schilderye in dien tijd ghe-schildert hebt*, siet *Plutarchus de Educ. Liberis.*

* In orat. ad eum qui postulaverat ut ex tempore sermonem haberet.

5. Ghemerckt dan dat d' aller grootste ende volmaeckste Meesters selver niet al te voordvarende in haere wercken wilden sijn, soo mogen wy daer uyt lichtelijck afnemen dat het den nieuwelinghen toestaet sachtelick en bedachtelick te beghinnen. De volstandigheyd van een arbeydsaeme naerstigheyd is het voornaemste het welck men in de beghinners vereyschen magh; welverstaende dat sy eerst rijpelick overlegghen wat Konstenaers allermeest dienen naeghevolght ende uytghedruckt te worden; want in ghemeynlick siet dat die ghene de gantsche hope haeres arbeyds in 't eerste door een quaed aenwensel verderven, de welcke haerselven 't exempel van eenige onvolmaeckte Meesters lichtvaerdighlick voorstellen: Doch hier van hebben wy voor desen * breeder ghehandelt. Nae dese noodsaeckelicke toevericht moeten wy noch voorder sorghe draeghen dat onse proefstucken allenghskens te voorschijn worden ghebracht; want wy ons selven van de goede uytkomste onses arbeyds niet wel en konnen versekeren, 't en sy saecke dat wy onse wercken ghetijdighlick uytgheven. *Allerley Konsten en allerhande wercken worden door het daghelickschе ghebruyck en door een ghestaedighe oeffeningh dapper voordgholpen*, seght *Vegetius Lib. III. de Re milit. Cap.* 10. *'t Valt gantsch moeyelick t' onderhouden wat wy gheleert hebben, 't en sy saecke dat wy ons naerstigh daer in oeffenen*, seght den jonghen *Plinius Lib. VIII Epist.* 14. *Alhoewel de Konst selver een sekere soorte van oeffeninghe in sich vervat*; seght een andes *, *want het onmoghelick is dat yeman soo vele verscheydene en diepe dinghen kan begrijpen, of sijne wetenschap moet hem noodwendighlick met allerhande Konst-rijcke bedenckinghen vervullen, soo moeten oock dese bedenckinghen sijn vermoghen noodsaeckelick voorderen, ghelijck 't vermoghen de gheschte kracht der Konste in hem altijd plagt*

* Lib. i. Cap. 3.

* Auctor dialogi de Causis corr. elo. qu. Cap. 33.

voor d te brenghen: Waer uyt men vrijelick beſluyten magh, dat daer maer eenen ende den ſelvighen wegh is om te begrijpen wat wy meynen uyt te drucken, en om uyt te drucken wat wy begrijpen. De naelaetigheydt in dit ſtuck brenght menighmael te weghe dat vele redelick wel ervaerene Meeſters haere wercken niet ſonder een heymelicke ſchroomte aen den dag brenghen; want overmids ſy de ſelvighe al te langhe binnen houden en het oordeel der wereld al te treeghelick verſoecken, ſoo plaght het oock veeltijds te ghebeuren, dat haere ſchemerende ooghen de heldere klaerheydt van het onghewoonlicke ghemeyne licht in het minſte niet en konnen verdraeghen, gheduyrighlick omſiende nae de ſchaduwe daer in ſy tot noch toe gheſchuylt hebben. Het ſombere ſtilleſwijghen van de naukeurighe ſinnelicke oordeelers, het moeyelicke tieren en baeren van haere bittere vinnige benijders, het onmaetighe handkloppen ende juyghen der ghener die haere wercken met een verbaeſde verwonderinghe aenſchouwen, 't ſpringht hun al teghen de ſchenen; het quelt hun dat haere wercken, nae 't heymelicke verghenoegen het welck ſy daer in namen, de open baere proeve moeten uytſtaen; het ontſtelt haer ghemoed, als ſy gewaer worden dat de aller minſte miſſlaeghen niet en konnen verholen blijven; ja ſy gheraecken t' eenemael van haeren dreve, niet wetende waerwaerds dat ſy ſich keeren ofte wenden ſullen, als ſy op 't beproeven haerer wercken bevinden dat die vrijmoedighe ſtoutigheydt daer op ſy haer ſelven in haere eenigheyd verlieten in een kleynhertighe vreeſachtighe bekommerniſſe verandert is. Ghelijck dan de enckele Konſt-regulen in alle andere wetenſchappen ſeer weynich baeten, 't en ſy dat menſe daghelicks door een gheduyrighe oeffeninghe tot de wercken toepaſſe; ſoo bevint men oock in deſe Konſten dat de bloote leeringhe nerghens toe nut is, indien menſe niet in 't werck ſtelt ende getijdiglick aen het licht brengt, al is de naerſtigheyt die wy in het heymelick aenwenden noch ſo groot, het uytgheven ende ghemeyn maecken heeft nochtans een byſondere nuttigheyd. *Soo is het mede waerſchijnlick*, ſeght *Quintilianus**, *dat de oeffeninghe ſonder eenighe leeringhe (indien ghyſe van malckander affſcheyd) meer te weghe brenghen ſal, dan de leeringhe ſonder oeffeninghe.*

* Lib. xii. Cap. 6.

6. Allerley uytwendighe middelen behoorlicker wijſe aengewend ſijnde, ſoo ſullen wy merckelick bevinden dat de arbeydſaemheyd van een gheſtaedighe ende onvermoeyde oeffeningh eenen rijcken loon met ſich brenght; aenghenen deſe Konſten haer eerſte beghinſel van de nature trecken, ghelijckſe haeren voordgangh voornaemelick uyt het menighvuldighe ghebruyck, en haere volmaecktheydt alleenlick uyt de ſorghvuldighe oeffeningh krijghen*. *Protagoras* plaght te ſeg-

* Quint. X. 3.

ghen

ghen dat de Konst sonder de oeffeningh een gantsch nietigh dingh is, even als de oeffeningh sonder de Konst niet met allen vermagh, siet *Stobæus Serm. de Disciplinâ & eruditione. Wat heeft Phidias met de Konst te doen, indien hy de selvighe ontrent het gout ende ontrent het yvoor niet en meyne aen te legghen?* seght *Maximus Tirius Dissertat. V. Wat helpt het dat die, ove de welcke wel oyt meynen te schilderen, segt Theosophista*, de wercken van Protogenes, Apelles, ende Antiphilus beschichighen, 't en sy datse selver ook aen 't werck sijn?* Het strijdt teghen den ghemeynen loop der nature, dat sy jer groots ende sonderlinghs schielick souden voleynden; so sien wy mede inde dagelickse maniere van voordteelinge dat de aller grootste gedierren langsaemlick worden voordgebragt. Gelijck allerhande kruyden ende planten haer groeysel ende voedsel overvloedigher trecken uyt de aerde die sorgvuldiglick gedolven en diep omgespit is. So plagt ook eenen welgegrondeerden voordgang de vruchten onses arbeyds rijckelicker uyt te storten en ghetrouwelicker te bewaeren *, al wat men van dese Konsten verhaelt is onghetwijffelt maer eenen ydelen droom van curieuse werckende koppen, 't en sy saecke datse den ghenen die door een naturelicke toegheneyghtheydt daer toe worden aengedreven, eenen sekeren wegh tot de volmaecktheydt konnen aenwijsen. Soo staen wy mede bekent dat de Konst voldaen heeft, wanneer sy ons haere regulen mitsgaeders ook haer werckstuyg aenbiedt; wy moeten voor de rest sorge dragen om met een onvermoeyde naerstigheyt daer nae te trachten dat wy de aengeboden middelen behoorlicker wijse ghebruyckten *, staet ook aen te mercken dat daer onder 't groote gheta! der Konsten die het menschelick gheslacht tot noodsaeckelick ghebruyck en tot vermaeck oeffent, geen andere Konst wordt ghevonden die soo lichtelick toeneemt ofte afneemt nae dat men sich daer in sorghvuldighlick of sorghelooslick plaght te quijten. Volght dan dat wy de rechte handelingh der Konste boven alle dinghen soecken te bekomen; want het ons anderssints onmoghelick is de aensienlicke achtbaerheydt van de Schilder-konst recht wel te handhaeven. Wordt maer alleen vereyscht dat wy ons selven in het beghin deser oeffeninghe niet al te seer en verhaesten; ghemerckt wy tot den eersten aenvangh onses arbeyds dit voornemen moeten toebrenghen, ja wy en moghen ons selven gheen ruste gheven tot dat wy dit ons voornemen standvastighlick hebben uytgevoert, dat wy wel souden doen het ghene wy ter hand trecken, in het minste niet twijffelende of dese ghewoonte van wel te doen sal ons allenghskens tot een onberispelicke waerdigheydt aenleyden. De gheslaedigheydt van een arbeydsaeme oeffeningh heeft oyt ende oyt te passe gebracht

* Progymn. Cap. I.

* Quint. X. 3.

* Quint. Lib. VII. Cap. ultimo.

Digitized by Google

dat ſich alle dinghen ghemackelicker plaghten te vertoonen en aen te bieden, ja dat alle dinghen, als in een welghereghelde familie, ghereedt ſchijnen te ſtaen om het bevel te verwachten. Al wat wy tot noch toe gheſeyt hebben wordt in deſe weynighe woorden begrepen; *Het raſch doen en is gheen middel om wel te doen; maer het wel doen is een middel om raſch te doen, Quintil.* X. 3. Dus vele ſy geſproken van die ghene de welcke door een lichtſinnighe voordvaerende onbeſuyſtheydt allerley ſorghe van ſich verbannen: Is nu overigh dat wy die ghene een weynich aenroeren de welcke haer ſelven door een overcurieuſe ſorghe de ſchuld van traegheyd op den hals laeden.

7. Als ick op my nam den voordvaerenden loſſen loop van vele onbeſinde roeckelooſe beghinners te ſtutten, ſoo en was dit mijne meyninghe niet dat ickſe aen den ramp ſpoedighe verdrietſaemheydt van een achterdochtigh naeghepeyns ſoude ſoecken te verbinden; want het immers ſeker is dat die ghene noyt maghtigh ſijn ſulcken grooten Konſte gheluckighlick te oeffenen, de welcke al te langh ontrent elcke byſondere linie blijven hanghen, haer ſelven nimmermeer met het ghene ſy alreede ghedaen hebben verghenoeghende. Een goedt ende wel beraeden Konſtenaer draeght groote ſorghe dat hy ſijne ſorghe niet al te ſeer en ontdecke; hy en heeft gheen ander ooghenmerck, dan dat hy een uytnemende materie uytnementlick ſchijne te verhandelen ende uyt te drucken; ſoo wordt hy buyten twijffel gheoordeelt wel gheſchildert te hebben, die de ghewighticheyd van het voorgheſtelde argument met ſijn werck beandwoordet. *Al wat nae den eyſch der ſaecke ghenoeghſaemlick bewrocht is*, ſeght *Quintilianus* *„*heeft ſijn volle kracht*. Onder en tuſſchen is het niet alleen verdraeghlick, maer het is oock prijſelick, ja 't helpt de bevalligheydt des wercks veel meer dan men wel beſeffen kan dat de aller gheeſtighſte ſchilderijen hier en daer een ſekere ſoorte van onachtſaemheyd betoonen. Leckere ſpijſe wort ſomwijlen door een gemaetighde ſerpheyd ſmaeckelicker gemaeckt. Het gheeft oock menighmael een ſekeren ſchijn van ghevoeghlickheyd dat eenighe dinghen in een rijck en welgheſtoffeerde Huyſgeſin verſuymighlick verſtroyt ligghen. Daer worden evenwel ſommighe ghevonden die haer ſelven onophoudelick quellen; elcke inventie wordt by hun voor verdacht ghehouden; ſy ſcheyden ſeer onghaerne van de bequaemelick ghetrocken linien; hun dunckt dat ſy het noch al beter ſouden klaeren, indien het te herdoen ſtond. Dus plaghten ſy dan door een nordſche ghemelickheyd menighmael uyt te wiſſchen, wat met grooten arbeydt beghonnen was; ſonder eens te bedencken dat het een verkeerde en gantſch ontijdighe ſinnelickheyt is, wanneer-

* Lib. VIII. Cap. 3.

men

men ſich door een oordeel-loos verſtandt laet verleyden om ſet nae te jaghen het gene beter dan wel ſoude ſijn, de quellinghe van dit ſcherp-ſinnige verdriet is maer enckele mijmeringh; dit is de beruchte klippe daer aen ſich ſulcken grooten menighte van eerſuchtighe verſtanden gheſtooten heeft; dit is het ſlimſte het welck men in de gheheele Konſt ontmoeten kan; *Want ghelijck wy van de andere ghebreken eenen afkeer hebben*, ſeght *Quintilianus* *, *ſoo plaghten wy dit ghebreck in het teghendeel te koeſteren.* Den ſelvighen autheur ſpreeckt hier van in een andere plaetſe wijdloopigher; *Eenighe ſijn nimmermeer te vrede*, ſeght hy *, *het moet al verandert worden; het moet heel ende al verſchillen van het ghene hun in het eerſte redelick wel gheviel. Andere doen haer eyghen verſtand door een verkeert miſvertrouwen grootlicks te kort, achtende datmen hun den lof van naerſtigheyd vaerdigher ſal opdraeghen indien ſy't werck moeyelicker maecken. Dies kan men ock ſeer beſwaerlick ſeghen, of die ghene een grooter miſlagh begaen dien alle't ghene ſy doen wel aenſtaet, of dien niet met allen aen en ſtaet. Want het ghebeurt menighmael dat den levendighen gheeſt van veele moedighe jonghelinghen door den onmatighen arbeyd t' eenemael verbroken wordt, en d' over-ernſtighe begheerte om wel te doen brenght te paſſe dat ſy tot een droomachtighe traeghe vaddigheyd vervallen. De gantſche ghelegenheyd der ſaecke beſtaet hier in, alhoewel wy ons uyterſte beſte moeten aenwenden om ſo wel te doen als het immers moghelick is, nochtans is het ons't eenemael onoorbaerlick dat wy boven ons vermogen ſoecken te gaen. Het is hier met naerſtigheyd en met geen korſelheyd te doen. Dies moeten wy vaerdighlick ſeyl maecken, als wy den wind mede hebben; ja wy moeten ock ſomtijds de heymelicke beweghinghen van onſe inwendighe herts-tochten opvolghen, want men veeltijds ghewaer wordt dat de hitte onſes beroerden gemoeds meer daer in vermagh dan de naerſtigheyd ſelver. Wy hebben maer alleen daer op te letten, dat ons deſen gladden voordgangh niet en bedrieghe, overmidts het ſeker gaet dat alle onſe wercken, de wijſe noch nieu ende verſch ſijn, ons maer al te wel plaghten te ghevallen.*

* Lib. viij. Cap. 3.

* Lib. x. Cap. 3.

8. Soo is het dan hooghnoodigh dat wy (benevens de voorſichtige inghetoghene voordvaerenheyd daer toe wy de beghinners voor-deſen *aenmaenden, en benevens de vertoevinghe ofte den uytſtel die ons door de traegheyd onſer handen toeghebraght wordt als de ſelvighe de ſnelheyd onſes ontlaeten ghemoeds ſoo vaerdighlick niet en konnen achterhaelen) onſe werckende ſinnen nu en dan met opſet ſouden ontſpannen ende onſen aeſſem by wijlen herſchepp'en; voor ghewis houdende dat daer gheen ſekerer middel ghevonden wordt om onſen verdachten voordgangh met een rijp oordeel te toetſen, om't gene volghen moet met het voorgaende bequaemelicker te verknoopen,

* In de derde afdeylinghe deſes tegenvoordighen Capittels.

Digitized by Google

om de gheeft-braeckende vermoeytheyd beter te vermijden. Dit is een ghewightigh en gantsch aenmerckens waerdigh point. Want het immers vast gaet dat de matigheyd onses ghemoeds, soo wel als de vermoeytheyd onses lichaems, een groot letsel is van voorderen naerstigheyd: 't Is wel waer dat mense soo lichtelick niet en verneemt als de lichaemelicke, nochtans is se veel meer aenkleevende ende onoverwinnelick, verswackende onse sinnen niet alleen voor den tegenwoordighen maer oock voor den toekomstighen tijd. Staet noch voorder aen te mercken dat d' eerste hitte die wy tot het werck bragten door sulcken uytstel vernieut ende verquickt wordt, wanneerse door de gheslaedigheyd van 't wercken beghint te verkoelen, even als wy sien dat die gene de welcke om strijd springen een goed stuck wegs te rugghe gaen, om haer selven met meerder kracht over de sloot te lichten; 't is mede een groot behulp om verde te werpen, dat men sijnen arm achterwaerd om swiert; soo plaghten die ghene oock verder en met meerder gheweld te schieten, die den pijl meest nae sich trecken. *Quint.* X. 3. Maer hier moeten wy noodwendighlick noch een ander soorte van beghinners aenroeren, die op een andere maniere te verstaen gheven dat sy de profijtelickheyd van eenen ghetijdighen en welgemaetighden uytstel in't minste niet en begrijpen: Want ghelijck sy haer selven door de eerste hitte laeten aendrijven om spoedighlick over 't gheheele werck te loopen en 't ghene hun in den sin quam haestighlick sonder eenighe vertoevinghe af te teyckenen, soo worden sy noch evenwel ghedwonghen haere verhaestighde wercken nae eenen tekeren uytstel wederom te hervatten; doch sy verbeteren maer alleen de bysondere ghebreken die in 't eene of 't ander deel te vinden sijn, 't gantsche werck behoudt onder en tusschen de voorighe lichtvaerdigheyd. *Wy behooren oversulcx*, nae 't ghevoelen van den diepsinnighen *Quintilianus* *, *by-tijds goede sorghe te draghen dat ons werck in 't eerste sulcken fatsoen kreghe, datmen het selvighe maer alleen behoefde op te schicken, sonder 't gantsche besteck des wercks in 't minste te veranderen.*

* Lib. x. 3.

9. Ghelijck wy dan sien dat die ghene de welcke de eerste hitte haeres werck-suchtighen ghemoeds sonder eenigh achterdencken op volghen, het werck soo verde plaghten te brenghen, dat het hun onmoghelick is het selvighe wel te verbeteren; soo vinden wy 't in alle manieren gheraedsaemer dat de Leerlinghen, ja selfs oock de volleerde het gantsche bewerp haeres wercks in 't eerste maer alleen rouwelick souden afschetsen, om d'eerste schetse nae een redelijck verpoosinge wederom en wederom in de hand te nemen, eer se 't gheheele werck bestaen op te maecken. Dat moghen sy met vryer herten aen 't werck

tijen

tijen, niet twijfelende of 't sal hun voortaen licht vallen de bysondere ghedeelten te verbeteren als 't gheheele welgheslelt is. Wordt maer alleen vereyscht dat sy haer ghemoed nae 't opmaecken des wercks op een nieu ontspannen, om nae eenen redelicken uytstel met een gheslrenghe hand over 't gantsche werck te gaen. Dit is 't eenighe middel om de waerdigheyd deser Konsten nae behooren te handhaeven, soo krijght oock de losse schielickheyd ons ses eersten ghepooghs een grondighe ende ghesette bestendigheyd; even als de sorghvuldighe ervaerene Acker-luyden d' opperste wortels haerer Wijngaerden plaghten te besnoeyen, ten eynde dat d' onderste dieper inghewortelt sijnde overvloedigher sap en sterckte kreghen. *'t Ghene de Konsten voordbrenghen, seght Plutarchus *, is in 't eerste gantsch onhebbelick ende misschaepen, tot dat elck bysondere lid sijn eyghene ghedaente naederhand bekomt: Daerom plaght oock den Ghiet-konstenaer Polycletus staende te houden, dat het werck aller moeyelickst is, wanneer men de kleye tot den naeghel toebraght heeft.* De best bekende vrienden en maeghen van den poëte *Virgilius*, ghelijck ons den philosophe *Phavorinus* * betuyght, verhaelen onder andere dinghen die sy aengaende sijn verstand en maniere van doen beschrijven, dat dien artsch-dichter van sich selven ghewoon was te segghen, dat hy sijne ghedichten voord braght even als den Beyr sijne jonghen plaght te doen. Want ghelijck men verhaelt dat dit beest in 't eerste een onschickelicke en gantsch onbesneden vleesch lompe werpt, die het daer nae door de ghestaedigheyd van strijcken en lecken farsoeneert; dat insghelijcks oock de versche vruchten sijnes verstand onaerdigh ende onvolmaeckt waeren, tot datse door 't handelen en herhandelen een bequaeme ghedaente ontsinghen. Soo is dan de verbeteringhe den eenighen wegh tot de volmaecktheyd; en 't wordt niet sonder reden staende ghehouden, dat het penceel de Konste soo wel met het uytstrijcken als met het aenstrijcken dienst doet. *De verbeteringhe, seght Quintilianus *, besiaet in 't toevoeghen, in 't aftrecken, in 't veranderen. Het toevoeghen en 't aftrecken is nerghens nae soo moeyelick, dies plaght sich oock een slecht eenvoudigh oordeel daer in wel genoegh te quijten: 't Vereyscht daerenteghen dubbelen arbeyd de swellende dinghen ter neder te legghen, de sinckende dinghen op te heffen, de verjwendelick uytweykende dinghen in te binden, d' onordentelicke dinghen in haere rechte plaetse te herstellen, d' onachtsaemelick verspreydende dinghen aen malkander te verknoopen, d' overlustighe dinghen te bedwinghen; want wy moeten niet alleen verwerpen wat ons in 't eerste wel bevel, maer wy moeten oock uytvinden wat ons van te vooren niet eens in den sin quam. Soo is het oock onghetwijffelt d' aller bequaemste maniere van verbetering datmen d' eerste teycken-*

* Sympos. problem. ii. 3.

* Apud Agell. Lib. xvii noct. Attic. Cap. 10.

* Lib. X. Cap. 4.

Digitized by Google

keningh voor ettelicken tijd aen d' eene ſijde ſtelde, om 't werck nae ſulcken verpooſinghe wederom in de hand te nemen als of het yet nieus en van een ander voordghebraght was : Anderſins hebben wy te vreeſen dat wy op onſe verſche inventie, als op een nieu geboren vrucht, al te ſeer verſot ſullen blijven. Het en is niet moghelick dat ons ghemoed wel oordeelen kan, ſoo langhe als het door den ſtercken ſtroom van een vloeyende inventie wech gevoert wordt. 't En ſy dat de voordvaerenheyd onſer loopender ghedachten gheſtut worde, wy en ſullen noyt eenigh reſpijt vinden om te bedencken wat het is 't ghene wy ghedaen hebben. Wie te bijſter graegh is verſnoept ſich ſelven. Hier uyt ontſtaet het dat die Schilders, dewelcke haere uytgheſtelde wercken nae eenen redelicken ſtille-ſtand op een nieu als bloote aenſchouwers beſichtighen, de Konſte geluckiger plagten te oeffenen dan diegene dien het eveneens is, hoe ſeer ſy haer ſelven verhaeſten, ſiet *Plutarchus* in 't eerſte beghinſel ſijnes Boecks, *De ira cohib.* Wy moeten hier maer alleenlick ſorge draegen dat deſen ſtille-ſtand niet al te lang-wijlig ſy; vermids het ſeker is dat allerley werck, 't welck al te langhe uytgheſtelt is, beſwaerlick hervat kan worden. *Het is kennelick ghenoegh dat het niet licht en valt,* ſeght *Sidonius Apollinaris**, *eenigh bedrijf te hernemen, nae datmen 't al te langhe heeft laeten beruſten. Want wie is daer doch die niet en verſtaet dat allerley Konſten en Konſtenaers haeren voornaemſten lof uyt d' oeffeninghe behaelen? ſoo en konn en wy ook onſe ghewoonlicke betrachtingen ſoo haeſt niet verſuymen, of onſe verſtanden plaghten ſtracks in de Konſten te verluyaeren en onſe armen plaghten in de lichaemen allenghſkens te vertraeghen. Dit maeckt eyndelick dat den boghe, die lact of ſelden gheſpannen wordt, de hand niet en volght; den os verwerpt het jock; 't paerd wil nae den toom in 't minſte niet luyſteren.*

* Lib. IX. Epiſt. 12.

10. Alhoewel wy de naerſtighe Konſt-lievers als noch tot een bedachtſaeme ende inghetogene voordvaerenheyd wijdvoerighlick hebben ae ghemaent, nochtans moet te min magh yeder-een ſich ſelven kortelick daer toe aenporren indien hem 't oude ſeghwoord *Feſtina lente* daghelicks in d' ooren klinckt: En ghelijck wy een weynigh te vooren verſcheyden dinghen hebben aengheroert door welcke d' omſichtighe ſorghe van deſe traeghe voordvaerenheyd t' eenemael onder de voet verſmeten wordt, ſoo moghen wy hier niet voorby gaen hoe ſeer het wel eer tot naedeel deſer Konſten gheſtreckt heeft, dat eenighe de verdrietſaemheyd van de ghemeyne leerſtucken vermijdende, haer ſelven met een korter wegh ſochten te behelpen. *Een defftighe ende ſuyvere maniere van ſpreken en is niet vleckachtigh noch hol,* ſeght *Petronius Arbiter**, *maer ſy plaght door haere eyghene natuerlicke ſchoonheyd hooghet op te ſtijghen. Deſe windachtighe overmaetighe praet-luſt ghelijckſe onlanghs te Athe-*

* In Satyrico.

Digitized by Google

p. Athenen uyt Aſien voordghebraght wierd, ſoo heeftſe 't ghemoed van veele jonghelinghen die naeyet groots ſtonden als met een ſchadelicke gheſternte verblyſtert, met eenen ock te paſſe brenghende dat de verdorvene verſtomde welſprekenheyd naemaels ſtille ſtond: Ia daer en verſcheen niet ſoo veel als een eenigh ghedicht, 't welck ſijne ghеſonde verwe behield. Alle d'onderbleven Konſten ſchenen deſelvighe ſpijſe ghenoten te hebben; want gheen van alle konden tot de rype jaeren toe uythouden. De Schilder-konſt heeft ock gheen ander eynde ghenomen, nae dat de ſtoutigheyd der Ægyptenaeren eenen toepad tot ſulcken grooten Konſte heeft uytghevonden. Het blijckt dan hoe dapper dat deghene deſe uytnemende Konſten eertijds veronghelijckt hebben, de welcke een korter maniere van wercken volghden; alhoewel wy tot noch toe gheen ſekere ghiſſinge konnen maecken van wat korticheyd *Petronius* alhier ſpreeckt. Het en kan immers niet verſtaen worden van de oude *Ægyptiſche* maniere van ſchrijven, die wy voor deſen in dit ons tweede Boeck * een weynigh hebben aengheroert; want het ſeker is dat deſe ſchilder-ſchrift menighe eeuwen voor den ondergangh deſer Konſten ghepleeght wierd. Het ſchijnt mede onghelijmt dat wy deſen bywegh der Konſte op het kleervlecken der *Ægyptenaeren* ſouden duyden; *De Ægyptenaers,* ſeght *Plinius* *, *ſchilderen haere kleeren op een gantſch ſeldſaeme en wonderbaerlicke wijſe. Sy overſtrijcken groote witte doecken, nae dat ſyſe wel te deghe ghewreven hebben, niet met verwen, maer met het eene of 't andere verwdrinckende nat. De doecken onder en tuſſchen plaghten ſulcks in het eerſte niet uyt te wijſen, tot datſe in een ſiedende verw-ketel inghedoopt ſijnde, van ſtonden aen geſchildert worden uytgetrocken. Soo is het ock uyt der maeten wonderlick, dat de eenderley verwe die in den ketel te vinden is, in het kleed veelverwigh wordt ghemaeckt, verandert ſijnde nae de hoedaenigheydt des verw-drinckenden nats. Het is mede onmoghelick deſe gheſchilderde verw-vlecken te eeniger tijd uyt te waſſchen; en den ketel, die de Coleuren buyten twijffel ſoude vermenghen, indienſe gheſchildert daer in gheſmeten wierden, ſchaeckiert en ſchildert de ſelvighe al kokende; ja de verſenghde kleederen ſijn daer nae vele ſtercker, dan offe noyt verſenght hadden gheweeſt.* Alhoewel het nu ſeker is dat deſe maniere van kleederen te vlecken ſeer vaerdighlick te werck gingh, nochtans dunckt ons dat niet ghenoegh te ſijn om de voorgemelde plaetſe van ſodanighe veruw vlecken te verſtaen; maer wy houden het liever daer voor dat het wackere verſtand van de ſubtijle *Ægyptenaers* een byſondere grepe ghehad heeft om vaerdighlick te ſchilderen, even als *Philoxenus Eretrius* niet alleen de voetſtappen van den allerſneſſten ſchilder *Nicomachus* naegevolght heeft, *maer hy heeft boven dien,* ghelijck ons *Plinius* * ghetuyght, *noch een naerder en korter toepad tot de Schilder-konſt verſonnen;*

* Cap. vili. 2.

* Lib. xxxv. ſub finem Capitis unde cimi.

* Lib. xxxv. Cap. 10.

Digitized by Google

Cap. XII.

DE voornoemde ſorghe der ouder Meeſters heeft ſich noch voorder daer in vertoont, dat ſy de wercken dieſe onder handen hadden door een gantſch loffelicke oprechtichheyd haeres gemoeds openlick ten toone ſtelden om het oordeel van gheleerde en ongheleerde mannen te beter te verſoecken. *Minutius* heeft de woorden van den overouden poete *Heſiodus* uytdermaeten wel uytghedruckt. *Ick hebbe menighmael ghehoort,* ſeght *Minutius* *, *dat die menſchen den allerhooghſten prijs verdienen, de welcke van ſelfs weten uyt te vinden het ghene tot bevoorderingh haerer gheleghenheyd dienſtigh is; volghen die ghene, die welcke den voorſlagh van wijſer raedſlieden plaetſe gheven; die ghene daerentegheu die welcke ſelver niet en konnen verſinnen wat profijtelickſt is, noch oock nae den goeden raed van andere willen luyſteren, dat de ſelvighe van een ſeer quaede nature ſijn.* Den naturelicken Philoſophe *Heraclitus* * heeft dit point tot de vrije Konſten toeghepaſt, als hy ſeght dat de laerdunckenheydt een gheweldigh beletſel is van onſen goeden voordgangh. *Ick houde het daer voor,* ſeght *Seneca* *, *dat vele tot de wijſheyt ſouden gheraecken, indien ſy haer ſelven niet en lieten voorſtaen dat ſy alreede daer toe gheraeckt ſijn.* Siet mede *Arriani Epictetus Lib. II. Cap. 17.* Soo en kan men oock in deſe gheleghenheyd gheen goetelicker Konſtenaers ontmoeten dan die op den valſchen ſchijn der Konſte eenen hooghen moed ſcheppen, alhoewelſe de eerſte linien nauwlicks ghepaſſeert ſijn. Hun dunckt dat ſy hem met naegels en tanden behoren te keer te gaen, die de minſte fauten in haer werck beſtaet aen te wijſen; en ghelijck ſy niet een hair breed voor de aller treffelickſte Meeſters willen wijcken, ſoo gheven ſy haere eyghene dwaeſheyd te kennen door de ſorgheloosheydt van een verkeerdelick opghenomen authoriteyt. De oude Konſtenaers verſtonden 't heel anders. *De Schilders, de Beeldſtakers, ja de Poëten ſelver,* ſeght *Tullius* *, *wenſchen daer nae dat de menighte haere wercken op het allerdeunſte ſouden onderſoecken, teneynde dat ſy verbeteren mogen wat by velen berijſpt wordt. Soo plaghten ſy dan by haer ſelven en met andere te overſlaen, wat daer ergheus in haeren arbeyd miſtroſelick is.* Den jonghen *Plinius* ſtelt ons de reden van deſen haeren ernſt op een andere gheleghenheydt, voor ooghen; *Het onbreeckt my noch altijd aen ſorghvuldigheyd,* ſeght hy *, *als ick bedencke hae groot een ſaecke dat het is iet in 't ſchrijven gheven; Soo en kan ick my ſelven oock anders niet mijs maecken, of het moet niet alleen met vele maer oock menighmael verhandelt worden, het ghene my beduncken dat allen menſchen altijd wel ſoude ghevallen.* De woorden van *Xenophon* ſijn mede aenmerc-

* Apud Livium Lib. xxii. ab V. C.

* Apud Maximum monachum Serm. xxxiv. qui eſt de vana gloria.

* De Tranquill. animi. Cap. 1.

* Lib. I. de Off.

* Lib. vii Epiſt. 7.

Digitized by Google

aenmerckens waerd; *Die het Harpen-ſlaen, 't Fluyten, het Paerderijden, ofte oock eenighe andere dierghelicke oeffeninghen volmaeckelick meynen te leeren*, ſeght Xenophon*, *verſaecken hen ſelfs niet alleen in het heymelick maer oock in 't byweſen der ghener die in ſoodaenighe dinghen uytmuyten: Sy doen ende verdraeghen al wat hen te doen ende te verdragen ſtaet, om alles nae goed-vinden van de alderverſtandighſte Meſters te verrichten, wel wetende dat het hun anders onmoghelick is eenen groten naem in deſe Konſten te verwerven.*

* Lib. I. Apomn.

2. Benevens deſe waenwijſe ſotten vindt men noch eenen anderen ſlagh van menſchen, welcke, alhoewelſe de voorghemelde oprechtigheyt niet en plaghten moed willighlick te verwerpen, nochtans laeten ſy ſich door een vreeſachtighe ſchaemte beweghen om dit noodſaeckelicke behulp te vermijden; de kloecke dapperheyd en manhaftighe ſtandvaſtigheydt die de konſtvaerdighe Werckmeeſters doorgaens henen vergheſelſchapt, wordt in hun door een moedelooſe kleynhertigheyd t' eenemael verſwackt ende verbroken, ſo dat ſy het oordeel der wereld niet en durven verſoecken ende verwachten. *Dwaſe luyden*, ſeght *Horatius* *, *plaghten haere verſeerde gheſwellen door een quade ſchaemte te verhelen*. Het heeft ghewiſſelick ſijn beſcheydt dat ſich den verſtandighen poete niet en ontſiet deſe ſchroomhertighe menſchen met den naem van *dwaeſe luyden* te brandmercken, vermids het ſeker gaet dat *allerhande ghebreck groeyt en bloeyt*, ſeght *Virgilius* *, *ſo langhe als het bedeckt wordt*. Het wordt dan voor eerſt vereyſcht in die ghene de welcke haere gebreckelickheyd midſgaeders oock haere ſchande door het mooren haerer faute niet en willen vergrooten, dat ſy haere miſſlaegen ſelver ſouden opſpeuren ende verbeteren; 't welck indien ſy haer ſelven niet toebetrouwen, laetſe dan ten minſten overleggen dat *de erkentenis onſer onwetenheyd*, nae het ſeggen van *Minucius Felix* *, *een ſonderlinghe wijsheyd is*. Laetſe mede bedencken dat *die gene de welcke ſich ſonder eenighe oorſaeck ſchaemen, als M. Porcius Cato* ſpreeckt *, *ſchaemteloos plaghten te ſijn als het hun een gheen oorſaeck en ontbreeckt*. Doch van deſe verkeerde ſchaemte hebben wy alreede wat gheſproken Cap. X. § 2. van dit ons tweede Boeck.

* Lib. 1. Epiſt. 16.

* Lib. iii. Geo g.

* In Octavio.

* Apud Livium Lib. xxxiv. ab V. C.

3. Het is natuerlick dat ieder een het beſte ghevoelen heeft van ſijne eyghene wercken; want de eyghen liefde brenght altijd te paſſe, dat het ons uytneemende ſtaey ſchijnt te ſijn, het ghene wy ſelver beſuyrt ende arbeydt hebben. *Den menſche is met een ganſch feldſaeme goeddunckenheyd ende ſelf liefde behanghen*, ſeght *Eunapius in Proœreſio*. *Ick en kan niet begrijpen hoe het toegaet*, ſegt *Cicero* *, *dat ons onſe eygene wercken altijd ſchoon duncken; nochtans is het ſoo; ick en kan anders niet dencken, of mijne wercken ſijn de beſte, ghy daerenteghen laet u ſelven waerdighlick voorſtaen*

* Lib. V. Tuſcul. quæſt.

Digitized by Google

dat de nuwe de aller aerdighſte en gheeſtighſte ſijn. Seneca ſtemt hier mede over een; *Wy aenſchouwen onſe wercken op een gantſch familiaere ende gheneynſaeme wijſe,* ſeght hy *, *ſoo plaght ook deſe gunſte ons oordeel dapper te verhinderen. Ghy bedrieght u ſelven indien ghy het daer voor houdt dat u y door anderer luyden pluymſtrijckerije en niet door onſe eyghene lieffkoofinghe ender de voet gheraecken.* Die ghene de welcke de *Amazons* in den tempel van *Diana Epheſia* heylighden, hebben dit ſeer wel aenghemerckt; want ghelijck ſy het oorbaerlick achten dat beeld te verkieſen 't welck in het oordeel der teghenwoordigher werck meeſters het aller volmaeckſte ſcheen te ſijn, ſoo heeft het ghebleken dat die *Amazon* de beſte was de welcke van elck Konſtenaer in de tweede plaetſe nae ſijn eyghen werck gheſtelt wierd. Plin. XXXIV. 8. Overmidts het dan met de nature der menſchen t' eenegaer over een komt dat ieder een ſijn eyghene wercken, als den Aep ſijne jonghen, met een ſonderlinghe liefde omhelſt; ſoo behooren wy deſe ontijdighe ſelf minne al met den eerſten aen de eene ſijde te ſtellen en onſe eyghene wercken onpartijdighlick te beſchouwen. Hier uyt ſtondt het dat de roemruchtigſte onder de oude Konſtenaers eertijds meer op het oordeel van andere groote Meeſters, dan op haer eyghen goed vinden plaghten te ſteunen. Soo gheeft ons *Syneſius** te verſtaen dat ſich *Lyſippus* nae den raed van *Apelles* veeltijds plaght te richten, ghelijck *Apelles* inſghelijcks het oordeel van *Lyſippus* in grooter waerde hield. *Praxiteles ghevraeght weſende,* ſeght *Plinius* * *welcke van ſijne marmere wercken hem beſt aenſtonden, heeft ghe.ndwoordt, dat hy die wercken voor de beſte keurde daer Nicias de hand aenghelaeghen hadde.*

Epiſt. 1.

* Lib. XXXV. Cap. 11.

4. Staet hier evenwel aen te mercken dat ſy haerſelven niet te vrede hielden met de Konſtenaers alleen, maer ſy plaghten oock boven dien nae eenen grooten toeloop van ervaerene ende onervarene, van nijdighe, gunſtighe en onpartijdighe beſchouwers hertelick te verlanghen, ten eynde dat haere wercken by alle deſe ſouder eenigh onderſcheyd moghten onderſocht ende ghekeurt worden, ſiet den jonghen *Plinius* Lib. VII. Cap. 17. *Men verhaelt,* ſeght *Lucianus* *, *dat Phidias, nae dat hy dien vermaerden Iupiter voor d' Eleanen ghemaeckt en d' eerſte reyſe aen den dagh ghebracht hadde, achter de deure ſtoud om te luyſteren wat d' omſtanders in ſijn werck preſen en laeckten. Den eenen oordeelde, dat den neus al te dick was; den anderen, dat de lenghte des aenghefichts 't Beeld miſmaeckte; den derden, vond yet anders daer op te ſeggben. Soo en konden ook deſe beſighe oordeelers ſoo haeſt niet vertrecken, of Phidias plaght ſijn deure daedelick toe te ſluyten en 't werck nae den ſin van den groatſten hoop te verbeteren. Het oordeel van ſulcken menighte docht hem gheen kleyne ſaecke te ſijn want*

Pro Imaginib.

want hy het voor ghewis hield dat het groote ghetal der aenschouwers noodwendighlick meer sien moest dan hy alleen, niet teghenstaende dan het hem niet lichtelick ontvallen konde wie hy was. Dat nu dese treffelicke Meesters aende domme wufte menighte sulcken maght over haere wercken gaeven, was niet uyt hope van yet soodaenighen raepaelie te leeren 't welck tot voordeel der gantscher Konste in 't ghemeyn strecken moght, *Want daer gheen grooter dwaesheyd gevonden wordt*, seght *Tullius**, *dan dat men yet sonderlinghs van de vergaederingh der ghener verwacht, die een by een anders niet dan slechte verachtinghe arbeyds-luyden sijn.* En *Polycletus*, ghelijck ons *Ælianus* * te kennen gheeft, ghebruyckte eertijds eenen seer aerdighen treck om dese ghemeyne verstanden van de loshеyd haeres oordeels kracht gelijck t' overtuyghen, en klaerlick aen te wijsen, dat den Konstenaer die haeren raed in alles bestaet te volghen, sijn werck veel eer verslimmen dan verbeteren sal. Ghelijck dan d' oude Konstenaers in 't ghene de Konst aengaet niet seer veel nae 't kallen van Ian rap en sijn maet plaghten te vraeghen, soo docht het hun nochtans behoorlick dat sy de waerschouwinghe van elck bysonder ambachts-man in dinghen die tijn ambacht betreffen niet en soude versuymen. *Ghelijck Apelles sijne voltrocken wercken in d' eene of d' andere plaetse sijnes winckels plaght op te stellen*, seght *Plinius* *, *daerse van alle de voorby-ganghers beschout moghten worden; soo plaght hy sich mede achter de staende taefereelen te verberghen, en met een wackere oore om te luysteren wat fauten 't ghemeyne volck daer in bespeurde; want hy het voor ghewis hield, dat hem den ghemeynen man in 't naerstigh oordeelen verde te boven ginghe. Men seght oock dat hem eenen schoenmaecker berispt heeft, als hy een rijghgat minder in de binnen sijde des pantoffels dan in de buyten sijde vond. 's Anderen daeghs bestond sich dien schoenmaecker daer over te verheffen, want hy bemerckte dat den Konstenaer de faute by hem aenghewesen verbetert hadde: dies hy sich noch voorder ginghe verstouten om 't een of 't ander on trent de dije te berispen: Waer over Apelles onverduldigh wordende, hem aengheseyt heeft, dat den schoenmaecker niet voorder dan sijnen leest behoorde te gaen: 't Welck naederhand een ghemeyn spreeckwoord ghe worden is.*

Lib. V. Tusc. quæst.

Vide Aelianu. Lib. XIV. var. hist. Cap. 8.

Lib. xxxv. Cap. 10.

Cap. XIII.

NV komen wy tot de alghemeyne gherustigheyd van vreedsaeme bloeyende tijden, als wesende een van de voornaemste middelen waer door dese Konsten eertijds dapper ghevoordert sijn gheweest; want het immers seker gaet dat des naeryvers lust, de eersucht, de forghvuldighe naerstigheyd, en andere middelen meer, dese Konsten

gantsch gheen voordeel ſouden hebben toegebracht, ten waer faecke datſe de voorſpoedighe onbekommertheyd van een vaſte ende onghemoeyde vrede ontmoetet hadden. Soo en is dan dit onſe meyninghe niet dat d'alghemeyne gheluckſaeligheyd van een voorſpoedighe eeuwe daer in voornaemelick beſtond, dat de verſtanden van d'oude Konſtenaers onghelijck beter waeren dan d'aller beſte verſtanden onſer huydenſ-daeghſcher Meeſters. 't Is wel waer dat eenighe oude ſchrijvers dit ſtuck ſoo ſchijnen te verſtaen; *Daer en is heen twijffel aen*, ſeght *Seneca* *, *of de wereld heeft beter dinghen voord-ghebracht, eer ſe verworden en t' eenemael veroudert was: Soo hadden ock die mannen eenen gantſch verheven gheeſt, dewelcke verſch van de Goden afkomſtigh waeren.* *Sidonius Apollinaris* ſtelt het noch ſcherper; *Den beſtierer der ouwen heeft d'oude tijden meeſt van allen met een ſekere kracht der Konſten beghiftight*, ſeght hy *, *welcke kracht door den ouderdom des afgaenden werelds als in haer veraerdende ſaed uytghemergelt ſijnde, nu ter tijd gaer weynigh en dat maer in weynighe voord-brenght 't welck verwonderens en verbaelens waerd ſchijnt te weſen.* Deſe woorden van *Seneca* ende *Sidonius*, ſijn om de waerheyd te ſegghen, al te ſcherp en nerghens anders toe nut dan om d'aenkomelinghen t'eenemael van't volghen der ouder Meeſters af te ſchricken. 't Segghen des *Rhodiſchen* Amballadeurs dunckt ons mijn partijdigh en meer trooſtelick te ſijn; *Wy hebben ons verſtouret*, ſegt dien moedighen gheſante *, *eenen gantſch loffelicken ſtrijd van deughden en allerhande goede Konſten met onſe voor ouders oghen te vanghen.* Den jonghen *Plinius* en ſchroomt ſich niet even ſoo veel, of liever meer te ſegghen; *Ick ſtelle my ſelven onder 't ghetal der ghener*, ſeght hy *, *die d'oude in grooter waerde houden; evenwel en kan ick de huydenſdaegſche verſtanden niet verachten, als eenighe plaghten te doen. Want de natuyre en is immers noch ſoo ſeer niet afghemat ende uytgheteert, dat ſe niet maghtigh ſoude ſijn yet prijſwaerdighs voord te brenghen,* ſiet *Tacitus Lib. III Annal. Cap. 55. Lactantius de Originè erroris, Cap. 8. Galenus in opuſculo Quod optimum medicum etiam philoſophum eſſe oporteat.* Andere autheuren gaen verder, wanneer ſy naemelick dit ſchaedelicke ghevoelen van de dorre onvruchtbaerheyd onſer eeuwen niet alleen teghenſpreken, maer arbeyden boven dien de rechte reden voor te ſtellen hoe het bykomt dat ſich veele menſchen ſoo lichtelick met het ſelvighe laeten innemen. De *quaedwilligheyd onſer ghebreckelicker natuere brenght te paſſe*, ſeght eenen *, *dat wy 't ghene langhe ghepaſſeert is altijd in grooter waerde houden, ghelijck wy 't ghene teghenwoordigh is ghemeynlick plaghten te verwalghen.* *Velleius Paterculus* ſpreeckt noch duydelicker; *'t Is den menſchen aengheboren*, ſeght hy *, *dat ſy min werck maecken van 't ghene ſy voor haere oghen aenſchou-*

Epiſt 90.

Lib. VIII. Epiſt. 6.

Apud Livium Lib. XXXVII. ab V.C.

* Lib. VI. Epiſt. 21.

* Auctor dialogi de cauſſis corr. eloqu. Cap. 18.

* Lib. II. hiſt.

Digitized by Google

ſchouwen, dan 't ghene hun maer alleen door 't hooren ſeghen aengebroght wordt. Wy plaghten de teghenwoordighe dinghen met een ſekere afgunſtigheyd, de voorleden dinghen met een ſonderlinghe eerbiedigheyd te bejegenen: d' eerſte ſchijnen ons overlaſtigh te ſijn, waer als wy ghelooven dat d' andere tot ons beter bericht dienen. Ghelijck wy het dan op goeden grond daer voor houden dat ons d' oude tijden in verſtand niet te boven ginghen, ſoo moeten wy doch evenwel bekennen dat die heldachtighe dappere eeuwe deughden-rijcker ſijnde dan dit ons verbaſtaerde wanghelaght, met eenen oock meer wercks ghemaeckt heeft van den loon der deughden; *Gewiſſelick*, ſeght *Plinius* *, *onſe ſlaphertighe traegheyd heeft den ondergangh deſer Konſten veroorſaeckt. Wy verſuymen d' afbeeldinghen onſer lichaemen, om dat wy ons ghemoed van de verbeeldinghe der deughden ontbloot vinden.* Lib xxxv. Cap. 2.

2. Wy verſtaen dan door den alghemeynen welſtand der tijden anders niet dan een ſekere diepe vrede-ruſt, die d' oude Konſtenaers in ſodaenighe tijden ghenoten, als de Konſte allermeeſt toenam. *Den pays is een bequaeme voedſter-moeder van goede Konſten*, ſeght *Caſſiodorus variarum lib. 1. Solinus* ſprekende van de vreedſaeme regheringhe des Keyſers *Auguſti*, *Dit ſchijnt den eenigen tijdt gheweeſt te ſijn*, ſeght hy *, *waer in de waepenen ſtille ſtonden en de verſtanden dapper beſigh waeren; want het hun onbehoorlick dacht dat allerley deughdelicke wercken ghedurende deſen ſtilleſtand der waepenen ſouden achterblijven.* De noods-praeme daer in verſcheyden Koningh-rijcken ende Republijcken als door een onvermijdelicke beurtveranderingh vervallen, plaght in ons de ſtandvaſtigheyd onſes ghemoeds t' eenemael t' ontſtellen door welcke dele Konſten worden opgheholpen. Het en is niet moghelick dat eenighe ſterffelicke menſchen haer voornemen volſtandighlick ſouden volgen, wanneer ſy haer ſelven rondom met allerley rampſpoedigheyd ende verdriet beſet vindende noch met een ſwaerder vreeſe van 't ghene hun over 't hoofd hanght bevanghen ſijn. *Verſlaeghene herten*, ſeght *Ovidius* *, *worden haer voorberaed eerſt van allen quijt, ſoo plaght ons oock de ſinwackere gauwigheyd onſes ghemoeds daedelick te beveſten, ſoo haeſt als ons de behulp middelen benomen ſijn.* De wenſchelicke gheruſtheyd daer tenteghen van ghemackelicke ende onverſeerde tijden plaghten den naeryver met t' ſaemen d' eerſucht in onſe herten wonderlick op te koeſteren; *De eergierigheyd, midſgaeders oock den deughdenſtrijd, ſijn beweghinghen der voorſpoedigher menſchen*, ſeght *Tacitus Annal. XV. Cap. 16.* De woorden van *Diod. Siculus* ſijn aenmerckens waerd; *Den veldtocht dien Xerxes eertijds in Griecken-land dede*, ſeght hy *, *heeft alle de Grieckſche volckeren een-by ſter grooten ſchrick aenghejaeght, want ſy wel ghewoegh verſtonden dat het* Lib iv. de Ponto, Eleg. 12. In ipſo ſtatim initio libri Duodecimi.

het om haere vrijheyt te doen was. Als dan deſe oorloghe buyten de verwachtinghe van alle menſchen een goede uytkomſte kreegh, ſoo iſt dat de Grieckſche volckeren niet alleen haere vrijheyt behouden ende eenen ſonderlinghen lof verworven hebben, maer alle de byſondere ſteden ſijn inſghelijcks ſoo ſchatrijck gheworden, dat ſich ieder een over ſulcken veranderingh niet te onrecht verwonderde; ghemerckt het land vijftich jaeren nae dien tijd wonderlick bloeyde, ſoo dat allerhande goede Konſten in die welgheſtelde rijcke eeuwe dapper toenaemen; en vele treffelicke Konſtenaers, onder welcke Phidias een van de voornaemſte was, hebben de ſelvighe eeuwe tot noch toe vermaerdt gemaeckt. Staet oock alhier aen te mercken dat het tot dese alghemeyne gheluckſaligheyd der tijden behoort, wanneer de Kunſtenaers in het eene of het andere land quaelick ghehandelt ſijnde, haere woonplaetſe in het midden van een vernuftigh ende leerſaem volck nemen; *Allerhande Konſten ende weetenſchappen ſijn vermeerdt gheworden*, ſeght *Athenæus**, *als den ſevenſten Koningh Ptolomæus, die opſeer goeden grond van de Alexandrijnſche inwoonders Cacergetes ghenaemt wierd, het opperſte ghebiedt in Ægypten voerde. Want als dese Koningh vele ingheſeetene door de gantſche ſtadt ombroght, en vele aenſienlicke Mannen die met ſijnen Broeder opghegroeyt waren verbande, ſoo iſt dat gantſche ſteden ende eylanden met Letter-konſtenaers, Philoſophen, Landmeters, Muſicanten, Schilders, Schoolmeeſters, Medecijnen, en andere Konſtenaers meer vervult ſijn gheweeſt: deſe Ballinghen hebben naederhand een groote menighte van fraeye Mannen voortghebraght, vermidts ſy, om haeren koſt te winnen, ghedwonghen waeren andere te onder wijſen in het ghene ſy gheleert hadden.*

Sub finem Libri Quarti Deipnoſop

Cap. XIV.

DE byſondere fortuyne der Konſtenaeren dient eyndelick tot beſluyt van het ghene wy tot noch toe geſeyt hebben; aengeſien de vaerdighe toegheneyghtheyd onſer Konſt-lievende nature, de ſorghvuldigheyt van goede Ouders en trouwe Meeſters, de vreeſe van ſtrenghe wetten, des naeryvers luſt, de eenvoudigheyt en ſoetigheyd deſer Konſten, als oock alle d'andere voorgaende middelen ſonder de byſondere fruyne der Konſtenaeren ſeer weynich vermoghen. Dient onderentuſſchen aenghemerckt, dat wy alhier niet en ſpreken van dat blindt gheval 't welck den Hond van *Protogenes* en 't Paerd van *Nealces* door 't behulp van een onverduldighe korſelheyd volmaeckt heeft, maer van die fortuyne, de welcke den Konſtenaer als haer eenigh dierbaer troetel-kind gunſtighlick omhelſt en by der hand neemt

Digitized by Google

noemt, om hem inde kenniſſe van groote Koninghen en maghtighe Princen te brenghen. *Daer is dapper veele aenghelegen, in wat tijden de denghd van yeder een verſchijnt*, ſeght den ouden *Plinius Lib. VII nat. hiſt. Cap. 28. Daer en wierd noyt ſulcken overvliegher ghevonden*, ſeght den jonghen *Plinius* *, *dat hy dadelick ſonder de hulpe van een bequaeme materie, van een goede ghelegenheyd, van eenen gunſtighen aenkleyder en voord-kruyer, konde uytmunten*, ſiet *Lucanus carm. ad Piſonem.* Alhoewel het dan blijckelick is dat de byſondere Fortuyne der Konſtenaeren een ſonderlinghe ghewight heeft, nochtans moghen wy niet deucken dat de gantſche Fame der Konſtenaeren maer alleen aen de Fortuyne hangt; want het immers vereyſcht wordt dat ſich den Konſtenaer door 't eene of 't andere werck ſoude bekent maecken, eer hy de goede gunſte van d' aller gheringhſte Liefhebbers kan verwerven. *De Ghiet-konſtenaers en worden niet ghevordeelt*, ſeght *Socrates* *, *nae 't ghene ſy van haer ſelven wijd-mondighlick beſtaen te voornen; maer als wy vernemen dat yeman ſijne voorighe ſtaturen wel ghewrocht heeft, dan beghinnen wy eerſt te ghelooven dat hy ſich inſghelicks in d' andere wel ſal quijten.* *Corn. Celſus* dringht mede hier op aen; *Die ſijne eyghene Schilderye wenſcht wel getrocken te hebben*, ſeght hy *, *plaght nae eenen welverſochten Konſtenaer om te ſien.*

2. Wat nut en ongelickheyd van deſe byſondere Fortuyne belangt, deſelvighe wordt maer alleen in ſoedaenighe Konſtenaers ghe ſpeurt die malckanderen in deſe Konſten niet veele ontloopen. De woorden van *Vitruvius* ſijn aenmerckens waerd; *Alhoewel de Konſtenaers groote dinghen beloven*, ſeght hy *, *nochtans konnen ſy door den gantſchen ernſt haeres arbeyds ſoo veele niet verwerven, dat men hun gheloof ſoude gheven in 't ghene ſy haer ſelven onderwinden.* 't Loopt hun al te gheen, indien ſy niet ghelds ghenoegh hebben om d' autoriteyt der Konſte nae behooren te hand-haeven, indien ſy door d' oudheyd haerer winkels in de kenniſſe niet en ghetraecken, indien ſy de ghemeyne gunſte derven, indien ſy haer ſelven met ſchoon praeten niet en weeten te behelpen. *Dit wordt meeſt van allen in d' oude Ghiet-konſtenaers ende Schilders aenghemerckt; overmits men in de ſelvighe bevindt, dat dieghene maer alleen een eenwighe fame verkreghen, dewelcke door de gunſte van maghtighe Land-voogden en ghe weldighe Republicken aengenomen ende voordghekruyt wierden, om darſe de rechte merck-teyckenen van een groot ſche ende Konſt-waerdighe aenſienlickheyd betoonden; als Myron, Polycletus, Phidias, Lyſippus, en andere die eenen grooten naem door de Kunſt bequaemen: Want deſe, ghelick ſy voor ghemeldighe Republicken, Koninghen, ofte ook voor eenighe Edele mannen wrochten, ſoo verworven ſy een groot en goed ghe rucht. d' Andere daeromtrent, die met even ſoo groten arbeyd, kenniſſe ende vernuft niet min treffelicke wercken voor ghemeyne ghe maecke*

* Lib. VI. Epiſt. 25.

* Apud Xenoph. Lib. iij Apomn.

* In epiſtolaad. C. Iulium Calliſtum.

* In præfatione Libri Tertii.

maeckt hebben, bleven ongeacht, om dat hun aen de bysondere Fortuyne ende niet aen de naerstigheyd van een goet stadigh Konst-oeffeninge ontbrack; als Hellanicus Atheniensis, Choërilus Corinthius, Myrtilus Phocæus, Pharax Ephesius, Bedas Byzantius, en andere meer. Dit selvighe is oock veele Schilders wedervaeren; als Aristomenes Thasius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, en verscheyden andere. Want alhoewel het hun aen naerstigheyd, vernuft, en Konst-oeffeninge niet en schorte, nochtans bleven sy verdonckert, en wierden altijd door haere armoede, ramp-spoed, en daen d'een sijdighe gunste van eenen hoop partydighe oordeelers in haere achtbaerheyd verkort, mooneer sy met eenighe andere Konstenaers den strijd aenvinghen.

Lib. xxxiv Cap. 8 Plinius verhaelt dat *Telephanes Phocæus* onbekendt ende onberuchт bleef, om dat hy sich in een slechte ende onvermaerde woon plaetse onthield. Den selvigen autheur verhaelt mede in een andere plaetse dat veele overtreffelicke wercken van *Scopas*, die eenighe andere stad een sonderlingh cieraet souden hebben toegebracht, te *Roomen* onbemerckt bleven; d'ontallicke menighte van soo veele en soo gantsch uytnaemende wercken die in de selvighe stad te sien waeren, broght te passe dat dien Konstenaer naulicks ghemeldt wierd. *Veler Konstenaeren fame light verdonckert,* Lib. xxxvi. Cap. 5. seght hy wederom *, *soo wordt oock eenigher vernaemtheyd door 't groote getal van andere Meesters onder-ghehouden; ghemerckt een alleen niet mogh-ligh is alle d'eere tot sich te trecken, en soo veele konnen te gheluck niet gheraemt worden.*

Dewijl het dan seker gaet dat veele Konstenaers niet soo seer in haere Konst als in haere bysondere Fortuyne van d'andere groote Meesters verschillen, soo is het daer uyt lichtelick af te nemen dat men weleer van veele dappere mannen door een verkeert voor-oordeel mit wercks ghemaeckt heeft dan sy verdienden, en dat andere redelicke Konstenaers daerenteghen door een al te gunstighen voor-oordeel boven haere verdiensten verheven wierden. *Het ghemeyne volck heeft dit* Pro Roscio Comœdo. seght *Cicero* *, *dat het veele dinghen nae 't ghemeyne ghevoelen oordeelt, weynighe nae de waerheyd der dinghen selver*, siet *Ælian. var. hist. Lib. I. Cap.* 24. De wercken van *Zeuxis, Polycletus*, en *Phidias*, wierden in meerder achtinghe ghehouden, om dat al de wereld met een seer groot ghevoelen van dese Konstenaers ingenomen was, siet *Maximus Tyrius Dis-ser tat.* xxxix. *'t Ghene wy sien ende gevoelen*, seght *Plutarchus* *, *heeft niet altijd deselvighe kracht in ons ghemoed. Als het niet vergheselschapt is met een ghewisse opinie dat den Konstenaer sijn werck wel en naerstighlick volvvrocken heeft,* siet *Plutarchus* in de voornoemde plaetse; want hy daer, onder vele andere dinghen die tot dese teghenwoordighe verhandelingh dienstig sijn, een koddigh verhael maeckt van *Parmenes* verckšken.

Sympos. probl. Lib. v. quæst. 1.

HET

HET DERDE BOECK,

Den Inhoudt.

WY hebben tot noch toe aengheweſen hoe onſe aengheboren toe-gheneyghtheyd om alles nae te boetſen door het toedoen van een welgheoeffende fantaſie eerſt gaende ghemaeckt wierd, als oock hoeſe daer nae door verſcheyden andere middelen meeren meer ghevoordert ende opghequeeckt is gheweeſt; ſtaet ons nu in dit ons derde Boeck te verhandelen, door wat middel deſe naturelicke volgh-luſt nae behooren opgheweckt ende opgekoeſtert weſende, het rechte fatſoen van een grondighlick volmaeckte Konſte ghekreghen heeft. Soo namen dan d' oude Meeſters deſe vijf hoofd-ſtucken in haere Schilderyen op 't aller nauſte waer. I. Den Hiſtoriſchen inhoud, die veeltijds d' *Inventie* ofte oock *'t argument* ghenaemt wordt. II. De ghelijck-maetigheyd, diemen doorgaens heenen de *Proportie*, *Symmetrie*, *analogie*, en *harmonie* noemt. III. De verwe ofte 't Coleur; en daer in plaghten ſy 't licht en ſchaduwe, als oock 't ſchijnſel en duyſterniſſe naukeurighlick t' onderſcheyden. IV. Het leven, 't welck in *d' Actie* en *Paſſie* beſtaet, ofte (om duydelicker te ſpreken) in de

bequaeme afbeeldinghe der eyghenſchappen diemen in de onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe uytdruckinghe der beweghingen diemen in de roerende dinghen ſpeurt, wanneer deſelvighe yet merckelicks doen of lijden. V. De ſchickinghe, die men ghemeynlick de *Diſpoſitie* ofte *Ordinantie* plaght te heeten. De vier eerſte hoofd-ſtucken wierden ſo wel in d' enckele Schilderye van een figure waer ghenomen, als in de veelvoudighe Schilderye die uyt vele figuren beſtond; De *Diſpoſitie* daerenteghen plaght allermeeſt in de veelvoudighe Schilderyen plaets te hebben; aenghеſien veele ende verſcheydene figuren die hobbel tobbel in een ſtuck achtelooſlick opghehoopt worden, anders niet en ſchijnen te weſen dan een donckere doode verwarringhe van ettelicke quaelick over-een-ſtemmende dingen die licht noch leven in ſich hebben, tot datſe door de ſchickingh-Konſt in haere rechte plaetſe bequaemelick ende ordentelick gheſtelt ſijn. Alhoewel wy het overſulcks met groot recht daer voor houden dat d' oude Meeſters de volmaeckтheyd haerer Konſte in deſe vijf hoofd-ſtucken voornaemelick ſochten, nochtans ſtaet ons hier met eenen oock aen te mercken, dat ſy de volkomenheyd haeres wercks niet ſoo ſeer en ſtelden in 't behoorlicke ghebruyck van elck byſondre hoofd-ſtuck, als wel in een ſekere ſoorte van bevalligheyd die uyt de ſchickelicke ghevoeghſaemheyd van elck hoofd-ſtuck in het byſonder, en uyt d' onderlinghe over eendraeghinghe van alle deſe hoofd-ſtucken in

't ghemeyn

't ghemeyn plaght te vloeyen. Dies hebben wy het oock hooghnoodich gheacht den rechten aerd en d'eyghenschappen van deese bevalligheyd (die veeltijds de gratie der Schilderyen ghenaemt wordt) een weynigh te doorgronden; te meer; overmids het vast gaet dat nieman maghtigh is de wercken van groote Meesters recht wel te beschtighen, sonder de grondighe kenniſſe van de voorghemelde gratie ofte bevalligheyd.

Digitized by Google

Cap. I.

DEN Hiſtoriſchen ofte den ſede-vermenden inhoud der Schilderyen, diemen d' *Inventie* noemt, wordt hier met recht in d' eerſte plaetſe gheſtelt; *Aenghefien niemant, of by ſchoon allerley verwen by der hant heeft*, ſeght *Seneca* *, *een ghelijckeniſſe van uyt-drucken, 't en ſy ſaecke dat hy van te voren ſinnelick overlegghe wat hy meynt te ſchilderen. Het is even-eens hoe de wint waeyt, alsmen noch niet beſloten heeft wat zeevaen te beſeylen. Een goed Schutter moet ſich ſelven een ſekere Doel-pinne voorſtellen, ende ſijnen Pijl met een vaſte ghewiſſe hand nae 't voorgheſtelde merck te beſtieren.* 't Ghene den Konſtenaer meynt te bearbeyden, moet overal met een rechtſinnighe *Inventie* door-reghene, endein maniere van ſpreken, gelardeert ſijn. *Het moet*, nae 't ſeggen van *Zeno* *, *met eenen goeden ſin, als met een bequaeme verwe, eenpaerighlick overghoten ende doorweyckt ſijn.* De woorden van *Socrates* ſijn overſulcks aenmerckens waerd; *Alhoewel een gheſchilderde waepen-ruſtinge ghenoeghſaeme vermaeckelickheyd in ſich heeft*, ſeght hy *, *nochtans iſſe nerghens toe-nut.* *Auſonius* betuyght even het ſelvighe van een gheſchilderde nevel-miſt; *'t Vermaeck van een gheſchilderde nevel*, ſeght hy *, *verdwijnt met het gheficht.* Doch dit is maer alleen van die tafereelen te verſtaen, daer in ons de bloote ghelijckeniſſe van een miſtighe locht wordt voorghedraeghen; want als ons in de ſelvighe miſt eenighe andere figueren worden aſghebeeldet, ſoo kan het ſeer wel gheſchieden dat ſulcke Schilderyen, van weghen den rijcken ſin die daer in verwat is, niet t' eenemael vruchteloos en ſijn. Dus is het dat ons den ſelvighen *Auſonius* in een andere plaetſe * den inhoud van een gheeſtigh ſtuck beſchrijft, waer in den vernuftighen Schilder de lommerachtighe nevel-nacht van 't onder-aerdſche rijck door een dicke miſt afghebeeldet hebbende, met eenen oock voorſtelt hoe de bleecke ſchimmen van *Hero*, *Sappho*, *Paſiphaë*, *Phædra*, *Ariadne*, *Dido*, en andere oude rampſpoedighe Heldinnen meer, den Minnegod aldaer te keer ginghen; want ſy hem ſoo haeſt niet en hadden beſpiedt, of ſy vielen eendraghtichlick op hem aen, hem nae een vinnighe ende onghenaedighe miſnandelingh onbarmhertighlick ophanghende, ſiet de beſchrijvinghe van dit tafereel in *Auſonius* ſelver.

Soo moet ſich dan een goed Konſtenaer eerſt van allen voorſtellen, wat hy meynt nae te boetſen; 't welck hem, indien hy niet t' eenemael van de verbeeldens kracht beroofd is, in ſulcken oneyndelicken menighte

* Epiſt. lxxi

* Apud Quintil. Lib. iv. Cap. 2.

* Apud Stobæum Serm. De Adulatione.

* Epiſt. xvij

* Edyllio vi.

Digitized by Google

nighe van soo veele en de verscheydene dinghen niet swaer vallen sal; ja wy hebben veel eer te vreesen dat hy sich met sodaenighen overvloed van gantsch waerdighe ende overtreffelicke dinghen soo dapper sal bevinden overvallen te sijn, dat hy niet weten sal waer hy best de hand aen behoorde te slaen. Keur baert anghst. Onderentusschen gaet dit * Lib. 1. de
cock seker 't welck *Cicero* seght; *Daer en is niet ter wereld*, seght hy *, Nat deo-
*'t welck ons ghemoed door de bedencken krachten niet en schijnt te konnen afschil- rum
deren.* Soo seght mede een ander oud autheur *, *Onse ghedachten sijn* * Autor
maghtigh een gheheele land-streke te begrijpen, en daer in de ghestalte van d'eene Rhet. ad
of d'andere plaetse nae haeren eyghenen lust te bewerpen ende op te maecken. Herenn.
Maximus Tyrius komt wat naerder, als hy staende houdt *, dat ons Lib. iij.
ghemoed d'*Inventie* als haer eyghen ende van selfs aengheboren goed * Dissertat.
besit ende omdraeght. Alhoewel nu alle menschen, voor soo veelse xxxviij.
haere vijf sinnen en 't ghemeyne vernuft niet en derven, bequaem sijn 't eene of 't andere 't *inventeeren* ofte uyt te vinden, soo plaghten dieghene nochtans in haere *Inventien* uyt te muyten, dewelcke redelick wel ghestudeert hebben. *Men vindt gheen vruchtbaerer verstanden*, seght *Cicero* *, *dan die vol sijn van allerhande wetenschappen ende kennisse.* * In Bruto.

2. Ghelijck dan een gheleerd ende vernuftigh Konstenaer waerdiglick plaght uyt te vinden wat verdient ghe-schildert te worden, soo plaght hy met eenen pock sijne eyghene krachten voorsichtighlick t' overweghen, of hy naemelick maghtigh is uyt te voeren 't ghene hy ter hand treckt. *Neemt een materie*, seght *Horatius* *, *die met uwe krachten over-* * In Arte.
een komt; laet oock uwe schouderen van langher hand beproeven wat se magtig sijn te draeghen of niet. Die sich in sijnen keur niet en vergrijpt, het en sal hem nimmermeer aen uytdruckelickheyd ende aen duydelickheyd van een klaerschijnende ordre ontbreken. Martialis bevestight even het selvighe; *Die sijnen lust van te voeren overweeght*, seght hy *, *is best maghtigh te dra-* * Lib. xii.
eghen wat hem wordt opgheleyt. Plinius stelt ons 't exempel van *Pausias*, Epigram.
tot bewijs van 't ghene wy alhier gheseyt hebben, voor ooghen; want 100.
als desen vermaerden Konstenaer op sich nam de *Thespiaensche* mueren, die *Polygnotus* weleer beschildert hadde, te vermaecken; soo wierd hy in verghelijckinghe met *Polygnotus* gheoordeelt nerghens nae by hem te komen; overmids hy den strijd met sulcken Meester had aenghevanghen in een soorte van werck daer in hy niets te wel bedreven scheen te sijn, of 't welck ten minsten met sijne nature niets te wel over een quam. siet Plin. XXXV. 11. Daer is noch, benevens dese bedachtsaeme voorsichtigheyd, een andere noodsaeckelicke lesse, die wy ontrent het stuck van d'*Inventie* hebben waer te nemen: *Het staet ons toe*, segt *Tullius* *, *sodaenighe dinghen in handen te nemen, dewelcke, ofte uytnemende* * In Brut.
sijn,

ſijn van weghen haere groothеyd, ofte aenmerckelick van weghen haere nieuwigheyd, ofte oock ſondarbaer in haeren eyghenen aerd: Want wat de gheringhe, ghewoonlicke, ofte oock de ghemeyne dinghen belanght, de ſelvighe ſchijnen ganſch gheenen lof ende verwonderinghe te verdienen. Vytnemende groote dinghen worden hier in d'eerſte plaetſe gheſtelt; *Het gaet immers vaſt*, ſeght *Nazarius* *, *dat de deughd haer ſelven meer of min, nae den eyſch der voorvallender dinghen plaght op te wecken. Ghelijckſe met kleyne ſaecken ſlappelick en bynae ſorgheloſlick te werck gaet, ſoo plaghtſe een redelicke wackerheyd ontrent midden-maetighe dinghen te ghebruycken; wanneerſe daerentеghen yet groots heeft te verrichten, dan is dat haeren ernſt nae de gheleghenheyd des wercks grooter en grooter wordt.* Hier mede ſtemt noch eenen anderen ouden autheur ſeer wel overeen; *Het gaet met de Konſt toe*, ſeght hy *, *even als het met de vlamme plaght te doen, dewelcke door ghemeyne ſaeme ſtoffe ghevoedt wordt, ghelijckſe door de gheſtadighe bewеghinghe wordt opghewеckt, en door 't bernen meer en meer opblaeckt. De kracht onſes verſtands groeyt inſghelijcks oock met de groote der dinghen; ſoo is het mede onmeghelick dat yeman een wydruchtigh en treffelick werck ſoude maecken, ſonder eerſt een waerdighe materie ghevonden te hebben.* Dit was de reden waerom den philoſophe *Ariſtoteles* niet op en hield den Schilder *Protogenes* aen te maenen dat hy de daeden des grooten *Alexanders* ſoude afmaelen; *ten aenſien van d'eeuwigh-duyrighe Fame deſer dinghen*, ſeght *Plinius* XXXV. 10. *Lyſippus* heeft oock 't leven van *Alexander* in veele ende verſcheydene wercken voorgheſtelt, van ſijne kindſcheyd af beghinnende. Plin. XXXIV. 8. *Polydamas Scotuſſeus*, een wijd-beroemd kamp-vechter, ging alle ſijne tijd ghenoot in lijf-lenghde en ſterckte verde te boven; ſoo dat hy in ſijne jeughd eenen vreeſelick woedenden Leeuwe ſonder 't behulp van eenighe waepenen heeft omgebracht; als hy naemaels eenen gheweldighen Stier uyt het midden der kudden by 't achterſte been aen greep, ſoo hield hy hem ſoo vaſt ſtaende, dat deſen dapperen Stier nae veele ghewelds en teghen ſpertelens ſich uyt ſijne hand niet en konde ontdraeyen ſonder de klauwe des aenghegrepen voets in den loop te laeten blijven. Men ſeght oock dat deſen ſelvighen *Polydamas* eenen loopenden waeghen met eene hand teghenhield, ſonder dat den voerman met alle ſijn ſaenen ſmijten de maght had ſijne Paerden verder aen te drijven. *Lyſippus* heeft hem een Beeld onder d'andere *Olimpiſche* ſtatuen opgherecht, de lof tijtels van ſulcken onghehoorde ſterckte daer by voeghende, ſiet *Pauſanias* Lib. VI. Wat de dinghen belanght die van weghen haere ſeldſaeme nieuwigheyd aenmerckelick ſijn, *Pompeius* heeft ſijne ſchou-plaetſe met ſulcken ſlagh van Beelden ſoecken op te proncken, ſiet *Plin. nat. hiſt* Lib

* In Panegyrico Conſtantino Aug. dicto.

Autor dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ Cap. 36 & 37.

Digitized by Google

Lib. VII. Cap. 3. Soo dienen wy oock wel te letten op 't ghene den selvighen autheur daer by voeght; *Den grooten Pompeius*, seght hy, *heeft in sijne schon-plaetse soodaenighe Beelden opgherecht, die een wonderlicke fame hadden ende oversulcks van groote Konstenaers met meerder arbeyd bewrocht waeren.* Dinghen die in haeren eyghenen aerd sonderbaer en diesshalven aenmerckens waerdigh sijn, waeren afghebeeldet in die seven en twintich tafereelen dewelcke *Verres* uyt *Minervas* Tempel wechghevoert heeft; *De Contrefeytsels van verschieyden Siciliaensche Koninghen ende Tyrannen waeren daer in nae 't leven voorghestelt* seght *Tullius* *, *soo datse d' aenschouwers niet alleen vermaecken van weghen de Schilder-Konst die daer in ghespeurt wierd, maer oock van weghen de ghedachtenisse der persoonen selver en d' erkentenisse haerer tronien.* Doch hier gheschiedt het menighmael dat ons in dese Schilderye van treffelicke mannen een vaerdighe *Inventie* wordt aengheboden uyt yet wat 't welck sy wel oyt gheseyt ofte ghedaen hebben. Soo heeft Galaton den artsch-dichter *Homerus* in 't midden van de gantsche bende der naekomstigher Poëten gheschildert, dewelcke met een onversaetighe ghierigheyd de suyvere water beken die uyt sijnen mond voord-quamen om strijd op-florpten, siet *Ælianus var. hist.* XIII. 22. Alhoewel het kennelick ghenoegh was dat den vermaerden Veld-heere *Timotheus* groote saecken voor de Republijcke van *Athenen* had uytghevoert, nochtans wilde hy niet lijden datmen hem den lof deser daden t' eenemael soude toeschrijven, segghende, dat de *Fortune* daer in oock een hand hadde. Daerom hebben hem de voerloose verstanden der spijtiglick schimpigher Konstenaeren gheschildert als ligghende in sijne tente met eenen diepen slaep bevanghen, ter wijle dat de Fortune aen 't hooft-eynde sijner koetse groote en maghtige steden met een sleyp-net t' hemwaerd trock, siet *Ælianus var. hist. Lib.* XIII. *Cap.* 43. *Suydas. Schol. in Plutum Aristophanis.*

Nae dat den verschrickelicken dwingheland *Attila* de volck-rijcke stad *Milanen* overweldight hadde, soo is hem onder andere dinghen een tafereel ter hand ghekomen, in 't welcke de *Roomsche* Koninghen op haere goude pracht-stoelen sittende het *Schythische* volck met de voet vertraden, als wesende t' eenemael verbroken ende overheert: Dit docht hem onverdraeghlijck te sijn: Daerom sond hy staens voets aen alle kanten uyt, om dien Konstenaer te vinden, die sulcks hadde afghemaelt. Den armen bloed wierd daedelick voor den Koningh ghebracht, niet beter wetende of men soude hem 't leven op staende voet benemen: Maer *Attila* oordeelde het een genoegsaeme wraecke te sijn, dat den Schilder sijn werck soude veranderen, gaet henen, seght

* Lib. IV. in Verrem.

leght hy, stelt my op den Koninghlicken stoel, en maeckt dat de *Roomsche* Koninghen gheheele sacken vol van goud op haere schouders laeden en voor mijne voeten oodmoedighlick uytstorten, siet *Suydas*.

3. Ghelijck dan in de Schilderyen van desen slagh altijd een sekere soorte van Historie, tot behulp onser *Inventie*, te vinden is; soo plaght ons 't aen een hanghende vervolgh der waerachtigher Historien en verscierder fabulen allermeest een ghenoeghsaeme en gantsch rijcke stoffe aen te bieden. Wy hebben slechts goede achtinghe daer op te nemen, dat onse *Inventie* niet al te schrael en al te dorre en sy; maer liever, dat se overvloeye, en sich verder uyt spreye, dan de teghenwoordighe gheleghentheyd der voorghestelder verhandelinghe schijnt te vereyschen. Ten eynde dat ons werck-tochtigh ghemoed, een gantsch ruyme en volle materie ontmoetende hebbende, met eenen doordringhenden losen lust breeder uyt-weyde, dan het ons ten eersten aensien schijnt te betaemen. *Wy behooren een vruchtbaere materie te verkiesen*, seghd *Seneca**, *door de welcke ons verstand t' saementlick vermaeckt ende opghewreckt moght worden.* Soo ist ons oock (om de waerheyd te seghen) ghevaedsaemer, dat wy de veeldetigheyd onses onghetemden gheests voor 't eerste in een luchtbaere ende overvloedighe *Inventie*, selfs oock tot vergrijpens toe, souden laeten spelen; dan dat wy de vaerdigheyd onses voordvaerenden ghemoeds door een al te beklemde ofte verkrompen materie souden laeten verflauwen ende versterven. Want waer sal doch een lamme nietighe *Inventie* haer beginsel nemen? waer waerd sal sy haer selven keeren of wenden? wat uytkomste heeft men eyndelick daer van te verwachten? hier en komt met de vrye wackere sinnen der edeler Konstenaeren in 't minste niet overeen aldus in 't enghe beknepen te sijn. De dood dunckt hen verdraeghelijcker te wesen, dan dat sy de hoogh-vlieghende krachten haeres levendighen vernufts ontrent eenighe schraele gebreckelicke verbeeldinghen willens en woten souden gaen verdempen ende versmooren. Ick wensche dat niemant dese mijne woorden misduyde: Want het mijne meyninghe niet en is yemant tot die onmatighe ende onghebondene roockeloosheyd aen te leyden, door welcke vele overvlieghende verstanden haer selven menighmael van de slechte eenvoudigheyd der onvervalschter nature tot een gantsch seldsaeme vreemde woestigheydt haerer grilligher hersenen schandelick laeten vervoeren; maer dit soecke ick staende te houden, dat de onbedwinghelicke en krachtigh ontroerde ghedachten der werck-suchtigher Konstenaeren den volen toom begheren; voornaemelick, wanneerse op een wijd-voerigh argument ghevallen sijn. *Een groote saecke heeft ruymte van doen*, seght

* Epist. 46.

Seneca

Seneca *, ghelijck men daerom dappere luſtighe Paerden in een groote loop-baene allerbeſt leert kennen, vermids ſy 't aen 't loopen plaghten te ſtellen ſoo haeſt als hun de renplaetſe ſelver daer toe ſchijnt aen te maenen, ende in maniere van ſpreken te verghen; even alſo moeten oock de Konſtenaers een openveld hebben om den vierighen ernſt haerer brandender Konſt-liefde daer in ſonder eenighe verhinderingh te oeffenen; ghemerckt de waerdigheyt deſer edeler Konſten 't eenemael verwackt ende verbroken worde, als men de ſelvighe beſtaet binnen den omloop van eenen kleynen ringh te beſluyten. *Het is den natboetſier ongheraden*, ſeghr *Horatius* *, *dat hy ſich in ſodanigen enghde begheve, waer uyt hem de ſchaemte ofte ook de ghelegenheyde des wercks niet toe en laet te ruyghe te keeren, 't ghene overleyende is, komt uyt een volle borſt.* Ghelijckmen onder en tuſſchen met de overluſtighe groeyſaemheyd van eenen vetten acker lichteliicken raed weet, ſoo en iſt in 't teghendeel niet wel moghelick de onvruchtbaerheyd van een magher ſtuck lands te verhelpen. *Wat men door uſtreckinghe kan ghenefen*, ſeghr *Seneca Rhetor* *, *is altijd op eenen beteren voet om-tot de geſondheydt te gheraecken.* Indien het over ſulcks ghebeurt dat een volle materie op een al te vroolicke weelderighe maniere en wat te jeughdighlick ſchijnt verhandelt te weſen; ſoo ſal noch evenwel de rijpigheyd onſes toenemenden oordeels met der tijdt maghtigh inne te beſnoeyen wat daer in deſe nieuwe vonden onmaetighlick uytſteeckt; onſe ſorghe daer en boven ſal de voornaemſte rouwigheyd allenghſkens weten te beſchaeven; en 't ghene in de gantſche *Inventie* overtolligh is, ſal door het werck ſelver ſoetelick afghevijlt ende afghheſleten worden. Word maer alleen vereyſcht dat het ons aen ſtoffe niet en ontbreke; en dat daer yet in het werck te vinden ſy, het welck de viſie kan verdraeghen, dies moeten wy oock in den eerſten aenvangh onſes wercks de plaete ſoo dunne niet maecken, dat een redelick diep graveetſel de ſelvighe ſoude doorſnijden ende verhackelen. Het ſchijnt mede op deſen grond datmen de jonghe leer-jaeren der Konſt-lievender aenkomelinghen van eerſten af aen de ſobere ſtraffe wetten der Konſte niet al te ſeer behoort te verbinden, wanneer ſy naemelick door een ſchijn-dertele brood-dronckenheydt haeres ongheoeffenden verſtands worden aenghedreven om haer vermaeck in de volheyd van een lichtvloeyende ende gemackelick voordſchietende *Inventie* te ſcheppen. De woorden van den *tragiſchen poëte Accius* verdienen alhier onſe opmerckinge; *Het gaet met de verſtanden*, ſeghr hy *, *als het met de boom-vruchten plaght te doen; de welcke in het eerſte een wrangh-ampere hardigheyd hebbende, nader hand ſacht en aenghenaem worden: Die vruchten daerentegen, de welcke in*

Epiſt. 18.

* In Arte.

* Lib. IX. Controverſ. 2.

* Apud Agell. noct. Attic. Lib xiii. Cap. 2.

Digitized by Google

ke in het eerſte ſacht en marwe voordghebraght ſijn, hebbende van aenbeginne een lieffelicke ſmaeckelicke ſappigheyd, dejelvige plagten op't aller-ſchielickſte te verrotten in ſtede van rijp te worden. Dies moet men oock de verſtanden in ſulcken ghelegenheyd een weynigh toeghevven, mids daer in yet laetende het welck ter bequaemer tijd en ſtond ſijne behoorlicke rijpigheyd mocht bekomen. Siet mede *Seneca Hippolyto, Act. II. Sce. 2.*

4. Wat die dinghen belanght de welcke den Konſtenaer oordeelt ſijnen aendacht te verdienen, hy ſal de ſelvighe niet alleen op de beſte, maer oock op de ghemackelickſte wijſe uytvinden; aenghеſien de ſcherpſinnighſte kracht van de aller neerſte en beſt beworpen *Inventie* gantſch gheene verwonderinghe verdient, indien den Konſtenaer eenen langhen tijdt met de quellicke moeyelickheyd van een diepe dubbinghe moet worſtelen, eer hem ſijnen eyghenen vondt-ter deghe kan voldoen. De vernuftighlick ghеeſtighe en beelden-rijcke imaginatie van een verheven en wel-bedreven Meeſter is om ende om beſet met keur van veler hande fraeye ſinnelicke *Inventien*; het en is hier overſulcks met gheen kamer-kokerollen te doen; hy en behoeft ſijn hoofd ſo ſeer niet te breken en d' uyterſte krachten ſijnes verſtands ſoo gantſch beſighlick niet af te ſlooven, om eyndelick nae veel trachten en hertrachten d' eene of d' andere behaeghelicke *Inventie* te verſinnen; want hy ſe altijd by der hand heeft, als offe anders niet te doen hadde dan gereedt te ſtaen en nae ſijn beyel te luyſteren die op de opperſte kruyne van eenen hooghen bergh gheraeckt ſijn, moghen vrij haer ghemack nemen; 't beklimmen van eenen aenbergh valt ſwaerder ontrent den voet van 't gheberghte; want ghelijck ons de onbeganckelicke oneffenheyd van de afbreukighe plaetſen om leegh allermeeſt plaght te quellen, ſo worden wy veeltijds ghewaer dat ſich hoogher op ghemeynelick een effene vruchtbaere grond op doet, alwaer menigherley vruchten onophoudelicken voord-komen, die men nochtans daghelicks, eerſe verwelckeren, behoort te plucken. Alhoewel het ons dan nae den eerſten ernſt van eenen ghetijdighen arbeydt aen ghenen overvloed ſchorten kan, ſoo behooren wy noch evenwel in deſen overvloed ſulcken ghemaetighden lorgh vuldigheydt te bewijſen, dat de nettigheyd onſes wercks altijd met een mannelick cieraet, en de volheyd onſer *Inventie* geſtaedighlick met een rijp oordeel mogt weſen vergheſelſchapt. Dus ſullen wy te paſſe brenghen dat onſe *Inventie* bevonden ſal worden niet verwaendelick grootſch te ſijn, maer behoorlick groot; niet afbreukigh ſteyl, maer ſachtelick verheven; niet roeckeloo ſlick onbeſint, maer volkomenlick krachtigh; niet pijnelick droevigh, maer rijp moedighlick ſtraf; niet traeghlick langhſaem

maer

maer stemmighlick bedaert; niet aelweerdighlick dertel, maer heugelick vreughdigh; niet voerlooslick onghebonden; maer manierlick lustigh; niet onmaetighlick bol, maer ghevoeghlick vol, en so voordt. Immers gaet dit vast, dat wy den middelwegh voor den besten en sekersten wegh moeten houden, want het uyterste, soo wel aen de eene als aen d' andere sijde, gheoordeelt wordt ghebreckelick te wesen. *Quint.* XII. 10. De woorden van den jonghen *Plinius* sijn oversulcks aenmerckens waerd, en moghen seer bequaemelick toeghepast worden tot her ghene wy alhier hebben voorgheselt: *Ieder een staet gheerne bekent*, seght hy *, *das daer niet en is het welcke de middel-maet te boven gaet, niet te min schijnt hy de maete soo wel te vergheten, die minder doet dan de gheleghenheyd der saecke vereyscht, als die meerder doet, den eenen wordt geseyt verder te gaen dan de materie verdraeght; den anderen daer en teghen word geoordeelt de materie nergens nae voldaen te hebben. Het is wel waer dat sodanige een leelicke misgrepe begaen: Doch den eenen vergrijpt sich selven door een slapmoedighe swackheyd, den anderen wordt vervoert door sijn kloeckmoedighe sterckte: het welcke, ghelijck het misschien voor gheen merckteycken van een doorslepen ende wel afgherecht verstand verstrecken magh, soo gheeft het ons nochtans een klaer en duydelick bewys van eenen grooten werckelicken gheest.* * Lib. I. Epist. 20.

So plaghten dan alle die ghene, de welcke dese onversaeghde kloeckheyd derven, lichtelick te beswijcken; de lijnsachtighe swaermoedigheydt haeres wanlustighen verstands maeckt hun wijs dat het best is langhs den grondt te kruypen, om 't ghevaer, 't welck de hoogh-vlieghende ghedachten vergheselschapt, te beter te vermijden: Het en is oversulcks niet vreemd dat sy de hope van een goede treffelicke *Inventie* vaerdighlick overgheven, ghemerckt sy de selvighe soo schroomhertighlick aentasten: *Sy laeten sich dwaeselick voorstaen*, seght *Quintilianus* *, *dat de ghesondheydt in magherheyd bestaet; als oock dat d' onmaght haer krancker herssenen voor een vast bewijs van haer omsichtigh oordeel ghehouden worde; ende overmids sy het ghenoegh achten nerghens in te faelen, soo vervallen sy onverhoeds in die groote faute dat se haer werck met eenen oock van alleley loffelicke deugden ontblooten.* Den selvighen autheur segt oock seer wel op een andere plaetse *, *Dorre en gantsch uytgheteerde menschen, menschen die gheen sap noch bloedt in sich hebbende anders niet dan een gheraemte van vel en been schijnen te sijn, plaghten d' onghestelheydt van haer stanck en teere lichaems met den schijnelicken naem van ghesondheyd te bekleeden, alhoewel die benaeminghe met dese haere ghelegenheydt in 't minste niet over een komt. Want overmids het hun swaer valt de levendighe kracht van een heldere Sonne-licht te verdraeghen, daerom soecken sy onder de schaduwe van eenen groten ende onbesproken naem te schuylen.* Het is wonder dat die ghene. * Lib. Ii. Cap. 4. * Lib. xii. Cap. 10.

Digitized by Google

de welcke ſulcken ongaeve verſteende ranckigheyd voor de rechte geſondheydt houden, als oock alle de andere die in 't ſelvighe Gaſt-huys ſieck ligghende deſe jammerlicke gheſtalteniſſe van haer onghedaen, ghepijnighde, en uytghehongherde lichaem beminnen, ſo goeden gevoelen van haere gheſontheyt hebben, ghemerckt ſy door al te vele vaſtens en door een treurmoedighe quellinghe daer toe maer alleen gheraecken datſe gheſond ſchijnen te ſijn. *Nochtans plaghten 't de Medicijn-meeſters nimmermeer daer voor te houden*, ſegt een ander *out ſchrijver, *dat ons de goede gheſondheyt door de anghſtighe quellinghe onſes ghemoeds moet toeghebracht worden. Het en is niet ghenoegh datmen vry is van eenighe merckelicke kranckte, aenghezien het alhier vereyſcht wordt datmen wel te paſſe, vroolick, en blijgheeſtigh ſy, ja dien menſche is oughetwijfelt op den naeſten trap om ſieck te worden gheſtelt, die anders gheen bewijs van ſijne goede gheſondheyt weet by te brenghen, dan dat hy gheene ſieckte op 't lijf heeft.

Autor dial. de cauſſis corr. eloqu. Cap. 23.

5. Vermids wy dan uyt het voorighe lichtelick konnen afnemen dat onſe *Inventie* ghemackelick behoort te vloeyen ende als uyt een volle borſt vaerdighlick voor te ſchieten, dat daer oock niet en is t' wekken levendighen gheeft van de ghevonden dinghen ſoo ſeer verdooft ende vernietight, als dat men de ſelvighe met ſtrecken en recken tot ſijn voorgheſtelde ooghen-merck ſoeckt te draeyen; ſoo worden wy mede volkomenlick daer uyt bericht, dat d' *Inventie* die ons in 't hooft ſpeelt, ſelden goed ende bequaem weſen kan, alsmenſe van haeren ſelfs verkoſen loop door eenen gantſch beſighen arbeyd ter ſijden afkeert tot het ghene wy eens hebben voorghenomen. Den glants van d' aller glinſterighſte dinghen wordt beſmockelt en t' eenemael wechghenomen, alſmen ſich niet en ontſiet de ſelvighe ſonder ophouden te palmmotten; ſoo plaght het oock de ſcherpigheyd onſes verſtands om te ſlaen en t' eenemael te verplompen, wanneermen de voorgheſtelde materie door eenen onnoodighen en gantſch onnutten arbeyd beſtaet te beſchroyen en te verbrijſelen. *De kracht der dinghen die al te ſeer doorhackelt en doorſneden ſijn*, ſeght *Quintilianus*, *wordt door haere overgroote ſubtijlheyd verſmaelt en te niete ghebrocht.* Daerom ſietmen 't oock menigh-werven ghebeuren dat de verhaeſtighde ſtoutvaerdigheyd van d' aller ſchielickſte invallen veeltijds een ſonderlinghe vermaeck in ſich heeft; *Want ghelijck in onſen acker, ſoo mede in ons verſtand*, ſeght een oud ſchrijver *, *alhoewel men langhe beſigh is met het bearbeyden en ſaeyen van verſcheyden dinghen, nochtans plaght het behaeghlicker te weſen 't ghene van ſelfs opſpruyt.* *Philoſtratus* beveſtight even het ſelvighe met een ſeer bequaeme reden, *Wanneer yeman alle dinghen door een diepſinnighe beſchouwinghe meynt wordt te brenghen*, ſeght hy *, *ſoo iſt dat ſijn verſtand*

Lib. xii. Cap. 2.

Autor dial. de cauſ. corr. eloqu. Cap 6.

Lib. ii. de vitis Sophiſt. in Ariſtide.

Digitized by Google

ſtand daer mede ſoo dapper wordt opgenomen, dat het de vaerdigheyd verlieſt. Dewijl het dan ſeker is dat een al te bekommerde forghe de vaerdigheyd onſes voordvaerenden gheeſts merckelick verhindert ende vertraeght, ſoo kanmen oock lichtelick daer uyt afnemen dat die ghene beſt beraeden ſijn, dewelcke haer ſelven voor den teghenwoordigen tijd verghenoeght houden, wanneer d' *Inventie* ſoo verde ghebraght is datſe nu op 't hooghſte ſchijnt te weſen; d' andere daerenteghen die nimmermeer te vrede ſijn, blijven doorgaens henen ten halven ſteken, nae datſe de hitte haeres werckenden verſtands door al te veele ſammelens en door een ſwaerhoofdige twijffel-moedigheyd eenmael hebben laeten verkoelen. *Het ontſtaet uyt een gheringh en ſlecht ghemoed,* ſeght *Quintilianus* *, *datmen ſich overal ſchroomhertigh aenſtelt. Soo en kan het oock anders niet gheſchieden, of deſe vreeſe moet den loop onſes kloecken gheeſts noodſaeckelick ſtutten en van andere meer aenmerckelicke dinghen afkeeren.* Lib ix. Cap. 4. Den ſelvighen autheur verwondert ſich overſulcks in een andere plaetſe niet t' onrecht dat veele ſoo verd rietighlick langhe ontrent yeder deel haerer *Inventie* blijven hanghen, dewijlſe naemelick met het vinden en met het overweghen der ghevondener dinghen beſigh ſijn: *Het welcke alhoewelſy het daerom deden,* ſeght hy *, *dat ſy de beſte dinghen altijd in haer werck ſouden te paſſe brenghen, nochtans behooren ſy dien onghelucksighen arbeyd grootlicks te verfoyen; want het ſeker is datſe niet alleen de voordvaerenheyd onſes ghemoeds inteughelt, maer datſe boven dien de hitte onſer ghepeynſen door een miſtrouwigh tranſelen uytbluſcht.* Lib. viii. in procemio. 't En is dan ſoo heel vreemdt niet dat het alremets gheraedſaemer gheacht wordt d' eerſte beweghinghen onſes ghemoeds, nae dat het eens gaende gemaeckt is, ſonder eenigh achterdencken te volghen. *Bemerckt ghy niet hoe grooten onderſcheyd datter is tuſſchen de water-beken die uytſtaende waeteren voord-kruypen, en die uyt een ſpringhende Fonteyne uytbortelen? al wat ſijnen vollen loop behoudt, is friſch en krachtich,* ſeght *Symmachus Lib. VII. Epiſt.* 60. *Die het rennen der Paerden dus of ſoo meynt te beſtieren,* ſegt *Quintilianus* *, *vermindert haeren ſpoed: Soo en kan men oock ſijne treden aen een ſekere maete niet verbinden, ſonder ſijnen loop te breken.* Lib. ix. Cap. 4. Ghelijck de bernende tortſen haer vier door een gheſtaedighe beweghinge lichtelick behouden, 't welckſe nochtans ſwaerlick hervatten als het door langh ſtille ſtaen is uytghegaen; even alſoo wordt den vierighen ernſt onſer *Inventie*, diemen door 'tuytſtellen ende ſlabbacken quijt gheraeckt, door 't aenhouden ende volherden wonderbaerlick ghehandhaeft. Want de verbeeldinghen van ſoo veele verſcheydene dinghen die wy ons ſelven in 't opmaecken van 't eene of 't andere argument oorſtellen, de heymelicke herſ-tochten inſghelijcks, die onſghe-

ſwin-

ſwindighlick werckende ghemoed als dan krachtighlick ontroeren, houden, haeren ghewoonlicken loop; ſoo datſe menighmael niet ſoo veel als de hulpe onſer handen verwachten; ja men wordt heel ſelden ghewaer datſe ſich wederom aenbieden, nae datmenſe door eenen ontijdighen uytſtel verſuymt ende verwaerlooſt heeft; voornaemelick, wanneer dit opſchorten ende verſuymen door een ghemelicke fautvindingh veroorſaeckt is gheweeſt; 't welck oock ſijne ſwaerigheyd heeft; want het dan allermeeſt onmoghelick is dat de kracht onſer aenghedrevener *Inventie* eenpaerighlick ſoude voord-ſchieten, onſe wercken blijven gheduyrighlick met een gantſch haetelicke oneffenheyd ontciert; en of ſchoon alle de byſondere ghedeelten noch ſoo wel verkooſen ende beleyt ſijn, 't gantſche beſteck onſes wercks ſchijnt evenwel brodachtighlick aen een ghelapt te weſen, ende niet meeſterlick aen een te hanghen. *Quint.* X. 7. Wy worden 't daghelicks ghewaer dat veele menſchen haere aenghenomen wercken wel ende bequaemelick uytvoeren, als ſy de ſelvighe ſlechts hertelick en vlijtelick aengrijpen, in 't minſte niet twijfelende of ſy ſullen allerley voorvallende ſwaerigheden door den ernſt haeres toegheneyghden ghemoeds ghemackelick overmeeſteren. *Immers d' Inventie* beſtaet voornaemelick in de kracht onſes ghemoeds; aenghe ſien ons ghemoed ſich van eerſten af een levendighe vertooninghe der gantſcher materie moet voorſtellen; behalven dat deſe levendighe vertooninghe ofte vertegenwoordighinghe der begrepener dinghen ons ghemoed met eenen oock ſoo krachtighlick behoort t' ontroeren, dat het ſich door de ſchijnblijckelickheyd van ſoodaenighe verbeeldinghen nae de gheleghenheyd der dinghen die wy voor hebben verandert vindende, vaerdighlick ende onvertooghelick aen 't werck valle. Het ſchijnt overſulcks dat den achtbaeren *Quintilianus* ſijne ooghen op 't groote vermoghen onſes verſtands gheſlaeghen hield, als hy ſtaende houdt dat ons ghemoed, hoe het edeler ende verhevener is, door grooter behulp middelen plaght bewogen ende aenghedreven te worden; *Dies het oock door den verdienden lof merckelick toeneemt*, ſeght hy *, *het wordt door de voordvaerenheyd ſijnes ſtouten beſtaens wonderlick voordghehalpen, het neemt eyndelick eenen ſonderlinghen luſt om altijd yet groots ter hand te trecken.*

* Lib 1. Cap. 2.

6. Volght hier uyt dat den daed-vaerdighen kloeck-vernuftighen Konſtenaer een omſichtigh, marckſaem, en gantſch wijs menſche weſen moet; en dat niet alleenlick nae de wijſe der ouder ſchrijvers, die allerley bedrevene ambachtſ-luyden wijſe luyden plaghten te heeten *, maer veel-eer met een ſeker opſicht op de wonderbaere kracht ſijner *Inventie*; want daer onghetwijffelt yet grooters in ſtaet aen te

Teſtib. Didymo & Euſtathio adverſ. 392 Iliad. O.

mercken

mercken, dan wy met den eerſten maghtigh ſijn te beſeffen. Dit al-ghemeyne welghegrondeerde begrijp, door het welcke wy voorbereydet worden om een goede ende bequaeme *Inventie* voord te brenghen, wordt in ons door de kenniſſe van verſcheydene Konſten en wetenſchappen ingheſtort: Soo en is het oock niet wel moghelick dat yeman een aenmerckens waerdighe *Inventie* ſoude voordbrenghen, 't en ſy faecke dat hy de voornaemſte gronden der rechtſinnigher ghe-leertheyd van kinds beenen af leer-ghierighlick heeft ſoecken in te drincken. *Tvaeghe verſtanden plaghten ſich met de kleyne waeter beeckſkens te behelpen*, ſeght *Cicero* *, *ſonder tens om te ſien nae de ſpringh-adders der dinghen daer 't al van voord komt.* Een voltrocken ende bequaemelick verhandelde *Inventie* moet uyt een groote en diep ghewortelde volgheleertheyd hervoord ſpruyten; ghenerley ſtudien behooren ons vreemd te ſijn; wy moeten de gantſche ondheyd met te ſaemen 'ontallicke getal der Poetiſcher ende Hiſtoriſcher vertellinghen op onſen duym hebben; doch voornaemelick is het van noode dat wy de veelvoudighe beweghinghen des menſchelicken ghemoeds midtſgaeders oock alle de byſondere eyghenſchappen der ſelvigher grondighlick ſouden verſtaen, ghemerckt de groote en hooghgheduchte kracht deſer Konſten in de levendighe uytdruckinghe van ſodaenighe beroerten allermeeſt gheleghen is. Dus verſtaen wy hoe de Konſtenaers eertijds met een byſonder inſicht voor wijſe luyden ghekeurt wierden; ghemerckt men onder alle de andere vrije Konſten naulicks eenighe vinden kan, die 't behulp van een hooghe en welverſochte geleertheydt meer van doene hebben. *Euphranor* heeft in ſijnen tijd wonderbaerlick gheſchenen, om dat hy ſich niet alleen in de Konſt van ſchilderen en beeld-ſnijden dapper wel hadde gheoeffent, maer om dat hy met eenen oock in alle d'andere Konſten uytnemende was. ſiet *Quintil.* XII. 10. *Pamphilus*, den Meeſter van *Apelles*, plaght mede gheweldigh hier op aen te dringhen; want ghelijck hy den eerſten Schilder gheweeſt is die allerhande Konſten, doch voornaemelick *de Arithmetiſche en Geometriſche* wetenſchappen, tot ſijne Konſt heeft toeghevoeght, ſo hieldt hy mede ſtaende, dat nieman tot de volmaecktheyd der Schilder-konſte ſonder 't behulp van deſe andere Konſten maghtigh was te gheraecken, ſiet Plin. XXXV. 10.

Lib. ii. de Oratore.

7. Dat nu de *Mathematiſche* Konſten, doch voornaemelick *Geometria* ende *Optica*, ſeer vele in deſe gheleghenheydt vermoghen, wordt uyt het volghende exempel lichtelick afghenomen. Ghelijck de *Athenienſen* grote reden meynden te hebben dat ſy haere ſchermgoddinne *Minerva* boven alle d'andere Goden en Goddinnen ſoudē eren en dienen

Digitized by Google

ſoo hebben ſy 't goed ghevonden haer een ſchoon beeld op een verheven pijlerne op te richten; dies ſtelden ſy tot uytvoeringhe haeres voornemens twee van de aller beſte Konſtenaers, *Alcamenes* en *Phidias* te werck; en lieten ſich met eenen oock verluyden, dat het beeld, het welck in aller menſchen oordeel hooghſt gheacht wierd, met een ronde ſomme gheldts ſoude betaelt worden, dus vielen de Konſtenaers vierighlick aen 't werck, aenghedreven ſijnde door de hope van groote winſte en grooter eere die daer op ſcheen te ſullen volghen. *Alcamenes* was in de *Mathematiſche* Konſten gantſch onervaeren, en hieldt het daer vóór dat hy ſich wonderlick wel ghequeten hadde, als ſijn beeldt den ghenen die dichte byſtonden fraey ſcheen. *Phidias* heeft daer enteghen, achtervolghens de kenniſſe die hy in de *Geometriſche* en d' *Optiſche* wetenſchappen hadde, gheoordeelt, dat den gantſchen ſchijn des beelds nae gheleghenheyd van de voorbeſcheyden hooghde ſoude veranderen, dies heeft hy d' ooghen ſijnes beelds wijd open gheſperret, den neus in verſcheyden bochten ghedronghen, de lippen al gaepende van malckander afgheſcheyden; en ſo voord, 't was eyndelick vreemd om ſien hoe gheckelick het met deſe beelden toegingh, als ſe eerſt in 't openbaer ten toone wierden gheſtelt. Want de gantſche menighte, ghelijckſe 't beeld van *Alcamenes* met een ſonderlinghe vernoeghen aenſchouden, ſoo kreeghſe eenen grooten afkeer van het beeldt het welcke *Phidias* hadde gemaeckt; het docht hun ſulcken miſſchaepen wanſchickelicken maeckſel te weſen, dat menſe nauwelick konde wederhouden, of ſy wilden *Phidias* met gheweld ſteenighen. den armen Konſtenaer vond ſich overſulcks ghedwonghen om met vele ſmeeckens en biddens oodmoedighlick te verſoecken, dat men het oordeel ſoude opſchorten tot dat de beelden om hooghe op haere behoorlicke plaetſe ſouden gheſtelt worden, 't welck ghedaen ſijnde, ſoo ſachmen de kanſſe van ſtonden aen verkeeren; want ghelijck de ſoetigheydt die men in 't lieffelicke beeld van *Alcamenes* nae by ſpeurde, door de hoogde verdween ende in een ſekere hardigheyd veranderde, ſo wierd de verdraeyde miſmaeckt heydt van *Phidias* ſijn beeld door de verkortinghe der verhevener plaetſe wonderlick verſacht, en 't verſchil tuſſen 't hand-werck deſer twee Konſtenaeren was ſo merckelicken groot, dat den eenen ſijnen verdienden lof heeft verworven, den anderen daer en teghen is met ſijn werck tot ſchande ghebraght. ſiet *Tzetzes Chiliad.* XI. *hiſt.* 381. en noch duydelicker *Chil.* VIII. *hiſt.* 193. alwaer hy ons 't voorghemelde exempel voorſtelt. De *Minerva* van *Amulius* ſchijnt mede door 't behulp deſer Konſten ghemaeckt te weſen; want ſy, nae 't ſeghen van *Plinius* * *haere ooghen alsijd op den aen-*

*Lib. XXXV. Cap 10.

ſchouwer

schouwer gheslaghen houde, alist dat hyse van verscheyden kanten bekijcke.
Eenighen houden 't daer voor, dat dit een vlacke tronie mer d' ooghen recht uyt siende gheweest is, gelijck sich d' onwetende menighte daer over grootlicks plaght te verwonderen dat sodaenighe schilderijen geduerighlick haere ooghen t' onswaerd schijnen te wenden, alist dat wy noch soo dickwils van plaetse veranderen; nochtans en kan ick niet dencken dat ons *Plinius* 't grove ghevoelen der onervaerener menighte soude voorstellen, als of het een gantsch seldsaeme ende aenmerckens waerdighe saecke waere geweest; dies dunckt het my oock waerschijnelicker te sijn, dat dese schilderije iet ghemeyns gehad heeft met het beeld van *Iuno*, 't welck in den tempel van de *Syrische* Goddinde opghericht wesende den aenschouwer vol in d' ooghe heeft, als hy recht teghen overstaet; soo houdt het hem oock in d' ooghe, als hy van plaetse verandert; ende indien yeman anders het beeld van eenen anderen kant aensiet, hem wedervaert even het selvighe, siet *Lucianus de Syria Dea. Bupalus* ende *Anthermus* hebben de tronie van het beeldt van *Diana*, 't welck in het eyland *Chios* op een verheven plaetse stondt, in sulcker voeghen ghemaeckt, dat die ghene de welcke eerst in den tempel intreden anders niet ghelooven konnen of sy dreyght hun met een stuer ghesicht; d' andere daer en teghen, die nae 't betaelen haerer gheloften ghereed sijn uyt te gaen, laeten sich vastelick voorstaen dat sy nu volkomenlick ghepaeyt ende versoent is, Plin. XXXVI. 5.
Het wordt oock daer voor ghehouden, seght den selvighen *Plinius* dat dien *Hercules*, die ons in den tempel van *Antonia* den rugghe toekeert, het hand-werck van *Apelles* is. De schilderije (het welck beswaerlick in een omghekeerde figure gheschieden kan) vertoont ons veel eer het volle ghesicht sijner tronie, dan datse ons maer alleen met de bloote hope van sijne tronie te sien soude ophouden. * 4. Lib. XXXV. Cap. 10.

8. De Konstenaers worden insghelijcks door het exempel van *Niron* ghewaerschouwt generley naturelicke dinghen, van hoe kleynen ghewighte de selvighe oock moghen schijnen, te verachten: Want alhoewel desen wijdberoemden Meester t' *Athenen* in de Galerije, die *Pœkile* gheheeten wierd, een seer schoon Paerd aerdighlick nae 't leven hadde ghetroffen, so dat men daer in een sonderlinghe kracht der Konste speuren mocht; nochtans bleef dit wonderlicke werck doe ter tijd den schimp en smaed van yeder een onder worpen; om dat naemelick den schilder d' onderste ooghschelen des Paerds haerigh hadde ghemaecht, 't welck teghen de nature des selvighen beests is strijdende siet *Ælianus Lib. IV. de Animal. Cap. 50. Pollux Onomast. Lib.* II. en *Tzetzes Chiliad.* XII. *hist.* 427. Ghelijck wy dan uyt dit exempel aen

Digitized by Google

de eene ſijde vernemen dat d' achteloose onkenniſſe der naturelicker dinghen de Konſt gantſch naedeeligh is, ſoo gheeft ons *Philoſtratus* * aen de andere ſijde te verſtaen dat de byſondere kenniſſe van d' eyghenſchappen der Nature den Konſtenaeren menighmael een goede ende bequaeme *Inventie* plagt aen te dienen; want als hy ons de ſchilderije van de broeckachtige velden beſchrijft, ſoo wijſt hy daer in aen hoe den vernuftighen Werck-meeſter door de kenniſſe van den rechten aerd der Dadel-bomen aengheleydt wierdt om een naturelicke brugge ſeer geeſtelick over het water te ſlaen, niet willende de ſchoonheyd van ſulcken luſtbaeren landouwe door 't opſetten van een ghemaeckte brugghe ontcieren, ſiet *Philoſtratus* ſelver in de beſchrijvinghe van die ſchilderije, als oock in de beſchrijvinghe van meer andere ſchilderijen. Den kloecken gheeſt der Konſtenaeren moet ſich over ſulcks benaerſtighen de nature aller dinghen, doch voornaemelick 's menſchen nature, grondiglick te verſtaen. *Indien yeman de ſchilderkonſt nae behooren recht wel meynt te oeffenen*, ſeght den jongen *Philoſtratus* * *de ſelvighe moet niet alleen de menſchelicke natuere volkomenlick verſtaen, maer hy moet ſich ſelven boven dien daer toe ſchicken, dat hy de rechte eyghenſchappen ende merckteyckenen ons ſes ghemoeds, ſelfs oock in de ghene die ſtille ſwijghen, beſcheydenlick weete uyt te drucken: Soo is het mede hoogh-noodigh dat hy ter deghe begrijpe waer in de voornaemſte krachten diemen in de ghe ſtalte onſer wanghen, in den opſlagh onſer oogben, inde beweghelickheyd onſer wijnbrauwen beſeft, gheleghen ſijn; kortelick, hy moet alle dese dinghen met een omſichtighe opmerckinghe waernemen, dewelcke 't oordeel verſtercken. Wilt my derhalven eenen Meeſter die ſich deſe dinghen door een marckſaeme naerſtigheyd ſoecht in te printen, ende ick en ſal daer aen in 't minſte niet twijffelen of deſelvighe ſal boven veele andere uytmuntten, en allerley konſtighe wercken gheluckighlick uytvoeren. Valt het ſoo uyt dat hy eenen menſche in ſijne dolle raſernije ofte in ſijnen grimmighe verbolgenheyds woedende moet uyt drucken, komt het hem te voren eenen vermuiſten miſnaer af te ſchilderen, ofte oock eenen menſche die vol is van diepe ghepeynſen, dien het herte van wroolickheyd ontſpringhe, die door eenighe ſtercke beroeringhen krachtighlick wordt aengedreven; het en ſal hem niet ſwaer vallen yeder een het ſijne te gheven, om alſoo de onvervalſchte ghelijckeniſſe uyt de byſondere eyghenſchappen van elck eens gelegenheyd te haelen.*

* Iconum Lib. i. in Palulibas

* In proœmio Iconum.

9. Soo gaet het dan vaſt en wy houden 't daer voor, dat een ſijn ende bequaem Konſtenaer boven alle dinghen nae een natuyr-kondighe ervaerenheyd behoort te trachten: Niet dat wy hem erghens in een kluyſe ſoecken op te ſluyten, om aldaer ſijnen kop met verſcheyden *Geometriſche* proef-ſtucken te breken; veel min dat hy 't ghevoelen va

Digitized by Google

van ſoo veele teghenſtrijdighe gheſintheden der naturelicker Philoſophen in ſijne eenigheyd beſighlick ſoude ſiſten, om daer uyt den rechten aerd van allerley hartſ-tochten ende beweginghen volmaecktelick te verſtaen: Dit en is de meyninghe niet: Want wy het ghenoegh achten dat hy door een daghelickſche opmerckinghe uytvinde hoe de menighvuldighe gheneghenheden ende beroerten onſes ghemoeds 't ghebaer onſes aenghefichts dus of ſoo veranderen ende ontſtellen. *Elcke beroerte onſes ghemoeds*, ſeght *Cicero**, *ontfanght een ſeker ghelaet van de nature, 't welck men voor 't byſondere ende eyghene ghelaet der ſelvigher beroerte houden magh.* Een wijs ende verſtandigh aenmercker der dinghen diemen behoort nae te volghen, houdt ſijne ooghen geduyrighlick gheſlaeghen op die menſchen onder de welcke hy leeft; achtende, dat hem de leſſe, die hy te leeren heeft, in elck byſonder menſche, als in een klaer en leeſbaer Boeck, op 't aller duydelickſte voorgheſpelt is. Indien het dan ghebeurt dat hy ſich in een gheſelſchap vindt in 't welcke eenighe luyden merckelick ontſtelt ſijn, men ſoude terſtond uyt ſijnen aendachtighen ernſt afnemen dat hy ſulcken gheleghenheyd gheſocht heeft, om uyt d'ooghen der ontſtelder menſchen de veelvoudighe gedaente van garmſchap, liefde, vreeſe, hope, ſmaed, vroolickheyd, vertrouwen, en dierghelijcke beweghinghen meer, te leſen. Alhoewel nu de Konſt-lievende groote Meeſters haer meeſte werck en ſtudie hier van maeckten, nochtans plaghten ſy ſomwijlen oock een weynigh tijds uyt te ſplijten om de Zede-konſt, de naturelicke Philoſophie, verſcheyden Hiſtorien, Poetiſche verſierſelen, als oock de Mathematiſche wetenſchappen te verſoecken: Want al iſt ſchoon ſaecke dat de zede-vormers, de naturelicke Philoſophen, de Hiſtorie-ſchrijvers, de Poeten, de mathematijcken mede niet maghtigh ſijn een eenigh Schilder te maecken; Nochtans brenght de kenniſſe deſer Konſten ſoo veele te weghe, dat de Konſtenaers die ſich op deſe wetenſchappen redelick wel verſtaen voor beter ende volmaeckter Schilders worden ghehouden. Tegen-ghift en wond-ſalve worden uyt verſcheyden en menighmael oock uyt tegenſtrijdige dinghen opghemaeckt; Ende alhoewel ſulcken vreemden vermenghinghe gantſch gheene ghemeynſchap met de ſimpelen ſchijnt te hebben, nochtans vindtmen daer in een ſekere kracht die uyt alle de vermenghde dinghen hervoord komt. De Byen ſuyghen inſghelijcks uyt veele ende verſcheydene Bloemen ſulcken aenghenaemen ſmaeckelickheyd van den ſoetgheurighen honigh, dat aller menſchen, vernuft in een gheſmolten niet maghtigh en is yet ſulcks nae te maecken. Soo en is het mede niet vreemdt dat de

* Lib. 1. de Oratore

Digitized by Google

Schilder-konſt ſich met verſcheydene Konſten en wetenſchappen behelpt, de welcke alhoewelſe in de konſtighe wercken ſoo heel duydelick niet en worden geſpeurt, nochtans overſtortenſe de gantſche ſchilderije met een heymelicke bevalligheyd die men lichteliick verſtaet uyt de kenniſſe van velerhande Konſten en wetenſchappen voordgeſproten te ſijn. Wordt hier teghen gheworpen dat vele Meeſters taemelick wel in de Schilder-konſt hebben toeghenomen, niet tegenſtaende datſe haer hoofd met d' andere voorgemelde Konſten en wetenſchappen ſeer weynich hadden bekommert. Dient tot antwoordt, dat ons ghevoelen niet met allen daer door ſoude verſwackt worden, al ſtonden wy bekent dat eenighe Meeſters ſonder 't behulp van d' andere Konſten en wetenſchappen redelicke Schilders gheworden ſijn; ghemerckt wy in deſe onſe verhandelinghe niet en ſpreken van de gemeyne dozijnwerckers, maer alleenlick van de rechte Konſtenaers; die in ons oordeel gheleerde kloeckaerds behooren te weſen; dat is; mannen van ſulcken nytnemenden verſtand en naerſtigheyd, dat de Nature t' ſaementlick met de Konſte tot haere volmaecktheyd ſchijnt aenghеſpannen te hebben,

10. Ghelijck dan de oude Konſtenaers een ſeer treffelicke maniere van wercken ghehadt hebben, ſoo hadden ſy mede een ſonderlinghe gaeve om ſich de waere verbeeldinghe van allerley beweghinghen onſes ghemoeds op 't aller levendighſte voor te ſtellen; ja wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat ſy haere wercken nimmermeer met ſulcke bequaeme uytdruckinghen van de verſcheydene hertſ-tochten ſouden vervult hebben, 't en waer ſaecke dat ſy het de pijne waerd gheacht hadden alle die naturelicke beroerten wiſſlick nae te ſpeuren door de welcke ons ghemoed verruckt ende den gewoonlicken ſchijn onſes weſens verſcheydenlick verandert wordt. *Zeuxis* heeft de ſchilderije van *Penelope* ghemaeckt, ſo dat hy de ſedigheyd haeres eerbaeren weſens daer in konſtighlick ſchijnt uytghedruckt te hebben. Plin. XXXV. 9. *Timomachus* heeft den raeſenden *Aiax* afghemaelt, en hoe hy ſich in deſe uytſinnighe dolligheyd al aenſtelde *Philoſtr. Lib. II. de vita Apollonii.* Cap. 10. *Silanion* heeft den wrevelmoedighen Konſtenaer *Apollodorus* ghemaeckt; ende overmids deſen *Apollodorus* eenen rechten korſel kop was, ſoo iſt dat *Silanion* niet alleen den Konſtenaer ſelver, maer ſijne koppighe krijghelheydt met eenen oock in 't koper heeft ghegoten Plin. XXXIV. 8. *Protogenes* heeft *Philiſcus* geſchildert, als weſende met eenighe diepe bedenckinghen opghenomen Plin. XXXV. 10. *Praxiteles* heeft *Phryne* ghemaeckt, als of men haer weelderigh herte in een volle Zee van vreughd en welluſt ſach ſwemmen,

Plin

Plin. XXXIV. 8. *Parrhasius* maeckten eenen jonghelingh die in sijne waepenrustinge om strijd loopt, Plin. XXXV. 10. Den *Anapanomenos* van *Aristides* sterft uyt liefde van sijnen broeder, *Plin. ibidem. Philostratus** beschrijft ons de schilderije van eenen *Bacchus* die maer alleen bekent wordt by de minne-stuypen die hem quellen. Dese exempelen gheven ons ghenoegh te verstaen, hoe grooten ervaerenheyd d' oude Meesters in 't uytdrucken van allerley beroerten ende beweghinghen ghehad hebben; de volghende gaen noch verder; want wy daer uyt oogenschijnlick sullen vernemen, dat haere *Inventien* boven dien oock vol van allerley verstand ende gheleertheyt geweest sijn.

* Iconum Lib. I. in Ariadne

11. *De vermaeghschapte verdichtsels der gheestigher Schilders en verstandigher Poeten* seght *Latinus Pacatus* *, *komen daer in uyt der maeten wel over een, datse beyde eendraechtighlick de Victorie vleughels toepassen; ghemercke die gheene, de welcke de Fortune aen haer sijde hebben, veel eer schijnen te vlieghen dan te loopen.* Het is ghewisselick soo, en *Pacatus* brenght het seer bequaemelick te passe dat de Schilders en Poeten, als goede lievende bloedverwanten, t'saementlick een lijne trecken; want 't ghene *Theophilactus Simocratus** van de Poeten segt, dat naemelick *de verlustinge der spelender dichters vol is van allerley wijsheyt*; Het selvighe wordt oock bevonden in de Schilders en Beeld-houwers plaetse te hebben. *Het en is mijne gewoonte niet*, seght *Ælianus* *, *de beelden der Giet-konstenaers ledigsick ende achteloosick t' aenschouwen; want men altijd in dese haere wercken een sonderlinghe wijsheyd ende een kloeck oordeel plaght te vernemen. Het is onnoodigh dat wy sulcks met vele exempelen souden soecken te bevestighen, aenghesien het daer uyt ghenoeghsaemlick bewesen wordt, datmen noyt sulcken onbesuysten Konstenaer konde ghevinden die de Musen, de Dochters van Iupiter, vreemde ende vervalschte ghedaenten dorst toeschrijven. Soo en weetmen oock van gheen vermaerde werckmeesters te spreken, die de selvighe Musen in 't harnas ghemaeckt hebben; om daer mede bedecktelick te verstaen te geven, dat het leven der ghener die haer selven de Musen opofferen met een sachte ende onghemoeyde gherustsicheyt behoort vergheselschapt te sijn.* Het tafereel van *Cebes* waer in de veranderlicke ghevalligheydt des menschelicken levens verstandighlick wordt afghebeeldet, verstreckt ons mede tot bevestighingh van dese wijsheyd. Den *Hercules* van *Prodicus* is even juyst van dien slagh; soo heeft sich *Themistius** insgelijcks vervoordert den aerd van den valsche en waere vriendschap nae 't exempel van den voorschreven *Sophiste*, af te beelden. Wy vinden oock in *Agellius* * een seer levendighe afbeeldinghe van de rechtvaerdigheyd, gelijck *Chrysippus* de selvighe van te vooren door de straffe en gantsch staetelicke coleuren sijner deftigher welsprekenheydt hadde voorgheschildert.

* Panegyrico Theodosio Aug. dicto

* Epist. 82.

* Lib. xiv. var. hist. Cap. 3.

* In orat. de Amicitia.

* Lib. xiv. noct. Attic. Cap. 2.

Apelles.

Digitized by Google

Apelles heeft deſe wijſheydt oock te baete ghehadt, als hy dat vermaerde ſtuck wercks tot ontdeckinghe der laſteringe maeckte, gelijck ons *Lucianus* de gantſche beſchrijvinghe deſer ſchilderije heeft naegelaten. *Lyſippus* en ſoude nimmermeer maghtigh ſijn gheweeſt de voorby ſluypende en ſachtelick wechſtrijckende gheleghenheyd af te beelden, 't en waer ſaecke dat hem deſe wijſheyt in ſijne *Inventie* beſtierdt hadde; ſiet *Auſon. Epigr.* 12. *Het en kan u niet onbekent ſijn*, ſeght *Heliodorus* *; *dat de ſchilders eenen ghevlenghelden God van Cupido maecken; om de wiſpelduerighe lichtvaerdigheyd der gener, die van hem overheert ſijn, daer mede te verſt aen te gheven*, ſiet oock *Xenoph. Lib. I. Aponnem.* als mede *Theophyl. Simocatus Epiſt.* 54. *Tzetzes Chil. V. hiſt.* 11. *Propertius Lib. II. Eleg.* 10. Het ſoude ons alhier licht vallen duyſend en duyſend exempelen deſer wijſheyt uyt d' oude ſchrijvers voord te brenghen, indien wy het daer voor niet en hielden dat deſe weynighe bygebragte exempelen volkomenlick bewijſen hoe d' aller loffelickſte wercken van groote Meeſters doorgaens henen uyt den overvloedigen ſpringh ader deſer wijſheydt her voordt komen. Dies vinden wy ons ſelven eyndelick oock ghedwonghen te bekennen dat *Apollonius* * de *Phantaſie* niet t' onrecht *een dingh vol van wijſheyt* ghenaemt heeft, als weſende d' eenighe Voedſter-moeder van allerley goede *Inventien*.

* Lib. IV. Aethiop.

* Apud Philoſtr. Lib. VI. Cap. 9.

12. Alhoewel het nu ſchijnen magh dat wy den rechten aerd der wijſheyd, diemen in de *Inventie* moet waernemen, wijdloopighlick genoegh verhandeld hebben; indien yeman evenwel naerder bericht daer van begheert, de ſelvighe moet noch voorder met ons uyt d' oude ſchrijvers aenmercken dat de voornaemſte deughd van een nette en welgheſtelde *Inventie* aller meeſt in deſe vier dinghen beſtaet. *In de waerheyd.* In d' *Oportuniteyt*, ofte in de waerneminghe van een bequaeme geleghenheyd van tijd en plaetſe, in de diſcretie, ofte in de beſcheydenheyd van een tuchtigh ende eerbaer beleyd. In de *Magnificentie*, ofte in de ſtaetelickheyd. Wat de *waerheydt* belanght; *De Schilder-konſt maeckt oetyd vele wercks van de waerheyd*, ſeght *Philoſtratus Iconum Lib. I. in Narciſſo.* Ende ghelijck *dien Hiſtorie-ſchrijver ſoo wel met bedrogh ſchijnt om te gaen*, ſeght *Ammianus Marcellinus* *, *de welcke eenighe warachtighe gheſchiedeniſſen wetens en willens voor by gaet, als die eenighe valſche gheſchiedeniſſen verdicht*; even alſoo plaght de maelkonſte in het uytdrucken der waerheydt op deſe twee dinghen goede achtinghe te nemen, ſy en wil aen de eene ſijde daer toe niet verſtaen dat ſe yet ſoude uytdrucken 't ghene men in de nature niet en vindt, men kanſe wederom aen d' andere ſijde daer toe niet brenghen dat ſe yet ſoude overſlaen 't ghene men in de nature vindt. *Vitruvius* dringht op het eerſte

* Lib. XXIX.

* Lib. vii. Cap. 5.

Digitized by Google

eerſte aen. *Laet de ſchilderije een beeld weſen*, ſeght hy *, *van 't ghene is, of ten minſten kan ſijn. &c.* Siet het vervolgh deſer woorden als oockde beveſtighinghe van dit point Cap. III. 12. van ons eerſte Boeck. Het tweede wordt ons in *Philoſtratus* voorgeſtelt; *Die de voorvallende dingen niet en ſchilderen naeſe ſijn*, ſeght hy, * *vergrijpen ſich in haere Schilderyen teghen de waerheyd.* Immers vinden wy dat daer aen dit ſtuck ſoo veele gheleghen is, dat de oude Meeſters op verſcheyden geleghentheden nerghens nae ſoo vele vraeghen nae de ſchoonheyd haerer Beelden als nae de waerheyd; En wanneer de waerheyd der Hiſtorie ſcheen te ſullen ſchaede lijden indien ſy al te veele nae de ſchoonheyd ſtonden, ſoo hadden ſy 't liever alles te verſaecken dan dat ſy de waerheyd in't minſte ſouden te kort doen. *Philoſtratus* gheeft ons hier van een aenmerckens waerdig exempel, wanneer hy verhaelt hoe de Paerden van *Amphiaraus* geſchildert waeren; *het dunne ſtof 't welck de ſweetende Paerden van alle kanten aenkleefde*, ſeght hy *, *ghelijck het hun de ſchoonheyd benam, ſoo gaf het hun een grooter ſchijn van waerheyd.* Den vernuftighen Konſtenaer heeft overſulcks de waere gheſtalte deſer Paerden ſeer wel verſonnen ende uytghedruckt; Want het anders niet gheſchieden en konde, of de Paerden moſten in't midden van ſulcken bloedighen ghevecht bijſter ſeer verhittight ende beſtoven ſijn. 't Blijckt dan met hoe grooten ernſt d' oude Meeſters de waerheyd, in dinghen die de Hiſtorie aengaen, gade ſloeghen; ſy lieten ſich duncken dat het hun aen 't voornaemſte ontbrack, wanneer men de waerheyd in haere ſtucken niet en ſach uytſteken. De reden van dit haer ghevoelen en behoeft niet verde opghehaelt te worden. Want ghelijck yeder-een bekent ſtaet dat de konſtighe wercken d' aenſchouwers ſoo wel tot onderwijs als tot vermaeck behooren te dienen, ſoo gaet het mede vaſt en 't moet noodſaeckelick daer op volghen dat de waerheyd boven alle andere dinghen in de Schilderyen betracht moet worden; ghemerckt, nae 't ſegghen van *Lucianus* * *'t ghene profijtelick is maer alleen uyt de waerheyd plaght t' ontſtaen.* Wy hebben hier alleenlick tot beſluyt aen te merken, dat men onderentuſſchen op een ſekere geleghenheyd verſcheyden eyghenſchappen der waerer ghelijckeniſſe voorſichtighlick magh voorby gaen, of ten minſten lichtelick aenroeren. Want als wy ons ſelven van noods weeghe daer toe niet gheperſt en vinden, dat de waerheyd der ghelijckeniſſe in eenighe byſondere figuren ſorghvuldiglick ſoude worden uytghedruckt; dan is het gheraedſaemer, dat wy de ſchoonheyd der hupſcher lichaemen door 't ontijdighe ende ondienſtighe bejagen der waerheyd niet en ſouden verdooven. *Wanneer de Schilders eenighe ſchoone ende bevallighe tronien, daer nochtans 't eene of*

Lib. VII. Cap. 5.

*Iconum Lib. II. in Venere.

*Iconum Lib. I. in Amphiarao.

*De conſcrib. hiſtoria.

Digitized by Google

In Cimonis vita.

andere ghebreck in ghespeurt wordt, bestaen te Contrefeytem, seght *Plutarchus*, *wy plaghten dan op deselvighe te verfoecken, dat se die misnaeckte hardigheyd niet t'eenemael en souden voorby gaen, noch oock al te besighlick uytdrucken; overmids het seker is dat het Beeld dus of soo ghehandelt wesende, ofte oock ghelijck, ofte leslick schijnen sal.*

13. De voornoemde waerheyd plaght sich altijd nae de teghenwoordighe gheleghenheyd van de voorgheſtelde materie te richten; Soo bestaet oock 't waernemen van de oportuniteyt ofte occasie allermeest daer in, dat wy onse wercken nae den eysch der voorvallende omstandigheden marcksaemlick soecken aen te legghen. Want ghelijck men dien Kamer-speler voor onvroed ende onbesint houdt, die eenen lichtvaerdighen dronckaerd op de stellagie in Raedsheeren kleederen al dansende vertoont; soo wordt het mede in eenen goed Konstenaer vereyscht, dat hy sijn werck nae de gheleghenheyd der voorgheſtelder dinghen op 't aller ghevoeghlickste schicke. Derhalven heeft oock *Philostratus* * *de wijsheyd ende d'occasie* op eenen seer goeden grond *de voornaemste hoofd-stucken der Konste* ghenaemt. De Schilderye van den verliefden *Bacchus*, ghelijckse ons in den selvigen autheur beschreven wordt, dient tot bewijs; *Bacchus wordt maer alleen bekent*, seght hy *, *by de minne stuypen die hem aenkomen: Wat het cierast sijnes kostelick ghebloemden ghewaeds aengaet, de dasse-vellen insghelicks als oock de lancien met aerd-veyle bekleedt, alle dese dinghen liggen ter sijden af verstreten; want se met den schijn van dese sijne teghenwoordighe gheleghenheyd in het minste niet overeen komen.* Den jonghen *Philostratus* stelt ons even het selvighe, in de schilderije van de verbaesde *Hesione*, voor ooghen; *De occasie wil niet lijden*, seght hy *, *dat de schoonheyd van de verstoghene jonck-vrouwe puntighlick soude worden uyt gedruckt, aenghesien 't ghevaer haers levens en 't hert-seer ontstaende uyt het menighvuldighe verdriet het welck sy alreede voor oogen hadde, ghelijckse de bloeme haerer jeughd verderven, soo vertoondese noch evenwel eenighe merckteyckenen waer uyt d'aenschouwers de bevalligheyd van haere volmaeckte schoonheyd maghten afnemen.* Daer wordt oock sulcken soeten ende welstandighen verbaestheydt in de schilderije van de bedruckte *Andromeda* aengemerckt, nae de beschrijvinghe die *Achilles Tatius* * daer van maeckt. Ghelijck wy dan sien dat d'oude Meesters de geleghenheyd des tijdts in haere stucken aendachtighlick waernamen, soeckende 't gantsche werck met sulcken bequaemheyd te belegghen, dat men de rechte eyghenschappen ende d'omstandigheden der teghenwoordiger occasie uytdruckelick daer in bespeuren moght; even alsoo staet ons noch voorder aen te mercken, dat sy met eenen oock op de gheleghenheydt der plaetse nauwe

* Iconum Lib. i. in Paludib.

* Iconum Lib. i. in Ariadne.

In Hesione

Lib. iv. de Clitophontis & Leucippes amoribus.

Digitized by Google

plaghten te letten, gheduyrighlick henen daer nae trachtende dat sy haer selven en haere wercken gheene kleynigheydt door d' onschickelickheyd van een teghenstrijdighe plaetse souden aendoen. *De Schilderyen die van de waerheyd afwijcken, seght Vitruvius *, verdienen gheenen lof; en de alhoewelse door de Konst redelick opgheprontt sijn, nochtans maghmense daerom tersteud niet voor goed keuren, 't en sy saecke dat den inhoud der selvigher bevonden worde onberispelick te wesen en met de rechte reden in alles over een te stemmen, Als Apaturius van Alabanda te Tralleis een schouwplaetse ofte een toneel gantsch aerdighlick hadde gemaeckt, in het welcke hy verscheyden beelden voor pilaren stelde, als ock Centauren die 't capitael der pilaren ophielden; soo heeft hy daer en boven noch een opperstoneel ghemaeckt, in het welcke 't middel-verwelf, de Kerck-poorsaelen, de halve ghevels met alderley Schilder-konst verciert waeren. Als dan 't ghesicht deses tooneels d' oogen van yeder een om de vreemdigheyd nae sich trock, en dat elck een gereed was d' uytneemenheydt des selvighen wercks hooghe te verheffen; soo is daer eenen sekeren Licinius, die in de Mathematische wetenschappen groote ervaerenheyd hadde, verschenen; desen Licinius heeft sijn ghevoelen van dit werck rechtsinnighlick uytgedruckt: seggende dat die van Alabanda, offe schoon van ouds her voor gantsch vernuftighe luyde ghehouden wierden overmids sy haer selven altijdt vaerdigh ende bequaem genoegh tot allerley borgerlick bedrijf betoonden; dat se nu nochtans om een slechte vergrijpinghe, die in een enckele ongevoeghlickheyd bestond, nerghens nae de wijste schenen te sijn. De wijte was, dat alle de statuen die in haere oeffenplaetse opgherecht waeren, 't volck nae de maniere van de Oratoiren sohenen aen te spreke; d' andere daer en tegen die de gemeyne merckplaetse stonden, schenen met de werpschijve te spelen, te loopen, ofte ock te kaetsen. soo heeft dan de gheheele stadt den smaed van d' onghevoeghlicke ende verkeerde stellinghe der statuen moeten draeghen; ende Apaturius en dorst niet eens daer teghen kicken; maer heeft het tooneel daedelick wechghenomen, tot dat hy het nae der handt verbetert en nae den eysch der waerheydt verandert hadde.* Alhoewel het nu een gantsch lichte saecke magh schijnen dat men sijne wercken op het allergevoeghlickste tot de gheleghenheydt der plaetse soude toepassen, en dat de allergheme ynste verstanden, op de minste openinghe diemen hun dies aengaende doet, wel ghenoegh daer mede weten om te gaen; nochtans en laet sich d' occasie der omstandigheden, die men in 't schilderen moet waernemen, aen sulcke onveranderlicke Konst-regulen niet verbinden, dat men de selvige allen Konstenaeren voor een sekere vaste wet haerer Konste soude moghen opdringhen: Want ghelijck het in vele andere dinghen plaght te gheschieden, soo siet men 't selvighe ock menighmael in d' aenmerckinghe van dese oportuniteyt ofte oc-

* Lib. vii. Cap. 5.

 casie

caſie ghebeuren, dat de gantſche gheleghenheyd der omſtandigheden ſich anders en anders opdoet, dus of ſo verandert ſijnde nae den eyſch van tijd, plaetſe, en andere eyghenſchappen die men in 't werck noodſaeckelick moet uytdrucken, 't blijckt dan dat het den Konſtenaeren immers doch hoog-noodigh is altijd met d' occaſie haerer tegenwoordigher materie te raede te gaen. *Het beraed is 't voornaemſte 't welck een goed Konſtenaer van noode heeft*, ſeght *Quintilianus* *, *ghemerckt het nae den aerd der ſaecken die wy ter handt trecken verſcheydenlick plaght te keeren en te draeyen.* So ſeght den ſelvighen autheur wederom in een andere plaetſe; * *Ick meyne voldaen te hebben als ick dit maer alleen voorſtelle, dat het beraed in de gantſche gheleghenheyd des menſchelicken levens ſeer veele vermagh, en dat men ſonder 't ſelvighe te vergheefs in alle d' andere Konſten arbeydt, ja dat de toeverſicht ſonder kennijſſe veel meer te weghe brenght dan de kennijſſe ſonder toeverſicht. Soo gheloove ick oock vaſtelick, datmen kleyn onderſcheyd tuſſchen 't beraedt en tuſſchen 't oordeel kan aenwijſen; 't en maer ſaecke dat men 't daer in voornaemelick ſtelle, dat het oordeel ſich ontrent die dinghen beſigh houdt, de welcke nu alreede te voorſchijn ghebracht ſijn; het beraed daerenteghen bemoeyt ſich voornaemelick met die dinghen, de welcke als noch verborghen ligghende ofte nayt ghevonden of ten minſten twijffelachtigh ſijn: Dat oock het oordeel doorgaens henen vaſt gaet; 't beraed daer en tegheu is een verre-ghehaelde reden, de welcke, ghelijck ſe veeltijds met het verſinnen ende overweghen van verſcheydene dinghen beſigh is, ſoo vervatſe in ſich niet alleen d' inventie maer oock d' oeffeninghe des oordeels ſelver.* De Schilderkonſts vereyſcht een gantſch vlijtighe naerſtigheyd, een gheduerighe oeffeninghe, een groote ondervindinghe, een diepe wijſheydt, ende een dapper vaerdigh beraedt, de grondregulen der Konſte ſijn onder en tuſſchen maghtigh den Konſtenaer met een ghewiſſe hope der volmaeckt heyd te vervullen, voor ſo vele naemelick als hem de ſelvighe regulen den rechten wegh voorſtellen, ſonder te laeten dat hy ſijnen neus neffens andere volghende den ghemeynen dwaelwegh ſoude inſlaen, ghebeurt het dan dat hem deſe regulen begheven, ſoo moet ſijn verſtand 't overighe uytwercken, mids voorſichtighlick overweghende wat tot de tegenwoordighe gheleghenheydt der voorgheſtelder materie ghevoeghlick ende oorbaerlick magh worden toegepaſt. *Nealces was uyt der maeten ghoeſtigh*, ſeght *Plinius* *, *en heeft een ſonderlinghe vernuft in de Konſt ghebruyckt: Als hy overſulks 't Zee ghevecht tuſſchen d' Ægyptenaers en de Perſianen gheſchildert hebbende, den Nijl, daerſe malkander in den boord klampten, van de Zee niet wel en konde onderſcheyden, overmids het coleur des Nijl-waters van 't Ze water niet met allen en verſchilt; ſoo heeft hy door eenen ſcherpſinnighen vond ſoecken te verklaeren. het ghene hy door*

* Lib. ii. Cap. 13.

* Lib. vi. Cap. ultimo.

* Lib. XXXV. Cap. 21.

Digitized by Google

door de Kenst in ghenerley maniere wist uyt te drukken, want hy schilderde op den oever eenen drinckenden Esel, die van eenen Krokodijl aldaer belaegt wiert. Timanthes insghelijcks besigh sijnde met het stuck 't welck hem in sijnen Konst-strijd teghen *Colotes* den oppersten lof der Konste verworven heeft, schijnt seer wel beseft te hebben dat eenighe omstandigheden daer in niet en moghten uytghedruckt worden, of datse ten minste nae den eysch der saecke niet en konden uytghedruckt worden, en daerom behoorden soo wat opghemoffelt te worden: *Want overmids hy in de op-offeringhe van Iphigenia,* seght *Quintilianus* *, *Calchas droevigh hadde gheschildert, Vlysses noch droevigher, en dat hy Menelaus den grootsten anghst ende bedruckтheyd hadde toeghschreven die men door de Konst eenighsins treffen konde, al by nu de gantsche kracht deser beroerten aen dit stuck hadde gehanghen, en dat hy niet en sach hoe het benaumde wesen haeres Vaders nae behooren soude uytghedruckt worden, soo heeft hy Agamemnons aengheticht als met een deck sel overtoghen, ten eynde dat sich yeder een des Vaders ghebaer nae sijn eyghen begrijp soude voorstellen. Plinius* is wijdloopigher in sijn verhael 't welck hy van desen Konstenaer ghemaeckt heeft: *Timanthes,* seght hy *, *had een sonderlingh verstandt, de Iphigenia, die de Oratueren ghenoeghsaeme stoffe aenghedient heeft om haere lofreden Konst daer ontrent te oeffenen, was sijn werck &c. Men weet noch van verscheyden andere stucken tot bewijs sijnes verstands te spreken. Het tafereelken van eenen slaependen Cyclops dient ons hier tot een exempel. Want hy eenighe Satyrs ontrent hem gheschildert heeft, die sijnen duym met den stenghel van het eene of het andere kruyd afmeten, om de groote van desen Reuse in soo kleynen stuck wercks te beter te verstaen te gheven, men vindt altijd een diepe sin in sijne wercken, dan de schilderije selver ten eersten aensien schijnt uyt te wijsen; ende alhoewel de Konst uytnemende groot is, nochtans gaet sijn verstand de Konst verde te boven.*

* Lib. ii. Cap. 13.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

14. De discretie ofte de bescheydenheydt van een tuchtigh ende eerbaer beleyd, ghelijckse met recht onder de vier hoofdstucken der wijsheyd gheselt wordt, soo plaghtse teghen alle recht en reden van die ghene versuymt te worden de welcke de waerheyd en d' occasie al te nauwpuntighlick waernemen, want ghelijck de Tragœdie-spelers niet gherechtight en sijn allerley vuyle en gantsch wreede geschiedenissen den volcke openlick te vertoonen, soo is het mede onbilligh dat de Schilders eenighe onvlaetighe ofte oock folle daeden voor de ooghen der aenschouwers naecktelick souden voorstellen. *Het is onbehoorlick,* segt *Horatius* * sprekende van de Treurspelers, *dat Medea haere kinderen in het by wesen des volcks den hals soude affsnijden, dat oock den boosswilligen Atreus 't menschen vleesch in het gheslicht der gantscher menichte soude besten te koken.* Daer plagtmen ons naemelick in verscheyden voor-

* In Arte.

Digitized by Google

vallende materien vele dinghen t' ontmoeten, de welcke reghel recht tegen de beſetheydt van een degelick ende welgheſtelt gemoed ſchijnen te ſtrijden; ſoo dat het den Konſtenaeren raedſaemer is ſodaenighe dinghen met het verlies van t' eene of het andere deel der Hiſtorie te vermijden, dan dat ſy haeren goeden eerlicken naem lichtvaerdighlick in de Waegh-ſchaele ſouden ſtellen. *Lucianus* naemt de ſchilderije van *Pylades* ende *Oreſtes*, die *Clytemneſtra* ende *Ægiſtus* ombrogten *een gantſch billige ofte recht vaerdige Schilderije*, met enen ook de reden van deſe nieuwe benaeminghe daer by voeghende. *Den Schilder*, ſeght hy *, *heeft eenen ſeer eerlicken wegh beraemt, overmids hy de aenſchouwers de ongenenſchelickheydt van het Moeder-moorden maer alleen als met eenen ſwenck van verde liet beſien, even als of ſy dat ſeyt nu alreede geklaert hebbende met het kelen van den overſpeligen Ægiſthus al vaſt doende waeren.* *Timomachus* heeft ook deſe beſcheydenheyd in ſijne Schilderye van *Medea* waerghenomen, ſiet *Anthol. Græc. Epigr. Lib. IV. Cap. 9.* en *Auſonius Epigr.* 121. Wat d'andere belanght, die de wulpſche begheerlickheyd van d' onbeſinde aenſchouwers door 't onkuyſche ghebeurt haer er ontuchtigher wercken ſoecken gaende te maecken, 'tis maer al te kennelick dat ſy de lichtvaerdighe quaedluſtighe jeughd door dit niet min ſchandelick dan ſchaedelick bedrijf van d' afbreukighe klippen deſer fieltachtigher boeveryen in eenen diepen afgrond des verderfs hoofdelingh neder-ſtorten, en dat ſy haer ſelven overſulcks teghen deſe beſcheydenheyd leelick vergrijpen: Soo behoort ook een oprecht en eerlick Konſtenaer in deſe gheleghenheyd goede achtinghe daer op te nemen, dat hy ſich in ſijnen dertelmoedighen eerlucht door 't loſtuyten van eenen licht-ghelaeden hoop niet en laete vervoeren; aenghenien veele groote Meeſters d' aenſienlickheyd van eenen eerlicken naem quijt geraeckt ſijn, om datſe den roem van ick en wete niet wat voor een kluchtinnighe gheeſtigheyd al te hittighlick naejaeghden, ſiet *Propert. Lib. II. Eleg. 5.* Als ook *Sidonius Apollinaris Lib. II. Epiſt. 2.* Dat nu de lodder ſieckte van allerley ſpulckſe ghefellen door 't aenſchouwen van eenighe vuyle Schilderyen wonderlick ghevoedt wordt, blijckt uyt de gheleghenheyd van eenen loſkoppighen minnaer in *Petronius Arbiter*, alwaer hy ons beſchrijft hoe deſen raeſeböl ſich ontroert vindende door 't ghenen van etteliche Schilderyen (als naemelick van 't ontſchaecken van *Ganymedes*, van d' onbeſchaemde *Nais* die den ſchoonen *Hylas* tot oneere verſaeckt, van *Apollo* die de dood van ſijnen beminden *Hyacinthus* bekennt) in deſe woorden uytbrack, *plaghten dan ook de Goden ſelver met hoofdwondighen te ſijn?* en op deſen grond is hy daedelick aen 't hollen ghenaeckt. *Al ſoo dat ſich een menſche*

*de Domo

ſche noch ſoo ernſtelick tot de onthoudinghe aenmaent, ſeght *Achilles Tatius*, * *nochtans wordt hy door de quaede exempelen lichtelick tot naevolghinghe verlockt; voornaemelick als het d' exempelen ſijn der ghener, van dewelcke hy een goed ghevoelen heeft: Want de ſchaemte van de miſdaed wordt als dan door d' aenſienlickheyd van ſulcke voorgangbers in een vrymoedighe ſtoutigheyd verandert.* Wy vernemen inſghelijcks in *Terentius* * hoe den raeſenden *Chærea* door de liefde ende eenſaemheyd, twee quaede raedſ-lieden, vaerdighlick ghenoegh wierd aenghedreven om de maeghd, die hy met eenen dollen luſt naeliep, te verkrachten; al en hadde hem de Schilderye van *Iupiter*, ghelijck hy de vaſt verſekerde *Danae* door 't ſchijnſel van ſijnen bedrieghelicken goud-reghen ſchoffierde, niet aengheſtoockt. 't Is de pijne waerd dat wy d' aenmerckinghe, die *Donatus* daer op ghemaeckt heeft, ſouden voorſtellen; *Terentius heeft alhier op ſijn philoſoophis aenghewieſen*, ſeght hy, *hoe grooten ſchaede de poetiſche verdichtſels allenthalven doen, wanneerſe den gheenen eenighe ondeugende exempelen aendienen, die van haer ſelven ghenoeghſaemlick tot allerley ghebreken gheneyght ſijn.* Het ſchijnt oock dat ſich d' oude *Romeynen* door deſe bedenckinghe ghenoodſaeckt hielden nauwe daer op te letten, dat den plightighen Godſ dienſt der offerhanden die voor't gantſche volck gheſchieden in 't minſte niet en ſouden ontheylight worden; *Want ſy daer in allerley mauvolck ſoo verde van't gheſicht der Vrouwen affonderden ende verſchoven*, ſeght *Seneca* *, *dat ſelfs oock de mannekens-beelden van allerhande ghedierten bedeckt wierden.* 't Komt hier mede niet quaelick over-een 't ghene *Valerius Maximus* van die van *Marſeillen* verhaelt. *De ſtad van Marſeillen is ſulcken ſcherpen onderhoudſter van de gheſtrenghigheyd der ouder wetten*, ſeght hy *, *datſe de ſche-ſpelers, welcker vertooninghen meeſtendeels met Vrouwen ſchenderye vermenght ſijn, haere ſtellagien verbiedt; als vreeſende, dat de ghewoonte vanrmcks t' aenſchouwen, met der tijd oock de begheerte van ſulcks nae te volghen ſouder't volck mocht invoeren.* Wy ſouden hier tot beſluyt van dit derde hoofd-ſtuck noch voorder aenmercken, dat deeſe beſcheydenheyd oock van die ghene ghequeſt wordt, dewelcke haere goude en ſilvere ſchaelen in meerder waerde houden, wanneerſe met d' ongheſchickte Beelden van de Heydenſche gheylheyd konſtiglickbewrocht ſijn, *Even als ofde dronckenſchap in haeren eyghenen aerd niet maghtigh genoegh en was onſe luſten 't ontſteken*, ſeght *Plinius* *, *'t en waer datmen malckander den ſtercken dranckin bordeel-kroeſſen toedronck, en dat ons deſe beeſtelicke overdaed door de Koſtelickheyd van een quaelick aengeleyde Konſt wierd aengepreſen.* Maer van dit miſbruyck deſer Konſten hebben wy voor deſen gheſproken in 't beghin van 't achtſte Capittel onſes tweeden Boecks.

* Lib. 1. de Clitophontis & Leucippes Amoribus.

* Eun. Act iii. Sce. 5.

Epiſt. xcvii.

* Lib. ii. Cap. 6. exemplo 7.

* Lib. xiv. Cap. 22.

15. Nu

15. Nu komen wy eyndelick tot de Magnificentie ofte ſtaetelickheyd, die ſich ghemeynlick in een welbeleyde *Inventie* laet vinden, ghemerckt het d' *Inventie* altijd een ſonderlinghe aenſienlickheyd toebrenght, dat den Konſtenaer bevonden wordt de waerheyd, d' occaſie en de diſcretie omſichtighlick daer in waerghenomen te hebben. Want ghelijck de gantſche Schilder-Konſt niet vele om 't lijf en heeft, 't en ſy ſaecke datſe met een ſonderlinge ſtemmigheyd vergeſelſchapt ſijnde, d' aenſchouwers door den aenghenaemen ſchijn van een hoogwaerdighe bevalligheyd beroere, ſoo maghſe evenwel niet al te ſeer op d' opgheponckte verluſtinghe van een overarbeydſaeme nettigheyd ſteunen, vermids de grootſche heerlickheyd des gantſchen wercks door ſulcken optoyſſel verhindert ende vermindert wordt; dies plagten oock de Konſtenaers ſelver d' achtbaerheyt haerer Konſte te verlieſen, als d' aenſchouwers op d' aenmerckinghe van 't al te ſorghvuldighe cieraet beghinnen te vermoeden, dat het maer enckele affectatie, en gheen rechte magnificentie en is, diemen in 't werck ſpeurt, dat is, als de Konſt-vroede aenſchouwers beſeffen, dat den Konſtenaer ſijn werck maer alleen met den ghemaeckten ſchijn van ſtaetelickheyd en niet met de ſtaetelickheyd ſelver heeft ſoecken te vervullen. 't Gebeurt daghelicks dat veele, by gebreck van de kenniſſe en de ervaerenheyd die tot deſe curieuſe nauluyſterende Konſte vereyſcht wordt, met eenen gantſch beſighen arbeyd kaſteelen in de lucht bouwen, op datſe benevens andere ghemeyne werck-Meeſters niet en ſouden ſchijnen langhs de grond te kruypen. Noch ſijn daer andere die door d' erkentenis van haer ghering verſtand een groot ghelaet in de wereld ſoecken te maecken, mids haer ſelven boven haer vermoghen op-poffende; even als onmachtighe weeckelinghen haer ſelven met groote en vervaerlicke dreyghementen behelpen, en korte dwerghachtighe luyden ſtaen gheerne op haere uyterſte teenen. Alhoewel nu miſſchien d' een of d' ander door dit overrecken ſijnes verſtands, den lof van een groote en krachtighe *Inventie* ſchijnt te verwerven; nochtans en kan hy 't ghevaer van ſulcken roeckelooſen ghepoogh niet t' eenemael ontgaen. *'t Plaght wel ſommijlen te ghebeuren*, ſeght *Quintilianus* *, *dat hy, die altijd nae 't overmaetighe ſtaet, yet groots ſoude uytvinden; doch ghelijck hem ſulcks gaer ſelden wedervaert, ſoo en kan het evenwel d' andere fouten, in een teghenſchaele gheleydt ſijnde, niet opweghen.* Soo ſchijnen oock de loffe invallen van ſulcken vertwijffelden overmoed *veel eer uyt den tuymel-Gheeſt van een ontroerde en pijnighlick woelende fantaſie voord te komen*, ſeght *Dionyſius Longinus* *, *dan datſe ſouden ſchijnen op een grootſe maniere ghehandelt te ſijn. Wilt ghy weten*

* Lib. ii. Cap. 12.

De ſublimi oratione, 2.

Digitized by Google

weten watmen van soodaenige inventien heeft te gevoelen? brengt de eene voor end' andere naer in een goed ende onbedrieghlick licht, en ghy sult daedelick gewaer worden dat de dinghen die in het eerste verschrickelick schenen, allenghskens tot een gantsch spottelicke kleynachtinghe vervallen. Ghelijck wy dan uyt dese woorden van *Longinus* blijckelick verstaen dat de licht verganckelickheyd der schijnstaetelicker dinghen ons volkomenlick daer van overtuyght, dat se gheen bestendighe grootsheydt in sich hebben; soo gheeft ons den selvighen antheur in een andere plaetse wijdloopighlick te verstaen dat het rechte merckteycken van hooghstaetelicke grootse dinghen in de beklijvende achtbaerheydt der selvigher bestaet; *Dat is waerlick groot*, seght hy *, *'t welck ons t' elcken weder om verschoor de oogen verschijnt; 't welck ons swaer valt, ofte liever onmoghelick is, uyt den sin te stellen, welckers ghedueršaeme ende onuytwisschelicke ghedachtenisse diep in onse herten inghedruckt blijft. Immers behooren wy dat altijdt voor een gantsch treffelicke ende waerachtighe hoogh-staetelickheyd te houden, daer alle menschen overal een goed behaeghen in hebben. Want als men bevindt dat een groote menigte der ghener die inden gantschen loop haeres levens, in haer bedrijf, in haere jaeren als oock in haer voornemen wonderlick vele van malckander verschillen het selvige ergens van gevoelen; het over eenstemmende oordeel van so veele en dapper seer verschillende luyden, moet dan d' aensienlickheyd, van het gene sulcken verwondering allenthalven verdient, noodwendighlick vermeerderen.* Den jongen *Plinius* heeft sich mede op den selvigen grond verstout een goedt ghevoelen van sijne schriften te hebben; *Ick ben daer in grootlicks verheught*, seght hy *, *dat mijne Boecken buyten 's lands de selvighe aenghenaemheyd behouden, diese te Roomen ghehadt hebben; want ick nu eenighsins beghin te ghelooven, dat het sijne behoorlicke volmaecktheyd heeft, daer van d' oordeelen der menschen in soo gantsch verscheydene landstreken het selvighe ghevoelen.* De reden waerom verscheyden Konstenaers dese *Magnificentie* meer of minder oeffenen, wort getrocken ofte uyt de bysondere toeghneyghtheyd haerer nature, ofte uyt een seecker gebruyck 't welck sy met voorraed aennemen. *Ghelijck de booghdraeghende dinghen uyt de nature oorspronckelick voordkomen*, seght *Longinus* *, *soo en konnense ons door de loeringhe niet worden inghestort; ja de eenighe Konst om tot dese grootse dapperheyd te ghraecken, bestaet voornaemelick daer in, datmen van de Nature daer toe bequaem worde gemaeckt.* Den selvighen autheur seght wederom in een andere plaetse; *Die van eenen verheven gheest sijn*, seght hy *, *hebben de meeste bequaemheyd om groote hoogh-staetelicke ghedachten te onderhouden.* Het blijckt in *Parrhasius*. Immers gaet dit altijd vast, *Dat daer*, nae het segghen van *Dionysius Halicarnassensis* *, *een grootmoedighe nature in den Konstenaer vereyscht wordt, of dat hy sich ten minsten met*

*5. Lib. ix. Epist. 11. De sublimi oratione. 2 *7. * In Isocrate.

Digitized by Google

een ſtandvaſtigh voornemen tot allerley hooghſtaetelicke en wonderbaerlicke bedenckinghen meer ghewenden. Het ſchijnt dat de goedgunſtighe nature den vermaerden Schilder *Nicophanes* als met der hand tot ſulcken heerlicken maniere van wercken heeft aenghe leydt; *Nicophanes* was met een nerdigh ſeght *Plinius* *, dits plaght hy ſich ſelven allermeeſt met het afmaelen van d' oude dinghen beſigh te houden, verſekert ſijnde dat hem d' eewighduerigheyd der ſelvighet den grooſten lof ſoude verweruen. Men weyſt in ſijnen tijd van gheen andere Meeſters te ſpreken, die hem in de voortreffelicheyd ſijnes ghemoeds ghelijck waeren. Syne wercken wierden allermeeſt ghepreſen, om dat hy daer in een ſonderlinghe defigheyd en tragiſche parmantigheyd ghebruyckte. *Pyreicus* ſchijnt mede verſtands ghenoegh ghehadt te hebben om in deſe groote maniere te volghen, het en waer faecke dat hy ſich puer willens tot allerley ongheachte en gantſch gheringhe dinghen hadde begheven; *Daer waeren weynighe die Pyreicus in Konſt te bovengingben*, ſeght *Plinius* in de ſelvighe plaetſe, *maer ick en weete niet of hem ſijn voornemen hinderen heeft; want alhoewel hy eenen dappere luſt tot allerley gheringhe ſlechte dinghen hadde, nochtans verkreegh hy daer in den hoogſten lof. Hy ſchilderde Barbiers winckels, Schoenmaeckers winckels, Eſelkens, verſcheyden ſoorten van voetſpijſe, en diergelijcke dinghen meer, diers wierdt hy onder de wandelingh Rhyparographus gheheeten; 't volck eerde ſoo veele beelden, als of men hem Raed-ſchilders hadde genoemt, hy was in deſe dinghen uyt der maeten vermaeckelick, ſoo dat d' aller ſtaetlickſte taferelen van alle andere Konſtenaers minder plaghten te ghelden dan deſe grillen van Pyreicus.* Soo hebben dan die ghene de gantſche kracht van 't gene wy tot noch toe gheſeyt hebben in weynighe woorden (onſes danckens) verſtandighlick begrepen, de welcke wy de hooghſtaetelickheyt der *Inventien*, die uyt een verhevene *Imaginatie* voortkomen, *eenen schatbergaim* ofte oock *het meghelijckbal* van de waere grootmoedigheyd noemen. Wy houden het mede daer voor, dat het alleen den ghenen, die nae eenen onſterfelicken naem hungkeren, hoogh-noodigh is, datſe eenen uytnementlick grooten gheeſt hebben, of datſe ten minſten allerley groote ghedachten en ſtaetelicke verbeeldinghen vaerdighlick ſouden weten te onderhouden. Doch aengheſien ons ghemoedt niet wel maghtigh en is deſe leſſe nae te komen, het en ſy faecke dat het gantſch en gaer ontkommient en van allerhaande nederige vuyle ſorge ontlaſt ſy; ſo volgt het ooc wederſprekelick daer uyt, dat wy wel moeten toeſien dat de gewillighe vaerdigheydt onſes wijen gheeſts door het bittere ſorghenpack, het welck ons elendighe leven allenthalven aenkleeft, niet en worde onderdruckt. Want ghelijck het den menſchen onmoghelick is haer ghemoed op eenen tijd t' ſaementlick te verenghen en te verwijden.

Lib. XXXV. Cap. 10.

den; even alsoo isher hun moedroonlick heere sinnen op eenen tijdt
met staetelicke ende gheringhe bedenckieghen besigh te houden.
Een vervroolickt ghemoed plaght altijdt een scherpsinnighe Inventie uyt te storten, seght *Cassiodorus* XI. *Variarum*, *in præfat.* *Het en is niet moghelick*,
seght *Longinus* *, *dat die ghene, de welcke den ghheelen tijdt haeres leevens ex-* De sublimi oratione 7.
treme gheringhe en gantsch slaefachtighe bekommernissen verslijten, yet soudent uytrechten het welck de verwonderingh des volgheuders eenen moght verdienen, siet *Juvenalis Satyra VI.* en *T. Calpurnius Siculus*, *Eclega IV.* *Protogenes* heeft een goede wijle tijdts met armoede ende ghebreckelickheydt gheworstelt, eer hy sich ter dege konde voort doen en grooter saecken ter hand trecken; *Ghelijck hy in het eerste beyster arm was*, seght *Plinius* *, Lib. xxxv.
soo nam hy sijne Konst geweldigh maer, 't welck ook de reden gheweest is waer- Cap. 10.
om hy nergheus naesulcken menighte van fraeye wercken naeghelaten heeft als de andere Konstenaers; eenighe houden het daer voor, dat hy schier anders niet dan Schepen tot het vijftighste jaer sijnes levens toe gheschildert heeft. Het blijckt oversulcks dat nieman oyt sijne *Inventie* met kloecke en gantsch treffelicke invallen heeft weten te verrijcken, dan die d' onghemoeyde gerustheyt sijnes onbekommerden gemoeds ontrent het vormen ende hervormen van allerley groote verbeldingen steeds plaght aen te leggen. Alhoewel dit niet en schijnt genoeg te sijn. Want hy moet boven dien sijn beste doen, om desen rusteloosen arbeyd sijnes gerusten ghemoeds door het naevolgen van de voornaemste oude schrijvers te verwackeren. *Het naevolgen van de beste autheuren*, segt den jongen *Plinius* * Lib. vii.
geeft ons een sekere bequaemheyt, om sodaenige dingen uyt te vinden, die met ha- Epist. 9.
re Inventien over een komen. Cassiodorus en laet het daer niet by blijven, *Voorwaer*, seght hy *, *ons verstand plaght daghelicks af te nemen en te verval-* * XI. Va-
len, als het door den onverroeyden leest-lust niet en wordt vernieuwt. Onse riarum in-
schueren worden haestighlick verbesight ende verdaen, het en sy saecke dat men- præfat.
se door een ghedurighe opvullinghe onderhoude. De Schat-kaemers selver, hoe lichtelick wordense verminderd ende uytgheput, wanneerse haere gewoonlicke inkomsten derven? so plaght ook 's menschelicke begrip in eenen corten tijdt te verschraelen, als het door de Inventie van andere niet en wort gholpen. De aendachtigheydt van 't lesen vervult ons niet alleen met den rijcken overvloed van groote ende aenmerckens waerdige vonden, maer wijst ons met eenen ook aen hoe men de selvighe tot allerley voor vallende gheleghenheden bequaemlick moet toepassen. Die ghene de welcke daghelicks met hooghgeleerde en gantsch deftighe Mannen omgaen, plaghten insghelijcks door de kracht deses ghesels chaps een sekere grootsheyd in alle haere ghedachten, woorden, en wercken aen te nemen. *De goede oefeninghe en het hanteren allerley eerlick ghesels chap*, seght

Apud Plutarchum in Bruto. *Porcia* de Dochter van *Cato**, *heeft een ſonderlinge kracht over onſe manieren.* Dies en magh het ons niet vreemd duncken dat den Edelen *Pericles*, die in ſijnen tijd een groot ophouder van deſe Konſten ende een kloeckmoedig voorſtander van den onvergelijckelijcken *Phidias* gheweeſt is ſoo vele wercks maeckte van *Anaxagoras Clazomenius*, want als hem deſen wijd beroemden Philoſophe volkomenlick in allerley natuerlicke dingen, doch voornaemelick in de dingen die boven in de lucht ende in het firmament ſweeven, onder richt hadde, ſo iſt dat hy in alle ſijne woorden en wercken ſulcken deftighen ſtemmigheyd heeft weten te ghebruycken, dat men lichtelick daer uyt afnemen moght hoe grooten voordeel hem de ghemeynſchap met den voorſchreven *Anaxagoras* toebroght. Sijne daghelickſche maniere van ſpreken quam met de grootſheyt ſijner verhevener gedachten wonderlickē wel over een, ſonder datmen daer in eenige boerſche grovigheyt ofte gemaecten ſchijn konde vernemen; ſijn weſen inſghelijcks was door de geſtadigheydt ſijnes hooghdraeghenden ghemoeds ſoo gantſch ſtaetigh, dat men hem ſelden lach kokermuylen ofte ſijnen mond tot lacchen trecken; ſijnen ghemaetighden doch fieren gangh, de ghevoeghlicke ſedigheyt ſijnes ghewaeds, en vele andere dinghen van dien aerd, vervulden deſen Vorſt met ſulcken aenſienlickheyd, dat hem nieman ſonder een verbaeſde verwonderingh konde aenſchouwen, ſiet *Plutarchus* in het leven van *Pericles*. Aengeſien dan de natuerlicke Philoſophie ſoo vele in deſen moedighen Prince te weghe braght, hoe en ſal doch de Hiſtorie en de poeſije het ſelvighe in eenen leerſaemen Konſtenaer niet vermoghen te doen? het en is niet moghelick of de Hiſtorie (die met groot recht van *Cicero** geſeyt wordt *de ghetuyghe der tijden, het licht der waerheyd, het leven van de memorie, de meeſtreſſe van alle onſen handel en wandel* te weſen) moet ons noodſaeckelick met allerley grootmoedighe bedenckinghen vervullen, wanneerſe ons een plaetſe op haer eerlick toneel vergunt, ten eynde dat wy d'aller nuttelickſte exempelen van groote en dappere Capiteynen aldaer op ons ghemack moghten aenſchouwen; dat wy in het midden van de vergaederinghe der ouder Helden ſteppende, haere groote raedſlaeghen als tegenwoordigh ſouden beſichtighen; dat wy de aller deughdelickſte tijden ende perſoonen uyt alle de eeuwen ſouden uytpicken, en goede kenniſſe met de ſelvighe houden. De Poeſije inſghelijcks (de welcke nae het ſegghen van *Lucianus**, *grootſpraeckigh ende van eenen verheven gheeſt is*) plaght onſe ghepeynſen hoogher op te lichten. Dies worden wy mede in de oude Konſtenaers ghewaer, dat het altijd de beſte Meeſters waeren, die haere *Inventien* van de treffelickſte poeten ontleenden. *Den gheeſt*

De Oratores.

De conſcribenda hiſtoria.

mek

Met t' saemen de verhevenheyd der materie, seght *Quintilianus* *, *de levendighe vertooninghe van de voornaemste beweghinghen onses ghemoeds, de welstandighe bevalligheydt die men in verscheydene personen nae haere bysondere gheleghenheyd plaght te speuren, wordt uyt de Poeten ghehaelt. Demetrius, Phalereus, Dionysius Halicarnassensis, Plinius,* en andere oude schryvers meer, pryten den wyd-beroemden *Phidias* van weghen de staetige en gantsch hooghwaerdige Magnificentie die in sijne wercken wierd gevonden; en misschen sullen wy ons selven niet vele vergissen, indien wy staende houden dat desen Konstenaer de voornaemste kracht sijner *Inventie* uyt de poetische schriften heeft getrocken, want hy sich niet en schaemde te belijden, dat hy het voorschrift van sijnen *Eleaenschen Iupiter in Homerus* hadde ghevonden, siet *Valerius Maximus Lib. III. Cap. 7. ex. ext. 4.* *Apelles* heeft oock *Diana*, achtervolghens de beschrijvinghe van *Homerus*, in het midden van d' opofferende maeghden gheschildert, Plin. XXXV, 10. Het blijckt mede dat dien *Timanthes*, die soo hooghlick in alle de oude schrijvers gheroemt wordt om den gheestighen treck die hy in de schilderije van *Iphigenia* gebruyckte het eerste bewerp van sulcken aerdighen grepe uyt *Euripides* ghenomen heeft; want desen wijsen tragoedie-schrijver *brenght sijnen *Agamemnon* op de stellagie met eenen sluyer over het hooft. *Calistratus* * gheeft ons te kennen dat *Praxiteles* eenen gheestighen *Bacchus* in naevolghinghe van *Euripides* ghemaeckt heeft. Wederom verhaelt ons den selvighen *Callistratus* in een andere plaetse *, dat *Euripides* mede ghevolght wierd by alle de Konstenaers die den anghst daer 't schoughel vlorighe ghemoed van d' ellendighe *Medea* in stuck meynden uyt te drucken, ghelijck sy naemelick door mede-lijden ende wraeke verscheyndenlick verruckt sijnde ghereedt stondt om de vrucht haeres lichaems te behouden of te verderven. Dat nu ons ghemoed vanstonden aen vaerdigher wordt ghemaeckt om hoogher op te stijghen, soo haest naemelick als het den grooten gheest van sulcke hemelscher verstanden met eenen hertelicken teughe bestaet in te storpen, blijckt uyt de volghende ghelijckenisse; *Veele worden door anderer luyden gheest niet anders gaende ghemaeckt,* seght *Longinus* *, *als offe door een goddelicke ingheestinghe bevoocrt wierden. Want ghelijck Pythia, de prophetische priester-nonne van Apollo Delphicus, een gantsch vreemde verruckinge haerer sinnen gevoelt, soo haest naemelick alsse den dryvoet begint te genaecken. Alwaermen verhaelt datter eenen goddelicken damp uyt eenen diepen kuyl plaght uyt te waesemen, en dat de Priester-nonne desen damp soo haest niet en van vatton, of sy berst terstondt uyt in de God-spraeke die haer door een goddelicke ingheestinghe schijnt aengheblaesen ofte aenghewaeyt te sijn. Even-alsoo plaghten*

* Lib. x. Cap. 1.

In Iphigenia. Aulidensi.

* In descript. statuæ Bacchi.

In descript. Medeæ.

De sublimi oratione. 11.

Plaghten daer verſcheyden waeter-beeckskens uyt de hoogh-ſtaetelichheyden onder ſchrijvers, als uyt eenighe gheheyligheden ſpringh-aders, in't ghemoed haerer naevolghers af te vlieten; ſoo datſe de grootſheyd van andere verruckte om gheſelſchap beghinnen nae te loopen, alhoewelſe de ſtuypen van Apollos trouwanten van te vooren noyt en voelden. Dit en is gheen dieffte, maer veel eer een afdruckſel van d'eene of d'andere bequaeme maniere van doen diemen in ol' oude ſpeurt. Dies behoortmen oock ſodaenigen eeren-ſtrijd vaerdighlick ende eerbiedighlick aen te vanghen; ghemerckt het ſulcken gamſch treffelicken ſaecke is d'overhand daer in te behouden, dat ſelfs oock die ghene pryſ-waerdigh ſijn dewelcke daer in van haer voorganghers overwonnen blijven. Ghelijck het daerom niet en kan gheloochent worden, dat het leſen van groote ſchrijvers en't gheſelſchap van welgheoeffende verſtanden de voornaemſte middelen ſijn waer door ons ghemoed met allerley booghſtaeteſicke ghedachten vervult wordt; ſoo gaet het nochtans vaſt dat die Konſtenaers haere wercken met eenen overluſtighen moed ende eenen dapperen gheeſt boven andere aenvaerden, dewelcke met d'aller profijtelickſte betrachtinghe van een naer-yverende deughd in't minſte niet te vreden ſijn, maer ſy begeven ſich boven dien in't geſelſchap van *Apelles*, *Lyſippus*, *Protogenes*, *Polycletus*, *Phidias*; ſy ſtellen ſich de teghenwoordighe van deſe edele gheeſten door een levendige inbeeldinghe voor ooghen, niet alleen by haer ſelven overſlaende wat hun deſe groote Meeſters in't aenvanghen haerer wercken ſouden raeden, maer oock wat oordeel darſe van haere volwrochte wercken ſouden ſtrijcken. Dies plaght oock de vreeſe van ſchande te behaelen aen d'eene ſijde, ende hope van eenen eeuwigh-durighen naem aen d'andere ſijde deſe ſorghvuldigheyd der Konſtenaeren te vermeerderen, ſoo langhe naemelick als ſy noch door een ernſtighe begeerte om ſulcke aenſchouwers te behaeghen tot het werck wouden aenghe-prickelt. 't Schijnt dat ſich *Martialis* aldus gheſtelt vond, als hy ſegt*: *is daer yet behaeghlichs in myne boecken, dan toehoorer heeft my ingheſteken.* Hier uyt plaght het mede t'ontſtaen dat het meeſte deel der Konſtenaeren, alhoewelſe d'eenſaeme vertreck-plaetſen dapper beminnen, ſoo langhe naemelick als ſy noch met wercken beſigh ſijn, nochtans verlanghenſe nae eenen grooten toeloop van gretighe aenſchouwers, als het werck nu ghedaen ende voltrocken is. Haer eerſuchtigh herte wordt met een heymelicke veronwaerdighingh gheraeckt, ja ſy worden t'eenemael onverduldigh als het hun lecktus in den ſin ſchiet dat de kracht haerer Konſte, daer aen ſy ſoo veele tijds en arbeyds hebben ghehanghen, verdonckert ſoude blijven. *Een ſaecke die alle menſchen in't ghemeyn hatereſt*, ſeght *Symmachus**, *en is nimmermeer met een*

* In ea ad Priſcum epiſtola, quæ præfixa eſt Epigrammatum Libro Duodecimo.

* Lib. i. Epiſt. 49.

Digitized by Google

een eenigh ghetuyghe te vreden. Ghelijck wy dan sien dat een groote menighte van toehoorers de Poeten gheweldigh plaght op te wecken, soo sullen de Konstenaers insghelijcks haere Konsten met meerder ernst en naerstigheyd oeffenen, indiense de voorghemelde liefde van eensaemheyd somtijds aen een sijde stellende, 't gheselschap van eenighe trouhertighe aensienlicke mannen nu en dan tot haere wercken toeroepen. *Het ghebeurt selden*, seght *Quintilianus* *, *dat yeman sich selven ghenoegh sonde ontsien.* Doch hier van hebben wy in 't twaelfste Cap. onses tweeden Boecks wijdloopighlick gheiproken. Staet ons hier maer alleen tot besluyt van dese magnificentie aen te mercken, dat d' inghebeelde teghenwoordigheyd van d' oude, als oock de waerachtighe teghenwoordigheyd van de huydens-daeghsche Konstenaers en Liefhebbers krachtigher op onse herten wercken sal, indien wy vastelick ghelooven dat het ghevoelen van de teghenwoordighe en van de toekomstighe tijden ae: dese luyden oordeel is hanghende, en dat ons de ghewenschte eere niet en kan ontgaen soo langhe als wy 't goede ghevoelen van soodaenighe mannen verdienen. *Dien mensche*, seght *Mauertinus* *, *en kan sich met gheen slechte ende ghemeyne ghedachten besigh houden, dewelcke weet dat men altijd van hem sal spreken.* *Quintilianus* bevestight even het selvighe; *Daer en is gheen twijffel aen*, seght hy *, *of die ghene plughten haer ghemoed allermeest te verheffen, dewelcke het niet genoegh achten haere oogben op de naestvolghende eeuwe en op den teghenwoordighen tijd te slaen; maer die de lenghde haeres eerlicken levens als oock den loop haeres loffelicken ghenuchts in de ghedachtenisse van alle de naeghelaschten stellen.* Wanneer yeman oversulcks d' uytnemende lieffelickheyd die de verwachtinghe der onsterffelickheyd met sich brenght beseffende, sijn vermaeck beghint te scheppen inde ghewisse ende onveranderlicke vruchten, ontstaende, niet uyt de soetigheyd van een ghering ghe-booninghe, maer uyt het onbegrijpelicke vernoeghen 't welck een Konst-lievende ghemoed in d' oefeninghe deser Konsten plaght te vinden; deselvighe sal sich met eenen oock lichtelick laeten overreden, om dien tijd aen allerley magnifijcke verbeeldinghen te hanghen, die van andere ontrent gantsch schaedelicke en schandelicke betrachtinghen verquist wordt. *De godtdienstighe voorsienigheyd heeft den menschen dese gave ghegheven*, seght *Quintilianus* *, *dat hun d' eerlick ste dinghen best souden behagen.*

* Lib. x. Cap. 6.

* in Panegyr. Iuliano imp. dicto.

* Lib. xii. Cap. 2.

* Lib. i. Cap. 12.

16. Het en verdient oversulcks gheen groote verwonderinghe, dat de goede Konstenaers huydens-daeghs soo dunne ghesaeyt sijn; vermids dese Konste de hulpe van ettelicke andere diepe Konsten ende wetenschappen vereyscht; soo dat een redelick verstand gheoordeelt wordt

wordt ſich wel ghequeten te hebben, als het maer in eene deſer wetenſchappen kan uytmunten. Daerom plaghten oock d' oude Meeſters, die nae de volmaecktheyd ſtonden, haer ſelven voor gheen Konſtenaers uyt te gheven, 't en waer ſaecke dat ſy haer leerſaem gemoed met een alghemeyne kenniſſe van verſcheyden andere Konſten ende wetenſchappen tot deſe Konſt behoorlicker wijſe hadden voorbereydet. Gelijck ſy dan een voorſichtige ſorghe in 't aenvanghen der Konſte ghebruyckten, ſoo plaghten ſy mede in 't uytvoeren haerer wercken een gheluckighe uytkomſte te hebben; waer als het nu met onſe aenkomende nieuwelinghen heel anders toegaet; want ſy haere taferelen soo haeſt niet en konnen opvullen met de lamme *Inventie* van wijds en ſijds opgheraepte figuren, of ſtrecks dunckt hun datſe d' aller heymelickſte verborghenheden van ſulcke achtbaere diep-geleerde Konſten wech hebben. Onder en tuſſchen gaet dit immers vaſt, dat een moedigh herte ſodaenighen ydelheyd verſoeyt, en dat nieman oyt maghtigh was yet waerdighs te verſinnen ende uyt te drucken, ſonder dat hy ſich van te vooren in allerley gheleerde Konſten ende wetenſchappen redelicken wel geoeffent hadde. d' Andere daer en tegen, voor al haer pocchen en ſnorcken, hebben den rechten Konſt-wegh noyt bekent, of ten minſten hebben ſy 't herte niet ghehadt dien bekende wegh te betreden. Noch vindtmen eenighe die tuſſchen beyde loopen; ſoo datmenſe voor gheen gheleerde, noch oock voor heel end' al ongheleerde luyden magh houden. Want alhoewel ſy in de voornaemſte gronden van d' alghemeyne gheleertheyd niet t' eenemael onervaeren ſijn, nochtans en willen ſy 't niet weten, maer ſoecken deſe haere kenniſſe gheveynſdelick te verhelen; hopende dat het hun tot meerder lof van gheeſt en naerſtigheyd ghedyen ſal, indienſe in deſe Konſten yet ſchijnen uyt te richten, ſonder 't behulp van eenighe andere noodſaeckelicke Konſten en wetenſchappen. Maer deſe worden, ſelfs oock teghen haeren danck, ghemackelijck uytghevonden; want ſy en konnen 't licht haerer middel-maetigher gheleertheyd ſoo behendighlick niet verdonckeren, of daer plaghten noch altijd verſcheyden prijſelicke merck-teyckenen van d' eerwaerdighe oudheyd in alle haere wercken uyt te ſchijnen. Om dan niet veele tijds ontrent deſe veynſaerds te verſlijten, het dunckt ons noodigher te ſijn, dat wy ons een weynigh tot die ghene ſouden keeren, dewelcke door een onbeſinde vermetelheyd plotſelinck in 't midden van deſe diepe Konſten beſtaen in te vallen, ſonder de minſte kenniſſe van de philoſophie, hiſtorie, poeſije daer toe te brenghen; wat de Mathematiſche wetenſchappen belanght, het is te yverghecfs dat wy

de

de ſelvighe onder 't ghetal van de noodſaeckelicke wetenſchappen ſouden ſtellen; want onſe huydenſdaeghſche Konſtenaers verſtaen 't heel anders; ſy ligghen ſoo diep in haere ſorgheloosheyd verſmoort, dat ſy de noodſaeckelickheyd der Mathematiſcher wetenſchappen in 't minſte niet en beſeffen; ſy laeten ſich niet alleen verkeerdelick voorſtaen dat ſy 't wel ghenoegh ſonder de ſelvighe konnen affien, maer ſy houden ſich boven dien met een loſſe kenniſſe van de andere noodſaeckelicke Konſten en wetenſchappen te vrede, ſonder eens te bedencken dat een ſlechte en ſlordighe maniere van ſtuderen den ſtudenten kleyn voordeel toebrenght. Het moet door eenen gheſtaedigen arbeyd in onſe herten inghedruckt ende ingheplantet worden, 't gene wy wenſchen wel inghewortelt te ſien ende als ons eyghen goed te beſitten. Soo is daer mede groot onderſcheyd, of 't ghene wy voord brenghen ons eyghen is, dan of wy maer alleen ghebruycken wat wy van andere ontleent hebben: Want ghelijck de dinghen die wy uyt ons eyghen ſelven haelen een ſonderlinghe kracht hebben, alhoewelſe ghemackelicken ſchijnen voord te komen; ſoo placht oock de kenniſſe van velerhande Konſten en wetenſchappen onſe wercken wonderbaerlick te vercieren, al iſt ſchoon ſaecke dat wy daer op niet uyt en ſijn. Dit wordt van de gheleerde voornaemelick uytghevonden ende aenghemerckt; alhoewel d' ongheleerde rouwe menighte het ſelvighe mede ſchijnt toe te ſtaen, alſſe naemelick d' uytgheleſen wercken van groote Meeſters op 't eerſte ghezicht met een verbaeſde verwonderingh aenſchout hebbende, ſich niet en ontſien te bekennen datſe vol ſijn van allerley verborghen gheleertheyd, en dat het vernuft met t' ſaemen de wijſheyd des Konſtenaers daer in aen alle kanten uytbreeckt. Aenghezien dan d' oprechte Konſtenaers een redelickervaerenheyd in allerley goede Konſten ende wetenſchappen behooren te hebben, ſoo konnen wy daer uyt lichtelick verſtaen dat het anders niet en konde geſchieden of deſe Konſten moeſten noodwendiglick in onſe eeuwe vervallen; want het nu ſoo verde met ons ghekomen is, dat d' aller nuttelickſte gheleertheyd verſmaedt wordt; de hooghnoodigſte Konſten en wetenſchappen worden ſchandelick verſuymt; yeder-een laet ſich dwaeſelick voorſtaen dat hy d' oude Meeſters in verſtand en oordeel verde te boven gaet. Daerom plaghten oock de gewoonlicke wercken van onſe huydenſ-daeghſche Konſtenaers de Magnificentie allermeeſt ghebreck te hebben, wantſe overal met het ſchuym of met den droeſſem van allerley ſlechte ende gemeyne *Inventien* gheſtoffeert ende opghevult ſijn. De over edele Konſte, die wel eer met den ſtaert-ſleyp van ettelicke eerwaerdighe weten-

schappen vergheselschapt sijnde, haere aensienlickheyd behield, ja t' eenemael onder de voet gheraeckt; sy light sonder eenighe hope van beterniſſe, sonder eenighen troost, jammerlick verſchopt ende verſtooten; ja sy is ghedwonghen haer brood benevens andere gheringhe slechte Ambachten en Bedel-konſten, kommerlick te ſoecken, soo plaghten oock die ghene de welcke andere in dese Konſten onderwijſen, armherighlick daer mede te werck te gaen, even als de leerlinghen gheen ander voornemen tot dese Konſten schijnen toe te brenghen, dan datse den armen kost daer mede mogh ten ghewinnen, het welck grootlicks tot naedeel ende kleynachtinghe deſer Konſten streckende is. Maer wat behoeve ick my dit stuck soo seer ter herten te trecken, dat ick my daer over met droeffenisse ofte gramschap ſoude laeten vertucken? ghemerckt men ſodaenighe Konſt-verderfers met meerder recht behoort uyt te lachen, op datſe haer ſelven niet wijſen maecken te groots vervorven te hebben, alsſe met alle haeren beſighen en dwaeſelick aenghe leyden arbeyd tot dese opperſte ghelockſaeligheyd ghebracht worden, datmenſe overal voor verwaende gecken en moeyelicke ſpottelicke narre-koppen houdt. Verheught u overſulcks en grijpt eenen dapperen moed, ghy groote verſtanden, ick en kan het niet naelaeten u lieden gheluck te wenſchen, dat ghy met eenen kloecken gheeſt ſonder eenighe moeyte, ſonder arbeydt de aller diepſte verborghenheden deſer Konſten ſoo ghemackelick weet te begrijpen ende in 't werck te ſtellen. Nochtans houde ick my ſelven daer van ten vollen verſekert dat die ghene, de welcke onbequaem ſijn om iet treffelicks te verſinnen, als oock die haer ſelven door het leeren van andere Konſten en wetenſchappen niet wel en hebben voorbereydet, met alle haer pooghen en trachten niet maghtigh ſijn iet te verrichten het welck haere groote gheweldighe hope in het minſte moght beandwoorden, maer als ſy haer ghemoed te langhe leſten, niet alleen by ghebreck van de nature, maer oock by ghebreck van een goede voorſorghe, tot allerley hooghſtaetelicke *Inventien* onbequaem vinden, dan ſijn ſy ghedwonghen haer ſelven met ander luyden *Inventien* te vrede te houden, den gantſchen tijd haeres levens met het naeteyckenen van anderer Meeſters wercken doorbrenghende, als of ſy van aenbeghinne maer alleen nae deſe volmaecktheyd ghestaen hadden, datſe de ſtucken van andere Konſtenaers met paſſers en linien mogh ten naetrecken. Dus feeſteren ſy dan de dienſtmaeghd in ſtede van de jonghvrouwe ſelver; en hier in ſlachten ſy de ramp ſpoedighe Vrijers van *Penelope*, die ſich tot den dienſt haerer Deerne begaven, als ſy de gunſte der Princeſſe niet en konden verdienen, het ghene

Cicero

Cicero *, van de *Grieksche* musicians verhaelt, dat het naemelick pijpers worden die gheen laye-slaeghers en connen sijn, schijnt de gheleghenheyd van sulcke onwaerdighe Schilders bequaemelick uyt te drucken. Alhoewel daer gheen reden ter wereld is datmen sulcke jammerlicke Konstenaers de naeme van Schilders te sijn soude ghe- ven; vermids dien loffelicken naem den genen eyghentlick toekomt, Die niet alleen iet fraeys weten te versinnen, maer die met eenen oock maghtigh sijn waerdighlick uyte drucken wat hun sinteren verheven gheest voordraeght. Het eerste sonder het tweede is nerghens toe nut, en magh seer wel met een schoon Swaerd het welck in sijne scheede verroest, worden vergheleken. Dit is het voornaemste het welck wy in de gantsche Konst hebben waer te nemen; den gantschen ernst der onderwijsers, den arbeydt der leerlinghen is maer alleenlick daer op uyt dat wy onse invallen bequaemelick souden weten voor te stellen, dit wordt door de Konst te weghe ghebracht; al ons ghepoogh streckt daerwaerts henen; dit is 't eenighe oogbenmerck en het wit onser Imitatie; soo dat een mensche sijn gantsche leven ontrent dese oefeninghe besteden magh, sonder dat hy sich nochtans behoeft te vermeten dat hy het volle bescheyd daer van wech heeft; dat eyndelick den eenen Meester gheoordeelt wordt vele andere Meesters in sijne handelinghe t' overtreffen, ontstaet maer alleen uyt dese ghereede maniere van uytdruckinghe. Doch hier moet ick my selven nu in dese mijne voordvaerenheyd een weynigh bedwinghen; want gelijck het naeste het welck op de *Inventie* volght daer in bestaet, datmen het ghene ghevonden is wel ende bequaemelick uytdrucke, soo ist dat my d'onderlinghe t' saemen-knoopinghe die daar is tusschen d' *Inventie* en d' uytdruckinghe der ghevondener dinghen verder ghetrocken heeft dan den inhoud dises Capittels schijnt te vereyschen. Om dan niet al te veel buyten de schreve te gaen, soo sullen wy ons alhier te vredehouden met het ghene alreede van d' *Inventie* gheseyt is, ten eynde dat wy in het naeste Capittel sonder eenighe verwarringhe moghten verhandelen waer in de Konst-maetighe proportionele uytdruckinghe der ghevondener dinghen bestaet.

* Pro Murena.

Cap. II.

VOlght op het vinden des Arguments, dat den Konstenaer de regulen van de waere Proportie in sijne teyckeningh nae behooren waerneme, ghemerckt nieman oyt sijn hoofd plaght te breken om iet

Digitized by Google

wat uyt te vinden, of hy meynt ende laet hem voorſtaen het eene of het andere ghebruyck van de ghevonden materie te maecken. Wat nu de Konſt-maetighen proportionele uytdruckinghe der ghevondener ſtoffe belanght, de ſelvighe wordt in verſcheydene autheuren verſcheydenlick ghenaemt; doch voornaemelick wordtſe in *Philoſtratus* en vele andere ſchrijvers door de naemen *Symmetrie*, *Analogie*, ofte *Harmonie*, te verſtaen ghegheven; dies heeft oock den jonghen *Philoſtratus* deſe dry benaeminghen bequaemelick t' ſaemen ghevoeght. *De oude wijſe Mannen hebben mijnes dunckens*, ſeght hy *, *vele gheſchreven van de Symmetrie der Schilder-konſte, mids ons eenighe ſekere weeten ontrende d' Analogie van alle de byſondere leden voorſtellende, even als of het niet ghenoegh en waere dat de Konſtenaers eenighe lichaemelicke beweghingen bequaemelick nae haer bergijp ſouden uytdrucken, het en waer ſaecke dat ſich de Harmonie haeres werckx binnen de naturelicke maete beſloten hield, want de Natuure (wanneerſe ons naemelick een recht ſinnighe en welgheſtelde beweghinge vertoont (en wil gheenſſins erkennen het ghene van ſijnen eyghenen aard en maete heghint af te ſwerven.* Ghelijck wy dan uyt deſe woorden ghenoeghſaemlick verſtaen dat de Grieckſche naemen van *Symmetrie*, *Analogie*, *Harmonie* even het ſelvige beteyckenen, ſoo is het evenwel t' eenemael onſeker ende onghewis wat *Latijnſchen* naem dat men daer voor heeft. *Het woordt Symmetria en heeft gheenen Latijnſchen naem*, ſeght *Plinius Lib.* XXXIV. *nat. hiſt. Cap.* 8. Nochtans ſchijnt den jonghen *Plinius* dit woord uytghedruckt te hebben met den naem *Congruentia* ofte *Æqualitas*, dat is, medvoeghlickheyd ofte ghelijckvormigheyd. *Indien het hooft ofte eenigh ander deel, het welck van ſijne ſtatue afgherickt is, voorgheſtelt wierd*, ſeght hy *, *ghy en ſoudt misſchien de medvoeghlickheydt ende gheſijck vormigheyd des ganſchen werckx daer uyt ſoo lichtelick niet konnen afnemen, niet te min ſoudt ghy daer uyt konnen oordeelen of dit ghedeelte in ſich ſelven aerdigh ghenoegh is.* *Suetonius* inſghelijcks ſprekende van den Keyſer *Auguſtus*, *Hy was kort van liſtenghte*, ſeght hy *, *maer deſe ſijne kortigheyd wierd door de gheſchicktheyd ende ghelijckvormigheyd van alle de andere leden ſoo bequaemelick bedeckt, datmenſe maer alleen door de vergheliickinghe met een langher Man, die nae by hem ſtond, vernemen konde.* Wederom ſprekende van de Keyſer *Tiberius*; *Hy was breed van borſt en ſchouderen*, ſeght hy *, *ſoo was hy mede in alle ſijne andere leden, tot d' uyterſte voetſolen toe, ghelijck-vormigh ende medvoeghlick.* *Tullius* naemt het *convenientiam partium & aptam compoſitionem membrorum*, dat is, een overeenkominge der ghedeelten ende een bequaeme t' ſaemenſtellinghe der ledematen. Want als hy d' uytnemende waerdigheydt des menſchelicken gheſlachts op een ſekere ghelegenheyd voorſtelt; *Onder allerhande ſiene-*

* In proœmio Iconum.

* Lib. II. Epiſt. 5.

* In Auguſto Cap. 79.

* In Tiberio. Cap. 68.

ſtenelicke dinghen, ſeght hy * *vindt men gheen ander levendigh ghedierte het welck de ſchoonheyd, de bevalligheyd, d' overeencominghe der ghedeelten maghtigh is te beſeffen*, ſtracks daer nae ſeght hy wederom; *De ſchoonheyd des lichaems beweeght onſe ooghen door de bequaemet' ſaemen voeghinghe der ledemaeten, ſoo beſtaet ook de vermaekelickheyd der ſchoonheyd vermaemelick daer in, dat alle de ghedeelten door een ſekere lieffelickheyd ſeer wel met malkander over een komen.* *In Vitruvius* wordt het woord *Symmetria* ſchier overal *Commenſus* geheeten, dat is, een afmetinghe, ofte maetvoeghlickheyd, ofte ghelijck-maetigheydt. Onder en tuſſchen gheeft hy het ſomwijlen hier en daer nochteenen anderen naem, *A. Gellius* *, naemt het eyndelick *Naturalem membrorum omnium inter ſe competentiam*, dat is, een naturelicke over een draeghinghe van alle de leden met malckander. Wy en konnen overſulcks anders niet dencken, of den ouden *Plinius* heeft wel ghenoeg geweten dat het woord *Symmetria* op alle deſe ende andere manieren konde uytghedruckt worden, maer ſijn curieus oordeel wilde ſich daer mede niet laeten vernoegen, vermids hy niet en vondt dat de rechte kracht van 't woord *Symmetrie* in deſe beſchrijvinghen eyghenlick ende met een woord getroffen wierd.

* Lib. i. de Off.

* Lib. I. noct. Attic. Cap. 1.

2. Wat het woord *Analogie* belanght; *eenighe hebben 't woord analogie*, ſeght *A. Gellius* *, *in 't Latijn Proportie ghenaemt.* Soo ſchijnt ook den gheleerden *Quintilianus* deſelvighe benaeminghe niet quaed te vinden; *die 't woord Analogie nu onlanghs uyt het Grieckſch in 't Latijn hebben overgeſet*, ſeght hy *, *noemen 't een Proportie.* Den vermaerden philoſophe *Seneca* gaet noch voorder, als hy oordeelt dat men ſich niet en behoeft aen 't woord *Proportie* te verbinden; vermids 't Grieckſche woord *Analogia* den *Romeynen* ſoo gantſch ghemeyn ende ghebruyckelick is, dat het ſeer wel voor een Latijnſch woord paſſeren magh; *Aengheſien 't de Latijnſche Letter-konſtenaers goed vonden*, ſeght hy *, *'t woord Analogia met het borgher-recht der Roomſcher ſtad te vereeren, ſoo achte ick dat men 't niet en behoove t' ontpoorteren ende nae ſijn eyghen ſtad wederom te verſenden.* Ten eynde dan dat wy ons ſelven niet al te langhe met een al te ſinnelicke overſettinghe van deſe dry woorden ſouden bekommeren, ſoo ſullen wy 't hier by laeten blijven, dit maer alleenlick daer by voeghende, dat de Schilder-konſtenaers deſe woorden *Analogie* ende *Harmonia* ſchijnen ontleent te hebben van die Proportie dewelcke by de Tel-konſtenaers en de Singh-konſtenaers wordt waerghenomen, want deſe *Analogie* ofte *Proportie* en is anders niet dan een ſekere ghetal-wet, nae welckers voorſchrift de Konſtenaers alle haere wercken aenſtellen. *Die merck-meeſters dewelcke op ſich nemen allerley lichaemelicke*

* Noct. Attic. Lib. ii. Cap. 24.

* Lib. I. orat. inſtit. Cap. 6.

* Epiſt. CXV.

Digitized by Google

Lib. ii. de Libero arbitrio. Cap. 16.

ghesi al en isser konstighlick wt te mercken, seghr S. *Augustinus* *, *grondaren haere Konst op eenighe sekere ghetalen, daer na sy 't gantsche bewerp haeres werks bestieren. Die plaghten sylnaere handen t' saemenstick met haer werck-tuygh, soo langhe ontrent het werck besigh te houden, tot dat het wtwendighe werck-stuck, vergheleken sijnde met het volkomen licht der inwendighen ghetalen, d' aller hooghste volmaeckheyd naer sijn vermoghen bekome: Vermids de voornaemste kracht deser volmaeckheyd daer in bestaet, dat den inwendigen oordeeler het werck, 't welck hem door d' uytwendighe sinnen aenghedient wordt, niet quaed en vinde; als overeen-komende met het volkomene voorbeeld der hemelscher ghetalen, die hy beschouwet.* Plutarchus gheeft ons even het selvighe uytdruckelijck te verstaen; *'t ghene schoon is*, seghr hy *, *wordt als het waere uyt vele ghedachtighlick t' saemen ghevoeghde ghetalen door de kracht van een sekere Symmetrie ende Harmonie opghemaeckt. 't Onsichtelicke daer-en-tegheu wordt lichtelick ende ghemackelick vernomen, als 't eene of t' andere dan in te tekenen oft overschiet.* Staet oock aen te mercken dat sich den vermaerden Singh-konstenaer *Ministaen*, door de groote ghemeynschap die de Singh-konste met de Schilder-konst heeft, hier beweghen om t' ghesangh-boeck by hem uytgheghéven *Chromatopæum* te noemen; 't welck even soo veele beduydt, als of hy segghen wilde dat den aerd van dese sijne *Musijcke* seer wel overeen quam met de geleghenheyd der verwen, dewelcke sachtelick d' een door d' ander ghetrocken en lieffelick vermenight worden, al schijnense ten eerstten aensien noch soo verde van malckander afgheseheyden ende teghenstrijdigh te sijn, siet *Fulgentius Lib. I. Mythol. Damascius* *, in ghelijcks naems een sekere soorte van Musijcke *Chromaticum* wanneer hy te kennen wil gheven dat se soet en lieffelick is, en dat d' aller verscheydenste stemmen daer in sonder eenighe afbreukige afwijsigheyd bequaemelick door malckander loopen, even als de teghenstrijdighste verwen in een welghewrochte Schilderye in malckander sonder eenighe hardigheyd plaghten te verschieten. Wy leeren eyndelick uyt *Plinius* * dat d' oude Schilders de woorden van *tonus* en *harmonie* van de *Musikanten* ontleent hebben; om daer mede te kennen te gheven dat d' aller teghenstrijdighste verwen in een goede Schilderye steeds-wijse in malckander moeten versmelten, even als de verscheydene stemmen in een maet voeghlick ghesangh ghebruyckt worden, ten eynde dat men van den hooghsten toon tot den laeghsten sachtelick nederdaelende, een sekere eenstemmigheyd treffen moght. Ghelijck wy dan hier uyt ghewaer worden dat sich d' oude Singh-meesters aen d' eene sijde met de maniere van spreken die in de Schilder-konste ghebruyckt wordt behelpen, en dat de Schilders haere Konst-woor-

De Auditione.

Apud Photium, ubi de Iacobo medico agit.

Lib. xxxv. Cap. 5.

den

den van de Singh-meesters ontleenden; soo maghmen daer uyt vryelick dit besluyt maecken, dat d' oude Konstenaers niet en wilden gedooghen dat men dese twee Konsten, overmids haere onderlinghe ghemeynschap, van malckander soude afscheyden.

3. Ghemerckt yeder een onder en tusschen bekent staet dat de gemeyne en d' aller slechtste oeffeninghe van de Reken-konst een vernuftighe sin-wackerheyd vereyscht (want het altijd voor een ontwijffelick bewijs van gantsch weecke ende half-ghekrachte hersenen gehouden wordt, wanneer yeman naer de verdrietsaemheyd van een onlekere moeyelicke haperingh in 't verghelijcken en 't saemen voeghen der ghetaelen ten halven blijft steken) soo konnen wy daer uyt met eenen oock lichtelick afnemen dat de voorghemelde *Analogie* een uyt dermaeten scherp en vaerdigh oordeel vereyscht, als hebbende dit ooghen-merck, dat se 't volmaeckte voorbeeld der inwendigher ghetalen in d' eene of d' andere uytwendighe stoffe bequaemlick soude weten uyt te drucken en 't gheestighe bedrijf van de Konst-rijcke *Natuure* door dit middel te treffen. *Dat de Konst en reden soo vast aen malckander verbonden sijn*, seght *Philostratus* *, *ontstaet uyt de Symmetrie*. 't Komt mede uyt de naerdere verbintenisse die daer is tusschen de Konst en rechte reden hervoerd, dat God, den eenighen oorsprongh van de waere en d' onvervalschte reden, in 't Boeck der *Wijsheyd* * geseyd wordt alle dinghen gheschickt te hebben met een sekere maete, ghetal, ende ghewicht. d' Oude heydensche Godt-gheleerde, die men d' eerste Philosophen noemt, sloeghen insghelijcks haere ooghen op dese ghemeynschap, seght *Plutarchus* *, als sy de stock-Beelden haerer Goden met het eene of 't andere sangh-tuyg in de hand maecksen: Want alhoewel sijse voor gheen pijpers en snaeren-speelders hielden, nochtans gaven sy daer mede bedeecktelick te kennen dat de *Harmonie* den Goden eyghen is. Het is overvloedelick kennelick genoeg, dat den oppersten schepper van Hemel en Aerde soo gantsch klaere en duydelicke merck-teyckenen van de schoonheyd deser *Harmonie* in allerley gheschaepene schaemen inghedruckt heeft, datmen noyt een eenigh Konstenaer wist te vinden, die den minsten schijn ofte schaduwe deser schoonheyd verdraegelicker wijse konde uytdrucken, sonder sich van te vooren volkomenlick gheoeffent te hebben in de beschouwinghe van die *Symmetrie* dewelcke d' ooghen der menschen plagt te vermaecken en tot sich te trecken door een bequame t'samenvoeginge ende over een-stemmige van alle de leden met malckander. *De schoonheyd van 't lichaem bestaet in ten sekere Symmetrie die de ghedeelten des lichaems met malckander en met het gheheele hebben*, seght *Stobæus* Eclog.

In proœmio Iconum.

* Cap. 18. vers. 21.

De Animæ proœ creatione, quæ in Timæo Platonis describitur.

Eclog. Ethic. Cap. 5. Een lichaem, het welcke in alle sijne gedeelten schoon is, wordt voor veele schoonder gehouden, dan de bysondere schoone leden die 't geheele lichaem door een ordentelicke schickelickheyd opmaecken, seght *St. Augustinus Lib. III. Dulciloqu. Cap. 26. Want indien 't eene of 't andere onser lede-maeten van de rest afgheschneden sijnde, alleen by sich selven beschichtight wordt*, seght *Dionys. Longinus* *, *het en sal ganschs gheene aensienlickheyd hebben; vermids de rechte volmaeckt heyd maer alleen in d' over-een-komingе van alle de leden bestaet; wanneerse naemelick door haere onderlinghe ghemeynschap een lichaem ghe worden sijnde, met eenen ook daer in door den band der Harmonie aen alle kanten worden opgheslooten.* Dewijl het dan vast gaet dat de waere schoonheyd der natureliker lichaemen maer alleen in de ghevoeghlicheydt deser *Harmonie* te vinden is; soo volght het ook daer uyt onwedersprekelick, dat de rechte naeboetsinghe deser lichamen voornaemelick in het waernemen deser *Harmonie* gheleghen is. *Alle ghedeelten van een stock-beeld behooren schoon te sijn* seght *Socrates apud Stobæum Serm. 1. Wy en staen in de Colossische wercken niet soo seer op de aerdighe netticheyt van elck bysonder ghedeelte, of wy plaghten vele meer op de schoonheyd van 't gheheele maecksel te letten*, seght *Strabo Lib. I. Geogr. Die naeboetsinghen worden voor d' allerspottelickste ghehouden*, seght *Galenus* *, *de welcke de ghelyckenisse, diese in vele ghedeelten waernemen, in de voornaemste versuymen. Parrhasius, Polycletus*, en *Asclepiodorus* sijn d' eerste en voornaemste grondleggers ende onderhouders deser *Symmetrie* gheweest. *Parrhasius was den eersten die de Schilder-konst haere behoorlicke Symmetrie ghegheven heeft. Plin.* XXXV. 10. *Polycletus nam de Symmetrie op het aller naerstighste waer. Plin* XXXIV. 8. *Asclepiodorus ginghsoo meesterlick met sijne stucken te werck*, seght den selvighen *Plinius* *, *dat sich Apelles grootlicks plaght te verwonderen over de Symmetrie die hy daer in ghebruyckte.*

De sublimi orat. 35.

Lib. i. de Vsu partium corporis humani.

Lib. xxxv. Cap. 10.

4. Oversulcks behoort een recht Konstenaer allermeest nae de kennisse van de menschelicke *Proportie* te trachten, ghelijck ons de selvighe in *Vitruvius* * eenigher maete wordt voorghehouden, ofte liever, ghelijck de selvighe in de metaele en marbere beelden van de vermaerde *Griecken* ende *Romeynen* te vinden is. Het is mede oorbaerlick dat het leerghierigh ghemoed der Konstenaeren sich met eenen gheduyrigen ende onvermoeyden vlijt d' aller volmaeckste lichaemen soude voorstellen ten eynde dat het uyt de ghestaedighe aenmerckinge der selvigher eenighe alghemeyne profijtelicke lessen moght trecken, overeenkomende met de grondleeringhen die hier en daer in d' oude schrijvers worden aengheroert. *Aengheslen daer twee verscheydene soorten der schoonheyd te vinden sijn*, seght *Tullius* *, *waer van d' eene in de lieflick heyd*

Lib. iii. Cap. 1.

Lib. i. de Officiis.

felickheyd, d' andere in de ſtaetelickheyd ofte aenſienlickheyd beſtaet; ſoo iſt dat de laffelickheyd, Vrouwelick; d' aenſienlickheyd daer en tegen, Mannelick ſchijnt te weſen. Deſe aenſienelickheyd wordt door een gheliſvighe verwe ghehandhaevet, ghelijck de jeughdighe levendigheydt van een goede gheſonde verwe door de oeffeninghe onſer lichaemen wordt onderhouden. Wat nu d' alghemeyne eyghenſchappen van ſulcke gheſonde welgeſtelde lichaemen belangt, ghelijck de Konſtenaers daer in met een oud ſchrijver * aen d' eene ſijde aenmercken. *Dat de ſwellende bolligheyd eenigher lichaemen menighmael voor de goede gheſtalteniſſe der ſelvigher ghehouden wordt.* Soo vinden ſy ſich aen d' andere ſijde ghenoodſaeckt de ſlancke ongheſtalte van d' overſchraepele en d' ongaeve lichaemen te vermijden: *Alhoewel het menſchelicke lichaem de beenders niet en kan derven, en of ſchoon deſelvighe door haere ſenuwen aen malckander moeten ghehecht ſijn; ſoo behoorenſe nochtans met vleeſch overdeckt te weſen;* ſeght *Quintilianus in proœmio Libri Primi. De rechte ſchoonheyd wordt dien menſche maer alleen toegheſchreven,* ſeght een ander oud ſchrijver *, *in wiens lichaem d' aderen niet uyt puylen, noch oock de beenders konnen ghetelt worden; maer wiens rechtſchaepene ledemaeten en gladde vleeſchachtighe hüſen allenthalven ſoo bequaemelick met welghetempert en gheſond bloed vervult ſijn, datſe de ſenuwen ſelver door de bevalligheyd van een aenghenaeme roodachtigheyd verbergen.* Wat de vrouwelicke ſchoonheyd aengaet, de Konſtenaers plaghten daer in allermeeſt op de bevallighe lieffelickheyt des aengheſichts te letten; *het en is gheen ſchoone vrouwe*, ſeght *Seneca **, *wiens dyen ofte armen prijſwaerdigh ſijn; maer wiens gheheele aengheſicht de wonderbaerlickheyd van alle d' andere leden vermindert ende verdooft.* Alhoewel eenighe dit ſtuck heel anders verſtaen; als of naemelick die vrouwe maer alleen den hoogſten roem der ſchoonheyd verdiende, wiens uytmuntende tronie 't minſte deel is der fraeyheyd die men in alle haere volmaeckte leden beſeffen kan. *Al iſt dat de tronie van mijn beminde Limone de naturelicke ſchoonheydt van alle d' andere vrouwen verde te boven gaet*, ſeght *Ariſtænetus **, *nochtans en kanſe haer ſelven ſoo haeſt niet ontkleeden, of d' uytnemenheyd van d' andere heymelicke ende verborghene ghedeelten brenght daedelick te paſſe, datſe gheen ſchoone tronie meer ſchijnt te hebben. Statius Papinius* beſchrijft ons den ſchoonen *Parthenopæus, Atalantas* ſoone, even juyſt op de ſelvighe maniere; *Syn ſchoon lichaem heeft ſich vertoont*, ſeght hy *, *ſoo haeſt als hy ſijnen rijdrock beſtond t' ontgheſpen; de gantſche vroolickheyd ſijner hupſcher ledemaeten heeft ſich op deſe gheleghenheydt terſtond gheopenbaert; ſijne luſtighe ſchouders; ſijne borſt, die met de lieffelickheydt ſijner bloover wanghen wonderlicken wel over een quam, ja het heldere gheldet ſijner jeughdigher tronie ſelver wierd door d' onuytſprekelicke ſchoonheydt ſijnes lichaems*

Auctor 1 het. ad Herenn. Lib. iv.

Auctor dialogi de cauſſis corr. eloquentiæ Cap 21.

Epiſt. 33.

Lib. i. Epiſt. 3.

Lib. vi. Theb. vers. 570.

haers t' eenemael verdonckert ende uytgheblusscht. Noch plaghren de Konstenaers in de gheleghenheydt van andere jonghe Vrouwen ende Maeghden met *Vitruvius* * waer te nemen dat *de Maeghdekens van weghen de teerigheyd haerer jaeren wat rancker ghemaeckt synde, het menighvuldighe cieraet van allerley Maeghdelicke optoyssels ghevoeghlicker aennemen.* Hoe wel dit gheenen alghemeynen reghel schijnt gheweest te syn; want *Zeuxis plaghe de ghedeelten des lichaems wat meer toe te gheven, en de selvighe grooter te maecken; achtende dat de staetelickheyd ende Majesteyt syner beelden door dit middel vermeerdert wierd. Eenighe houden het daer voor, dat desen grooten Konstenaer den Artsch-dichter Homerus in dit stuck ghevolght heeft, die de lustigheydt van een vrome ende stercke ghestalte selfs oock in de Vrouwen voor goed houdt;* seght *Quintilianus Lib.* XII. *Cap.* 10 *Zeuxis wordt bevonden de hoofden en d' andere ledemaeten wat grooter ghemaeckt te hebben,* seght *Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 9. *Euphranor was den eersten die de Symmetrie schijnt waerghenomen te hebben. Doch plaghe hy het gantsche lichaem kleynder, de hoofden en d' andere ledemaeten grooter te maecken. Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 12. *Statuen, beelden, schilderyen,* seght den jonghen *Plinius* *, *het maecksel insghelijcks van menschen, van stomme beesten, als oock van boomen, indien se slechts ghevoeghlick fraey syn, wordt allermeest van weghen haere grootte ghepresen.*

Lib. iv. Cap. 1.

Lib. i. Epist. 20.

5. Doorsnuffelt allerley oude ende nieuwe jaer tijd Boecken, aenmerckt alle de Konstenaers die dese Konsten over eenen langhen tijd ofte nu onlanghs gheluckighlick hebben gheoeffent, en waerwaerds sich uwe gedachten keeren ofwenden, ghy sult allenthalven bevinden dat die Konstenaer maer alleen eenen eenwighen naem hebben verworven, de welcke de gantsche kracht haeres Konst-lievenden verstands ontrent de grondighe kennisse van de *Proportie* des menschelicken lichaems voornaemelick plaghten aen te legghen, want sy en konden de minste schaduwe van de schoonheyd deser *Proportie* soo haest niet beseffen, of sy waeren eerstganghs belust de selvighe door haere Konst uyt te drucken, en ghelijck sy door den volstandighen ernst deser beschouwinghe d' *idea*, dat is, het onvervalschte voorbeeld van de naturelicke wel geproportioneerde schoonheyd allengskens indroncken, soo en konde het anders niet gheschieden, of daer moest altijd in haere wercken een gantsch nette en puntighe afbeeldinghe van dese naturelicke *Proportie* uyt blijcken. Daerom plaghten de oude Meesters d' eerste gronden haerer Konste doorgaens hoven uyt de naebootsinghe van d' aller schoonste lichaemen te trecken: *Het is mijnes dunckens een groote dwaesheyd,* seght den jonghen *Plinius* * *dat sich yeman d' alder beste dinghen niet en soude voorstellen om nae te volghen. Quintilianus*

Lib. i. Epist. 5.

spreeckt

spreeckt noch dupdelicker; d' *Alder vermaerdste Ghies-Konstenaers ende Schilders*, seght hy *, *vermaensse eenighe vroege lichaemen dat haere Ghiesconst ofte Schilder-konst meynden met te hoesen, begingen goet-soldaten sulcken groven misslagh, dese sich eenen Bagoas ofte Magabyzus verbeelden, maer sy plaghten haer werck wele eyr te richten nae de ghelijckenisse van dien Doryphorus, wiens ghestalte ghemeeghsaemheit wyrens dat sy beyde tot den oorlogh en tot de Worstel-konst bequaem ende afgherecht was, soo plaghten sy sich met eenen oock de lichaemen van soodaenighe Stijdtbaere lenghelinghen en Worstelaers voor te stellen, die men met recht voor gesonde sakeene ende volmaeckte lichaemen hield.* Het schijnt dat d' Inwoonders van *Abdera* jet merckelicks in haere tronie ghehadt hebben, vermids *Stephanus de Vrbibus* * ghetuyght dat d' oude Meesters vele *Abderitanen* met eenen sonderlinghen ernst plaghten nae te schilderen. De aller edelste Konstenaers plaghten insghelijck met groote benden tot de vermaerde Hof-poppe *Lais* toe te loopen, en de borst, de mammen, met te saemen d' andere ghedeelten van haer overschoone lichaem om strijd nae te trecken, dies heeft oock *Apelles* seer vele wercks van haer ghemaeckt, alsse noch onder jaerigh wesende haer volle groeysel niet en hadde bekomen, Het is mede kennelick dat den selvighen *Apelles* de wijdberoemde schilderije van *Venus anadyomene* nae de hoere *Phryne* ghemaeckt heeft, als sy op den vierdagh van *Neptunus* moeder naeckt met het hanghende hayr in de Zee gingh, leeft *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Alhoewel *Plinius* *, verhaelt dat dit ruchtbaere stuck wercks nae *Campaspe*, een boelken van den grooten *Alexander*, gemaeckt was. *Clemens Alexandrinus* * verhaelt dat d' ouders Schilders en Beeld-howwers de schilderijen ende beelden van *Venus* en *Mercurius* nae *Phryne* ende *Alcibiades* maeckten. *Arnobius* * gheeft onste kennen dat *Praxiteles* het beeld van *Venus Cnidia* nae de ghelijckenisse van de dulle *Cratina* ghemaeckt heeft. Andere Konstenaers plaghten eyndelick haere by een komsten om de selvighe reden in het Huys van de lichte koye *Thecadosa* te houden, siet *Xenophon* Lib. III. *Apomnemon.* Saet noch voorder aen te mercken dat d'oude Meesters in dese navolginge van de schoonste ende volmaeckste lichaemen het aenghesichtaller meest plaghten te bewercken; want *Alhoewel ons aenghesicht niet meer als tien ghedeelten sy daer entrent in sich vervat, seght Plinius *, nochtans weet men nauwelicks onder soo veele duysend menschen twee onanderscheydelicke ghedaenten aen te wijsen.* Alhoewel oock alle d' andere ledemaeten onses lichaems ten naesten by glad ende effen sijn, 't aenghesicht nochtans is vol van groote verscheydenheyd, vermids de moeyelicke oneffenheyd der ghedeelten die daer in rijsen en daelen; *Ons aenghesicht heeft een sekere hardigheyd*, seght *Ammonius* *, *om dat het uyt oneffene ende on-*

* Lib. V. Cap. 12.

* In Abdera

* Lib. xxxv Cap. 10.

* In Protreptico.

* Lib. vi. adv. gentes

Lib. vii. Cap. 1.

* In Aristotelis decem Categorias.

ghelijcke ghedeelten beſtaet; als naemelick uyt den neuſe, uyt d' ooghen, ende uyt meer andere ghedeelten, welckers gheſtalte eenſdeels verheven, anderſdeels uyt-gheholt weſende een groote verſcheydenheyd veroorſaeckt. Ghelijck wy dan uyt deſe byghebraghte plaetſen vernemen dat het aengheſicht meerder arbeyd vereyſcht, ſoo en is dit evenwel nerghens nae de voornaemſte reden waerom d' oude Konſtenaers de tronie allermeeſt plagten te bearbeyden; ghemerckt de reden haerer aendachtigher vlijt die ſy aen 't aengheſicht hinghen voornaemelick daer in beſtond, dat het uytwendighe ghebaer onſes weſens door haere marckſaeme naerſtigheyd eenighe ſekere trecken moght bekomen, uyt welcke men d' inwendighe beweghinghen ende gheneghenheden onſes ghemoeds ooghen-ſchijnlick ſoude konnen afnemen ende verſtaen. *De Schilders*

In Alexandro, circa initium. *vraeghen ſeer weynigh nae d' andere ghedeelten des lichaems,* ſeght *Plutarchus*, wanneer ſy ſlechts te weghe konnen brenghen dat haere Schilderye nae de ghelijckeniſſe van 't aengheſicht en van den opſtagh der ooghen, waer uyt men der menſchen aenghebooren zeden-aerd verneemt, ſchijnt te ſwijmen,* ſiet oock *Solinus in ea quam Polyhiſtori ſuo præfixit Epiſtola ad Antium.* Dient eyndelick aenghemerckt hoe ſy deſe maniere van Contrefeyten in 't eerſte met ſulcken ſorghvuldighen ſinnelickheyd waernaemen, dat den

Lib. iv. Epiſt. 28. *Schilders, ſelfs niet om beters wille,* ghelijck den jongen *Plinius** ſpreeckt, *van de voorgheſtelde ghelijckeniſſe moght afwijcken.* Sy waeren beducht dat de waere ghelijckeniſſe nimmermeer van hun ſoude worden ghetroffen, indien ſy de kracht haerer Konſte door een ontijdighe pluymſtrijckerye beſtonden te verbreken. *Dieghene,* ſeght *Eunapius*, de-*

In Iamblicho. *welcke de ſchoone jeughdighe lichaemen dieſe ſchilderen door haere Konſt ſoecken ſchoonder te maecken danſe ſijn, verderven de gantſche gheleghenheyd der ghelijckeniſſe; ſoo wel van haer voorgheſtelde patroon, als van de ſchoonheyd des ſelvighen patroons afwijckende.*

6. d' Oude Konſtenaers en lieten 't evenwel daer by niet blijven, maer ſy plaghten nae de voorghemelde afbeeldinghe van allerley byſondere ſchoone lichaemen, ontrent dewelcke ſy haer ſelven eenen gantſch langhen tijd beſigh hielden, tot een arbeydſaemer ende diep konſtigher maniere van wercken voord te vaeren; wanneer ſy naemelick d' *Idea* van de volmaeckte ſchoonheyd, die door de gheduerſaemheyd der voorigher oeffeninghe in haer ghemoed was inghedruckt, in haere Schilderyen ſochten uyt te drucken: Want gelijck ſy den rechten grond-ſlag van de waere *Proportie* voor een goede wijle tijds maer alleen uyt de naevolghinge van d' aller-volmaeckſte lichaemen ſochten te haelen, ſoo plaghten ſy deſe oeffeninghe met der tijd allenghſkens over te gheven; ſy en wilden haer ſelven niet langer met d' afbeeldinge

van

van 't eene of 't andere byſondere ſchoone lichaem bemoeyen, als het hun nu hoogh tijd ſcheen te weſen om uyt den ſchat-kelder haerer fantaſie een uytmuntende ſchoonheyd achtervolghens de waere wetten ende regulen van de lang-bearbeyde *Symmetrie* voord te brengen; hun docht dat ſy dan eerſt de ghewenſchte vrucht haeres voorighen arbeyds beghoſten te ghenieten, als haere bevallighe Beelden met ſulcken uytgeleſen ende gantſch feeldſaeme ſchoonheyd verciert waeren, datmen dierghelijcke ſchoonheyd nerghens in een eenigh menſche konde aenwijſen, maer datmenſe alleenlick uyt veele ende verſcheydene ſchoone perſonagien moght opgaederen. *De Kley-ſtekers, Schilders, Ghiet-konſtenaers, ende alle d'andere Beeld-houwers,* ſeght *Galenus* *, *ſoecken maer alleen het gene volkomenlick ſchoon is nae te boetſen, ſo plaghten ſy dan in d'aller ſchoonſte Menſchen, Paerden, Oſſen, Leeuwen, wat daer in elcke ſoorte ghevoeghelick ſt is, waer te nemen. Dies heeft het beeld van Polycletus, het welck* Polycleti canon, *ghenaemt wierd, eenen ſonderlinghen lof verworven; om dat dien grooten Konſtenaer alle de ghedeelten des ſelvighen beelds met ſulcken ghevoeghſaemen Symmetrie op malckander ghepaſt hadde, dat het overal voor een onbedrieghlick ende onbeſproken richtſnoer der Konſte was aenghenoomen.* Lib. 1. de temperam.

7. Alhoewel nu d' oude Meeſters de *Symmetrie* op het allernauſte ſchijnen waer genomen te hebben wanneer ſy naemelick d' uytnemenheyd haerer Konſte op 't aller hooghſte ſochten voor te ſtellen; nochtans plaghten ſy de ghelijckeniſſe in deſe uytnemende ende andere daghelickſe wercken nimmermeer te verſuymen. *Ieder een verwacht dat de menſchelicke ſtatuen, de ghelijckeniſſe van eenen menſche ſouden draeghen,* ſegt *Longinus de Sublimi orat.* 32. *Soo en maghmen 't ook met gheenen ſchijn van reden een Beeld noemen,* ſeght *Arnobius* *, *'t welck met d' afghebeelde ghedaente in ſijne voornaemſte linien niet over een en komt,* ſiet oock *Nazianzenus orat. IV. de Theologia. Daer en is gheen reden ter wereld,* ſeght *Ammonius* *, *dat yeman't Beeld van Socrates voor het rechte Beeld van dien Philoſophe ſoude erkennen, 't en ſy ſaecke dat hy ſijnen kaelen kop, ſijnen platten inghevallen neuſe, ſijne uytpuylende ooghen daer in verneemt. Apelles* plaght de Contrefeytſels van d' een en d' ander ſoo gantſch ghelijck te maecken, dat de tronie bekijckers, diemen *Metopocopos ofte Phyſiognomers* noemt, ſoo wel uyt ſijne Schilderyen als uyt het leven ſelver voorſegghen konden wanneer dien afghemaelden perſoone ſoude overlijden. *Plin.* XXXV. 10. Dies heeft ſich oock *Philophomus* vervoordert de reden by te brenghen, waerom goede Schilders de waere ghelijckeniſſe der naeghebootſter dinghen niet wel en konnen miſſen; *Men vindt gaer ſelden eenighe monſters onder de menſchen,* ſeght hy *, *vermids* Lib. vi. adv. gentes. In Ariſtot. de Interpret.

in Lib. iv. Arist. de genrat. animalium.

de menschen volmaeckte schepsels voord brenghen; en al wat volmaeckte schepsels voord brenght, plaght sijn oogen-merck heel selden te missen; even ghelijck d' aller aerdighste Schilders beswaerlick van de ghelijckenisse der afghemaelder lichaemen konnen afwijcken. 't Magh yemant oversulcks met recht vreemd schijnen 't ghene *Plutarchus* van *Demetrius Poliorcetes* verhaelt, datmen naemelick in sijnen tijdt geen Giet-konstenaers ofte Schilders heeft ghevonden (alhoewel *Lysippus*, *Apelles*, *Protogenes*, en veele haerer discipulen in dien tijd leefden) die hem naeden eyschen sijnes volmaeckter schoonheyd maghtig waeren af te beelden; *Demetrius was soo wonderbaerlick ende uytnemende schoon van ghedaente*, seght *Plutarchus*, *dat niemant onder alle de Ghiet-konstenaers en Schilders de ghelijckenisse sijnes weesens bequaemlick kost uytdrucken. Want ghelijck men daer in een soete bevalligheyd, een sensienlicke defftigheyd, een stuursche schrickelickheyd, ende in een gantsch lieffelicke schoonheyd vernam; soo sachmen mede daer in een dapper seldsaeme vermenghinghe van sijne jeughdigheyd ende stoutmoedigheyd, met den ontsachlicken heldachtighen schijn en met de koninghlicke staetelickheyd die in hem te vinden was, &c.*

In Demetrio.

8. Ghelijck dan d' oude Konstenaers de ghelijckenisse niet t' eenemael en versuymden, soo plaghtense nochtans meer wercks van de *Symmetrie* te maecken; achtende dat de ghelijckenisse maer alleen uyt de Konst ontstaet, waer als de *Symmetrie* uyt een sekere volmaecktheyd, die de Konst verde te boven gaet, hervoord komt, siet *Maximus Tyrius Dissertat.* XVI. Want daer stelt hy ons een gantsch merckelick onderscheyd tusschen dese twee hoofd-stucken voor oogen. Men seght oock dat *Zeuxis* een jonghsken met eenen druyf-torsch inde hand ghe-schildert heeft; ende als de Druyven soo wel nae 't leven ghedaen waeren dat de voghels tot deselvighe toevloghen, soo heefteen van d' aenschouwers sijnen spot daer mede ghedreven, seghghende, dat het ghevoghelte gheen goed ghevoelen van het exemeel hadden, wantse de Schilderye niet en souden bobben doven ghenaecken indien den Schilder de ghelijckenisse van 't jonghsken recht hadde ghetroffen. Niet te min lesen wy dat *Zeuxis* de Druyven heeft uytghewischt; behoudende in sijne Schilderye t ghene beter was, ende niet 't ghene ghelijcker scheen te wesen, siet *Seneca rhetor Lib. X. Controvers. 5. Ieder een houdt het daer voor*, seght *Quintilianus*, *dat Lysippus en Praxiteles aller naest tot de waerheyd komen: want Demetrius wordt beschrijft als wesende al te simmelick in die stuck, vermids hy bevonden wordt meerder arbeydt en moeyte aen de ghelijckenisse dan aen de schoonheydt te hanghen.* Wat *Lysippus* aenghet, *Plinius*, gheeft hem het volghende ghetuyghenis, *dat hy de Ghiet-konste op eenen seer goeden voet ghebracht heeft, midts het hey*

Lib. xii. Cap. 10.

Lib. xxxv. Cap. 8.

ghees-

gheestighen uyt werckende, de hoofden insghelijcks kleynder en het gantsche lichaem stuycker en droogher maeckende dan d' oude voor hem ghewoon waeren te doen, ten eynde dat sijne beelden door dit middel een ghevoeghlicker lengde mogten ghekrijghen. Hy nam de Symmetrie op het aller nauste waer, veranderende de vierkante statuen van d'oude meesters door een nieuwe ende ongebruyckelicke manieren van doen, dies liet hy sich mede verluyden, dat de menschen van d'oude Konstenaers ghemaeckt waeren, gheluyckse sijn; datse van hem daerontrent ghemaeckt mierden, ghelyckse behooren te sijn.

9. Dewijl het oversulcks niet en kan gelochent worden dat de *Symmetrie* eertijds voor 't grootste hoofd-stuck der Konste ghehouden wierd, soo en magh het ons mede niet vreemd schijnen dat d' oude Meesters haeren voornaemsten lust in naeckte Beelden scheptens Want *ghelijck de naeckte lichaemen 't ghene ghebreckelick is niet en verhelen, soo, plaghtense oock niet spaerigh te sijn in 't vertoonen van't ghenese prijswaerdigh in sich hebben*, seght den jonghen *Plinius Lib. III. Epist. 6. 's Menschen naecktheyd is een gantsch wonderbaerlick behulp der schoonheyd*, seght *Lactantius de opificio Dei, Cap. 7.* Nochtans plaghten d' oude *Griecken* aller meest haer vermaeck inde bloote ende onopgepronckte lichaemen te nemen; want sy niet en konden verdraeghen dat de *Symmetrie* (die van hun met groot recht voor d' opperste deughd der Konste wierd ghehouden) onder d' optoysels van een min konstigh ghewaed verdonckert soude blijven. *Apelles heeft een van d' oude Helden naeckt ghe-schildert, even als of hy de nature selver met dit stuck werks uyt-eysschen en tot den strijd beroepen wilde*, seght *Plinius Lib. XXXV Cap. 10. Het is een Grieckse ghewoonte*, seght den selvighen *Plinius* wederom in een andere plaetse *, *niet met allen te bedecken; het Roomsche oorloogh ghebruyck brenght daer en tegben mede, datmen de Beelden een pans-cieraet eenigh ander borst-harnas toepasse. Praxiteles* heeft het onderscheyd tusschen ghekleede ende onghekleede figuren door eenen seer gauwen vond loosselick te verstaen ghegheven: Want *als Praxiteles twee sijner Venus-beelden op eenen tijd voor den selvighen prijs te koop droegh*, seght *Plinius* *, *soo ist dat d' inwoonders van 't Eylandt Coos (dien de keur toebehoorde) het ghekleede beeld verkosen, achtende dat het selvighe met de zedigheyd ende eerbaerheyd aller best over een quam. De Gnidianen kochten oversulck 't verworpene naeckte beeld om het ghelijcke gheld, alhoewel met een ongelijck ghemacht: want Praxiteles heeft de Stadt Guidos door het beelds van dese Goddinne eenen gantsch groote naem verworven. Haer Huysken wordt wijd open gheset, ten eynde dat het beeld van alle kanten moght worden besichtight: Het schijnt mede dat de Goddinne selver daer niet tegben en heeft, sulcken verwonderingh verwecht dit beeld, van wat kant dat men het oock besiet.* Gelijck wy het oversulcks

Lib. xxxiv Cap. 5.

Lib. xxxvi Cap. 5.

daer

daer voor houden, dat de ſtucken van d' oude Meeſters met allerley loffelicke deughden rijckelick vervult waeren; ſoo ghelooven wy mede vaſtelick, dat de prijſwaerdigheyd haerer wercken voornaemelick beſtond in den roem van de ſeldſaeme proportionele eenvoudigheyt die in d' oude ſtockbeelden ende ſchilderijen met de nature ſelver ſchijnt te ſtrijden. Het is mede onmoghelick dat yeman ſijne ooghen op de alnoch overighe oude beelden ſoude ſlaen. *Of hy ſal vele beter dinghen ſien,* ſeght *Caſſiodorus* *, *dan hem oyt in het leſen voorquamen; hy ſal ſchoonder dinghen beoogben, dan hem oyt in den ſin ſchooten; de ſtatuen naemelick, die de deughden van haere werck-meeſters tot op deſen huydighen dagh toe melden. Hy ſal met groote verwonderingh beſchouwen hoe d' aderen in het koper ſpelen, hoe de hijſen door het ernſtighe ghepoogh ſwellen, hoe de ſenuwen onder en tuſſchen het gaen gheſpannen ſtaen; ja den ghegoten menſche ſal ſich ſelven in ſoo vele ende verſcheydene ghelijckeniſſen aen hem vertoonen, dat hy den naeghboetſten man veel licht voor een naturelicke menſche houden ſal. Deſe verwonderingh ſal hem noch voorder tot d' aenmerckinghe van de paerden aenleyden; vermids hy niet en kan verſinnen hoe het hy komt dat men in de moedighe beeſten ſulcken levendighen vierigheyd ſpeurt, ja hy maeckt uyt haere ghefronſte ronde neuſgaten, uyt haere t' ſaemen ghedronghene ledemaeten, ende uyt haere nederghedruckte ooren een vaſt beſluyt, dat ſy het ghaerne aen het loopen ſouden ſtellen, alſ het hem ghenoeghſaemlick bekent dat het metael een onroerelicke ſtijvigheyd heeft.*

Var. vii. 15.

10. Wy vinden daer en boven in ettelicke vermaerde Schrijvers hoe d' oude Konſtenaers, benevens de ſorghvuldighe waerneminge van de voorgemelde *Symmetrie*, oock daer op plaghten te letten dat de *Baſis* ofte den voet haerer ſtock-beelden met de proportionele grootte der Beelden ſoude over een komen, als oock dat haere Beelden ſelver de *proportie* der plaetſe daer inſe opgherecht waeren niet en ſouden te buyten gaen. *Plutarchus* ſpreeckt van 't eerſte; *Iammerlicke Konſtenaers brenghen te paſſe*, ſeght hy *, *dat de kleynheyd haerer ſtock-beelden aenmerckelicker is, wanneer ſy den voet der ſelvigher al te groot maecken. Vitruvius* vereyſcht het andere; *De gedeelten der Kercken*, ſeght hy, *moeten de gheheele groote door een proportionele ghevoeglickheyd haeres byſonderer ſtucken volkomenlick beandwoorden.* Want dat men alhier door de *ghedeelten der kercken* niet alleen de byſondere ſtucken van het ghebouw, maer oock de ſtock-beelden die daer in opgherecht ſijn, verſtaen moet, is lichtelick uyt *Arrianus* * af te nemen, als hy den Keyſer *Adrianus* met een gantſch beſighe noeſtigheydt daer van verwittight, dat de ſtatuen van *Mercurius* ende *Phileſius* vele te kleyn waeren voor den *Trapezuntiſchen Tempel.*

Lib. ii. de Alexandri fortuna aut virtute * Lib. iii. Cap. 1.

In ipſo ſtatim initio periplus Ponti Euxini.

Soo

Soo heeft sich den Bou-meester *Apollodorus*, nae 't verhael van *Xiphilinus* *, mede gestooten aen de Beelden die in den Tempel van *Venus* ghewijdt stonden; want hy sich niet en schroomde te segghen, dat se grooter waeren dande gheleghenheyd des Tempels verdroegh. Wy lesen insghelijcks in *Strabo* *, dat *Phidias* goede achtinghe op dese *Proportie* ghenomen heeft, als hy 't Beeld van *Iupiter Olympius* al sittende maeckte; want alhoewel den Tempel ruym ghenoegh was, nochtans scheen het beeld, selfs oock in dese sittende gestalte, het hoogste verwelfsel des ghebouws met sijn hoofd by nae te raecken; soo scheen het oock het gantsche dack van sijnen tempel te sullen aflichten, indien het eens van sijnen setel best ondt op te rijsen. Ghelijck het dan openbaer is dat d' oude Meesters haere beelden plaghten te schicken nae de gheleghenheydt der Kercken daer inse ghewijdt souden worden, soo plaghtense met eenen oock goede achtinghe te nemen op de plaetsen tot oprechtinghe deser beelden voorbeschey den; want sy maeckten haere statuen dus ofsoo, nae dat men hun een hoogher of leegher plaets hadde toebestemt, ende alhoewel wy voor desen, in het voorgaende Cap. 8. een seer merckelick exempel van dese haere ghewoonte byghebraght hebben, nochtans en vinden wy het hier niet ongheraeden een ghenoeghsaeme reden van dese haere betrachtinghe uyt *Vitruvius* voor te stellen; *Hoe vele hoogher de scherpheyd onser ooghen opklimt*, seght hy *, *soo veel minder kunse de dikkigheyt des luchts doorsnijden; wantse door de hooghde verswackt ende in haere krachten verbroken wesende, onse sinnen een onghewisse maete der grootte plaght te boodschappen en voor te draghen, oversulcks moeten wy allenthalven door de reden soecken op te vullen, het gene daer in de bysondere gedeelten van sodaenige Symmetrien mangelt, ten eynde dat de wercken de welcke in een hoogher plaets gheset sijn, ofte oock een Colossische grootte hebben, de sekerheydt haerer proportie niet en souden quijt worden.*

In Adriano.

Lib. viii. Geogr.

Lib. iii. Cap. 3

11. Soo plaghten dan die ghene de welcke een goede ervaerenheyt in de volmaeckte regulen deser *Symmetrie* hadden gantsch vreemde dinghen door kracht deser kennisse uyt te richten, *Lucianus* * verhaelt dat *Phidias* strecks op het eerste gheticht van een Leeuwen klauwe gheoordeelt heeft, hoe grooten Leeuwe hy tot de *proportie* der selviger klauwe moest toepassen. *Phlegon Trallianus* * een vrijghelaeten knecht van den grootmoghenden Keyser *Augustus*, maeckt insgelijcks een wijdloopigh verhael hoe dat den Land meter *Pulcher*, die by den Keyser *Tiberius* van weghen sijne uytnemende kennisse in allerley wiskonsten hooghe gheacht wierd, de nieusghierigheyd deses Keysers voldaen heeft door net maecken van een hoofd het welck met de *Proportie*

In Hermotimo.

Cap. 13. & 14. de Rebus mirabilib.

portie van eenen gheweldighen tand over een quam: Want als de *Pontiſche* natien den Keyſer eenen tand toeſonden die meer dan een voetlangh was, ſoo iſt dat den Keyſer verlanghde te weten wat lijf lenghde den eyghenaer deſes tands moght hebben ghehadt, en *Pacher* heeft ſich op deſe gheleghenheydt vervoordert de wonderbaerlicke groote van dien afgheſtorven Held pertinentelick voor te ſtellen. De *Egyptiſche* Prieſters, nae het verhael van *Diodorus Siculus* *, plaghten eyndelick uyt haere heylige gedenck ſchriften een gantſch ſeldſaeme vertellinghe voor te brenghen; ſegghende; Dat de twee vermaerde Beeldſtekers *Telecles* en *Theodorus*, ſonen van *Rhœcus*, eenen ſeerlanghen tijd in *Ægypten* verkeert hebben, en datſe tuſſchen hun beyden het beeld van *Apollo Pythius* voor d' inwoonders van het Eylandt *Samos* op een gantſch ſeldſaeme ende onghehoorde wijſe volwrochten: Want alhoewel *Telecles* d' eene helft deſes beelds in het Eyland *Samos*, en ſijnen Broeder *Theodorus* d' andere helft in de wijdberoemde Stad *Epheſus* maeckte; nochtans paſten deſe twee halve beelden ſoo wonderlicken wel op malkander, datmen andere niet en konde oordeelen, of het gheheele beeld was het werck van een meeſter alleen. De ſelvighe Prieſters houden daer en boven ſtaende dat deſe maniere van doen den *Ægyptenaren* eyghen was, ſonder dat de *Grieken* de ſelvighe oyt te vooren in het werck ſtelden. Want de *Ægyptiſche* Konſtenaers en plaghten de ghelijckeniſſe haerer beelden nae het ſegghen deſer Prieſters, van de menſchelicke lichaemen door het bloote gheſicht niet af te nemen, ghelijck de ghewoonte der *Grieken* ſulcks mede brenght: maer als eenighe twee Konſtenaers de Marmer-ſteenen die uyt ghehouwen ende in twee verſcheydene ſtucken verdeylt waeren tot ſich trocken, dan plaghten ſy tuſſchen hun beyden een bequaeme *Proportie* des voorghenomen werckx van het hooghſte tot het laeghſte te betaemen, het gantſche beſteck der menſchelicker ghelijckeniſſe in een en twintigh verſcheydene ghedeelten afdeylende; dies plaght het oock doorgaens henen te gheſchieden dat de Konſtenaers, nae het onderlinghe beſpreck van ſulcken of ſulcken groote, verde van malekander vertrocken ſijnde, de byſondere ſtucken haeres ghemeynen wercks tot groote verwonderingh van de verbaeſde Aenſchouwers nae het verſchiet van ettelicke maenden en daghen by een bragten.

Sub finem Libri Primi.

12. Noch openbaert ſich d' onghelooflicke kracht deſer *Symmetrie* allermeeſt in de Teycken-konſt ofte in d' eerſte affcheerlinghe der ghevondener dinghen. Dies plaghten oock allerley Konſt-vroede Mannen het ſchierlicke wel ghe-proportioneerde bewerp van een ghenoeghſaemlick door kaude *Inventie* voor het voornaemſte grondwerck

werckdeser Konsten te houden; wanneer naemelick d'arbeydsame Konstenaers haere eerste invallen, sonder 't behulp van eenighe vermaeckelicke Coleuren, in suckele proportionele linien soo gheestiglick voor ooghen stellen, datmen allenthalven de levendighe kracht der dinghen selver in d' eenvoudigheyd haeres ontrecks en de slechtigheyd haerer eenwerwigher binne-wercken vernaemt. *d'Overgroote verwonderinghe daer mede ick my selven bevinde inghenomen te sijn*, seght *Horatius* *, *brenght te wegh dat sick 't ghewecht 't welck met neede aen de ooghen comt een kale op de muyr gheschildere saet soo geestiglick begaepe, dat ick mijne beenen door 't spannen der haessen bynae overrecke; niet anders als of de ghecrocken figuren hand-ghemeyn ghe worden sijnde maerlick vechten, en als offe haer ghemeer in 't brenghen ende in 't ontwijcken der scheren-slaeghen in der daed herneemde en dernaer de vlaerden. Philostratus* heeft den rechten aerd midsgaders oock de waere kracht van de Teycken-konst verde duydelicker wyrghedruckt. *Het en magh niet gheloochent worden of de linien*, seght hy *, *die sonder eenighen verwen-praet maer alleen in licht- en schaduwe bestaen, verdienen den naem van een Schilderye; vermids wy in de selvighe niet alleen de ghelijckenisse van d'afgebeelde personagien beschouwen, maer oock haere beweghinghen selver, 't sy datse door een schroomhertighe schaemte erghens van afghekeert of door een vrymoedighe voordurrenheyd erghens tot aenghedreven worden; ende alhoewel dese linien op't allerenvoudighste t'samen ghestelt sijnde de vermenghinghe van 't bloed als oock de jeughdigheyd van 't hayr en den baerd in 't minste niet uyt en drucken, nochtans ghevense ons de volmaeckte ghestaltenis van eenen swarten ofte witten menschen bescheydentlick te kennen. Indien yeman overseluks eenen Indiaen in witte linsen best aet te trecken, hy sal niet te min swart schijnen; ghemerckt sijnen platten neus, sijn staende hayr, sijne holle backen, ende een seker soorte van domnigheyd ofte verstijfheyd ontrent sijne ooghen de gantsche ghelegenheyd der voorgheseider ghelijckenisse plaght te verswaeren ende eenen Indiaen alien den ghenen uyt te wijsen die sodaenighen Teycenaingh niet onmoedsaemlick beschouwen.*

* Lib. ii. Sat. 7.

Lib. ii. de vita Apollonij, Cap. 10.

Ghelijck het dan blijckelick is dat sich den eenighen ende waeren grond-slagh der Konste in de Teickeninghen allermeest ontdeckt, soo gaet het mede vast datse den verstandigen een sonderlinghe vermaeck door de kracht van een rechtschaepene onopgheproncte *Symmetrye* aenbrenghen. Wy sien 't oock dagbelicks dat sich de welgheoeffende Konst-kenners niet alleen met de konstighe wercken selver verghenoeght houden; maer datse boven dien d' eerste, tweede, derde schetsen, die de groote Meesters tot ontwerp haerer wercken ghemaeckt hebben, met een dapper vierighe ende onversaetelicke begheerte beschouwen; niet alleen, om datse d'uytnemende schoon-

heyd en kracht van een welgheproportioneerde Teyckeningh allerbeſt in d' eenvoudigheyd deſer onghecierder linien beſeffen; maer oock, om datſe inde ſelvighe den ſoeten anghſt des werckenden Konſtenaers ordentlick konnen naeſpeuren; hun dunckt dat haeren gheeſt t' ſaementlick met den gheeſt des arbeydſaemen Konſtenaers ſpelen gaet, als haer ghemoed door een heymelicke goed-gunſtigheyd wordt aenghedreven om 't onvermoeyelicke gevoel ſijner diep-gheleerder ghedachten naete vorſchen. Wy hebben voor deſen * uyt *Seneca* aengheweſen, dat het den Konſtenaeren ghenoeghelicker is te wercken, dan ghewrocht te hebben; even het ſelvighe ſtaet ons alhier in de ghelegenheyd der Konſt-lievers aen te mercken; want het hun aerghens nae ſoo vermaeckelick is de volmaeckte wercken der Konſtenaeren met ghemack te beſichtighen, of 't ſchijnt hun vele vermaeckelicker uyt de verghelijckinghe van verſcheydene gheteyckende ſchetſen aen te mercken met wat een bekommerde ſorghvuldigheyd 't oordeel des twijfelmoedighen Konſtenaers was opghenomen eer hy ſijn werck met een goed verghenoeghen heeft durven aentaſten. Die ghene onder en tuſſchen dewelcke het teyckenen lang ghenoegh en met eenen vlijtighen ernſt gheoeffent hebben, moghen 't hier by niet laeten blijven en d' aenghevanghene Konſte ten halven niet laeten ſteken; aengeſien de Teycken-konſt (alhoewelſe met goed recht voor een gantſch ghewightigh point en voor den eenighen ghebaenden wegh tot de Schilder-Konſt end' andere Bootſer-konſten gheſtouden wordt) maer alleenlick een aenleydinghe tot yet grooters ſchijnt te weſen. *De vermoo hebben een ſonderlinghe kracht om onſe ooghen tot ſich te trecken*, ſeght *Plutarchus* *, *vermids 't menſchelicke gheſicht door de bloeyende lieffelickheyd der ſelvighen krachtighlick opghewecket ende gheſpijſt wordt*. Ghelijck het overſulcks uyt ons voorighe bewijs lichtelicken is af te nemen, dat een welgheproportioneerde Teyckeningh de waere ghelijckeniſſe der afgheteyckender dinghen ghenoeghſaemlick uyt-druckt; ſoo en moghmen evenwel de ſchaduwe deſer onvolmaeckter ghelijckeniſſe met de levendighe volmaecktheyd van een veelverwighe Schilderye in 't minſte niet verghelijcken. Derhalven ſchijnt het vervolgh van onſe voorgheſtelde materie te vereyſchen, dat wy nae de verhandelingh van de *Proportie* tot de *Coleuren* ſouden voort-vaeren.

* Lib. II. Cap. 7.

* In Periele circa ipſum initium.

Cap. III.

EEn goed Konſtenaer, ſeght *Seneca epiſt.* 121. *Handelt ſijn werck-tuygh met een ſonderlingh ghemack. Soo en valt het den ſtierman niet moeyelick*

't roer

't roer herwaerds en derwaerds, nae 't hem goet dunckt, te draeyen. Een Schilder plagt insghelijcks de groote menighte van soo vele ende verscheydene verwen, die hy tot het opmaecken sijnes Contrefeytsels voor hem heeft, lichtelick t' onderscheyden, en sich met een vaerdighe hand ende ooghe tusschen de voorgheselde wachs-verwen en sijn aenghevanghen werck besigh te houden. Want gelijck men tot het schrijven van 't eene of 't andere woord maer alleenlick eenige sekere letteren van doen heeft, sonder 't gantsche A, B, C, overhoop te haelen; even alsoo behoeft men tot het opmaecken eener Schilderye maer alleen de noodwendighste verwen nae den eysch van een Konst-maetigh oordeel aen te strijken, sonder de gantsche menighte van soo vele verscheydene coleuren plotselinghs en blindelings op het tafereel te smacken. *Die Schilders worden maer alleen voor de beste Konstenaers ghehouden*, seght *Greg. Nazianzenus* *, *dewelcke de waerachtighe en levende ghelickenisse der gheschaepener dinghen in haere tafereelen afmaelen: d' Andere daer en teghen, die nae een ydele vermenghinghe van veele gantsch treffelicke ende vermaeckelicke Coleuren anders niet dan een gheschilderde tempeest in haere stucken vertoonen, ghelijckse verde van de rechte Konst-oeffeninghe afwijken, soo en maghmen hun desen eerlicken naem met gheenen schijn van reden toepassen.* * Carm. ad.

Ondertusschen moet een goed ende oprecht Konstenaer den rechten aerd en de bysondere krachten van allerley verwen volkomenlick soecken te verstaen. *Het is t' eenemael onmoghelick*, seght *Hermogenes* *, *dat yeman de vermenghinghe eenigher dinghen grondighlick verstaen ende bequaemelick in 't werck soude stellen, 't en sy saecke dat hy eerst een bescheydene kennisse van de menghbaere dinghen bekome. Indien yeman een graeuwe ofte bruyne verwe nae de teghenwoordighe gheleghenheyd sijnes wercks bequaemelick meynt te vermenghen, het is hem van noode dat hy de nature van swart en wit volkomenlick beseffe.* * Lib. 1 de Formis orat.

2. De *Grieckse* Schilders hebben dese vermenghinghe der verwen een verdervinghe ofte ontwordinghe ghenaemt, ghelijck ons *Porphyrius Lib. IV. De Abstinentia* het selvighe te verstaen gheeft. Soo segt oock *Plutarchus* in sijn boeck van de ruchtbaerheyd der *Athenienser*, dat den Schilder *Apollodorus*, die de corruptie ofte ontwordinghe der verwen als oock de maniere van 't schaduwen aller eerst ghevonden heeft, een *Atheniesch* borgher was. Hy stelt ons insgelijcks in een andere plaets * de rechte reden voor ooghen die d' oude Konstenaers bewoghen heeft dese vermenghinghe der verwen een ontwordinghe te noemen. Immer is het kennelick dat de Schilder-konst door 't toedoen van een welghemaetighde vermenghinghe ende verscheydenheyd der verwen te weghe brenght, dat men in haere Beelden de levende * Sympos. problem. VIII. 5.

ghelijckenisse van d' afghebeelde persoonen beschey denlick bespeuren kan. *De Schilder-Konst bestaet voornaemelick in de Coleuren;* seght *Philostratus* *; *alhoewel sy 't daer by niet en laet blijven; maer ghelijckse in de eenverwighe Schilderyen haere sonderlinghe kracht openbaert, soo schijntse nochtans in de veelverwighe stucken een gantsch andere Konst te sijn; vermids sy ons de schaduwen aenwijst; sy vertoont het onderscheyd, 't welcke men in 't gelaet van eenen rasenden, bedruckten, verheughden menschen plaght te bevinden; sy onderwindt sich de kracht van de glinsterende ooghen-straelen naete boetsen, 't welck den Ghiet-konstenaeren ondoenlick is; sy en vindt daer geen swaerigheyd in of het een bruyn, een graeu, ofte een swart oogh is 't welck haer wordt voorgheselt; 't is haer mede even eens of sy goud-gheel, rossachtigh, ofte blondhayr moet uytdrucken; sy weet oock goeden raed met allerley waepenrustingh en verscheyden verwighe kleederen; het valt haer eyndelick licht Slaepkamers, Huysen, Foreesten, Berghen, Fonteynen, ja de Lucht selver die alle dese dinghen begrijpt, af te maelen.*

In proœmio Iconum.

In zeuxide

3. Het voornaemste werck van een goed Schilder bestaet oversulcks daer in, *dat hy sijne verwen, nae* 't voorschrift van *Lucianus* *, *bequaemelick vermenght, dat hyse wel van pas aenstrijcke, en behoorlicker wijse beschaduwe.* 't welck hem t' eenemael onmoghelick is, 't en sy saecke dat hy van te vooren een goed panneel ofte eenen bequaemen doeck hebbe voorbereyder. *Plinius* gheeft ons te verstaen *Lib.* XVI. *nat. hist. Cap.* 39. Ontrent den eersten aenvangh des selvighen Capittels, van wat hout d' oude Konstenaers de berders ofte panneelen daer sy op schilderden ghemaeckt hebben, *Theophrastus* insghelijcks Lib. III. *hist. plant. Cap.* 10. Als oock Lib. V. Cap. 8. Verhaelt ons in 't bysonder wat slagh van hout sy tot sulcken ghebruyck eertijds verkosen. Ghelijck het dan blijckt dat de Konstenaers het bequaemste hout naukeurighlick plaghten uyt te picken, so leeren wy mede uyt *Ioannes Grammaticus* dat het hun niet even-eens was wat doeck sy tot het opmaecken haeres wercks ghebruyckten. *Alhoewel een Schrijf-meester van meyninghe is wel te schrijven,* seght hy *, *nochtans plaght hem 't al te dunne ofte doorvloeyende papier, als oock den slimmen inckt, in sijn voornemen menighmael te verhinderen: Even het selvighe plaght de Schilders te wedervaeren, wanneer haeren doeck niet en deught, ofte oock de verwen niet recht en sijn.*

In Aristotelis Lib. ii naturalis auscultat.

4. Volght op 't voorbereyden van goede verwen, als oock van een bequaem berd ofte van eenen bequaemen doeck, dat den Konstenaer dese vier hoofd-stucken nae de gheleghenheyd sijnes wercks behoorlicker wijse waerneme; het licht en schaduwe, het schijnsel en duysternisse; ghelijck *Plutarchus* dese vier dinghen bequaemelick t' saemen knoopt. *De Schilders brenghen te passe,* seght hy *, *dat lichte en schijnende*

De Discrimine adul. & amici.

dinghen

dinghen een grooter lieht ende een helderer schijnsel bekomen, wanneer sy een donckerachtighe schaduwe ofte een dicke duysterinisse daer ontrent vertoonen.

Dit is een wonderlick behulp onser oghen; *Ons oogh schept eenen sonderlinghen lust in d' aller glinsterighste Coleuren*, seght *Maximus Tyrius* *, nochtans sal ons dit verlnaeck een seer kleyn verghenoeghen toebrenghen, 't en sy saecke dat men het aenghenaeme schijnsel van sulcken helderen verwe door een naebuyrige bruynte een weynigh soeckt te helpen. 't Streckt mede tot voordeel der Schilderyen selver; *Want d' aller teghenstrijdighste verwen worden bevonden een paerighlick die sijn tot het opmaecken van een uytnemende schoonheyd*, seght *Philostratus Iconum Lib. II. in Centaurides*. *Daerom maeckt men oock een swarte Schilderye op eenen witten grondt*, segt *Io. Grammaticus* *, *ghelijck men een witte of goude Schilderye in 't teghendeel op een swarte grond plaght te maecken. Teghenstrijdighe verwen dicht by malckander ghestelt sijnde, plaghen uyt meer af te steken; soo kanmen oock ghelijcke dingen bevwaerlick van de ghelijcke dinghen, daerse mede vermenghet sijn, onderkennen; even als ofmen witte Schilderyen op eenen witten grond, en swarte op eenen swarten grond bestondt te schilderen. Hier uyt ontstaet het oock, datmen deghene die swarte kleederen draegen's nachts soo wel niet en kan onderscheyden, als die in 't witte ghekleedt sijn: Dieghene insghelijcks dewelcke's daeghs, doch voornaemelick in een heldere sonne-licht, in een wit ghewaed op een neer gaen, konnen even soo weinigh bekent worden als ysse in 't midden van een schemerachtighe nevel-wist wandelen.*

Differt. xxxv.

* In Lib. i: Meteorol. Aristotelis.

5. Het licht wordt t' eenemael tot de Schilderyen vereyscht; ghemerckt de rechte verwe der schaduwe maer alleen uyt de naebuyrigheyd des lichts ontstaet. Dies heeft oock *Tertullianus* *, als hy bewijsen wilde dat *Hermogenes* eenen gantsch lammen broddachighen Schilder was, anders niet by ghebraght, dan dat hy sijne schaduwen haere verwen sonder eenigh licht plaght te gheven. Men wist in 't beghin, eer de Konst door den ghelucksigen arbeyd der ouder Meesters tot eengantsch wonderbaerlicke uytnemenheyd verheven was, van gheen andere als eenverwighe Schilderyen te spreken, diemen doen ter tijd *Monochromata* noemde; *De Konst heeft haer selven eyndelick onderscheyden*, seght *Plinius* *, *en heeft het licht en de schaduwen uytgevonden; de teghenstrijdighe verscheydenheyd der verwen opgewreckt sijnde door een onderlinghe beurt-veranderinghe.*

* Adversus Hermogenem.

* Lib. xxxv. Cap. 5.

6. De schaduwe heeft sulcken onverbrekelicken verbintenisse met het licht, datmense van malckander niet en magh afscheyden, ja dat d' een sonder d' ander in 't minsten niet en kan bestaen. *d' Aenghenaemheyd van 't licht wordt in de Schilderyen allermeest door de schaduwe verdorsaeckt*, seght den jonghen *Plinius Lib. III. epist. 13.* Daer uyt ontstaet

Digitized by Google

ſtaet het oock dat *dieghene dewelcke met enckele verwen hebben gheſchildert altijd eenighe verhooghinghen ende verdiepinghen ghebruycken; want het hun anderſins onmoghelijck ſoude ſijn de byſondere leden door haere byſondere linien t'onderſcheyden*, ſeght *Quint.* XI. 3. Dus ſien wy dat de Konſtenaers allenthalven in haere wercken eenighe ſchaduwen ofte verdiepinghen te paſſe brenghen, ten eynde dat het ghene 't welck in haere Schilderyen verhooght is, met meerder kracht moght uytſteken en d'oogen der aenſchouwers ſelfs oock buyten het tafereel ſoude ſchijnen t'ontmoeten. *Laet twee parallele ofte even-wijdighe linien op een panneel met de Coleuren van licht en ſchaduwe worden ghetrocken*, ſeght *Longinus**, *nochtans ſal de uytſtekende blinckende helderheyd des lichts ons gheſicht vaerdigher entmoeten en veele naerder ſchijnen te ſijn.* *Nicias* heeft onder alle d'andere oude Konſtenaers het licht ende de ſchaduwe ſeer naupuntighlick waerghenomen, allermeeſt daer nae trachtende dat ſijne Schilderyen van 't berd ſouden affteken. Plin. XXXV. 11. *Zeuxis*, *Polygnotus*, ende *Euphranor* hebben met eenen ſonderlingen arbeyd ghelocht haere ſtucken behoorlicker wijſe te beſchaduwen ende met eenen levendighen gheeſt in te aeſſemen; ſoo plaghten ſy mede daer nae te ſtaen datſe in haere verdiepſels ende verhooghſels den opperſten lof boven d'andere Meeſters moghten verwerven. *Philoſtr. Lib. II. Cap. 9. De vita Apollonij.* *Apelles* ſchilderde den grooten *Alexander* met blickſem-ſtralen in de hand; ſijne vinghers met t'ſaemen den blickſem ſchijnen van 't tafereel af te ſteken. Plin. XXXV. 10.

*De ſublimi orat. 15.

Phyloſtratus heeft het ſelvighe in de Schilderye van de yvoore *Venus* aenghemerckt; *De Goddinne en wil niet ſchijnen gheſchildert te ſijn*, ſeght hy *, *want haer beeld is ſoo gheweldigh afſtekende, dat het ſchijnt ombeſpaer te weſen.* *Pauſias* was d'eerſte die de hand ſloegh aen een ſekere ſoorte van Schilderye, in welcke hy van nieman achterhaelt wierd, alhoewel hem veele daer in naevolghden: Want als hy de lenghde van eenen Oſſe wilde aenwijſen, ſoo heeft hy hem eerſt met het hoofd en met de borſt recht teghen over d'aenſchouwers ghewendt, ſonder hem nae de ghewoonte van andere Meeſters ſijdelinghs te ſtellen; en dus doende heeft hy niet te min ſijne gantſche lenghde en dickte ghenoeghſaemlick te verſtaen ghegheven. Daer nae, ghelijck alle d'andere Konſtenaers eenighe byſondere ghedeelten haerer Beelden, om deſelvighe beter te doen affteken, met licht verwen verhooghen en door een naebuyrighe bruynigheyd verdiepen, ſoo heeft hy den gheheelen Oſſe ſwart ghemaeckt, het weſen ſijner ſchaduwe maer alleen uyt de kracht der gheweldigher verdiepinghe uytwerckende, en door een ſonderlinghe verkortens Konſt met eenen oock te weghe brengende

*Iconum Lib. ii.

Digitized by Google

brenghende datmen sijne platte Schilderije voor een verheven ende half rond beeld soude hebben aenghesien, en dat eenighe dingen daer in afbreukigh en puttigh stonden, die nochtans gheheel ende effen waeren, *Plin.* XXXV. 11. Ghelijck dit buyten alle twijffel een aenmerckelick en gantsch seldsaem meester-stuck gheweest is, soo hebben wy hier met eenen ook in het voor by gaen waer te nemen, dat de voornaemste Konst eenes goeden Meesters sich allermeest in de geleghenheyd van sittende ofte ook andersins nederwaerts gheboghen figuren plaght te vertoonen. *Sittende figuren hebben veelerhande, schaduwen,* seght *Philostratus* *, *soo wordt ook de sonderlinghe wijs heyt ofte Konstkennisse des Schilders voornaemelick daer in gheopenbaert, dat hy de Maeghd al sittende gemaeckt heeft.* Den selvigen autheur heeft dese aenmerckinge op een andere gelegenheyd noch wijdlopiger aengeroert; *Het en heeft niet vele wercks in,* segt hy *, *de schaduwe der gener die vlack neder liggen ofte over end staen te treffen; dies konnen ook vele ghemeyne verstanden sodaenighe schaduwen schappelick ghenoegh uytwercken. Maer de schaduwen van Atlas gaen de ghemeyne Konst-kennisse verde te boven; vermids de schaduwen van sulcken nederbuckende figure, al is het schoon saecke datse d' een op d' ander vallen, nochtans en verdonckerense die dingen in het minste niet, de welcke behooren uyt te steken, maer se veroorsacken liever een ghenoeghsaem licht entrent de holligheyd sijnes buycks.* Iconum Lib. ii. in Palestra.

* Ibidem, in Atlante.

7. De duysternisse schijnt alhier anders niet te sijn, dan de bruynachtighe donckerheydt van een dieper schaduwe; even als het schijnsel gheseyt magh worden anders niet te wesen, dan de blickende helderheyd van een klaerer licht, *Want indien wy een berd met wit en swart te ghelijck overstrijken,* seght *Ioannes Grammaticus* *, *nochtans sal het witte altijd naerder, en het swarte verder af schijnen te sijn. Daerom plaghten ook de Schilders op aenmerkinghe van dit stuck, haer selven met swartachtighe of doncker bruyne verwen te behelpen, wanneer sy de verdiepte holligheyd van eenen bornput, van eenen reghen-back, van een gracht, van eenen grondeloosen kuyl, ofte iet sulcks meynen af te beelden: Wanneer sy eenighe dinghen in het teghendeel soecken te verhooghen, als naemelick de borsten van een maeghd, een uytgheslreckte hand, de voeten van een springhende ofte loopende Paerdt, dan plaghten sy aen beyde sijden een ghenoeghsaeme schaduwe van swarte en bruyne verwen aen te wrijven, ten eynde dat dese ghedeelten door de naebuyrige verdiepinghe met een levendighe kracht van het tafereel moghten afsteken.* Den jonghen *Philostratus* heeft iet sulcks willen te verstaen gheven; want als hy ons de schilderije van *Pyrrhus* gaet beschrijven, *Den werckmeester,* segt hy *, *heeft de donckere bruynigheyd van de gracht uyt der maeten konstiglick uytgewrocht, op dat wy de diepte des grachts dies te beter souden begrijpen.* * In Lib. i. Meteorolog. Aristotelis.

* In Pyrrho.

Digitized by Google

8 Het Schijnſel wordt ſomtijds in de Schilderyen te paſſe ghebracht van weghen de noodſaeckelickheyd des ghebruycks, ſomwijlen wordt het in de ſelvighe vereyſcht, tot enckel cieraet. Het wordt noodwendighlick ghebruyckt in d' afbeeldinghe der Enghelen, koſtelicke ghefteenten, waepen-ruſtinghe, vlamme, bloemen, goud, en veele andere dinghen van dien aerd. Wat d' Enghelen aengaet; *Gantſch heldere en klaer-blinckende kleederen ſijn de rechte eyghenſchap der Enghelen,* Orat. xxiij *wanneerſe in een lichaemelicke ghedaente verſchijnen*, ſeght *Greg. Nazianzenus*, om daer door, als door een onbedrieghelick merck-teycken, haer ſuyver ende onbevleckt weſen te verſtaen te gheven.* Sulcken beſchrijvinghe der Engelen vinden wy *Matth.* XXXVIII. 3. En in veele andere plaetſen der H. Schriften. Wat de Schilderye der edeler geſteenten belanght, de ſelvighe ſal oock t' eenemael van de waerheyd-ſchijnen af te ſwijmen, 't en ſy ſaecke datmen daer in 'de berenende kracht van een glinſterighe gloeyenheyd beſpeurt. *De gheheele Schilderye*, ſeght Iconum Lib. ii. in Venere. *Philoſtratus*, gheeft ons de Konſt-vroede wijſheyd des uytnemenden werck-meeſters te kennen. Want de koſtelicke gheſteenten die ons daer in vertoont ſtaen, ontfanghen de waerheyd haerer ghelijckeniſſe niet ſoo ſeer uyt de verſcheydenheyd der verwen, als uyt de helderheyd van een klaerſchijnende licht, 't welck d' ooghen der aenſchouwers door d' aengenaemheyd ſijnes aentreckelicken luſters* Hecatombe apud Nonium in Margaritum. *krachtighlick vervoert en tot ſich verruckt. Varro** ſpreeckt inſghelijcks van Paerden-cieraet en waepen-tuygh met perlen rijckelick beſet: Alhoewel men ſulcken glantſenden ſchijnſel niet alleen in de beperlde waepen-ruſtinghe magh aenmercken, maer oock in allerley recht gheſuyverde blancke harnas. *Draeght goede ſorghe*, ſeght *Pytgopolinices*, eenen verwaenden ſnorkenden poppen-ruyter in *Plautus**, *dat den glants mijnes ſchilds-klaerder ſy dan de ſonne-ſtraelen in ſchoon weder plaghten te weſen, ten eynde dat ick d' ooghen der vyanden in 't ghevecht daer mede moght verſterren.* In Mil. glor. Act. 3. Sce. 1. Onderentuſſchen ſtaet ons hier in 't voorby gaen aen te mercken, datmen in den glants van 't blancke harnas menighmael een gantſch wonderbaerlick verſchiet van verwen, als in eenen reghen-boghe, plaght te vernemen: Want ghelijck de verhevene en d' allermeeſt uytpuylende ofte afftekende ghedeelten der ſelvigher ruſtinghe door den weder-glants van eenen vollen dagh een helder-ſtraelende licht van ſich gheven, ſoo plaght de blaeckende klaerheyd deſes glimmenden lichts in d' omgheboghen wijckende ghedeelten allenghſkens te verflauwen en door de veelverwighe ſchemeringh van een lommerachtighe ſchaduwe eyndelick in een ſtock-duyſtere donckerheyd verlooren te gaen, ſiet *Philoſtratus Iconum Lib. I. in Amphione.* Als oock *Lib. II. in Palladis ortu*, ſiet mede *Coſſiodorus Variarum. V. 1.*

d' Aengename

Digitized by Google

d'Aengenaeme jeughd van blyd-roode onverwelckte bloemen, midſgaders de lichte laeye van een bernende vier hebben oock een glimmende kracht. *Daer en is gheen droeve doof-donckere verwe in de bloemen noch in de vier vlammen te vinden*, ſeght *Ovidius* *, *ghemerckt men ſulcken gheweld des lichts in beyde ghewaer wordt, dat het den menſchen by-nae onmoghelick is haere ooghen daer van af te dwinghen.* *Philoſtratus* ſchijnt oock ſodaenighen vroolickheyd van een ſuyvere klaerheyd tot de Schilderye des gouds te vereyſſchen, dat het maghtigh ſy niet alleen d'ooghen maer oock de herten der aenſchouwers krachtighlick te vervreughden. *Den Schilder heeft ſich in d'afbeeldinghe van 't goud wonderlick wel ghequeten*, ſeght hy *, *niet alleen door ſijne Konſt te weghe brenghende dat het de levende ghedaenten der dinghen die het ghedwonghen was aen te nemen behield, maer boven dien een ſekere krackt daer in uytſtortende om 's menſchen ghemoed door een gantſch aenghenaeme vermaeckelickheyd te vervroolicken.* Dient maer alleen aenghemerckt, dat dit ſtuck ſchijnt ghewrocht te ſijn gheweeſt achtervolghens de regulen van d'oude eenvoudigheyd die van ons in 't ſeſte Capittel onſes tweeden Boecks verhandelt wordt; ſoo dat den Konſtenaer 't goud in deſe ſijne Schilderye niet en heeft ſoecken af te beelden, mids eenighe ſekere ghedeelten ſijnes tafereels vergulende; maer wy moghen 't liever daer voor houden, dat hy 't glinſterende affetſel des gouds uyt de kracht van ſtercke en gantſch levendighe verwen ghehaelt heeft. Blijckt dan uyt het ghene wy tot noch toe alhier gheſeyt hebben, dat het ſchijnſel noodwendighlick vereyſcht wordt tot d'afbeeldinghe der dinghen van deſen aerd; volght dat wy voorder aenmercken, hoe dat allerhande goede ſtucken haer voornaemſte cieraet van het ſchijnſel ontleenen. Want of ſchoon de gheheele Schilderye vol is van allerley uytghekeeſen blijd-gloeyende Coleuren, nochtans ſalſe onſe ooghen in 't minſte niet bevallen, als weſende plat en krachteloos, 't en ſy ſaecke dat ons gheſicht de ſchielicke heydinge van ettelicke flicker-ſnelle ſtraelen daer in vernemen. *Deſe ſchijnſels hebben haere voornaemſte kracht in de kortſtondighe ſchielickheyd van een blick ſem-ſchentighe flickeringh*, ſeght *Philoſtratus Lib. I. De vitis Sophiſtarum, in Lolliano.* *Soo en kan het oock anders niet gheſchieden, of deſe glantſende blencken moeten d'een d'ander noodſaeckelick verhinderen, wanneerſe dick op malckander en ſonder ophouden verſchijnen*, ſegt *Quintil.* XII. 10. *Dieſhalven is het mede ongherijmt datmen van deſe afſtekende lichten een blaeckende vier-vlamme ſoude gaen maecken*, ſeght den ſelvigen autheur *, *ghemerckt ſe maer alleen hier en daer heymelick behooren uyt te kijcken, als vierighe ende uyt den roock van ſelfs voord-ſparckelende ameringhen.* *Soo is het mede onmoghelijck dat ſich deſe ſterke lichten in een Schilderye, die daer*

* Lib. I. Faſtorum.

* Iconum Lib. II. in Themiſtocle.

* Lib. VIII. Cap. 5.

Digitized by Google

ſticke-vol van is, ghemackelick ſouden vertoonen; ſy verlieſen haere krachi; even als de helderheyd van een klaer-ſchijnende Sonne-licht het flonckerende gheſterrte't eenemael plaght te verdooven. Het is eyndelick te vergeefs, dat wy eenighe bevalligheyd in die Schilderyen ſouden ſoeken, die met een groote menighte van onſtercke en gantſch flauwe lichten beſproeyt ſijn; vermids ſoodaenighe lichten anders niet dan een harde oneffenheyd in ſich hebben; dewijle ſe niet alleen de verwonderingh van de krachtighlick afftekende dinghen niet en bekomen, maer ſe verlieſen met-eenen oock d' aenghenaemheyd van die ſtucken dewelcke van weghen haere effene ſachtigheyd gheroemt worden. Ghelijck wy dan uyt het voorgaende verſtaen dat de verdrietſaemheyd der ſtucken, die wy om haere lamme eenpaerigheyd plaghten te verwalghen, door d' aenlockelickheyd deſer klaer-blinckender lichten dapper ſeer verſoet wordt; ſoo behooren wy met eenen oock voorſichtiglick daer op te letten, dat wy deſelvighe ſelden en maetighlick ghebruycken. *Wy behooren den Honingh met het uyterſte onſes vinghers,* ſegt *Dionyſius Mileſius* *, *ende niet met de gantſche hand te proeven. Corinne* inſghelijcks, als ſy ghewaer wierd dat *Pindarus* in 't oppruncken ſijner ghedichten gheen maete hield; *Wy moeten maer alleen met d'eene hand ſaeyen,* ſeyde ſy *, *ende niet met den gheheelen ſack.*

Apud Philoſtr. Lib. i. de vitis Sophiſtarum.

Apud Plutarchum de Athenienſium gloria.

9. Ghelijck het voorgaende verhael ons volkomenlick daer van berichт, dat het ſchijnſel, nae 't ſegghen van *Seneca* *, *altijd een ſekere vermenghinghe des lichts vereyſcht*; Soo hebben wy noch voorder te letten op 't ghene ons *Plinius* voorhoudt; dat daer naemelick nae 't uytvinden van 't licht en ſchaduwe, noch yet anders tot de Konſt is toeghevoeght, 't welck men 't ſchijnſel ofte het affetſel noemt, *Dit ſchijnſel wierd* Tonos *ghenaemt*, ſeght hy *, *om dat het tuſſchen 't licht en ſchaduwe tuſſchen beyden loopt, ende uyt beyde ſchijnt t' ontſtaen. Wat de verdrijvinge ende het verſchiet der verwen belanght, het ſelvighe wierd* Harmoge *geheeten.* Dies ſchijnt oock het woord *Tonus* alleenlick uyt te wijſen d' uytwerckinghe van een gheweldigher licht; wanneer naemelick het eene of het andere deel der Schilderye, 't welck ghenoeghſaemlick ſchijnt verhooght te weſen, noch krachtigher verhooght wordt; mids te weghe brenghende dat het gene het welck ghenoegh ſcheen af te ſteken, nu maer alleen voor een ſchaduwe dient, om het ghene van te vooren af-ſtack noch meer afftekende te maeken. Doch hier van hebben wy in de voorgaende afdeylinghe ghehandelt. Wat het woord *Harmoge* belanght, het ſchijnt maer alleenlick een ononderwindelicke Konſt-grepe te beteyckenen, door welcke d' allerbehendighſte Konſtenaers onghevoelighlick en ſteelſch-wijſe van d' eene verwe in d' andere vallen, ſonder datmen de rechte verwiſſelingh

Epiſt. xxxi.

Lib. xxxv. Cap. 5.

en

Digitized by Google

en't rechte afscheydsel der selvigher verwen eenighsins kan bespeuren. Wy oordeelen 't overs ulcks niet onghevoeghlick tot breeder verstand van dese *Harmoge*, ofte van dit verschiet, een exempel of twee uyt de nature voord te brengen. Want indien wy de gantsch seldsaeme vermenghinghe van Zee en Lucht in haer ontwijcken ende ververren oyt hebben aenghemerckt, het en kan ons niet onbekent sijn, hoe wijse beyde omtrent den *Horizont*, ofte omtrent den ghesicht eynde, uyt ons ghesicht verlieſen; dewijlse nae haer verflauwende verschiet sachtelick in malckander loopen, sich in eenen bedommelden nevel-mist so wonderbaerlick vereenigende, dat het ons onmogelick is 't rechte afscheydsel der selvigher aen te wijsen, siet *Stat. Papinius Lib. V. Thebaid.* Daer is noch in den reghen-boghe een klaerer bewijs van sulcken verschiet der verwen te vinden. Want alhoewelmen in dit veelverwige wonder-werck der nature een groote verscheydenheyd der Coleuren ghewaer wordt, nochtans kanmen niet sien dat de selvighe erghens hardelick aen malckander stooten, dewijlse door een seer aerdigliek ververuwde verdrijvinghe niet alleen sachtelick in malckander schijnen te vloeyen, maer oock uyt malckander te groeyen; offe schoon in haere uyterste deylen dapper verschillen, evenwel wordense een in 't raeken; wantse weder-sijds in haeren tusschen grond soo gantsch soetelick verdwijnen, dat men noch d'eene noch d'andere bescheydenlick sien kan; ende in stede van d'een of d'ander vindtmen maer alleen de verstervinghe van twee verwen, die allenghskens verbleyckende heymelick in malckander worden versmolten, siet *Ovid. Lib. VI. Metamorph. en Seneca Lib. I. Nat. quæst. Cap. 3. Boethius* heeft even het selvighe uytgedruckt; *Wanneer sich den reghenboghe in de wolcken vertoont*, seght hy*, *de naebuyrigheyd der verscheydener Coleuren plagt daer in sodaenigh te sijn, datmen gheen seker eynde tot onderscheydinghe der verschillender Coleuren kan vernemen; maer ghelijck wy ooghen schijnlick beseffen dat de roode streke deses booghs door't verschiet van een peerssche-en-bleyckghele mistachtigheyd met ghemack in 't naeste Coleur verandert, soo en konnen wy gheen andere verwe aenwijsen die d'uyterste Coleuren van malckander afscheydt.* De woorden van *Marcus Byzantius* dienen hier in 't voorbygaen aengemerckt; *By soo verde yeman den reghen boge aenschout*, seght hy*, *als onstaende uyt een enckele verwe, de selvighe sal sich daer over niet ghenoegh konnen verwonderen; indien yeman daer en teghen sijne oogen daer op slaet als onstaende uyt veele verwen, deselvighe sal sich noch met een dieper verwonderingh gheraecken vinden*, siet *Cicero Lib. III. De Nat. Deorum.* Als oock *Plutarchus Lib. III. Cap. 5. De Philosophorum placitis.* d'Exempelen deser verdrijvinghe plaghten sich in alle de goede Konst-rijcke Schilde-

* Lib. VI. Cap. 4 attis Musicæ

* Apud Philostr. Lib. I de vitis Sophistarum.

Digitized by Google

ryen overvloedighlick aen te bieden. *Arachnes* werck ſchijnt den hooghſten lof door 't waernemen deſer deughd verworven te hebben; ghelijck ons *Ovidius* in de voorghemelde plaetſe te verſtaen gheeft. *Philoſtratus* prijſt den gheſchilderden *Chiron* van weghen deſe deughd;

Iconum Lib. ii. in Achillis educatione

Chiron is gheſchildert, ſeght hy *, *als eenen Centaurus; maer ghelijck het niet veele byſonders in ſich heeft, eenen halven man met een halve paerd bottelingh t' ſaemen te hechten; ſoo ſchijnt het maer alleen 't werck van een goed en handig Meeſter te ſijn, het paerd in ſulcker voeghen met den menſche te vereenighen, datſe d' een in d' ander door een konſtigh bedrogh t' effens inghelijfft ſijnde, d' aller doorſichtighſte ooghen verhinderen uyt te vinden waer 't eene lichaem aenvanght en het andere aflaet.* Hier mede komen de volghende woorden van *Lucianus* wonderlick wel overeen; *De vermenghinghe der lichaemen,* ſeght hy *, *voor ſoo veele naemelick als het vrouwelicke lichaem met het paerde-lijf 't ſaemen gheknoopt ende opghebonden wordt, is met goede moete en langhſaemlick ghewrocht, ſonder dat den Konſtenaer de ſelvighe lichaemen plompelick en met der vlucht van malckander heeft willen affſcheyden; maer hy heeft het affſcheydſel deſer lichaemen van langher hand met ſulcken ſoeten maniere verdreven, Ja ſy loopen ſoo dieffelick het eene in het ander, dat het allerſcherpſte gheſicht niet maghtigh is te beſpieden hoe ſich deſe vereenighingh ſoo behendighlick uyt d' ooghen kan ontſteelen.*

* In Zeuxide.

10. Overmids dan ieder een bekent ſtaet dat de ſtucken die ſchaeckberds-wijſe met groove ende verſcheyden verwighe placken bekladt ſijn, niet t' onrechte voor gantſch leelick ende verfoeyelick worden gehouden, ſoo en kanmen daer uyt lichtelick afnemen, dat het harde bruyn ſich teghen het klaere licht niet en behoort ſchielick aen te ſtooten. 't Bruyne moet gantſch ſoetelick in 't graeuwe verwrocht worden, om te beter van het graeuwe tot het lichte te komen. De Schilderyen die het ſwarte en 't witte loſſelick aen een klampen, ſchijnen van verde eenen marmer-ſteen ofte een ſchaeck-berd te ghelijcken; dies moetmen deſe hardigheyd door 't tuſſchen-komen van half-verwighe graeuwen ſoeken te verſachten, ten eynde dat twee teghenſtrijdighe verwen, door een konſtighe verdrijvinghe allenghſkens verflaeuwende in malckander moghten verlooren loopen en verſmelten. Even het ſelvighe ſtaet ons ook in de naebuyrigheyd van andere teghenſtrijdighe ende verſchillende verwen te betrachten; ghelijck wy in de voorgaende afdeylinghe in de gheleghenheyd van den reghenboghe aenmerckten. Volght nu dat wy mede een weynigh van d' uyterſte linien handelen. Want ghelijck den Konſtenaer ſorghvuldiglick daer op heeft te letten, dat ſijne verwen, als het paſſe gheeft, aerdighlick in malckander moghten verſchieten; ſoo behoort hy met eenen

eenen oock goede achtinghe op d' uyterſte linien te nemen; vermidts de hooghſte volmaecktheyt der Konſte wierd oyt gheoordeelt voornaemelick daer in te beſtaen, dat den omvangh ofte omtreck der figuren met ſulcken aerdighen ende onbedwonghen ſoetigheyd ſy getrocken, dat d' aenſchouwers daer in meynen te ſien 't ghene onſienelick is. Ons ooghe laet ſich lichtelick voorſtaen, dat het achter de ſchilderije iet meer ſiet dan daer te ſien is; wanneer d' uyterſte linien, die het beeld omvanghen ende in ſich beſluyten, ſoo gantſch ſuyverlick ſijn getrocken, datſe een goet ſtuck weegs in't tafereel ſelfs ſonder eenige ſchaerdige uytkantigheyt ſchijnen te ſijn verdreven. Het maeckt dat de figuren, niet plat, maer rondachtigh ſchijnen te ſijn; als de kanten der ſelviger met gantſch dunne en fijne verwen-ſtreken, ſich allenghſkens omrondende, uyt ons gheſicht ontwijcken. *De aller treffelickſte Konſtenaers hebben eertijds ongeveynſdelick beleden,* ſeght *Plinius* *, *dat Parrhaſius ſijn werck in het maeken van goede omtrecken aller beſt plaght te voldoen. Dit is d' opperſte volmaecktheyd daer een goed Konſtenaer toegheraecken kan. Ende alhoewel het gheen kleyne ſaecke en is de lichaemen ſelver met haere binnewercken behoorlicker wijſe af te maelen, nochtans hebben vele daer in eenen ſonderlinghen lof behaelt; maer d' uyterſte lichaemen wel te maecken, als oock de maeten van d' aflaetende ſchilderije bequaemelick binnen ſijne linien op te ſluyten, is gheen ghemeyne ſaecke, ende wordt maer alleen gheacht het werck te ſijn van een gheluckighe hand. Want den uyterſten omtreck moet ſich ſelven ſoo blijckelick omvanghen, en ſoo gheeſtighlick in een aerdigh omrondſel eyndighen, dat het niet alleen ſchijnt te beloven wat daer achter ſchuylt, maer dat het met eenen oock ſchijnt te vertoonen't ghene daer onder verborghen light. Gheljck dan d' oude Meeſters den opperſten lof in d' uyterſte ſtreken vrijhertiglick aen deſen Parrhaſius gaven, ſoo wierd hy nochtans gheoordeelt ſich ſelven in het binnenwerck dapper ongelijck te ſijn.* De kracht die daer in't Konſtig uytwercken van d'uyterſte linien gevonden wordt, is mede aengeroert in de volghende woorden van *Petronius Arbiter*; *Ick quam in een ſtatelicke galerije,* ſeght hy *, *die allenthalven met den Konſt-rijcken prael van gantſch wonderlicke Schilderijen bekleedt was. Daer ſach ick een ſtuck van Zeuxis ghedaen; 't welck de ſcherpe beten van de aluerſlindende eewe noch niet en hadde beſuyrt, Wat de Schilderije van Apelles aengaet, die wel eer Monochmenos wierd geheten, ick vond my ſelven door het aenſchouwen des ſelvigen tafereels ſoo gheweldigh entroert, dat ick het eerde boven alle het ghene menſchelick is. Want de uyterſte ſtreken der figuren waeren daer in ſoo ſuyverlick nae de waere gheljckeniſſe der lichaemen afgheſneden, dat ghy nauwlicks maghtigh ſouds ſijn anders te ghelooven of ghy ſiecht de levendighe Schilderije van de gheeſten en Zielen ſelver.* Ghemerckt dan dat ons *Plinius* en *Petronius* duydelick te

Lib xxxv. Cap. 1.

In Satyr.

verſtaen

verſtaen gheven, datter tot de volmaecktheydt der Schilder-konſte gantſch fijne en fuyverlick ghetrocken linien vereyſcht worden, ſoo moghen wy ſonder eenighe merckelicke ongherijmtheyt vrijelick vermoeden, dat het d' oude Meeſters prijſelick hebben geacht het uyterſte haerer figuren met ſodaenighe verwenſtreken af te ſnijden, die met de verbeelde *Geometriſche* linien over een komen. *Dat het geen ydele herſen-ſiecke inbeeldinghe en is*, ſeght *Ammonius* *, *dat daer een ſekere lenghde ſonder breedte ſoude ſijn, maer dat daer iet ſulcks in de nature weſenlick is te vinden, blyckt oogenſchijnlick uyt d' afſcheydingen van de verlichte en beſchaduwede plaetſen. Want als de Son eenen muyr beſchijnende, maer alleen lick een ſeker ghedeelte des ſelvighen muers verlicht, ſoo moet't ghene't welck de verlichte plaetſe van beſchaduwede afſcheydt, noodſaeckelick een breedte ſonder lengde weſen. Indien yeman ſtaende houdt dat het eenighe breedte heeft, ſoo moet hy ſich noch voorder verklaeren of hy deſe breedte voor t' eenemael verlicht ofte beſchaduwet houdt; want daer en is tuſſchen deſe twee anders niet overigh; men moet het een of het ander ſtellen. Acht hijſe verlicht te ſijn, ſoo behoortſe tot het verlichte deel. Duyckt hem daerentegheu datſe beſchaduwet is, ſo moet ſe tot het beſchaduwede deel worden toegevoegt. Maer nu ſietmen in het midden van deſe twe gedeelte een ſekere linie, de welcke in haere lēgde uytgeſtreckt ſijnde, anders niet en doet, dan datſe het verlichte deel des muers van het beſchaduwede afſcheydt. Ende voor ſoo veel als deſe twee ghedeelten van malckander ſijn afgheſcheyden, ſoo moet daer noodſaeckelick iet anders gheſtelt worden 't welck deſe twee van malckander afſcheydt, ſonder dat het ſelver verlicht of beſchaduwet ſy, ja ſelfs oock gheen breedte en hebbe.* Dus ſien wy dan dat d' affnijdinghe van d' uyterſte lichaemen nae het langhſaem verſchiet der verwen in een gantſch wonderbaere ende onbegrijpelicke linie behoort te eyndighen; ende alhoewel het konſtighe verſchiet ende uyterſte linie niet weynigh in haeren byſonderen aerd verſchillen, nochtans ſchijnenſe een heymelick verſtand met malckander te hebben; ghemerckt het binnewerck, ghelijck het ſoetelick van ſijn verhooghſel wechſinckt, ſoo ſchijnt het eyndelick nae het gheduyrigh omronden des verſchiets in een fijne ende onſichtbaere verwen-ſtreke te verdwijnen en vernietight te worden. Geeft my over ſulcks eenen menſche die nerghens nae het diepſte inſicht in deſe Konſten hebbende, maer alleen in het het gros begrijpt hoe gantſch quaelick allerley grove en kladdachtige linien met een goede nette ſchilderije overeen komen; ende ick en twijffele niet of hy ſal ſich lichtelick laeten overreden, dat d' uyterſte linien der onderſtucken een groote ghemeynſchap met deſe *Geometriſche* linien ghehadt hebben. Ia wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat d' oude Meeſters, haeckende nae deſe volmaecktheyd

In Ariſtotelis prædicamenta

der

der Konste, sich met sulcken onvermoeyden vlijtigheyd hebben gepijnigt om allerley sijne en suyvere verwe-streken met een lichte en sachte hand ghemackelick te trecken. Derhalven staet ons hier met eenen oock aen te mercken 't ghene wy in 't elfste Capittel onses tweeden Boecks hebben aengewesen, dat sich *Apelles* tot de daghelijcksche oeffeningh van rechte en sijne verwen-streken te haelen plichtelingh schijnt verbonden te hebben; als mede dat den selvighen *Apelles* en *Protogenes* naemaels, door de prijswaerdighe eergierigheyd van haeren onderlinghen strijd-lust aenghedreven sijnde, het voornaemste proef-stuck haerer Konste gheselt hebben in 't trecken van sodaenighe linien met een losse hand.

11. Wy hebben tot noch toe aengheweſen hoe d'oude Meesters door 't waernenen van 't licht en schaduwe te weghe braghten, dat haere stucken met eenen sonderlinghen luster over-gooten sijnde, van 't afstekende verhooghsel der binnensten ghedeelten door een soet verschiet der verwen allenghskens tot de suyvere omrondinghe van d'uyterste verwen-streke plaghten af te daelen: Volght nu dat wy noch voorder aenmercken hoe dese dappere Konstenaers de voornaemste kracht der schoonheyd, ghelijck deselvighe allermeest in de naturelicke verschigheyd van 't levendighe vleesch ghevonden wordt, in haere wercken sorghvuldighlick plaghten uyt te drucken. *Daer en is niet soo aentreckelick in 't menschelicke lichaem, als de verwe* seght *Seneca Lib. II. De Irâ, Cap. 1. De schoonheyd is een aenghenaeme med-voeghlickheyd van alle de ledemaeten en d'andere ghedeelten des lichaems*, seght *Hermogenes**, *vergheselschapt met de schoonheyd der verwe.* Ieder-een staet het geerne bekent, dat de mannelicke en vrouwelicke lichaemen hupscher sijn, wanneer haer vol en welghevleeschi lijf overal een ghelijvighe verwe vertoont, sonder datmen 't scherpe en knobbelachtighe ghebeente in de schraepele en vermaegherde leden hier in daer siet uytsteken. *De manhaftighe schijn-staetelickheyd, ghelijckse voornaemelick in de rechtschaepene rustigheyd van een onverseerde kloeckheyd bestaet; soo moet se haer meeste vieraet soeken in de ghesonde verwe van een ongheverenckte sterckte, sonder sich met de vertaerde glattigheyd van hoogh-verwighe blancketsels in 't minste te behelpen*, seght *Quintil. VIII. 3. Het is grootelick dienstigh tot de volmaecktheyd der schoonheyd*, segt *Lucianus**, *datmen yeder lidt in sijne eygene verwe op 't aller ghevoeghlickste gheve; mids Raven-swart maeckende, 't gene swart behoort te sijn en sneeu-wit schilderende, 't ghene wit wesen moet; sonder nochtans de bloeyende roodheyd te vergheeten, die sich overal met het witte vermenghe.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de selvighe plaetse; *Het lichaem moet niet al te wit sijn, maer eenpaerighlick met bloed overgooten. Den*

* Lib 1. de Formis orationis.

* In Imaginib.

Digitized by Google

artſch-maeler Homerus heeft de dijen van Menelaus aldus afgheſchildert, als hy ſijne ghelijckeniſſe neemt van 't ywoor't welck lichtelick met rood is overſtreken. Sodaenigh ſy het gantſche lijf. Wijſt my overſulcks een ſtuck wercks daer in dat deſe deughd tot de voorighe toeghevoeght is, ende ick en ſal my niet ſchroomen even het ſelvighe van die Schilderye te ſeggen, 't ghene *Cicero* wel eer van de *Apelliſche Venus* gheſeght heeft; *Het en is gheen lichaem't welck ghy aenſchout in de Venus die in 't Eyland Coos gheſchildert is,* ſeght hy *, *maer yet wat het welck de ghelijckeniſſe draeght van een lichaem: Soo en is ock de roodigheyd die over 't gantſche lichaem gheſtort ſijnde ſich met het witte vermenght, gheen bloed, maer een ſekere ghelijckeniſſe van bloed.* De Poeten hebben deſe lijf-verwe op ſoo veele ende gantſch verſcheyden manieren voorgheſtelt, dat het eenen eyndeloofen arbeyd ſoude ſijn alle haere uytdruckinghen dies aengaende te verhaelen. Den inval die *Auſonius* in ſijne beſchrijvinghe van *Biſſula* ghevolght heeft, magh ons hier tot een exempel dienen, om daer uyt eenighſins te verſtaen wat d' andere dichters in dierghelijcke gheleghenheyd wiſten by te brenghen, als ſy de rechte gheſtalte van een ſoetverwigh ghelaet beſtonden uyt te drucken. *Het en is niet moghelijck dat Biſſula door eenige menaerdije der verwen recht-wel ghetroffen worde,* ſeght *Auſonius* *, *haere naturelicke bevalligheyd wil niet te doen hebben met een Konſt die maer alleen weet nae te aepen. 't Magh weſen dat het bergh-rood en 't rooſetſel niet ondienſtighſijn tot het Contrefeytſel van eenige andere ſchoone Deernen. d' Aller konſtighſte hand en weet gheenen wegh met de lieffelickheyd van ſulcken ſoetvoerighen tronie. Wel aen dan, Schilder; ſmeckt etteliche blijd-roode rooſen over-hoop; vermenghtſe daer nae met een goede menighte van loutere ghilverblancke leſien, ten eynde dat ghy de ghelijckeniſſe haeres weſens haelen moght uyt de roos-verwighe blanckigheyd die den wederglants der vermengde bloemen in de lucht ſchijnt uyt te ſtorten.*

* Lib. 1. de Nat. Deorum.

* Eidyllio vii.

12. Nae dat wy nu duydelick ghenoegh voorgheſtelt hebben 't gene meeſt aenmerckelick is in de gheleghenheyd der verwen, ſoo konnen wy mede lichtelick daer uyt afnemen dat het anders niet en kan gheſchieden of de Schilderyen die de volmaecktheyd deſer deugden in ſich vertoonen, moeten onſe ſinnen noodſaeckelick door een ſoet gheweld tot ſich trecken. *De bloote teyckening heeft nerghens nae ſulcken* * *beweghens kracht,* ſeght *Plutarchus* *, *als de verwen: Ghemercke de ſelvige maer alleen moghtigh ſijn ons ghemoed door 't bedrogh van een levendighe ghelijckeniſſe dapper te ontroeren.* Het is wel waer, ghelijck wy voor deſen te kennen gaven, darmen in d' enckele linie trecken menighmael het levendighe roerſel van 't menſchelicke bedrijf ghewaer wordt, dat men ock ſommwijlen eenen ſachten aeſſem-tocht in de kopere en ſteene

* De Poetis aud.

Beelden

Digitized by Google

Beelden ſchijnt te vernemen; d' over-veruwde figuren evenwel, gelijckſe de verſcheydene eyghenſchappen ende werckinghen van eenen levendighen gheeft klaerder uytdrucken, ſoo plaghtenſe met eenen oock ons gheſicht door d' aenlockelicke luſtbaerheyd van menigherley treffelicke veruw-cieraeten ſeldſaemlick te beguychelen. Een voorſienigh en beſcheyden Konſtenaer heeft maer alleen goede achtinge daer op te nemen, dat hy de maete niet te buyten gae; want ghelijck de maetigheyd in allerley andere dinghen plaetſe heeft, ſoe en maghmenſe in deſe gheleghenheyd niet verſwijmen. *Het is beyde ſpottelick en haetelick, wanneermen een kleyn lichaem met een onmaetigh ſlodder kleed om hangt: Dat ghewaed is't aller ghevoeghelickſte om aen te trecken, 't welck gheenen ſtof verweckt, noch oock onder onſe voeten ſlingherende vertreeden wordt*; ſeght *Symmachus Lib. III. Epiſt.* 10. *'t Cieraet behoort ſich niet nae ſijn eyghen gheleghenheyd te ſchicken*. ſeght *Quintilianus**, *maer nae de gheleghenheyd der dinghen die opgheboetſt worden. Wanneer het overſulcks verkeerdelick tot deſelvighe dinghen wordt toeghepaſt, ſoo en ſal het niet alleen ondienſtigh ſijn tot de verklaeringhe des wercks, maer het ſal't gantſche werck veel eer bederven, en de kracht der dinghen t' eenemael verbreken ende ontſenuwen. Apelles* wiſt ſich uytnemende wel te maetighen in alle het ghene de Konſt aengaet: Dies hield hy het mede ongheraedſaem, d' ooghen der aenſchouwers, door de vroolickheyd van aenporrende heldere Coleuren al te ſeer te verwecken; maer hy plaght ſijne volwrochte ſtucken door eenen onnaevolghelicken treck met ſulcken dunnen inckt over te verniſſen, dat d' al te groote gloeyenheyd der verwen daer door verdooft wierd, dat ſijne ſtucken door dit middel van ſtof en vuyligheyd beſchermt waeren, en datmen't overſtrijckſel des ſelvighen inckts maer alleen van naeby konde beſeffen. *Hy heeft reden ghenoegh daer toe ghehadt*, ſeght *Plinius**, *want hy den luſter ſijner glimmender Coleuren een weynigh ſocht te verſmooren en te verdonckeren, wel wetende dat den glants der ſelvigher d' ooghen der aenſchouwers ſoo lichtelick niet en konde verveelen, wanneer ſy de klaer glinſterende verwen maer alleen van verde als door eenen ſpieghel-ſteen beſichtighden.* Ghelijck wy het overſulcks daer voor houden, dat een goed Konſtenaer deſe onſe verwaende ſinnelicke tijden met vryer herten ſoo veele magh te ghevalle doen, dat hy ſijne verwen op 't aller keurelickſte met een ſonderlinghe ſorghvuldigheyd ſoude ſoecken aen te ſtrijcken; nochtans en behoort hem dit verru-ghepronck noyt ſoo ſeer ter herten te gaen, dat hy d' eenighe en hooghſte ſorghe ſijner Konſte daer aen voor aemelick ſoude beſteden: Want behalven datter gheen redelick menſch wordt ghevonden die het de Konſtenaers wil afvoorderen, dat ſy't goed vinden van een hoop grillighe

* Lib. xi. Cap. 1.

* Lib. xxxv Cap. 10.

Digitized by Google

en ſlechte Schaepſ-hoofden ſouden inwillighen; ſoo en kanmen oock nerghens een moedigh ende groot-hertigh Konſtenaer ontmoeten, die ſijnen goeden tijd met t' ſaemen d'ervaerenheyd der edeler Konſte daer aen wil te koſte hangen, dat hy maer alleen de verwondering van ettelicke domme dwaeſelachtighe gaep-ſtocken ſoude verwerven. Wy ſouden deſe vervuylde en bynae ongeneſelicke ſeerigheyd gheerne onaengheroert hebben ghelaeten, 't en waer ſaecke dat ons ſulcks had afghedronghen gheweeſt door d' over groote menighte der ghener die de dinghen ſelver (de rechte ſenuwen der Konſte) haeſtighlick overſlobberen, ende ontrent den ydelen onmaetighen verwen arbeyd met eenen ſonderlinghen luſt verouderen. Sy ſoeken deſe haere ontijdighe ſorghe over ſulcks met den deck-mantel van de noodſaeckelicke en gantſch ghevoeglicke bevalligheyd des verwen-cieraets te bewimpelen: 't Welck vry wat ſlots ſchijnt te hebben: Oock ſoo en is daer nieman ſoo onbeſchoft, of hy ſtaet het geerne bekent dat het de Schilderijen wonderlick verſraeyt; behoudens alleen dat het ſelvighe paleerſel uyt de nature der dinghen ſelver ſchijne te vloeyen, ſonder dat het in 't minſte daer teghen ſtrijde, ofte oock teghen 't hayr en met gheweld daer toe ſchijne ghetrocken te ſijn.

13. Wy verſtaen uyt tgene tot noch toe geſeyt is het hoe diegene in een gantſch diepe dwaelinghe ſteken, dewelcke achten dat een verdorven ende ghebreckelicke maniere van wercken de grootſte gunſte en 't ernſtighſte hand-gheklap verdient, wanneerſe haer opperſte vermaeck neemt in een onbedachte kinderachtighe loſſigheyd, wanneerſe tot berſtens toe ſchijnt op te ſwellen met een ydel windighe opgheblaſenheyd, wanneerſe een groot ghebaer maeckt ontrent nietighe en gantſch vruchtelooſe invallen, wanneerſe allermeeſt ſteunt op de moyaerdije van 't waenſchijnigh veru-cieraet, wanneerſe d' afbreukighe ſtoutigheyd van een roeckeloos en ghevaerlick ghepoogh voor de rechte hoogh-ſtaetelickheyd naejaeght, wanneerſe door een dertel-moedighe onbeſuyſte onghebondenheyd aen 't hollen gheraeckt. *Dieghene dewelcke door den uyterlicken ſchijn der dingen vervoert worden, ſegt Quintilianus *, laeten ſich menighmael voorſtaen, dat daer in den gheſchrabden, ghekrolden, geblanckette kop van pruyckſche pronck-jonckers een groeter kracht der ſchoonheyd ghevonden wordt, dan in 't onghecierde cieraet van de naturelicke eenvoudigheyd: Iuyſt als of d' uyt wendighe ſchoonheyd des lichaems maer alleen uyt d' inwendighe onghebeſchickt heyd des ghemoeds en uyt de quaede zeden voord quam.* Alhoewel het dan maer al te waerachtigh is dat de ſtucken van deſen ſlagh in het oordeel van de domſinnighe menighte d' opperſte kroone ſpannen, als maghtigh ſijnde haer grove

* Lib. ii. Cap. 5.

begrijp

begrijp door een aenghenaeme ſchijn-lieffelickheyd vaerdighlick te bekoren ; nochtans plaght dit ſchielicke vermaeck niet langhe uyt te houden ; 't magh ſoo natuerelick ſchijnen te ſijn als het wil, nochtans en heeft het gheen duerſaeme ſtandvaſtigheyd. Daer en was cock noyt by 's menſchen ghedachtenis een eenigh Konſtenaer te vinden, die door ſodaenighen pronck-werck een blijvende achtbaerheyd in de herten der aenſchouwers heeft weten te verwecken. Ghemerckt den hooghſten prijs deſer toon-ſchijnigher ſtucken maer alleen beſtaet in de lichtvaerdige toeſtemmingh en 't wijdmoedigh lof-ghetuyt van ettelicke onbeſindeniet-wetighe, ja ſomwijlen oock valſchertighe lieflaffers. Dies plaght oock de hope deſes roemvaerdighen gheruchts lichtelick te verdwijnen ; even als ons de verwachtinghe der boomvruchten, die in haere eerſte bloeyſels met een ſchaedelicke Hemelvlamme gheſlaeghen ſijn, op het aller onvoorſienſte plaght verlooren te gaen. Eenen weerhaen en kan ſich op het toren-ſpits met alle winden ſoo haeſt niet omdraeyen, of het onbedreven oordeel deſer verwonderaers wendt ſich noch veele vaerdiger herwaerds en derwaerds. Want ghelijck het hun van daghe goed dunckt 't eene of 't andere lamme pronck-werck met luyde roepen en krijten tot den Hemel toe te verheffen, ſoo gaen ſy het ſelvighe werck's anderen daeghs ſtilſwijghende voorby, en vallen op yet anders, 't welck ſy met ghelijcken ernſt omhelſen : 't En kan hun ſoo haeſt niet in 't hoofd ſchieten dat het ghene ſy middeler tijd gheſien hebben beter is, of de laetſte verwonderingh plaght d'eerſte terſtond uyt den kop te ſtooten. Het vervalſchte laecken magh miſſchien yet ſonderlinghs ſchijnen, ſoo langhe alſmen de rechte purper-verwe niet en laet daer ontrent verſchijnen ; de teghenwoordigheyd daer en teghen van het ſuyverlick gheverrode kleed ſal de valſchverwighe wolle met der vaerd beſchaemen. Inſghelijcks plaght oock het waenkonſtigh optoyſel van Konſtelooſe Schilderyen in de ſchaduwe van eenſaeme plaetſen dapper uyt te muyten, niet anders als de ſchijn-wormkens en licht mugghen 's nachts glinſteren : Brenghtſe voord in 't openelicht, ſteltſe benevens andere goede ende onberiſpelicke ſtucken, en ghy ſult daedelick ghewaer worden datſe den vollen dagh midſgaeders oock de naebuerigheyd van meeſterlicke ſtucken in 't minſte niet en konnen lijden.

Mevighe nemen 't quaede vaerdighlick aen; maer nieman verwerpt het goede, ſeght *Quintilianus* *. *Gheſonde, jeughdighe, welgheoeffende lichaemen,* *Lib. XII. Cap. 10.*
haere ſchoonheyd van waerſe haere ſterckte hebben : Want de goedheyd haerer ſeght den ſelvighen ſchrijver wederom in een andere plaetſe *, *krijgen* In Procemio Libri
werme, de vaſtigheyd van haere t' ſaemen ghedronghen leden, de ghevoeghlick- Octavi.

Digitized by Google

heyd van haere uytghedruckte hüfen komt van daer. Indien yeman de ſelvighe lichaemen daerenteghen door ſchrabben en blancketten meynt ſchoonder te maeken, hy ſal bevinden datſe door den verkeerden arbeyd van ſulcken ghemaeckten ſchoonheyd gheweldigh verleelicken. Een gheoorloft en ſtaetigh cieraet geeft het mannelick lichaem een ſonderlinghe aenſienlickheyd; waer als de vrouwelicke en weelderighe optoyſels dienſtigher ſijn d' ongheſtalte des ghemoeds t' ontdecken, dan de goede gheſtaltenis des gheſonden lichaems te helpen. Dit is de rechte gheleghenheyd van het brave hoog-geachte poppen-werck; het vermindert ende vernietight de gantſche kracht der dinghen, diemen met ſulcken beſighen noeſtigheyd ſoeckt op te proncken. *Indien yeman een van deſe kloecke worſtelaers die van weghen haere ſterckte uyt eenen boom ſchijnen uytghehouwen te ſijn,* ſeght *Lucianus* *, *niet alleen met purpere kleederen ende allerley bordeelachtighe vercierſels beſtond t' overladen, maer ook ſijn aenghecicht met allerley blancketſels ghingh overſtrijken; deſelvige ſoude nimmermeer de ſchimpachtige hoon-ſpraecke en ſpotwoorden der gantſchet wereld machtigh ſijn t' ontgaen, van ſulcken welghemaeckten luſtighen quant ſoo ſchandelick miſhandelt te hebben.* Dus vernemen wy hoe het menigmael ghevoeghlicker is, datmen ſijn werck met eenen ruyghen rock bekleede, dan datmen 't met d' omhanghſels van hoerachtighe cieraeten ontſchoone. Het hoofd pundt onſes teghenwoordighen gheſprecks beſtaet kortelick daer in; dat wy goede ſorghe ontrent de verwen. maer een ſonderlinghe bekommerniſſe ontrent de dinghen ſelver behooren te ghebruycken. Dies moghen wy niet dencken dat het altijd beter is het ghene ſich als noch verborghen houdt: Het beſte behoeft niet verde gheſocht te worden; het is dicht by der hand, en met de dinghen ſelver ſoo vermenght, datmen het door ſijn eyghen licht ghemackelick kan uytvinden, 't en ſy datmen ghefint is het ſelvighe puer willens en met winckende ooghen voor by te gaen. *Den overvloed van 't ghene men ſoeckt,* ſeght *Caſſiodorus* *, *ſchijnt in twijffel ghetrocken te worden.* Daer uyt gheſchiet het ook dat wy de cieraeten ſteeds ſoecken, als offe ſich uyt ons gheſicht meynden te verſteken en heymelick t' ontduycken; wy hebben 't minſte achterdencken niet datſe ſich in ende ontrent de dinghen ſelver aenbieden, maer wy trachtenſe in 't uytwendighe verwen-ghepronck te vinden, niet merkende dat wy de gantſche kracht van onſe *Inventie* door ſulcken ontijdighen arbeyd in den grond verlemmen. Ghewiſſelick, wy behooren de hand met een moedvaerdigher dapperheyd aen deſe Konſten te ſlaen; ſonder ons ſelven veele ontrent de nettigheyd van eenighe dunne hayrkens en d' uyterſte naghelen te bekommeren, als wy ſlechts daer van verſekert ſijn dat de voornaemſte en ghewighrighſte

Konſt

De Hiſtoria conſcrib.

Var. xi. 5.

Digitized by Google

Konst-regulen in 't opmaecken van 't gheheele lichaem recht wel sijn waergh enomen. *Een gantsch ghemeyn Konstenaer ontrent d' Æmiliaensche Scherm-schoole*, segh t, *Horatius* *, *plaght de naghels en het sachte hayr seer aerdighlick in 't koper uyt te drucken. Hy vond sich ghedwonghen de hooghste volmaecktheyd sijner Konste daer in voornaemelick te soecken, om dat hy niet maghtigh en was de rechte proportie van den gheheelen mensch te treffen.* Op dese woorden maeckt den ouden *Commentator* dit verhael; *d' Æmiliaensche Scherm-schoole was een plaetse niet verde van den Circus; soo ghenaemt, om dat de vechters van eenen seeren Æmilius sich al daer oeffenden. Daer was een Ghiet-konstenaer ontrent dese plaetse woonachtigh, die de naghels en 't hayr seer gheestighlick uytghedruckt hebbende, al de rest van het werck onvolmaeckt liet. Dies plaght hem yeder een jammerlick te bespotten.* Ick verneme dat my de vermaenes luft al te verde van kant ghetrocken heeft: Alhoewel het myn voornemen niet en was, de Schilderyen t' eenegaer van allerley cieraet t' ontblooten; maer ick vond my selven ghenoodsaeckt d' onbevroedsaeme Konst-lievers te waerschouwen dat sy sich in 't optoyen haerer wercken niet al te veele souden toegeven, haere ooghen gheduyrighlick op't exempel van *Athenion* slaende; *Desen wierd niet alleen met Nicias vergheleken*, segh t *Plinius* *, *maer veele plaghten hem oock boven dien vermaerden Konstenaer te verheffen, als wesende harder in sijne verwen, ende nochtans vermaeckelicker in dese hardigheyd; soo dat men een sekere soorte van gheleertheyd in sijne wercken plaght te verneemen.* Doch nu schijnt het immers hoogh tijd te sijn daer uyt te scheyden, en 't gene overigh is te vervolghen. Want ghelijck het anders niet en kan gheschieden of een goede *Inventie*, vergheselschapt sijnde met een Konst-maetighe teyckeningh en bequaeme verwen, moet altijd een sekere kracht des levens door de gantsche Schilderye uytstorten; soo staet ons d' *Actie* en *Passie* midsgaeders oock het levendighe roersel, het welck voornaemelick in dese twee hoofd-stucken bestaet, in 't vervolgh te verhandelen.

De Arte. Lib. xxxv. Cap. 11.

Cap. IV.

Alhoewel een Beeld alle de waerachtighe linien der afghebeelder dingen uytdruckt; nochtans derft het de rechte kracht der dinghen selver, als wesende onbeweghelick en sonder eenigh roersel, segh t *Tertullianus Lib. II. adversus Marcionem. Het manghelt de kley-stekerye*, segh t *Apuleius* *, *aen de behaeghelicke lustigheyd die het leven dapper plaght te verwackeren; het schort de steenen aen de Coleur; het liegt de Schilderyen aen stijvigheyd; en alle dese verscheydene*

In Apologia.

Digitized by Google

ſcheydene ſoorten van naeboetſinghe hebben 't roerſel ghebreck, 't welck de leevende ghelijckeniſſe der dinghen met een ſonderlinghe ghetrouwigheyd plaght te vertoonen. Ghelijck het overſulcks altijd waerachtigh is dat d' afghebeelde dinghen 't naturelicke roerſel derven, ſoo plaghtenſe oock ſommijds heel end' al van het naegheboetſte roerſel ontbloot te ſijn; ghemerckt d' aller oudſte en d'eerſte Meeſters in haere wercken een gantſch ſwaere, lompe, ende onbeweghelicke maniere volghden, ſo dat der eenigh levendighe roerſel in de ſelvighe uyt te ſtorten. Doch van deſe onliefvelicke grovigheyd haerer wercken hebben wy in 't beghin van het derde Cap. onſes eerſten Boecks gheſproken. *Cimon Cleonæus* heeft aller eerſt in ſijne Schilderyen eenighe halve en wijckende ghedaenten ghebruyckt, diemen doe ter tijd *Catagrapha* noemde; want hy door den nieuwen vond van deſe ſijne verſcheydene tronie ſteldſels te weghe braght, dat de menſchen niet alleen ſcheenen om te ſien, maer darſe oock nae den eyſch der gheleghenheyd haere ooghen opwaerds en nederwaerds ſcheenen te ſlaen. *Plin.* XXXV. 8. Van dien tijd af ſachmen de Konſt dagelicks toenemen; ſoo datter in 't ghelaet, in 't gebaer, in de gantſche ghedaenteniſſe der Schilderyen een ſekere *Actie* ofte bedrijvens kracht beghoſt uyt te blijcken. *Daer en is gheen ſonderlinghe bevallighеyd in een opgherecht lichaem te vinden,* ſeght *Quintilianus**, *het aenghеſicht behoort naemelick t' onſwaerd ghewendt te ſijn, de armen nederwaerds hanghende, de beenen t' ſaemen ghevoeght, en het gantſche werck moet van boven tot beneden een onbeweghelicke ſtijvigheyd behouden. d'Ombuyginghe, ende om ſoo te ſpreken, het roerſel gheven de naegheboetſte dinghen een ſekere Actie ofte bedrijf. Dus worden de handen niet altijd op eenerley wijſe ghemaeckt, en 't aenghеſicht heeft duyſend verſcheydene vertooninghen. Eenighe lichaemen ſijn gheſtelt tot het loopen ende om eenigh ander gheweld te bewijſen: Eenighe ſietmen ſitten, eenighe neder ligghen: Eenighe ſijn moedernaeckt, eenighe ghekleedt, eenighe half naeckt en half ghekleedt. Wat iſſer doch ſoo verdraeyt ende bearbeyt als Myrons ſchijf-werper, die eertijds Diſcobolos wierd ghenaemt. Overſulcks plaghten oock dieghene, dien dit ſtuck wercks niet wel aen en ſtond, gheoordeelt te worden gantſch gheen verſtand van de Konſt te hebben, ghemerckt yeder een bekent ſtond, dat de moeyelicke ſeldſaemheyd deſes beelds den hoogſten lof verdiende.* Gelijck wy dan ſien dat het roerſel een van de ghewighтighſte punten is, diemen in deſe Konſt moet waernemen; ſoo en is het mijnes dunckens, niet ſwaer den ghebaenden wegh daer toe uyt te vinden. Wy behoeven maer alleen onſe oogen op de nature te ſlaen, en haere voetſtappen naerſtighlick te volghen. Want ghelijck den voornaemſten ernſt deſer Konſten anders niet voor en heeft, dan 't menighvuldighe bedrijf der naturelicker lichaemer met een

* Libri. Cap. 13.

Digitized by Google

een gheſchickte ende bevallighe levendigheyd uyt te drucken; ſoo en kan 't ghemoed van eenen recht-oordeelenden aenſchouwer anders gheene Beelden aennemen, dan die hy nae eenen merckſaeme vergelijckinghe bevindt met het naturelicke leven ſoo wel over een te komen, dat onſe ooghen krachtighlick verleydt worden door d' ononderſcheydenlicke ghelijckeniſſe die de naegheboetſte wercken met de naturelicke lichaemen hebben.

2. Ghelijck dan de voornaemſte kracht der Schilderyen gheleghen is in de bequaeme naeboetſinghe der eyghenſchappen diemen in d'onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe afbeeldinghe der beroeringhen diemen in de roerende dinghen ſpeurt; ſoo moeten wy het mede daer voor houden, dat de welſtandigheyd des gantſchen wercks gheoordeelt wordt allermeeſt in 't ghebaer ende in 't roerſel der figuren te beſtaen, wanneer deſelvighe yet merckelicks doen of lijden. Dies plaght oock het levendighe roerſel, nae d' eene of d' andere gheleghenheyd der figuren, ſomtijds *Actie* ſomtijds de *Paſſie* ghenaemt te worden: Want de Beelden die de kracht van eenigh ernſtigh bedrijf in haer uyterlick ghebaer uyt-wijſen, worden geſeyt een goede *Actie* te hebben; d' andere daerenteghen die d' inwendige beroeringhen haeres ghemoeds door d' uytwendighe ontſteltheyd te kennen geven, worden gheſeyt vol van *Paſſie* te ſijn. Dit vervult de wercken met eenen levendighen gheeſt, 't is de rechte ziele der Konſte. Doch ghelijck het hoofd niet ſonder groote reden voor 't aller treffelickſte deel onſes lichaems ghehouden wordt, ſoo plaght het oock 't voornaemſte behulp-middel te weſen waer door wy allerhande beweghinghen onſes ghemoeds nae den eyſch der gheleghenheyd bequaemelick uyt-drucken. 's Menſchen hoofd nederwaerds gheſlaegen ſijnde, beteyckent een gedweegh en nederig gemoed; alſmen 't achterwaerds over ſijnen neck laet leenen, dan beduydt het een trots en hoog vaerdigh hert; als het over d' eene ſijde hanght, dan plaght het een onmannelicke en gantſch laffe flauwigheyd uyt te wijſen; het gheeft ons inſgelijcks een orckachtighe ſteegheyd ende een barbariſche hardneckigheyd te verſtaen, wanneer het ſich met eenen onbeweghelick ſtijven hals beghint op te ſteken. Wy plaghten 't een of 't ander met ons hoofd toe te ſegghen, t' ontſegghen, en toe te ſtemmen; benevens dat de daghelickſche beroeringhen onſes ghemoeds, de ſchaemhertigheyd naemelick, de twijfelmoedigheyd, de verwonderingh, als oock de verontwaerdighingh haere woonplaetſe daer in ſchijnen te hebben. Immers kan het niet gheloochent worden dat het gelaet 't opperſte gheſegh daer in heeft: Vermids wy ons ſelven door 't ge-

Digitized by Google

baer onſes weſens verbodmoedighen; het helpt ons in't dreygen en ſmeecken; het ondeckt de vlijtigheyd van een opgherecht ghemoed, ende traegheyd van een nederſlaghtigh hert, door de luſtighe vrolickheyd ende droomachtighe ſomberheyd onſes aenghefichts. Die plaghten oock de menſchen haere ooghen allermeeſt op ons ghelaet ghedaeghen te houden; ſy blijven daer aen hanghen; ja ſy beſtaen daer uyt van d'inwendighe gheſtaltenis onſes ghemoeds te oordelen, eer wy kicken of micken. Ons aenghefícht is het aenghefícht onſer ghedachten, den ſpieghel en 't Boeck onſer herten. Gunſt en wangunſt, liefde en haet ſtaen in ons aenſicht als of het waer gheſchreven, ſoo datmenſe duydelick daer in leſen kan, en even ſoo veel daer uyt verſtaen als uyt alle de woorden der wereld. Het en is niet mogelick dat daer erghens eenighe ſtercke invallen d'overhand in ons herte ſouden nemen, of de krachtighe werckinghe der ſelvigher plaght ſich terſtond in 't weſen uytſtorten. Soo plaght ſich de manierlickheyd van een goedaerdigh en eerbaer herte in de ſedighe ſchaemte t'ontdecken, als ons aenghefícht beghint te bloſen overgoten ſijnde met den vollen ſtroom van deughdelick bloed; onſe heymelicke vreeſe wordt inſghelijcks te voorſchijn ghebracht, als ons bloed door een ſchielicke overbleycke ebbe uyt het aenghefícht nae 't herte begint te verſchieten; de gheruſtheyd daerenteghen van een ſtil en kalm ghemoed, wordt uyt de gheſtaedigheyd van een middel-maetighe welghetemperde verwe afghenomen. De oogen onder en tuſſchen hebben de meeſte kracht onder alle de andere ghedeelten onſes ghelaets. het ſijn de ſend-boden onſer herten; de kijck-venſters onſes gemoeds. Want ghelijckſe al te mets, ſonder ſich nochtans te beweghen, een blijd-gheeſtigh ſchijnſel uytſtorten; ſoo wordt deſen haeren vroolicken opſlagh ſomtijds door eenighe droefachtighe nevel-wolcken overtoghen ende verdonckert. Dies heeft oock de nature een plaetſe in de ooghen voor de traenen beſcheyden; want de traenen ſijn mede onbedrieghelicke ghetuyghen der inwendigher beroeringhen; en gelijckſe in een ongeveynſde droefheyd krachtighlick ende overvloedighlick uyt berſten, ſoo plaghtenſe mede door het aenghenaeme ghevoelen van een onverwachte vreughd ſachtelijck te verſmelten en ſelfs oock teghen onſen danck uyt de ooghen te bickelen. Maer ghelijck ſich deſe dinghen van ſelfs en ſonder eenighe merckelicke beweginghe der ooghen in d'ooghen openbaeren, ſoo heeft de beweghinghe der ſelvigher een byſondere kracht om onſe ernſtighe opmerckinghe, onſe ſorgheloſe onachtſaemheyd, onſe grootſcheyd, ſtuyrigheyd, ſachtſinnigheyd, verbittertheyd te ontdecken; want alle deſe dinghen behooren

hooren wy dus of ſoo uyt te drucken nae dat de *Actie*, die van ons wordt afgheboelder, ſal ſchijnen te vereyſchen. Het komt oock menighmael in de Schilderyen te paſſe datſe met haere ooghen van nieman yet moeten afvoorderen, ofte aen yeman yet ſonderlinghs beloven; altemets moetenſe een ſtrecke ſtijvigheyd, een winckende onbeſorghtheyd, een ſwaermoedighe traegheyd, een rollende wulpſcheyd, een ſwemmende welluſtigheyd, een lonckende gheylheyd en lodderlicke minne-luſt in haere ooghen vertoonen; en ghelijck ons de ooghſchelen midſgaders oock den appel der wanghen ſeer ghedienſtigh ſijn om de voorghemelde eyghenſchappen onſer ooghen uyt te drucken, ſoo is het mede hooghnoodigh datmen deſelvighe ſorghvuldighlick nae de voorvallende gheleghenheyd deſer beweghinghen ſoude ſchieken. De wijnd-braeuwen middelertijd hebben hier het voornaemſte bedrijf, want ghelijckſe de ooghen eenighſins haer fatſoen gheven, ſoo ghebiedenſe het voorhooft, mids het ſelvighe ſomtijds verkortende, ſomtijds verheffende, ſomtijds nederwerpende. d' In een getrocken ende ghefro iſte wijnd-brauwen, beteyckenen droeffenis; de onghedronghen en vrijelick uytgheſpreydde wijnd-brauwen, beduyden vroolickheyd; de nederghelaeghen hanghende wijnd-brauwen, ſijn een ghewis merckteycken van ſchaemte. Wy plaghten onſe wijnd-brauwen inſghelijcks te verheffen of neder te ſlaen, als wy yeman yet willen toeſegghen ofte ontſegghen. Met den neuſe en met de lippen wordt beſchimpinghe, verachtinghe, verfoeyinghe te verſtaen ghegheven. Wat de lippen in't byſonder aengaet deſelvighe moeten ſich in onſe daghelickſche maniere van ſpreken maetighlick verroeren, gemerckt de bequaemheyd der ſpraeke het werck is vanden gheheelen mond, en niet van de lippen alleen: Dies wordt het oock voor een onvolmaecktheyd ende een groot ghebreck ghehouden, wanneer wy onſe lippen tot d' ontblootinghe onſer tanden openen, wanneer wijſe in 't ſpreken verde uytſteken, wijd van malckander ſpreyden, vaſt t' ſaemen klemmen, wanneer wy eenen ſcheeven mond maecken mids onſe lippen aen d' eene of d' andere ſijde ſchier tot de ooren toe optreckende, wanneer wijſe uytwerpen als of wy yeman met eenen vercken-muyl menden te beguygen. Wy moeten onſen neckrecht op draeghen, ſonder hem al te ſtijf te houden, ofte oock achterwaerds om te buygen. Ende alhoewel het twee gantſch teghenſtrijdighe gebreken ſijn, nochtans is het niet min miſvoeghelick datmen ſijnen hals te veele intrecke, als datmen hem te gheweldigh uytſtecke. Het verheffen en nederdrucken onſes ſchouderen is mede onghevoeghlick, want het verkort onſen hals, behalven dat het een ghebaer van ghe-

ringhe, slaefachtighe, schalcke boeven schijnt te sijn, wanneer sy sich in haere doortrapte pluymstrijckerye, in haere ghemaeckte verwonderingh, als noch in haere gheveynsde vreese met het huck-schouderen soecken te behelpen. Het heeft ook sijne bysondere welstandigheyd datmen in een ghemeynsaeme sachte aenspraecke sijnen arm maetighlick uytstrecke, mids de schouders een weynigh ontlaetende, ende vinghers van d' uytgestreckte hand bequaemlick uytspreydende; wanneer wy daerenteghen eenen menschе uytdrucken die met meerder ernst van een aenghenaemer ende overvloedigher materie sprekende is, dan plaghten wy sijnen arm ter sijden af te laeten drijven, even als of hy dese sijne reden door sulcken beweghinghe met meerder overvloeyentheyd soude uytstorten. Wat de handen belangt, sonder welcke de gantsche *Actie* een krachteloose lammigheyd schijnt te hebben, het is onuytdruckelick hoe veele en gantsch verscheydene beweghinghen daer in te vinden sijn. Want waer als d'andere ghedeelten onses lichaems de spraecke helpen, de handen (om soo te seggen) spreken selver. Het onser handen daghelicksche werck te eyschen, te beloven, tot sich te roepen, wech te senden, te dreyghen, te verootmoedighen, te vraeghen, te weygheren, onsen grouwel, vreese, vreughd, droefheyd, twijfelingh, erkentenis, leedweesen, ja selfs ook de maete, den overvloed, 't ghetal, den tijd daer mede te kennen te gheven. Wy plaghten ook met onse handen te smeecken, yeman aen te porren en wederom in te houden, yet aen te nemen en wederom te verwerpen, onse verwonderingh en schaemte uyt te drucken. de spraecke der handen magh oversulcks met groot recht in dese verscheydenheyd der taelen diemen onder allerley volckeren verneemt, voor de ghemeyne spraecke des aerd-bodems door-gaen. Noch heeft de hand eenighe andere lichte en korte beweghinghen; want een sachtelick ontloken en by wijlen nedersinckende hand die sich nu en dan met een kleyn behulp der schouderen beweeght, nae de wijse der ghener die Gode eenighe gheloftenissen doen, plaght gheoordeelt te worden den gheenen eyghen te sijn die spaerighlick en schroomhertighlick spreken. Daer en is gheen beweghinghe die onse verwonderinghe met meerder bequaemheyd uytdruckt, dan dat sich onse hand nae 't opgaederen van alle de vinghers een weynigh achterom ghebooghen hebbende te ghelijck inde veranderingh van 't draeyen uytspreyde ende omkeere. Alhoewel wy ons selven in't vraeghen aen gheen ghesette beweghinghe verbinden, nochtans plaghten wy de ghestalte onses hands ondertusschen het vraeghen ghemackelick te veranderen. Wanneer wy eenige saecke ofte eenige reden voor goed keuren insgelijcks,

insghelijcks oock wanneer wy yeman door het ernstig verhael eeniger gheschiedenisse soecken t' onderrichten, dan plagten wy gevoeghlick onsen duym-naghel met den top onses voorsten vinghers te drucken, d' andere vinghers los laetende. Een soete en langhsaeme beweghinghe onses hands heeft dan allermeest plaetse, wanneer wy yeman eenighe belofte doen, als oock wanneer wy yeman yet met een streelende vleyinghe inwillighen; ghelijck wy daer en teghen een gheswinde beweghinghe onses hands ghebruycken, wanneer wy yeman door den verdienden lof in sijn aenghevangen werck meynen op te wecken: Soo plaght de moed-gevinghe al te mets mede inde beweghinghe van een holle hand te bestaen, wanneer sich de selvighe hand een weynigh boven de schouder oplichtende alle de vinghers van malckander afscheyt. Wy plaghten onsen mond met het uytersste van d' opghegaederde vinghers te raecken, wanneer wy met een ghemeyne verwonderingh ingenomen sijnde yet wat daer in meynen te speuren 't welck ons door een onverwachte misnoeghinge met ghewisse onghemacken schijnt te dreyghen, 't en sy saecke dat wy 't aenstaende verdriet ghetijdighlicken afbidden. De gramschap en 't berou brenghen mede, dat wy onse ghesloten hand op de borst legghen. Die sich op dese dinghen recht verstaen, houdent voor gantsch ongherijmt, datmen de hand boven d' ooghen verheffe; sy verbieden oock, datmense laegher dan de borst soude laeten sincken: d' *Actie* wordt in haer oordeel 't eenemael bedorven, wanneerse van't opperste des hayr-tops nederwaerds, of van't nederighste des buycks opwaerds ghebracht wordt. De hand magh tot het binnenste van de slincke schouder, en niet verder, uytgestreckt worden; dies moeten wy de slincke schouder met eenen oock voord brenghen, wanneer wy yet afgrijselicks met der haest soecken te vermijden; want anderssins en kan de beweghinghe des schouders niet over een komen met de beweghinghe des hoofds, 't welck in sodaenighe schielicke beroeringen over de rechte sijde ghewoon is over te leenen. Ghelijck de slincker hand alleen niet maghtigh en is een bequaeme *Actie* voord te brenghen, soo plaghtse sich doorgaens henen nae de rechter hand te schicken; het sy saecke dat wy onse rekeningh op de vingers maecken; het sy dat wy onse vlacke handen nae de slincker sijde toe wenden, om yet schouwelicks te vermijden; het sy dat wy met yeman hand ghemeyn wordende, ons teghen hem met beyde handen te weere stellen; het sy dat wy onse handen, om yeman te voldoen of te smeecken, ter sijden uyt werpen. De uytwendighe beweginghe onser handen plaght noch veele andere inwendighe beroeringhen onses ghemoeds uyt te drucken; doch dewijl wy den Leser gheen verdriet

oeken by te brenghen, soo sullen wy dit maer alleen tot het ghene oft noch toe van de hand gheseyt is toevoeghen; dat wy daer licht af cheyden moeten, wanneer wy door de beweghinghe onser handen eenighe gheringhe, druckelicke, doch niet onverdraeghelicke dingen moeten voorstellen; ghelijck wy in't teghendeel d'uytdruckinghe van ghewightighe, overheughelicke, en gantsch grouwelicke dinghen met meerder ghestaedigheyd behooren te volghen. De beweghinge des gheheelen lichaems behoort hier oock waerghenomen te worden, want het mede sijn vermoghen heeft. 't Voornaemste 't welck wy inde gheleghenheyd des lichaems hebben aen te mercken, schijnt daer in te bestaen, dat wy de borst midsgaeders oock den buyck inhouden. Dunckt het ons niet de pijne waerd acht daer op te slaen, soo sal sich onsen rugghe niet alleen dwaeselick achterwaerds ombuyghen, maer onse borst sal sich met eenen oock door een gantsch haetelicke onghevoeghlickheyd voor uyt steken. Onse sijden moeten met de gestalte des gheheelen lichaems overeen komen. Wat onse beenen belanght, wy moeten daer in allermeest letten op de maniere van staen, ende maniere van gaen. Maer aenghesien het een oneyndigh werck is alle dese dinghen ten vollen te verhandelen, soo sullen wy ons selven verghenoeght houden met het ghene tot noch toe uyt *Quintilianus* voorgheselt is. Die eenighen lust daer tot heeft, magh dien overvloedighen en gantsch deftighen Autheur selver insien. Lib. XI. *orat. inſtit. Cap. 3.*

3. Waer dese dinghen niet verswijnt en sijn, daer plaght sich dadelick in d'ooghen van elcke bysondere figure te laeten vinden 't ghene. *Philostratus* * niet oneyghenlick *de meyninghe der ooghen* ghenaemt heeft. Ja 't gantsche werck sal *de Historie der manieren*, daer *Callistratus** ghewagh van maeckt, allenthalven uytwijsen. Want het en is niet ghenoegh dat de ghegoten, de ghesneden, de ghe schilderde beelden der Konstenaeren met de natuerlicke *Proportie* en 't levendighe *Colour* over een komen, het en sy saecke dat alle de bysondere figuren 't ghebaer des gheheelen lichaems, doch voornaemelick in den opslagh der oogen, een sekere roerende kracht vertoonen, overeenkomende met de menighvuldighe beweginghen, beroeringhen, neyghingh-tochten die tot d'omstandigheyd der afghebeelder historie toebehooren. *De naevolghens Konst plaght haeren meesten arbeyd omtrent de manieren te besteden*, seght *Proclus in Polit. Platonis. Hectors* beeldt, 't welck wel eer in een openbaere plaetse van de *Troiaensche* Stad was opgherecht, *draeght de ghelijckenisse van eenen halven God*, seght *Philostratus* *, *dies plaghten oock die ghene die hem met goede opmerckinghe aenschouwen, veelerley beweginghen*

* In vita Apollonii, Lib. vi. Cap. 3.

* In de schript. statuæ Narcissi.

* In Heroicis.

ghen sijnes ghemoeds daer in te speuren. Want hy schijnt een welbesinde moedigheyt, een staetelicke stuerigheyd, een lustighe vrolickheyd te hebben. Men vernemt in hem een stercke ghesetheydt sijnes lichaems niet tegenstaende de jeugdige lieffelickheyd sijner leden. Hy is onberispelick schoon sonder eenigh hair, het beeld is eyndelick met sulcken levendigben gheest vervult, dat sich den aenschouwer by nae belust vindt het selvighe aen te roeren. Dus vernemen wy uyt dese en andere dierghelijcke beschrijvingbe dat *Callistratus**, de Giet-konste met groot recht *een konste die de manieren contrefeyt* ghenaemt heeft. Ghemerckt het niet ghenoegh en is datse den rechten omtreck en de waere linien der naegeboetster dinghen souden afbeelden, maer sy behoort met eenen oock het bysondere ghebaer uyt te drucken nae de hoedanigheyd van die personen welcker ghelijckenisse voorgestelt wordt. Wy moeten even her selvighe van de Schilderkonst gevoelen; *Men magh Vlysses lichtelick aen sijn suer en wacker ghelaet kennen*, seght *Philostratus**, *Menelaus aende vriendelicke soetigheyd sijner tronie; Agamemnon aen de Goddelicke Majesteyt sijnes wesens. In Diomedes vindt men de Schilderije van een stoute vrymoedigheydt. Aiax Telamonius schijnt sich selven door de grimmigheyd van een stuers vervaerlick gelaet te melden, Locrus door de voordvaerenheyd van sijn ophevigh ende avonduyrs gemoed.* Dit is de reden dat groote Meesters haere hand doorgaens henen veranderen, en ieder een het sijne soecken te geven, wanneerse eenighe Goden, Koninghen, Priesters, Raedsheeren, Redenaers, Singh-konstenaers meynen uyt te drucken. *Inpiters* beeld wordt door *een Koninghlicke aensienelickheyd* van alle d'andere Goddelicke beelden onderscheyden, ghelijck ons *Ovidius** in de beschrijvinghe van *Arachnes* konstige hand-werck te verstaen geeft. De Schilderije van den Koning *Agamemnon* wierd bekent by *de Goddelicke Majesteyt* die den Konstenaer in sijn beeld had uytgheslort, gelijck wy uyt de nieuwelick bygebragte woorden van *Philostratus* verstaen. Den *Priester Amphiaraus had een Priesterlick ghelaet*, seght den selvighen *Philostratus**, *even als of hy ghereed was eenighe God-spraeke uyt te storten.* Den jonghen *Plinius* * prijst *Minutius Aclianus* van wegen *een Raedsheerlicke besetheyd* die in hem gespeurt wierd. *Germanicus* en konde sich tot het spreken soo haest niet aenstellen, of men plaght daedelick, nae 't verhael van *Ovidius**, *de gestalte en het ghelaet van eenen welsprekenden man* in hem te vernemen. Den selvighen dichter sprekende van *Apollo*, als hy nu vaerdigh stondt om den singhstrijd met *Pan* aen te vanghen, die hem daer toe beroepen had, *sijne gestalte selver*, seght hy*, *was de ghestalte van een goed Konstenaer.* Sodaenigh wordt ons de statue van *Bathyllus in Apuleius* beschreven, *De statue van Bathyllus, die recht voor den Autaer by den half-heer Polycratus*

* In descript. statuæ Aesculapii.

* Iconum Lib. ii. in Antilochi pictura.

* Lib. vi. Metamorph.

* Iconum Lib. i. in Amphiara

Lib. i. epi 4

* Lib. ii. de Ponto Eleg. 5.

xi. Metam.

Digitized by Google

In Floridis. *crates ghewijdt was, ſeght hy *, is in mijn oordeel 't aerdighſte ſtuck wercks dat ick oyt met mijne ooghen beſchoude. Den jonghelingh is uytdermaet en ſchoon: Sijn twee ſcheydigh hayr hanght wederſijds van het voorhoofd ghelijckelick over de wanghen; 't uyterſte ſijnes ſchouder-blaeders is door de volle lenghde van 't overighe achter hayr ſoo bequaemelick beſchaduwet, datmen het aengenueme ſchijnſelſijnes ſneeuw-witten necks hier en daer tuſſchen de locken ſoetelick ſiet uytglantſen. Hy heeft eenen volſappighen hals, en ſachtſwellende ronde wanghen in een beſneden tronie: Sijn gheſtalte komt heel end' al over een met de gheſtalte eenes rechten Luyt-ſlaegers. &c.* ſiet *Apuleius* ſelver. Beſiet oock de beſchrijvinghe van *Amphion* den Harpen-ſlaegher, en *Olympus* den Pijper, ghelijck ons deſelvighe worden voorgheſtelt in *Philoſtratus Iconum Lib. I.* *Calliſtratus* heeft ons inſghelijcks de beſchrijvinghe van eenen pijpenden Satyr naeghelaeten. Indien yeman de moeyte wil nemen om de voorghemelde plaetſen nae te ſoecken ende in te ſien, deſelvighe ſal onghetwijffelt bevinden dat hy ſijnen arbeyd niet quaelick aengheleyt heeft; wat my belanght, ick en kan daer toe in ghenerley wijſe verſtaen, dat ick de voorghemelde plaetſen van woord tot woord ſoude uytſchrijven; want het my gheraedſaemer dunckt, om allerhande verdrietſaemheyd te vermijden, dat ick maer alleen kortelick eenighe andere exempels bybrenghe, die mijnes dunckens niet ondienſtigh ſijn tot bewijs van de groote ſorghvuldigheyd der ouder Meeſters in dit ſtuck. *Zeuxis* heeft *Penelope* ghemaeckt, ſoo dat hy de levendighe karcht van haere eerbaere zedigheyd in deſe ſijne Schilderye ſchijnt uytghedruckt te hebben. Plin. XXXV. 9. *Echion* ſchilderde een nieughehoude, die een merckelicke ſchaemte hadde. Plin. XXXV. 10. *Ariſtides Thebanes* maeckte eenen waghen met vier Paerden, loopende; als oock eenen oodmoedighlick ſmeeckenden menſche ſoo levendigh, dat het hem ſelfs oock aen de ſtemme niet en ſchene 't ontbreken. Plin. XXXV. 10. *Antiphilus* wordt ſeer gheroemt, van weghen den jonghen die 't vier blaeſt; als oock van weghen het ſchoone huys, 't welck door d' opweckinghe des viers beghint te glinſteren; nochtans wordt des jonghſkens mond allermeeſt in dat ſtuck ghepreſen. Den ſelvighen Konſtenaer heeft mede eenen grooten lof verworven inde Schilderye der wollen-werckſters, want men daer in ooghen ſchijnlick verneemt wat ſpoedigheyd alle de vrouwen haer dagh-werck afmaecken. Noch heeft hy een ander ſeer vermaerd ſtuck ghewrocht, waer in ſich den Koningh *Ptolomæus* met het jagen beſigh houdt. Plin. XXXV. 11. Het kindeken van *Boethus* gaet ſeer wonderlick te werck met het verworgen van een gans. Plin. XXXIV. 8. *Philoxenus Eretrius* heeft de wulpſcheyd inde Schilderye van dry ſmetſchende

ſchende banckette rende *Silenuſſen* voorgheſtelt. Plin. XXXV. 10.

Parrhaſius heeft twee dappere vermaerde Schilderyen ghemaeckt, die *Hoplitides* ghenaemt wierden; den eenen loopt ſijnen loop in 't volle harnas met ſulcken gheweld, dat hem 't ſweet ſchijnt uyt te berſten; den anderen ſchijnt ſijnen aeſſem ſeer beſwaerlick te haelen, dewijl hy met het afbinden ſijner waepen ruſtinghe beſigh is. Plin. XXXV. 10.

Praxiteles heeft twee Beelden naegelaeten, daer in hy gantſch verſcheydene en teghenſtrijdighe werckinghen uytdruckt. 't Eene Beeld draeght de ghelijckenis van een ſchreyende Matrone, 't andere daer en tegen gelijckt een ghichelende Hoere. Eenighe houden 't daer voor, dat het *Phryne* gheweeſt is: Dies laeten ſy haer ſelven voorſtaen, dat ſy de liefde, die deſe Drille den Konſtenaer was toedraeghende, in 't ghebaer van de krijtende joffrouwe bemercken; als oock dat ſy de ſoetigheyd des hoeren-loons inde grenickende tronie van deſe vuyle Sack vernemen, Plin. XXXIV. 8.

Euphranor heeft eenen *Alexander Paris* gemaeckt; ſoo wordt oock de prijſwaerdigheyd van dit ſtuck wercks voornaemelick daer in gheſtelt, dat men uyt een Beeld ghelijckelick verſtaet deſen *Alexander* den oordeeler der Godinnen, den vryer van *Helena*, en den ombrengher van *Achilles* gheweeſt te ſijn, ſiet Plin. XXXIV. 8.

4. Dit is een gheweldigh punt; in d' oude Meeſters, dewijl ſy het voor een van de voornaemſte hoofd-ſtucken deſer Konſte hielden, plagten het ſelvighe met eenen vlijtighen aendacht waer te nemen. Dies hebben wy oock voor deſen indeneghende en tiende afdeylinghe des eerſten Capittels van dit ons derde Boeck aenghemerckt wat voor een ſorghvuldighe voorbereydinghe ſy daer toe ghebruyckten. Immers gaet dit vaſt, dat den aller noeſtighſten ernſt die men tot deſe Konſten toebrengt, maer alleenlick bevonden wordt een gantſch dorre, ſchraele, vruchte-looſe quellinghe te weeſen, ja ons gheheele werck en ſchijnt anders niet te ſijn dan een platte en gantſch doode verwen-kladderye, 't en ſy ſaecke dat het door 't leven der manieren behoorlicker wijſe opgheweckt ende verwackert worde. Dit is den levendighen geeſt, de ziele der Konſte. Oock plagt het yeder een oyt daer voor te houden, dat de meeſte kracht der bevalligheyd die in de konſtighe wercken gheſpeurt wordt, voornaemelick gheleghen is inde waere ghelijckeniſſe van 't uytwendighe roerſel ende ghebaer ontſtaende uyt d' inwendighe hertſ-tochten ende beroeringhen onſes gemoeds. Het geſpraeck 't welck *Socrates* dies aengaende met den Schilder *Parrhaſius* en met den Ghiet-konſtenaer *Clito* ghehouden heeft, verdient onſen aendacht. *Xenophon Lib. III. Apomnem.* maeckt een wijd-loopigh

verhael van d' onderlinghe redenen die sy over dit stuck met malckander ghevoert hebben. Siet wat den autheur selver daer toe segt. Wanneer ick staende houde dat sich den Konstenaer nae 't exempel der ouder Meesteren met een besinde naerstigheyd tot het uytdrucken van allerley beweghinghen ende beroeringhen behoort te schicken, so en is dit mijne meyninghe niet, dat hy deselvighe met al te grooten sorghvuldigheyd soude bejaghen; want *Als onse ghedachten eens gaende ghemaeckt sijn*, seght *Quintilianus* *, *dan plaght de hitte onses ontroerden gemoeds meer te vermooghen dan alle de naerstigheyd ter wereld.* Dus vernemen wy 't daghelicks dat sich dieghene in 't uyt eynde jammerlick bedroghen vinden, dewelcke de waere verbeeldinghe van allerley hertstochten, andersins onbereydt sijnde, door een arbeydsaeme bedenckinghe meynen uyt te wercken. Den arbeyd en gheldt hier niet; gemerckt de levendighe verbeeldinghe der beroeringhen, die de gheleghengheyd onses aenghevanghen wercks vereyscht, door gheenen onvermoeyden arbeyd ghehaelt kan worden; soo en kan oock 't ghene dus besighlick bearbeydt ende uytgheperst wordt, nimmermeer een ghevoeghlicke bevalligheyd bekomen; 't moet uyt d' omstandigheyd der voorgheselder materye ghemackelick vloeyen, 't ghene ons en andere soude konnen behaeghen. De bequaeme uytdruckinghe van d' aller sterckte hertstochten en d' aller beweghelickste beroeringen plaght maer alleenlick uyt een verruckt ende ontroert herte, als uyt eenen levendighen rijcken springh-ader, overvloedighlick uyt te bortelen, en sich over 't gantsche werck soo krachtighlick uyt te storten, dat d' aenschouwers door 't soete gheweld van eenen aenghenaemen dwangh even de selvighe beweghinghen in haere herten ghevoelen die den werckenden Konstenaer ghevoelt heeft. Besiet ons eerste Boeck, alwaer wy ontrent het laetste des vierden Capittels yet sulcks hebben aengheroert. De volghende woorden van *Quintilianus* sijn aenmerckens waerd; *Hertelick bedruckte ende vergramde, doch andersins ongheleerde menschen*, seght hy *, *plachten menighmael in 't midden van haere ontstelthеyd veele dinghen met een sonderlinghe welsprekenheyd uyt te kryten; vermids de kracht haerer ontroerden ghemoeds den waeren schijn deser beweghinghen sonder eenighe gheveynstheyd ende in eenen goeden ernst voorstelt. Derhalven is het ons mede hoogh-noodigh, om eenen waerschijnelicken schijn te maecken, dat wy de beroeringhen der ghener die waerlick lijden in ons selven bevinden. Het en is niet wel moghelick yet sonder vier t' ontsteken; yet sonder vochtigheyd nat te maecken; soo is het mede onmoghelick dat eenigh dingh de verwe die het selver niet en heeft, aen yet anders soude gheven. Onse eygenaerten moeten insghelijcks de levendighe kracht der voorgheselder dinghen in*

*Lib. x. Cap. 3.

*Lib. vi. Cap. 2.

sich

ſich ghevoelen, eerſe de ſelvighe kracht in anderer menſchen herten konnen uyt-ſtorten. Het is van noode, om andere te beroeren, dat wy ſelver eerſt ontroert ſijn. Maer hoe ſullen wy daer toe gheraecken, maghyeman hier vraeghen, ghemerckt wy ſodaenighen beweghinghen in ons gheweld niet en hebben? dient tot andwoord, dat ons de verbeeldinghe der afweſigher dinghen door de phantaſie ſo krachtighlick voorgheſtelt wordt, dat wijſe dicht by der hand en voor d' oogen ſchijnen te hebben. Dies plaghten oock dieghene allerley herſt-tochten nae haeren eyghenen luſt ghemackelick te ghebieden, die deſe verbeeldinghen rechtwel begrijpen, ſonder yet te verſwijmen 't welck tot de waere omſtandigheden der ſelvigher toebehoort. Waer op dan d' uytdruckelickheyd ofte duydelickheyd plaght te volghen, die ons de gantſche ſaecke ſoo blijckelick voor d' ooghen ſtelt, als of wy de naeckte vertooninghe der dinghen ſelver aenſchouden. Ghelijck ſich d' exempelen deſer uytdruckelickheyd overal aenbieden, ſoo heeft ons *Philoſtratus Iconum Lib. II.* In de Schilderye van *Aiax Locrus* en van *Theſſalia* een klaer bewijs daer van naeghelaeten. Siet oock den jonghen *Philoſtratus* inde Schilderye van *Pyrrhus*, en andere meer. *Ariſtides Thebanus* was den eerſten die 't ghemoed, midſgaders oock alle de herſtochten ende beroeringhen die ons ghemoed ontſtellen, ghefchildert heeft. Die vrouwe plaght in ſijne Schilderye van een overrompelde ſtad de meeſte verwonderingh te verwecken, dewelcke door een ſwaere wonde in onmaght ligghende haer kruypende ſuygh-kind van haere bebloede borſten ſoeckt af te weren; want ghelijckſe het naerderen haeres ſooghelinghs in haer uyterſte ſchijnt ghewaer te worden, ſoo gheeftſe haere moederlicke bekommerniſſe ghenoeghſaemlick te verſtaen, niet lijdende dat het kindeken haer verſche bloed in plaetſe van de verſtorven melck ſoude intrecken. Plin. XXXV. 10. *Parrhaſius* ſchilderde twee jonghſkens, daer in men een kindſche onbekommertheyd ende onnoofele eenvoudigheyd vernemen kan. Plin. XXXV. 10.

Nicearchus ſchilderde *Hercules* gheweldigh bedroeft over de ſchaemte ſijner raeſerye. Plin. XXXV. 11. *Antiphilus* ſchilderde *Hippolytus*, grootlick verſlaeghen op 't eerſte ghelicht des Zee-monſters. Plin. XXXV. 10. *Creſilas* maeckte eenen ghewonden dood-braeckenden menſche, daer in te verſtaen ghevende hoe veele levens datter noch in hem overigh was. Plin. XXXIV. 8. Men vindt oock eenighe ſtervende menſchen onder de ſtucken van *Apelles Plin.* XXXV. 10.

Leocras maeckte eenen arend, die in 't opnemen van *Ganymedes* beſefte wat ſijnen roof-was, en wien hy den ſelvighen roof toevoerde; want hy ſijne klauwen met ſulcken teeren ſorghvuldigheyd in hield, dat hyſe in 't grijpen ſelfs niet door des jonghelinghs uyterſte kleed be-

Digitized by Google

gheerde te slaen. Plin xxxiv. 8. *Myron* maeckte eenen *Satyr*, die sich over sijne pijpen verwonderde. Plin. xxxiv. 8. *Maucerus* maeckte eenen aessen-tochtighen worstelaer. Plin. xxxiv. 8. Den *Vulcanus* van *Alcamenes* wordt seer gheroemt van weghen een heymelicke en niet onghevoeghlicke lammigheyd die in hem ghespeurt wordt; niet tegenstaende dat hy ghekleedt is en stock-stille blijft staen. *Cicero Lib. I. De Nat. Deorum. En Valer. Maximus Lib. VIII. Cap.* 11. *Pythagoras Leontinus* heeft te *Syracusen* eenen hincke-poot ghemaeckt; d'aenschouwers laeten sich voorstaen dat sy de smerte sijnes versworen beens ghevoelen Plin. xxxiv. 8. *Ctesilochus* heeft sich selven eenen grooten naem door een dertele Schilderye verworven. Den inhoud sines tafereels was *Iupiter* in 't kinder-bedde, doe hy van sijnen *Bacchus* verloste. Verscheyden Godinnen om-cinghelen hem aen alle kanten, om de vroed-vrouwen te spelen; dewijl hy anders niet en doet dan kreunen en kermen, nae de wijse der vrouwen die in baerens nood sijn. Plin. xxxv. 11. *Theodorus* schilderde *Leontium*, de vriendinne van *Epicurus*, ghelijck sy met eenighe diepe bedenckinghen was opghenomen. Plin. xxxv. 11. *Lysippus* wordt dapper ghepresen van weghen een dronken fluyt-speelster. Plin. xxxiv. 8. Den wijdberoemden Ghiet-Konstenaer *Myron* heeft een oud droncken wijf ghemaeckt, met sulcken aerdighen geestigheyd, datmen daer wijds en sijds ghenoegh van wist te segghen. Plin. xxxvi. 5. d' Oude Ghiet-konstenaers plaghten *Hercules* veeltijds met een kanne inde vuyst ende al striemelende te maecken, daer mede te verstaen ghevende dat dien grooten Held door 't overmaetig drincken meenigmael bekent was te suyfel-bollen en te waggel-beenen, siet *Macrobius Lib. V. Saturnal. Cap.* 21. *Het word met meerder waerheyd van Stratonicus betwyght dat hy den slaeperighen Satyr in de drinck-schaele sachtelick neder gheleyt heeft, dan dat hy hem daer in soude ghegraveert hebben. Plin.* xxxiii. 12. *Diodorus heeft den slapenden-Satyr aldaer neder-gheleyt, en niet ghegraveert. Hy sal op 't minste schudden, daedelick ontwaecken. Het silver is met eenen sachten slaep bevangen.* seght *Plato Anthol. Epigramm. Lib. IV. Cap.* 12. Soo seght *Philostratus Iconum Lib. I.* in de Schilderye van de slaepende *Ariadne*; *Aenschout Ariadne, of liever den slaep selver.* En wederom inde Schilderye van *Midas*; *den Satyr slaept*, seght hy, *laet ons sachtelick spreken, ten eynde dat sijnen slaep niet ghebroken en worde; want soo doende souden wy de soetheyd deses gesichts stracks quijt worden.*

5. Alhoewel het ons niet en soude swaer vallen ettelicke andere exempelen van sulcken gheluckige en gantsch beweghelicke uytdruckinghe der beweghinghen by te brenghen, nochtans sullen wy ons selven

ven met het ghene dies aengaende alreede gheseyt is verghenoeghen, sonder verder in dit stuck te treden, welwetende dat ons d'oude Schrijvers een groote menighte van soodaenighe exempelen hebben naegeheten, die in dese onse huydensdaeghsche eeuwe by veelen gheen geloove schijnen te verdienen, indien yeman oversulcks 't eene of 't andere verhael onder en tusschen 't lesen ontmoetet het welcke hy oordeelt ongheloofflick te sijn, de selvighe magh sijn oordeel een weynigh opschorten en hier in't voorby gaen met ons aenmercken, dat het met d'omsichtigheyd van een wijs ende bescheyden mensche niet wel over een komt alle die vertellinghen terstond voor een versierde kluchte ende een beuselachtig fabel werck te houden, dewelcke soo wat vervreemdt schijnen te sijn van 't ghewoonlicke ghebruyck der Konst-oefeninghe die nu ter tijd ghepleeght wordt; ghemerckt het seker is, dat d'oude Meesters verscheyden behulp middelen haerer Konste ghehadt hebben, die ons nu't eenemael onbekent sijn. *Als Aristonidas de wroeghende schaemte van Athamas in een ghegooten beeld wilde voorstellen*, seght *Plinius* *, *midsgaeders oock het hert-knaeghende leedwesen 't welck desen Koningh quelde, als hy nae't leelick mishandelen van sijnen soone Learchus, beghost te bedaeren en uyt sijne dolligheyd weder tot sich te komen; soo heeft het desen vernuftighen Konstenaer goedghedocht, eenigh yser in de ghiet-spijse met het koper te vermenghen; ten eynde dat de roestachtighe rossigheyd des ysers door de blickende klaerheyd des kopers uyt schijnende, de waere ghelijckenisse van een schaem-roode ontroertheyd in 't beeld soude verwecken.* *Plutarchus* gheeft ons insghelijcks te verstaen dat een ander Konstenaer de stervende *Iocasta* seer aerdighlick heeft uytghedruckt, mids eenigh silver in haere tronie met het koper vermengende; want het hem niet onbekent was, dat het koper door de vermenghinghe des silvers verstorven ende verbleyckt wesende de rechte kracht der dood-verwe in haer aensicht soude uytwijsen, siet *Plutarchus Symposiacon Lib. V. quæst. 1.* *d'Ægyptenaers hebben een seker middel versonnen van 't silver te verwen; dies plaghten sy oock, om haeren Anubis in allerley silvere vaten t'aenschouwen, het silver te verwen en niet te graveren. Dese ververuwde stoffe wordt daer nae tot die statuen ghebruyckt dewelcke d'overwinners in haere triumph-kleederen uytdrucken, en 't schijnt een gantsch wonderbaere saecke te sijn, dat den prijs van sulcken misverwighen ende verdoofden silver-glants soo dapper verhooght wordt.* M. *Antonius*, een van de vermaerde Roomsche dry Heeren, heeft de kopere penninghen by hem gheslaeghen met yser vermenght: *En hier is het wederom te verwonderen, dat wy in dese Konste allermeest begherigh sijn het misbruyck der selvigher te verstaen; ghemerckt wy dese verdorven munte soo gretighlick aenschouwen, dat sich niemant en ontsiet ettelicke goede ganghbaere pen-*

* Lib. 34. Cap. 14.

penningen met eenen eenigen vervalschten penning te verwisselen. Plin. xxxiii. 9. *d' oude plaghten eenigh lood met het koper te versmelten, wanneer sy namelick dien purpuren boord, die prætexta ghenaemt wierd, in haere statuen wilden uytdrucken. Plin.* XXXIV. 9. *Alhoewelmen eertijds het koper met het*
Lib. xxxiv *silver en goud plaght te vermenghen,* seght *Plinius* *, *nochtans wierd de Konst*
Cap. 2. *in meerder waerde gehouden; men mach het nu daer en tegen met groot recht in twijffel trecken, of de Konst of de stoffe slechter is. Dies is het oock seer vreemd hoe de Konst soo gheweldigh quam af te nemen en gantsch en gaer te vervallen, ghemerckt den prijs der Konstigher wercken noch daghelicks wordt opghejaeght, ja het is nu met het gieten van kostelicke metaelen soo verre verloopen, dat selfs oock het gevallig avenduyr dese menighe jaeren niet konstighs heeft weten voord te brenghen.* Het wierd allermeest in den tijdt van den Keyser *Nero* ontdeckt, dat het nu met d' oude Giet-konst gedaen was: Want nae dat den Giet-konstenaer *Zenodorus* (die doe ter tijd met d' aller vermaerdste oude Meesters wierd vergeleken) een *Colossische* afbeeldinghe van den Keyser hadde beworpen, ontrent hondert en tien voeten hoogh, soo en wist hy evenwel gheenen raed om 't metael nae d' oude Meng-konste te temperen, alhoewel *Nero* sich selven vaerdigh ghenoegh toonde om soo vele goudts en silvers daer aen te koste te hangen als het werck op 't aller ruymste soude schijnen te vereyschen, siet *Plinius* Lib. xxxiv. ontrent het eynde des sevenden Capittels.

6. Ghelijck het dan blijckelick is dat d' eertijdighe Konstenaers een sonderlinghe wetenschap hadden in het vermenghen der metaelen, en dat sy door dese ervarenheyd menighmael een gantsch seldsame kracht des levens in haere wercken gewoon waeren uyt te storten, soo plaghten sy oock doorgaens henen sonder 't behulp van de voorgemelde vermenghinghe beyde in haere statuen ende schilderijen die levendigheyt uyt te drucken, de welcke ons *Callistratus* in de beschrijvinghe van sijnen *Praxitelischen Bacchus* heeft voorgestelt. *De handen van Praxiteles,* seght hy, *hebben gantsch levendighe wercken voordghebracht.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de beschrijvinghe van de hollende *Baccha*, die *Scopas* uyt het marmer soo uytdruckelick hadde uytghehouwen, dat se door eenen goddelicken raesluft verruckt sijnde herwaerds en derwaerds in een losse ongebondenheyd scheen gedreven te worden. *Alhoewel den steen van het wesenlicke leven t' eenemael ontbloot is,* segt hy *nochtans heeft hy levendigheyt.* Insgelijcks in de beschrijvinge van *Orpheus: sijn hayr is soo jolijd,* segt hy, *en maeckt sulcken aengenaemen schijn van levendigheyd en geest, dat sich onse ooghen daer door sonder eenigh achterdencken laeten verleyden.* Indien de yeman de moeyte wil nemen om

in

niden ouden en jonghen *Philostratus* als oock in *Callistratus* dewijdloopighe verhandelingh van dese en dierghelijcke beschrijvinghe met aendacht 't overlesen, de selvighe sal daer uyt volkomenlick verstaen dat de hooghste volmaecktheyd deser Konsten voornamelick inde levendighe uytdruckinghe van allerley hertst-tochten ende bewegingen inde poeselachtighe rondigheyd van het sacht-swellende swadderighe vleesch, ende in een onderscheydenlicke ghelijckenisse gheleghen is; want d' afbeeldinghe behoort met de waerheyd van d' afghebeelde dinghen soo wel over een te komen, dat het schier onmoghelick is d' een van d' ander t' onderscheyden.

*Damagetus**, noemt het ghevecht van *Hercules* ende *Antæus*, ghelijck het in 't koper ghewrocht was, *een levendigh werck-manschap*. Daer wierd eertijds in de stad *Pergamus* een seer vermaerd marmere Beeld ghetoont, 't welck *Cephisodorus* ghemaeckt had nae de ghelijckenisse van twee jonghskens die malckander door een speel-siecke kindsche dertelheyd omgrijpende *haere vinghers met meerder waerheyd in 't lichaem selver*, seght *Plinius**, *dan in 't marmer schijnen in te drucken*. *Pygmalions* yvoore vrouwen-beeld verstreckt ons een ander exempel van dese vleeschachtighe sachtigheyd; want *Ghelijck Pygmalion een uytdermaeten goed ghevallen in sijn eyghen handwerck hadde*, seght *Ovidius**, *soo liet hy sich selven voorstaen dat het Beeld maer alleen door een schaembertighe eerbaerheyd verhindert wierd sich te beweghen: Hy maeckte sich selven inet eenen oock wijs dat sijne vinghers diep in 't aengheroerde lichaem insoncken, niet sonder vreese dat het harde handelen eenighe bloed-rastinghe inde teere leden van sijn schoone lief verwecken mocht*. Als ons den selvighen *Ovidius* in een andere plaetse wil te verstaen gheven met wat een sonderlinghe aerdigheyd *Arachne* d' ontschaeckinghe van *Europa* door de Weef-konst heeft afgebeeldet, *Ghy en soudt anders niet dencken*, seght hy*, *of 't is eenen waeren stier en de rechte Zee die ghy in haer werck aenschout*.

*Anthol. Epigramm vi. 8.

Lib. xxxvi. Cap. 5.

Lib. x. Metamorph.

* Lib. vi. Metamorph.

Arbiter komt hier mede over een; *my quam een verbaesde bangigheyt over*, seght hy, *als ick my selven de rouwe affschetsels van Protogenes voor d' oogen stelde, vermids deselvighe met de waerheyd der nature selver in eenen stryd scheenen te treden*. Dat is dan de beste Konst die de meeste ghelijckheyd heeft met de nature: *Soo wordt oock de Konst dan eerst voor volmaeckt ghehouden*, seght *Dionys. Longinus**, *wanneerse de nature selver schijnt te wesen*. Dit was de reden waerom *Apelles*, mistrouwende 't oordeel van d' eensijdighe segh-luyden, sich van haer oordeel op 't beesten oordeel heeft beroepen; *Want als hy vernam*, seght *Plinius**, *dat hem eenighe sijner med-yveraers in den aenghevanghen Konst-stryd meynden t' overtoppen, en dat op hope van een heymelicke gunst die sy de Konst-rechters door*

* De sublimitat. 19.

Lib. xxxv. Cap. 10.

door veele ſmeeckens hadden afghetruggelt, ſoo heeft hy ſijn eyghen werck midſgaeders oock het werck van dieghene met de welcke hy te doen had, aen eenighe Paerden voorgheſtelt, die hy inde beſtemde plaetſe dede komen: Niet twijffelende of deſe beeſten, ghelijck het oock gheviel ſouden de naturelicke ghelijckheyd ſijner paerde-beelden door haer neyen en brijſchen voor d' andere erkennen. Deſe proeve wierd daer-nae in ſulcken ghelegenheyd menighmael ghebruyckt.

De diſcrim adulatoris & amici.

Hier uyt ontſtond het oock dat de Schilders die ſich op de waere ghelijckenijſſe haerer Beelden niet en dorſten verlaeten, ſeer noode toelieten datmen haere tafereelen met het teghenwoordighe naturelicke leven ſoude verghelijcken. Dus leſen wy in *Plutarchus* * dat eenen broddachtighen Krabbelaer die ſeer ongheluckigh was in 't ſchilderen van Haenen, ſijnen jonghen met eenen goeden kluppel ontrent het ſtuck de wacht liedt houden, hem laſt ghevende dat hy niet en ſoude ghedulden dat ſich eenighe Haenen daer ontrent ſouden vertoonen.

7. Alhoewel wy ons ſelven langh ghenoegh met het ſtuck van 't levendighe roerſel beſigh hebben ghehouden, nochtans en moghen wy daer ſoo lichtelick niet afſcheyden, ſonder eerſt de miſgrepe der ghener een weynigh aen te roeren, dewelcke meynen dat haere wercken de waere kracht van eenen levendighen geeſt ontbeeren, 't en ſy ſaecke datſe aen alle kanten met den harden ſchijn van een haſpelelde ghewoel vervult ſijn: Want dewijl ſy de Konſte ſoecken daerſe niet te vinden is, ſoo ghebeurt het doorgaens heenen dat ſy den ghebaenden Konſt-wegh verlaetende tot een gantſch nietighe ende licht-hoofdighe futſelioghe ter ſijden afkeeren. Deſe dolinghe plaght uyt d'enckele onervaerenheyd ende onkenniſſe van 't ghene goed ende welſtandigh is voort te ſpruyten. Dies vond ſich den gheleerden *Plutarchus* genoodſaeckt het onverſtand van ſodaenighen onbeſinde Ghiet-konſtenaers en Beeld-ſnijders te beſtraffen, die ſich laeten voorſtaen dat haere Beelden dan eerſt groot ende gheweldigh worden, wanneerſe ſich onmaetighlick uytſtrecken, haeren mond wijd open ſperren, en grote ſteppen maecken nae de wijſe der ghener die op ſtelten wandelen. Siet *Plutarchus ad Principem ineruditum.* Dit ghebreck wordt ſeer bequaemelick ende eyghenlick *parenthyrſus* ghenaemt; 't welck anders niet en beduydt *dan een onghetijdighe ende ydele beweghinghe*, ſeght *Longinus* *, *daer men gantſch gheen beweghinghe van doen heeft; ofte anderſins een onmaetighe beweghinge, daer men 't met een maetighe kan afſien: Want veele, als offe half buys waeren, plaghten ſich hier met gheckelicke grimmagien en ſeldſaemlick verwronghen leden-ſtelſels te behelpen, dieſe uyt de miſpelduyrichheyd*

De Sublimi orat. 2.

Digitized by Google

peldueringheyd van haere grillighe herſſenen ofte oock ſomtijds uyt de vermaſkeyd van d' eerſte School-leere tot het werck toebrenghen, ſonder in 't minſte daer op te letten of het met de teghenwoordighe ghelaghenheyd haeres wercks over een komt ofte niet. Ghemerckt het dan buyten twijffel gheſtelt moet worden, dat deſe arbeydſaeme ſotternije grootelick ſtreckt tot naedeel van de Konſt en Konſtenaers; ſoo en konnen wy niet veele wercks van die Brabbelaers maecken, dewelcke ſich niet en ontſien deſe edele Konſten te ſchenden, om datſe niet en verſtaen hoemen deſelvighe behoort te oeffenen. Sy ſcheppen haeren meeſten luſt inde ſwellende opgheblaeſenheyd van een ſchijn groote handelingh; ſy ſoecken den voornaemſten lof haeres verſtands van een wilde onbeſchoftheyd t' ontleenen, weynigh daer nae vraghende datſe de rechte Konſt-maet en de nature ſelver onder en tuſſchen te buyten gaen; ſy nemen eenen grooten moed op 't ydele hand-ghеklop van ettelicke onwetende botte-kroeſen, die haere foey-fraeye wercken met een verbaeſde verwonderingh ſchijnen t' aenſchouwen. Volght daer op, 't welck 't aller ſchaedelickſte is, dat ſy deſe haere dwaelinghe beghinnen lief te hebben: Want daer en is gheen beteringhe te verhoopen, als onſe ghebreken niet alleen vermaeckelick maer ſelfs oock behaeghlick worden. Dewijl het dan dus verde met ons verloopen is, dat het nu voor een prijſelicke ghewoonte door gaet, 't ghene eertijds voor een onverdraeghelicke faute wierd ghehouden, ſoo is het daer uyt lichtelick te verſtaen, dat het quaede onvermeeſterlick ende onverwinnelick is, dat alle deſe klaghten te vergheefs uytgheſtort worden; want alhoewel wy nu ter tijd niet maghtigh en ſijn deſe onſe kranckheyd langher te verdraeghen, ſoo en willen wy evenwel van ghene gheneeſ-middelen yet hooren. Dies achte ick dat het nu hoogh tijd is 't onnutte klaegen aen d' eene ſijde te ſtellen, en tot de *Diſpoſitie*, dienen ghemeynlick d'*Ordinantie* ofte *Schickinghe* noemt, voord te vaeren.

Cap. V.

Democritus hield ſtaende dat de verwen in haeren eygenen aerd een gantſch nietigh dingh ſijn, maer dat de vermenghinghen der ſelvigher onſe fantaſijen allermeeſt plaghten te verwecken, wanneermen in 't bequaeme ende maetwoeghlicke aenſtrijcken der Coleuren een goede ſtellinghe, bevallighe figuren, ende een gheſchickte by-een-voeghinghe der ſelvigher figuren verneemt, ſiet *Stobæus eclog. phyſic. Cap.* 19. Dies ghebeurt het oock menighmael dat verſcheyden figuren in een tafereel, niet teghenſtaende de bequaeme ghevoeghlickheyd haer-

Digitized by Google

haerer verwen, onſe ooghen in 't minſte niet en konnen bekoren; ons dunckt dat wy een haetelicke wanſchickelickheyd in de ſelvighe ſpeuren, niet ſoo ſeer van weghen 't een of 't ander ghebreck 't welck wy inde figuren ſelver aenmercken, als van weghen de loſſe ongheſchickheyd der by-een voeghinghe. Deſe ſchickingh-Konſt ofte t'ſaemenvoeghinghe van veele ende verſcheyden figuren die malckander in een ſtuck ontmoeten, wordt ghemeynlick de *Diſpoſitie* ofte *Ordinantie* genaemt; ſoo ſchijntſe oock maer alleen in die Schilderyen plaetſe te hebben, dewelcke uyt veele ende byſondere Beelden beſtaen. Het is wel waer datmen oock inde ſtucken die maer een Beeld in ſich vervatten, een ſekere gheſchickheyd behoort waer te nemen; en dien Konſtenaer wordt met recht gheoordeelt ſijne Konſte onlijdelick miſhandelt te hebben, die eenen deftighen menſche in ſtaetelicke Raedſheers kleederen op ſijn hooft ſtaende contrefeyt; nochtans ſchijnt deſe onhebbelicke onghevoeghlickheyd veele eer den naem van een quaede ſtellinghe dan van een quaede *Ordinantie* te verdienen. Als den vermaerden meeſter *Pauſon* had aenghenomen een tuymelende Paerd voor yeman te maecken, ſeght *Plutarchus* *, ſoo heeft hy het Paerd rennende ghemaeckt: Den aenbeſteder niet beter wetende of den Konſtenaer hadde hem ter leure gheſtelt, beghoſt den Schilder over den hekel te haelen en hem 't breken ſijner beloften ſcherpelick te verwijten: Keert het onderſte des tafereels boven, andwoorde *Pauſon*, en ghy ſult bevinden dat ick u gheen onghelijck hebbe ghedaen. Doch dit was maer eenen enckelen treck des Konſtenaers, die 't naeckte Paerd ſonder eenighen grond ofte lucht ſoo aerdighlick hadde afghebeeldet, dat het nae 't omdraeyen van 't berd een wentelende ofte een viervoetende Paerd ſcheen te vertoonen. Een Schilderye die uyt veele ende verſcheyden Beelden t' ſaemen ghevoeght is, en lijdt niet datmen daer mede in ſulcker voeghen ſpele. Elcke figure moet ſijn eyghen gheſtaltenis en plaetſe nae den eyſch der voorgheſtelder gheleghenheyd hebben; ſoo is daer mede een ſonderlinghe vermaeck in deſe verſcheydenheyd; *'t Gene daerentegben altijd den ſelvighen ſchijn behoudt*, ſeght *Theodoretus* *, *plaght ons lichtelick te vernoeyen en tot walghens toe te verſaeten.* Het en verdient overſulcks gheen verwonderingh, dat ons d' overvloedige en beelden-rijcke ſtucken ſoo wel bevallen, gemerckt ſodaenighe Schilderyen inde veranderingh van elcke nieuwe figure een nieuwe ghedaente ſchijnen te krijghen, benevens datſe ons gretig ooghe t' elcken verſche ſtoffe tot haere verluſtinghe plaghten aen te dienen, voornaemelick als deſe veelvoudighe Beelden door 't gantſche werck met een gevoeghlicke bequaemheyt geplaetſt ſijn. *d Orden*

*Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.

Serm. ii. de Providentia.

Digitized by Google

is het ghebruyckſaemſte en 't ſchickelickſte dat de menſch ontfanghen heeft, ſeght *Xenophon in Oeconomico.* *'t Blijckt in groote maeltijden*, ſeght *Demetrius Phalereus* *, *dat weynighe ſchotels ordentlick aengherecht weſende eenen ſonderlingen ſchijn van uyt der maeten goedeciere maecken.* Nieman plaght ſich grootelick over de menighte van ettelicke fraeye dinghen te verwonderen, ſoo langhe als deſelvighe loſſelick overhoop liggen; derhalven is het mede waerſchijnlick dat die Schilderye maer alleen onſe ſinnen krachtighlick ſal vervoeren, in welcke yeder deel by ſich ſelven volmaeckt is, en alle de gedeelten met het geheele ſtuck wercks door de bequaemheyd van een naturelicke ſtellinghe ende t' ſaemen knoopinghe over een komen. *De kracht van goede dinghen blijft onvermindert*, ſeght *Caſſiodorus* *, *ſoo langhe als deſelvighe dinghen in haere eygene plaets gheſtelt ſijn; d' aller prijſwaerdighſte dinghen plaghten daer en teghen haere ghewoonlicke aenghenaemheyd te verlieſen, als menſe van de rechte plaetſe affſcheydt.*

* De Eloqut 624.

* Variarum V. 22.

2. Dit ghewightighe punt vereyſcht een ſin-wackere opmerckinge van kloecke en gantſch ſuyvere herſſenen: Want ghelijck het niet genoegh en is, dat yeman tot het opbouwen van ſijn Huys allerley noodſaeckelickheyd van kalck en ſand, hout en ſteen by een brenghe, 't en ſy ſaecke dat hy de voornoemde ſtoffe door de hand van eenighe konſtighe Metſelaers en Timmer-lieden tot het werck toepaſſe; even alſoo ſchijnt den grooten overvloed van een volle en vruchtbaere materie in 't ſchilderen anders niet te ſijn, dan eenen onlieffelicken hoop van ettelicke woeſte en wildelick verſtroyde figuren, 't en ſy datſe door 't behulp van een bequaeme ſchickingh-konſt by een ghebracht en tot opmaeckinge van de gantſche Schilderye't ſaemen ghevoeght worden. Alle de byſondere ghedeelten van een ghegoten Beeld over-hoop liggende en ſijn niet maghtigh een ſtatue op te maecken, 't en ſy datmen yeder lid in ſijne eygene ghewrichten tot het gheheele Beeld toevoeghe: Noch ſullen dan d'in-een-ghevoeghde ledemaeten de gelijckeniſſe van een yſelick ende affſichtigh monſter-dier draeghen, indienſe by ghevalle miſnomen ende verſtelt ſijn, indien een oore in ſtede van den neus, indien het been in plaetſe van den arm gheſtelt wordt; behalven dat het gantſche maeckſel door deſe onſchickelickheyd ſal ſchijnen bruyckeloos te ſijn, dewijl ons de daghelickſche ondervindinghe daer van ghenoeghſaemlick overtuyght dat alle onſe leden op de gheleghenheyd van een lichte verſtuyckinghe haer gewoonlicke ghebruyck verlieſen. Verſtroyde Heyrleghers worden op de minſte breuke des ſlagh-ordens maghteloos ghemaeckt; ja de nature ſelver ſchijnt oock haer voornaemſte kracht inde beſtendigheyd van een goede orden te

Digitized by Google

hebben. Ghemerckt het dan ſeker gaet dat de behoudenis aller dinghen allermeeſt inde volſtandigheyd van een onverbrooken ende onghekrenckte orden gheleghen is, ſoo en kan oock de Schilder-konſt ſonder dit ſteunſel in 't minſte niet beſtaen, ſy moet ſonder dit behulp noodwendighlick van den rechten wegh afdwaelen ende in 't wilde ſlaen, nae de wijſe der ghener die in onbekende duyſtere plaetſen verdoolt loopen en 't blinde gheval by ghebreck van een beter leydſman ghedwonghen ſijn nae te volghen. Wanneer yeman daer en teghen 't gantſche bewerp ſijnes voorgheſtelden wercks recht wel bedocht ende in ſijn ghemoed gheſchickt heeft, deſelvighe (indien hy maer een taemelick Konſtenaer is) ſal 't gantſche werck met een wonderbaerlicke vaerdigheyd van't beghin tot het eynde toe vervolghen ende voltrecken. *Als men de voorgheſtelde materie ghenoeghſaemlick door-kauwet*
* In Arte. *heeft*, ſeght *Horatius* *, *dan plaghten de woorden met een onbedwonghen ghemackelickheyd daer op te volghen.* Den ouden *Commentator* in ſijne uytlegghinghe op deſe woorden beveſtight dit ſtuck met het exempel van *Menander*, die voortijds een ſeer vermaerd Comœdie-ſchrijver gheweeſt is; *Als Menander de Diſpoſitie van eenighe fabel ſlechts in 't hooft hadde*, ſeght hy, *ſonder deſelvighe mochtans ghedicht-wijſe beſchreven te hebben, dan liet hy ſich evenmael verluyden, dat hy nu alreede ſulcken Comœdie hadde ghemaeckt.*

3. Dewijl het dan kennelick is, dat de meeſte volmaecktheyd onſer wercken voornaemelick in 't bevormen en ſchicken van de *Inventie* beſtaet; dat oock het werck ſelfs meer dan half ſchijnt afghemaeckt te ſijn, alſmen den eerſten voorſlagh des gantſchen wercks met een goed en ſchickelick beleyd heeft beworpen; ſoo konnen wy daer uyt lichtelick beſluyten, dat ons alle de behulp-middelen daer toe dienſtigh vlijtighlick ſtaen waer te nemen, en dat wy de hand noyt aen 't werck behooren te ſlaen, 't en ſy ſaecke dat alle de byſondere ghedeelten onſes eerſten invals door den ernſt van een diepe ende innighe verbeeldinghe in haere behoorlicke plaetſen verſchijnen. Doch hier moeten wy eerſt een onderſcheyd maecken tuſſchen de *Diſpoſitie* die uyt d' *Inventie* plaght te vloeyen, en d' andere *Diſpoſitoe* die 't werck is van een nauluyſterende *Propertie*. Deſe eerſte *Diſpoſitie* ofte *Ordinantie*, die haeren oorſprongh uyt d' *Inventie* ſelver treckt, en is anders niet dan een levendighe afbeeldinghe van de naturelicke orden diemen in 't vervolgh der voorvallender *Inventie* plaght te ſpeuren: Overfulcks behoeftmen hier niet te verwachten, dat deſe *Ordinantie* yet nieus ſoude voort-brenghen; want haer anders niet te doen ſtaet, dan datſe 't gunt alreede ghevonden is ſoo bequaemelick aen een ſoecke te hechten, dat

het

Digitized by Google

het d'eenvoudigheyd der natuerlicker gheschiedenisse door een effene ende eenpaerighe vloeyenheyd nae 't leven uytdrucke. Ghelijck dit een gheweldigh punt is, soo vereyscht het een sonderlinghe sorghvuldigheyd: Want indien het d'oude Meesters moghelick hadde geweest een sekere *Ordinantie* te beraemen die tot allerley voorvallende gheleghenheden toeghepast konde worden, veele souden seer uytnemende in 't by eenvoeghen haerer figuren gheweest sijn, en *Apelles* soude daer in onghetwijfelt boven alle d'andere hebben uytgesteken; maer nu dorst sich desen grooten Meester daer van niet veele beroemen, vryelick erkennende, seght *Plinius* *, dat hem *Amphion* in dat stuck verde te boven gingh. Aengesien dan dat daer altijd een oneyndelicke menighte van verscheyden invallen ende verbeeldinghen gheweest is en wesen sal, dat oock nieman oyt eenighe materien heeft konnen ontmoeten die malckander in alles ghelijck sijn, datmen eyndelick de gantsche gheskalte sijner *Ordinantie* nae de bysondere gheleghenheyd van elcke voorvallende materie behoort te richten; soo is het daer uyt lichtelick af te nemen, dat den Konstenaer, die sich in dit ghewichtighe punt niet en wil vergrijpen, een dapper goed oordeel hebben moet, hy moet met eenen oock omsichtigh, wacker, bescheyden, vol van *Inventie*, en vaerdigh van beraed sijn, hy moet het voornaemste behulp uyt sijn eyghen borst haelen. Ghelijck het evenwel niet en kan gheloochent worden dat daer eenighe aenmerckinghen in d'oude schrijvers te vinden sijn, die ons hier voor Konst-regulen mogen verstrecken, soo en wil ick deselvighe niet onaengheroert laeten. Lib. xxxv. 10. Cap.

4. Het grootste behulp onser *Ordinantie* is daer in gheleghen, dat wy de voorgheskelde materie grondighlick verstaen, dat wy 't ghene ons *d'Inventie* voord-draeght onophoudelick overlegghen onse ghedachten door de gheskaedigheyd deser oeffeninghe allenghskens daer toe ghewennende, datse sich de waere teghenwoordigheyd der dinghen selver door den aendacht van een merckskaeme verbeeldinghe souden voor-stellen; want ons ghemoed en kan t'historische vervolgh der voorvallender materie soo haest niet vatten, of daer sal ons daedelick een vaerdighe en gantsch sekere maniere van *Ordinantie* in den sin schieten. Doch hier moeten wy, om goed werck te maecken, wel toesien, dat wy al met den eersten tot den springh-ader van de Historie selver soecken te ghenaecken; ten eynde dat wy 't volle bescheyd der gantscher saecke inghedroncken hebbende, ons selven 't geheele bewerp der materie t'effens moghten voor ooghen stellen: Want indien wy de saecke maer alleen ten halven ende verwarrelick insien ende begrijpen, het en wil noyt wouteren, daer sal immermeer 't een

Digitized by Google

of 't ander ontbreken, en onſe *Diſpoſitie* ſal noodwendighlick lam ende onvolmaeckt ſijn. Het eerſte dan 't welck ons in deſen moeyelicken arbeyd der *Ordinantie* ſtaet waer te nemen, is daer in voornaemelick gheleghen, dat wy 't gantſche vervolgh van een beeldenrijcke materie in onſe ghedachten volkomenlick omvangen: Volgt daer op dat wy de byſondere figuren der ſelviger materie door de verbeeldens kracht ſoo beſcheydenlick aenſchouwen, datſe door de gheſwindigheyt onſes werckenden geeſts tot haere eygene plaetſen vaerdighlick ſchijnen toe te loopen: Alhoewel eyndelick deſen omvangh der figuren altemets op d' eene altemets op d' andere wijſe te ſaemen gebonden ende opgeſloten wordt, nochtans moeten ſich alle de eerſte en middelſte figuren met ſulcken opſicht tot de laetſte toevoeghen, dat het ons van het eerſte aen beghin onſer ſchickinghe magh blijcken hoedanigh het bepaelde omvanghſel van alle d' opgheſloten figuren weſen ſal: Want ghelijck ons oogh in het leſen plaght te doen, ſo moet ock ons ghemoed in het ſchicken altijd op het volgende ſien; vermids het ſeker is dat de gantſche ſchickingh Konſt ſal bevonden worden een gaepende hardigheyt te hebben, indien wy d' eerſte en laetſte figuren te ſaemen voeghen ſonder ons met de middelſte te bekommeren. *Ons ghemoed magh ſich niet met een dingh alleen beſigh houden,* ſeght *Quintilianus*, maer het moet vele aen een hanghende dinghen te ghelijck aenmercken: even als ons gheſicht eenen langhen wegh beſchouwende, alles wat daer in ende ontrent is plaght te beooghen; wy ſien het uyterſte niet alleen, maer wy ſien tot het uyterſte.* Wy vinden ſchier over al in de wijdloopigheyt van de Hiſtoriſche materien eenen eerſten, tweeden, derden ſin, ontſtaende uyt het menighvuldigh bedrijf't welck daer in vertoont wordt, ghelijck het over ſulcks niet ghenoegh en is, dat wy de veelvoudighe gheleghenheydt van een overvloedigh argument in een ſchijnſchickelicke orden ſoecken te betrecken, het en ſy ſaecke dat deſe orden het byſondere vervolgh het welck in d' omſtandigheden der gheſchiedeniſſe telver te vinden is nae het leven voorſtelle; ſoo behooren wy noch voorder ons uyterſte beſte daer toe aen te wenden, dat alle de byſondere ghedeelten der voorvallender materie met ſulcken behendighen ende onuytvindelicken te ſaemen knoopinghe aen een ghehecht wierden, datſe nu niet meer verſcheydene ghedeelten, maer een gheheel ende volkomen lichaem ſchenen te ſijn. Dit ſal van ons gheluckighlick worden uytghevoert, indien wy de naturelicke overeen ſtemminghe der ghedeelten rijpmoediglick overwoghen hebbende, niet alleen de nabuerigheyt der teghenſtrijdigher dinghen voorſichtighlick ſoecken te vermijden, maer ock by een ſoecken te brenghen

Lib. X. Cap. 7.

Digitized by Google

ghen 't gheene wy verſtaen ghelijck-aerdigh of ten minſten niet onghelijck van aerd te ſijn. Want door dit middel ſullen verſcheydene figuren, uyt verſcheyden plaetſen, ſonder van te vooren eenighe ghemeynſchap ghehadt te hebben, malckander in een ſtuck ſo ganſch vriendelick bejeghenen; datſe ſich eendraghtighlick en ſonder eenige hardigheyd met het ghene voorgaet en volght vereenigende, niet ſoo ſeer door een konſtighe t' ſaemen voeghinghe, als door een naturelicke ſelf-weſigheyd aen een ſchijnen te hanghen.

5. Soo is het dan enckelick noodigh tot ons voornemen, dat wy 't gantſche beſteck onſer *Ordinantie* trecken uyt de naturelicke orden die wel eer in 't doen der dinghen ſelver heeft uytghebleken. Dit is de reden waerom *Hemerius* op dit punt ſoo dapper geſtaen heeft; want als hy ons de klaghte van eenen armen katijvighen menſche voordraeght, wiens ſone van eenen rijcken man die hem voor ſijn eyghen kind hadde aenghenomen jammerlick was omghebraght, ſoo ſchijnt hy allermeeſt in het bewerpen en ſchicken van d' afbeeldinghe deſes grouwelicken moords op dit ſtuck aen te dringhen; *Soeckt eenen Schilder,* ſeghd den armen ellendighen man *, *die niet alleenlick een bequaeme hand heeft om ſulcken tragiſchen gheſchiedeniſſe af te maelen, maer wiens ghemoed noch veele meer tot allerley tragiſche verbeeldinghe is gheneghen. Ghebiedt hem dat hy d' orden ſijner Schilderye haele uyt d' orden mijner menighvuldigher rampſaeligheden, &c.* Merckt hier alleen in 't voor by gaen, dat de 't ſaemen-voeginghe van een gheſchilderde Hiſtorie ſich niet altijd aen de wetten van een beſchreven Hiſtorie behoeft te verbinden; aenghe-ſien het den ſchuldighen plight van een goed Hiſtorie-ſchrijver is, de by ſondere gheſchiedeniſſen ordentlick van 't beghin tot het eynde te verhaelen, ſonder nochtans tijd en plaetſe te vergeten: Den Schilder daerenteghen vraeght daer niet veele nae, of hy plotſelingh in het midden der gheſchiedeniſſen invalt; hy beghint al te mets daer 't hem beſt gheleghen dunckt; ſomtijds pickt hy uyt den hoop 't ghene met ſijn ooghen-merck allermeeſt over een komt; en wederom, dies nood ſijnde, keert hy ſich tot het voorighe en 't volgende; want het hem niet ſwaer en valt het ghene alreede gheſchiedt is, 't ghene teghenwoordighlick ſchijnt te gheſchieden, en 't ghene als noch ſtaet te gheſchieden, in een ſtuck door ſijne Konſt t' ſamentlick uyt te drucken. *De Schilderye druckt uyt 't gene ghepaſſeert, 't ghene teghenwoordigh, en 't ghene toekomſtigh is,* ſeght *Philoſtratus* *, *niet ſoo ſeer daer nae trachtende, datſe den waeren ſchijn der dinghen door de menighte der ſelviger lichtvaerdighlick ſoude uytwercken; als datſe yedere figure het ſijne ghevende, niet anders daer mede te werck ſoude gaen, alsoſſe maer met het ſchilderen van een dingh alleen beſigh was.*

Apud Photium in excerptis ex Himerio.

Iconum Lib. i. in Boſporo.

Alle

6. Alle de Schilderyen die uyt veele figuren beſtaen, moeten noodſaeckelick 't een of 't ander Hiſtoriche verhael in ſich vervatten; want het ghemeynlick gheoordeelt wordt een gantſch onſoet ende onnut ſtuck wercks te ſijn, 't welck met een groot ghetal van ſodaenige Beelden vervult is, daer in men noch hooft noch ſteert kan ghevinden, ofte (om klaerder te ſpreken) daer uyt men noch verſtand noch leeringhe kan raepen. Daerom plaght oock yeder een te verwachten dat de figuren ſelver, die in een Beelden-rijck tafereel afghemaelt ſtaen, door de bequaemheyd van haere gheſchickte t' ſaemenvoeghinghe, als door een ſtomme aenſpraecke, een hiſtoriſche ofte zede-vormende *Inventie* ſouden voorſtellen. Maer aenghe ſien die dinghen in elck hiſtoriſche verhael allermeeſt aenmerckens waerd ſijn, dewelcke eenigh teghenwoordigh bedrijf afbeelden; ſoo plaghten oock d' omſichtighe Konſtenaers die figuren inde voornaemſte plaetſe te ſtellen, die de hooghſte hand in 't afghebeelde bedrijf ſchijnen te voeren. Ick en achte niet datter erghens ſulcken dommen Konſtenaer ghevonden wordt, die niet en verſtaet hoe veele hem daer aen ghelegen is dat hy de verwachtinghe der aenſchouwers al met den eerſten ſoude voldoen; want indien yeman in dit groote punt naelaetigh is, deſelvighe behoeft niet te hoopen dat het overighe ſijnes ongheſchickten wercks de minſte aenlockelickheyd ſal behouden. Overſulcks moet een goet Konſtenaer den aerd, den ſtaet, de gheſtalte, 't ghebaer, 't eyghenſte bedrijf der voornaemſter figuren boven alle andere dinghen aendachtiglick waernemen ende uytdrucken, ten eynde dat alle d' andere omſtandigheden des gantſchen wercks daer nae gheſchickt ende beſtiert wierden.

Lib. iii. Cap. 9. *Men behoort altijd met het eerſte te beghinnen*, ſeght *Quintilianus* *, *ſoo en heeft oock nieman oyt, die een gheſchilderde ofte ghegoten beeld meynde te maecken, ſijn beghinſel van de voeten ghenomen.* Aennopende d' andere omſtandigheden die in 't werck voorvallen, den Konſtenaer en plaght ſich met de ſelvighe niet vele te bekommeren, tot dat hy de voornaemſte figuren heeft afghemaeckt: Als dan beghint hy ſich de mindere figuren eerſt aen te trecken, deſelvighe ſomtijds van verde in eenen donckerachtighen miſt ſoo ſeer bedommelende, datſe nu als ghepaſſeert uyt onſe ooghen ſchijnen te verdwijnen.

Iconum Lib. ii. in Iuſulis. *Den ſchilder heeft d' andere dinghen met eenen ſekeren nevel-miſt overgoten*, ſeght *Philoſtratus* *, *om daer mede te verſtaen te gheven datmen inde ſelvighe dinghen de ghelijckeniſſe ſach van 't ghene alreede ghedaen was, en niet te doen ſtond.* Het en is niet van noode dat wy meer woorden tot beveſting van dit punt ghebruycken, want het klaer ghenoegh is. d' Al te voordvaerende Konſtenaers moeten ſich onder en tuſſchen op deſe gheleghenheyd ghewaerſchout houden

houden, datse haere hand niet lichtelick van de voornaemste Beelden behooren af te trecken, sonder deselvighe volwrocht te hebben; dewijl d' eerste hitte van haeren doordringhenden werck-lust als noch versch en warm is. Herongeval van den wijd-beroemden Konstenaer *Euphranor* dient ons tot een exempel om d' onbesindheyd van die Meesters daer uyt af te nemen dewelcke de voornaemste Beelden uytstellen tot datse de levendighe krachten haeres ontroerden gheests gants en gaer ontrent mindere figuren verbreken. *Alhoewel de natuere menigmael schijnt te dulden dat de Konst met haer in den strijd trede*, seght *Valerius Maximus*, *nochtans plaghtse deselvighe Konst somtijds nae de vermoeydheyd van eenen vergheesschen arbeyd in't eynde leelick te beschaemen. De handen van den grooten Konstenaer Euphranor hebben dit ghevoelt. Want als hy de twaelf opperste Goden t' Athenen bestond af te maelen, soo heeft hy nae sijn uyterste vermoghen d' aller treffelickste verwen ghebruyckt om 't Beeld van Neptunus met een sonderlinghe Majesteyt te vervullen; niet twijffelende, of het sonde hem daer nae licht vallen, noch eens soo grooten gheweld van Majesteyt op Iupiters Beeld te hesteden. Maer hy vond sich hier dapper bedroghen, hy wierd ghedwonghen te bekennen dat hy sijne rekeninge gantsch quaelick hadde ghemaeckt. Want het hem onmoghelick was door alle den ernst van sijn laetste half-ghematteerde gheweer de minste schaduwe van de voorghenomen Majesteyt uyt te drucken, vermids hy de gantsche kracht sijner ghedachten aen't voorighe Beeld ghehanghen hadde.* Lib. VIII. Cap. II.

7. Wy hebben tot noch toe duydelick ghenoegh aenghewesen hoe d' oude Meesters niet onschickelick, maer met een sekere ghevoeghsaemheyd in d' *Ordinantie* te werck ginghen; dies waeren oock de by een voeghinghen haerer stucken seer eyghentlick ghehandelt, sy waeren op een sekere vaste wijse met sulcke merckelicke uytbeeldinghe door-knuffelt en doorwrocht, datse de gheschiedenisse selver scheen te sijn. Alhoewel wy oversulcks inde voorighe afdeylinghen deses Capittels drijven, dat de netticheyt van een prijs-waerdighe *Ordinantie* allermeest in den overvloed van een volle materie plaetse heeft; nochtans en is dit onse meyninghe niet, dat die ghene de volheyd van een Beelden-rijck argument recht beandwoorden, dewelcke een groote verscheydenheyd van persoonen, plaetsen, en allerley bedrijf daer in ontmoetende, 't een of't ander sonder eenigh oordeel uytpicken, met het welcke sy een weynigh spelende haere onervaerenheyd in de voornaemste dinghen soecken te bedecken. Het schijnt ghewisselick dat dese sijne Konstenaers de gheck met de Konst scheeren, als sy de waere kracht van een Beelden-rijck argument, 't welck sy behoorden te voldoen, soo schandelick ontsenuwen. Dit en kan immers den rechten

Digitized by Google

Konſt-wegh niet ſijn; aenghenſien d'aller treffelickſte voorganghers, die ons den onbedrieghelicken veylighen wegh der Konſte hebben gebaent, haer gantſche werck met een ſtoute vrymoedigheyd plaghten aen te taſten; hun docht dat haere edele verſtanden door den overvloed der voorvallender materie gheterght wierden, om alles, wat hun voor-quam, te beproeven. Daerom ſchijnen oock die Konſtenaers haere eyghene ſwackheyd door een openbaere erkentenis te verraeden ende aen 't licht te brenghen, dewelcke haere handen aen een veel-voudighe vermaeckelicke Hiſtorie niet en dorven ſlaen; 't bloote gheſicht van ſoo veele gantſch treffelicke ende ghewightighe dinghen brenght in hun te weghe, datſe ſich door een weeck-ſinnighe vreeſe 't gheheele werck ſchroomen aen te vatten; ſy en hebben 't herte niet om elck byſondere deel, ghelijck het uyt de naturelicke orden der voorgheſtelder dinghen is vloeyende, manhaftighlick ende volſtandighlick aen te grijpen; dies vallen ſy menighmael op den opgheproncksten ſchijn van d'een of d'ander vermaerd Kapiteyn, op een bouvalligh oud Kaſteel, op eenen ſeldſaemen kuyl die ſeer aerdighlick met Klemmer-boom, Geyten blad, Myrtel, en Wijngaerd ſchenren overſchaduwet is, ofte oock op yet anders 't welck hun in d'*Inventie* meeſt aenſtaet en daer ſy beſt mouwen aen weten te ſetten. *De recht-ſinnighe Konſt wordt dan eerſt voor goed ghekeurt*, ſeght *Quintilianus* *, *wanneerſe haere meeſte kracht ontrent de grootſte dinghen beſtaet aen te legghen. Deſe andere bywegh en ende kromſprongh en daer ontreghen ſijn enckele ſchuyl-winckels en ſluyp-holen, waer toe die ghene haeren toevlught nemen, dewelcke inde Konſt niet ſeer vaſt gaen: Even als de ghene, die niet wel te been ſijn, ſich in 't loopen met keeren en wenden ſoecken t'ontdraeyen.* Soo ligghen dan die ghene oock in 't ſelvighe ofte in 't naeſte Gaſt-huys ſieck, die 't eene of t'andere laſſchel-beeld hebben, 't welck ſy in alle haere *Ordinantien* met gheweld willen inproppen, en dat nerghens anders om, dan dat ſy het ſelvighe taemelick wel weten te maecken. *Als een arm en ſeer belacchelick Schilder die ſchier anders niet en hadde geleert dan Cypreſſe-boomen verdraeghelicker wijſe te maecken*, ſeght *Acron* *, *daer toe van eenen ſchijnbreukighen menſch verſocht wierd, dat hy den ellendighen ſchijn van ſijn ramſpoedigh verdriet nae 't leven ſoude afbeelden, ſoo beeft hy den armen verzeenden Kalis daedelick afghevraeght, of hy niet en begheerde eenen Cypreſſe-boom daer by ghe ſchildert te hebben.* Daer is noch eenen anderen ſlagh van Konſt-verdervers inde wereld, dewelcke, alhoewelſe d'ooghen der aenſchouwers door ſulcken guychel ſpel van de ghebreckelickheyd haerer *Ordinantie* niet en ſoecken af te keeren, nochtans plaghtenſe door een grove onwetenheyd in veleley en gantſch onverdraeghelicke

* Lib. ix. Cap. 2.

* In Horatium de Arte.

miſgrepen

misgrepen te vervallen, *Niet veele van die Knaepen verschillende*, segt *Lucianus* *, *dewelcke door de onverwachte erffenis van haere onlanghs afgheſtorvene Meesters schielick verrijckt sijnde, niet alleen met het aentrecken van d' aller cierelickſte kleederen gantsch onghevoeglick en schottelick te werek gaen, maer selfs oock 't ghemeyne tafel-recht aen den disch versuymen, het ghesprengde vleesch soo haestelick insloeckende en haere penssen met een slechte soppelore tot berstens toe soo seer opvullende, als offe noyt gheleert hadden datter in welgheschickte maeltijden een tweede en derde gherecht te verwachten staet, soo dat het oock onmaenierelick is met den eersten soo gulsighlick aen allerley grove spijse te vallen, datmen in het minste gheen plaetse voor Haesen, Veld-hoenders, en ander Wild-braed open houdt.*

* De Conscrib. historia.

8. Een oprecht Konstenaer schept sijn meeste vermaeck inde volheyd van een overvloedighe ende onvernepen materie: Want hy het oordeelt met de vrijheyd van sijn edel ende onbepaelt ghemoed allerbest over een te komen, dat sich d' ongheruſtheyd sijnes werckenden hoofds midsgaders oock de voordvaerenheyd sijner Konst-oeffeninge aen een Beelden-rijck argument soude gaen verbinden. Het quelt sijnen wackeren werckelicken gheest, alsmen hem een dorre en schraele *Inventie* voorstelt; en ghelijck hy altijd nae een ghenoeghsaeme stoffe is wenschende, soo soeckt hy de ruymigheyd der gantscher stoffe in 't ghemeyn en alle de ghedeelten der selvigher in 't bysondere nae den eysch haerer gheleghenheyd bequaemelick te schicken en uyt te wercken; vermids het hem niet en kan onbekent sijn, dat sich d' uytnemenheyd sijnes verstands als oock d' ervaerenheyd sijner Konste allermeest inde menigh[illegible] der voorgheſtelder dingen plaght t' openbaeren; dat de Schil[illegible]ryen, achtervolghens 't ghetuyghenis van *Philostratus* *, een gantsch bevallige welstandigheyd uyt soo veele verscheydene figuren ende beweghinghen ontfanghen; dat eyndelick die Schilders altijd in grooter verwonderingh ghehouden worden, dewelcke de voornoemde bevalligheyd door een ghetschickte t' saemenvoeginghe van soo veele verscheydene figuren soecken te vermeerderen: d' Andere Konstenaers daer en teghen, die sich in dit stuck der *Ordinantie* niet met allen ofte seer weynigh hebben gheoeffent, ghelijckse met eenenackele Schilderye redelick wel weren om te gaen, soo vindense haer selven gheweldigh verleghen, alsmen hun 't by een voegen en 't schicken van eenighe veelvoudighe Beelden-rijcke stucken opleght; sy plagten de vaerdigheyd diese in 't kleyne hebben, in 't groote te verliesen; *Even ghelijck eenighe beestjens in 't ruyme van een open veld lichterlick betrapt worden* segt *Quintilianus* *, *al schijnense noch soo gauwen rappigheyd in 't enghe te hebben.* De woorden van *Demetrius Phalereus*

* Iconum Lib. ii. in Rhodogyne.

* Lib. xii. Cap. 2.

Digitized by Google

ſijn aenmerckens waerd; *Den wijd-beroemden Schilder Nicias hield ſtaende* ſeght hy *, dat dieghene dewelcke yet meynen te ſchilderen, ſich een ghenoeghſaemlick groote materie behooren voor te ſtellen, ſonder de ſelvighe daer nae te beſchroyen ende in eenighe kleyne dinghen, als Bloemen, Voghelen, en andere beuſel-werck te verbrijſelen. Hy oordeelde dat de materie ſelver groottlick dienſtigh is om de Schilder-konſt op te mecken, ghelijck yeder een bekent ſtaet dat de voornaemſte deughd der Dicht-konſte allermeeſt inde fabulen ſelver ghelegen is. Daerom vond hy het niet ongheraeden dat ſich een goed Meeſter tot het afmaelen van allerley Schepenghewecht en Paerden ghevecht ſoude begeven, als waer in niet alleen verſcheyden gheſtaltenijſſen van loopende, ſteyghernde, en nedervallende Paerden, maer oock van ſchietende, ſlaende, en doodelick gewonde Ruyters op 't aller vermaeckelickſte te paſſe worden ghebracht.*

De Elocut. 76.

9. Ghelijck het dan ſeker is, dat de grootſte verſtanden altijd den meeſten treck nae de grootſte materie plaghten te hebben; ſoo gaet het mede vaſt, dat ſich d'uytnemenſte Konſte allermeeſt in 't verhandelen van 't uytnemenſte argument uyt wijſt. Doch aenghеſien de beſte Konſtenaers ſchier anders niet met den gantſchen ernſt haeres onvermoeyden arbeyds voor hebben, dan datſe de ghedachtenis van haer verſtand en Konſte tot d'aller laetſte achter-eeuwen, moghten uytſtrecken, ſoo behooren ſy overal een gheduerſaeme kracht der Konſte in haere ſtucken uyt te ſtorten, en haere *Ordinantien* met een ſonderlinghe ſorghvuldigheyd aen alle kanten ſoo wel te beſteken, dat men in 't gantſche beſteck haerer ſchickinge een glatte effenheyd ende een onverbroken aen een houdinghe verneme. : Alle de ghedeelten haerer *Diſpoſitie* moeten ſoo vaſt aen een verbonden en ſoo diep in een verknocht ſijn, datſe ghemackelick op malckander ſchijnen te paſſen en ſachtelick in malckander ſchijnen in te vloeyen, nae de wijſe der gener die hand in hand gaen, om haere treden door dit onderlinghe behulp te ſtijven; ſy houden d'andere op, en worden wederom van d'andere opghehouden. Ghelijck men dien menſche overſulcks voor eenen vuylen verwaenden keker-beck ende niet voor een treffelick welſprekend menſch behoort te houden, die een vermaeckelicke vertellinghe vaerdighlick aenghevanghen hebbende, in 't midden van ſijn verhael ſoo leelick aen 't ſtameren gheraeckt, dat hy veele eer een onvolmaeckte en kortelick afgheberene reden ſchijnt uyt te riſpen, dan yet beſcheydenlick uyt te ſpreken; even alſoo wordt eenen werckmeeſter noyt gheoordeelt een ſonderlinghe verſtand ende een goed oordeel te hebben, ſoo langhe alſmen in ſijn gheheele werck een knobbelachtighe en gantſch harde oneffenheyd verneemt, ontſtaende uyt d'onſchickelickheyd van ettelicke onbondighe miſghevoeghde leden.

Wiet

Waer de bloote leden ſijn voorgheſtelt, ſeght *Seneca* *, *daer plight het ſtrecks openbaer te worden watter erghens aen't ghetal ofte oock aen de orden is ontbrekende.* 't Ghene daerom inde kortſtondighe ſlechte wercken bevonden wordt een loſſe ende ongheſchickte woeſtigheyd te hebben, het ſelvighe moet inde blijvende volmaeckte wercken ſoo wel gegrondeert, ſoo bequaemelick bevormt, en ſoo vaſt aen een gheſchaeckelt ende in een ghetroſt ſijn, het moet in den gheheelen omvangh van de voorgheſtelde Hiſtorie ſulcken vermaeckelicken rondigheyd der t' ſaemen voeghinghe vertoonen, het moet inde rechtſinnighe uytdruckinghe van alle de noodwendighſte omſtandigheden ſuleken ſtaetelicken eenvoudigheyd der handelinghe uytwijſen, dat d' aller plompſte een redelick ghevoelen daer van hebben, dat de middelmaetighe verſtanden daer in een groot vermaeck nemen, alhoewel dieghene maer alleen bequaem ſijn daer van te oordeelen dewelcke haer verſtand behoorlicker wijſe inde dinghen van deſen aerd hebben gheoeffent. Daer worden overal uytdermaten veele Schilders ghevonden, die de quaede Kocks ſlachten: Want ghelijck beſe laffe keucken-vlieghen, ghewaer wordende datſe 't eten niet en konnen leckerlick toebereyden, haeren toevlught nemen tot eenen vreemden onſmaeckelicken compoſt die van hun uyt verſcheyden quaelick over een komende ſpijſen in eenen pot t' ſaemen ghehutſten op een nieuwe maniere gheſtovet wordt; inſghelijcks ſoecken oock dieghene, dewelcke meer nae den ydelen waen der Konſte dan nae de Konſte ſelver trachten, de ghebreckelickheyd van haere ſchaerdighe verhackelde Schicking-konſt te verheelen en 't overſalven met een groore menighte van bondel-looſe-ſtucken en brocken die van hun uyt verſcheyden Hiſtorien onſchaemelick by een gheſchraept en daer nae onkonſtighlick ende ongheluckighlick aen malckander gheklampt ſijn. Dit is immers heel vreemd; en noch is het vreemder, dat deſe fraeye Konſtenaers ſich niet en ſchaemen eenen hooghen moed op ſoodaenighe wercken te draeghen; ſy laeten ſich niet alleen ghaerne voorſtaen, maer ſoecken 't andere met eenen oock wijs te maecken, datſe in't verſinnen en't by een voeghen haerer nietigher *Inventie* door een krachtighe en meer dan menſchelicke ingheeftinghe boven de ghewoonlicke læſe van andere ghemeyne verſtaenden tot het werck waeren aenghedreven ende verruckt; daerſe nochtans in haer ghemoed ghenoeghſaemlick overtuyght ſijn, hoe menighmael ſy haer ſelven in't midden van deſe voorghewende verruckinghe door een ſchielicke ende onvermijdelicke haeperinghe gheſtut vonden; en dat veel tijd, by ghebreck van ſtoffe; ſomtijd oock van weghen haere onervaerenheyd in't by een voeghen der ſtoffe; doch

* In proœmio Lib. 1. Controv.

allermeeſt, om datſe haere loſſe en quaelick aen een hanghende invallen ſeer lichtelick quijt gheraecken, ſonder datſe maghtigh ſijn te bedencken waer ſy deſelvighe erghens uyt eenen hoeck wederom ſullen ophaelen. Om dan deſe Brodders voord aen in haer weſen te laeten, ſoo houde ick my verghenoeght met het ghene alreede gheſeyt is, dit maer alleenlick daer by voeghende; dat allerley Schilderyen dies te ſlimmer ſijn, hoe beter dat haeren ſin als oock de verſtroyde ghedeelten der ſelviger ſouden gheweeſt ſijn, indien ſyſe door een goede ſchickinghe bequaemelick hadden opghemaeckt. Want ghelijck de welſtandigheyd van een goede *Ordinantie* door d' uytnemenheyd der dinghen die wel in een ghevoeght ſijn dapper verfraeyt wordt, ſoo plaght oock d' onghevoeghlickheyd van een quaede *Diſpoſitie* gheweldigh verleelickt te worden door de treffelickheyd der dinghen die onbequaemelick t' ſaemen ghevoeght ſijn; vermids de grove verſuyminghen, die inde ſchickinghe begaen ſijn, niet alleen door het licht der dinghen ſelver gheopenbaert worden, maer men kanſe met eenen oock ghemackelick ontdecken uyt de onghelijckheyd der verwen, als mede uyt de holle oneffenheyd van diepe kloven en ſcheuren die allenthalven in 't ondichte en miſvoeghde werck ſijn te vinden.

10. Alhoewel het dan uyt ons voorgaende verhael onwederſprekelick volght, dat den werckelicken gheeft der kloeckſinnigher Konſtenaeren allerbeſt met een volle ende overvloedighe materie ghepaſt is, dat oock deſe groote verſtanden de kracht haeres ghefonden oordeels in 't by een voeghen en 't ſchicken van ſoo veele verſcheydene figuren allermeeſt plaghten uyt te wijſen; nochtans houden wy 't daer voor, dat de vermeeelheyd der gheener miſprijſelick is, die allerley mindere materien ſmaedelick verwerpen, als offe haer ſelven grootelick te kort ſouden ghedoen, indienſe haere handen aen een ghemeyne materie beſtonden te ſlaen. Wy en konnen anders niet ghevoelen, of deſe laetdunckende Konſtenaers gaen wat te verde buyten de ſchreve; want men ghene reden ter wereld kan by brenghen, waerom een goed Konſtenaer ſich niet en ſoude ſonder eenigh onderſcheyd ſchicken nae de voorvallende ghelegenheyd der dinghen, het ſy groote of kleyne;

*Lib. iv. Anthol. Epigram. Cap. 32.

Een menſche magh ſijn verſtand, ſeght Paulus Silentarius, ſelfs oock in d' aller minſte dinghen betoonen.* Inſghelijcks begaen dieghene, onſes dunckens, eenen gantſch haetelicken miſlagh, dewelcke meynen dat de drooge ſchraelheyd van een vernepen materie niet alleen gheholpen wordt door 't ſchoon-verwigh poppen ghepronck van verſcheyden toon-ſchijnighe bywercken, daer mede ſy 't buyterſte haerer ſtucken rondom beſmeren; maer oock door het toevoeghſel van veele

verre

verre ghehaelde lappen en leuren, daer mede ſy 't binnenſte haeres ghebreckelicken arguments ſoecken op te vullen; want het immers ſeker is, dat die ſtucken en ſtollen daer mede ſy de reten en ſpleten van haere van een wijckende wercken ſoecken op te ſtoppen, deſelvighe wercken veel eer wanckelende maecken, dan dat ſijſe d' allerminſte ſterckte en ſtijvigheyd ſouden toebrenghen, beſiet *Horat. de Arte.* Als oock *Dionyſ. Longinus de Sublimi orat.* 8. Veele treffelicke Meeſters ſochten eertijds niet alleen d' opperſte volmaeckt heyd der ſchoonheyd in haere Schilderyen nae haer beſte vermoghen af te maelen, maer ſy plaghten deſelvighe oock menighmael met de hardigheyd van dichte boom-ruyghten en allerley afbreukighe ſteen-klippen rondom te beſchaduwen; ten eynde dat de ſoete welſtandigheyd haeres wercks door d' onlieffelickheyd van den rand te beter ſoude afſteken. Indien yemant onder en tuſſchen beluſt is het exempel van dien *Pamphilus* nae te volghen, *dewelcke, nae* 't ſegghen van *Tullius* *, *veele groote dinghen in 't midden van verſcheyden omhanghſels in ſulcker voegen heeft afghemaelt, als of het maer enckel kinder-ſpel was 't ghene hy ſchilderde*; Het ſtaet hem vry te beproeven, wat voordeel hy daer uyt meynt te ghekrijghen. Nochtans moet ick hem raeden dat hy aendachtiglick aenmercke en by ſich ſelven rijpelick overweghe, hoe d' oude Meeſters veele meer yet groots ſtilſwijghende en ſonder eenigh ghewoel ſochten te weghe te brenghen, dan datſe een groot gherucht ghemaeckt hebbende niet ſonderlinghs en ſouden uytrechten. *Eenen Konſtenaer die wonderen meynt te doen, ſeght Horatius* *, *en ſoeckt gheenen roock uyt het licht, maer licht uyt den roock voort te brenghen.* Soo ſeght den ſelvighen autheur wederom in 't ſelvighe boeck; *Ick ſal een bekende ſaecke ſoo verſierlick handelen, dat alhoewel ſich yeder een de ſekere hope van 't ſelvighe te doen voorſtelt, nochtans ſal hem den vergheeffſchen arbeyd van ſijn ſtout beſtaen ſweets ghenoegh uytperſſen. Soodaenigh is de kracht van een ordenelicke by een voeghinghe, en d' aller gheneynſte dinghen plaghten daer door ſulcken merckelicken cieraet t' ontfanghen.*

* b iii. de Oratore

* De Arte.

11. Alhoewel wy in de voorighe afdeylinghen wijdloopighlick genoeg hebben aengeweſen, dat de ſchilderijen door 't bequaeme by een voeghen der figuren veelſins worden gheholpen; ſo ſchijnt doch evenwel de duydelickheyt, die ſomtijds oock d' uytdruckelickheyt ghenaemt wordt, een van de voornaemſte vruchten der *Ordinantie* te weſen. Want gelijck een goed ende omſightigh Konſtenaer het gantſche beleyd ſijner *Diſpoſitie* uyt de kracht der fantaſije ghewoon is te haelen, mids de gantſche geleghenheyd der materie ſich ſelven als tegenwoordigh voorſtellende; ſo plaght hy oock altijd een klaer en levendigh

vendigh afdruckſel van deſe verbeelde teghenwordigheyd ſoo krachtighlick in ſijne wercken in te printen, dat d'aendachtighe aenſchouwers door de duydelickheyt deſer af beeldinghen aengheleydt ſijnde, even de ſelvighe verbeeldens kracht in haere herten ſchijnen te vernemen, die den werckenden Konſtenaer wel eer in 't ſchicken ende in 't by een voeghen der materie ghevoelt heeft, ſiet de laetſte afdeylinge van 't vierde Capittel onſes eerſten Boecks, alwaer wy den grond-ſlag van dit punt kortelick hebben aengheroert. *De uytdruckelickheyt vereyſcht dat men d' afgebeelde dinghen niet verkeerdelick voorſtelle, maer achter volghens d' orden daer in de dinghen ſelver gheſchiedt ſijn*, ſeght *Ariſtides Rhetor de Civili orat. Cap.* 10. *De uytdruckelickheyd van 't ſaemen ghevoeghde en konſtighlick in een ghevlochten dinghen*, ſeght *Lucianus* *, *moet over al in het gantſche werck uytſchijnen; want de volmaeckheyd des wercks voornamelick daer in gheleghen is. Het eerſte deel der Hiſtorie behoorlicker wijſe uytgewrocht ſijnde, ſal het tweede, het welck daer aen vaſt verbonden ende ghetent is, ſoo waerdighlick inbrenghen datſe beyde maer een onverdeylde vertellinghe ſullen opmaecken; ghemerckt het tweede niet alleen door ſijne naebuerigheyd met het eerſte vereenight wordt, maer oock door een onderlinghe vermenginghe van d' uyterſte aen een klevende ghedeelten. Plutarchus* verhaelt hebbende hoe den edelen manhaftighen *Aratus* de *Pellenenſen* van den overlaſt der *Ætoliaenen* bevrijde; *Deſe ſijne daed wierdt hooghlick gheroemt*, ſeght hy *, *daer omheeft oock den ſchilder Timanthes de levendighe afbeeldinghe deſes ghevechts in een gantſch uytdruckelicke Ordonnantie voor oogen gheſtelt.* Als ons den jonghen *Philoſtratus* inſgelijcks de ſchilderije van ettelicke Iagers gaet beſchrijven, ſoo iſt dat hy het ſelvighe ſtuckwercks aller meeſt verheft van weghen d' uytdruckelickheyd der ſchickinghe die den Konſtenaer daer in waergenomen heeft. *Goede God*, ſeght hy *, *hoe gantſch wonderbaerlick en lieffelick is de duydelickheyd deſer ſchilderije, hoe ghemackelick is het daer, uyt af te nemen, wat ſpoed yeder een in het jaghen ghehad heeft. De vijf voornaemſte jaght meeſters ſetten ſich ter neder om de byſondere voorvallen, die ſy in het jaghen onvoetet hebben, aen malkander te verhaelen, de mattras ofte den bolſter, daer ſy op ſitten, ſchijnt uyt verſcheyden haeſtighlick op gehoopte netten te beſtaen. Siet ghy niet met wat ernſt ſich den middelſten opweckt en tot ſijne jaghtſghenoten keert, even als of hy nu alreede beſigh was met het verhael der dinghen die hem in de jaght ſijn wedervaeren. &c.* Indien yeman beluſt is de gantſche maniere der uytdruckelickheyd, die van d'oude Meeſters in haere wercken ghebruyckt wierd, noch beſcheydenlicker te begrijpen; de ſelvighe moet het ſich de pijne waerd achten, de ſchriften van den ouden ende jonghen *Philoſtratus* in te ſien: Want daerin worden ons de beſchrijvinghen van vele uytnemende ſchilderijen voorgheſtelt, die haeren voornaemſten

* De Conſcribe. hiſtoria

In Arato.

In Venatoribus.

lof

Digitized by Google

lof uyt de duydelickheyd van een gantsch nette en welbeknopte *Ordinantie* trocken.

12. Tot noch toe hebben wy d' *Ordinantie*, die uyt d' *Inventie* oorspronckelick voordspruyt, aenghemerckt; volght dat wy nu een weynigh handelen van de *Dispositie*, die 't werck is van een nauwluysterende *Proportie*. Daer om schijnt oock dese *Dispositie*, om de waerheyd te segghen, seer weynigh van de *Proportie* te verschillen: Want ghelijckse nerghens anders op uyt gaet, dan datse't rechte tusschenscheyd der figuren behoorlicker wijse waerneme ende onderhoudt; soo wordtse ten aensien van de groote ghemeynschap diese met de *Proportie* selver heeft, een *Symmetrie in Plinius* ghenaemt: *Apelles*, seght hy *, *plaght de Symmetrie van Asclepiodorus met groote verwondering t' aenschouwen*; Want dit seggende, soo heeft hy daer mede anders niet te verstaen ghegeven, dan dat sich *Apelles* met den voornoemden *Asclepiodorus* niet en heeft dorven verghelijcken. *Inde maeten, dat is, in 't waernemen van de tusschen-wijdte diemen in verscheyden figuren behoort t' onderhouden*, ghelijck den selvighen autheur in 't selvighe Capittel is sprekende. Wat dese *Dispositie* belanght, men kanse aen gheen sekere ghesette regulen verbinden; ons ooge heeft daer in 't meeste bedrijf: *Wanneer de Konstenaers verscheyden Beelden in een tafereel te passe brenghen, dan plaghtense deselvighe door een sekere tusschen-wijdte van malckander af te scheyden, ten eynde dat de schaduwe van d' eene figure op d' ander niet en soude vallen*, seght *Quintilianus Lib. VIII. Cap. 5. Maer dese tusschen-scheydsels*, seght den selvighen autheur wederom in een andere plaetse *, *ghelijckse in dese gheghenheyd seer veele vermoghen, soo wordense maer alleen by d' ooghe onderscheyden ende gheoordeelt*. Ghelijck wy nu alreede eenige regulen voorgheselt hebben, dienstigh tot die eerste alghemeyne *Dispositie*, dewelcke uyt de nature der *Inventie* is vloeyende; soo souden wy insghelijcks een weynigh spreken van de laetste bysondere *Dispositie*, die haer selven maer alleenlick met het afsonderen van eenighe weynighe figuren besigh houdt; 't en waer saecke dat wy bevonden sulcks maer alleen het werck van een scherp-sichtigh ende recht oordeelende oogh te wesen. Indien sich yeman oversulcks in dese *Dispositie* wel meynt te quijten, deselvighe heeft anders niet te doen dan dat hy een arbeydsaeme opmerckinghe tot het werck toe brenghe; sonder dat hy nochtans sijne herssenen op de pese stelle, om eenighe nieuwe Konst-wetten uyt te vinden. Dies schijnt oock *Philostratus* de voornaemste kracht en de rechte eyghenschap deser *Dispositie* met den naem van *een moeyelicke arbeydsaemheyd te kennen tagheven. Laet ons de moeyelicke arbeydsaemheyd des Schilders aensmercken*, seght hy *, *want het, mijnes duncken, geenen kleynen*

*Lib. xxxv. Cap. 10.

*Lib ix. Cap. 4.

*Iconum Lib. i. in Pelope.

kleynen anghſt ſchijnt in ſich te hebben, vier Paerden in ſulcker voegen 't ſaemen te garreelen ende in te ſpannen, dat niet ſoo veele als een van de Paerde-beenen door een onſchickelicke verwarringhe quaelick gheſtelt ſy: Het en heeft mede gheen kleyne ſwaerigheyd ghehadt te weghe te brenghen, dat deſe dappere beeſten in 't midden van haere moedighe hitte nae den toom ſchijnen te luyſteren; het eerſte ſtaet ſtille, alhoewel teghen ſijnen danck; het andere beghint te ſteyghe-ren; het derde laet ſich vaerdighlick gebieden; het vierde verluſt ſich inde ſchoon-heyd van Pelops, en ſtelt ſich door het openen ſijner neuſgaete tot het neyen. &c.

Iconum. Lib. i. in Menœceo.

Alhoewel ſich inde Schilderyen van *Menœcus* ontallicke welgheplaetſte Beelden aenbieden, nochtans ſtellen ons de *Thebaenſche* ſtads-veſten een gantſch aenmerckelick exempel van deſe byſondere *Diſpoſitie* voor oogen; *Den vond der Konſtenaers*, ſeght *Philoſtratus* * *is uytdermaeten ſoet: Want als hy de wallen met ghewaepende mannen rondom beſet, ſoo maeckt hy eenige in haere volle lenghde; eeniger beenen ſijn maer alleen onſichtbaer; eenige worden maer half gheſien; eenighe vertoonen maer alleen haere borſt, haere hoofden, haere helmetten, haere ſpies-yſers. Dit en is anders niet, dan een ſekere ſoort te van Proportie; want onſe oogen moeten dus verleyd worden, de-wijlſe ſich door 't verſchiet van ſoodaenighe circkels laeten vervoeren.* Al is 't ſchoon ſaecke dat alle de Beelden in de Schilderye van *Heſione* haere behoorlicke tuſſchen-wijdde hadden, nochtans was daer een ſonder-linghe bewijs van deſe byſondere *Diſpoſitie* in de byſondere gedeelten des Zee-monſters te vinden; *Het Zee-monſter beghoſt ſich om te wringen,* ſeght den jonghen *Philoſtratus* *, *niet in een rond omwinſel, maer in ver-ſcheyden ronde laeghen: Soo dat men eenige deelen des ſelvighen Zee-monſters onder 't water koſt beſchouwen, ſonder deſelvighe nochtans beſcheydentlick van weghen haere diepte te konnen beooghen, eenighe wederom waeren ſoo hooghe boven 't water verheven, dat die ghene, dewelcke ſulcken Zee-wonder van te vooren noyt en hadden gheſien, ettelicke kleyne Eylanden meynden t' aenſchou-wen. &c.*

In Heſione.

d'Eyghenſchappen der dinghen, die ſich onder het water vertoonen, worden noch uytdruckelicker inde volghende woorden van den ouden *Philoſtratus* voorgeſtelt: *Men ſiet de verwen der Viſſchen in 't blau-verwigh ſchijnſel van de Zee allenghſkens verſchieten ende verande-ren*, ſeght hy *, *ſoo dat d' opperſte ſchijnen heel ſwart te ſijn, de naeſte hebben een mindere ſwartigheyd, d' andere beghinnen eerſt een weynigh uyt ons geſicht t' ontwijcken, daer nae krijghenſe eenen ſchaduachtighen, en ſoo voort eenen waeterighen ſchijn, tot datmenſe eyndelick maer alleen meynt in 't gheſicht te hebben. &c.*

Iconum Lib. i. in Piſcatorib.

Den ſelvighen *Philoſtratus* gheeft ons ook in een andere plaetſe * te verſtaen, dat het ſoo heel licht en valt de rechte gheſtalte van die figuren uyt te drucken, dewelcke haer eygen ſchijnſel in 't wa-ter uyt-wijſen wat de verkeerde ſtellinghe van die dinghen aengaet, dewelcke

Iconum Lib. i. in Olympo.

Digitized by Google

dewelcke in 't water ofte oock in eenen ſpieghel vertoont worden, ſiet *Auſonius in Moſella*, als mede *Agell. Lib. XVI. noct. Attic. Cap. 18.*

Cap. VI.

VEle dinghen, alhoewelſe in haere byſondere ghedeelten een gantſch aenlockelicke aenghenaemheyd hebben, ſeght *Quintilianus* *, *nochtans en komt het gheheele met ſijne ghedeelten niet wel over een.* Dies plaght het oock menigh-werve te gheſchieden dat een Schilderye van weghen d' uytnemenheyd haerer *Inventie, Proportie. Verwe, Roerſel, Schickinghe* niet t' onrechte ghepreſen wordt; daerſe nochtans van die bevallighe welſtandigheyd t' eenemael ontbloot is, dewelcke de waere krachten den rechten geeſt der Konſte in ſich vervat. Deſe vijf hoofd-ſtucken, die wy inde vijf voorighe Capittels hebben verhandelt, en moghen overſulcks van malckander in 't minſte niet afgheſondert worden. Een alleen vermagh ſeer weynigh in 't oeffenen der Konſte: Soo en is het oock nerghens toe dienſtigh, datmen alleenlick twee, dry, ofte vier in 't ſchilderen waerneme. Men moetſe alle vijf t' effens in 't werck te paſſe brenghen. Want alſmen maer een van deſe vijf onachtſaemlick verhandelt het en is nergens toe nut datmen noch ſoo grooten arbeyd ontrent d' andere vier beſtede. De opperſte volmaecktheyd der Schilderyen is voornaemelick daer in gheleghen, dat deſe vijf hoofd-ſtucken malckander in 't werck ſoo vriendelick ontmoeten en ſoo wel met malckander over een draeghen, datſe door haeren onderlinghen eendraght een ſekere ſoorte van aengenaemheyd ofte welſtandigheyd (die ghemeynlick de *Gratie* ende *Bevalligheydt* der Schilderyen ghenaemt wordt) 't ſaementlick uytſtorten. Soo en is oock deſe *Gratie* in haeren eyghen aerd anders niet, dan een ſoete en gantſch vriendelicke over een ſtemmige van allerley volmaecktheden in een ſtuck wercks op een ghehoopt: Het is de beſte verſaemelingh van d' aller beſte dinghen. De levendighe ghelijckeniſſe van het reghenwoordighe punt wordt ons inde vermaeckelickheyd van ettelicke uytgheleſen Bloemen uytdruckelick voor ooghen gheſtelt, wanneer de ſelvighe het groene veld met een prachtigh rijck-verwigh tapijt overtrecken: Want alhoewel elck Bloemken de vroolicke gloeyenheyd ſijner natureliker ſchoonheyd by ſich houdt, nochtans wordtmen ghewaer datſe in 't by een brenghen van haere byſondere lieffelickheyd een gantſch ſeldſaeme ende onbegrijpelicke vertooninghe der ſchoonheyd ghelijckelick opmaecken. Ghemerckt dan dat de gheeſtigheyd der *Inventie* ons ghemoed ſoetelick plaght te verlocken, dat de nettigheyd der Proportie

* Orat. inſtitut. Lib. iv. Cap. 2.

Digitized by Google

onſe ooghen vaerdighlick plaght tot ſich te trecken, dat de bequaemheyd der verwen onſe fantaſie door een aenghenaem bedrogh ſeldſaemlick plaght te beguychelen, dat de levendigheyd des *Roerſels* onſe zieſe kraghtighlick plaght te verrucken, dat de ordentelickheyd der ſchickinghe onſe ſinnen op een gantſch wonderbaerlicke wijſe plaght te beleſen; hoe en ſal doch die Schilderye gheen ſonderlinghe kracht in onſe herten uytſtorten, daer in ſich alle deſe hoofd-ſtucken een ſaementlick laeten vinden? dat menſchelicke lichaem, in 't welcke yeder lid fraey en welghemaeckt is, magh niet ſtrecks voor hupſch en aerdigh ghekeurt worden; maer wanneer de byſondere volkomene gedeelten het gantſche lichaem door haere onderlinghe maetvoelickheyd met een rechtſchaepen ende onbeſproken bevalligheyd allenthalven vervullen. Dies plaght het oock menighmael te gheſchieden, dat ſich onſe ooghen door d' aenghenaeme ſchijn-lieffelickheyd eenigher lichaemen op 't eerſte gheſicht lichtelick laeten bevanghen; daer deſelvighe lichaemen nochtans, nae een rijper opmerckinghe, bevonden worden die bevalligheyd te derven, dewelcke in 't oordeel van d' aller verſtandigſte geacht wordt des ſchoonheyd ſchoonheyd te ſijn. *Suetonius* *heeft hier op gheler, als hy ons te verſtaen geeft dat den Keyſer *Nero* veele eer ſchoon van lijf en leden, dan bevalligh is gheweeſt. *Ovidius* *, ſeght daer en teghen, dat de ſchoonheyd van *Venus* met een ghenoeghſaeme gratie ofte bevalligheyd vermengt was. De bloote ſchoonheyd en is niet altijd maghtigh onſe herten en ſinnen tot ſich te trecken; het is maer alleen de voornoemde *Gratie* ende bevalligheyd die d' aller ſchoonſte lichaemen door de luſtbaere en minnelicke aenghenaemheyd van een ſoet ende aentreckelick ghebaer ſchooner dan ſchoon maeckt. *Catullus* heeft dit onderſcheyd ſeer wel uytghedruckt in ſijne verghelijckinghe tuſſchen *Quintia* en *Leſbia*: *Niet weynighe*, ſeght hy *, *beelden ſich in dat Quintia ſchoon is. Sy is, mijnes danckens, blanck van verwe, aenſienlick van lijf-lenghde, recht van lijf en leden. Alhoewel ick overſulcks deſe byſondere dinghen in haer erkenne; nochtans en kan ick in 't ghemeyn neit toeſtaen, dat menſe voor ſchoon behoort te houden: Ghemerckt daer in ſulcken grooten lichaem gantſch gheene bevalligheyd, ja niet een kruyme van ghoeſtighe aerdigheyd ghevonden wordt. Leſbia is waerlick ſchoon: Want ghelijckſe van 't hooft tot de voeten volmaecktelick ſchoon is, ſoo heeftſe allerley ſoetigheden ende bevalligheden van d' aller ſchoonſte heymelick weten te preeuwen. *Tibullus* *, verheft inſghelijcks de ſchoonheyd van *Sulpitia*, als weſende vergheſelſchapt met de vermaeckelicke luſtbaerheyd van een ſoet en lieffelick ghebaer; ghemerckt ſy de hand aen ghenerley werck en konde ſlaen, ſy en konde haer ſelven nerghens henen keren

*In Nerone Cap. 51.

*Lib. ii. de Arteam.

Carm. 87.

Lib. iv. Eleg. 2.

Digitized by Google

en wenden, of daer plaght sich overal een heymelicke gratie in alle haer doen en laeten te vertoonen. *Claudia Rufina*, een Engelsche jonckvrouwe, sijnde wonderlick van de nature begaeft, wordt oock hooglick in *Martialis* * gheroemt, om datse tot dese aengheboren goede deelen alle de gratien hadde toeghevoeght die den *Romeynen* en de *Griecken* maer alleen scheenen eyghen te sijn. De gheleghenheyd der Schilder-konste is even de selvighe. Want 't en sy saecke datmen in 't gantsche werck een sekere bevallighe welstandigheyd vernemen kan, ontstaende uyt d' eendrachtighe over een kominghe van alle de bysondere volmaeckte ghedeelten, het is onmoghelick dat de aenschouwers eenighen smaeck daer in souden ghevinden: Ghelijck de hoorers kleyn vermaeck plaghten te scheppen in een luyte, welckers snaeren van de hooghste tot de leeghste quaelick ghestelt sijnde, d'oore niet maghtigh sijn te verlusten door het soete gheluyd van een verscheyden stemminge t'saemen-stemminge. *Apelles* schijnt de voornaemste kracht sijner Konste daer in ghestelt te hebben, dat hy dese deughd boven d'anders Meesters wist te treffen: Want alhoewel daer in sijne eeuwe verscheyden treffelicke Konstenaers te vinden waeren, nochtans plaght hy sich selven dese eere op een bysondere wijse toe te schrijven; ende als hy de Konst van andere groote Meesters hooghlick hadde gheroemt, soo plaght hy noch evenwel staende te houden datse dese *Gratie* in sulcken uytnementheyd haerer Konste niet ghenoegh en hadden waergenomen, siet *Plin. Lib.* xxxv. *nat. hist. Cap.* 10. Al waer den onverghelijckelicken Konstenaer door dese gratie anders niet en verstaet, dan een bysondere volmaecktheyd van d' *Inventie*, de *Proportie*, *'t Coleur*, het *Roersel*, de *Schickinghe*, soo blijckelick in 't gantsche werck uytgheslort, dat de teghenwoordighe Schilderye onse sinnen nerghens nae soo seer en treckt door d' *Inventie*, de *Proportie*, het *Coleur*, het *Roersel*, de *Dispositie*, ghelijck de selvighe in sich selven volmaeckt sijn; maer liever, ghelijck de selvighe haere bysondere volmaecktheden t' saemen brenghen, tot opmaeckinghe van dese opperste volmaecktheyd die sich allenthalven int gheheele werck ende in alle de bysondere ghedeelten des selvighen wercks overvloedighlick uytspreydt.

Lib. xi. Epigr. 54.

2. Dit is buyten twijfel die *Gratie* ofte bevalligheydt, de welcke uyt den vrijen gheest der Konstenaeren vaerdighlick ende ghemackelick voordkomende, door ghenerley Konst-regulen kan voorgheslelt worden; even ghelijck wy met den grootsten ernst van eenen onvermoeyden arbeyd daer toe niet en konnen gheraecken, dat wy dese opperste deughd nae onsen eyghenen lust min of meer in het werck souden te

Lib. viii. Cap. 3. passe brenghen. *Het ghene overmaetigh is*, seght *Quintilianus* *, *wordt overal voor ghebreckelick gehouden.* Dus leert ons de daghelicksche onderwindinghe dat de lieffelicke bevalligheyd deser gratie vele eer door de quellickheyd van een al te sorghvuldige bekommernisse bedorven dan gheholpen wordt; want wy den vrijen loop onses onbedwongen geests door een onghetijdighe sinnelickheydt soo haest niet en beghinnen te beklemmen, of wy plaghten d' aenghenaeme welstandigheyd des wercks daedelick te verliesen. *Het ghene misvoeghlick is, en kan ons niet behaeghen*, seght *Quintil. Lib. I. orat. instit. Cap.* 11. *Dies plaght oock het ghene met de nature der tegenwoordigher gheleghenheyd wel ghenoegh over een komt, sijne bevalligheyd quijt te worden*, seght den selvighen autheur * *als men de rechte maete te buyten gaet, insghelijcks kan yeder een dese ghheymenisse der konste door sijn eyghen oordeel beter aenmercken, dan dat men den leerlinghen eenighe sekere regulen dies aengaende soude voorstellen, het ghene ghenoegh is en hoewele de teghenwoordige materie vereyscht, en kan by maete ende ghewight niet worden voorgheschreven; vermits het met dese saecke, als met de spijsen ghestelt is, de eene versaetight ons meer, d' andere min.* Hier uyt ontstaet het mede dat vele ghemeyne verstanden, op welcke de nature hare beste giften wat te karighlick bestedet heeft, *De selvighe naturelicke gaven so maetighlick ende bescheydenlick weten te ghebruycken*, seght *Tullius* *, *dat se ten minsten in gheenerley onwelstandighe misvoeghlickheyd en vervullen, want daer van behooren wy ons selven allermeest te wachten, en dit is het eenighe punt het welck sich beswaerlick aen eenighe regulen laet verbinden. Roscius heeft menighmael in mijne tegenwoordigheyd staende ghehouden, dat het voornaemste hoofdstuck der Konste daer in bestaet, dat ons 't gene wy doen niet en soude misvoegen. en dat dit het eenige punt is daer de konst seer weynigh toe weet te seggen.* Het is wel waer dat de Konst niet maghtigh en is de bevalligheyt op grondt van eenighe sekere ghesette regulen uyt te wercken, nochtans plagt dese gratie uyt de kracht van een heymelicke ende voorsichtiglick verheelde Konste te vloeyen; *Gemerckt men sonder Konste niet met allen nae behooren kan verrichten*, seght *Quintilianus* *, *en dat de bevalligheyd doorgaens henen de welghehandelde Konst plaght te verghesselschappen. Dus sien wy dat die javelijnen ofte schichten aller bequaemste vlieghen die met een Konstighe hand sijn ghedreven, en die Boogh-schutters, de welcke de sekerste hand hebben, plaghten oock altijd haere pijlen op het aller gevoeghelickste te lossen.* Is dan overig, dat wy dese *Gratie* voor het werck van een voorsichtighlick verheelde en wijslick bedeckte Konste aennemen; ende indien het yeman met ghewelt daer voor houden wil, dat dese hooghste volmaecktheyd maer alleen de vrucht is van een gheluckighlick voordvaerende nature, soo moet hy noch even wel bekennen

Lib. xi. Cap. 1.

Lib. i. de Oratore.

Lib. xi. Cap. 4.

Digitized by Google

kennen *dat de selvighe nature door de Konst wordt gaende gemaeckt*, gelijck den selvighen autheur in de selvighe plaetse is sprekende. Want de Nature en Konste sijn so vast aen malckander verbonden, dat wy d'een van d'ander niet en konnen afscheyden, sonder de welstandige bevalligheyd des gantschen wercks in de waeghschaele te stellen; ende indien yeman den rechten aerd van dese geweldighe en meest aenmerckelicke deughd eygenlick meynt te beschrijven, de selvighe moet met *Dionysius Halicarnassensis* * segghen, datse anders niet en is, *dan een gheluckighe voordvaerenheyd der Nature, ofte het werck van een arbeydsaeme Konste, ofte een sekere behendigheyd ontstaende uyt de vermenginghe van dese twee.* Even ghelijck *Dionysius Longinus* * drijft, dat dese volmaecktheyt voornaemelick bestaet in *d'onderlinghe aen eenkoudinghe van de Konst en de Nature.* Siet het vierde Capittel onses eersten Boecks, want daer spreken wy breeder van 't vermogen 't welck de Nature en de Konste t'saementlick tot de Konst tot de konstighe wercken toebrengen. In Lysia. De Sublimi orat. 32.

3. Blijckt dan uyt het voorgaende, hoe gantsch ghewightighen last die ghene op sich laeden, de welcke haere fame door het eene of het andere meesterstuck tot de naekomstighe ghedachten soecken uyt te strecken; ghemerckt de volmaecktheyd des wercks door de voorgemelde bevalligheydt weynigh gheholpen wordt, het en sy saecke dat daer met eenen oock in 't gheheele werck eenige voorspoedige werckinghen van een stoute ende onversaegde voordvaerenheyd uytblijcken. Nae dat *Plinius*, in de plaetse die wy in d'eerste afdeylinghe dese reghenwoordigen Capittels aenroerden, verhaelt heeft dat sich *Apelles* liet voorstaen, dat hy alle d'andere Meesters in dese bevalligheyd verde te boven gingh, so seght hy noch voorder; *Apelles heeft sich selven noch eenen anderen lof toegheschreven, als hy het Konst-rijcke en al te sorghvuldighlick bearbeyde stuck van Protogenes met een sonderlinge verwonderingh aenschoude: Want segghende dat hem Protogenes in alle dingen ghelijck was, of liever bekennende dat hem Protogenes in eenighe dingen te boven ging, so heeft hy sich noch evenwel boven Protogenes verheven, voor wendende, dat Protogenes niet en wist wanneer het tijd is de hand van het bert af te trecken. Dus gaf ons dien over grooten Konstenaer door dese gedenckwaerdighe waerschouwinghe te verstaen, dat d'over-groote naerstigheyd menighmael naedeelich is.* *Plutarchus* maeckt insgelijcks een merckelick onderscheyd tusschen de voorgemelde *Gratie* en dese onbedwongen schijnlosse stoutvaerdigheyd, van de welcke wy alhier aenghevanghen hebben te spreken; *De ghedichten van Antimachus*, segt hy *, *mitsgaeders oock de tafereelen van Dionysius, ghelijckse een gheweldigh stercke kracht der Konste in sich hebben, soo schijnense al te seer bedwonghen ende bearbeydt te sijn. Men kan dit daer en teghen.* In Timoleonte.

ghen in de Schilderyen van Nicomachus als oock in de ghedichten van Homerus, benevens d'andere deughden en gratien diemen daer in vindt, aenmercken, datſe vaerdighlick en gantſch ghemackelick ſchijnen ghedaen teſijn. Soo word dan de bevalligheyd der Schilderijen bevalligher gemaeckt wannneer men in de ſelvighe een gemackelicke vaerdigheyd verneemt, ontſtaende uyt d'opwellende kracht der Inventie die uyt de volle borſt des moedighen Konſtenaers, als uyt eenen rijcken ſpringhader, overvloedighlick uytbortelt. De moedelooſe ſchroomhertighe Draelers daer en teghen, ghelijckſe de werckelicke hitte haerer eerſter invallen door de traegheydt van een langhſaemē dub binghe onwijſlick laeten verkoelen, ſo plaghtenſe de kracht deſer *Gratie* met eenen oock te verlammen en t'eenemael te verbreken, wanneerſe het verlies van d'eens aengheboden vaerdigheyd door de quellicke moeyelickheyd van eenen oneyndelicken arbeyd wederom ſoecken in te haelen. *Staet ons in alle dinghen aen te mercken, hoe verde datmen gaen magh*, ſeght *Tullius*, *want alhoewel yeder dingh ſijn beſcheyden maete heeft, nochtans plaght ons 't ghene te veele is meer teghen de borſt te ſteken, dan't ghene te weynigh is. Daerom heeft oock Apelles gheoordeelt, dat ſich die Schilders hier in te buyten gaen, dewelcke niet en beſeffen wanneer 't ghenoegh is.* Den overnaerſtighen kley-ſteker *Apollodorus* had ſulcken quaeden ghevoelen van ſijn eyghen werck, dat hy de volmaeckte Beelden menighmael aen ſtucken ſloegh, niet maghtigh ſijnde ſijnen Konſt-luſt te voldoen: Dies wierd hy oock onder de wandelingh-den dollen *Apollodorus* gheheeten. Plin. XXXIV. 8.

* In Oratore.

Callimachus en wiſt mede van gheen ophouden, daer was noch altijd 't een of 't ander in ſijn werck 't welck hem miſhaeghde en 't welck hy door een nieuwe naerſtigheyd ſocht te verbeteren: Dies wierd hy *Cacozitecknus* ghenaemt: Ons een aenmerckelick exempel naelaetende dat wy ons ſelven in onſe ſorghe behooren te matighen. Hy heeft onder andere dinghen eenighe *Spartaenſche* jonck-vrouwen danſſende gemaeckt, *Een onberiſpelick ſtuck wercks*, ſeght *Plinius* inde ſelvighe plaetſe, *'t en waer ſaecke dat hy de gantſche bevalligheid des wercks door een al te bekommerde naerſtigheyd hadde vernietight.* De Schilder-konſt behoort over ſulcks een ſtoutvaerdighe ende ſorgheloose maniere van wercken te volghen; ofte minſten moetſe veele dinghen ſoo behendighlick handelen, datſe met een voordvaerende ſorgheloosheyd ſchijnen te ſijn ghedaen. *Philoſtratus* ſtelt ons een uytdruckelick exempel van deſe achteloose ende onbearbeyde vaerdigheyd voor ooghen, als hy ettelicke *Cupidines* in een tafereel afbeelde, ghelijck ſich deſelvighe door een brooddroncken dertelmoedigheyd in 't jaeghen van eenen Haeſe verluſten,

Digitized by Google

verluſten, roeckelooſlick ghenoegh over hoop tuymelende van weghen den ernſt daer mede ſy de vermaeckelickheyd des jaghts onderhouden: *De Cupidines vallen loſſelick ter aerden, ſeght hy *, niet maghtigh ſijnde haer ſelven door 't lacchen op de been te houden. Den eenen valt op ſijn ſijde, den anderen op ſijn aengheſichte, eenighe op haeren rugghe; men ſiet eyndelick in yeder-eens maniere van ligghen, door wat gheval hem de proye ontſlipt is.* Iconum Lib. i. in Amorib.

Wy en konnen 't anders niet begrijpen, of de bevalligheyd deſes tafereels heeft meerder bevalligheyd uyt het verwende nederſtorten der weelderigher quantjens ontfanghen, ghelijck deſelvighe inde Schilderye door de vaerdigheyd van een ſtoutelick vermeten, doch ſchijnloſſe, Konſte ſorgheloſlick daer henen gheſlinghert waeren.

4. Ghelijck het dan blijckelick is, dat een verdrietighlick ſwaermoedighe maniere van wercken d'aenghenaeme *Gratie* des wercks door een onlieffelicke hardigheyd gantſch en gaer verdooft; dat oock de wackere lichtſinnigheyd der gener die haere wercken met een meeſterlicke en gantſch mannelicke kloeckheyd aentaſten, ghemeynlick met een vaerdighe vloeyenheyd vergheſelſchapt is, die 't gheheele werck met een levendighe kracht der bevalligheyd plaght te vervullen en d' aenſchouwers door een ſoete aenlockelickheyd ſonderbaerlick te bekoren; ſoo is het daer uyt lichtelick af te nemen dat ſich den Konſtenaer al met den eerſten daer toe ghewennen moet, dat hy de byſondere ghedeelten ſijnes wercks met ſulcke ſtoute penceel-ſtreken ſoo kluchtigh henen ſwiere, datmen daer in d' ervaerenheyd van een vaſte en vaerdighe handelinghe verneme. Siet ons tweede Boeck. Cap. XI. 7. Alwaer wy eenighe weynighe aenmerckinghen dies aengaende kortelick hebben voorgheſtelt. Dus veele moet ick maer alleen tot het ghene aldaer gheſeyt is toevoeghen; datmen noyt een eenigh Schilder heeft weten te naemen, die onder de wijd-beroemde Meeſters gherekent wierd, 't en ſy ſaecke *dat hem deſe ghemackelicke vaerdigheyd door een goed onderwijs, door eenen volſtandighen arbeyd, en door een onvermoeyde oeffeninghe was toeghebracht*, ſeght *Quintil. Lib. XII. Cap. 9. Een ſlechte en rechte eenvoudigheyd*, ſeght den ſelvighen antheur in een andere plaetſe *, *wordt allermeeſt ghepreſen van wegen de ſuyverheyd ſijnes cieraets, als oock van wegen de puntighe nettigheyd die uyt een onbedwonghen ende onbeſorghde naerſtigheyd voordkoomende ſelfs oock inde vrouwen een aenghenaeme minnelickheyd uyt-ſtort.* Alhoewel d' *Aſſyriſche* Koninghinne *Semiramis* allerley gewoonlicke behulp-middelen der ſchoonheyd verſoeyde, nochtans wiſtmen in haere eeuwe gheen ſchoone vrou-perſonen te vinden, hoe ſeer deſelvighe moghten opghepronckt ſijn, die deſe haere naturelicke ende onghehaevende bevalligheyd te boven

* Lib. viii. Cap. 3.

Digitized by Google

ginghen, siet *Ælianus Lib. VII. var. hist. Cap.* 1. Als oock Lib. XII Cap. 14. Alwaer hy den grooten *Alexander* de bevalligheyd van een verwaerlooſde ſchoonheyd ſchijnt toe te ſchrijven. *Daer is een ſekere ſorte van onacht ſaemheyd*, ſeght *Tullius* *, *diemen bequaemelick een naerſtige onacht ſaemheyd noemen magh : Dus vernemen wy dat het veele vrouwen niet quaelick en voeght, ongheciert te ſijn.* d' Al te ſorghvuldighlick opgheroyde ſchoonheyd verlieſt haere kracht; vermids yeder een, die 't paleerſel aenmerckt, met een heymelicke vermoedinghe wordt inghenomen, dat wy ons veele eer aen 't cieraet dan aen de ſchoonheyd ſelver plaghten te vergaepen. Derhalven ſtaet ons boven alle dinghen daer op te letten, dat wy de ſorighe moeyelickheyd van een al te ſeer bearbeyde *Gratie* in ons werckgheen plaetſe gheven; dewijl het immers vaſt gaet, dat ſulcken ghemaeckten ſchijn van bevallighe yd het mannelick ghepoogh van onſen ontroerden ende werck-ſuchtighen gheeſt verſwackt, dat oock d' al te groote naerſtigheyd het werck doorgaens henen verſlimt; want het anders niet en kan gheſchieden, of die ghene, dewelcke altijd hier een weynigh en daer een weynigh willen peuteren, moeten 't gantſche werck in 't eynde noodſaeckelick verpeuteren. 't Ghene niet verde ghesocht wordt, is altijd beſt; om dat het met de waerheyd en met d' eenvoudigheyd der nature allermeeſt over een komt. 't Ghene daer en teghen bevonden wordt met een overmaetighe ſorghe bearbeydt te ſijn, derft de bevallighe welſtandigheyd; om dat onſe ſinnen door den ydelen glants van een parmante ſchijn-ſchickelickheyd bedwelmt ſijnde, het werck ſelver niet en konnen bemercken : Even als het groeylaem en lieffelick bloeyende onkruyd gantſche velden menighmael ſoo dicht plaght t' over-loopen, dat het goede koren daer onder verſtickt ligghende, ſijn hoofd niet en kan opſteken. *'t Verbetert ſelver*, ſeght *Quintilianus* *, *moet eens een eynde hebben : Want daer veele worden ghevonden, die de byſondere deelen haeres wercks altijd ſoecken te herſmeden; ſy hebben ghaerne een goed ghevoelen van 't ghene yet anders ſchijnt te weſen, als of het ongheoorloft waer dat men op 't eerſte ghepoogh niet met allen ſoude weten te ſegghen : Daerom maghmenſe oock met die woud-arſten bequaemelick verghelijcken, die haer ſelven doer 't ſnijden en kerven van 't ghene gheſond en welgheſtelt is werck gheven. Dies gebeurt het oock dat haere wercken bevonden worden vol van lickteyckens, ontledight van bloed, en door d' over-groote ſorghe verſlimt te ſijn. Het is dan hoogh-noodig dat wy ten langſten leſten op yet wat ſouden vallen, 't welck ons behaeghen of ten minſten verghenoegen moght : Ten eynde dat wy met al ons vijlen ende hervijlen eyndelick bevonden wierden het werck ghepolijſt ende niet te hebben door vijlt* Siet den jonghen *Plinius Lib. XI. epiſt.* 35. Kortelick: ghelijck in veleandere

* In Oratore.

* Lib. X. Cap. 4.

Digitized by Google

andere Konſten de voornaemſte kracht der Konſte daer in ſchijnt gheleghen te ſijn, datmen ſijne Konſt voorſichtighlick verhele; ſoo beſtaet oock het meeſte gheweld der Schilder-Konſte daer in, dat het ghene Konſt ſchijne te ſijn. *Maer wy ſien hier in al te onverduldig*, ſeght *Quintilianus* *, *achtende dat wy de Konſt verlieſen, 't en ſy ſaecke datſe gheopenbaert worde; daer het nochtans vaſt gaet, dat de Konſt gheen Konſt meer en is, wanneerſe ſich openbaert*. *Ovidius* heeft het rechte beſcheyd van dit punt ſeer eygentlick uytgedruckt inde fabel van *Pigmalion*: Want als hy* de voornaemſte oorſaecke van de Ziel-roerende kracht des yvooren Beelds inde behendighlick bedeckte Konſte ſchijnt te ſtellen, ſoo geeft hy ons daer mede anders niet te verſtaen, dan dat den eerſuchtighen Konſtenaer van eerſten af ſulcken vaerdighen ende ghemackelicken maniere van doen behoort aen te nemen, datmen inde rechte en ſlechte eenvoudigheyd ſijner wercken gheen Konſte maer de nature ſelver meynt te beſchouwen.

*Lib. IV. Cap. 2.

*Lib. X. Metam.

5. Wy hebben tot noch toe op 't aller duydelickſte aengheweſen, dat de waere bevalligheyd der *Gratie* allermeeſt inde onarbeydſaeme ghemackelicke voordvaerenheyd van een onbedwonghen vaerdigheyd gheleghen is; ſtaet ons noch voorder aen te mercken, dat daer in deſe voordvaerende bevalligheyd ſulcke verborghene ſchatten van een onbegrijpelick verghenoeghen ſijn te vinden, dat ſelfs oock d' aller edelſte verſtanden haere gretighe ooghen met een ſonderlinghe vermaeck in den luſt-hof deſer Konſte plaghten te vermyen. Overſulcks plaght oock die Schilderye, dewelcke gheen verwonderinghe in 't herte der aenſchouwers verweckt, nauwelick den blooten naem van een Schilderye te verdienen; even als de Konſt-vroede mannen anders gheene voor oprechte Schilders aennemen, dan die haere diepgrondighlick gheleerde invallen op 't aller overvloedighſte, maetvoeghelickſte, vermaeckelickſte, levendighſte, ſchickelickſte, ende bevallighſte weten uyt te drucken. Dit is die vernaemde deughd, dewelcke d' yverighe ſaemen-rottinghen der verbaeſder aenſchouwers veroorſaeckt, wanneerſe naemelick eenen dicken ringh rondom de konſtighe wercken ſlaende, ſich aen de ſelvighe ſtucken met ſulcken diepen verwonderinghe vergaepen, datſe als door een verruckte verſlaeghenheyd en heymelicke beduchtheyd ſtock-ſtille blijven ſtaen; ende alhoewelſe met een domme en ſtomme onghevoeligheyd ſchijnen gheſlaeghen te ſijn, nochtans kanmen uyt de ſoete mildigheyd haeres vlijtighen ghebaers lichtelick beſluyten, dat haere vreughdighe herten in een grondcloſe Zee van allerley weelde ende verluſtinghe ſwemmen. *d' Vytnemenheyd haerer verwonderinghe lijdt niet datſe 't aen-*

Digitized by Google

ghenaeme ghetweld van ſulcken Ziel-roerende verghenoeghen door de ghewoonlicke hand-kloppinghen ſouden betuyghen, ſeght *Symmachus Lib. X. epiſt. 22.* *Declam. xix. *d' Ongheloofflicke dinghen*, ſeght *Quintilianus* *, *gaen onſe uytſpraecke te boven. Eenighe dinghen ſijn van grooter ghewight, dan dat de ghemeyne maete der menſchelicker welſprekenheyd deſelvighe ſoude konnen omvanghen.* Bemerckt doch hoe ſich *Damaſcius* gheſtelt vond, en wat voor een ſeldſaeme verontruſtinge hy op 't gheſicht van de *Venus* die *Herodes Atticus* ghewijdt hadde ghevoelt heeft; *Het ſweet brack my aen alle kanten uyt,* Apud Photium. ſeght hy *, *van weghen den ſchroomelicken verwarden ſinnen-ſtrijd, dien ick in mijn ghemoedt ghewaer wierd. Mijne inwighſte ghedachten wierden ſoo ſeer gheketelt door 't levendighe ghevoelen van een onuytſprekelicke vermaeckelickheyd, dat het my bynae onmoghelick was t' huys te gaen; ende als ick my na t' huyſ-waerd beghoſt te ſpoeden, ſoo wierden mijne ooghen nu en dan door de gedachteniſſe van ſulcken ſeldſaemen gheſicht te rugghe ghetrocken.* Ghelijck het dan menighmael ghebeurt dat de Konſt-lievers; een uytgenomen aerdigh ſtuck wercks ontmoetet hebbende, voor een goede wijle tijds ſpraeckeloos ſtaen en kijcken; ſoo plaghtenſe nochtans, nae 't opgaederen van haere verſtroeyde ſinnen, in gheweldighe en ſeer ernſtige lof-redenen uyt te breken. Wanneer ſy inde Schilderye van *Paſiphae* aenmercken hoe ſich de kleyne *Cupidines* met het ſaegen der balcken beſigh houden; *De ſaeghende Cupidines*, ſegghen ſy dan, *gaen 's menſchen verſtand ende Konſte van 's menſchen hand en verwen verde te boven. Reſiet doch hoe de ſaege in 't bout gaet, en nu alreede daer door gedreven worde. Deſe Cupidines ſijn vaſt beſigh met het trecken der ſaeghe; den eenen ſtaet op de grond, den anderen op een ſtellagie. &c.* ſiet *Philoſtratus Icouum Lib. I. in Paſiphae.* Alhoewel ſy in het tafereel van *Pindarus* gheboorte de menighvuldige deughden van een ſeer uytnemende Konſte allenthalven vernemen; nochtans ſtaen hun de Byen, die den Konſtenaer daer in afghebeelder heeft, ſoo wonderlicken wel aen, dat ſy bedwonghen ſijn den ſmaeck dien ſy daer in vinden aen d' omſtanders mede te deylen; *De Byen*, ſegghen ſy, *die met een ſoete en ſachte teerigheyd uytdermaeten ſuyverlick afghemaelt ſijn, verdienen buyten twijffel uwe verwonderingh. &c.* ſiet *Philoſtr. Iconum Lib. II. in Pindaro.* Sy verluſten ſich inde Schilderye van *Penelope* niet alleen met het gheſicht van haere wijd-ruchtighe webbe, maer ſy vallen inſgelijcks op de kleyne ſpinne die ſich daer ontrent vertoont; *De ſpinne ſoo ſuyverlick nae 't leven uyt te drucken*, ſegghen ſy, *en haere arbeydſaeme webbe ſoo aerdiglick af te maelen, 't is 't werck van een goed ende verſtandigh Konſtenaer*, ſiet *Philoſtr. Iconum Lic. II. in Telis.*

Sy aenmercken met een verbaeſde verwonderingh inde Schilderye van *Panthia hoe dat haere nagels de ſoetigheyd van een Schilderye te boven gaen*, ſiet

ſiet *Philoſtr. Iconum Lib. II. in Panthia.* Als oock *Philoſtr. Iunior in Venatoribus.* Sy aenmercken in het tafereel in 't welcke d' yvoore *Venus* wordt afghemaelt, *dat de danſſende Nymphen op een boven-naturelicke goddelicke wijſe ſijn uytghedruckt*, ſiet *Philoſtra. Iconum Lib. II. in Venere.* In 't goude laeckene kleed van *Venus* vinden ſy ſich allermeeſt opghenomen met den naed des ſelvighen kleeds; *Aenghеſien men dien naed vele eer met ſijne ghedachten begrijpen, dan met d' oogben kan onderſcheyden*, ſiet *Philoſtr. junior in Ludibundis.* Sy beſpeuren in 't marmere Beeld van de verwoede *Baccha* alle d' eyghenſchappen ende beroeringhen van een onbetoomde raſerye; *Sulcke merckelicke teyckenen deſer ontſtelтheyd*, ſeghen ſy, *waeren daer in 't ſelvighe Beeld door een onuytſprekelicke maniere van doen uytghedruckt*, ſiet *Calliſtratus in Bacchæ ſtatua.* Het marmere Beeld van *Narciſſus* brenght te paſſe datſe van weghen haere onghevoeghe verſteende verwonderinghe ſeer weynigh van dien ſteenen *Narciſſus* ſchijnen te verſchillen, tot datſe eyndelick uyt deſe verſlaeghenheyd als uyt eenen diepen droom tot ſich weeder-keerende, in deſe of dierghelijcke woorden uytbreken; *Het en kan met gheene woorden uytghedruckt worden*, ſeggen ſy, *hoe ſich eenen ſteen ſoo ſeer ſoude konnen ontlaeten dat hy de goede gheſtalteniſſe van een jeughdighe luſtigheyd uytdruckende, ons een lichaem 't welck teghen ſijn eyghen weſen ſtrijdende is ſoude voor oogen ſtellen. Want alhoewel het marmer hard en ſtijf van aerd is, nochtans ſchijnt het ſoo ſachtelick uae de wijſe van een ſwellende lichaem te rijſen, dat het in ons gemoed een levendigh ghevoelen van een bolle poeſeligbe vleeſchrigheyd plaght in te prenten*, ſiet *Calliſtratus in ſtatua Narciſſi.* Op 't aenſchouwen van *Cupidos* kopere Beeld; *Siet ghy niet hoe het een ſekere vloeyenheyd aenneemt*, ſeggen ſy, *hoe het ſijne ghewoonlicke hardigheyd verlaetende op een ondoenlicke wijſe ſacht en vleeſchachtig wordt ghemaeckt*, ſiet *Calliſtratus in ſtatua Cupidinis.*

6. Volght dan hier uyt, dat de tafereelen die de lieffelicke ſoetigheyd van allerley gheſchilderde wercken overtreffen; tafereelen, die 's menſchen beprijs en Konſt te boven gaen; tafereelen, die gheſeyt worden door een onuytſprekelicke, onnaedoenelicke, boven naturelicke, goddelicke Konſt-grepe ſuyverlick ghedaen te ſijn, yet in ſich moet hebben 't welck uyt d' arbeydſaeme moeyelickheyd der Konſtregulen niet en kan ghehaelt worden; maer dat hy de vrye gheeſten der kloeck-moedigher Konſtenaeren aengemerckt hebbende hoe ſich de nature in ſulcken grooten verſcheydenheyd der dinghen al ſpelende plaght te verluſten, even het ſelvighe in 't naevolghen der nature betrachten. *Myrons hand* ſeght *Statius Papinius* *, *heeft in 't koper gheſpeelt.* Gelijck hem ſijn werck overſulcks al ſpelende afgingh ſoo en was daer

* Lib. I. Sylv. in Tiburt. no Manlii. in Vopiſci.

Digitized by Google

in ſijne ſtatuen gheen arbeydſame ende onvermoeyelicke Konſt oeffeningh te vinden, maer men plaght vele-eer in de ſelvighe ſulcken ſonderlinghen *Gratie* van een ghemackelicke ende onbedwonghen vaerdigheyd te vernemen, als of ſich den Konſtenaer maer alleen door een jeughdighe ſpeelſieckte tot het werck hadde laeten aendrijven. Den jonghen *Philoſtratus* ghebruyckt inſghelijcks een maniere van ſpreken, die met het gene wy alreede geſeyt hebben over een komt; *Den Schilder*, ſeght hy*, *ſpeelt jeughdighlick.* Siet mede *Calliſtratus* in ſijne beſchrijvinghe van *Memnons* ſtatue; want beyde *Philoſtratus* ende *Calliſtratus* gebruycken een woord 't welck in ſijne eyghene kracht anders niet en beteyckent, dan iet wat met ſulcken voordvaerenden moedigheyd ende ghemack te verrichten, dat het werck magh bevonden worden uyt een vlijtighe werckelickheydt en luſtighe jeughdigheyd voord te komen, So beſtaet oock de byſondere en d'aller aenmerckelickſte kracht der Konſte voornaemelick daer in, dat daer in de Konſtighe wercken die gheluckighe ende onbearbeyde vaerdigheyd uyt blijcke, de welcke ons eerſte ghepoogh ghemeynlick plaght te vergheſelſchappen: Dit is den levendighen gheeſt, de ſiele der Konſte. Dies gebeurt het oock menighmael, dat die ghene de welcke d' eenvoudigheyt haerer eerſter invallen met ghemack opvolghen, de bevalligheyd haeres wercks door dit middel plaghten t'onderhouden, waer als d' andere, die d' eenvoudigheydt haeres eerſten ghepooghs door een overmaetigh pronckghierigh verdooven, de gantſche *Gratie* haeres wercks quijt gheraecken. De woorden van *Plinius* ſijn aenmerckens waerd;

In Orpheo

Lib. xxxv. Cap. 5. *Wy hebben tot noch toe geſproken*, ſeght hy*, *van de ſtervende Konſt.* Hy ſpreeckt ſeer eygenlick ende bequamelick, wanneer hy de Konſt die nu begoſt te vervallen, een *ſtervende Konſte* noemt; gemerckt wy in 't ſeſte Capittel onſes twedenBoecks hebben aengeweſen, dat deſe Konſten die eertijds door den onvermoeyden arbeyt van vele kloeckeMeeſters op den hooghſten eer trap gheſtelt waeren, ontrent de tijden van den Keyſer *Auguſtus* ſoo leeghe ſijn ghebracht, dat ſe ſchenen haeren geeſt daedelick te ſullen geven; want het onmoghelick was dat de Konſten haer hoofd langhe ſouden ophouden, als allerley ſchaedelicke vonden ende ghebreken d' overhand ſoo gheweldigh beghoſten te nemen, dat de Konſtenaers d' eenvoudigheyt van haere gheleerde voorganghers verlaetende, ſich maer alleen met het optoyen haerer wercken beſigh hielden; dus ſach men deſe Konſten daghelicks verargheren ende verſlimmen, tot datſe heel end' al onder de voet gheraeckten, bedorven ſijnde door den onprofijtelicken arbeyd van eenen kinderachtighen verwaenden pronckluſt.

7. Aen

Digitized by Google

7. Aengesien wy nu alreede hebben aenghewesen waet in de voornaemste welstandigheyd deser *Gratie* gheleghen is, en hoe onse vervrolickte herten door de helde van een verbaesde verwonderingh soetelick geveterd ende gevangen houdt; dewijl wy insghelijcks in het voorby gaen hebben aenghemerckt dat d' overbesighe moeyelickheyd van vreemde en verde opghesochte cieraeten 't vyandighste is 't welck dese *Gratie* ontmoeten kan; so schijnt daer anders niet overigh te sijn, dan dat wy een weynich souden overlegghen door wat middel dese *Gratie* te bekomen is. Het is wel waer dat wy de selvighe niet en durven aen enige sekere Konst-regulen verbinden, vermits *Tullius* en *Quintilianus* oordeelen dat sulcks t' eenemael onmogelick is, nochtans achten wy, dat, alhoewelmen dese *Gratie* voor gheen volmaecktheyd der blooter Konste magh houden, datse evenwel een vrucht der Konste is, voor soo vele sich de volmaeckte Konste besighout ontrent het gene met onse nature aller best over een komt. Soo moeten dan de Konst ende nature dese bevallicheyt t'saementlick opmaecken, dies is het oock van noode dat wy de volmaecktheyd der Konste voorsichtighlick ontrent het gene soecken aen te legghen, daer toe wy van naturen allermeest sijn gheneghen. Ieder een die sich redelicker wijse op dese Konsten verstaet, soeckt altijdt doende te sijn. Alhoewel het oversulcks waerschijnelick is dat sich een goedt Konstenaer wel, ofte n minsten vermaeghelicker wijse, quijten sal in 't gene hy ter hand treckt; nochtans is het seker dat hy de waere kracht deser bevalligheyd op 't aller ghemackelickste sal treffen, wanneer hy d' uytnemenheyd sijner Konste niet en hanght aen soodaenige dinghen daer hy eenen afkeer van heeft, of die los-hertighlick van hem begheert worden, maer liever aen soodaenighe dingen die een heymelicke gheneynschap hebben met de bysondere toegheneyghtheyt sijner natuere.

Daerom is het ons gheraedsaemst, segh't *Tullius* *, *de leydinghe onser eyghener nature te volghen, ende onse betrachtinghen t' eenemael nae den regel der nature te richten: Want het nergheus toe nut is dat wy de nature souden tegenstreven, besighlick naejaeghende 't gene wy niet maghtigh sijn te bejaegen. Dies kanmen oock hier uyt den rechten aerd deser bevalligheyd duydelicker verstaen: Ghemerckt het ons onmoghelick is de rechte welstandigheyd (achtervolgens 't gheneyne segh-woord) in spijt van Minerva te treffen, dat is, soo langhe als onse teghensparrelende nature vervreemdt is van 't ghene wy ter hand trecken. Op dese bedenckinghe behoort sich yeder een 't onderstoecken, en 't ghene hem eygen is voornaemelick in 't werck te stellen, sonder te willen beproeven hoe hem anderer luyden eyghenschappen voeghen: Want dat voeght ons altijd best, 't ghene ons allermeest eyghen is. Derhalven is het oock van noode dat elck een sijn eyghen.* Lib. I. de Of.

ghen verſtand ingheſien hebbende, met een ſtraf oordeel aenmercke 't ghene hy daer in bevindt goed en quaed te ſijn; ten eynde dat ons de Kamer-ſpelers in wijſheyd niet en ſchenen t' overtreffen, wanneer ſy naemelick niet ſoo ſeer de beſte als de bequaemſte fabulen verkieſen. Die ſich op haere ſtemme verlaeten, plaghten ghaerne Epigonos en Medea te ſpelen. Die op de bequaemheyd haeres ghebaers ſteunen, plaghten ſich veeltijds in 't ſpelen van Menalippa en Clytemneſtra te oeffenen. Rupilius hield ſich aen 't ſpel van Antiopa. Æſopus liet ſich beſwaerlick daer toe brenghen, dat hy 't ſpel van Aiax ſoude ſpelen. Soo moeten wy dan onſen arbeyd allermeeſt ontrent die dinghen beſteden, tot welcke wy ons ſelven bequaemſt kennen. Indien het onder en tuſſchen by ghevalle geburt dat ons de noodſaeckelickheyd tot yet wat aendrijft, 't welck met ons verſtand niet te wel over een komt; ſoo moeten wy doch evenwel met alle moghelicke ſorghe, aendacht, naerſtigheyd daer nae trachten, dat wy het ſelvighe met de minſte ongevoeglickheyd ſonden affien; veele eer daer nae trachtende, dat wy 't ghene ghebreckelick is moghten vermijden, dan dat wy ons ſelven ſonden afverghen, 't ghene ons de nature gheweyghert heeft. Siet het vierde Capittel onſes eerſten Boecks, daer wy dit punt wijdloopigher hebben verhandelt.

Cap. VII.

WY hebben tot noch toe aenghewesen dat de hooghſte kracht der Konſte allermeeſt inde voornoemde *Gratie* gheleghen is, en dat deſe *Gratie* haeren oorſprongh uyt de volmaecktheyd van een goede *Inventie*, *Proportie*, *Verwe*, *Roerſel*, en *Schickinghe* moet nemen; niet alleen voor ſoo veele elck een deſe hoofd-ſtucken in ſich ſelven volmaeckt is, maer voor ſoo veele men uyt d' onderlinghe over-een ſtemminge van alle deſe hooft-ſtucken in 't gemeyn een welſtandige bevalligheyd in 't gheheele werck ende in alle de byſondere ghedeelten des ſelvighen wercks kan beſpeuren. Wy hebben met eenen oock aengemerckt, dat deſe *Gratie* ofte bevalligheyd door gheen moeyelicke arbeydſaemheyd ghehaelt kan worden; maer darſe veele eer te weghe wordt ghebracht door d' onbedwonghen vaerdigheyd van een uytnemende Konſt ende voordvaerenheyd van een gheluckighe nature, gelijckſe beyde tot het opmaecken der Konſtigher wercken eendraghtighlick plaghten toe te loopen. Derhalven gaet het oock vaſt dat noyt eenigh Konſtenaer de minſte ſchaduwe deſer bevalligheyd, ſonder d' onderlinghe behulpſaemheyd van de Konſt ende nature, heeft konnen treffen. De nature moet nae het voorſchrift der Konſte luyſteren, even als de Konſte ſich nae de vaerdighe aendrijvinghe onſer nature behoor

behoort te schicken. Aenghesien dan dese *Gratie* maer alleen kan worden uytghewrocht, wanneer de vijf voorghemelde hoofd stucken een overtreffelicke Konst ende een bequaeme nature ontmoeten: Soo is het met eenen oock lichtelick daer uyt af te nemen, datmen van dese *Gratie* niet wel kan oordeelen, 't en sy saecke datmen inde konstighe wercken insghelijcks waerneme, hoe sich de Konst ende nature ontrent het volmaecken deser vijf hoofd-stucken om strijd besigh houden. Daer en is gheen bequaemer middel om een onwraeckbaer oordeel van allerley konstighe wercken te strijcken, dan datmen even den selvighen voet in 't oordeelen volghe, die den Konstenaer in 't wercken heeft ghehouden. *'t Ghene men gheluckighlick meynt nae te speuren*, segt *Cassiodorus* *, *moet in sijnen wegh ghesocht worden.* Soo steken dan dieghene in een seer grove dwaelinghe, dewelcke meynen datmen de hooghste volmaecktheyd van sulcke diepe Konsten lichtelick en sonder eenighe moeyte begrijpen kan. Het en is met gheen segghen te doen; want dese onnaevolghelicke ende eenpaerighlick door 't gantsche werck vlietende *Gratie*, ghelijckse door de voordvaerenheyd van eenen behendighen aendacht voord ghebragt wordt, soo wordtse oock door de gheslaedigheyd van een omsichtigh bemerck onderscheyden. Den overvloed van een gheleerde diepsinnigheyd, de nettigheyd van een maetvoeghelicke teyckeningh, de lustbaerheyd van een soet ende bedrieghlick verwen cieraet, de spoockerye van het schijn-roerighe leven, d' uytdruckelickheyd van een ghevoeghelicke gheschicktheyd en worden niet uyt het eene of 't andere deel, maer uyt het gantsche werck afghenomen. De woorden van *Dionys. Longinus* sijn aenmerckens waerd; *d' Ervaerenheyd des Konstenaers in 't verstinnen, als oock sijn vernuft in 't by een voeghen*, seght hy *, *en worden niet uyt een of twee ghedeelten, maer uyt de gantsche t' saemen-stellinghe des wercks verstaen, en dat beswaerlick ghenoegh.*

De Divinis lectionibus. Cap. 28.

*De Sublimi orat. 1.

2. Wech dan met die verwaende Blaes-kaecken, dewelcke sich de kennisse en d'aensienlickheyd van de Konst-vroede Lief-hebbers onbeschaemdelick durven toe schrijven. Het is te vergeefsch dat sy d' uytgheleesen wercken van d' aller treffelickste Meesters altemets met een smaedelick ghelaet voorby gaen, ende altemets wederom met een ghemaeckte deftigheyd tot den hooghen Hemel toe verheffen: De wereld en laet sich soo niet uytstrijcken; want dese onse gauwe ende doorslepen eeuwe heeft meerder scherpsichtigheyd, dan datse sich van sulcke slechte Schaepf-hoofden soo leelick souden laeten blind-hocken. Het waer oversulcks te wenschen dat sich dese vermetele Quanten een weynigh spieghelden aen 't rechte vaerdighe verwijt 't welck den goed

dunckenden *Megabyzus* in dierghelijcke gheleghenheyd heeft moeten draeghen. Want als deſen prachtighlick toegemaeckten grootſaerd, door een neuſ-wijſe laetdunckenheyd ghedreven ſijnde, in *Zeuxis* winckel uyt der maeten onbeſchaemdelick van deſe Konſten beghoſt te kouten, niet anders als of de dwaeſe reden die hy voerde door d' opdragtigheyd ſijnes moedighen gheſichts en door d' aenſienelickheyd ſijnes purpuren ghewaeds ſoude verſchoont worden; ſoo iſt dat hem *Zeuxis* in d' open Schole ſchandelick over den hekel ghehaelt heeft, hem vry-moedighlick aenſegghende, dat hy van yeder-een met verwondering ende eerbiedigheyd wierd aenghеſien, ſoo langhe als hy ſich niet en vervoorderde te ſpreken van die dinghen die ſijn verſtand te buyten ginghen; maer dat hy nu daer en teghen den ſpot der veruw-vrijvender jonghſkens onder-hevigh was, nae dat hy ſijne onervaerenheyd door ſulcken ontijdighen ghekal beſtond t' ontdecken, ſiet *Ælianus var. hiſtor. Lib. II. Cap. 2.* Het en is dan alhier met gheen gabberen en mallen te doen. Want het in deſe ghelegenheyd vereyſcht wordt, dat wy met den gantſchen ernſt van een omſichtigh oordeel onderſoecken of de groote menighte van ſoo veele verſcheyden dinghen die malckander in een tafereel ontmoeten een gladde-rondigheyd ſonder eenighe oneffenheyd ende een vermaeckelicke ſachtigheyd ſonder eenige hardigheyd hebben; benevens dat wy meer beſcheydenlick moeten aenmercken, hoe een bequaeme ſchickinghe, uyt een volle en ſtaetelicke *Inventie* voort-ſpruytende, ons verſtand onderrichtet; hoe een maetvoeghelicke Teyckeningh, met het vermaeckelicke cieraet van gantſch bloeyende Coleuren verrijckt ſijnde, onſe ſinnen verlockt; hoe de beweghelickheyd van 't levendighe Roerſel onſe herten verruckt, mids de gantſche gheſtalte onſer inwendigher beroeringhen door een ſoet gheweld nae de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderyen veranderende. Dus blijckt het uyt het ghene alreede geſeyt is, dat de gheleghenheyd der Schilders met de gheleghenheyd van d'Orateuren ende Poeten t' eenemael over een komt; aengheſien het hun, nae 't ſegghen van *Tullius* ghelijckelick toeſtaet t' onderwijſen, te vermaecken, te beweghen; *Haeren ſchuldighen plight brenght het mede,* ſeght hy *, *dat ſy ons ſouden onderwijſen; het behoort tot vermeerderinghe van haere aenſienlickheyd, dat ſy ons ſouden vermaecken; de noodwendigheyd haeres voornemens vereyſcht het eyndelick, dat ſy onſe herten ſouden beroeren. De diep-gheleerde dinghen, gheven ons bericht; de bieſaerde dinghen, ſtrecken ons tot vermaeck; de hoogh ſtaetelicke dinghen, ſijn maghtigh ons ghemoed te beroeren. Soo wie in alle deſe dinghen overtreft, deſelvighe ſal voor den alleт grootſten Meeſter ghehouden worden; ghelijck hy voor een middel-maetigh Ken-*

*De Optimo genere Oratorum.

ſtenaer

stenaer door gaet, die de voorghemelde dinghen maer alleen redelicker wijse waerneemt; dies worden oock dieghene, dewelcke't minste daer in vermoghen, voor d'aller gheringhste Schilders ghehouden; want brodders worden in dien sin even soo wel Schilders genaemt, als de beste die't penceel oyt ghehandelt hebben. Indien yeman onder en tusschen de biesaerde gheestigheyd vermijdt, als strijdigh wesende met die destigheyd daer hy voornaemelick naestaet; indien een ander daerenteghen de noodighe cieraeten versaeckt, dewijl hy al te veele met de scherpsinnigheyd sijner Inventie op heeft; desel-vighe, alhoewelse misschien een verdraghelicke maniere van Konste schijnen te volghen, nochtans is het seker datse van den rechten Konst-wegh afdwaelen; want men magh dat maer alleen voor't beste keuren, 't welck bevonden wordt alle de prijs-waerdighe deughden op't aller volmaeckste in sich te vervatten.

3. Het en is evenwel mijne meyninghe niet dat yeman in d'onbedachtheyd sijnes schielooſen oordeels d'opperste volmaecktheyd in d'aller minste ghedeelten der voorghestelder tafereelen soeckende, elck punt der selvigher door een gantsch viese en kribbighe korselheyd aen het spits-sinnighste begrijp der Konst-regulen behoort te toetsen; wantmen d'overvlieghende verstanden van groote Meesters hier en daer wat toe gheven moet, welverstaende, dat wy maer alleen in kleyne misgrepen beleefdelick slap sijn, sonder in grove ende onlijdelicke ghebreken door de vingheren te sien. Hy schijnt sich selven inder waerheyd boven den ghemeynen stand van andere menschen te stellen, of ten minsten niet te ghedencken dat hy mede een menschs benevens andere, die gantsch gheene fouten van sijne mede menschen ghesint is te verschoonen. *Den goeden Homerus plaght oock somtijds te sluymeren,* segt *Horatius in Arte. Laet's menschen nature noch soo volmaeckt sijn,* segt *Diodorus Sieulus* *, *nochtans is het haer onmoghelick d'onberispelicke welstandigheyd des wercks in alle dinghen recht te treffen. Want Phidias, alhoewel hy wonderbaerlick was in't by een voeghen van d'yvoore Beelden; Praxiteles mede, of hy schoon de Ziel-wroeghende beweghinghen in sijne marmere stucken wist in te storten; Apelles insghelijcks ende Parrhasius, niet teghenstaende datse de Schilder-konst door de bequaeme vermenginghe haerer verwen gheweldigh voord-holpen; nochtans plaghtense noyt daer toe te gheraecken, datse den naekomelinghen een onbesproken patroon haerer ervaerenheyd souden naelaeten. Ghelijck het menschen sijn gheweest, soo plaghtense altemets door de menschelicke swackheyd in veele mis-slaeghen te vervallen; behalven datse oock menighmael door de hoogh-draeghende verhevenheyd haeres aenghevanghen wercks soo krachtighlick wierden overvallen, datse't vierighlick beghonnen werck niet en konden uytvoeren met den selvighen ernst dien sy in't eerste tot het werck toebroghten.* Dies achten wy dat *Horatius* de gantsche gheleghenheyd

* Lib. xxvi.

Digitized by Google

deſer ſaecke rijpelick ingheſien en grondighlick verſtaen heeft, als by een beſcheyden ende ghereckelicke verdraeghſaemheyd in ſtede van deſen oordeelens ende veroordeelens luſt onder de menſchen ſoeckt in te voeren; *Die 't profijtelicke met het vermaeckelicke t' ſaemen vermenghen.* In Arte. ſeght hy *, *deſelvighe worden gheacht de Konſte voldaen te hebben. Soo ontmoeten wy oock minighmael in d' aller beſte wercken eenighe fouten diemen ſoo nauwe niet en behoort te ſiften. De luyt-ſnaeren en geven niet altijd 't gelyd 't welck den Luyt-ſlaegher verwacht; want daer ſomtyds eenen-valſchen toon plaght onder te loopen. Den boghe en treft niet altijd 't ghene daermen nae mickt, want de beſte Schutters ſchieten wel altemet mis, ſonder 't voorgheſtelde wit te ghenaecken. Inſghelycks oock, waer veele deughden in werck ſichtbaerlick uyt blijcken, daer en ſal ick my niet ſtooten aen eenighe weynighe vlecken die door een hoedelooſe voordvaerenheyd ofte oock door de menſchelicke ſwackheyd veroorſaeckt ſijn.* Den jonghen *Plinius* ſoeckt ons door een andere gelijckeniſſe tot dele verdraeghſaeme beſcheydenheyd aen te maenen, *Alhoewel wy in den ghemeynlicken overvloed van groote maeltyden veele ſchotels niet eens aenroeren*, ſeght hy *, *nochtans plaghten wy wel en loffelick van* *Lib. ii. ep. 5. *de gheheele maeltyd te ſpreken, ſonder dat de gherechten, die onſe maeghe verwalght, de vermaeckelickheyd van d' andere aenghenaeme ſpijſen t' eenemael ſouden wech-nemen.* Ghelijck dan die ghene dewelcke d' aller diepſte gheheymeniſſen der Mael-konſte maghtigh ſijn te doorgronden, lichtelick uyt vinden, of den Konſtenaer ſijne ſaecken wel aengheleyt hebbende, het gantſche werck met een gheſtaedighe vlijt doorwrocht heeft, ſoo plaghten oock dieghene dewelcke ſich voor Konſt-vroede luyden uytgheven, de byſondere deughden ende ghebreken der konſtigher ſtucken met een nuchterſinnighe wackerheyd t' overweghen, en de gantſche gheleghenheyd haeres onvervalſchten rechtſinnighen oordeels ſonder eenighe bewimpelingh ſcherpelick genoegh te voorſchijn te brenghen, wel wetende, dat het yeder een toeſtaet rekenſchap van ſijn eyghen vernoeghen ende miſnoeghen te gheven, ſonder ſich door 't ſchonghelvlotighe gheſwier van d' onbeſinde menighte herwaerds en derwaerds te laeten drijven. De vaerdigheyd deſes gheſtrenghen oordeels moet evenwel door een beleefde verdraeghſaemheyd voor ſichtighlick worden ingheteughelt, ten eynde dat wy door deſe voordvaerenheyd in 't oordeelen de voornaemſte kracht onſes oordeels niet en ſouden lichtvaerdighlick verquackelen ende vertieren, ghelijck wy ghemeynlick ſien dat eenighe door de loſſigheyd haeres verhaeſtighden oordeels in d' uytnemenſte wercken van d' aller beſte Meeſters yet voor bol ende opgheblaſen houden, 't welck nae 't oordeel van de verſtandighe aenſchouwers een ſonderlinghe kracht van deftigheyd en ſtaetelick-

saetelickheyd in sich heeft; sy berispen eenighe dinghen als offe al te weelderigh ende overdertel waeren, die d'aller doorsichtighste Konstenaers voor prijs-waerdigh houden van weghen de manhaftige stoutmoedigheyd die daer in ghespeurt wordt; sy verwerpen eenighe dinghen als onmaetigh ende overtolligh, die nae 't ghesonde oordeel van andere Konst-vroede Liefhebbers den rijckdom van eenen welghetemperden overvloed uytwijsen. *Daer is overvulcks wonderlick veel daer aen gheleghen*, seght den jonghen *Plinius* *, *of het berispelicke ofte uytmuntende dinghen sijn, die ghy aenmerckt. Want yeder een plaght vaerdighlick in d' ooghe te hebben, wat daer erghens is uytstekende; maer het vereyscht een scherpe opmerckinghe t' onderscheyden of het selvighe onmaetigh ofte groot is, of het wederom hoogh-verheven ofte maer alleen opghepost ende opdraghtigh is.* * Lib. ix. epist. 26.

4. Doch aenghesien het maer al te kennelick is, dat de bedrieghelickheyd onser ooghen de sekerheyd onses oordeels, sonder 't sorghvuldigh waernemen van allerley behoorlicke behulp-middelen, menighmael op eenen gantsch verkeerden voet plaght te brenghen; soo behooren wy altijds inde voorbaet te sijn, en soodaenighe dinghen naerstighlick te versorghen, door welcke d' onghewisheyd onses ghesichts bestiert wordt. *Ons ghesicht heeft vier dinghen van noode*, seght *Nemesius* *, *tot onderscheydinghe van 't ghene wy sien. Het vereyscht een onghequetst oogh; een lichte beweghinghe ofte plaets veranderingh nae de gheleghenheyd der dinghen diemen siet, een bequaeme tusschen-wijde tusschen 't ghesicht en 't sichtbaere, een klaere en suyvere lucht*, siet oock *Themistius* ende *Alexander Aphrodisiensis in Aristot. Lib. II. de Anima.* Aennopende 't eerste, *Het en is yeder-eene werck niet*, seght den voornoemden *Nemesius* in een andere plaets *, *van alle dinghen te oordeelen. Ghemerckt het maer alleen wil ghedaen sijn van een ervaeren mensche en die een naturelicke bequaemheyd daer toe heeft.* Daerom is het oock onghehoort dat eenigh redelick man, verstaende hoe grooten vyandschap datter is tusschen d' oogh-druypinghe en tusschen klaere afstekende Coleuren, eenen sijp-ooghe tot het beschouwen van Konst-rijcke Schilderyen soude nooden. *Leepe ooghen*, seght *Plutarchus* *, *ghelijck se in de lommeringhe van verdoofde en half-donckere Coleuren een goed verghenoeghen plaghten te nemen, soo hebbense eenen naturelicken afkeer van allerley heldere blinckende verwen. Tullius* heeft het tweede t' saementlick met het eerste en 't derde verhandelt, *Onse ooghen gaen dan sekerste*, seght hy *, *wanneerse ghesond sijn, en dat het al gheweert is 't welck de selvighe plaght te beletten. Daerom soecken wy niet alleen het licht menighmael te veranderen, maer wy vereyschen oock dat de dinghen die wy meynen te besichtighen anders ghestelt wierden, altemets nae by komende, ende altemets verder afstaende, ja wy versoecken 't alles wat* De Natura hominis. Cap. 7. * Cap. 18. In Phocione. Lib. iv. Acad. quæst.

Digitized by Google

verſocht kan worden, eer wy op 't oordeel onſes gheſichts met vryer herten durven ſtaen. Het vierde beſtaet daer in, *dat wy de ſtucken die wel ghedaen ſijn, in een goed ende bequaem licht ſtellen*, ghelijck *Tullius* in een andere plaets* is ſprekende. Daerom houdt oock *Vitruvius* ſtaende, dat de Galeryen ofte Konſt-kamers, als mede alle d' andere ruymten die eenpaeriglick moeten verlicht ſijn, de ſtandvaſtigheyd haeres onbeweghelicken lichts van 't noorde behooren te trecken; *Vermids die lucht-ſtreke door den ghewoonlicken Sonnen-loop nimmermeer te veele verdonckert ende verklaert wort*, ſeght hy *, *maer behoudt haere onveranderlicke ſekerheyd den gantſchen dagh door.* En wederom in een andere plaets; *de Konſt-kamers als oock de werck-huyſen der ghener die ſich tot het maecken van eenigh borduer-werck ofte legh-werck begheven*, ſeght hy *, *moeten haeren dagh van 't noorde ſcheppen; ten eynde dat de verwen in 't werck, door de gheſtaedigheyd des lichts, een onveranderlicke hoedaenigheyd behielden.* Alhoewel het nu uyt deſe byghebraghte woorden blijckt op wat grond *Vitruvius* ſteunt, den ouden *Philoſtratus* * ghewaeght evenwel een Galerye die inde voor-ſtad van *Napels* aen de Zee-kant ghebout ſijnde en met allerley konſtighe Schilderyen rijckelick gheſtoffeert ende behanghen weſende, nae de *Tyrreenſche* Zee, dat is nae 't weſten toe uytſach. Doch dit laeten wy ſijn beloop hebben, ſonder voorder daer daer in te treden, alleenlick vinden wy ons ſelven ghenoodſaeckt de volghende woorden van *Horatius* tot de voorighe aenmerckinghen toe te voeghen, *eenighe Schilderyen behaeghen ons beſt*, ſeght hy *, *als wy dichte by ſtaen, andere, als wy verder afſtaen: Eenighe vereyſſchen de ſchemeringhe van donckerachtighe plaetſen, andere begheeren eenen vollen dagh, ſonder 't ſcherpſichtighe onderſoeck van d' aller ſinnelickſte oordeelers te vreeſen: Eenighe gheven ons een goed verghenoeghen, indien wijſe maer eens beſichtighen; andere, indien wy de moeyte willen nemen om onſe oeghen tienmael daer op gheſlaeghen te houden*, ſiet den ouden *Commentator* aldaer.

De claris Oratoribus

Lib. i. Cap. 2.

Lib. vi. Cap. 7.

In proœmio Iconum.

In arte.

5. De Konſt-vroede Lief hebbers plaghten dan, nae 't verſorghen van alle 't ghene haer gheſicht uytwendighlick helpen kan, de Schilderyen ſelver met eenen aendachtighen ernſt 't overweghen, tien en tien-mael (dies noodt ſijnde) 't beſchouwen der ſelvigher hervattende. Want ghelijck onſe vijf ſinnen in 't ghemeyn bedrieghlick ſijn, ſoo plagt ons gheſicht, voornaemelick in 't eerſte, heel onvaſt te gaen: Het is eenen gantſch onvoorſichtighen onderſcheyder: En ghelijck wy daghelicks bevinden dat het ons veele dinghen ſoo verkeerdelick en valſchelick aendient, dat wy het waere beſcheyd der ſelvigher, ſonder het toedoen van de rechte reden, nimmermeer maghtigh ſijn te bekomen; ſoo plaght ſich mede een welberaeden Konſt-kenner in deſe gele-

ghenheyd

Digitized by Google

ghenheyd allermeest op de reden te verlaeten en sijn oordeel voornaemelick daer op te bouwen : *Want alhoewel de vijf sinnen bynae in allerley Konsten*, seght *Boethius* *, *ja selfs ook in den gantschen loop onses leven het meeste bedrijf hebben, nochtans en is daer inde selvighe gheen sekerheyd des oordeels, gheen uytvindinghe der waerheyd te verhopen, 't en sy dat de reden haere helpende hand ghesint is aen te bieden. Niet alleen de grootste, maer selfs ook de kleynste dinghen sijn maghtigh onse sinnen t' ontstellen, want ghelijckse de minste dinghen door haere onschijnbaerheyd beswaerlick onderscheyden, soo wordense ook menighmael door de bijsterheyd van d' aller grootste dinghen verweldight ende overrompelt.* Soo seght den selvighen schrijver wederom in een andere plaetse, *De Harmonische Konst en is anders niet*, seght hy *, *dan een sekere gheste lenisse ofte bequaemheyd onses ghemoeds, door welcke wy de verscheydenheyd van hooghe en leeghe toonen, niet alleen met onse sinnen, maer ook met de reden overweghen. Want ons gehoor en kan anders niet dan een verwarde gheluyd begrijpen, doch sulcken gheluyd 't welck nae by de waerheyd van 't ghehoorde schijnt te komen, de reden daer en teghen, ghelijckse 't onderscheyd meer bescheydenlick aenmerckt, soo strijckste met eenen ook een volkomen oordeel over de rechtsinnigheyd des selvighen gheluyds. Onse sinnen overs ulcks, ghelijckse verwarde dinghen, en die maer alleen de waerheyd naeby komen, plaghten aen te mercken, soo krijghense haere volkomenheyd van de reden; maer de reden, ghelijckse volkomenlick oordeelt; soo ontsanghtse van onse sinnen een ongheschickte en gantsch ongestelde ghelijckenisse der waerheyd. Onse sinnen en konnen de waerheyd nae behooren niet begrijpen; ghemercktse maer alleen de naeste ghelijckenisse der waerheyd, en niet de waerheyd selver, vatten. Het is de reden die eenen slagh daer in slaen en 't oordeel volkomenlick vellen moet,* siet mede *Macrobius Lib. VII. Saturnal. Cap.* 14. Volght dan hier uyt, dat wy de bysondere figuren, die ons in 't werck sijn voorgestelt niet alleen met onse ooghen haestighlick behooren t'overloopen; maer dat wy de selvighe insghelijcks door den gantschen aendacht onses Konst-lievenden ghemoeds moeten insien, als of wy met de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen selver, ende niet met haere gekontrefeyte verbeeldinghe te doen hadden. Want gelijck wy ontrent het eynde van 't vierde Capittel onses eersten Boecks hebben aenghewesen, dat de goede Konstenaers, die sich onder en tusschen 't wercken de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen voorstellen, haere stucken met een gantsch uytdruckelicke duydelickheyd plaghten te vervullen; soo staet ons hier mede aen te mercken, dat de Konst-vroede aenschouwers, die sich door 't ghesicht van de ghekontrefeyte afbeeldinghe tot de bedenckinge der waerheyd selver laeten aenleyden, de kracht deser uytdruckelickheyd aller best maghtigh sijn te besseffen.

Lib. i. artis Musicæ. Cap. 9.

Lib. v. Cap. 1.

Waer

Waer op het dan daedelick sal gheschieden, dat ons de Schilderye selver tot de voornaemste figuren, en 't gheen ons daer in staet waer te nemen, ghemackelick sal aenleyden. *Philestratus* schijnt ons inde Schilderye van *Amphiaraus* even het selvighe te verstaen te geven; want nae 't verhael van seer veele en gantsch vreemde ghevallen die d' oude Helden, de wijlse onder de wallen ende ontrent de poorten van de *Thebaensche* stad vochten, aldaer ontmoetet hebben, *Maer dese*, segt hy*, *vergysschen een ander ghespreck, vermids ons de schilderye schijnt aen te maenen, dat wy onse ooghen voornaemelick op Amphiaraus behooren te slaen, ghelijck hy sich in den mond van de gaepende aerde met der vlught begheefe, de Prieslerlicke cieraeten sijner Krantsen ende Laurier tacken als noch behoudende. &c.* En wederom inde Schilderye van *Panthia*, *Wat de stads vesten, de bernende Huysen, als oock de schoone Lydiaensche jonck-vrouwen aengaet*, seght hy *, *het is ons ghelijcke veel hoe de Persiaenen daer mede omspringhen, en hoe sijse nae haeren lust steuren en trecken. Abradates ende stervende Panthia, ghelijckse de dood om sijnent wille ondergaet, ghemerckt het de Schilderye soo schijnt te willen hebben, moeten onse ooghen allermeest onderhouden, als wesende 't voornaemste argument des tafereels.*

Iconum Lib. i in. Amphiarao.

Iconum Lib. ii. in Panthia.

6. Het en magh oversulcks niet ongherijmt schijnen op grond van 't voorgaende alhier in te brenghen, dat sich den voornaemsten vlijt van ons Konst-ghierigh hert met eenen sonderlingen aendacht ontrent d' uytnemenste ende ontrent d' aller aenmerckelickste dinghen behoort besigh te houden. *Philestratus* gheeft dies aengaende een seer duydelick exempel, als hy ons de Schilderye van de Vischers voorstelt; *Om niet veele tijds aen gheringhe en gantsch nietige dinghen te hangen*, seght hy *, *maer aen sodaenighe dinghen die onse opmerckinghe verdienen, besiet doch. &c.* Het is dan blijckelick dat de voornaemste dinghen onsen voornaemsten aendacht vereyschen. Dieghene daerenteghen, dewelcke sich met eenighe kleynigheden, daer haere ooghen in 't eerste op ghevallen sijn, te vrede houden; de selvighe schijnen die hooghstaetelickheyd weynigh te verstaen, of ten minsten niet veele gade te slaen, tot welcke sich niet alleen de Konstenaers in 't wercken, maer oock de Liefhebbers in 't beschouwen der Konste behooren te gewennen. *Indien yeman de gheheele schoonheyd van den Olympischen Iupiter, die soo uyt derma eten fray ende wonderbaerlickx is, als met blinde ooghen schijnt voorby te gaen*, segt *Lucianus**, *indien hyse niet en roems noch een andere vertelt, maer blijft alleenlick aen 't aerdighe werckmanschap de welghesneden voet-bancke ofte aen den welghefatsoeneerden pantoffel hanghen, een wonderlick verhael daer van maeckende; soudt ghy hem niet met dien plompen Tulpe verghelijcken, die ontrent eenen Kooselaer ghebraghe sijnde, gheen werck met*

Iconum Lib. i. in Piscatorib.

De Conscribenda historia.

Digitized by Google

Alex van de roosen silver schijnt te maecken, vermids hy het beter acht sijnen schoon-lust te boeten aen de doornen ofte stekels die ontrent den wortel ende ellers groeyen; De rechte maniere van Schilderyen en Stock-beelden te beschouwen, is klaerlick ghenoegh te vinden inde boecken der Beelden beschreven door den ouden en jonghen *Philostratus*, als oock inde beschrijvinghe van verscheyden statuen die ons *Callistratus* heeft nagelaeten men vindt insghelijcks in veele andere oude schrijvers ontallicke uytdruckinghen van dien aerd, dewelcke niet alleen maghtigh sijn den Konst-lievenden leser een groot vermaeck aen te brenghen, maer sijn oordeel met eenen oock tot d' oeffninghe deses teghenwoordighen plights te bereyden. Daerom salick uyt duysend en duysend soodanighe beschrijvinghen, die sich hier ghemackelick aenbieden, alleenlick een uyt den hoop tot exempel by brenghen. *Amphinomus* ende *Anapus*, twee vleeschelicke broeders, door 't schielick ontbranden van den bergh *Ætna*, t' saementlick met haere ouders in 't midden van den brand gheselt sijnde, hebben d' oude luyden sonder langh beraed op haere schouders ghelaeden, en soo sijn sy 't beyde met haere Ouders ontkomen. Dies heeft oock d' oude deughd-lievende eeuwe dese lof-waerdighe daed der vroomer jonghelinghen tot een eeuwighe ghedachtenis in 't koper uytghedruckt. *Claudianus* heeft met het beschouwen deser Beelden te werck ghegaen, als volght: *Aenschout de Broeders, hoe sy onder haer ghedughte pack sweeten*, seght hy *, *en hoe sich den ontselden bergh in 't midden van dese sijne bangigheyd door een welverdiende eerbiedigheyd verledight de flickerende vlamme-schauten van haere lichaemen af te keeren. Alhoewel de beyde eesde Ouders haere armen vast ghenoegh om der jonghelinghen neck gheslaeghen houden, nochtans achten 't de jonghelinghen noodigh dat se't oude paer oock met haere handen souden ondersitten; vindende oversulcks dat sijse wel versekert hebben, soo ist dat se't hoofd lustighlick opstekende met een stoute wackerheyd gheweldigh aen-steppen. Het bejaerde paer wordt onder en tusschen van twee soonen op een meer verhoven en staetelicke wijse ghedraeghen, vermids het de salvighe door 't lieffelicke beleesel van eenen aenghenaemen last vermoodsaeckt sachter te gaen. En verneemt ghy hier hoe den ouden Vader 't vreeselicke vier met der hand aen wijst, en hoe de versaeghde Moeder haere ghebeden met een verbaest ghelaet vierighlick uyt stort? d' overgroote vreese set hun 't hayr over eynde; dies sietmen oock 't metael selver in haer verslaeghen aenghesichte verbleycken. Alle de bysondere leden van de jonghe ghesellen sijn met een moedighe ghersetingh vervult, als bevreest sijnde voor haer pack, alhoewel voor haer selven t' eenemael sonder vreese ende onbeschroomt sijn. De windt drijft haere rijd-rocken te rugghe. Den eenen steeckt sijn rechter-hand om hooghe, te vrede sijnde dat sy sijnen grijsen Vader met de*

* Epigram. xxv.

ſlincker-hand vaſt heeft: den anderen daer en tegen houdt beyde ſijne handen in een ghevlochten ende verknocht, wel wetende dat de behoudeniſſe van de weeckſte meerder ſorghe van doen heeft. Siet wel toe dat ghy miſſchien niet onaenghemerckt en laet voor by gaen, 't ghene de hand des Konſtenaers in dit ſtuck wercks ſtilſwijghende heeft voord ghebracht: Want alhoewel de jonghelinghen malckander van bloeds weghe wonderlick wel ghelijcken, nochtans heeft den eene de tronie ſijnes Moeders, den anderen ſwijmt nae den Vader. De ongelijckejaeren ſijn inſgelijcks door de behendigheyd der Konſte ſoo gantſch wonderbaerlick ghetempert, datmen de ghelijckeniſſe van den Vader in den eenen ſone vernemen kan, en de ghelijckeniſſe van de Moeder in den anderen: Soodat den vernuftighen Konſtenaer een nieu onderſcheyd tuſſchen de ghebroeders ſtellende, niet beters en vond, dan dat hy haere ghedaenten achtervolghens haere toegheneyghtheyd ſoude verdeylen. Dus keeren wy in dit exempel hoe daer in de konſtige wercken niet byſonders voor valt, of den Konſtvroeden ende verſtandighen aenſchouwer wil alles met ghemack aenaenmercken, ſonder yet over te ſlaen. Vermids hy daerom niet gheſint is de voornaemſte kracht van ſijnen ſchou-luſt ontrent verſcheyden quelachtighe tateringhen te verſlijten, ſoo arbeyd hy doorgaens heenen de wonderbaerlicke vroedigheden der edeler Konſte met een gantſch ernſtighe ende ſin-wackere noeſtigheyd waer te nemen, ghelijck ſich deſelvighe in 't een of 't ander edel argument rijckelick plagten open te doen.

7. Ghelijck het dan vaſt gaet dat de rechte Konſt-liefde allerley ſlechte beuſelinghen hertelick plaght te verſoeyen; ſoo behooren wy in 't teghendeel daer nae te trachten, dat wy ons ſelven de gantſche gheleghenheyd des voorgheſtelden arguments door een wijdloopighe ende onvernepen verbeeldinge nae 't leven konden voorſtellen: Want dus doende ſullen wy niet alleen 't ghene inde Schilderyen ſelver aenmerckelickſte is vaerdighlick uyt-vinden, maer het ſal ons oock licht vallen 't gantſche begrijp ende voornaemſte omſtandigheden der konſtigher wercken met onſe voorbedochte en nieuwelick opgehaelde verbeeldinghen te vergelijcken. Dat het nu ghеen ſwaer-en moeyelick werck is de ſlaepende memorie t' ontwecken ende ghedachteniſſe van 't eene of 't andere bedrijf op 't minſte ghеſicht van een voorghеſtelt tafereel wederom te hervatten en te vernieuwen, wordt uyt onſe daghelickſche ondervindinghe onwederſprekelick beweſen. 't Gaet ſeer lichtelick toe, en 't is met der vaerd ende als in eenen ooghenblick ghedaen. *Onſe herdencktnghe is een uytdermaeten lichte ende ghemackelicke ſaecke*, ſeghe *Maximus Tyrius* *, *en ghelijck de licht-roerende lichaemen anders niet dan een beweghende hand van doene hebben, om d'omfangen be-*

Diſſertat. XXVIII.

weghinge

weghinghe voor eenen langhen tijd daer nae te behouden, ſoo plaght mede ons ghemoed, wanneer ſlechts d' uyterlicke ſinnen de minſte gheleghenheyd van yet te herdencken beghinnen aen te lieden, wijds en ſijds op dit beghinſel uyt te weyden. Niemant en kan 't hondſ-eynde van een langhe en dunne ſpieſſe bewegen, of hy ſal de ſelvighe beweginge door de ghehele ſpieſſe, ſelfs oock tot het ſpieſe toe, voord-ſenden. Het ſelvighe ſietmen oock in een langhe uytgheſtreckte koorde gheſchieden, want ſoo wie haer beghinſel ſchudden wil, deſelvighe ſal de gantſche koorde noodſaeckelick tot het uytenſte eynde toe doen dreunen en daveren. Even alſoo heeft ons ghemoed maer een kleyn beghinſel van doen, om de gantſche ghelegenheyd van d' eene of d' andere gheſchiedeniſſe volkomenlick te herwatten. Allerley redelicke verſtanden, die niet t' eenemael van deſe Konſten vervreemdt ſijn, worden overſulcks op 't eerſte ontmoeten van een gheſchilderde jaght ghewaer, hoe vaerdighlick hun de gantſche gheleghenheyd deſes manhaftighen vermaecks, midſgaders oock de by ſondere omſtandigheden die onder en tuſſchen 't jaeghen plaghten voor te vallen, in den ſin ſchieten. Hun dunckt dat ſy de vroolicke jaghers met het eerſte kriecken van den dagh inde vochte velden ſeer beſighlick en ſonder gherucht ſien loopen; yeder een bevlijtight ſich de ſtilligheyd; in ſulcker voeghen, dat ſelfs oock de t' ſaemen ghekoppelde honden ſchijnen door haer ghewilligh volghen en ſtille ſwijgen te verſtaen te gheven, datſe haeren tijd kennen. 't Bedoude gras middeler tijd ſachtelick vertreden ſijnde, en houdt niet op met een groender groente te melden, waer-waerds de Weydſ-luyden met haere ghevolgh ſijn ghegaen; tot dat dit ordentlicke ſpoor der voeeſtappen een eynde neemt, alſmen de beſtemde plaetſe, daer 't wild ſijn leger houdt, beghint te ghenaecken; Want dan ſchijnt het al in het wilde te ſlaen. De gretighe honden geven door haer onverduldigh jancken en ſpartelen te kennen, hoe ſeer datſe nae 't dier hungheren, en datſe nu enckelick begheeren ontkoppelt te ſijn. Eenighe jaghers volgen de loſ-ghelaetene honden met een vervaerlick gheroep ende ghetier; niet alleen om de naerſtigheyd der honden door dit middel te verwackeren, maer oock om 't beteuterde die op den loop te helpen. Sommige omronden d'aller dichtſte en beſt-geboomde plaetſen des wouds, om haer net gaeren tot haer beſte voordeel bequaemelick te ſpannen. Andere ſtaen hier en daer verſpreydt met ſwijn-ſprieten inde hand, om 't verbaeſde wild inde laeghen van het liſtige warre-gaeren te verſtricken. 't Neder-gheveldedier wordt eyndelick ontveydt, de honden ontfanghen haeren arbeydt-loon, en de juchtende overwinners volghen den karenden waghen, die onder den laſt van haerder veelgheſpeckten vanghſt ſchijnen te kreunen. Komt hun een andere Schilderyd

voor ooghen, daer in twee dappere mannen, die lijf om lijf vechten, afgebeeldet ſijn; haere gedachten worden dan al wederom op 't bloote ghelicht deſes tafereels ſoo krachtighlick gaende ghemaeckt, datſe ſich de gantſche gheleghenheyd van ſulcken ghevecht door een ghemackelicke verbeeldinge nae 't leven voor ſtellen. Sy laeten ſich voorſtaen datſe 't verſchrickelicke ghebaer van ſulcke eerſuchtighe herten als teghenwoordigh aenſchouwen. De bittere dreyghementen van haere kamperlicke aenſpraecke, den vierighen opſlagh van haere bernende ooghen, vervullen haere herten aen weder ſijden met ſulcken vyandighen wraeck-luſt, datſe door deſe woedende verbolghenheyd eens hand-ghemeyn gheworden ſijnde, niet en wenſchen dat hun yeman ſcheyden ſoude. Ende alhoewel ſy ſoo terſtond tot d' uyterſte felligheyd en raeſerye niet en vervallen, vermids haere herten in 't eerſte door deſen heymelicken inval een weynig bedroeft ende vertraegt worden, dat het eynde van d' een of d' ander maer alleen het eynde haeres ghevechts weſen moet; nochtans wordenſe door de ſmerte van d' ontfanghen als oock de vreughd van de ghegeven worden op een nieu aenghemaent allerley vreeſe achter den rugghe te verſinnen en haer ſelven maer alleen inde hope van een loffelicke dood te verſtercken; dies plaghtenſe dan door de prickels van ſulcken hopeloſe hope met eenen verſchen moed daer aen te vallen, wenſchende den dood haerer teghen-partije, als 't anders niet ſijn en magh, met haer eygen leven te bekoopen. Wy ſullen ons hier met het ghene alreede geſeyt is verghenoeghen, om den Leſer door het verhael van meer andere exempelen niet baloorigh te maecken; benevens dat yeder een uyt deſe twee voorgheſtelde exempelen ghenoegh begrijpt, dat het altijd op 't ſelvighe uyt komt. Onſe uyterlicke ſinnen behoeven ſlechts het beghinſel eenigher gheſchiedeniſſen aen ons ghemoed aen te dienen, en ſtrecks ſal ons werckende hoofd de gantſche gheſchiedenis, gelijckſe uyt veele en vaſt aen een gheſchaeckelde omſtandigheden beſtaet, niet alleen nae den eyſch der ſaecke vaerdighlick beleſſen, maer oock met de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderye bequaemlick verghelijcken. Wordt alleenlick vereyſcht dat den Konſt-kenner die behoorlicke voorbereydinghe tot het oordeelen toebrenge, van welcke wy inde twee afdeylinge van 't vijfde Capittel onſes eerſten Boecks niet ſpaerighlick hebben ghehandelt.

8. Soo wie dan de voorgaende afdeylinge ſal verghelijcken met het ghene wy in 't vijfde Capittel onſes eerſten Boecks voorgheſtelt hebben, deſelvighe ſal ſich daer in volkomenlick onderricht vinden, dat het den ghenen die nae de rechte Konſt-kenniſſe ongheveynſdelick trachten

trachten; hoogh-noodigh is, haere fantasije door een gheſtaedighe oeffeninghe daer toe te ghewennen, datſe de waere ghelijckenis als oock de byſondere omſtandigheden van allerley voorvallende ſaecken door een levendighe verbeeldingh t' eenigher tijd van vooren tot achteren ordentlick en vaerdighlick wiſten op te haelen: En dat niet alleen, ghelijck wy voor deſen ſtaende hielden, om de konſtighe wercken met deſelvighe verbeeldinghe te verghelijcken; maer oock, ghelijck ons nu ſtaet aen te wijſen, om onſelven 't argument der voorvallender Schilderyen door kracht van deſe onvervalſchte verbeeldinghe als teghenwoordigh voor oogh en te ſtellen. Want het den ghenen, die de konſtighe wercken met een rijp oordeel ſoecken t' overweghen, niet ghenoegh en is, datſe de rechte verbeeldinghe van 't afghebeelde argument met de Schilder-beelden ſelver verghelijcken, 't en ſy ſaecke datſe ſich 't afghebeelde met eenen oock voorſtellen als of het voor ghen bloote afbeeldinghe maer voor de ſaecke ſelver was te houden. Den vermaerden Schilder *Theon* heeft ons deſe leſſe wil en inplanten, wanneer hy eenen ghewaependen krijghs-man ghemaeckt hebbende, ghelijck den ſelvighen ghereed ſtond om eenen uyt-val te doen op de vyanden die 't omligghende platte land aſliepen, niet goed en vond datmen deſe ſijne Schilderye te voorſchijn ſoude brenghen, ſonder eerſt eenen Trompetter heymelick by der hand te hebben die ſijn Trompette ſtekende eenen looſen alarm op den ſelvighen ooghenblick ſoude maecken alſmen de gordijne die 't ſtuck bedeckt hield beghoſt te verſchuyven. *'t Schickelicke gheklanck der Trompette heeft ghedient, segt Ælianus *, om d' opgheweckte fantaſijne der aenſchouwers kraghtighlick te vervullen met den levendighen inval van een kloeck Soldaets-hert 't welck ſich door 't gheſicht ſijnes verweeſten vaderlandts ghedwonghen vond daedelick te hulpe te hoopen.* Den treffelicken Konſtenaer heeft het recht voor ghehadt, als hy ſich daer van verſekert hield, dat het ghemoed der aenſchouwers door 't hooren deſes alarms aller-beſt daer toe konde aengheleyt worden om anders niet dan 't gheſicht van wel toegheruſte en ſtrijdvaerdighe mannen te verwachten, dat oock deſe verwachtinghe aller bequaemſt was om haere fantaſije met de levendighe teghenwoordigheyt van d' afghebeelde ſaecke te vervullen. *Philoſtratus* heeft oock in het beſchouwen der ſchilderijen den ſelvigen voet ghehouden; want als hy ſich onderwindt eenen jonghelingh in de Konſt-kenniſſe t' onderrichten ſoo raed hy hem deſen gangh te nemen; *wel aen, jonghelingh* ſeght hy *, *ſijt ghy beluſt dat wy u jet wat aengaende deſe eylanden als uyt een ſchip verhaelen even als of wy de ſelvighe in den voorſomer om ſeylden, wanneer dezes door 't ſoete gheblaes, van den weſten wind verwaeſcht ende verwoolickt worden*

Lib. ii. varhiſt. Cap. ultimo.

Iconum Lib. ii. in Inſulis.

wordt; ten eynde dandat ghy het land ghewillighlick vergetende, u ſelven te beter moght laeten voorſtaendat dit gheen enſtuyminghe, als oock gheen bekaemde, maer een ſeylbaere zee is, een zee die door een moye koelte ſachtelick beweghen wordt; ſiet, wy ſijn alreede geſcheept en onder ſeyl &c. Het blijckt hier dat *Philoſtratus*, achtervolghens d' ondervinding die hy in deſe Konſte ghehadt heeft, den jonghelingh met ſich t' ſchepe nam, willende dat hy het land met opſet uyt den ſin ſoude ſtellen, om de byſondere omſtandigheden van ſulcke luſtbaere eylanden als van het ſchipboord zeghenwordighlick te aenſchouwen; want hy oordeelde dat het ghemoed deſes jonghelinghs de gantſche gheleghenheyd deſer afbeeldinghe beter ſoude begrijpen, in dien het de voornoemde eylanden door een levendighe inbeeldinghe omgheſeylt hebbende, het beeld ſelver met ſijne verſche verbeeldinghen beſtond te verghelijcken. Voorder moghen wy uyt het ghene tot noch toe gheſeyt is vrijelick dit beſluyt maecken, dat die ghene beſt maghtigh ſijn van de gheleghenheyd veler dinghen te oordeelen, die de ſelvighe van te vooren verſocht en ghehandteert hebben, of ten minſten door het gheſicht der ſelvigher tot een naerder kenniſſe ghebraght ſijn. Het is koddich en met de teghenwordige verhandelingh ſeer wel over een komende, 't gene *Athenæus* verhaelt: Als den Comœdieſchrijver *Antiphanes*, ſeght hy *, een van ſijne Comœdien aen den grooten *Alexander* voorgheleſen hebbende uyt de onluſtighe ende onachtſaeme afkeerigheyd des Konings ghewaer wierd dat hem het leſen niet ſeer ter herten gingh; Het is 't eenemael noodigh, heer Koningh, ſeyde *Antiphanes*, dat yeman die ſich in de ſchriften van deſen ſlagh ſoude verluſten, een redelick ervaerenheyd hebbe in die dinghen ſelver die het ſchrift voorſtelt; ſo is het mede onmogelick dat yeman de minſte bequaemheyd, ſoude hebben om behoorlicker wijſe daer van te oordeelen, het en ſy ſaecke dat hy menighmael met de nachtloopers en ravotterende ſlampampers op de been tijende altemets om een moye meyds wille teghen de vuyſt loopt en andere altemets vuyſtoock te eten geeft.

Lib. xiii. Deipnoſoph. in ipſo ſtatim initio.

9. De menichvuldighe ende aendachtighe beſchouwinge der Konſte plaght eyndelick in ons ghemoed ſo vele te weghe te brenghen, dat wy door de gheduyrigheydt deſer oeffeninghe bequaem worden ghemaeckt om van allerley Konſtighe wercken met een ſeldſaem gemack en met een onbedrieghlicke vaerdigheyt te oordeelen, daerom heeft oock *Dionyſius Longinus** deſe gemackelicke vaerdigheyd in het oordeelen met groot recht *d' alder laetſte vrucht van een veelvoudighe ervaerenheyd ghenaemt*. De woorden van *Dionyſius Halicarnaſſenſis* ſijn mede aenmerckens waerdt en ſonderlinghe dienſtigh tot het ghene wy voor

De ſublimi orat. 4.

voor hebben; *Het beste kenteycken van de bevallighe aerdigheyd, seght hy *, beſtaet in een redenloos ghevoelen, dat is, in een ghevoelen daer men gheene reden van gheven en kan. Dit redenlooſe ghevoelen vereyſcht benevens de veelvoudighe oeffeningh een gheſtaedich onderwijs mondelingh ghedaen. Dies valt het oock de Beelt-ſtekers en ſchilders ſoo heel licht niet d'oude wercken t'onderſcheyden; 't en ſy ſaecke dat ſy door het vnophoudelick oeffenen haeres geſichts een gheweldighe ervaerenheyd in de wercken van de oude Meeſters hebben verworven; ſoo is het hun mede onmoghelick ſekerlick te ſeggheu, dat ſulcken of ſulcken werck is van Polycletus, van Phidias, van Alcamenes, als oock dat deſe of ghene ſchilderije de hand is van Polygnotus, van Timanthes, van Parrhaſius, het en ſy datſe ſulcks erghens uyt een loopende gherucht hebben opghevat.* Ghemerckt het overſulcks yeder eens werck niet en is de rechte eyghenſchappen van die behendighe bevalligheyd uyt te vinden, de welcke in de wercken van groote Meeſters voor een onfeylbaer bewijs van haren byſonderen gheeſt wordt ghehouden; ſoo be hooren wy mede gewillighlick een weynigh arbeyds daer aen te hanghen, dat wy de ſtucvan de allertreffelickſte Konſtenaers uyt haere byſondere handelingh vaerdighlick moghten ontdecken. *Alhoewel wy de ghelickheyt eenigher tweelinghen voor een onderſcheydenlicke ghelickheyd houden,* seght *Tullius *; nochtans plaghtſe de moeder door d'enckele ghewoonte haerer oogen telick te onſcheyden; ja wy ſullen het ſelvighe mede ghemackelick weten te doen, indien wy ſlechts onſe ooghen daer toe ghewennen. Het is kennelick ghenoegh dat de eyeren malckander ſoo ghelijck ſijn, dat haere ghelijckvormigheyd een by woordt heeft veroorſaeckt; nochtans plaghten vele inwoonders van het Eyland Delos, die ſich voor de verwoeſtinghe des ſelvighen Eylands met de hoenersneeringhe beholpen, ſoo nauwe op haer ſtuck te letten, datſe uyt het fatſoen van elck ey de Henne die het gheleyt hadde vaerdighlick en ſekerlick wiſten aen te wijſen.* Ghelijck wy dan ſien dat de Singh-Meeſters eenighe leerlinghen ontmoetet hebbende, die ghaerne tot een beſcheyden kenniſſe der Harmonie ſouden gheraecken, hun gheen andere leſſe met ghelijcken ernſt voor houden, dan datſe haere ooren van eerſten af ſouden gewennen de minſte eenckelinge der toonen niet te laeten onghemerckt voor by gaen; ſoo behooren oock alle die ghene, dewelcke wenſchen te verſtaen waer in de rechte *Gratie* der konſtighe wercken gheleghen is, allerley naerſtigheyd aen te wenden *datſe haere reden-looſe ghevoelen meer en meer verſtercken door de gheduyrſaemheyd van een gheſtaedighe oeffeningh en door 't opwecken van die heymelicke beweghinghe daermen gheen rekenſchap van gheven en kan,* seght *Dionyſius Halicarnaſſenſis in Lyſia. Ghelijck het daerom niet ghenoegh is;* seght *Boëthius *; datmen eenen ſonderinghen ſmaeck hebbe in allerley Konſt-maetighe ſoete ghe ſanghen; 't en ſy ſaecke datmen*

* De Demoſth. acumine ac vi.

* Lib. IV. Acad quæſtionum.

* Lib. II Muſicæ met Cap. I.

Digitized by Google

met eenen ooch gheſint ſy een te wercken, hoe de verſcheyden ſtemmighe toonen door een maetvoeghelicke eenſtemmigheyd aen malckander hanghen en door den anderen ſchieten; even alſoo houden ſich de Konſt-vroede mannen nimmermeer met het bloote gheſicht der verwen te vreden, 't en ſy ſaecke datſe d'eygenſchappen der ſelvigher met eenen ooch begripen.

10. Die ghene dan de welcke haere ooghen door de daghelickſche oeffeningh van een gheſtaedighe opmerckinghe tot deſe onmoeyelicke vaerdigheyd van een onwederſprekelick oordeel ghebracht hebben, plagten de meeſte kracht haerer Konſt-kenniſſe daer in voornaemelick te bewijſen, datſe d'originelen ſtaends-voets van de copijen weten t' onderſcheyden. d'Oorſpronckelicke wercken die de treffelicke Meeſters nae 't leven ſelver ghemaeckt hebben, worden alhier door den naem van originele ſtucken te verſtaen ghegeven; de copijen daer en teghen en ſijn anders niet dan d'afteyckeninghen, ofte vytdruckſels, ofte affetſels, ofte naemaellels diemen nae't oorſpronckelicke ſtuck heeft afgheteyckent en naeghemaelt. De rechtſinnighe Konſt-kenners plaghten overſulcks ind' oorſpronckelicke ſtucken de volkomene kracht van een levendige bevalligheyd te vernemen; daerſe nochtans inde naemaeckſels maer alleen de ghebrekelicke lammigheyd van een ontleende welſtandigheyd ghewaer te worden. *Daer is altijd een bevallighe luſtigheyd in alle d'originelen te vinden,* ſegt *Dionijſius Halicarnaſſenſis* de ghecopieerde ſtucken daer en teghen, al ſijnſe noch ſoo wel uytghedruckt, plagten eyt het een of het ander uyt te wijſen het welck al te ſeer bearbeyde ſijnde uyt de nature niet en ſchijnt voord te komen. Dus ſien wy dat niet alleen d'Oratoren de wercken van d'andere Oratoren achtervolghen dit voorſchrift onderſcheyden, maer de Schilders volghen inſghelijcks deſen voghel ende Schilderyen van Apelles t' onderkennen van 't werck der ghener die ſijne ſtucken naebootſeren; 't ſelvighe doen ooch de Ghiet-konſtenaers ontrent de ſtatuen van Polycletus, als ooch de Beeld-ſtekers ontrent de wercken van Phidias.* Het is gantſch wonderlick met wat voor een vaſt-grondigh oordeel en met hoedaenighen beſcheydenheyd dieghene van de originele ſtucken en van de ghekopieerde wercken weten te ſpreken, dewelcke ghekeerde en welgheoeffende ooghen tot de beſchouwinghe der konſte toebrenghen; waer als d'andere, die daer in onbedreven ſijn, niet meralleen te ſeghghen hebben; vermids het hun onmogelick is 't aller blijckelickſte verſchil tuſſchen d'eene en d'andere te bemercken. *De copije plaet altijd van 't originele te verſchillen,* ſeght *Diogenes Laertius in Oneſicrito, 't Naeghebootſeerde wordt allenthalven van de waerheyd ontwijfelicken overwonnen,* ſeght *Tullius Lib. III. de Oratore. Den naevolgher,* ſeght *Seneca rhetor*, en kan den eerſten autheur nimmermeer ghenaecken; ghemerckt den*

* In Diarcho.

* In proœmio libri Primi Controverſ.

aerd

Digitized by Google

eerd der dinghen ſoodaenigh is, dat d' aller naeſte ghelijckenis de waerheyd die in de dinghen ſelver ghespeurt wordt in 't minſte niet en kan haelen. De woorden van *Quintilianus* vervatten de gantſche gheleghenheyd der ſaecke die van ons tegenwoordighlick wordt verhandelt; *'t Ghene yet anders ghelijckt*, ſeght hy *, *moet noodſaeckelick te kort ſchieten en meer bevalligheyd hebben dan die dinghen welckers ghelijckenis het ſchijnt te draegen. Want ghelijck de dinghen, die wy voor ons patroon aenemen, de nature ſelver ende een waere kracht in ſich hebben; ſoo plaght allerley naevolghinge in 't teghendeel maer alleen ghecontrefeyt te ſijn en ſich nae anderer dinghen gheleghenheyd te voeghen. Libanius* overſulcks, ſprekende * van eenighe Konſtenaers die d' oude ſtatuen gheluckighlick hadden uytghedruckt, en ontſiet ſich niet ſtaende te houden, dat hun de Goden iet wat vergunt hadden 't welck de ghemeyne nature der menſchen te boven gaet. *Het gebeurt ſelden*, ſeght den jonghen *Plinius* * *dat de Schilders een volmaeckt-elick ſchoone Tronie niet ſlimmer uytdrucken.* Even alſoo plaght het oock met de Copijen van d' aller volmaeckſte Schilderijen toe te gaen; men ſietſe daghelicks van de nettigheyd haerer originelen afwijcken; *Want ghelijck het ſwaer valt een waere ghelijckeniſſe nae het leven te treffen*, ſeght den ſelvighen *Plinius* in een andere plaets *, *ſoo is het naebootſeren van 't naeghebootſeerde noch veel moeyelicker.*

* Lib. x. Cap. 2.

In Antiochico.

* Lib. V. Epiſt. 10.

Lib. V. Epiſt. 28.

11. Staet noch voorder aen te mercken dat de Konſt-kenners door deſe ghewoonte haerer ooghen niet alleen d' oorſpronckelicke tafereelen van de naemaelſels vaerdighlick leeren onderkennen; maer datſe daer door met eenen oock d' oude wercken van de nieuwe ſekerlick weten t' onderſcheyden. *Men vindt in d' oude ſtucken een ſekere onnaevolghelicke authoriteyt ofte achtbaerheyd der Konſte*, ſeght *Quintilianus*, *die de Schilderijen een ſonderlicke aengenaemheyd plaght toe te brenghen.* Gaer weynighe ſijn met *L. Mummius* eens in dit ſtuck; want als deſen grooten Capiteyn nae 't innemen van *Corinthus* verſcheyden oude tafereelen en ſtatuen nae Roomen ſchickte, ſoo heeft hy het noodigh gheacht dit wijſe verdingh met die ghene te maecken dien hy de vracht aen beſtede, datſe ſich immer doch ſouden wachten eenighe deſer ſtucken te verlieſen; want hy hun ſulcks nimmermeer van meyninghe was quijt te ſchelden, tot datſe de gheleden ſchaede vergoedende andere nieuwe ſtucken in plaetſe van de oude wedergaeven, ſiet *Velleius Paterculus Lib. II. hiſt. Cap.* 13. Maer deſe ſijne belacchelicke grovigheyd quam ſeer wel over een met de gheleghenheyd van d' onbelompen eeuwe daer in hy leefde; d' andere edele Konſt-vroede gheeſten middeler tijd verſtonden 't heel anders; want het hun niet onbekent en was dat d' oude ſtucken onghelijck beter waeren dan de nieuwe, dat oock de

Lib. VIII. Cap. 3.

Digitized by Google

levendighe wackerheyd van d' aller kloeckſte verſtanden door 't vermaeck van ſodaenighen oudheyd gheweldigh verquickt word. Daerom verdient het oock gheen verwonderingh, dat d' aller oudſte Konſte doorgaens henen de herten der aenſchouwers met een gantſch eerbiedige verwonderinghe plagh te raecken; *Ghelijck wy ſien*, ſeght *Quintilianus* *, *dat vele menſchen 't eene of 't andere Woud, 't welck van wegen ſijne oudheyd gheeyghet is, met een Goddelicke eere bejeghenen; ghemerckt de groote verouderde boomſtompen d' ooghen der aenſchouwers niet ſoo ſeer door haere vermaeckelicke luſtbaerheyd tot ſich trecken, als door den heymelicken ſchijn van heylighdom die daer in gheſpeurt wordt.* M. *Tullius Cicero* verklaert ſich een van deſe verwonderers der oudheyd gheweeſt te ſijn; *Ick ben d' oudheyd uyt der maeten ſeer toeghedaen*, ſeght hy *, *dies prijſe ick liever in d' oudheyd 't ghene ſy heeft, dan dat ick in haer 't ghene ſy niet en heeft ſoude vereyſchen; te meer, om dat ick het gheneſe heeft bevinde grooter en ghewichtigher te ſijn, dan het gheneſe niet en heeft.* Den ſelvighen autheur ſeght wederom in een andere plaetſe; *Het en laet ſich ſoo lichtelick niet beduyden*, ſeght hy *, *waerom wy door een ſekere ſatheydt ende oor-aetigheyd ſoo haeſtighlick van die dinghen vervreemden, die onſe ſinnen het grootſte vermaeck by brenghen ende onſe herten op het eerſte ghejicht aller meeſt beroeren. Hoe vele aenghenaemer en luſtigher worden alle dinghen door de bloeyende ſchoonheyd ende verſcheydenheyd der verwen in de nieuwe ſchilderijen ghemaeckt, dan in d' oude? nochtans plagt het vermaeck der dingen die ons in het eerſte wonderlicken wel gevallen niet langhe te dueren; waer als wy ons ſelven in het teghendeel aen den rouwen afgaenden ſchijn der ouder ſtucken veeltijds vergaepen.* Ghelijck wy dan ſien dat *Cicero* niet gheſocht en heeft d' oorſaeck hier van te doorgronden, ſoo wordt ons evenwel in andere ſchrijvers een dobbele reden voorgheſtelt van deſe eerbiedigheyd die wy d' oude ſtucken der voorigher Meeſters plaghten te bewijſen. *Dionyſius Halicarnaſſenſis* * ſtelt ons de eerſte reden voor ooghen, wanneer hy drijft dat d' oude tafereelen in een gantſch wonderbaerlicke eenvoudigheyd der Coleuren haeren voornaemſten lof uyt de bevallighe nettigheyd der teyckeninghe trocken; ghelijck de nieuwe daer en teghen allermeeſt op icken wete niet wat voor een verſcheyden verwig cieraet ſtonden, als weſende ſlechtelick en gaer ſorgheloſſick gheteyckent, ſiet oock *Themiſtius de Amicitia*, daer hy 't ſelvighe punt op de ſelvighe maniere voorſtelt. De tweede reden vloeyt uyt d' eerſte; want ghelijck d' eerſte reden d' oude ſtucken boven de nieuwe verheft, van weghen d' eenvoudighe ende onbedwonghen bevalligheyd diemen daer in plaght te vinden, ſoo ſchijnt de tweede reden d' oude wercken allermeeſt te roemen, van weghen een gantſch voortreffelicke hooghwaerdigheyd ofte Majeſteyt

Lib. x. Cap. i.

De Perfecto Oratore.

Lib. iii. de Oratore.

In Iſæo.

Digitized by Google

dieſe uyt d' eenvoudigheyd van d' oude Konſte als noch behouden. *Porphyrius* *, ſeght dat de nieuwe Beelden der Goden met verwonderinghe worden aengheſien, om de waerdigheyd des wercks; maer dat d' oude daerenteghen ghedueht worden, om dat d' eenvoudigheyd haeres wercks met de heerlicke Majeſteyt der Goden aller beſt overeen komt. *Pauſanias* * inſghelijcks, ſprekende van *Dædalus*, ſeght dat ſijne wercken niet ſeer fraey in d' ooghe waeren, maer datmen inde ſelvighe een ſekere goddelicke Majeſteyt, die 't al verfraeyde, plaght te vernemen. *Silius Italicus* * heeft oock deſe byſondere eyghenſchap in d' oude Godſ-beelden aenghemerckt, datſe den goddelicken ſchijn, die de Konſt op de ſelvige beſtedet hadde, als noch behielden. Ghelijck dan alle die ghene, dewelcke ſich door een ghedueringhe opmerckinghe daer toe begaven, d'oude wercken van de nieuwe ſcherpſichtiglick wiſten t' onderſcheyden; ſoo hadden ſy oock ghenoeghſaeme reden, om nae deſe vaerdigheyt in het oordeelen te trachten: Vermids veele bedrieghers in dien tijd yeder een trompen ſochten te verkoopen, nerghens anders op uyt gaende, dan datſe eenighe arme onbedreven Sullen door den ſchijn van een gecontrefeyte oudheyd de ſack over 't hoofd trecken en 't geld uyt den buydel ſijntjens moghten uyt-kloppen, ſiet *Phædrus Lib. V. Fabularum, in Prologo.* Als oock *Martialis Lib. VIII. Epigram. 6. &c.* 34.

Lib ii. de Abſtinentia.

In Corinthiacis.

* Lib. 14.

12. Aengheſien dan de voorghemelde ghewoonte ſoo veele vermagh, dat wy door t' behulp der ſelviger ghewoonte niet alleen d'originelen van de copijen maer oock d' oude wercken van de nieuwe met een half ooghe vaerdighlick weten t' onderſcheyden; ſoo moghten wy ons ſelven hier mede wel ghenoegh te vrede houden, achtende dat de daghelickſche oeffeninghe van een nauw-keurigh oogh 't voornaemſte middel is om deſe vaerdigheyd in het oordeelen te bekomen; 't en waer ſaecke dat ons den Koningh *Theodericus* noch een ander middel voor hield, 't welck tot de voorighe oeffeninghe toeghevoeght ſijnde ons oordeel noch krachtigher verwecken en met een ſonderlinghe vaerdigheydt vervullen ſal. De woorden van *Theodericus* ſijn genomen uyt een gheſchrift 't welck hy den *Roomſchen* ſtad-houder toeſond, hem belaſtende allerley moghelicke vlijt en ſorghe in't verkieſen van eenen bequaemen opper-boumeeſter aen te wenden; d' *Aenſienlickheyd van 't Roomſche gebou* ſeght hy *, *behoort eenen welbedreven toeſiender te hebben; ten eynde dat ſulcken wonderlicken begrijp der mueren door een behoorlicker maerſtigheyd onderhouden en de huydenſdaeghſche gheſtalteniſſe des wercks door de goedeſchickinghe der ghebouwen verciert worde. Onſe mildheyd bemoeyt ſich grootelick daer mede, dat wy d' oude wercken door het afweeren van allerley*

Lib. VII. Variarum Formula. 15.

Digitized by Google

ghebreckelickheyd ſouden vernieuwen, en dat wy de nieuwe met denheerlicken ſchijn der oudheyd moghten bekleeden. Derhalwen behoort het oock een ſeer ervaeren man te weſen, die ſulcken laſt meynt op ſich te nemen: Anderſins hebben wy te vreeſen, dat hy in 't midden van de gheeſtighe wercken der oude Konſtenaren niet een hayr ghevoeliger ſal ſchijnen, dan het metael daerſe van ghegoten ſijn; en dat hy niet maghtigh ſal ſijn te begrijpen, het ghene de konſtige oudheyd taſtelick daer in wytghedruckt heeft. Laet hem overſu'cks de oude boecken doorſnuffelen en allerley oude ghebouwen aendachtighlick inſien, ten eynde dat hy niet bevonden worde minder kenniſſe dan ſijne voorgangers te hebben. Ghelijck het veele was dat *Theodericus* ſijn koninghlick ghemoed niet het vernieuwen van de cieraeten der ſtad bekommerde, ſoo is het noch meer dat hy ſijne gedachten ſelfs oock op den toeſiender van deſe cieraeten liet nederdaelen, mids eenen voorſlagh maeckende hoe ſich yeman tot dit ampt behoorde te ſchicken. *Laet hem de oude boecken doorſnuffellen*, ſeght hy wonderlicken wel; het is te vergheefſch dat wy eenen anderen weg meynen in te ſtaen, want ghelijck wy in het eerſte Capittel van deſen onſen derden Boeck hebben aengheweſen, dat ſich die Konſtenaers maer alleen met de ydele hope van een ingebeelde volmaecktheyd ketelen, die de hulpe van allerley Konſten en wetenſchappen tot deſe Konſte niet toe en brenghen, ſoo moeten wy even het ſelvighe de Konſt-lievers alhier toepaſſen, ghemerckt allerley ſoorten van gheleerdheyd hun ſoo wel te paſſe komen, als den Konſtenaeren ſelver. Het is wel waer dat den ongheleerden Konſt-liever eenighe goede ſtucken ontmoetende, door 't behulp ſijnes naturelicken vernufts en d' enckele ghewoonte ſijner ooghen de uytnemenheyd van de Konſte der werck-meeſters eenighſins uyt ſijne maniere van teyckeningh, uyt ſijne verwen, uyt ſijne hooghſels en diepſels, uyt *ſijne ſtellinghe* en andere dinghen van dien aerd lichtelick en met een onuytſprekelick vermaeck ſal begrijpen ende onderſcheyden, maer dit 's al het ghene hy doen kan, want het hem niet moghelick is de andere verborghentheden der Konſte dieper te door-gronden; aenghe ſien het maer alleen het werck is van die ghene de welcke waerlick gheleert ſijn, een rechtſinnigh oordeel van de gantſche gheleghenheyd der *Inventie* te ſtrijcken, t' overweghen of alle de figuren in haere behoorlicke plaetſe gheſtelt ſijn, en of daer in de ſelvighe door een Konſtighe ingheeſtinghe het waereleven van ſodaenighe hertſ-tochten, beroeringhen, beweghinghen ingheſtort ſyn, die met de gelegenheyd van het afgebeelde Hiſtoriſche of ſedenvormende argument over een komen. Het is overſulcks een ongehoorde ſaecke dat yeman ſonder d' openinghe ſijnes begrijps, de ſuyveringhe ſijnes verſtandts, de verrijckin-

Digitized by Google

verrijckinghe ſijner memorie de verſterckinghe ſijnes oordeels (gelijck den naem van Gheleerdheyd alle deſe dinghen in ſich plaght te vervatten) het is onghehoort, ſegghe ick, dat yeman ſonder den voorraedt van ſulcke noodſaeckelicke behulp middelen de waere meyninghe en 't rechte ooghenmerck van een diep grondighlick gheleerde *Inventie* te deghe kan beſeffen; jawy houden ons ſelven vele eer daer van verſekert, dat hy verſcheyden lamme dinghen die heel ende al ongerijmt ſijn en gantſch geen ſlot en hebben voor goed ſal aennemen. Gelijck wy dan uyt het ghene alreede gheſeyt is volkomenlick verſtaen, dat deſen grootmoedighen Koningh de Konſt-lievers met groot recht tot het leſen van d' oude Schrijvers aenmaent; ſoo blijckt het oock uyt de ſeſte afdeylinghe deſes Capittels, datter allenthalven vele dinghen in de oude Schrijvers worden ghevonden, die maghtigh ſijn ons wankelbare oordeel in den rechten weg der Konſt-kenniſſe te beſtieren; behalven datter overal in de ſelvighe ſchrijvers ſulcke volkomene ende uytdruckelicke beſchrijvinghen van de waere ſchoonheyd voorvallen, dat ſich den aendachtighen Leſer uyt de ſelvige ſulcken volmaeckten *Idea* ofte verbeeldinge der ſchoonheyd ende bevalligheyd kan voorſtellen, dat beyde Konſtenaers en Konſt-kenners, die het leven ſelver tot noch toe met gheen blinde ooghen hebben aengheſien, ſich met het ſelvighe voorbeeld wel ghenoegh te vrede moghen houden, om daer nae te wercken en te oordeelen, maer van dit punt, 't welck miſſchien tegen 't ghemeyne ghevoelen regel recht ſchijnt te ſtrijden, hebben wy den gheleerden Leſer ellers ghefocht t' onderrechten.

13. Wat wy tot noch toe in de twaelf voorgaende afdeylinghen deſes Capittels verhandelt hebben, ſchijnt een ghenoeghſaeme aenleydinge tot den rechten wegh van een goed ende gheſet oordeel te weſen; dies ſouden wy het daer by gaerne laeten blijven ende een eynde onſes Boecks met het eynde deſes Capittel maecken, het en waer ſaecke dat ons iet wat inden ſin quam aengaende d' overwercken, die ghemeynlick in d' oude *Latijnſche* en *Grieckſche* autheuren *Parerga* genaemt worden. Dies ſullen wy maer alleen deſe korte bedenckinghe van de overwercken tot ons voorighe werck als een over-werck toevoeghen, den Leſer onder en tuſſchen waerſchouwende, dat eenen oordeeler ſich ſelven en de Konſte door het waernemen van alle de voorighe aenmerckinghen nerghens nae ſoo grooten voordeel aen d' eene ſijde kan toebrenghen, of ſijne verſuymeniſſe van het volghende punt ſal hem en de gantſche Konſt aen d' andere ſijde tot grooter naedeel ſtrecken. Deſe *Parerga* ofte overwercken ſijn *dinghen die tot het werck worden toeghevoeght om het ſelvige te vercieren*, ſeght *Quintil. II. 3. Plinius*

Lib xxxv. Cap. 10. geeft ons het ſelvighe mede te verſtaen; *Als Protogenes t' Athenen int Kerck-poortael van Minervas tempel het vermaerde Schip Paralus ſchilderde,* ſeght hy *, *met t' ſaemen een ander Schip het welck Hemionis geheeten wiert, ſoo heeft hy noch ettelicke kleyne Galeyen onder die dingen toegevoegt, de welcke van de Schilders Parerga worden ghenaemt.* Galenus ſpreeckt noch uytdruckelicker; *Goede Werck-meeſters,* ſeght hy *, *plaghten altemets eenighe Parerga op de grendels en op de voorſchuyven der ſloten als mede op de ſchilden tot bewijs haerer Konſte te maecken, menighmael werckenſe oock op de ſwaerdgheveſten en op de drinckbekers eenighe verhevene wercken, maer alleenlick tot cieraet en boven den eyſch van het noodſaeckelicke ghebruyck eenigh klemmerloof, eenighe wijngaerdſcheuten, en ſomwijlen oock eenen cypreſſenboom konſtighlick en cierlick uytdruckende.* Philoſtratus * ſchijnt ſodaenighe toevoeghſels in een tafereel *de ſauce der Schilderije* ghenaemt te hebben. Maer aenghenſien vele Konſtenaers deſe en dierghelijcke overwercken menighmael haeſtighlick en met een lichte hand plaghten af te klaeren, ſoo iſt dat wy de ſelvighe heel ſelden met eenen aendachtigen ernſt beſichtighen: *Wy komen daer ſeer noode aen, dat wy de overwercken der Konſtenaeren rijpelick ſouden overweghen,* ſeght *Plutarchus* *, *want het ons niet onbekent is dat ſe daer in veeltijds maer alleen ſchijnlieffelick ſoecken te ſijn, en dat hun midſ-dien onmoghelick is de koeligheyd van den onluſt die de onnoodighe wercken verghe ſelſchapt t' eenemael te vermijden.* Indien wy onder en tuſſchen by geval gewaer worden dat den Konſtenaer de volle kracht van een onbearbeyde *Gratie* in deſe ſchielicke toevoegſels beter heeft ghetroffen dan in het werck ſelver, ſoo behoort ſich een beſcheyden oordeeler even wel ſorghvuldighlick daer van te wachten, dat hy het overwerck door d' onbedachtheyd ſijnes overhaeſtighen oordeels boven het werck ſelver niet en verheffe; ghemerckt een goed en treffelick Konſtenaer ſulcks dapper ter herten plaght te trecken. Onder vele ſtaetelicke Korckgeſchencken die de ſtad *Rhodus* vermaerdt maeckten, wierd de Schilderije van *Ialyſus* midtſgaeders den *Satyr* ſtaende ontrent eenen pilaer op welcken een gheſchildert Patrijſken ghewijhet was, voor d' aller voornaemſte ghehouden. Maer't Patrijſken en wiert daer ſoo haeſt niet ghehanghen, of den *Ialyſus* ſcheen t' eenemael verachtelick te ſijn, nieman ſloeg ſijne ooghen daer op, het Patrijſken daer en teghen was allemans gaedinghe, dit verdroot den Konſtenaer *Protogenes* uyt der maeten ſeer, want het hem onmoghelick was dit ſijn onverdouwelicke leed gemackelick op te kroppen, hy en konde niet ghedooghen dat men ſijn overwerck in meerder achtinghe hield dan het werck ſelver; dies heeft hy eyndelick uyt loutere onverduldigheyd, nae dat hem de Kerck-meeſters verlof hadden ghe

Lib. xj. de Vſupartiũ corporis humani.

Iconum Lib. i. in Piſcatorib.

Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.

geven

Digitized by Google

ghegeven, den grootelick verwonderden voghel uytghevaeght, ſiet *Strabo Lib. XIV. Geograph. Zeuxis* vond ſich ſelven inſghelijcks met eenen grooten hoop van ſulcke weeckſinnighe raeſebollen en aeſſchelick oordeelende Gaepaerds ghequelt, wanneer ſy hem door de venoeyelicke onbevroedſaemheyt van haer verkeerde oordeel in deſe woorden dede uytberſten. *Deſe ſlechtaerds prijſen den modder onſer Konſte*, ſiet *Lucianus in Zeuxide*, Ghelijck wy nu ghewaer worden, dat het gevoelen onſer vermoedheyd ons raedt ofte liever noodight op te houden; ſoo worden wy met eenen oock door de gedachtenis van het gene wy voor hebben aengemaent, ons ſelven niet al te lange met dit overwerck van d' overwercken beſig houden. Want alhoewel wy erkennen dit ons tegenwoordige werck ſo ſlecht ende gering te ſijn, dat het door de allernetſte en ſinnelickſte verhandelingh van het eene of het andere over-werck niet en kan verſlimt worden, nochtans bedenckende dat het maer een overwerck is't welck ons nu beſighoudt; ſoo ſcheyden wy daer lichtelick af, om ons ſelven en den Leſer van voorder arbeyd te ontlaſten.

EYNDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

92246 - 10

Digitized by Google

Digitized by Google

(*) 9 22348-10

Digitized by Google

Digitized by Google